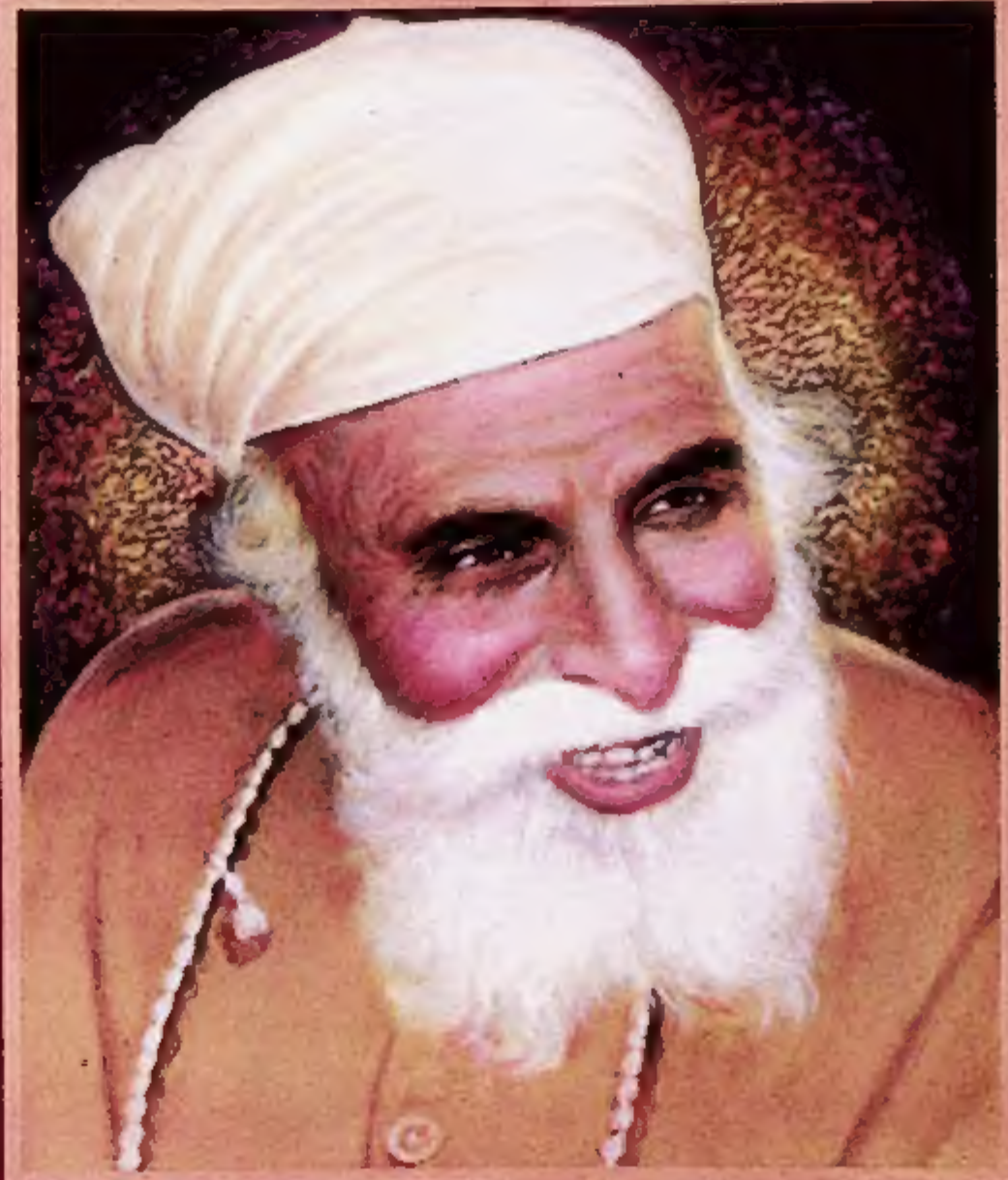

ਮਹਾਂ ਨੂਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library

Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library has been created with the approval and personal blessings of Sri Satguru Uday Singh Ji. You can easily access the wealth of teaching, learning and research materials on Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library online, which until now have only been available to a handful of scholars and researchers.

This new Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-library allows school children, students, researchers and armchair scholars anywhere in the world at any time to study and learn from the original documents.

As well as opening access to our historical pieces of world heritage, digitisation ensures the long-term protection and conservation of these fragile treasures. This is a significant milestone in the development of the Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-Library, but it is just a first step on a long road.

In order to continue conserving, digitising and publishing our numerous literature online, we are asking for your support and involvement.

Please join with us in this remarkable transformation of the Library. You can share your books, magazines, pamphlets, photos, music, videos etc. This will ensure they are preserved for generations to come. Each item will be fully acknowledged.

Digitising our treasures is an ambitious undertaking. Every page, every object, must be photographed individually and with great care. The whole photographic process including lighting, colour temperature, and environmental controls must all be precisely regulated. Post processing is also done with meticulous care including orientation, de-skewing, sizing and finally quality control to ensure the documents reflect the true state of the originals.

To continue this work, we need your help

Your generous contribution and help will ensure that an ever-growing number of the Library's collections are conserved and digitised, and are made available to students, scholars, and readers the world over. The Sri Satguru Jagjit Singh Ji E-Library collection is growing day by day and some rare and priceless books/magazines/manuscripts and other items have already been digitised.

We would like to thank all the contributors who have kindly provided items from their collections. This is appreciated by us now and many readers in the future.

Contact Details

For further information about the process or your contribution - please contact

Email: NamdhariElibrary@gmail.com

ਬਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮਾਤ-ਲੋਕ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅੱਖ ਉਘਾੜੀ ਤਾਂ ਸੱਚ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗੇਮੀ ਪਨਾਹ ਅਤੇ ਜੁਲਮ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਵਲੋਟ ਦੇਣ ਦਾ ਦਰਗਾਹੀ ਇਲਹਾਮ ਹੋਇਆ।

-ਡਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਸੂਖ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗੁਆਉਂਦੇ।

-ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ

ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਇਸ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਹੈ।

-ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਗੱਲ

ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਰਸਨ ਲਾਭ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਅਸੀਰਵਾਦ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

-ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਗਰੀ

ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁੱਟੇ-ਫੁੱਟੇ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਫਿਰਕੂ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਤੋਂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਸਨ।

-ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ

ਉਹ ਬੜੇ ਅਣਖ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ-ਪੁਰਖ ਸਨ।

-ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਜੋ ਮਿਠਿਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ - ਇਕ ਅਨੂਪਮ ਭਗਤੀ, ਅਨੂਪਮ ਤਿਆਗ, ਅਨੂਪਮ ਪਿਆਰ।

-ਹਟਬੀਰ ਜੀ

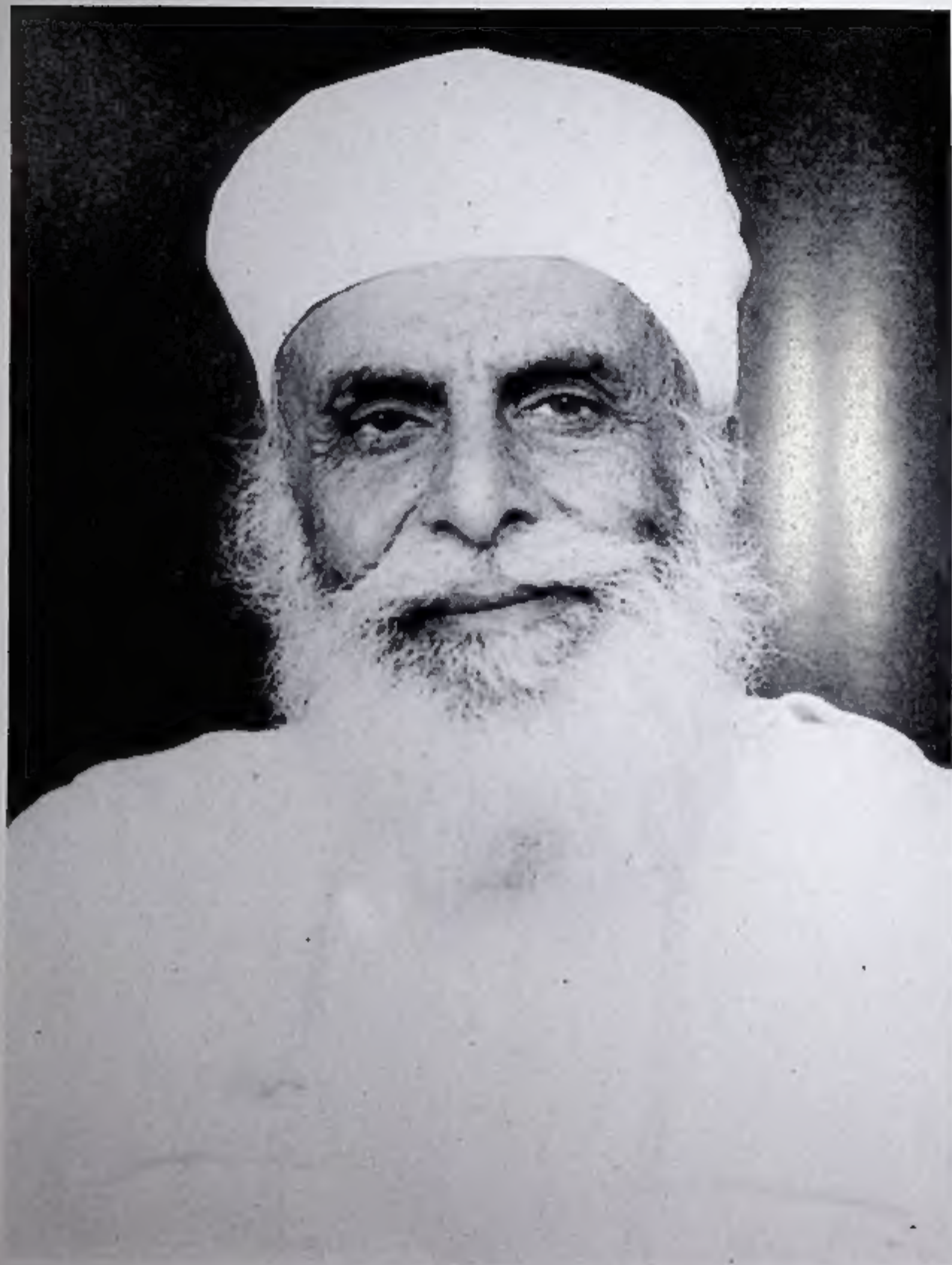
ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਜੋ ਸੁਮੇਲ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰਥੇ ਦੁਰਲਭ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਮੇਲ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ।

-ਡਾ ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਮਗਾਂ ਨੂਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਮਹਾਂ ਨੂਰ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਮਹਾਂ ਨੂਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸੰਪਾਦਕ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ 'ਆਰਸੀ'

ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ

MAHAAN NOOR

Sri Satguru Partap Singh Ji

1992

© ਨਾਮਧਾਰੀ ਚਰਚਾ, ਸ੍ਰੀ ਬੈਟੀ ਜਾਨਿਸ (ਲੁਧਿਆਣਾ)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

**ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼
ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮਾਹਿਰਿਕ
ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ**

ਡਾਕਟਰ

**ਨਵਯੁਗ ਪ੍ਰੈਸ
ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ ਮਾਹਿਰਿਕ
ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ**

ਮੁੱਲ : 400 ਰੁਪਏ

ISBN 81-85267-86-3

ਸਮਰਪਣ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਦਰਪਣ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ

ਸੰਪਾਦਕ ਦਫ਼ਤਰ	9
ਪਰਵੇਸ਼	ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ—ਐਮ. ਪੀ. 11
1. ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ	ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਆਤਮਾ' 19
2. ਪੂਰਵ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ	ਨਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 37

ਅਵਤਾਰਣ

3. ਬਾਣਕ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ	ਡਾ. ਬਲਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ 53
4. ਅਵਤਾਰ ਆਗਮਨ	ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਚੰਡਵਰਤੀ' 59
5. ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਦੋਂ ਸਰਕੂਟ ਬਣਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ	ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕੋਰ 63

ਕਲਾਧਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ

6. ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼	ਡਾ. ਬਲਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ 69
7. ਨਾਸਾਨੀ ਬਖਸੀਅਤ	ਬੁਰਖਸਿੰਘ ਸਿੰਘ—ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ 84
8. ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਨਾਮਗਾਹ !	ਬਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਕਲ 85
9. ਕੂਰਚਾ ਵਿਰਚਾ ਅਥੀਰਵਾਚ	ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ 88
10. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾ	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ (ਆਰਸੀ) 90
11. ਸਰਬ-ਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ—ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ	ਡਾ. ਬਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ 96
12. ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਢਾਹ	ਰਾਭਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ 100
13. ਚੋਜ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਬਦਰਚਾਨ	ਬਾਮਰੇਡ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ 114
14. ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਪਾਏ ਪੁਰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੌਠੇ	ਬਾਮਰੇਡ ਸੰਦੇਹ ਸਿੰਘ ਜੌੜ 117
15. ਉਹ ਨਿੱਤ ਨਿਰੰਤਰ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ	ਰਣਬੀਰ ਜੀ 119
16. ਇਕ ਕਲਾਧਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ	ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਮਿਰਾਦੀ 122
17. ਕਵਿਅਾਦਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਡੀ 127

ਜੀਵਨ-ਜਾਚ

18. ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ	ਡਾ. ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉੱਪਲ 135
19. ਪੁਰਖੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਅਨੁਮਾਪਦਾਹ	ਪੰਥ ਰਤਨ ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ 145
20. ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖ	ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ 150
21. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹਾਸ ਰਸ	ਮਾਸਟਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ 157

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸੀਰ

22. ਸਾਡਾ ਪੱਖ — ਕੁਹਾੜਾ ਪੱਖ	ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ—ਐਮ. ਪੀ. 163
23. ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ	ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ (ਜੀਆ ਨੱਥਾ) 172
24. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਆਤਮਾਦੀ	ਮਾਸਟਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ 182
25. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ	ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ 186
26. ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ	ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ (ਜੀਆ ਨੱਥਾ) 191

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਫਹਿਬਰ

27. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਭਵੀ	117
28. ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ	ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਬੰਦਲ, ਰਾਗੀ	222
29. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਾਸ਼ਰਗੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ	ਮੀਰਾਂ ਮਦਾਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	232

ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵ

30. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਭਵੀ	241
31. ਗਊ ਮਾਰਾ ਕਿਉਂ ?	ਪੰਤਿਰ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਗੁਰੂਸਰ'	258
32. ਇਕ ਮਹਾਨ ਗਾਥਾ	ਪੀ. ਐਨ. ਨੰਦਾ	261

ਸਮਾਜਕ ਕਲਿਆਣ

33. ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਦੇਵ	ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ	265
34. ਲੋਕ ਹਿੰਦੂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ	ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜਥੌਰੀ	269
35. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ	ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ (ਜੀਆ ਠੱਥਾ)	272
36. ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ	ਸ.ਸ. ਅਮੋਲ	275

ਵਿਵਿਹਾਰਕ

37. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਭਵੀ	283
38. ਨਿੱਘਰ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਲ ਵਾਰਤਾ	ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਵੀ ਵਾਲਾ	295
39. ਸ੍ਰੀ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਭਵੀ	300

ਅਕੁੱਲ ਯਾਦਾਂ

40. ਸਦਾ ਨਦੀ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ	ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਆਜ਼ਾਦ'	307
41. ਪਿਆਰ ਦੀ ਸਕਾ	ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ	310
42. ਇਕ ਮਹਾਨ ਰਾਪੀ	ਚਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰ	313
43. ਬਾਲ-ਗੋਤ ਦਾ ਗੁਫਟਾ	ਡਾ. ਬਰਮ ਸਿੰਘ ਬਪੁਰ	316
44. ਗੁਰੂ ਪਰਖਣਾ	ਬਰਤਾਰ ਸਿੰਘ	318
45. ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ	ਖਤਾਬ ਸਿੰਘ ਰੰਦਰਾ	320
46. ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮੀ ਪੰਜ ਅਕੁੱਲ ਯਾਦਾਂ	ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ	321
47. ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ	ਮਾਸਟਰ ਸੋਹਾਦਾ ਸਿੰਘ 'ਪ੍ਰਦੇਸੀ'	326
48. ਕੁਥਦਿਆ ਨੂੰ ਰਾਗਨ ਵਾਲਾ	ਪੰਡਤ ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ 'ਬੋਮੀ' ਥਾਜੋਥੇ	328
49. ਪ੍ਰਹਿਲੀ ਤਲਕ	ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਕ	330
50. ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ	ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ	332
51. ਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪੀਰ	ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ	334
52. ਵੱਡੇ ਅਰਬਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ	ਚਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰ	339
53. ਬਮਤਗਾਰੀ ਦਰਬਨ	ਸੰਤ ਰੇਜਾ ਸਿੰਘ ਕੰਚਲ	351
54. (ਅੰਤਿਕਾ)—ਪੀਲੀ ਚਲੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ	ਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ—ਐਮ. ਪੀ.	353

ਸੰਪਾਦਕ ਵੱਲੋਂ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ਬਰਾਬਰੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮਨਾਈ ਜਾਣ ਦੇ ਸਿਫਤਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਖਾਣ ਭਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋ ਕੀਤਾ ਚੁਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਤਬਦੀਲੀ ਪੂਰਾ ਬੀਰਾ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਿਫਤਿਲੇ ਵਿਚ ਸ: ਹਰਚੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਸਪਾਲ, ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਟੀਮੈਂਟ, ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਰਬੰਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤਨਿਧੀ ਕ੍ਰਮ ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਮੈਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਵੇ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਬੜੇ ਨੇੜਵੀਂ ਤੇ ਨਿਘੇ ਸੰਬੰਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਤੋਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਿਰਦਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਵੀ ਇਕ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਵੱਡੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਕੱਠਾਂ ਨੇ ਮੇਲ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦਾ ਥੋੜਾ ਚੁਸਟ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ।

ਇਹ ਕਾਰਜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਈ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ, ਬਣੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਕਰੀਬ-ਕਰੀਬ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਨੇ ਦੀ ਸਮਗਰੀ ਦਿਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੋਭਾ ਸਿੰਘ ਆਰਕਾਇਵਟ ਦੀ ਰਚਨਾਵਲੀ “ਕਲਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ” ਦੇ ਸੰਪਾਦਨ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਸਿਫਤਿਲੇ ਵਿਚ ਜੋ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕੁੱਝ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਸਹਾਈ ਬਣਿਆ। ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ, ਡਰੇਮਾਟਿਕ ਉਲੀਕਣ ਤੇ ਸੰਪਾਦਨ ਵੇਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੱਠਾਂ ਨੂੰ ਉਢੇਰੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਖ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਉਹ ਹਨ ਦੁਹਰਾਉ ਤੋਂ ਬਚਣਾ, ਲਿਖਣ-ਵਿਧੀ (ਬੋਲੀ), ਅਤੇ ਲਬਦ-ਜੋੜ।

ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਿਤ੍ਰਨ ਲਾਗਿਆਂ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਕੱਠਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਕੱਠ ਹੈ, ਪਰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਣ ਲਾਗਿਆਂ ਸੰਪਾਦਕ ਲਈ ਚਰਚੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਹਰਾਉ ਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕਰੇ, ਪਰ ਸੰਬੰਧਤ ਲੇਖ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਰਥ ਨਾ ਢੱਕਣ ਦੇਵੇ, ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪੂਰੇ ਯਥੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ।

ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਾਗਿਆਂ ਮੈਂ ਲਿਖਣ-ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ

ਨਾ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਕੱਲ ਨਹੀਂ ਆਖੀ ਗਈ, ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਖਰਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਲਿਖਤ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂ ਚੜ੍ਹੀ ਸਰਲ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਦੁਹਰਾਉ ਵਾਲੀ ਹੀ ਜਾਪੀ, ਉਹਨੂੰ ਕਦੇ ਦਿਹਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਲੇਖਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਕਤਾ ਦੇ ਬਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਕਲਾਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਂ ਹਿੰਦਗੀ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ, ਡਰੋਮਵਰਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਇਲਚਸਪੀ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਪਹਿਚਾਣਣ ਵਿਚ ਸੌਖ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਸਾਂ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੇ ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਚਮਕਾਉਣ ਤੇ ਦਿਲ-ਫ਼ਰੋਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵੱਲ ਲੋੜੀਂਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇ ਅਖਰ-ਜੋੜ ਵਖ ਵਖ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਛਾਂ ਛੱਡੇ, ਇਕੋ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮਿਲੇ, ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਛਾਈ ਸਾਹਿਤਕਾਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭ੍ਰੰਸ਼ਾਇਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਥੇ ਉਰਦੂ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਬੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕ, ਛ, ਖ, ਜ, ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਬਿੰਦੀ ਲਗਣੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਲਾ ਚਿਹੀਂ ਕਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਈ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਲਰ ਰੂਪ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਧ ਰੂਪ ਦੇ ਚਿਹੀਂ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਇਹੋ ਬਹਿਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪੂਰਣ ਸੰਪੂਰਣਤਾ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਤਕ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਆਪ ਪਾਠਕਾਂ ਉੱਤੇ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਉੱਤੇ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ।

ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਿੰਨੀ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ

ਪਰਵੇਸ਼

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ, ਗੀਤੀ ਲਈ ਇਕ ਕੋਧਟੀ ਵਿਚ, ਪੜ੍ਹੇ ਕਠੇ, ਆਪਣੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ, ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ, "ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਲ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਦੀ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਖੁਦ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਾਂਗ ਅਪਨਾਇਆ, ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।"

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚਲ ਕੇ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ, ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਕਾਜੀ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਕੁਝ ਕਠੇ ਕਰੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਡਮਕ ਕਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਹਵਨ ਯੋਗ, ਕੁਝਕਾਟੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੇ ਕਲ ਵਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਭਾਰੀ ਡਾਪੋਸਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੁੱਚ-ਸੌਂਧ ਰਹਿਤ-ਮਰਜਾਫਾ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਅਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਲਿਆਉਣਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ, ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਨੂੰ ਉੱਠਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਇਸਰਾਫੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਦਿਵਾਉਣੀ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ ਸਮੇਂ, ਤਾਂ ਸਿੱਖ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਕਾਰਜਾਂ ਤੇ ਉਪਵੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਕਾਦਮੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। 1959 ਈ. ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਦੇਹ ਦਾ ਉਹਲਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ, ਉਸ ਰਬ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂਕਿ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਖਾਂ ਵੀ ਸੁਝਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਕੁਰ-ਮਰਜਾਫਾ ਦੇ ਧਾਰਮੀ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਦਕੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮੀ ਗੌਰ-ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਅਕਦਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਰਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਉੱਦਮ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਤਾਬਤੀ ਮਨਾਉਣ ਲਈ, ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਕਮੇਟੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ — 'ਮਹਾਂ ਨੂਰ' — ਏਸੇ ਛਮੇਟੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਮਲਵਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਖਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ, ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਏਨਾ ਵਧੀਆ, ਚੰਡ-ਆਕਾਸ਼ੀ, ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸਮਝਣੀ ਭਰਪੂਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਰਸਵੀਰਾਂ ਸੰਹਿਤ, ਆਰਗਨ ਗ੍ਰੰਥ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਤ-ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਫਾਰਜ ਦਾ ਸੂਰਪਾਤ, ਭਾਖਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਫਾਰਜ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਮਸੀਅਤ ਹੈ ਪ੍ਰਭਾਵਰ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਮੁਢ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 1928 ਈਸਵੀ ਵਿਖੇ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਵਰਿਥੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਰ ਹੋ ਕੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :

"ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਏਸੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਵਸਰ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਨੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਛਕਾਇਆ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸ਼ਮਸੀਅਤ ਦਾ, ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਉ ਦਾ, ਸਦਾ ਲਈ ਅੰਤ ਬਣ ਗਿਆ।"

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੱਸੇ ਨਾਮ ਦੀ ਗੱਲੀ ਫਾਰਜ ਹੀ ਭਾਖਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਮਸੀਅਤ ਨੂੰ ਘੋਲੇ ਵਧੀਆ ਭਰੀਏ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਨ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਕਰ ਕਰਕੇ ਵਿਚਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ 10 ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਵਿਤਰਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ, ਅਵਿਰਤਣ, ਕਠਾਧਾਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਆਦਿ ਸਿਰਲੇਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕਈ ਢੇਅਰਾਂ ਤਹਿਤ ਭਰਪੂਰ ਸਮਝਣੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸੁਹਜ-ਸੁਆਦ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੜ੍ਹਨ ਲਏ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਪੂਰਨ ਸਮਝਣੀ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

'ਮਹਾਂ ਨੂਰ' ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚਰਜਨ ਤੋਂ ਵਧ ਸਮਰੱਥ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ, ਉੱਤਮ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, ਅਯਾਸਰ ਸਿੰਘ ਆਚਾਰ, ਐਸ. ਐਸ. ਅਮੋਲ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ, ਬਰਨਾਰ ਸਿੰਘ ਚੁੱਕਲ, ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉੱਪਲ, ਡਾ. ਬਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ ਜਗਤ ਦੇ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸਿੱਕਾਰ ਹਨ। ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਆਗੂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸੰਹਨ ਸਿੰਘ ਜੱਬ, ਹਰਗਿਰਨ ਸਿੰਘ ਸੂਰਜੀਤ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿਰਾਈ, ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ ਆਦਿ ਦੇ ਲੇਖ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੇ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੁਆਦ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਦਰੜੀ, ਪੰਥ ਕਰਨ ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ, ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਡੀ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਕਲਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ ਆਦਿ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਿਤਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ-ਯੋਗ ਕਾ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰ ਅਤੇ ਮਾ. ਅਜ਼ੀਤ ਸਿੰਘ ਚੌਆ ਦੀ ਕਾਰਕੁੰਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਵੀ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਰਾਗ ਸਿੱਖ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨੀਕਾਰ ਵਜੋਂ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਿੱਲ ਦਿਤਿਹਾਸਕ-ਖੋਜੀ ਵਜੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੁਟ ਕੇ, ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰ ਕੇ, ਡਾਪ ਕੇ, ਬਾਪਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਬ੍ਰਹਮ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ :

—ਬਾਣਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮਾਤ-ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅੱਖ ਉਘਾੜੀ ਤਾਂ ਸੱਚ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਮੀ ਪਨਾਹ ਅਤੇ ਬੁਝਮ ਦੀਆਂ ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਦੇਣ ਦਾ ਚਲਾਕੀ ਦਿਖਾਅ ਹੋਇਆ।

—ਡਾ. ਕਲਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

—ਉਹਨਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰਦਾਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਸੀ।

—ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਵਰਤੀ

—ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਹਰ ਅਭਾਂਗਵਾਦੁ ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਸੂਖ ਦੇਣ ਦਾ ਮੋਕਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੁਆਉਂਦੇ।

—ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ

—ਜਿਹੜੀ ਕੱਲ ਇਸ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਹੈ।

—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਚੌਕਲ

—ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਚਰਚਨ ਬਾਬ ਮੇਰੇ ਡਾਈ ਕੁਰਦਾ ਵਿਰਦਾ ਅਸੀਰਵਾਦ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

—ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ

—ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਚੁੱਟ-ਚੁੱਟ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਖਿੱਚੋਟਾਣੇ ਤੋਂ ਬਣੇ ਦੁਖੀ ਸਨ।

—ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ

—ਉਹ ਬੜੇ ਅਣਖ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ-ਪੁਰਖ ਸਨ।

—ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੈਥ

—ਕਦ ਰੋਂ ਮੈਂ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਜੋ ਮਿੱਠਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ — ਇਸ ਅਨੁਪਮ ਭਗਤੀ, ਅਨੁਪਮ ਗਿਆਨ, ਅਨੁਪਮ ਪਿਆਰ।

—ਰਣਬੀਰ ਜੀ

—ਮੈਨੂੰ ਇਹ (ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਰ) ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਬਾਧਰਮ ਵਧੇਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਹੈ।

—ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿਰਾਈ

—ਲਿਬਾਸ ਏਕਤਾ, ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝ ਤੇ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵਲ ਉਹਨਾਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ।

—ਡਾ. ਸਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉੱਪਲ

■

—ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਧ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਅੰਤੁਲ ਠਹਿਰਾਇਆ ਹੈ ।

—ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

—ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਜੋ ਸੁਮੇਲ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰਥੇ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ । ਇਸ ਸੁਮੇਲ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

—ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

—ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਕੁਰਮੰਤਰ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਡਿਟ ਰਕ ਸੋਜੀਦਾ ਰਹੇ ।

—ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ

—ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਵਕ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ।

—ਮੀਰੀ ਮਦਾਨ

—ਬੁਟ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਢਲਦੇ ਹੋਏ ਪਰਮ-ਪੂਜਨੀਯ ਭਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਥਵਾ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚਿਆ ਵਿਚ ਮੁਦ ਭੀ ਨਿਪੁੰਨ ਹਨ ।

—ਕੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਚੰਵਲ, ਰਾਭੀ

—ਭਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇਕ ਵਾਰ ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ ਹੈ ਭਿਆਰਾਂ ਅਭਿਰਾਮਾਂ ਸਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰੂਪ-ਰੰਗ, ਨੀਂਦ-ਨਕਸ਼ ਤੇ ਬੁਟ ਦਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਖਰ ਆਏ ਹਨ ।

—ਐਸ. ਐਸ. ਅਮੋਲ

—ਨਾਮਧਾਰੀ ਫੌਜਰ ਸਵੱਛਰਾਂ ਤੇ ਸਾਧਕੀ ਲਈ ਤਾਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਪਰ ਚਾਲ ਵਿਚ ਉੱਤਰਾਂ ਸੁੱਚਾ ਘਿਓ ਜਿਹੜਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਉਸ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ।

—ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ

ਉਕਤ ਨਮੂਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਕ੍ਰੰਚ ਵਿਰੀਂ ਵੰਨਗੀ ਮਾਰਗ ਹੀ ਚਿੱਰੇ ਹਨ । ਉੱਜ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਛਿਪਣਾ ਬੜਾ ਬਠਿਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਸਰਬੱਤ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਅਲਪੱਕ । ਇਹ ਵੀ 'ਮਹਾਂ ਨੂਰ' ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਕੇ, ਅੱਜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੇ-ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਅਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਬਿਰਨੇ ਮਹਾਨ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਲਚੁਕ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੀ ਵਾਰਾਵਰਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ।

ਉਸ ਵਾਰਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਭੋਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਲਈ, ਆਪ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਉੱਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦੱਡਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਮੈਨੂੰ (ਪੰਥ) ਦੀ ਬੋਲੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਦੱਡਾ ਭਾਬਾ

(ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਧੋਰ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਬਰ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਬਾਣ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾ ਮੁਸਬੂਆਂ ਭਰਿਆ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਆਪ ਨੇ ਸਦਾ ਕੁਰ-ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਆਪ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਜਪਾਇਆ ਹੈ । ਦੇਖ, ਕੌਮ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਸਦਾ ਉਸਾਰੂ ਥਿਰਤੀ ਰੱਖੀ ਹੈ ।

ਜੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਬਲ ਤੇ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਸੇ ਵੀ ਰੱਖ ਦੇਵੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ, ਕਠਮਲ, ਬਾਰਜਸ਼ੀਲ ਵਿਰੂਤੀ ਹਨ । ਉਹ ਕਦੀ ਬੰਕਦੇ ਅੰਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣ ਨਾਭ ਹੀ ਰਾਧਾ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਇਸ ਕੁੰਭ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਲਗੀ ਹੈ ।

12, ਪੰਡਤ ਪੰਥ ਮਾਥਰਾ
ਜਲੀ ਵਿੱਲੀ—110001
24 ਫਰਵਰੀ 1992

ਯਾਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੰਸਪਾਲ—ਐਮ. ਪੀ.
ਪ੍ਰਧਾਨ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ਬਰਾਬਰੀ ਕਮੇਟੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਆਚਾਰ'

1

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਿਹੜੇ ਮਹਾਪੁਰੁਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਰੂਪ ਵਲਵਾਈ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸੀ ਕੀਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਰੂ ਬਾਣਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਚੌਥੀ ਅਜਵਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਛਹਿਰ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਨਾਂ ਤੋਂ ਵਰਤਦੇ। ਇਹ ਚੰਡੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਭੈਸੀ ਚਲੇ ਨਾਲ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਕੁਰੂ ਬਾਣਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਚਨਾਂ ਲਈ ਗਏ ਸਨ। ਕੁਰੂ ਬਾਣਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਧੀਕ ਕਰ ਕੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕੀਤਾ।

ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਬਾਉਣ ਦੀ ਛਹਿਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਰੋੜੀ ਨਾਲ ਵੇਚਦੀ ਬਣੀ ਗਈ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਚੰਦੇਰ ਜੰਗ, ਅਕਾਲ ਸਮੁੰਦ ਖਾਂ, ਮਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਈਨੁਲ ਮੁਲਕ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰਵਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ, ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਕੌੜੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵੇਚਦੀ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਪਸਰਦੀ ਬਣੀ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਚੰਦਰ ਫੜਨ ਤੀਕ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੋਰਲ ਇਠ ਕੁਰਦੇ ਅਤੇ ਰਲੀ ਤੇ ਸਿਰ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਨੌਕ ਪਰਚੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਦ ਸਰਚਾਰਾਂ ਨੇ ਮੱਲਾਂ ਮੱਲਣੀਆਂ ਬੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਣੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਚਿਠ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈ। ਕਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਲਗ ਪਏ, ਦੋਰਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਵਾਬਾਂ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰਾਂ ਵਾਲਾ ਕਈ ਕਈ ਭੀਟੀਆਂ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਖਾਨ ਦਸਣ ਲਈ ਰਖ ਲਈਆਂ। ਉਹ ਕੁਮਾਂ, ਦਾਡੀਆਂ, ਨਕਲੀਆਂ ਤੇ ਕੰਜਰੀਆਂ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਦੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਇੰਜ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਭਿਰਾਵਟ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਤੀਕ ਪਸਰ ਗਈਆਂ। ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਕੌੜੀ ਬੁਰਾਈ ਇਹ ਆ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਮੀ ਏਕਰਾ ਕਲ ਪਿੱਠ ਕਰ ਕੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ ਲਗ ਪਏ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਮਘੜੀਏ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਤਿਲੁਜ ਤੋਂ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਹਿਸਾਰ ਵਲ ਧੱਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ

ਰਾਮਕੜੀਆ ਸੀ। ਰਾਮਕੜੀਆ ਮਿਸਲ ਨੂੰ ਚਮੌਰ ਚਰਨ ਲਈ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਦੀ ਸ਼ੁਕਰਚਕੀਆਂ ਅਤੇ ਕਨ੍ਹਈਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਸਲਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸ. ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਕੜੀਏ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੇਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹ ਦਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਅਸਚਰਜ ਗੱਲ ਹੋਈ ਕਿ ਕਨ੍ਹਈਏ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਚਕੀਏ ਆਪੋ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰੀਂ ਉਤਰ ਪਏ ਤੇ ਮਜ਼ਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ. ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਕੜੀਏ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਦਿਆ। ਮੇਰਾ ਇਹ ਜਾਣੇ ਸਮਾਚਾਰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਇਹ ਵੇਖ ਸਕਣ ਕਿ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਚੁਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਚਲਨ ਬੇਕੁਸ਼ੀ ਦੁਆਰਾ ਭੀੜ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਅਖੀਰੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਨਾਮ-ਭਾਣੀ ਲਈ ਪਿਆਰ ਸਹਿਕਾਰ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ “ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ, ਪਰ ਨਾਰੀ ਹੀ ਰੈਣ ਵਖਾਣੇ।” ਦੀ ਪੁਰਾਡਨ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਜਿਆਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਈਆਂ ਉਤੇ ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਧਰਮ ਅਕਾਸ਼-ਬੋਲ ਬਣ ਕੇ ਡਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਅਨੰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੰਨੇ ਤੇ ਬੁਡਕੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਭੋਲਿਆਂ ਉਤੇ ਜਸ਼ਾਉਂ ਬੁਰੰਏ ਕੰਨ੍ਹਏ, ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੰਨੇ ਦੇ ਕੁਝੇ ਤੇ ਉਂਗਲਾਂ ਵਿਚ ਡਾਪਾਂ ਡੱਠੇ ਸਜਾਉਂਦੇ। ਦਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚੋਂ ਚੀਰ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਜਿਰ ਉਤੇ ਛਮਟੇ ਵਾਲੀਆਂ ਲਟਪਟੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਕੰਨ੍ਹਏ। ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਸ ਦਿਨ ਬਾਰ ਦੁਜਵਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਪਿਆੜਾ ਜਾਂ ਫੂਠਾ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ।

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਆਪਣਾ ਵਿਹ ਕਰਤੱਬ ਖਿਸਾਰ ਕੇਠੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਨ ਸਾਧਾਰਨ ਭੀੜ ਸਭਿਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਕੈਵਲ ਕੁਰਕੁਆਰਿਆਂ ਤੇ ਤਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ, ਭੋਰੇਦਾਰ ਮਹੰਤ, ਵੇਚੀ, ਸੋਚੀ, ਭੱਲੇ, ਬ੍ਰਿਹਟ, ਭਾਵੇਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਕੁਰਮੁਖ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਮੌਲਾ ਮੱਲਣ ਵਿਚ ਲਫ਼ ਕਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਮੁਖੀਏ ਤੇ ਭੀੜ ਰਾਜ ਪਾਟ ਦੇ ਉਲਝੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਉਤਰ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਓਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵਿਖਾਵਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਨਿਰਾ ਵਿਖਾਵਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਓਥੋਂ ਉਸ ਵਿਚ ਨਾ ਲਫ਼ਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਦੁਖ ਅਤੇ ਤਸੀਹੇ ਚਾਰੂ ਬਣੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਮੌਰ ਦੇ ਨਖਾਸ ਭਾਜਾਰ ਵਿਚ ਚੌਕੜੇ ਮਾਰ ਕੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾਏ ਅਤੇ ਬੰਪਲੀਆਂ ਉਤਰਵਾਈਆਂ। ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਨੇ ਖੁਆਰੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਜੋ ਇਕ ਚਮਰਕਾਰ ਢਾਝ ਪਰਕਟ ਹੋ ਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਨਾਲ ਆਈ ਉਹ ਗਿਰਾਵਟ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਲ ਸੀ ਉਪਰ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਨ ਗਿਰਾਵਟ ਹੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਸੀ ਤੇ ਖਾਣਸੇ ਦੇ ਪੰਥ ਉਹ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਕੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤੀਆਂ ਤੇ ਬੁਡਕੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਵੱਡੇ ਰੋਂ ਵੱਡੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਗਿਆਰ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਭਾਈ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਵਰਗੇ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਹੀ ਮਰਵਾ ਦਿਤੇ ਕਦੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵੀ ਨੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਰਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਪ ਦੀ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਡਿਕਾਰ ਹੋਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਵਰਮਾਦਿਆ ਹੈ :

ਜਬ ਜਬ ਹੋਤ ਅਵਿਰਤ ਆਰਾ ।

ਰਬ ਰਬ ਦੇਹਿ ਧਰਤ ਅਰਧਾਰਾ ।

ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਉਤੇ ਜਦ ਵੀ ਕਦੇ ਪਾਪ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਫੈਲਦਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਛੱਪ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਅਘਾਤ ਜੋ ਆਪ ਅਜੂਨੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਦਾ ਕਿਸੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡੀ ਏਸ ਫੰਗਾਂ, ਰਸਾਂ ਤੇ ਮਹਿਕਾਂ ਭਰੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਬਹੁਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਰਤੀਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤ ਸਤਿਨਾਮੁ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸੰਮਤ 1872 ਭਿਕਤਮੀ ਨੂੰ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਿਰਾਂ ਭੇਟੀ ਰਾਈਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਈ। ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਪੰਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਂ ਦੀ ਖਾਲ ਝਾਈ ਨੂੰ ਫਲ ਟੱਭਾ। ਇਕ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਰਤੀ ਜਿਹੜਾ ਠਹੁ ਪਸ਼ੀਨਾ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਧਰਮ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਠਕਰੀ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਭਿਆਨੀ ਜਾਂ ਚਕੋਰੇ ਉਤੇ ਛਮੀਨ ਠੇ ਕੇ ਖਾਣ ਜੋਫਾ ਅਠਾਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਅਸਚਰਜ ਅਤੇ ਅਭੋਕਿਕ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਸਤਿਨਾਮੁ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਬਾਲ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਾਛੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੁੰਡੀ ਉਤੇ ਹੰਢਾ ਮਾਰ ਕੇ ਤਾਲ ਕੱਢਦੇ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਮਿੱਠੀ ਪਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਬਣਾ ਵਾਛੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਈ ਵਾਟੀਆਂ ਬੰਨ ਬਰ ਠਾਟੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਫੋਰੀ ਹੀ ਹਫ਼ਤਨ ਪਿਆਰੇ ਬਣ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੇਯਨ ਬਣ ਕੇ ਚਾਰਦੇ। ਜਦੋਂ ਹਾਥ ਮਾਰਦੇ ਉਹ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਫੂਫੀਆਂ ਚੁੰਝ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਗਿਰਦ ਆ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਬੱਸ ਕੇ ਸੋਹਣਾ ਰੂਪ ਚੰਗਾ, ਅਰਬੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਨੱਠ ਨਕਸ਼, ਤਿੱਖਾ ਚੜੀ ਕੁ ਮੁਝਵਾਂ ਠੱਕ, ਸਿੱਧਾ ਸਰੂ ਵਰਗਾ ਬੱਝ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਉਜਲਾ ਤਿਬਾਜ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚਿੱਜੇ ਰੜ੍ਹਾਂ ਉਭਾਰ ਦੇਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਉਦਾਣੇ ਖਲੋਰੇ ਠੱਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਭਾਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਬਣ ਕੇ, ਧੁਰੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬਰਕਤਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਠੇ ਕੇ ਆਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਨੱਖੀ ਉੱਝਕ ਖਿੱਚ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸਰਬੱਧ ਨੂੰ ਆਪ ਮੁਹਾਰਿਆਂ ਚਿੱਜੇ ਰੜ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਚੁੰਬਕ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਥਾਨੀ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਵਧੀਕ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਨਕਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਦਾਰਾ ਫੌਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿੱਨੇ ਹੀ ਹਾਟੀਆਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਜੋਹਰ ਜਗਾਇਆ।

ਭੰਟੀ ਰਾਈਆਂ ਦੀ ਓਦੋਂ ਅਜੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇਣੇ ਦੇ ਫੈਣ ਸੁਟਦੇ ਅਤੇ ਉਚੇ ਭੱਮੇ ਕੱਢ ਕਾਠ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਕਰਕੁ ਮਾਠਸਾ ਭੰਜ ਵਿਚ ਚਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਦੇਸ ਦੇ ਤਾਖੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਚਰਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਸਮਝੇ ਕਿ ਸੰਨ 1836 ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਭਟਕਦੇਆ ਭਾਈ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਫੁੱਟੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਰਾਏਪੁਰ ਆਇਆ। ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਮਾਠਸਾ ਤੋਪਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੋਠੀਦਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ

ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਰੱਖਯਾਨਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋ ਗਏ। ਉਥੇ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਭੀ ਕੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵੱਡੇ ਚੱਕ, ਜੋ ਹਵਾਲਦਾਰ ਸਨ, ਆਪ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਏ। ਇਹ ਉਹੋ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਸਤੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਘਾਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੌਜ ਵਿਚ ਕਿਉਂਕਿ ਰਜਨ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਚੌਖ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਘੰਟਿਆਂ ਬੰਦੀ ਬੈਠ ਕੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗੁਰੂਪਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਬਨ ਦਿਦਾਰੇ ਕਰ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਜਾਂ ਸਤਿਪੁਰੁਸ਼ ਦੀ ਸੇ ਸੁਣਦੇ, ਧਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਲਾ ਭੇਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦੇ। ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਨਾਮ ਲੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਰਤੀ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪ ਦੇ ਸਾਥੀ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਘਾਟ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਮੇਲੀ ਸਨ, ਆਪ ਦੇ ਏਨੇ ਨੇੜੇ ਆ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਹੀ ਧਾਰਨੀ ਬਣੇ, ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਰਗਰਮ ਪਰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਨਿਰਾ ਪਰਚਾਰ ਹੀ ਕਿਉਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਠਿਨ ਖਾਲਾਂ ਵੀ ਖਾਲੀਆਂ।

ਸੰਨ 1839 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜੇ ਪੂਰੇ ਸੱਠਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਣਾਣਾ ਕਰ ਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਸਾਰ ਛਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬਾਂ, ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਕਣ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੁੰਡਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਸੰਗਤ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਖਜ਼ਰੇ ਭੰਡਰੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਰਾਏ ਰਾਖੂ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਹਿਬ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਫੁੰਡਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਰਾਖੇ ਵੀ ਭਾਲ ਵੀਸ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਭਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਫੁੱਡ ਮੰਡਲੀ ਸਵਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਸ਼ਟ ਸਾਥੀ ਸ: ਸੁਖੇਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕਣਨਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸ: ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੋੜ ਡੀਕ ਕਿਨੇ ਹੀ ਸਰਦਾਰ, ਸਣੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਫੌਰ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਰ ਬਲਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਕੰਵਰ ਪਿਛੋਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੌਰੰਗਾਬਾਦ ਦੇ, ਕੁਰਫਾ ਕਰਦੀ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਏ। ਭੰਡਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੰਵਲ ਕੁਲਾਥ ਸਿੰਘ ਹੀ ਬਚਿਆ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾ ਪਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਸੁਖੇਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਚੌਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਯਾਰ ਪੰਡਤ ਜੱਥਾ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਘਾਟ ਉਡਰ ਗਏ।

2

ਉਸ ਮੁਨ ਮਰਾਏ ਪਿਛੋਂ ਅੰਕਰੇਛਾਂ ਨੇ ਜਦ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਛਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਫੁੱਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ, ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੋਜਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਲਾਥ ਸਿੰਘ ਚਰਕੇ ਨੀਚ ਆਈਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੂੰ ਅੰਕਰੇਛਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਤਬਾਹ ਕਰਾ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬੇਖਟਕੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਿਹੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਾਲ ਢੇਬ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਾਂਗੇ, ਪਰ ਅੰਕਰੇਛ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਥੀਆਂ ਆਸਾਂ ਉਮੀਦਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਕ ਦਿਤਾ। ਬੇਰ-ਦੇ-ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਰਿਆਈ ਉਸ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ

ਵੇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਣ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਠਾਕਾੜੇ ਫਵਰਨਰ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਘੋੜ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਨਸਾਫ ਦੇ ਚਰਚੇ ਹੁਣ ਤੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਰੁਕਮਰਾਨੀ ਦੇ ਇਹ ਦੁਣ ਘੱਟ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀ ਸਾਗਿਰਦੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਨਾਤਜਥਾਥਾਰ ਤੇ ਫੇਜ਼ ਤਬੀਅਤ ਹੋਣ ਬਰਕੇ ਇਹ ਬਹੁ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਤੋਫ਼ਰੇ ਓਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਪੱਕੇ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੰਵਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫੇਰੀ ਹੀ ਭੋਗਤਿਆਂ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣ ਗਿਆ, ਪਰ ਪੱਥਰ ਦਿਲ ਤੋਫ਼ਰਿਆਂ ਨੇ ਕੰਵਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਾਰ ਬੁਠਾਇਆ, ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ (ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ) ਦੀ ਮਠੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਬੁਝੀ ਸੀ।

ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੰਟਾਂ ਨਾਲ਼ ਏਸ ਯੇਰ ਰਥਾਪੀ ਨੂੰ ਚੇਖਿਆ। ਇਹ ਗਿਣਾ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੀ ਕਿ ਬਦੀ ਸਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਦਾ ਫਲ ਖ਼ਾਨਸਾ ਝਾੜ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਟਜੋਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿਛੋਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਸੰਤਾ ਦਾ ਹੀ ਪਰਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲਾਮੀ ਪਿਛੋਂ ਆਰਾਦੀ ਅਤੇ ਮੁਢਹਾਣੀ ਦਾ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰੀ ਢੋਰ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਚੋਜੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਜੜਤਿਆ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼-ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਏਸ ਛਾਤਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਰਵਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਧਰ ਅਤੇ ਸੰਪਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇਗੀ। ਰਾਜਾ ਕੁਲਾਥ ਸਿੰਘ ਭੰਗਰੇ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖ-ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜੰਗ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਸਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ਼ ਸੰਧੀ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਬੇਵਨ 75 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਖਰੀਦ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਥਰਗ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹਕੁਮਤ ਲਈ ਵੁਸੀ ਸਿੱਖ-ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜੰਗ ਦੇ ਬਾਰਨ ਉਪਜਾ ਦਿਤੇ। ਸਰਦਾਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਣਾਲੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਭੋਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੋਣਿਆਵਾਲੇ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭੱਭੇ ਕੂੜਾ ਦਿਤੇ, ਪਰ ਅਯੋਜ ਸਿ ਪਿਛੋਂ ਵੇਲੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਜਦ ਉਹ ਚੋਣਿਆਵਾਲੇ ਦੀ ਜਿੰਗ ਜਿੱਤ ਕੇ ਭਾਹੋਰ ਕਣ ਕਪਟ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਕੁਝੇ ਸਨ, ਕੁਜਰਾਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਵੈਸਰਾ ਵੀ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਉਹ ਜਿਸਾਣੇ, ਏਸ ਦੀ ਆਰਾਦੀ ਤੇ ਆਲਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੇ ਰਾਏ ਸਰਦਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰ ਕੁਝੇ ਸਨ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ਰਾਥ ਬਰ ਕੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਜੀਂਦਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੇਖੁਪੁਰੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਤੇ ਫੇਰ ਓਸ ਨੂੰ ਯੂ. ਪੀ. ਵਿਚ ਰੋਹਤਾਸ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਅਪਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਨਾਥਾਲਿਕ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਲੀ ਵੀ ਆ ਗਈ ਤੇ ਓਸ ਨੂੰ ਦੋਸਾਈ ਬਣਾ ਕੇ ਲੰਡਨ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੋ ਮਹਾਨ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜ ਸਨ, ਉਹ ਇਹ ਸਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਕਰੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਲਾਈਨਾਂ ਉਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਰੂ ਕੋਥਿੰਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਦੇ ਚਲੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਰੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਪੇ ਕੁਸੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਰੂ ਕੋਥ ਬਹਾਦਰ ਦਾਖ਼ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੱਸ ਦੀ ਸੁਗੋਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰੇ ਵਿਚ ਤੇ ਫੇਰ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਾਥੇ ਸਿੱਖ ਜਥਰ ਵਿਚ ਵੇਲੀ ਤੇ ਪੱਸਰ ਕਈ।

ਬੜੀ ਹੀ ਮਨ ਮੋਹਣੀ ਕੁਰੂ ਇਅਕਤੀ ਸੀ ਆਪ ਦੀ, ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਦਰਬਨ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਤਪਤ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਝਾਂਕੀ ਮਿਲਦੀ। ਦਰਬਨ ਦਿਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੰਘਣਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ਾਈ ਵਧੀ ਅਤੇ ਢੇਰ ਤਾਂ ਰੋਟਕਾਂ ਦਾ ਹਲੂ ਵਫ਼ਾ ਰੁਕਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਫੌਜੀ ਨੌਕਰੀ ਸਮੇਂ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਪਾਵਨ ਸੀਵਨ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਫੌਜੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਠਾਮ ਕੀ ਰੰਘਟ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਦੇ ਰਾਏ ਅਸਥਾਨ ਵਲ ਖਿਚੇ ਚਲੇ ਆਏ। ਆਪ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਅਸਚਰਜ਼ ਰਾਸ਼ੀਰ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸੁਣਦਾ, ਉਹ ਹੀ ਆਪਦੇ ਬਰਨ ਬੈਵਣਾਂ ਦਾ ਰੋਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਢੇਰ ਆਪ ਨੇ ਕੁਰੂ ਕੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਬਰਨ ਲਈ ਬਮਰ ਕੌਂਸਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕੁਸੀਂ ਖੰਭੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਉਹਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਜੀਵਨ ਦਾਤਾ ਅਥਾਣ ਪੂਰਖ ਨਾਲ ਜੁੜੀ, ਉ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਬਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਬਚੁਰਗਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਝਕੜੇ ਬਣੇ। ਨੇੜੀ ਉ ਸਦ-ਅਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਮੂਲ ਦਸਿਆ। ਕਦੇ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਨਾਲਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੇਖ ਮਾਲੇ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜਿਥੇ ਆਖਿਆ, ਉਹੋ ਰਸਤਾ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਛੱਡਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ। ਨਿਰੋਧਾਰੀ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ, ਮੈਂ 'ਵਿਸ਼ਵ-ਨੂਰ' ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਅੰਬਟ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰ ਵਰਮਾਣ ਬਡਾ ਮਾਨੁਖ ਹੈ,
ਜੋ ਵਿਰਹੋਕੇਂ ਵਖ ਓਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੈ।
ਪਰਮ-ਭੱਡ ਨੂੰ ਜਿਹੜਾ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ,
ਉਹ ਬਰਦਾ ਪਖਚਾਰ ਰਫ਼ਰਕੇ ਪਾਣ ਦਾ।
ਢੇਟਾ ਰਡੀ ਧਿਆਨ, ਰੇਖਾ ਸੋਚਣਾ,
ਜਿਥੇ ਹੀ ਕੇ ਦੇਖ, ਓਥੇ ਧਰਮ ਨਾ।
ਧਰਮ ਦਾ ਮਰਲਬ ਸਾਭ ਕੁ ਜੰਮੇ ਰਥ ਵਿਚ,
ਉਹ ਹੀ ਸੱਚੀ ਸਾਭ ਭੋਰਦਾ ਸਭ ਵਿਚ।
ਜਿਥੇ ਅੱਖ ਠ ਸਾਫ਼, ਅਤੇ ਮਨ ਦਿਥ ਹੈ,
ਸਭ ਓਥੇ ਸੰਤਾਨ ਰਿਆ ਰਥ ਮਿਥ ਹੈ।
ਏਕਾ, ਮੇਲਾ ਮਿਆਰ ਪਰਮ ਦਾ ਮੂਲ ਨੇ,
ਨੇਕੀ ਸਦ-ਅਚਾਰ ਪਰਮ ਦੀ ਚੂਲ ਨੇ।
ਧਰਮ ਵਿਚ ਨਾ ਧੜਾ ਕਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਇ,
ਕੰਡ ਵਿਰਕਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਇ।
ਅੱਲਾ ਅਤੇ ਅਥਾਣ ਇਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦੋ,
ਰਾਮ ਅਤੇ ਰਾਜਿਸਨ ਵਿਚ ਨਾ ਰੋਦ ਕੋ।

ਜਿਥੇ ਨਹੀਂ ਹਥੀਰੀ, ਨਾ ਠਹਿਰਾਉ ਹੈ,
 ਜਿਥੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆਰ ਨ ਮਨ ਵਿਚ ਚਾਉ ਹੈ।
 ਜਿਥੇ ਅੱਖ ਠਹਿਰ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬਰੇ,
 ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਸ਼ੱਤ ਅਤੇ ਦੁਫ਼-ਦੁਫ਼ ਹੈ।
 ਜਿਥੇ ਹੱਥ ਦੀ ਮਿਹਨ ਓਥੇ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੈ,
 ਜਿਥੇ ਸੱਚ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਫ਼ ਹੈ।
 ਕੁਝ ਹੈ ਜਿਥੇ ਹੱਥ ਨਾ ਖਾਉਂਦੇ ਜ਼ਲੀਆਂ,
 ਨਹੀਂ ਵਸਾਉਂਦੇ ਜਿਥੇ ਖ਼ਾਲੀ ਟਲੀਆਂ।
 ਓਥੇ ਸੱਚਾ ਹੱਥ ਸਫ਼ਾਰੇ ਰਾਜ ਸਫ਼,
 ਵਰਤੇ ਸੱਚ ਨਿਆਉਂ ਨ ਕੋਈ ਲੋਭ ਹੱਥ।
 ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਿਨ੍ਹੇ ਸੱਚ ਮੰਨਿਆ,
 ਓਸੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰ, ਬਾਦੀ ਮੂੰਹ ਭੰਨਿਆ।
 ਬਰਦੀ ਤੇ ਬਰਕੂਤ ਹੀ ਚੰਗੀ ਸਭਸ਼ ਹੋਂ,
 ਭਾਗੀ ਨਿਰੀ ਖ਼ਤੂਰ ਜੋ ਉਥੇ ਠਹਿਰ ਚੋਂ।
 ਨਫ਼ਸ ਮਾਰਨਾ ਬਠਿਨ, ਮਕਰ ਜੇ ਇਹ ਮਰੇ,
 ਸਾਕਰ ਸੰਸਾਰ ਮਨੁਖ ਸੇਯਾ ਡਰੇ।

ਹਾਂ, ਕੁਰੂ ਨਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਭਲਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰੰਭਾਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵਾਕ ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਫ਼ਲਸਾਫ਼ਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਅਸਥਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਕੁਰੂ ਕ੍ਰੋਧ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕਲਨ ਕਰ ਕੇ ਦੇ ਗਏ ਹਨ, ਮੁਥੜੀ ਫ਼ਕਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਭਾਨ ਪੁਰਖ ਦੀ ਧੁਰੇਂ ਅਰਬਾਂ ਤੋਂ ਭੋਜੀ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ, ਵਿਚਾਰੋ ਅਤੇ ਫੇਰ ਚੋਸ ਵਿਚ ਜਿਸ ਕੁਆਰੇ ਨਾਮ ਦੇ ਜਪਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਪੋ। ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਸਰਾਪ ਤੇ ਦੁਖ ਝਲੇਝ ਦੂਰ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਵੇਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਮਿਹਰਾਂ ਬਰਕਰਾਰ ਦੀ ਮੰਗਲੋਪਾਰ ਬਾਰਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗੀ।

ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਨਰ ਜੀਵਰ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਪਾਲਟ ਦਾ ਅਮਲੀ ਸਬੂਤ ਦੇਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਥਾ ਜਰਧਾਰ ਸਿੱਖ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਦਾਇਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬਾਣਿਆ। ਫ਼ੁਲਾਸੀ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਦੇਖ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਲਈ ਕਰੰਕ ਦਸਿਆ ਤੇ ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ

ਜਿੱਥੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕਿਆ ਵੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਏ ਬਿਨਾਂ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਲਵਾਂਗੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਧੀ ਮੁਰਾਬੀਆਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਲਿਆਉਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚਲਨ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਚੈਕਿਆਈਆਂ ਨਾਲ ਕੌਮਾਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਦੀਆਂ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਲਨ ਭਿਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਭਿਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ, ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੁਫਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੁੱਚਤਾ ਨਾਲ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਰਤੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਥਾਈ ਦੀ ਸਿਖਰ ਤੀਰ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਰੂ ਫੁੱਲਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਨਸਾ ਸ਼ਬਦ ਰਿਆਸਤ ਬਰ ਰਿਆਸਤ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੁਰੂ ਕੀ ਸ਼ਰਫ਼ਾਵ ਜੋਗੇ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਰਤੀਆਂ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਨਸੇ ਵਿਚ ਕੁਰੂ ਨੇ ਬੀਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ, ਧੀਰਤਾ ਉਪਜਾਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਵਾ ਲੱਖੀ ਬਣਾ ਕੇ ਮੇਰ ਨਾਲ ਵੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਾਮੇ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਾਨਸਾ ਸ਼ਰਫ਼ਾਵ ਦੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣੇ। ਅਜੇਹੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ, ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਦੀ ਧੁਜਾ ਨਹਿਰਾਉਣ ਬਦਲੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਕੁਰਦੇਵ ਸਾਬੰ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਨਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਭਰ ਰੀਝ ਲਹੌਰੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਮਾਤਾ ਕੁਜਰੀ ਜੀ ਵੀ ਪੇਡਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਲਮ ਸਭਿ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਚਕ੍ਰਦੀ ਸਭਾ ਦੇ ਸਵਾਮੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਚਕ੍ਰਦੀ ਬਣਾ ਵਿਚ ਸਨ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਫੈਣਾਂ ਸਾਬੰ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਆ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਚੀਕਾਨ ਸੰਜਏ ਸਨ, ਬਰਾਡਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਰਿਆਸਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚਲੀ ਸੀ, ਮਾਨਸੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜ ਕੇ ਬੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਰਦੇਵ ਸਭਾਮਤੀ ਨਾਲ ਮਾਨਸੇ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੋ ਹਨ। ਭੱਠਾ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰ ਬਾਏ ਸੰਘ ਪਰਕਟ ਕੀਤਾ। ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਸਾਬੰ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਬੇਧਕ ਮਹਾਨ ਕੁਖਾਡ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਭੱਠੇ ਦੀਆਂ ਧਾਧਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਮਝਾਇਆ "ਭੱਠਿਆ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ, ਪਾਪ ਵਿਰੁਧ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਜੁਝੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਚਿਟੀ ਕੋ ਵੀ ਅਮਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿਤਾ ਕੁਰੂ ਰੋਕ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪਦ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੁਰੂ ਕੇ ਲਹੌਰੀ ਚਰੀ ਹੈ।" ਤੇ ਫੇਰ ਜਦ ਭੱਠੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ "ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਮਰਨਾ ਹੈ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਮਲਦਰੀ ਜਵਾਨ ਠੀ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪੁੱਜਦਾ। ਜਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਹਟ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣ ਦੇ ਦੇਂਦਾ, ਜਾਂ ਰਣ ਜਿੱਤਦਾ।" ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਾਨ ਨੇ ਭੱਠੇ ਨੂੰ ਫੇਰ ਸੋਕੇਰਿਆ ਕਿ 'ਜਵਾਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਠਾਠੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਧੱਕਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਵਾਨ ਬਲਵਾਨ ਨੇ ਉਹ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘੇ ਹੋਏ ਸੂਰਮੇ ਜਿਹੜੇ ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੀ ਸੈਨਾ ਡਾਢ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।'

ਤੇ ਇਹ ਅਸਚਰਜ ਕੌਰਕ ਹੋਇਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੈਨਕ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਆਈ। ਇਕ ਕਾਰੀਗਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਸੋਹਣੀ ਸੁਬਕ ਤੇ ਠੀਕ ਨਿਯਮਤ ਚੁੰਡਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ ਹਜ਼ੂਰ ਦਿੱਤੀ।

ਬਰਨੀ ਵਿਚ ਅਰਪੀ। ਸਿੰਘ ਨੇ ਓਸ ਨੂੰ ਬੁਧ ਨਿਬਾਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਬਰਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬੰਦੂਕ ਵਜ ਕੇ ਕੁਰਦੇਵ ਨੇ ਭੱਠੇ ਵਲ ਵੇਖਿਆ। ਫਰਮਾਇਆ : “ਭੱਠਿਆ ਮੱਠਿਆ ਲਿਆ ਆਪਣੇ ਦੋ ਸੁਰਮੇ, ਮੈਂ ਇਸ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਨਿਬਾਨਾ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।” ਭੱਠਾ ਠੱਠਬਰ ਗਿਆ। ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਦਸਤਾਰਾਂ ਸਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲਈ ਹਜ਼ੂਰ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, “ਇਹਨਾਂ ਪੈਰਾਂ ‘ਤੇ ਹੀ ਖੜੋ ਜਾਓ।” ਸਿੰਘ ਚਾਂਦਮਾਰੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਾਂਗ ਸੀਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੇ ਇਕਦਮ ਖੜੋ ਗਏ। ਸਤਿਕੁਰ ਚੌੜੀ ਨੇ ਖੱਬਾ ਨੈਣ ਮੀਟ ਕੇ ਬਿਸਤ ਲਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਰਿਆਮ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਫੱਠੀ ਲੰਘਾਇੱਤੀ। ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਾਂ ਫੈਲਾ ਕੇ ਜਿੰਘਾਂ ਵਲ ਦੌੜੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਭੱਠੇ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਾਇਆ ਕਿ ਮਾਨਸੇ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਰਮੇ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਬਦੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਬਰਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੌਰੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹੇ। ਸੱਚੀ ਬਰਨੀ ਬਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਅਭਿਵਿਕ ਬਰਤੀ ਸੀ। ਸੋਹਣੀ ਜਿੰਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ਾਂ ਤੇ ਖਿੱਚਰੀ ਉੱਚੀ ਭੀਣ ਭੀਣ ਵਾਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਕਨ ਬਿਅਕਤੀ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆ ਕੇ ਬਰਦਾ ਉਹ ਮੋਹਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਚੋਰ ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਢਲਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਵੀ ਆਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰੂ ਨਾਭ ਪਰਿਤਰ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਿਆਂ ਸਚਮੁਚ ਹੀ ਪਕਟ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਜਾਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਸੋਹਣੀ ਦੀਨੀ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਭ ਸੂਰੇ ਤੇ ਸੱਚੇ ਸੰਤ ਦੀ ਖੋਜਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਰਾਮ, ਜਿੰਦੇ ਕੁਰਮੁਖੀ ਦਸਤਾਰਿਆਂ, ਸਰੀਰਕ ਬਦਤਰ ਵਲੋਂ ਸੋਹਣੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਤ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਜੋ ਕੁਰਮੁਖ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਲਮਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੰਬਲ ਕੂਸੇ ਥਾਂ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਵਿਖਾਇਆ। ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਾਇਣ ਜਾਂਚੋਵੀਦੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਫੜਾਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਦੁਕਨ ਲੱਗੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਜੜ੍ਹਾ ਪੈਰੋਂ ਪੈਰ ਵਧਣ ਲੱਗਾ। ਜਿੰਦੇ ਜਾਂਚੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਿੰਘ ਖਾਂਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰ ਕੇ ਪੰਥਕ ਜਾਂਚੋਵੀਦੀ ਵਿਚ ਪਰਚਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਚੋਰੀ, ਯਾਦੀ, ਠੱਗੀ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰ ਸਬਦਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਬਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਸਮਾਜਿਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੂਰ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੀਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਵਿਖਾਇਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਾਰ ਘੋਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਰੂ ਬਿਅਕਤੀ ਦੇ ਉਦਾਏ ਸਿੱਖ ਕੋਤੀ ਬਰਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਬਾਪ ਜਹਾਨ ਦੇ ਲਸਕਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਲਕਸ਼ਮ ਅੱਠ ਵਾਰ ਨਸਾਇਆ ਸੀ। ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਮਾਨਸੇ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਓਸ ਦੇ ਚਾਲਮ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਕੇ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਨਦਾਨ ਉਹਨਾਂ ਹੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਬਾ-ਰਸੂਖ ਸਰਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਰਨਾਂ ਦੀ ਛੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਕੌਲ ਲਾਜ਼ਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੱਜਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਜੋਬ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ

ਜਦੋਂ ਇਕਦਮ ਸਭਾ ਇੱਥੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਵੇਰ ਫਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ
 ਲਲਕਾਰਦੇ ਚਬਕਾਰਦੇ ਅਤੇ ਮਨ ਮਤ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਦੇ ਹੋਏ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਲੱਗੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ
 ਕਾਇਮਾਂ ਦੇ ਡਰਦਾਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਵੇਰ ਉੱਘੜਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਝਪਟ ਚੱਕਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ
 ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬੇਬੇਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਸੱਜਣੀਆਂ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ
 ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਮੋਟਾ ਟਿੱਕਰ ਫਾਂਸ ਦਾ ਜੋਟਾ ਜਾਂ ਸਦਾ ਜੰਗ ਰੱਖੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ
 ਇਹ ਰਾਕੀਦ ਦੇਸ ਲਈ ਬੀੜੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਜੰਗਲੂ ਸਪਿਲਟ ਤੋਂ ਵੇਚਿਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ।
 ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਜਾਂ ਤਲਵਾਰ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਸਾਰ ਰੱਕ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।
 ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸਿਵਾਏ ਬੁਝ ਵੱਡੇ ਸਿੱਖ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਛਟੀ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਦੂਰੀ ਵਿਚ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਓਦੋਂ ਵੀ
 ਸਜਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਾਖੀਆਂ ਰਛਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ
 ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਥਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਉਹ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ
 ਵਿਚ ਹੱਥੋਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵੇਲਕ ਦੀਆਂ ਖੁਆਰਾਂ ਬੰਦਲਾਂ ਦੀ ਬੰਗੀਰ ਗਰਜਣਾਂ ਵਾਂਗ
 ਓਦੀਆਂ। ਇੰਨੇ ਹੀ ਗਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਬਾ ਸ਼ਬਦ ਬਣੀਆਂ ਸੰਗੀਤੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ
 ਨਿਕਲਦਾ ਤੇ ਬਿਉਂਬਿ ਨਿਕਲਦਾ ਉਹਨਾਂ ਗਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਆਪ ਸਵੱਛ ਜੀਵਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਗਤਾਂ
 ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਦੇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹਲੂਣਾ ਲਿਆ ਓਦਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਹਵਾਸ
 ਨਿਕਾਟਾ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਸ ਨੇ ਦੇਸੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਲਈਆਂ, ਭੋਰੇਦਾਰ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਰਖਤਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ
 ਨੂੰ ਮੁਠ ਵਿਚ ਭੇਜ ਲਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਮਾਦੀ ਥਾਪ ਲਮਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬੁਚਲ
 ਓਟ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਰਬਾਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਓਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ਦੀਆਂ ਫਿਕਾਇਰਾਂ ਹੋਰ ਲੱਗੀਆਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁਧ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਾਕਮਾਂ
 ਨੂੰ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮਹੰਤਾਂ, ਭੋਰੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਰਖਤਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਰਖਤਾ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਖਾਵਾ
 ਪਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹੀਆਂ ਆਖਣ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ ਰੱਡੀ ਭੰਜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕੀਤੀ।
 ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਕਾਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਛਕਾ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਚਿਤਾਉਣ ਦੇ ਸ਼ਰਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ
 ਜਾਗੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵੈਲਾਓ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੈਲਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੱਕ ਸਕੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ
 ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬੇਬੇਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਜੰਗ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ
 ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਜੰਗ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣਕਾਂ ਦੇ
 ਹਥ ਬਲ ਖਲੋਓ ਸਨ। ਵੇਰ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵਿਰੁਧ ਫੂਠੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ
 ਨੂੰ ਖਰਬਨਾਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਏ ਡਰਦੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਨ 1857
 ਦਾ ਡਰਦਰ ਹੋਇਆਂ ਕੁਝ ਕਰ੍ਹੇ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿਹੜੇ ਘੋਰ ਅਤਿਆਚਾਰ
 ਅੰਗਰੇਜ਼ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾ ਲਵੋ ਕਿ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫਰ
 ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਮਾਧੁੰ ਦੇ ਮਕਸਦੇ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁਸਨ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ
 ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਖਥਿਆਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਫਰਾਬੀਨ ਦੇ ਨਿਯਮੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ
 ਬਲੋਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰਦੇ ਠਗੂ ਨੂੰ ਬੁਲੀ ਕਰ ਕੇ ਪੀੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਝੰਜਰ ਦੇ ਨਕਾਬ ਤੇ ਫਰਰਪੁਰ ਦੇ
 ਚਾਜੇ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਾਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ

ਦੀ ਪੁਲਿਟੀਕਲ ਦਬਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੋਂਦ ਤੀਕ ਮੰਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੱਖ ਭਏ ਜਾਪਦੇ ਸਨ ਤੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਫ਼ੋਪਲੇ ਅਭੇਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈ ਲੱਖ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਗਾਹੀਏ ਫ਼ਕੀਰ ਸੁਲਤਾਨ ਸਮੀ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਮੁਹੰਦੀ ਵਿਚ ਬਣੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਉੱਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਲ੍ਹਾ ਠਾਹੌਰ ਚੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵੱਡੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰ ਘਰਾਣੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਨਕਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਸਰਦਾਰ ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਿੱਖ ਬਚਿਆ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖਤਾ ਪਥ ਦਿਖਾਇਆ। ਸਿੱਖੀ ਪਰਗੀ ਤੇ ਵਿਗਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਲੇ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਮਾਨਸਈ ਇਹਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਸਾਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਵਾਜ਼ੀ ਨਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਤੇ ਮਨਾਉਂਦੇ। ਮਾਘੀ ਚੇ ਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕਰਜਰ ਸਾਹਿਬ ਪਸ਼ੁਰ ਤੇ ਟੁੱਟੀ ਕੱਢਣ ਵਾਲੇ ਮੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰੀਵ ਬੁੱਧਾਣਾਂ 'ਚੋਂ ਸਰਧਾਂਜਲੀ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਦਮਦਮੀ ਵਿਸਾਖੀ ਚੇ ਪੁਰਬ ਦਿਹਾਜ਼ੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸੁਹਾਉਣੇ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਦੇਰ ਦੀ ਸਾਗੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈਣ ਲਈ ਖਾਸ ਸਿੰਘ ਭੇਜਿਆ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘਾਂ ਚੇ ਮੋਲੀ ਕੋਈ ਬਬੂਰਕਾ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਮਾਨਸੇ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰਤੀਅਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਫੇਰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ (ਪਹਿਲੀ ਵਿਸਾਖ ਸੰਮਤ 1914, ਅਪ੍ਰੈਲ 1857) ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੇਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਿਸੇ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸ੍ਰੀ ਚਸਮੇਬ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਰਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਾਣੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਡਮਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਨਮਾਖਾਈ ਚੇ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੇਖ ਦੀ ਆਡਾਈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਚੇ ਕਠਿਆਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਰ ਪਿਆਰੀ ਬੈ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਸਿਆ ਗਿਆ, ਗੁਰੂਦੇਵ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰਨ ਬਖੁਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਪਹਿਲੇ ਮਰਨ ਬਖੁਲ, ਜੀਵਨ ਦੀ ਭੱਤ ਆਸ) ਫੇਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਂ ਸਗਲੀ ਚੇ ਬਰਨਾਂ ਦੀ ਪੁਤ ਹਾਂ ਤੇ ਸੇਵਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਤਨਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਰਨਾ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਰਵਾਂ ਚੇ ਸਰਬਤ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਮਿਹਰਾਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਮੰਡਣ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਵਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਅਮਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੀ ਰਹਿਤ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਦੀਆਂ ਚੇ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਮੁਕਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖੰਭ ਕਰਾਹਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਰ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਪੀਰਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵੈਨਾਂ ਬੰਨੀ ਮਨੋਤਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਚ ਦੱਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਨਾਲ ਘਟ ਕਰਗੇਤਰ ਰਾਨਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਂ ਸਰਦ-ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹੀ ਅੰਬ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਨਖ ਦੀ ਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਸ ਤੇ ਮਿਹਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਚੇ ਅੰਬਰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਰਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤੇ

ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਹੋ ਕੇ "ਰਸ ਮੇ ਰਸਨ ਕੁਆਇਆ" ਦਾ ਅੰਤਰ ਅਨੰਦ ਮਾਣੇ।

ਗੁਰੂ ਹਿੰਦੂ ਘਰ ਵੀ ਹੈ, ਸਾਗੀਆਂ ਤ੍ਰਿਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੜਕਦੀ ਅਗਨੀ ਉਸ ਦੀ ਬਰਥ-ਭੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਤੇ ਮਾਯਾਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਮਨ ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਿੱਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਬਾਂਝੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪੜੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਵੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰ ਸੋਹਣੇ ਰੂਪ ਅਜੇਹਾ ਉਜਿਆਰਾ ਦਿਖਾ ਕੇ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਦੀ ਨੁਰਾਨੀ ਜੋਤ ਕ੍ਰੈ-ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚਾਨਣਾ ਫੁਹਾਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚੇ, ਲੋਕ ਤੇ ਸੁਰੇ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲਿਪਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਤੀਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਚ ਮੁਚ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਹੈ, ਕਿਸ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨੁਰਾਨੀਆਂ ਉਜਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਵੇਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਅਨੇਕ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਸਿੰਘੀ ਦੇ ਕੁਰਮਤ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਬਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਰਣੀ ਦੇ ਸੂਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖਿੱਲਰ ਗਏ। ਉਹ ਦੀਵਾਨ ਵੀ ਠਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਵੇਰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਫੀਮ ਵੀ ਬਰਦੇ। ਵਾ ਵਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੁੱਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਕੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕੱਲੇ ਵੀ ਖੁਟਸ ਆਈ ਕਿ ਜੇ ਹਰ ਵਾ ਆਪੇ ਹੀ ਲੋਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਜੇਕਾ ਮਾਲੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਬੈਠ ਆਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਕਿ (ਕੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੀਮਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਤਾ ਵੇਰੋਂ ਹੀ ਹੈ। ਹਜ਼ੂਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਪਰਪੱਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸਦੀ ਮਰਥ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਅਧਿਯਾਤ ਦਿੱਤੇ। ਆਖਿਆ ਕਿ ਜਾਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨੋ ਤੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿਖੋ। ਰਾਗੋਦ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਦੱਫ਼ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਹੀ ਆਇਆ ਕਰਨ। ਉੱਜਲ ਦੀਵਾਰੀ ਹੋਣਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਰਯਾਦਾ ਰਲੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੁਰਜੀਤ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੋਵਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਆਰੇ ਜਾਪਣ ਲੱਗੇ।

5

ਸੰਮਤ 1918 ਥਿ: ਨੂੰ ਅਰਧ ਕੁੰਝੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਕਰਿਦਵਾਰ ਇਸ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰੀ ਹੋਟਕਾਂ ਲੱਗੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਤੀਕ ਪੁਰੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪੁਰਾਉਣ ਲਈ ਸੰਭਤਾਂ ਸਣੇ

ਹਰਿਦਵਾਰ ਪੁੱਜੇ। ਰਾਗੀਆਂ ਰਥਾਬੀਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵੀ ਠਾਠ ਕਢੇ। ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਹੁਗੋਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨਚੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਿਰਾ ਕੱਢਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਫੱਟੇ ਫਰਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਬਣੇ) ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਬੀਬੀਆਂ ਵੀ ਠਾਠ ਸਨ; ਰਸਦਾਂ ਦੇ ਕੱਢੇ ਠਾਠ ਲਏ ਤੇ ਰਾਤ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਟੱਕਾ ਨੂੰ ਦਰਬਨ ਦਿਦਾਰੇ ਦੇਂਦੇ ਹਰਿਦਵਾਰ ਜਾ ਬਿਥੇ। ਗ਼ੈਮ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਠੇਠੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਜ਼ੇ ਖ਼ੇਰਾ ਲਾਇਆ ਤੇ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਟ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਇਠ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਹਰਕੋਂ ਦੀ ਜੰਗਰ ਨੂੰ ਆਪ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਫਕਾਇਆ ਤੇ ਨਾਨ ਹੀ ਸਾਗੀ ਸੰਕਤ ਦੇ ਜੂਠੇ ਬਰਤਨ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਆਪ ਮਾਂਜੇ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਮਹੱਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕੰਮਤੀ ਰੋਸ਼ਮੀ ਟਿਬਾਸ ਵਿਚ ਸਜਿਆ ਫਰਿਆ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਠਾਠ ਡਿਆਨ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਅਸੰਘ ਬਚਨ ਆਖੇ — “ਕੁੰ ਰਾਂ ਕੰਜਰਾਂ ਦਾ ਥਾਣਾ ਪਹਿਲੀ ਬੰਠਾ ਵੇ, ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ ਕਿਹੜਾ ਥਾਣਾ ਪਹਿਨਣਗੇ? ਕੰਸਰੀ ਤੋਂ ਹੋਰ ਪਰੇ ਕੋਈ ਥਾਣਾ ਨਹੀਂ। ਪੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਢਾਢੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ। ਗਲ ਵਿਚ ਕੇਸ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਏ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਵੀ ਬਿੰਦੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ।” ਉਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਮੀ ਸਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਬਚਨ ਬੀਤਾ — “ਇਹ ਖ਼ੂਬ ਕੰਜਰਾਂ ਦਾ ਥਾਣਾ ਹੈ।” ਏਥੇ ਹੀ ਨਿਰਮਲਿਆ ਨਾਠ ਵੀ ਬਚਨ ਹੋਏ। ਏਥੇ ਨਾਢੇ ਸਾਧੂਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਤਿਥੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਵੰਡਾਰੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਜੱਸ ਕੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਲ ਵਾਂਗ ਪੱਸਰ ਗਿਆ। ਮੇਲੇ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਪਛਾਓ ਪਛਾਈ ਉੱਤਰਦੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਟੱਕਾ ਨੂੰ ਸੁ-ਮਾਰਕ ਉੱਤੇ ਠਾਉਂਦੇ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਕਢੇ।

ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਵੇਰ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਚੰਗੇ ਚੜ੍ਹ ਪਏ। ਨਾਠ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਸੱਥਾ ਬੀਰਭਨ ਲਵੀ ਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਨਮਿਤ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਏ ਟੱਕਾ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਕਿ ਮੁੜੀ ਮਛਾਣਾਂ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਬਹੀਚਾਂ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਮਛਕਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮੱਥੇ ਘਸਾਟ ਵੀ ਵਾਂ ਅਖ਼ਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਠ ਜੁੜੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਣੀ ਪਸ਼ੂ ਕੇ ਸਭਿ-ਮਾਧਕ ਉੱਤੇ ਕੁਰੇ। ਮੁਠਏ, ਦੁਲੰਡੇ, ਸਿਆਹਲ, ਕਰੇਵਾਲਾਂ ਦੇ ਤਪੇ ਦੇ ਪਿੰਡ, ਰਾਦੇਪੁਰ ਅਤੇ ਖੋਟੇ ਆਦਿ ਨਗਰ ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਚੰਗੇ ਸਦਕਾ ਵਿਚ ਡਬਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਏ। ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਦੀ ਠੱਗੀ ਦਾ ਜਾਣ ਨੁੱਟਣ ਠੱਕ ਪਿਆ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਐਥੇ ਹੀ ਹੋਏ। ਮੁਠਏ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮਣਾਂ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਨਾਠ ਸਮਾਉਣ ਕਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਕੁੱਝੇ ਦਾ ਕਲੀਰ ਪਾਣੀ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਯਕੀਨੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉਹ ਚਿੱਤਾਂ ਮੁਕੇ, ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੇ ਹੱਥੀਂ ਦੱਫਟਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਨੇਕ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਠੱਕ ਆਣ ਆਣ ਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਗਰ ਬਚਨ ਪਾਓ। ਜਦਕਾ ਵਿਚ ਆਖਦੇ ਕਿ ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਠੱਕ ਕੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਪਾਠ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਠੱਕ ਸਮੇਂ ਸੱਦਣਗੇ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਪਿੰਡ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਇਸੇ ਸਾਲ ਜਦ ਆਪ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਰਾਤ ਵਿਚ ਟਰੀਦਕੋਟ ਵੀ ਠਹਿਰੇ। ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ, ਕਈ ਸਰੀਰਾਂ ਨੇ ਬਜਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਅਨੰਦ ਸੁਭਾਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਕ ਕੇ ਰਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜੇ। ਰਾਜੇ ਪਾਸੋਂ ਲੰਗਰ ਸਜਾਉਣ ਲਈ ਬਰਤਨ ਮਾਂਗੇ ਕਢੇ, ਪਰ ਬਰਤਨ ਨਾ ਖਿੱਚੇ ਕਢੇ ਤੇ ਉਲਟਾ ਇਕ ਠਾਈ ਨੂੰ ਠਾਮਧਾਰੀ ਥਾਣੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਹੀਆ ਥਾਣਾ ਕੇ ਨਾਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਚਹੀਰ ਵਿਚ ਲਾਮਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਬੁਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਬਥਾ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਰੁੱਖਤ ਦੀ ਚਾਦਰ ਚੁੱਕੀ, ਤਾਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ। ਸੰਕਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਕੇ ਦੰਡ ਲੱਟਾ

ਕਿ ਏਸ ਦੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਮੁੱਛ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਦਾੜੀ ਕੱਟ ਕੇ ਏਸ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਨਾਈ ਨੇ ਰਾਜਾ ਫਰੀਦਕੋਟ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤਿਆਜ਼ ਦੇ ਬੇ-ਸੁਮਾਰ ਲੋਥ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਣ ਜਾਣਗੇ, ਜੇਕਰ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਾ ਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਜਾ ਨਗਰ ਦੇ ਨੌਬਰਦਾਰ ਬਾਦਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਠਾਈ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਈਂ ਸੁਰਮਾਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਕਰਸਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਪਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸਟੰਗੀਆਂ ਤੇ ਲੁੱਚੀਆਂ ਦਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਣ ਤੇ ਗੰਦ ਰੱਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਪਰ ਸਦ ਉਹ ਉਠਣੇ ਪਏ, ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਮਾਘੀ ਬਾਣੇ ਦਿਨ ਟਿੱਖੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਯਾਦੇ ਦੀ ਬਕਲ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਜੱਫ਼ ਤੇ ਉਰਬਾਹ ਨਾਲ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ। ਅੰਡਰੇਬ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੋਜੀ ਭੋਜਨ ਮਾਰਚ ਵਿਰੁਧ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਤਨਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ। ਏਥੇ ਹੀ ਡਿਲ੍ਹਾ ਡੀਰੋਚਪੁਰ ਦੇ ਰਾਕਮਾਂ ਨੇ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਕਾਵਾਈ ਵਿਚ ਅੰਡਰੇਬਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

6

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਠਹਿਰ ਪਸਰਦੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬੈਂਦਰੀ ਠਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀ ਗਈ, ਅੰਡਰੇਬ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਰਿਉਂ ਰਿਉਂ ਚਾਹਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਮਹਾਨ ਅਜਰ ਫ਼ਰਪੁਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਉਦਾਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਰਲੀ ਵਰਿਆਮ ਤੇ ਜਿਆਦੀ ਕੰਮ ਦਾ ਜ਼ਬੋਰੇਬ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਭਾਬਨਾ ਨਾਲ ਵਕਟਾ ਅੰਡਰੇਬ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੋਣ ਉਪਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੰਘ [੩੪] ਸਦੀ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਚੀਵਾਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਚਮ ਅੰਡਰੇਬੀ ਸਰਕਾਰ ਕੁਝ ਠਹਿਰ ਵਿਰੁਧ ਬੜਕ ਉੱਠੀ ਤੇ ਪਹਿਲ ਡਿਲ੍ਹਾ ਡੀਰੋਚਪੁਰ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਲਈ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਡਿਲ੍ਹਾ ਡੀਰੋਚਪੁਰ ਨੇ ਖੋਟੇ ਪੁਜ ਕੇ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ :

1. ਡਿਲ੍ਹਾ ਡੀਰੋਚਪੁਰ ਵਿਚ ਕੁਝੇ ਨਾ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
2. ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਮੰਗਲੋਂ ਮੰਗਲੀ ਤੈਲੀ ਡਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਪਹੁੰਚਾ ਆਵੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਠਾਟ ਨੇ ਮੇਜਰ ਮੈਕ ਐਂਡਰੀਊ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਬੰਦਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਅਬਰਾ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਨ। ਡਿਲ੍ਹਾ ਅਟਕ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਸੁਪਰਿਨਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲਸ ਮਿ. ਥਰੋਨ ਨੂੰ ਠਾਹੋਰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਹੁਜ਼ੂਰ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੋਂਦਰ ਦੀ ਵੀ ਕਰਲੀ ਨਿਕਰਾਣੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਮੇਜਰ ਮੈਕ ਐਂਡਰੀਊ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖਬਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਕੁਝ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਲਈਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਰਿਪੋਰਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੜਾ ਜੋੜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਬਣਾਓ ਦੇ ਈ. ਏ. ਸੀ. ਕਾਇਮ ਅਲੀ ਦੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਰਹਨਾਵ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਪਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਹੈਡ ਕੁੰਬੀ ਭਾਈ ਪਰਦੁਮਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਨਾਦਿਬ ਭਸੀਲਦਾਰ

ਬਾਈ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਦੀਆ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਜਸੀ ਹੋਰ ਉਹੇ ਮਰਨਾਕ ਮਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਬੁਝਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਮਸਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਦੀ ਵਾਰ ਉਹ (ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਭਵਿਖਤ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਵੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।"

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲਿਸ ਮੇਜਰ ਜੇ. ਭਬਠਪੁ ਯੰਗ ਹਸਬੈਂਡ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰਿਪੋਰਟ 28 ਜੂਨ 1863 ਨੂੰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੀ। ਉਸ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਕੁਝ ਅਫਸਰਾਂ ਵੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ :

1. ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੈ ਚੁਕੀਆਂ ਗੁਰੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਸੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਨਾਸ਼ਵੰਦੀਆਂ ਹਨ।

2. ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਚੰਗੀ ਵਧ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਵਧੀਕ ਕਰ ਕੇ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹਨ।

3. ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਏਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ।

4. ਇਸ ਧਾਰਮਕ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਬੁਝੀਆਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਲਹੇ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਰਾਜ ਵਿਚਰੰਗ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣਾ ਹੈ।

5. ਕੁਝ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਹਲਚਲ ਠਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਇਕ ਢੰਗ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

6. ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਚੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਣ ਇਕੱਠ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਫ਼ਸਾਦ ਦਾ ਮਰਤਾ ਵੀ ਹੈ।

7. ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਇਕੱਠ ਹਿੰਦ ਭੰਡਾਰਲੀ 141 ਬਣਾ ਹੋਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

8. ਸਰਕਾਰ ਵਾਹੀ ਧਾਰਮਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਜਾਂ ਚੀਵਾਲਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਪਰ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਮਨ ਫੰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੋਧੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਡ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋਣਗੇ।

9. ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਚੀਵਾਲਾਂ ਤੇ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਿਬਲਣ ਵਾਲੇ ਨਗੀਜਿਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਰਦਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

10. ਇਸ ਤਾੜਨਾ ਤੇ ਵੀ ਜੇ ਚੀਵਾਲ ਲੱਗਣ ਜਾਂ ਅਮਨ ਫੰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ।

11. ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਇਸ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਸ਼ਰਦਾਰੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੇ।"

ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੇਲਿਆਂ, ਇਕੱਤ੍ਰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੀਵਾਲਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜੁਲਾਈ 1863 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੁਲਾਈ 1867 ਤੱਕ ਚਾਰ ਸਾਲ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ

ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਹੇ। ਇਸ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਮਾਰਚ 1867 ਦੇ ਹੱਲੇ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਮਿ. ਮੈਕ ਐਂਡਰੀਊ, ਬਮਿਸ਼ਨਰ ਜਲੰਧਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਭ ਕੁਝ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਣ ਲਈ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਹੁਜ਼ਿਆਰ ਦੂਜੇ ਏਸੀ ਘੋਸ਼ਣ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਕਿਟਰੀ ਵੀ ਸੀ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਨਿਰੰਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਨਮਾਸ਼ਾਰੀਆਂ ਦੇ ਫਲ ਪੁਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਭੜਕਾਈ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਘਟਨਾ ਨਾ ਵਾਪਰੀ। 20 ਮਾਰਚ ਨੂੰ 7 ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਸੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸ ਕੜੂ ਦੇ ਦਰਬਨ ਕੀਤੇ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਅਰਦਾਸ ਬਰਾਈ 25 ਰੁਪਏ ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਲੈ ਲਈ, ਪਰ ਬੜਾ ਪ੍ਰਥਮ ਪ੍ਰਕਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਅਕਲੇ ਚਾਰ ਜਾਣਾਂ ਇਥੇ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਅੰਬਾਲਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਜਲੰਧਰ, ਹੁਜ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਕੁਜਰਾਵਾਲਾ ਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਚੋਰੇ ਕੀਤੇ। ਅਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਰ ਬਖਸ਼ੀ। ਦੀਵਾਨੀ ਆਪ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਾਘੀ ਬਾਹਿਰੀ ਛੱਥ ਭੈ ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਪਿੰਡ ਭਿੱਲੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। 1869 ਦਾ ਹੋਰ ਮਾਨਾਵਾਣੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਾਨਾਵਾਣੀ ਮਨਾਇਆ। ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਅਰਜਾਖੀਏ ਦੀ ਸੁਪਡਨੀ ਤੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਏ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਜਾਇਆ। ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਅਰਜਾਖੀਏ ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਕਾਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਆਪ ਪੂਰੇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜਮੀਅਤ ਸਿੰਘ ਕਿਲ੍ਹਾ ਵਾਟੇ ਨੂੰ ਆਪ ਅੱਧਾ ਸਿੰਘ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦ ਆਪ ਚੜ੍ਹਪ ਢਾ ਚੋਰਾ ਫਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ 150 ਸਾਥੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ: ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਮਾਨਾਵਾਣੀ, ਸ: ਜੀਤਾ ਸਿੰਘ ਸਿਆਲਕੋਟ ਅਤੇ ਸ: ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

7

ਆਪ ਦਾ ਧਰਮ ਪਰਚਾਰ ਤੇ ਨਾਲੇ ਹੀ ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਸਦਾਚਾਰਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮਰਠਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਰਿਆਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਾਬਲ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਤੀਰਾਹਗੁਟ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਿਟਰੀ ਕਾਫੀ ਰੱਧ ਸੀ। ਇਕ ਨਿਰਪੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਰਾਏ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 1901 ਵਿਚ 100 ਸਿੱਖਾਂ ਪਿੱਛੇ 95 ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜ ਇਕ ਕੁਝਾਨ ਵੱਖ ਜਾਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਯਤਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਹਰ ਅਨੁਭਵੀ ਵਿਚ ਵੀ ਭੜਕੀ ਦਾ ਜਰਬਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਦੋਰੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਦੇਰੇ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਕਿਲ੍ਹਾ ਚੋਸਾ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ 30 ਕੁਝਿਆਂ ਸਣੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਜਾਣ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਜੰਮੂ ਬਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਹਨਾਂ ਕੁਝੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇਕ ਪਲਟਣ

ਜੋਗੀ ਨਡਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦੇਣਗੇ, ਤਾਂ ਕੁਝਿਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪਲਟਣ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇੰਜ ਇਕ ਬੁਝਾ ਪਲਟਣ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਮੇਂਟਰੀ ਹੁਕਮ ਸਿੱਖ ਦੀ ਰਜਮੈਂਟ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। 15 ਵੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਫਿਟਨੀ ਢਾਈ ਕੁ ਸੌ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਉਂਟੀਆਂ ਕਬਜ਼ੀਰ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦੀ ਚੋਕੀਆਂ ਉੱਤੇ ਢਾਈਆਂ ਛੱਟੀਆਂ। ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਬਜ਼ੀਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕਰਤੀ ਡਾਕਨਾ ਕੀਤੀ। ਕੁਝਿਆਂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਰੋੜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਘਰੇ ਘਰੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ।

ਬੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਪਾਣ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿੱਧੇ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਲਾਹੌਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤਿੱਖਤ ਦੀ ਲਾਜ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਬੈਠ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਪਾਣ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੋਗ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਖਾਰਜ ਸੌਂਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਵੀ ਢੋਬੇ ਹੀ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੋਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਬਿਬਰਨ ਦੀ ਖੁੱਫ਼ੀ ਫੁੱਟੀ ਮਿਲੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਛੇਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਡਬਰਾ ਨਹੀਂ ਛਟਾਈ ਰਖ ਸਕਣਗੇ। ਇੰਜ ਨਿਪਾਣ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ਦੀ ਬੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਪਾਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਢਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੱਖ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਰਾਣਾ ਜੋਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਉੱਠਵੀ ਤੇ ਉੱਭਰਵੀ ਹੋਈ ਕੁਝਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਬੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਸੰਭਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਉੱਘੇ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੁਭਿਆ ਨੂੰ ਦੋ ਮੱਠਾਂ ਸੁਭਾਣ ਵਜੋਂ ਦੇ ਕੇ ਨਿਪਾਣ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬੜੀ ਭਲ ਭਲ ਨਾਲ ਕੁਝਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਸਾਹਲਾ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਬੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤਿੱਖ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਥੋੜਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਾਗ੍ਰਿਹੀ ਕੁਝ ਮਾਰੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਭਰਜਣਾ ਜਾਗ ਪਈ। ਉਹ ਡਾਬਰ ਮਾਂ ਢੀਆਂ ਕੁਝਾਮੀ ਦੀਆਂ ਚੋਜੀਰਾਂ ਕੱਟਣ ਲਈ ਇਕ ਵਾਰ ਵੇਰ ਬਦਾਂ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਹਰੇ ਮੋਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਚਮੜ ਬਹਾਰ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਹੇਠਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੋਝ ਸੱਖਰ ਤੇ ਅੰਤਾਂ ਦੇ ਜਿਆਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਇਕੋ ਵੇਰਾਂ ਹੀ ਜਾਗ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸੈਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਖੀਰਤਾ ਵੀ ਉੱਭਰ ਪਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਬੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਧਦਕ ਰਹੀ ਜੰਗਲਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਜਵਲਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪੁਲਿਸ ਤੇ ਸੀ. ਆਈ. ਡੀ. ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਚੋਕਸੀ ਨਾਲ ਨਿਗੇਖਣ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਉਹ ਰਾਜੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਦਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਡਰਪੂਰ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਦਫ਼ਾਦਾਰੀ ਉੱਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਪੋਰੇ ਡਬਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਬੁਝਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਾਂ ਬਣ ਗਏ। ਸਿੱਖ ਰਾਜਤਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਬੁਰੂ ਯਜ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਮਹੀਤ, ਜੋ ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਮੂਜ ਦੀਆਂ ਖਿੱਠੀਆਂ ਉਭਾ ਚੁੱਕੇ

ਸਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੱਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਸਤਾਰਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਉਹ ਦੁਰਦਰਾਹੀ ਪੁਜਾਰੀ ਤਨਖਾਹੀਆਂ ਆਖਣੇ ਲਗੇ। ਬਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਕਲਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੀ ਚੋਗ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ ਧਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਰਸ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਉਹਨਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਮਾਨ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਅਕਾਂਹ ਵਧ ਕੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਦ ਚਾਏ ਬੰਟ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗੋਲੀ-ਬੋਝ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਢਲਾ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀ ਘਟਨਾ ਪਿੱਛੋਂ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਕਹਿਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠੇ ਦਿੱਤੇ ਵਾਰ ਹੀ ਟੁੱਟ ਪਿਆ।

17 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦਾ ਸਾਕਾ ਵਾਪਰਿਆ। ਏਸ ਭਾਰਤ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਭਾਰੀ ਦੇ ਰਾਖੇ ਵੀਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ 'ਵਿਰੁਧ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਬਲਾਵਤ' ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ 1857 ਤੋਂ ਬੈਰਲ 15 ਵਰ੍ਹੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਲਕੜ ਵਿਚ ਸ: ਜੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰਸ ਨੀਨ ਸੰਤ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਭੱਪਾ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਕੇ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸੁੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਰਤ ਫਟ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਿਰਸੰਬੰਧ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਯਾਤਮਕ ਰੋਕ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਹੋਈ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੈਨੀ ਸਾਕਰਤੀ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭੱਪਾ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ ਪੁਰਚਾ ਪੁਰਚਾ ਭਾ ਹੋਏ, ਪਰ ਕੀ ਮਜ਼ਾਕ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੇ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਿਖਾਈ ਹੋਵੇ।

ਪੂਰਵ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਉੱਠੇ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਮਾਜਕ, ਧਾਰਮਿਕ — ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ਦਾਰ ਵਿਤਿਹਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਰੁਧ ਉੱਠਿਆ ਇਹ ਐਸਾ ਜਨ-ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹਲਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਨ 1857 ਈ: ਦੇ 'ਮਹਾਨ ਵਿਦਰੋਹ' ਵੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅਜੇ ਤਾਜ਼ਾ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਫੈਲਦੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਉਸ 'ਮਹਾਨ ਵਿਦਰੋਹ' ਦੀ ਢਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਅਪਣੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਅਤੇ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਦੀ ਐਸਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਧਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋਵੇ। ਅਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਰੰਸ਼ਟਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਕ, ਰਸਾਇਦ, ਭਰ, ਸਮਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਫ਼ਰ ਆਦਿ ਵਰਤਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤਰੀਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤੇ ਗਏ।

ਜੁਕੇ, ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਾਮ 'ਨਾਮਧਾਰੀ' ਹੈ, ਵਧੇਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦੁਆਰਾ ਵਸੀਆਂ ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਰੋਪਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਕਰ ਕੇ ਉਤਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਬਾਰ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਚੌਰ ਦੀ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁਲਮ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਬੀਰਾਂ ਤੇ ਜੀਤੇ ਗਏ।

ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਾਕ੍ਹੜੀ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਦੋਂ ਚੌਕ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੁਲਦੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਬੁਰਾਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਥ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਨਾਮ ਬਣੀ

ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਆਸਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਦਹਿਦੀਆਂ ਬਣਾਂ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਕੁਰ-ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਿੱਸਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਕੁਰਹਿਤਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਨਸਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਪਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹਨ-ਸੁਣਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ, ਘਾਢ ਕਰਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਦਾਰੂ-ਅਭਲ ਛੱਡਦੇ, ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਦੋਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਦੋਸਾਈਅੰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘਰ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਠਾਕੁਰ ਅਤੇ ਅੰਧਕਾਰਮਈ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਛੱਕਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁਲਾਮ ਹੋਏ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਣਖ ਨਾਲ ਸਿਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜ਼ੋਰੂਟ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਛੱਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ, ਨਾਮ-ਸਮਰਨ ਕਰਨ, ਸਿੱਖੀ ਕੁਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ, ਕੁਲੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰਨ, ਸਸਰੇ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਜਾਤੀ ਵਿਆਹ ਕਰਨ, ਬਿਆਜ ਨਾ ਭੇਟ ਆਦਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਗੱਲ ਗੱਲ — ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਏ ਹੋਏ 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਸਦਕਾ ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ 'ਠਕ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਾਡਾਕਰਨ' ਬਣ ਗਿਆ।

ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ 3 ਵਰਗਰੀ 1816 ਈ: ਨੂੰ ਬਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ 'ਰਾਦੀਆਂ' ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸਦਾ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਭਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜੋ ਸੇਖ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ 'ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਦੀਆਂ ਦੇ ਨੌਵੇਂ ਨਵੇਂ ਵੱਜੇ ਪਿੰਡ 'ਭੈਣੀ' ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਸੰਨ 1837 ਈ: ਵਿਚ ਬਾਦੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੰਬਰ ਠੇਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਰੰਜੀਸਿੰਘ ਵਿਚ ਸਿਪਾਹੀ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਅੱਠ ਸਾਲ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਸੰਬਰ 1845 ਈ: ਵਿਚ, ਮੁਲਕੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਫੌਜ ਦੇ ਜ਼ਰਨੇਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁ ਹੀ ਗੰਢਾਲੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਫੌਜ ਛੱਡ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਆ ਗਏ।

ਪਿੰਡ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਰੁਪੱਸਿਆ ਅਤੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਛੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਘਰ ਦਾ ਦਿਹਾੜ ਗੀਰਾ। ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਕੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਰਿਆਸੀ ਦਾ ਇਹੀ ਸਮਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਵੇਰ 12 ਅਪ੍ਰੈਲ 1857 ਈ: ਨੂੰ ਵੈਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ 'ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ' ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰ 'ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ' ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਇਹ ਅੰਦੋਲਨ ਹੋਲੀ-ਚੋਲੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਛੱਕਾਂ ਵਿਚ ਚਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਗਿਆ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਹੀ ਔਖਿਆਈ ਦਾ ਬਾਝਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਰਹੇ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਤੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਭੀ ਲਗਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਹਰ ਸੰਭਵ ਪਾਥੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਵਧਦੇ-ਦੁਨਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਔਸੇ ਢੁਕਵੇਂ ਅਦਸਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਸਮਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸੰਨ 1857 ਈ: ਵਾਲੀ ਲਾਹੜ ਮੁੜ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅੱਠ ਸਾਲਾ ਫੌਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਤਿ

ਮਹੰਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਕੁਛ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਪੂਰਵ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਝਾੜ ਮਾਰ ਲਈਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸ ਸਾਲ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੀ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਸ ਸਾਲ ਕੰਵਰ ਦਾ ਦਿਅਾਹ (4 ਮਾਰਚ 1833 ਈ:) ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਕੰਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਚਾਰਟਰਡ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਫੋਨ ਅਤੇ ਆਗੇ ਦੇ ਕੰਵਰਨਰ ਚਾਰਲਸ ਮੈਟਕਾਲ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਬਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਸਿਰਫ ਹੈਨਰੀ ਫੋਨ ਹੀ ਮੌਥੇ ਤੇ ਉਪਸਥਿਤ ਹੋਇਆ। ਫੌਜੀ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਟ 'ਚੋਂ ਇਹ ਬੜੀ ਘਾਟੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਚਲੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹੈਨਰੀ ਫੋਨ ਦਿਅਾਹ ਵਿਚ ਬਾਮਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਵਜਾਏ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਵਜੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ।¹

ਪਿਛਾਵਰ ਨੂੰ ਸੰਨ 1834 ਈ: ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਚਰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਉਥੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਕੰਵਰਨਰ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕੇਵਲ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਸੂਆ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਬੈਨਰਜ਼ਾ ਨੂੰ 'ਕੰਵਰ' ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਬਣਾ ਕੇ ਪਿਛਾਵਰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਰੇਡ-ਮੇਜਰ ਮੈਕਸਨ ਦੀ ਆਗੇਤੀ ਵਿਚ ਸਨ।² ਕੰਵਰ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਰੈਜੀਮੈਂਟ 'ਚੋਂ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਪਿਛਾਵਰ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਕਾਰ ਆਉਂਦਾ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਭਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ 1841 ਈ: ਵਿਚ ਹਜ਼ਰੀ ਵਿਖੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਭਾਣਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਚਨ ਬੀਤੇ ਅਤੇ 'ਕੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਅਤੇ ਕੱਚੀ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਖੇਤਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੀ।

ਲਾਹੌਰ ਚਰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮਕਰੰ ਮੱਥੀ ਮਾਰਕਾਟ ਅਤੇ ਕੁਰਕਾਰਚੀ, ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅੰਤਰ ਅਤੇ ਫਿਕਰੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗਿਆ ਅਤੇ ਮਨਿਸ਼ੁਸ ਕੀਤਾ। ਲਾਹੌਰ ਚਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਨਿਸ਼ੁਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਦਾ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚ-ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਭ ਫੌਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ। ਇੰਝ ਟੁਕੜੀ ਦਾ ਉਪਨਾਮ 'ਭਗਤਾਂ ਵਾਲੀ ਰੈਜੀਮੈਂਟ' ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ। ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਛੱਟੀ ਵਾਰ ਆਪ ਨੇ ਬਚਨ ਬੋਲਿਆ ਕਿ "ਖਾਲਸਾ ਮਲੋਂਡ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ — ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੌਰਨ ਨੇੜੇ ਹੈ।"

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਸਮੇਂ 'ਫਰਹ' ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ "ਖਾਲਸਾ ਫਰਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਜਰਨੈਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੱਖਾ ਦੇਣਗੇ।" ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਰਿਤਾ ਪਰ ਹਰੀ ਕੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਆਪ ਖੁਦ ਫੌਜ ਛੱਡ ਕੇ ਵਾਪਸ ਘਰ ਪਲਤ ਆਏ। ਤੇ ਵੇਰ ਹੋਇਆ ਕੀਹ ਸੀ?

1. ਦੇ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਜ਼, ਪੰਨਾ 227

2. ਹੋਮ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਜੂਡੀਸ਼ਲ ਪ੍ਰੋਸੀਊਟਿਓਨ — ਅਗਸਤ 1872, ਪੰਨਾ 2427

ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਜਿੰਡਟ ਦੀ ਸਮਝੋਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਦਾ ਘਾਟ ਕਰਵਾਇਆ, ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਰੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਪੁੱਲ ਵੀ ਰੋੜ ਦਿਤੇ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵੇਲੇ ਹਰੀ ਬੇ ਪੱਤਰ ਤੋਂ ਸਰਿਲੁਜ ਪਾਰ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੈਪਟਨ ਪੀਟਰ ਨਿਕਲਸਨ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਭੇਜ ਕੇ ਪੁਛਿਆ—“ਮੈਂ ਸਰਿਲੁਜ ਲੰਘ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਕੁਸੀ ਮੇਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋ। ਦੱਸੋ ਕੀ ਕਰਾਂ?” ਉੱਤਰ ਸੀ—“ਵਿਰੋਧਪੁਰ ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੁਝ ਸਕੇ ਕੁਝ।”¹ ਅਫਰ ਕੱਦਾਰੀ ਛੱਡ ਉਸ ਨੇ ਵਿਰੋਧਪੁਰ ਤੇ ਉਸ ਕਰਕ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਛਾਇਦ 1845 ਈ. ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ।² ਪਰ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਮੁਢਲੀ ‘ਚ ਹਮਲੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕੱਦੀ ਇਲਾਜਪੁਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ।³ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੱਦਾਰੀ ਵਿਰੋਧਪੁਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵੀ ਹੋਈ ਸਦੀਂ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਵੱਡੀ ਕਿਟਰੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਤੋਪਾਂ ਲੈ ਕੇ, ਵਰਨਪੁਸਤਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਰਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਰੱਜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰੋਜ ਸਿੰਘ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬੈਂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੱਦਾਰੀ ਪੱਕੀ ਕਰਨ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।⁴ ਸਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵੇਲੇ ਵੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਚੀਸ਼ਨਾਂ ਵਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਚਾਟਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬੈਂਪ ਅਫਸਰਾਂ ਪਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸ: ਭਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀਵਾਲਾ ਜਦੋਂ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬੁੱਢੇਵਾਰੇ, ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਆ ਪਹੁੰਚਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਦਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਜ ਕੇ ਜਾਨ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਿਲੁਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਹਰੀ ਬੇ ਪੱਤਰ ਲੰਘਣ ਸਮੇਂ ਜੋ ਕਰਨ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹ ਸਭ ਦੂਰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਸਨ। ਰਹਿੰਦੀ ਕਸਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦੂਸਰੀ ਲੜਾਈ ਵੇਲੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਜਦੋਂ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਖੇ 14 ਮਾਰਚ 1849 ਈਸਵੀ ਨੂੰ “ਹੈਂਡੂ ਕੋਰਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਖਰੀ ਚਲਾਨ ਕੀਤੇ, ਜੀਸ ਨਿਵਾਇਆ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਚਿਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਸੰਘ ਕੁਝ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਨਿਰਾਸਰਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ — “ਅੱਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ।”⁵

ਸਿੰਘ ਪਲਟਨਾਂ ਤੋਂ ਚਿੱਤੀਆਂ ਕਈਆਂ ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਚਸਰਹ ਵਿਹੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਖਾਲਸਾ ਚਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੱਦਾਰੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜੋ ਚਾਲਚ ਚਲ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਰਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਭੋਜੀਆਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਥਹੁਰ ਦੁੱਖ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਦੁੱਖ, ਵਰਦ ਸਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਲਫਲਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਪੱਤਰ ਦਾ ਥਹੁਰ ਦੁੱਖ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾਏ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਪੂਰਬ ਫੌਜੀ ਵੱਡੀ ਕਿਟਰੀ ਵਿਚ

1. ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਨੈਪੀਅਰ ਕਾਕਸਪੋਰੇਸ—IV, ਪੰਨਾ 669 ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਡੀਆ—ii, ਪੰਨਾ 142

2. ਛਾਈਦ — ਐਚ. ਨੌਰੋਡ, ਪੰਨਾ 72

3. ਦੀ ਹੀਰੋ ਆਫ਼ ਚਿੱਲੀ, ਪੰਨਾ 79

4. ਕਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ 344

5. ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ, ਪੰਨਾ 124

ਸਮਝ ਜੋ ਗਏ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਭਾਤ (ਰਾਜ) ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਕੁਝਿਆਂ ਦੇ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ।¹

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਏਕਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਚੇਤਨਾ ਭਿਆਉਣਾ ਚੁਕੂਰੀ ਸਮਝਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਨਸਾ ਰਾਜ ਦੇਰਾਨ ਛੱਡ ਧਰਮ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ । ਧਰਮ ਤੋਂ ਡਿੱਛੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵੀ ਗਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਧਰਮ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰੇ ਨੂੰ ਕੂਰਚੇ ਪੇਟੋਂ ਛੱਡਣ ਲਈ 'ਲਗਾਮ' ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਸਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਵੀਮ, ਪੋਸਰ, ਢਾਕੂ-ਅਮਲ, ਮਾਸ-ਸਰਾਬ ਫੁਡਾ ਨਮ ਸਿਮਰਨ ਢੱਲ ਠਾਦਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ, ਸਾਧੇ ਅਤੇ ਸਫੈਦ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ।

ਲੋਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੱਡੀ ਕਿਟਰੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ । ਪੰਡਤ ਦੇਬੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਅਨੁਸਾਰ — "(ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਸੂਲ ਅਤੇ ਬਚਨ ਨਾਨਕ ਸਾਹ ਵਰਗੇ ਹਨ । ਉਹ ਇਕ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਬੇਮਾਂ ਵਿਚ ਭੈਣ-ਭੈਣ, ਉਸ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਫਜ਼ੂਲ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁੱਤ ਪੂਜਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬਕਰਾਸ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਤੋਖ, ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਮਹਾਨ ਭੱਲਾਂ ਹਨ । ਉਹ ਕੁਝ ਬੋਲਦਾ, ਚੰਗੀ ਬਰਨ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਭਚਾਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਬੰਦੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਿਰਕੇ ਵਿਚੋਂ ਗੱਢ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਚ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਮੰਡਰ ਲਈ ਵੇਚਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਮ ਜੱਟ ਬੇਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਹੁੱਡਾ ਪੀਣਾ ਵਰਜਤ ਹਨ ।"² ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ (ਹੁਕਮਨਾਮੇ) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦੇਬੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ— "ਨੌਰੀ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਬਹੀਰ ਬਥੇ ਅਤੇ ਅਨੇ ਪਹਿਰ ਰੱਬ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਕਰੇ । ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ, ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਸਮਝੇ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾ ਬਰਨ ਦਿਓ, ਲਾਡੀ ਨਾਲ ਚਰੇ । ਜੇ ਦੂਜਾ ਆਦਮੀ ਵੱਡੇ ਬਾਬਦ ਆਖੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਹਾ ਚੱਲਣ ਲਈ ਕਰੇ । ਜੇ ਬੰਦੀ ਕੁਹਾਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਬਰਚਾਬਰ ਕਰ ਜਾਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਕੁਹਾਡਾ ਸਹਾਈ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਰਾ ਕੇ ਰਖੋ । ਜੇ ਬੰਦੀ ਆਦਮੀ ਵਿਭਚਾਰ ਜਾਂ ਵੱਡੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਿਰ ਲਾਮਿਲ ਨਾ ਕਰੋ । ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਭਾਈ ਵਿਚ ਰੁਪਿਆ ਨਾ ਨਵੇਂ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰਖੋ । ਨਾ ਮਾਸ ਖਾਓ, ਨਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਓ । ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਰ ਰਖੋ ।"³

ਇਹ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਅਸੂਲ । ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਗੱਲਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਏਨੀਆਂ ਤਾਂ ਭਾਈਆਂ ਕਿ

1. ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੈਰਾਮੈਂਸੀ ਐਂਡ ਇੰਡੀਅਨ ਕੋਨੇਸੇਸ, ਟਿੱਕਾ I, ਪੰਨਾ 902
2. ਗੁਲਬਨ-ਏ-ਪੰਜਾਬ, ਸੰਪਾਦਕ ਤਾ: ਵੇਂਕਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ 222
3. ਉਹੀ

ਉਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਸਭਦੇ ਵਰਗੇ ਪੰਜਾਬ ਵਸੀਆਂ ਵਿਚ ਅਮਲ ਚੰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਨਵ-ਸੰਚਾਰ ਹੋਇਆ। ਲੋਕ ਚੇਵਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ — “ਵੀਮ, ਬੰਗ, ਪੋਸਰ, ਬਰਾਬ, ਮਾਸ, ਚੌਰੀ ਜਾਗੀ, ਠੱਗੀ ਤਜਿ ਬੀਏ ਸੰਤ ਸਤਿਗੁਰ ਆ ਗਿਓ”¹।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਾਏ ਕੁਰਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਇਸ ਕੌਲ ਦਾ ਵੀ ਮਾਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇਖੇ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1834 ਈ: ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਵੇਂਦਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਉੱਥੇ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਡਾ: ਲੌਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਕਾਰਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।² ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਨਵਰੀ 1837 ਈ: ਵਿਚ ਇਕ ਚਰਚ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ। 1849 ਈ: ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ, ਸਰਪਲਸਤੀ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਡਾਰਡ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 1850 ਈ: ਵਿਚ ਇਕ ਐਕਟ (Lex Loc Act) ਪਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਛੱਡਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ।³

ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵੇਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦਾ ਅਸਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਓਦੋਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਧੜਾ-ਧੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆਉਂਦੇ ਲੱਗ ਪਏ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਈਸਾਈ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਪੂਰਬਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣੇ ਨੇ ਵੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਅਸਰ ਕਰੂਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਹੈ। ‘ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮਸੀਹੀਆਂ ਜਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਜਾਨ ਲੋਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ‘ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ’ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯਤਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹਮ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਖਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।⁴ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਈਸਾਈ ਦੇ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ ਮੇਜਰ ਲੀਚ ਅਨੁਸਾਰ “ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਜੋ ਕਿ ਬਿਰਾ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਰਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨ-ਮਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਕੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮਨ-ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਫੱਤ ਕਏ ਹਨ। ਸਭ ਰਿਚਰਡ ਟੇਂਪਲ ਅਨੁਸਾਰ

1. ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

2. ਲੌਰੀ ਜੈਨ, ਦੂ ਈਅਰਜ਼ ਇਠ ਆਸਰ ਇੰਡੀਆ, ਪੰਨਾ 28

3. ਐਸ. ਐਲ. ਮੋਹਰੋਰਰਾ, ਦੀ ਈਮਰਜੈਂਸ ਆਫ ਦੀ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ, ਪੰਨਾ 44

4. ਡਾ: ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਨਦੀਅਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ, ਪੰਨਾ 38

ਜੋ ਆਦਮੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹ ਉਸੇ ਰੂਪ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿੱਥੋਂ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਰੱਖ ਰਹੇ ਹਨ।' ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ—“ਕੋਰੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਤਕ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕਲੇ ਕ੍ਰਿਪਨ ਵਾਲੀ ਸੁਰਤ ਹੁਣ ਫੇਰਨ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇਖੀ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗੀ।”¹

ਏਥੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਈਸਾਈਅਤ ਦਾ ਅਸਰ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਠੰਕ ਸਿੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜ਼ੋਰਿਓਂ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਨਾਮ-ਭਾਣੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਿੱਖ ਵੱਡੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਆਦੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ ਸੱਤ ਲੱਖ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਇਕੋਟ ਚੌਰਸ ਕੈਸ ਵਿਚ 26 ਨਵੰਬਰ 1871 ਈ: ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਬੀ ਸਣੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਖੇ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਦੇ 21 ਸਤੰਬਰ 1871 ਈ: ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਕਥੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਦਸ ਕੁ ਲੱਖ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ ਇਕ ਤਿਹਾਈ ਲੋਕ ਪੂਰਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ਚਿਤਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਰਨੇ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਸਨ।²

ਸ਼ੁਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ 1857 ਈ: ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਹ 1863 ਤੋਂ ਲਗਪਗ ਲੱਗਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਮਰਾਜ ਚਿੰਤ੍ਰਣ ਮੰਦਰਨਾਥ ਮੰਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਚਾਰ ਕੁ ਸਾਲ (1863-67) ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਵੀ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਰ ਠੰਢ ਵੇਰ ਵੀ ਧੜ-ਧੜ ਸ਼ੁਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੋ ਕੁ ਉਦਾਹਰਣ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹਨ:—

(i) ਅੰਕਾਲੇ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਕੰਪਟਨ ਹੈਲਿਸ 1866 ਈ: ਦੀ ਬੁਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 1866 ਈ: ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਹਿਲੇ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨਵੇਂ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ “Some 15 Villages composed almost entirely of believers in (Guru) Ram Singh's creed.”³

(ii) ਸਿਆਲਕੋਟ ਹਿਲੇ ਤੋਂ ਕੰਪਟਨ ਟ੍ਰੇਲਰ ਦੀ 27 ਅਕਤੂਬਰ 1867 ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ 80,000 ਮਾਲਾਂ ਨਵੇਂ ਸੱਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।⁴

1. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ — ਸੰਖੇਪ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 204

2. ਹੋਮ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਦਰੀਬੀਅਲ ਪ੍ਰੋਸੀਡਿੰਗ ਨੰ: 282, ਅਕਤੂਬਰ 1872

3. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 2454

4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 2449

ਦੇਖੋ ਇਹ ਕੋਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਤੇ ਉਸ ਵਕਤ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ 'ਰੋਟੀ' ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਨਵਾਂ ਸਜਿਆ ਸਿੱਖ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਬਜੇ 'ਇਹ ਮਾਲਾ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਆਪਣੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਘੁੰਚ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨੌਜਵਾਨੀ ਦੌਰਾਨ (1863-67) ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋਥੇਬੰਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 22 ਸੂਬੇ ਬਾਪ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਸੁੰਮਾਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। 'ਬਟੇਸ਼ੀ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਵਰਤਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਹਰਕਾਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਯਥਾਸ਼ਕਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਰਹੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਰੇਲ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਵੀ ਘੱਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਗੋਆਂ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪੱਚਾਇਤਾਂ ਹੀ ਫਕੜੇ ਨਿਬੇੜ ਦੇਂਦੀਆਂ। ਇਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਔਪਾ ਸਕਦਾਜ਼ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਭੋਟੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।"¹ ਇਹ ਕੋਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਏਸ਼ੀ ਅਤੇ ਕਾਟੀਕਾਟ ਦਾ ਹਥਿਆਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਮਾ ਛਾਂਬੀ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ, ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਗਏ।

ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ-ਸਵੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ (ਕੁਝਿਆਂ) ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਕਰਨੀ ਪੈ ਜਾਣੀ ਹੈ।² ਉਹ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਪਰਵਰਤਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ 'ਭਾਈ, ਕੁਰੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਵੇਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ' ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ।³ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਜੇ. ਫਰਲਸਜ਼, ਮਿਕਨਾਬ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਸੀ ਕਿ (ਕੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਵਧਦਾ ਹੋਇਆ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚੀਰਤਾ ਸਰੂਪ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੋਮੋਰੇਂਡਮ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਤੇਖਣਾ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਬਾਏ ਪਾਈ' ਭੋਜ ਦੇਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਧਰਨ ਬਰਨ ਹਿਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਤੇ ਨਿਪਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਕੁਝ ਪਲਟਨ' ਖੜੀ

1. ਪ੍ਰੋ: ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ — ਸੰਖੇਪ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ 209

2. ਕਰਨਲ ਜੀ. ਡੀ. ਟੇਲਰ ਦੀ 1866 ਈ: ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ

3. ਡੈਰੀਟੀਨੋਂਟ ਕਰਨਲ ਮੇਜ ਐਂਡਰੀਓ, ਡੀ, ਆਈ. ਜੀ. ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ 20 ਨਵੰਬਰ 1871 ਈ: ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ

ਦੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਛਈ ਸੀ। ਸੂਬਾ ਖੁਆ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਾਬੂਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਰੂਸ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਖ਼ਨ ਸਿੱਖ ਅਰੰਭੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਚੀਤਾ ਅਤੇ ਵੇਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਕੁਰਚਰਨ ਸਿੱਖ ਦੀ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਹ ਸਭ ਘਟਨਾ ਸੁਣੇ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਕਬਜ਼ੇਦਾਰ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਚੋਰ ਪਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਘਲਟਨ ਕਰਦਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਖੁਦੀਆ ਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਯੋਫ਼ਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਰਚਰਨ ਸਿੱਖ ਨਈਅਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ — "ਦੇਖੋ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਚਰੂ ਹੋਰੇਣਾ ਕਿ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਸਥਿਤੀ ਨੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਣਨਾਈਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਬਰਪਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਕੁਝ ਰੋਕਿੰਦ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ ਸਨ। ਕੁਝ ਰੋਕਿੰਦ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਕਰਨਾ, ਲੜਾਈ ਲਈ ਜਿਖਲਾਈ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।...ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਕਦੇ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।"¹

ਸਰਿਕੁਰ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਨਮਾਜ਼ਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਨਫ਼ਰਤ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਉਭੀਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਕਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਭਗਵਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲੇ। 1867 ਈ: ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਰਕਤਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਣ ਦੇ ਅਸਾਰ ਨਫ਼ਰ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮਕਾਠ ਅਤੇ ਜੰਦਾਦ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੰਬਣ ਲਗ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਸਗੋਂ ਨਫ਼ਰ ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖੀ ਜਾਵੇ। ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਲੋੜ ਚੁੱਕੀ। ਜਿਸੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਵੀ ਉਧਾਰ ਨਾ ਵਿਚਿ ਅਤੇ ਯੋਰਗਾਂ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ।² ਇਹ ਹੁਕਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਸਨ। ਕਰਾਜਵਾਲੇ ਕੁਝ ਨਮਾਜ਼ਗੀ ਸਿੱਖ 1869 ਈ: ਵਿਚ ਘਰ-ਘਾਟ ਕੱਢ, ਜੰਦਾਦਾਂ ਵੇਚ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਲੈ, ਆਪਣੇ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਭੀਬ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਹਿਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੁਰ ਪਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਗੀ ਰੋਹ ਸੀ ਪਰ ਸੰਗਠਤ ਪ੍ਰਯਾਜ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੁਰੰਗ ਯਤਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਘਟਨਾ ਦਬਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਦੇਰਾਨ 44 ਨਮਾਜ਼ਗੀ ਸਿੱਖ ਕ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਲਗਭਗ 5000/- ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੱਢੇ ਅਤੇ ਰਕਮ ਬਰਾਮਦ ਹੋਈ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਲਕਮ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।³

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਇਕ ਨਿਯੋਜਿਤ ਸਰਦਾਰ ਮੰਦਰ ਸਿੱਖ ਨੇ ਨਵੇਂ ਮਹੱਤ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਵਾ ਲਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਉਣੀ ਤਿਆਕ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਰੇ ਦੇ ਮੁਖ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ

1. ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਲਹਿਰਾਂ, ਪੰਨਾ 40

2. ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ, ਕੁਰਾਜਵਾਲਾ ਦੀ 29 ਮਾਰਚ 1871 ਈ: ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ

3. ਹੋਮ ਤਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਕ੍ਰਿਫ਼ਤਿਆਲ ਪ੍ਰੋਸੀਊਟਿਓ ਅਕਸਰ 1872, ਪੰਨਾ 2417

ਲਗਾਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਛੇਤੀ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ, ਜੋ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਆਦਿਸ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਹ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਕਿਸੇ ਸੰਭਾਵਤ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ 1928 ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੇ 'ਚੇਤ' ਦਾ ਮਹੀਨਾ (ਮਾਰਚ 1872 ਈ:) ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।¹ ਇਕ ਫ਼ਰਾਹ ਅਰਜਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ — "ਨਵਾਂ ਰਾਜ ਰਾਕਤ ਦੇ ਚੋਰ ਨਾਲ ਆਵੇਗਾ।"²

ਜਿਥੇ ਚੋਬ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਉਠ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। "ਕੇਵਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਅਜੇਹੇ ਭਾਗ ਵੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ, ਉਘੇ ਸਰਦਾਰ, ਜੱਦੀ, ਬੇਦੀ, ਮਹੇਰ ਆਦਿ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।"³

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੀ ਭਦੋਂਤ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਖਾਵਾਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੋਂਤ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਨਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਰੋਂ ਬਾਰੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖ਼ਬਰਾਂ ਸੁਚਨਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜੋ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ (ਜਨਵਰੀ 1872 ਵਿਚ) ਪੁਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸੈਰਟਰੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪੱਤਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਸੰਪਾਦਤ ਕੀਤੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।⁴ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਰੁਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਭਦੋਂਤ ਦੀ 'ਸੇਵਾ' ਦਾ ਡਿਫ਼ਰ ਵਿਕ ਕੂਸੀ ਯਾਤਰੀ ਮਿਨਾਯੋਬ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਯਾਤਰਾ ਵਿਚਰਣ' ਵਿਚ ਭੇ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।⁵

ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਕੂਕੇ 'ਸਮੇਂ' ਦੀ ਡਾਕ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਵਰੀ 1872 ਈ: ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਨਤਰਤ, ਬੰਧ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਦੇ ਜੋੜ ਨਾਲ ਭਰੇ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਪੜੇ ਵਿਚ ਨਾ ਰਖ ਸਕੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਹਤਿਆ ਬਾਰੇ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਨੀਤੀ ਸਦਕਾ ਅਖ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁੱਸਾ ਰਾ ਹੋ ਸੀ, ਪਰ ਬਰਥੇ ਕੰਦੀ ਵੀ ਬਚਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁਕਦੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ 1871 ਈ: ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਬਾਇਕੋਟ ਕੀਤੀਆਂ ਕਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਜਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕਈ ਕੁਚਲ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਭਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਲੇਜਿਨ ਜਨਵਰੀ 1872 ਈ: ਵਿਚ ਮਠੇਰਕੋਟਲੇ ਤੇ ਲਕਭਜ ਭੋਧ ਕੁ ਸੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ

1. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 2480, 2524, 2526, 2529, 2576-77, 2623

2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ 2534

3. ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਕ ਲਹਿਰਾਂ, ਪੰਨਾ 41

4. ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਸੁਜੇਬਨਜ਼, ਇਨਕਲਾਬੀਜ਼ ਐਂਡ ਅੰਦਰ ਸਰਕਸੀਜ਼ ਆਫ ਸਰਦਾਰ ਸਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਡੀ. ਸੀ. ਆਈ. ਈ.; ਚੌਥ ਆਫ ਭਦੋਂਤ, ਪੰਨਾ 12 ਅਤੇ 13

5. ਆਈ. ਪੀ. ਮਿਨਾਯੋਬ — ਟਰੇਵਲ ਐਂਡ ਡਾਇਰੀਜ਼ ਆਫ ਦਿੱਤੀਆ ਐਂਡ ਧਰਮ (1840-1890) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹਿਰੋਚਰਾ ਨਾਥ ਸਾਨਿਆਲ, ਪੰਨਾ 94

ਰਾਜ ਤੇ ਹਮਲਾ ਜਾਣਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ 17 ਅਤੇ 18 ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ 65 ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਰੋਪਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਕਰ ਕੇ ਉਤਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਲਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਲੋਰ ਬੋਟਲੇ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਵਿਚ ਫਰੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਬਰ ਕੁਝਰਨ ਲਈ ਦੂਕੌਂ ਬਾਹਰ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਚਿਉਟੀ ਤੇ ਆਏ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਘਰਾਉਂ ਸੂਚਨਾ ਦੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਗਿਆਰਾਂ ਉਘੇ ਸੂਬਿਆਂ/ਸਾਬੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੇ ਬੰਗਾਲ ਰੇਗੂਲੇਸ਼ਨ 1818 ਈ: ਦੇ ਐਕਟ ਦੀ ਧਾਰਾ III ਅਧੀਨ ਬਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬੋਲੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਚੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਥਾਂਵਾਂ — ਮੱਠਾਣੀ, ਅਦਨ, ਚੂਨਾਰ ਅਤੇ ਅਸੀਰਗੜ੍ਹ ਭੇਜ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਦਮਨ ਚੱਕਰ ਚਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਪਘੋ-ਅਪਘੋ ਪਿੱਛਾ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਬਿਨਾਂ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ/ਚੌਕੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਪਿੱਛੇ ਬਾਹਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਨ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਨਈਂ ਸੂਚਨਾ ਚਰਜ ਕਰਵਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਲੇ ਵਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਆਮਦ ਵਾਰੇ ਵੀ ਦੱਸਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗਿਆਹ-ਬਾਈਆਂ, ਮੁਲੀ-ਗਮੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ, ਪਾਠ-ਬੋਝ ਦੇ ਅਵਸਰਾਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਪੂਰਵ ਆਗਿਆ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਖਰ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਵੀ ਵੇਰ ਆਗਿਆ ਮਿਲਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਇਕੱਠ ਹੋਕੇ ਚਿਠੇ ਲਏ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਉਘੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਵਾਟਿਆਂ ਵਿਚ ਰਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰੀਬੀਆਂ ਚਰਜ ਕੀਰਤੀਆਂ ਭਾਈਆਂ। ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਡਰਾਇਮ ਪੈਰਾ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ "ਸਰਕਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਨੇਕ ਬਲਨੀ ਲਈ" 1872 ਈ: ਦੇ Criminal Procedure Code Act X ਦੀਆਂ ਸੈਕਸ਼ਨਾਂ 504 ਅਤੇ 505 ਅਧੀਨ ਛਾਨਭਾਂ ਮੰਗੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਛਾਨਭਾਂ ਨਾ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਬ-ਭਗਤ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਰਮਾਨੇ ਹੋਏ, ਬੰਦਾਂ ਕੋਟਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਅਤੇ ਘਰ-ਘਰ ਤੇ ਛਾਨੇਨਾਂ-ਜੈਦਾਦਾਂ ਕੁਰਕ ਕਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ।¹

ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭੇਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਨਾਹਿਥ ਦੀ ਜੀਅ ਭਰ ਕੇ ਰਠਾਈ ਲਈ ਗਈ ਅਤੇ ਇਕ ਫੌਂ ਦੌਧ ਵਾਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਗਰਿਫਾਈ ਹੱਕ ਮੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਥੋਂ ਕੁਝ ਇਰਾਦਾਪੋਸ਼ ਯੋਭਾਂ ਲਭ ਸਕਣ, ਪਰ ਮਿਲਿਆ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ। ਭੇਰੇ ਵਿਚ ਚਹਿਥੇ ਬਿਰਥ ਅਤੇ ਬੇ-ਸਹਾਰਾ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭੇਰੇ ਦੇ ਚਰਚਾਜੋ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਇਕ ਸਥਾਈ ਚੌਕੀ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜੋ ਲਗਭਗ 51 ਸਾਲ ਭੇਰੇ ਆਉਣ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦੀ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਸੰਨ 1923 ਈ: ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਟੋਕੋਂ ਹਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਜਨਵਰੀ 1872 ਈ: ਵਿਚ ਕੁਝ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਰਬਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਕੂਕਾ

1. ਕੂਕਾ ਆਰ ਨੋਟ ਇਨ ਦੀ ਪੰਜਾਬ

ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਥਾਰਡਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੱਟੇ ਭਰਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ, ਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰਮ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਾਥ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼-ਭਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਸਰਕਾਰ ਤਕ ਪੁੱਚਾ ਕੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ੀ ਲੈਂਦੇ, ਮੁਖਬਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਡੇਰੇ ਵਲ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਨਾਂ-ਪਤੇ ਦਰਜ ਕਰਵਾ ਕੇ ਡੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਬਾਡ-ਮੁਰਰ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਬਿਤਾਇਆ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਰੱਖ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੋਸਲਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਬਰਤ ਕੇ ਬਏਲਾਂ, ਰੂਸ, ਬਾਬਲ, ਬਲਮੀਰ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਸੱਤੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰੂਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਭਰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਸੂਰਰ ਰੂਸ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਬਰਮਾ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਜੋੜੀ ਰੱਖੇ ਸਨ। 1874 ਈ: ਤੋਂ 1931 ਈ: ਤਕ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਬਰਮਾ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਹ ਸੂਰਰ ਟੁੱਟੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਡ-ਬਾਡ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਬਰਮਾ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੇ ਸਿਫਤਿਕੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਬਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ, ਪਹਿਰੇ ਚਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅੱਖ ਬਚਾ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਲੈ ਆਉਂਦੇ।

ਆਖਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਕ ਚੋਲ ਛੱਡ ਹੀ ਲਿਆ। ਬਰਮਾ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿਤੀ ਕਿ 29 ਨਵੰਬਰ 1885 ਈ: ਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਰਮਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭਾਰ ਲਾਜ਼ੀ ਸੂਚਰ ਵੀ ਕਰ ਦਿਤਾ।¹ ਬਾਕੀ ਦੀ ਖਾਨਾ ਪੂਰੀ ਵੀ ਫਰ ਢਿਰੀ ਗਈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੂਰਰਾਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਦੋਂ ਹੀ ਇਸ ਖਬਰ ਦੀ ਸਚਾਈ ਤੇ ਸਭ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਹ ਬੱਲ ਸਾਫ਼ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਇਸ ਖਬਰ ਦੇ ਨਾਂ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਬਰਮਾ ਦਾ ਚੌਫ਼ ਬਮਿਬਨਰ ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਕਰਨਾਥ, ਆਪਣੇ ਇਕ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੁਰੰਡੇ ਥਾਂ ਤੇ ਬਚਕਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।² ਭੱਲ ਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਹ ਤੂਠੀ ਸੂਚਨਾ ਵੀ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਗੋਂ।

ਕੂਕਿਆਂ ਤੇ ਪਾਈਦੀਆਂ ਜਾਰੀ ਸਨ। ਡੇਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਰੂਪ ਦਾ ਅਰਧ-ਬੰਦੀ ਖਾਨਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 5 ਜਾਂ 10 ਵੀ ਸੀਮਤ ਸੀਖਿਆ ਵਿਚ ਵੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਸੀ

1. ਕੂਕਾ ਮੂਕਮੈਂਟ — ਫਰੀਡਮ ਸਟ੍ਰਕਲ ਇਨ ਪੰਜਾਬ, ਪੰਨਾ 227

2. ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਸੁਰੀਸ਼ਨਜ, ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨਜ ਐਂਡ ਅਦਰ ਸਰਕਸੀਜ਼, ਪੰਨਾ 25

ਆਉਣ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਨੇੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਹਾ ਵਿਚ ਰੁਬਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਤੇ ਲੋਕਰ ਛਕਣ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਥਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਕਸਰ ਫੇਰੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬੈਠੀ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਚੌਕੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਤੇਰੇ 'ਚੋਂ' ਚੌਖਾ ਖਾ-ਪੀ ਕੇ ਵੀ ਭੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿਤ ਤੋਕ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵਕਰ-ਬੇਵਕਰ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਥਾਣੇ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਐਸੇ ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਧੌਰਸ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਨੱਘਾਇਆ। ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਕਠਿਨਾਈ ਦਾ ਚੇਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਬਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕ੍ਰੂਰ ਵਿਖੇ, ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਦੀ ਕ੍ਰੁੱਖਾਂ ਚੇਤ ਵਦੀ ਤੀਜ, ਸੰਮਤ 1946 ਬਿ: (9 ਮਾਰਚ 1890 ਈ:) ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ-ਯਾਗਮਨ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯਾਗਮਨ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਭੱਲੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਖੀਆਂ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਯਾਗ-ਸਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲੀਸ ਵਾਲੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਸਨ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਔਖਿਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਰੋਰ ਤੇ ਭਲਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਯਾਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਿੰਨਾ ਔਰਤਾਂ ਭਰਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਕਠਿਨਾਈ 'ਚੋਂ' ਕੱਢ ਕੇ ਸੋਧੇ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਤੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਠੰਡਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ। ਏਸ ਦੀ ਸ਼ੁਭਦਰਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਇਆਂ ਕ੍ਰੂਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ (1857-1947 ਈ:) ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਕੂਮਤ, ਸਖਤੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਚੋਰ ਭਗਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮਨੋਰਥ ਤੋਂ ਰਹਾ ਵੀ ਹਿਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕੀ ਅਤੇ ਬਾਇਦ ਤਾਂ ਹੀ, ਅਤੇ ਤੀਕ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਅਤੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ:

"The truth is that it is not possible for a Kuka to be loyal subject of the British Government."¹

ਇਹ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਯਾਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ।

1. ਲੁਧਿਆਣਾ ਰਜਿਸਟਰ, 1904 ਈ:

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ
(1890-1959)

ਬਾਲਕ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਡਾ: ਬਰਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

...ਸੰਮਤ 1946 ਦੀ ਚੇਤ ਵਲੀ ਰੀਜ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਦਿਹਾੜਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੀ ਚੁੱਥੇ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਦਾ ਮਾਝਕ, ਸੂਰਜ, ਆਪਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਰੋ ਨੁਕੀਲੀਆਂ ਫਿਰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਬਰਖਾ, ਆਮਰ ਹਾਰ ਹੁੰਦੇ ਕੇ ਵਿਸਰਾਮ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਠਰਿਆ ਠਰਿਆ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਨ ਲਕਰੇਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਉਸ ਆਪਣੀ ਅਕੀਮੀ ਫੈਸ਼ਨੀ ਨਾਨ ਪੀਲੇ ਪੇੜਾਂ ਅਤੇ ਦੂਰ ਦਿਸ-ਹੋਏ ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਝਾਝਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪੰਛਾਣ ਸਜਾ ਦਿੱਤੇ। ਅੱਜ ਪਪੀਹੇ ਦਾ ਮਨ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਨ ਫੈਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫੈਰਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਚੁੰਨਾਰ ਬਰਦਾ ਕੰਦੀ ਅਕੀਮੀ ਗੀਤ ਸੁਣਾ ਮਦਮਸਤ ਬਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੱਚਣੀ ਦਾ ਇਕ ਟੋਟਾ, ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਫਿਰਨਾਂ ਨਾਨ ਵਿੱਚੀ ਝਾੜੀ ਦੇ ਦਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਰਮਲ ਵਹਾਰ ਬਰਸਾਉਂਦਾ ਅਛਾਝ ਤੇ ਆ ਚੁਕਿਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੇ ਅੰਤਮ ਝਾਰ ਪਾਈ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਦੇਵ ਮੰਡਲ, ਮਹਾਂਨੂਰ ਦਾ ਸਮੁਲਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਲੰ ਤੇ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਲੈ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੋਜ਼ੇ ਅਕਸੀ ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਆਰਨ ਵਿਚ ਬਖੇਰਨ ਲਈ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਖਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਮਹਾਂਨੂਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪੁੰਨ ਆਰਮਾ ਮਾਰਾ ਜੀਵਨ ਕੋਰ ਦੀ ਕੁੱਖ ਨੂੰ ਆ ਭਾਫ਼ ਲਾਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰ ਵਿਚ ਹਰ ਪਾਸੇ ਝਾਨਣਾ ਹੀ ਝਾਨਣਾ ਤੇ ਖੇੜਾ ਹੀ ਖੇੜਾ ਪਸਰ ਗਿਆ। ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਝਾਵਾਂ, ਮਨੁੱਕਾਂ ਦਾ ਹਕੁ ਆਇਆ। ਬਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਮਾਰ ਲੱਭ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅੱਖ ਉਘਾੜੀ ਤਾਂ ਸੱਚ ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਅਕੀਮੀ ਪਨਾਹ ਅਤੇ ਬੁਰਮ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਕੂੱਟ ਏਣ ਦਾ ਦਰਗਾਹੀ ਇਲਹਾਮ ਹੋਇਆ। ਬਾਲਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਖਲੋਸੇ ਕੁਝ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਖਾਫ਼ਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵਕਾਂ ਤੇ ਲੱਖੀਆਂ ਪਾਰੰਦੀਆਂ ਹਟਾ ਲਈਆਂ। ਬੰਦੀ ਫੌਤ ਬਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚੀਦਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝਾਈ ਉਲਟ ਪਈ। ਦਰਗਾਹੀ ਦਾਤਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਦਰ ਆਈ ਹਰ ਖਾਲੀ ਵੇਲੀ ਤਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਬਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਾਰ ਲੱਭ ਨੂੰ ਆ ਭਾਫ਼ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮਥਰ ਸੁਣ, ਦਇਆ ਦੇ ਅਦਭਾਰ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵੁਲਵਾਈ ਨੂੰ ਹਰ ਭਰਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਜੋਰ ਕੇ ਜਾਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਮਨ ਕਿਸੇ ਅਕੀਮੀ ਸੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ

■

ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮੁਖਾਰਬੰਦ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਅਟੱਲ ਵਾਰ ਉਥਾਰੇ "ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ, ਘਰ ਦਾ ਮਾਣਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਫਤਹ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਖ ਹੋਣਗੇ।"

ਬਾਣਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੋਰ ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਮਾਤੀ ਲਕੜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ। ਜੱਚਵਾਂ ਲੰਮਾ ਕੱਦ, ਚੌੜਾ, ਤਕੁਰਦਾ ਤੇ ਨੂਰ ਭਰੇਦਾ ਮੱਥਾ, ਗੋਲ ਗਦਗੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ, ਰਿੱਖਾ ਨੱਕ, ਬੁਠਾਈ ਬੁੱਢੀਆਂ ਤੇ ਨਰਮ ਨਰਮ ਕੁਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ, ਮਘਮੂਰ ਤੇ ਅਮੀਰ ਤੱਕਣੀ ਵਾਲੇ ਕੰਢਲ ਨੈਣ, ਜਿਸ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਨੂਰਾਨੀ ਮੁਖੜੇ ਤੇ ਸਦਾ ਕੋਈ ਅਨੱਖੀ ਮੁਸਕਾਣ ਖੇਡਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਇਸ ਨੂਰਾਂ ਵਧ ਹੁਸੀਨ, ਰੱਬ ਰੂਪ ਬਾਣਕ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਚੌਜ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਤੇ ਠਿਠਾਲੇ ਹੀ ਸਨ। ਜੋ ਜੋ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਆ ਬਾਣ ਰੂਪ ਧਾਰ ਆਏ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਜਿਕ ਸਿਕਦਾ ਚਰ ਤੇ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਰੂਪੀ ਆਤਮਾ ਉਸ ਅਕਲੀ ਚਿੱਤਰਬਾਰ ਦੀ ਚਿੱਤਰਬਲਾ ਦੇ ਅੰਤਮ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇ ਉੱਜਲ ਚੀਦਾਰ ਬਲ ਅਸਚਰਜ ਹੁਲਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਭੁੱਮ ਉਠਦੀ, ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਪਰਸਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜੋ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਆ ਪਰਖ ਭੀੜੀ ਤਾਂ ਰੱਬ ਰੂਪ ਬਾਣਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਰ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤੀ ਅਲੀਮੀ ਵੂਟੇ ਲੈਣ ਲੱਗੀ। ਰਸ ਸਵਾਦ ਮਾਣਦੀ ਜਿਹਦਾ ਕੁੰਗੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਰਦੀ ਰੱਬ ਵਿਚ ਰੰਗੀਓਂ ਵੀ ਹੀ ਮੁਝੀ।

ਬਾਣਕ ਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਦੋਂ ਗੋਰਾਂ ਦੇ ਪੰਥੂੜੇ ਵਿਚ ਹੁਟਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ, "ਧੰਨ ਸੋ ਸਨਨੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰੂ ਜਨਿਅ ਮਾਏ", ਉਸ ਪੰਥੂੜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਬਰ ਬਮਲਾ ਨਾਲ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਦੋਂ ਬਾਣਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅੱਧ ਮੀਟੇ ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨੈਣ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਵੇਗੇ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਮਾਲਕ ਕੋਈ ਅਨੱਖੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਾਨ ਸੁਟਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੀ, ਸਾਰੇ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾਮਣੀ ਖੇਡਾ ਪਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਿੱਕੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪੰਥੂੜੇ ਵਿਚ ਲਿਟਾ ਆਪ ਲੰਗਰ ਵੱਲ ਜਲ ਕਰਮ ਕਰਨ ਠਹੀ ਚਲੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਜ ਭਾਸਿਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਪੰਥੂੜਾ ਹੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਵਿਸਮਾਦਤ ਹੋ ਵਧਸ ਮੁਝੇ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਣ ਕਿ ਪੰਥੂੜਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਣਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਹਵਾਂ ਹਿਲਾ ਹਿਲਾ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਉਸ ਚਿਨ ਰੋਂ ਦਿਲੀਂ ਡਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਦਿਹ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਪਲਟਾਉਣ ਵਾਲਾ ਚੋਂ ਜਹਾਨ ਦਾ ਵਾਲੀ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਭਰਮ ਅਤੇ ਭੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋਏ ਗਏ।

ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਅੱਠ ਨੌਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਤਾਂ ਰਿੜ੍ਹਨਾ ਸਿਖਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਰਿੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਦੇ ਜਹਾਨ ਵਾਲੀ ਜੋਰ ਕੇ ਜਾਮੇ ਦੀਆਂ ਗੀਰਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਚਟਕਣ ਲਗਦੀ ਅਤੇ ਬਾਣਕ ਦੇ ਅਨੂਪਮ ਮੁਖੜੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਉੱਪੜੀ ਧੌਂਸੀ ਦਾ ਜਾਇਦਾ ਲੈ, ਮਨ ਕਿਸੇ ਅਸਚਰਜ ਵਿਸਮਾਦ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਠਾਠ ਜੁਥ ਜਾਂਦਾ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਬਾਣਕ ਨੂੰ ਉਹਲੇ ਨਾ ਕਰਦੀਆਂ। ਜਿਧਰ ਜਾਂਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਲਿਭ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਅਲਸਾਈਆਂ ਨਿਰੰਤਰ ਇਕ-ਟਕ ਨਿਹਾਰਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਇਸੇ ਰੂਪੇ ਜਦੋਂ ਬਾਣਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਹੰਝਲਾ ਮਾਰ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਉੱਘਲੀ ਫੜ ਕੁਰਨਾ ਸਿਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਦਕੇ ਤੇ ਵਾਰਣੇ ਜਾਂਦਾ, ਚਰਨ ਧੁੜ ਮੱਥੇ ਲਾਉਂਦਾ, ਦੀਵੇ ਠਾਰਦਾ

ਅਤੇ ਅਗੰਮੀ ਨੰਬ ਪਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਦੋ ਬਹਾਰਾਂ ਹੀ ਵੇਖੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੰਧ-ਗੰਧੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਥੀ ਰੂਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅਲਬ ਕੁਲਬ ਦਾ ਮਾਲਕ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੇ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਬਹਾਨੇ ਆ ਜੁੜਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਢੇਢਰੀ ਦੇ ਚੰਨ ਵਾਂਗੂੰ ਜੋੜਦਾ ਨਿੱਕਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੇ ਤਾ ਬੰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਵਾਈ ਸਾਥਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਸ ਯੂਸਫ਼ ਸਾਨੀ ਦੇ ਹੁਸੀਨ ਤੇ ਨੂਰਾਨੀ ਮੁਖੀ ਤੋਂ ਬੱਲੀ ਅੱਡੀ ਚੋਚਕ ਨੇ ਆ ਬਸੇਰਾ ਮੰਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਪੂਰਕ ਸਰਬ ਸੁਖ ਵਾਰੇ ਹਰੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਰੋੜਿਆ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਖ ਮੰਤਲ ਤੇ ਲੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਖ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਮਸ਼ੀਨਾ ਤੇ ਪੱਥੀ ਦਿਨ ਪਵਿੱਤਰ ਨੱਟ ਮੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੁਵਾਲੇ ਵਾਰਨੇ ਫੋਰਨੇ ਲੈਂਦੇ ਸਿਥਾਂ ਸਿਕਦੇ ਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਨਿਰਦੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਇਕ ਅਗੋਮ ਬੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਮਨ ਅਭੋਲ ਸੀ। ਸਕੇਬ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਰੱਬੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਬੱਲੀ ਵਿਚ ਲਿਟਾ ਲੈਂਦੇ। ਰੱਖ ਆਦਿ ਕਰਨ ਦੇ ਵਹਿਮਾਂ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲਕ ਸਤਿਕੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੇਟ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਖਿਡਾਵੇ ਸ੍ਰੀ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਪੰਡੀਤੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਆਰਾਧਾ ਇਸ ਨੂਰਾਨੀ ਜੰਗ ਦੁਆਲੇ ਸਦਾ ਪਰੋਗਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁਮਰ ਪਾਉਂਦੀ ਤੇ ਕੱਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

- ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਬਹਾਰਾਂ ਲੰਘ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਰੱਬੀ ਸਲਾਨ ਨਾਲ ਨੂਰੇ ਨੂਰ ਰੱਬ ਰੂਪ ਬਾਲਕ ਆਪਣੇ ਹਾਈਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਪਿਰੋਂ ਪੁੰਡੀ ਖੇਡਦੇ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਮਣ ਸੁਰ ਬਾਝੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਬੱਦੀ ਅਲਾਹੀ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਰੱਬੀ ਮਿੱਤਰ ਦੇ ਨਿਰ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ, ਬੇਬਸ ਹੋ ਖਿੱਚੇ ਕੂਚੇ ਆਉਂਦੇ।

ਇਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੇ ਚਾਰ ਬਹਾਰਾਂ ਕੁਝਾਰ ਲੈਣ ਤੇ ਤਾਂ ਨਿਧਾਕ ਹੋ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੂਚਦੇ ਅਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਕਣ ਕਣ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਰਨਾਂ ਦੀ ਭੰਹ ਬਾਬਦੇ ਫਿਰਦੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਕਢੁਪਾਣ ਨੂੰ ਛੱਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਪਿਆਰ ਰੂਪ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਨੰਦੀਆ ਰਾਹ ਨੂੰ ਮਾਲ ਵਾਲੇ ਰਥੇਲੇ ਵਿਚ ਬਾਬੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕੂਚੇ ਵਾਲੀਏ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾ ਫਿਰਾਜਦਾ।

ਪਰ ਨਿਰਾਲੇ ਚੰਜਾਂ ਵਾਲੇ ਚੰਜੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਪਾਰ ਸਰਗੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਛੱਟਿਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉੱਦਮ, ਉਤਥਾਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤੀਲੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ। ਆਲਸ ਤਾਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਅੱਡ ਤਾ ਕੇ ਉੱਡ ਕੁੱਗਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੱਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਬੇ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ "ਮੇਨੂੰ ਡੜਕੇ ਉਠਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਦੋ ਕੁਝਵੇਂ ਜਲ ਪਾਣ ਦੀ ਖਿਲ ਨਾ ਕਰਿਆ ਬਰੋ।" ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ, ਰੱਬ ਰੂਪ ਬਾਲਕ ਆਪਣੇ ਕੁਰੂ ਰੂਪ ਪਿਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ, ਆਸਾਂ ਦੀ ਵਾਹ ਵਿਚ ਬੈਠ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਨਿਰੰਕਾਰ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਦੇਵੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਨੇ ਦੀ ਇਕ ਭਰਵੀਂ ਅੰਕੜਾਈ ਲਈ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਨਮਿਤ ਬਿਨੈ ਕਰ ਹੀ ਬੋਠੇ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਈਏ। ਪਰ ਦਇਆ ਮੂਰਤ ਸਤਿਕੁਰੂ ਨੇ ਬਲਨ ਕੀਤਾ ਕਿ "ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਲਿਲਮ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਕੁਹਾਤੀ ਰਜ਼ਾ, ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਵੇ।"

ਬਾਲਕ ਸਤਿਕੁਰੂ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਉਣ ਨਿਕਲੇ। ਪਰ ਸਕੂਲ ਦਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਡਾਇਰ

ਜੱਸ ਅੱਖਾਂ ਵਿਆਂ ਕੁੱਖਾਂ ਵੱਲ ਨੱਠ ਉੱਠਣਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਆਪਣੇ ਸਵੈ-ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸਥਿਤ ਹੋ ਬਹਿਣਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅੱਥ ਚੂਸਣੇ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਅਰਬਾਂ ਤੋਂ ਰਸ ਸਰੂਰ ਤੇ ਖੇੜੇ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਨਿੱਕੇ ਜਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਫਲ ਵਿਚ ਰੁਮਾਨ ਪਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸਰਬਤ ਦੇ ਡਲੇ ਦੀ ਧਾਬਨਾ ਕਰਦੀਆਂ ਦਿਸ ਆਉਣੀਆਂ। ਮਿੱਠਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੇ ਬਦਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਢੋਲੀਆਂ ਹੀ ਤਾਂ ਭਰ ਦੇਣੀਆਂ।

ਵਿਆਸ ਦੀ ਯੁਨੀਰਗਸਿਟੀ ਦੇ ਸਕਾਲਰ, ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਥਾਨਕ ਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਵੱਲ ਨਿਰਾਹ ਵੇਰੀ, ਤਾਂ ਅਜਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਆਪਣਾ ਹਿਰਦਾ ਵਿਛਾ, ਜੀਵ ਦਾਨ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਤ ਹਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਯਾਦਗਾਰ ਯਾਦ ਵਾਕਿਆਂ ਦੀ ਚੋਖ ਰੋਖ ਵਿਚ ਆਇ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਪਸ਼ੂ ਅਰੇ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਯਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਲਘੂ ਸਿਧਾਂਤ ਕੋਮਦੀ, ਪੰਚਤੰਤਰ, ਹਿਰੋਪਦੇਸ਼, ਪਰਬੰਧ ਚੰਦਰ ਨਾਟਕ, ਆਦਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿਥੇ ਕੁਲਮੁਖੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਥਾਈ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਅਮਰਾਥ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਖੋਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲਿਟਰੇਚਰ ਨੂੰ ਚਾਬਣ ਹਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵਧੇ ਚਾਉਂ ਨਾਲ ਪੇਰਾਦਕ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਹਿਸਾਬ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਕੰਈ ਇਸ ਅਜ਼ਾਬੇਂ ਬਰੋਸਾਵੇ ਹਿਸਾਬੀ ਤੋਂ ਸਿਧੇ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਲਗਤੀ ਵੀ ਤਾਂ ਲਮਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਬਚਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਇਹ ਭਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ "ਮੇਰੀ ਯਾਦਗਾਰ ਏਨੀ ਤੋਰ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਰੇ ਨਾਲ ਫਿਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਪੰਡਤ ਯਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਚੰਦਾ ਵਿਨਾਂ ਵਿਚ 'ਪੰਥ ਸੋਚੀ' ਪਾਇਨੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ' ਦੀਆਂ ਸਾਬੀਆਂ ਖਟਨਾਵਾਂ ਫਿਲਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।' ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਡਕ ਯਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ 7 ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਅਥਾਣ ਬਠਾਣਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਚਿੱਟੀ ਚਾਦਰ ਪਾਈ ਲਈ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਚੌਰਿਆਂ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਰਾਜੇਸ਼, ਮਹਾਂਨੇ ਵਕਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਣਾ ਰੋਂਦੇ ਸਨ।

ਹੁਣ ਕੁਲਮੁਖਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਜੀਅਦਾਨ ਮੰਗਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਾਬੂ ਜੀ ਤੋਂ ਰਾਵੀਸ ਵਜਾਉਣਾ ਸਿਖਿਆ। ਦਿਲਰੁਬਾ, ਵੀਨਾ ਤੇ ਸਿਤਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਡੋਹ ਪਾ ਜਦੋਂ ਸੁਰ-ਬੋਧ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਤਾਂ ਨਸਿਆਈ-ਵੁਦਰਰ ਮੋਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਹਰ ਚੌਤੰਨ ਪਵਾਰਥ ਜਿੱਥੇ ਹੁੰਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਕੁਝ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਇਲਹਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਕੰਵਲ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹ ਰਹਿਕ ਪੈਂਦੇ।

ਉਦੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅੱਠਵੀਂ ਪੋੜੀ ਉਲਾਘ ਕਰੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਪਰਮ ਪਾਵਨ ਰਾਮਸਰ ਦੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਥਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕੋਮਲ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਤੇ ਦੁਖ ਭੰਜਣੀ ਲਗਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਿਰ ਕਲਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਦੋ ਵਜੇ ਸੁਖ ਸੇਜਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਅਰਬੀ ਮਾਠ ਸਰੋਵਰ, ਰਾਮਸਰ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਹੰਸਾਂ ਸਹਿਰ ਖਲੋ ਕੇ ਇਲਾਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ

ਪਾਠ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਨਾਣ ਦੇ ਹੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਥਾਦ ਦੀ ਦਾਰ ਬਖਸ਼ਦੀ। ਇਹ ਬਾਰ ਵਜੇ ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਆਸਨ ਵਿਚਾ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਨੀ ਓੜ੍ਹ ਸੁਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਉਦੈ ਹੋਣ ਤਕ ਨਿਤਨੇਮ ਵਿਚ ਇਕ-ਚਿਤ ਹਸ ਮਗਨ ਰਹਿਣਾ। ਨਾਮ ਮੁਆਰੀ ਨਾਣ ਝੱਖਦੇ ਮੁੱਖਰੇ ਦਾ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਦੇਖਿਆਂ ਹੀ ਬਣਦਾ ਤੇ ਕਲਾ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਖਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਜ਼ਾਨੇ ਲੁਟਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਆਪ ਬਾਣੀ ਦੇਨੀ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਪਾਠ ਦੇਨਾ ਸੁਰੀਲਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸੁਣਨ ਦਾਣੇ ਦਾ ਮਨ ਬਕਰ ਆਨੰਦਤ ਹੋ ਉਠਦਾ ਤੇ ਇਲਾਹੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਤੇ ਅਜੇ ਉਦੈ ਪੂਰੀਆਂ ਨੇਂ ਬਹਾਰਾਂ ਹੀ ਮਾਟੀਆਂ ਸਨ ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸੰਤ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਜਟਾਨੇ ਵਾਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਆਇ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੇ ਖੂਰੇ ਜੰਬਨ ਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਆਇ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਰੱਬ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮਿਆਲ ਨਾਣ ਪਾਠ ਕਰਨ ਓਠ ਕਾਏ, ਪਰ ਚਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਈਂ, ਜੋਰ ਤੇ ਜਾਮੇ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਬਿਰਤੀ ਇਸ ਕੋਲ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕੀ ਰੇਜ਼ੀ ਨਾਣ ਪਾਠ ਕੀਤਿਆਂ ਲਗ ਮਾਡਰ ਦਾ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਪਾਠ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿਹ ਰੱਠ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਿ ਇਹ ਮਨਾ ਦੂਰ ਦੀ ਵੱਥ ਨੇਂ ਵੀ ਆਇਆ ਕਾਲਸ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਾਠਸ ਨੇ ਕੁੱਲ ਹੋ ਸਕਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਰੋਖਲੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਰਜ ਦਿੱਤਾ।

ਇਕ ਬਹਾਰ ਹੋਰ ਸੰਘ ਕਵੀ ਤਾਂ ਨਿਰਨੇਮ ਉਪਲੰਭ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਟੋਲੀ ਸਦਾ ਨਹਿਰ ਵੀਥੇ ਵਾਲੇ ਭੇਰੇ ਦੇ ਅਲਸੀ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆ ਰੁੜਦੀ। ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਨਰੋਂਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਦ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਕਾਲਸ ਰੂਪ ਸਤਿਕੁਰੂ ਭਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿ "ਦੇਹ ਦੇ ਨਰੋਂਦੇ ਹੋਇਆਂ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਕਲਮ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੋਰ ਲੱਭਵੇਂਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਕਾਰੀਬ ਦੀ ਮਦਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।" ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਪਵਿਤਰ ਸਰੋਰ ਤੇ ਮਾਣਸ ਕਰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾਣ ਘੁਲਦੇ ਹੋਏ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸੀਨੇ ਨਾਣ ਠਾਉਂਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਤਾਂ ਅਲਛੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੁੱਸਾ ਪਾਠਸ ਦੀ ਛੱਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੁੰਦਨ ਹੋ ਜਾਵਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਅਲਸੀ ਉੱਦਮ ਤੇ ਬਾਹੁਬਲ ਦਾ ਸੰਭਾਰ ਹੋ ਉੱਠਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਚੋਹੀ ਵੀ ਰੰਗ ਰੰਗੀ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਰੂਹਾਂ, ਜੋ ਕਾਲਸ ਰੂਪ ਸਤਿਕੁਰੂ ਨਾਣ ਇਸ ਰੂਪ ਦੁਸ਼ ਤੇ ਜੀਵੀਆਂ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵੀ ਫਤਰ ਛਾਇਆ ਦੇ ਕੈਕੁੰਠ ਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਕੁਲਤੀ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਲ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਕਲਸਾਂ ਵਿਚ ਕਰਕਾ ਸੰਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਤਾਂ ਅਰਬਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ੋਰੀਲ ਸੀ। ਇਸ ਉਮਰੇ ਹੀ ਜਦੋਂ ਪਠਾਕੀ ਮਾਰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਆਰਮਾ ਅਪਣੇ ਚੌੜਿਆਂ ਭਾਜਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੋਵਾ ਨਾਣ ਕੱਠਾ ਕਰਦੀ ਚਿਸ ਆਉਂਦੀ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਨੇਰੇਬਾਦੀ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖੀ ਭਾ ਕੀ ਹੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਇਕ-ਜਾਹੇ ਹੀ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਨੂੰ ਚੀਰ ਸਿਧਿਆਂ ਪਾਰ ਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਵੱਕਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਚੋਰੇਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਢੇ ਦਾ ਰੋਜ਼ ਤੇ ਜਾਹੋ ਜਲਾਲ ਦੇਖਿਆਂ ਹੀ ਬਣਦਾ। ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਉਲਾਖ ਕੁੱਢੇ ਬਹਿਨਬਾਹ ਨੂੰ ਜਵਾਨੀ ਵਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੀ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਰੋਂਦਿਆ ਰੱਖਣ ਲਈ

ਕਸਰਤ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਰਮੀ ਹੋਰ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਸਦਾ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ। ਜਦਾਨੀ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਸੰਚਲਾਂ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਲਾਭਾਂ, ਚਾਵਾਂ ਤੇ ਮਧੁਰਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿਚ ਫੁਰਾਰੀਆਂ। ਮਾਰਾ ਪਿਰਾ ਦੀਆਂ ਖੱਖਾਂ ਦੀ ਲੱਖ ਨੂੰ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਵੀ ਰੱਜਵਾਂ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਸਦਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇ। ਕਰੁਣਾ, ਦਇਆ ਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਕਦੀ ਸਾਥ ਨਾ ਛੱਡਦੀ। ਆਪ ਜੀ ਕੁਰੂ ਪਿਰਾ ਦੇ ਕੁਰਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਸਦਾ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ 'ਸਤਿ ਬਚਨ' ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣ ਦਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਰਦ ਹੀ ਪਕਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਵੱਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਾਂਗ ਬਾਰ ਦੇ ਵਜੇ ਜਾਗ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਤੋਂ ਵਿਹਲਿਆਂ ਹੋ, ਨਿਰਨੋਮ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਣਾ। ਫਾਰ ਦਾ ਬੱਝ ਪੈਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਭਾਤੀ ਮਾਰਨੀ। ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਗਊ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਡਬੋਲੇ ਵਲ ਵੇਰਾ ਮਾਰਨਾ, ਜਿੱਥੇ ਕਈਆਂ ਬੂਝੀ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਆਪਣੇ ਕਈਪਾਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਖੀਆਂ ਵਿਛਾਈ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਸ਼ੇਰ ਮੰਗਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਪਿਆਰ ਤੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਦੋਂ ਚੰਘਣਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਮਿੱਥੇ ਪਿੰਜੇ ਚਮਨ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਬਹਾਰ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਬਾਅ ਤੇ ਬਿਹਾਰਿਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਅਨੁਪਮ ਨਾਲੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣੀ। ਇਸ ਭਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਵਿਗੁਰੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਸਿਖ ਲਾਹੁੰਦੇ, ਕੁਰੂ ਪਿਰਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਫੁਰੀ ਜਾਣਾ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਰਾਸ਼ਨ ਲਗਣਾ ਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਬਖਸ਼ਵਾ ਦੇਣਾ ਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੀ ਆਰਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿੱਘੇ ਰੱਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਥਿਫ ਜਾਣੀ। ਫਿਰ ਸਵੱਛ, ਸੁੱਧ ਤੇ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਚਾ ਭੱਭੇ ਤੇ ਕੋਝਾ ਲਮਾ ਬਿਰਾਜਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਰੱਬੀ ਆਰਮਾ ਕਿਸੇ ਅਰਈ ਹੁਲਾਰੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ।

ਭਾਮ ਨੂੰ ਵੇਰ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਨਿਬਲ ਕੁਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰੇ ਪਿਆਰੇ ਬਚਨ ਕਰਦੇ ਕਿਸੇ ਅਕਹਿ ਮਸਰੀ ਤੇ ਸਰੂਰ ਦੇ ਹਕੂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੱਤੀ ਲਈ ਜਾਂਦੇ। ਭਾਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ ਉਹ ਰੂਹਾਂ ਜੋ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਵਾਲੀ ਦੀਆਂ ਹਾਣੀ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੀ ਪਟਾਈ ਸਮੇਟ ਭੈਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਭਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਸਮਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਰੱਬੀ ਸਰੋਤ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਪਾਵੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਉੱਥੇ ਆ ਜੁਝਦੀਆਂ ਤੇ ਰਸ ਮਲਨ ਹੋ ਨਿਰੰਤਰ ਹਰਿ ਧਿਆਉਂਦੀਆਂ। ਫਾਰ ਨੂੰ ਹੱਠੇ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲੱਭਦਾ। ਜੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ। ਚੱਲਕੀ ਤੇ ਫੈਟਿਆਂ ਦੀ ਭਿੰਨੀ ਭਿੰਨੀ ਲੈਖ ਵਿਚ ਰੂਹਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾਰੀ ਵਧਾ ਤੇ ਬਜਦ ਰਾਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਕਦੀਆਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਤਾਂ ਦੇਹ ਨੂੰ ਰਿਆਕ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਛਾਉਣ ਲੱਭ ਜਾਂਦੀ।

ਆਪ ਜੀ ਸਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੌਰਿਆਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਰੰਗ ਮਾਣਦੇ। ਉੱਚੀ ਸੂਰਤ ਦੇ ਮਾਣਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੱਲ ਕੰਠੇ ਲੱਕਾਂ ਦੀਆਂ ਛਰਿਆਵਾਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਵਿਗੁਰੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਵੇੜੇ ਪਾਰ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਦਗੀ, ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪੁੰਜ ਨੇ ਸਦਾ ਸਦੱਛ ਤੇ ਸਾਦਾ ਪਹਿਨਿਆਂ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉੱਠਣ, ਬੈਠਣ, ਖਾਣ, ਪੀਣ, ਕਸਰਤ ਪਹਿਨਣ, ਰੋਕਾ ਬਰਨ, ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੱਖਰਾ ਹੀ ਹੁਸਨ ਹੁੰਦਾ। ਆਪ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਸੀ, "ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਚੰਗੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੁਹਜ ਦੀ ਬਲਕ ਜਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲੇ। ਹਰ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।"...

ਅਵਤਾਰ-ਆਗਮਨ

ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ'

ਭਾਇਮ ਜਦ ਮਸ਼ਨੁਮਾਂ ਨੂੰ ਫੜ, ਭੌਂਹਦੇ ਵਾਂਗ ਬਸਾਈਆਂ ।
ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਦੇਣ ਉਥੋਂ, ਫਰਦੇ ਨੇ ਮਨ ਆਈਆਂ ।
ਪਾਪ ਠਾਢ ਪਈ ਗੋਰੇ ਧਰਤੀ, ਧਰਮ ਤਾਂ ਨਸ਼ਰੀਂ ਆਵੇ ;
ਸੁਣ ਕੇ ਰੱਬ ਤੋਂ ਜਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਦੁਖਿਆਰਾਂ ਬੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ।

ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਜਦ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਦਾ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਅੰਤਰੀਕਸ ਦਾ ਇਹੀ ਇਕ ਸੱਚਾ ਸਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਮਾਸ ਫਰੀਕਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਰਹਿਣ ਤੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤੇ ਪਨਪਦੀ ਹੋਈ ਰੱਖ ਸਕੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਾਡੇ ਸਦਾਚਾਰ, ਸਭਿਅਤਾ ਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਧਰੋਹਰ ਇਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਹੀ ਅੱਜ ਤੀਕ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਵੱਡੇ ਫਟਕੇ ਹਨੇਰ ਖੁਪ-ਘੋਰ ਵਿਚ ਠੇਠੇ ਖਾਏ ਹੋਏ ਰਾਹਾਂ ਘੁਰੇ, ਪੱਥ-ਬ੍ਰਹਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਹੈ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਫ਼ਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਉਸ ਭਾਰਤ ਚਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚੀ ਵੀ ਬਚਾਅ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਮੋਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਮੀਰ ਦੀ ਬੇਹੱਸੀ ਦਾ ਮਾਰੂ ਅੰਨ੍ਹੇਰ ਹੈ।

ਹਾਂ, ਮੈਂ ਦੱਸਣਾ ਹੈ ਕਿ ਚੇਤਰ ਵਦੀ ਤੀਜ 1946 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਪਰਮ ਪੂਜਯ ਮਾਂ ਜੀਉਣ ਥੋਰ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰਦਾਨਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕਰ ਕੇ ਅੰਕਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਦੀ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਨ 1929 ਦੀ ਲਾਹੌਰ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਘੋੜਾਂ ਤੇ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਖੰਭਾ ਚੜ੍ਹ ਕੇ

ਹੋਣਕ ਵਧਾਈ ਸੀ। ਜਦ ਸ: ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਕਦਾਈ ਹੋਣ ਘਰਾਣੀ ਸਮਾਜ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਦ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨਕਰ ਵਿਚ ਬਾਹਰੋਂ ਆਏ ਪ੍ਰਗਤਿਪਾ ਲਈ, ਮਾਤਾ ਜੀਉਣ ਕੌਰ ਦੀ ਅਕਦਾਈ ਹੋਣ, ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਘੋਸ਼ਣੇ ਤੇ, ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਆਮ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿਚ ਅਭਿਆਰਾਂ ਨੇ ਭੇਖ ਲਿਖੇ ਸਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਆਗੂਆਂ ਇਲ ਪੈਲੂ ਕੇ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਬੱਬਰ ਅਕਦਾਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਈ. ਜੀ. ਪੀ. ਗੋਕ ਪੂਰੀ ਰਨਦੇਹੀ ਨਾਲ਼ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਜਿਸ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦਾ ਇਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ। ਮਗਰੋਂ ਮਗਰ ਹੀ ਫੌਜ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤਦ ਨੂੰ ਉਹ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਬੱਬਰ ਪ੍ਰਭਾਤ ਛੱਕ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ਼ ਟੇਢੇਵਾਲ਼ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਸਰੇ ਪੈ ਕੇ ਦੁਆਬੇ ਵਲ਼ ਨੂੰ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਦ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਟ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਬੱਕਸ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲੱਗਾ ਕਿ "ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਬੱਬਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਦੁਲਮਣ, ਪੁਲੀਸੀਫ਼ਲ ਕਾਰਡ ਤੇ ਭਾਬੂ ਹੈ। ਫ਼ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣਾ ਖੁਆਇਆ ਹੈ। ਕੀ ਕੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਵਲ਼ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?"

ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਨ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਨਾਲ਼ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕੁਰਮਾਇਆ ਸੀ, "ਇਹ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਗਾਭੀ ਦੇ ਜਨਮ ਵਾਣਾ ਦਾ ਲੰਗਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਜੇ ਬੰਦੀ ਆ ਜਾਏ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਜਾਂ ਪਰਾਇਆ, ਮਿੱਠਾ ਹੱਥ ਜਾਂ ਦੁਲਮਣ, ਭਾਬੂ ਹੱਥ ਜਾਂ ਸੰਤ, ਬੁੱਢਲ ਹੱਥ ਜਾਂ ਵੈਸਨਵ, ਬੰਦੀ ਵੀ ਰਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬੰਦੀਓਂ ਹੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਜੇ ਵੀ ਸਫ਼ਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੇ ਉਹ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਕਰਵੇ ਆ ਕੇ ਹਾਂ।"

ਉਹ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਛਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਸਤ ਥਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੁਖੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਕਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਵਾਰਿਆ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਹਰਚਰਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾਅਰਕੇ ਚਾਹੇ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਭਾਬ ਨਹਿਰੂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਧਾਰੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਤੇ ਸਮਾਚਾਰ ਕੁਝ ਭਾਰਤੀ ਅਭਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਯਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਰੀਦਕੋਟ ਨਾਲ਼ ਹਰਚਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮੇਲ ਹੋਣ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਹਰਚਰਨ ਵਰੀਦਕੋਟ ਪਧਾਰੇ, ਤਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਆਪ ਜੀ ਜਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ਼ ਪਿਆਰ ਰੱਖੇ ਜਾਂ ਜਵਾਹਰ ਭਾਬ ਨਾਲ਼। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਬੁਟ ਲਓ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾਏ ਤੇ ਕੁਰਮਾਇਆ: "ਮਹਾਰਾਜ, ਕੁਹਾਣੇ ਨਾਲ਼ ਸਾਡਾ ਸਾਧਾਰਨ ਮਿਲਣਾ-ਜੁਲਣਾ ਤੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੈ ਪਰ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਭਾਬ ਨਹਿਰੂ ਨਾਲ਼ ਸਾਡਾ ਅਸਾਧਾਰਣ ਮਿਲਾਪ ਹੈ।"

ਇਕ ਚਿਦਬਾਨ ਨੇ ਜਦ ਕਦੀ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ" ਤਦ ਉਸ ਨੇ ਮਾਨਦ ਅਸਲ਼ ਦੀ ਇਕ ਸਹੀ ਤੇ ਸੱਚੀ ਪੜਚੋਲ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਅਕੁਇਟ ਜਾਣ ਤੇ ਪਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਮੂਹਤਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਭਾਪ ਦਧੂ ਲੁਕ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ

ਕੋਲ ਬੋਲੀ ਘੱਟ ਸੱਭੀ ਨਹੀਂ। ਦੁਨੀਆਂ, ਮਾਸ ਕਰ ਕੇ ਆਸ਼ੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਖੇਵਾ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਭਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਸਨ? ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ, ਜੋ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁੰਜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਚਾਨਣ ਦੀ ਜਗਮਗਾਹਟ ਚਕਾ ਚੋਂਧ ਵਿਚ, ਨਿਰਾਚ ਲਾ ਕੇ, ਸਥਿਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਸਿਆ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਬਾਹਲਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਜਾਣਨ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪਰ ਇਕ ਸਵਾਲ ਜੋ ਸੋ ਸਵਾ ਸੋ ਸਾਲ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ 'ਬ੍ਰਹਿਮਾਂ' ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਘਿਓਂ ਵਿਥਾਸਰਾ ਤੇ ਕੁਲਾਖੀ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਇਨ 'ਦੇਸ਼ ਪੁਲ' ਦੇ ਜੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ? ਵਾਇਸਰਾਏ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮਾਮੂਲੀ ਸਿਪਾਹੀ ਤੀਕ 'ਕੁਕ' ਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭਰਦਾ ਕੋਥ ਨਿਹਾ ਸੀ? ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ?

ਕੁੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜੀਵਨ ਘੜਕਣ ਮੰਨੀ ਜਿਹੀ ਲੜਾਕਾਰ ਵਿਚ ਖੜਦੀ ਪਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਤਤਕਾਲੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ-ਭਰੋਸਾ ਕੁਆ ਕੇ ਖੇਤ੍ਰ ਕੁਝਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਭਰ ਅਜਿਹੀ ਬਾਲੀ ਬੋਲੀ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀ ਅਨੀਸ਼ਾਈ ਰਾਤ ਦੇ ਅੰਬਰ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਰਮ-ਪਾਵਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਲਮਕਾਰਤ ਹੋ ਉੱਠਿਆ।

ਦੇਸ਼ ਪੂਜਾ, ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਣੂ-ਅਣੂ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਧਰਮ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸੱਚਾਈ, ਵੰਧੁਭਾ ਵਿਗੂਣ ਸੱਖਣੀ ਦੇਸ਼ ਭੜਕੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖਤ ਮਿਠਾਣ ਸਨ।

ਕੋਈ ਫੀਮ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਮਹਾਨ, ਜ਼ਰੂਰੀ, ਲਾਭਦਾਇਕ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਦੀ ਵੀ ਬਣਨ ਲਈ ਡਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਧਰਮ, ਕੁਰਮਤਿ ਮਯਾਦਾ ਅਤੇ ਕੁਰਮੰਕ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਭੰਗ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਵੀ ਹਾਨੀ ਪੁੱਜੀ।

ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਹਰ ਇਕ ਰਾਜ ਘਟਤਰ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਘਟਤਰ ਦੇ ਪੁਜ ਕੇ ਵਿਦ੍ਰੁਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ ਸੁਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰੇ, ਸੁਖਾਦਰਸ਼ ਕਾਧ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੰਦਰੀ ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਕੁਲਾਮ ਬਣਾਏ।

ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਹਰ ਬੰਜਲਾ ਦੇ ਜ਼ਮਰਬਰ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਰਮਕ ਬਲ ਵਧੇ, ਆਰਮਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਉੱਠ ਕੇ ਦੇਵ ਸੈਨਾ ਦਾ ਸੰਨਿਕ ਬਣਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਹੋ ਕੇ ਉਰਬਾਹਰ ਹੋਵੇ।

ਉਹ ਅਜੇਹੀ ਕੋਈ ਵੀ ਹਫ਼ਤਤ ਬਰਦਾਸ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਜੋ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬੱਜਰ ਠਾਠੋਂ ਵੀ ਸਖਰ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ ਕਿ "ਬੁਰਾਈ ਨਾਲ ਭਰਾਈ ਬਦੀ ਵੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਭਰਤਰ ਬਦਮ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਬਾਹ ਚਾਹ ਤੇ ਟਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਰਸਥਾ, ਕਲਾ ਕੋਸ਼ਠ, ਪੰਥਕ ਬੇਹਰਗੀ ਦੇ ਬਾਹਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ "ਪੰਥਕ ਉੱਠਤੀ ਦੀ ਗੋਰ ਪਕਰੰਡੀ ਤੇ ਕੁਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ, ਬਹੁਤ ਭੇ ਬਸੂਫੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫੀਮ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਲਨ ਬਾਣੀ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਆਦਿ ਨਾਮਾਗੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਛਾਡਣ ਹੈ ਤਾਂ

ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਾਂਝੀਯਾ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਅਹਿੰਸਕ ਤੇ ਸੱਚੇ ਹੋਵੇ।”

ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਬੇ ਕੋਈ ਕਿਤਨਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਰਿਜਕ ਦਾ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਬੋਝੇ ਪਦਾਰਥ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਬਰਕਤ ਪਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।”

ਇਸ ਸੁਠਹਿਰੀ ਮਤਾਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਫਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ : “ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਕਾਰਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਮੇ ਕੇਵਲ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਪੈਸੇ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਭਜਨ ਬਾਣੀ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਉੱਥਾ ਹੀ ਕੋਈ ਇਲਾਜਪੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੀ ਇਹ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅਗ਼ੀਬ ਅਮ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰ ਵਾਲੇ ਰੂਪਣੇ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਟੀਥੇ ਤੇ ਪੁਜ ਹੀ ਨਾ ਸਕਣ, ਜਿਸ ਦੀ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤ ਰੱਖਿਆਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਸਦਾ ਵੁਲੀ ਬਟਕੀ ਅੰਨ੍ਹੇਰ ਘੁਪ ਘੇਰ ਵਿਚ ਠੇਠੇ ਯਾ ਕਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਦੀਨੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਚਾਈ, ਅਹਿੰਸਾ ਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਸੱਖਣੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ, ਲਈ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਚਰਾਸਪੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਹ ਧਰਮ ਵਿਮੁਖ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਸਚਾਕਤ ਤੋਂ ਦੂਰੇਂਡੇ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹਿੰਦਲੀ ਦੇ ਕਾਰਯਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਕੋਈ ਬਕਤ ਨਹੀਂ ਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਸਭੇ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੋਡਕੁਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੂਪਾਨੀਅਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅਧਿਯਾਨ ਨਹੀਂ।”

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ

ਜਦੋਂ ਸਰਗੁਣ ਬਣ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕੋਕ

ਬੁਰਥਾਈ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਨਿਰਕੁਣ ਆਪ ਸਰਕੁਣ ਤੀ ਓਹੀ ।

ਬਣਾਧਾਰ ਜਿਨ ਸਰਕੀ ਮੇਹੀ ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦੋ ਸਰੂਪ ਮੰਨੇ ਕਥੇ ਹਨ । ਇਕ ਨਿਰਕੁਣ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਰਕੁਣ । ਨਿਰਕੁਣ ਸਰੂਪ ਦੇ ਪਰਥਾਵੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀਰਤਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਾਪ ਜਾਨਿਓ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਬੜ੍ਹਾ ਇਹਨ ਅਸੁ ਬਰਨ ਜਾਹਿ ਅਸੁ ਪਾਰਿ ਨਹਿਨ ਜਿਹ ।

ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਸੁ ਰੋਖ ਰੋਖ ਕੋਊ ਕਹਿ ਨ ਸਕਰਿ ਸਿਹ ।

ਜਦੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਿਰਕੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਓਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਝ ਨਹੀਂ ਸਦਾਰਦਾ । ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਸਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੋਖ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਿਰਕੁਣ ਤੋਂ ਸਰਕੁਣ ਸਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦਰਸਨ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਥਾਰਜ ਵੀ ਸਦਾਰਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਰਕੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਓਦੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ :

ਸੰਪੂਰਨ ਜਸ, ਸੰਪੂਰਨ ਗਿਆਨ, ਸੰਪੂਰਨ ਵੇਦਾਯ, ਸੰਪੂਰਨ ਲਛਮੀ, ਸੰਪੂਰਨ ਯੋਗਵਰਜ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ।

(ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਘ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਇਹ ਛੇਵੇਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਨ ।

ਪਹਿਲੀ—ਸੰਪੂਰਨ ਜਨ :

ਜਸ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਮੁਰਤੀ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਆਰਥਕ, ਪ੍ਰਮਾਦਕ ਜਾਂ ਸਾਰਥਕ ਅਰਥ ਕੀਤੀ ਉਸਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੰਗਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਪਾਸਟੀ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਵਕ ਸਲੂਕ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਇਹੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਅੰਤਰ ਕਿਰਿਆ ਸਮੇਂ ਲੱਖਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹਗੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਕੀਰਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਗੁਣ ਤੇ ਗੁਣ ਚੜ੍ਹਾਏ :

ਕੁਮਨ ਜਸ ਸਕਲ ਜਗਤ ਕਰਹੀ ਬਖਾਨੀ।

ਦੂਸਰੀ ਨਿਬਾਨੀ ਹੈ—ਸੰਪੂਰਨ ਗਿਆਨ :

ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਵਾਧਵੀਅਤ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ, ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਅਥਾਵਾ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲਛਣ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਲਾਭ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਿਚ ਯੋਗ ਲਾਭ ਦਿੱਤੀ। 'ਆਪ ਜੀ ਅਵਰਾ ਨਾਮ ਜਪਾਵੇ।' ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੀ ਭੈ ਆਪ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੀ ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਵੈਠ ਕੇ ਵੱਡੇ ਰਾਗ ਅਲਾਪਣ ਦੀ ਸਾਰ ਦੱਸਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ ਭੰਗਰਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਕਵੀਆਂ ਮੰਤ੍ਰੀ ਘੋੜਿਆਂ, ਆਦਿਕ, ਦੇ ਗੁਣ ਅਵਗੁਣ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੀ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਫਲਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਬੂਟਾਂ ਦੇ ਫੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ ਵੇਦਾਂ ਹਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਡੇ ਚੰਡੇ ਨੁਸਖੇ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਪਿੱਪਲ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ ਬਖੀਆਂ ਦੇ ਕਵੀ ਵਰਗੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਦਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕਰ ਵਾਸਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ ਪੰਥਕ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਦੀ ਕਾਗਜ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀਆਂ ਤੇ ਦੇਖ ਹਿਰੂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਦੱਸਦੇ ਸਨ।

ਤੀਸਰੀ ਨਿਬਾਨੀ ਹੈ—ਸੰਪੂਰਨ ਵੈਰਾਗ :

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਬਖੀਰ ਜਉ ਕ੍ਰਿਸ ਕਰਹਿ ਤ ਧਾਮੁ ਕਰ ਨਹੀ ਤ ਕਹੁ ਵੈਰਾਗ।

ਵੈਰਾਗੀ ਬੰਧਨ ਕਰੈ ਤਾਯੋ ਬਡੈ ਅਲਾਪੁ।

ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਰਿਆਜ਼।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰਿਆਜ਼ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਸਨ, ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਰੂਪਏ ਭੰਗਰ ਦੀ ਭੇਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੱਪੜੇ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਭੋਭਰੋਨ, ਬਨੀਓ, ਆਦਿਕ, ਸਿੱਖ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟਿਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਵਰਤਣ ਵਾਸਤੇ ਸਫੇਦ ਸਵੱਛ ਬੰਦਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਰਹਿਤ ਸਾਰਾ ਖਾਣੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਪਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਚੰਡਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਫ਼ਰੀਬ ਸਿੱਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਅੰਠ

ਬਾਹਰ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਧ ਕੇ ਇਕ ਪੁਰਨ ਵੇਰਾਗੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ।

ਚੌਥੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ—ਸੰਪੂਰਨ ਲੱਛਮੀ ।

ਸੰਪੂਰਨ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤਲਕ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਦਾ ਵਰਤ ਲੱਛਮ ਹੋਂ ਠਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਲੱਗਰ ਵਿਚੋਂ ਲੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰੋੜਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਪਸ਼ਾਦਾ ਛਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਹਾਲੀ ਤਕ ਲੱਗਰ ਅਕੁਟ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਦਾ ਰਹੇਗਾ । ਕਈ ਰਾਜਿਆਂ ਜਾਂ ਦਾਨੀ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਸਦਾਵਰਤ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਲੱਗਰ ਲਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਲੱਗਰ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਕੱਰਰ ਵਕਰ (ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ) ਤਕ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਲੱਗਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਕਰ ਜਾਏ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾਏ ਜਾਂ ਦਿਨ ਨੂੰ ਜਾਏ, ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾਏ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ, ਰੱਜਵਾਂ ਪ੍ਰਥਾਦਾ ਨੂੰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਾਲ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਅੰਨ ਦੀ ਮਹਿੰਗਾਈ ਹੋਵੇ, ਖ਼ਸਲਾਂ ਬਲਸਾਡ ਨਾਲ਼ ਤਰਾਹ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭਿਟਤੀ ਹੋਵੇ, ਪਰਥਾਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਰੱਜਵਾਂ ਮੁਡਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਕੁਟ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ।

ਪੰਜਵੀਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ—ਸੰਪੂਰਨ ਐਸਵਰਯ :

ਐਸਵਰਯ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿਤ ਜਾਂ ਧੰਨ ਭਾਹਿਰ ਹੋ ਸੁਖ ਭੋਗਣਾ । ਇਹ ਲੱਛਣ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਕੁਰੋਂ ਸਰਸਾਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਾਕਸ਼ੀ ਸਰਸਾਰ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਨਾਂ ਸਹਾਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਕਈ ਵੁੱਡੇ ਇਛਕਾਮ ਲਾ ਕੇ ਵੁੱਡੀਆਂ ਭਥਾਹੀਆਂ ਵੁਕਣਾ ਕੇ ਵੁੱਡੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਏ । ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਡੇ ਕਈ ਬਾਡਲੇ ਸਪੁਰ੍ਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਜੇਕ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝਬਾਣੀ ਵੀ ਇਸ ਵੁਕ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ :

ਸਦਾ ਅਠੰਦ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਬਿਓਂਗ ।

ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਹਰ ਅਤੇ ਸਬਰ ਕਰ ਕੇ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ । ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਖ ਨਸੀਬ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਓਸੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਸੀ । ਐਸੇ ਇਸਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਮਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਿਆਂ ਪੁਰਣ ਸਾਦਕੀ ਨਾਲ਼ ਨਿਸਚਿੰਤਤਾ ਰਹਿਆ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਇਆ ।

ਛੇਵੀਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ—ਸੰਪੂਰਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਛੋਟੇ ਬੰਗ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਤਿਕੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਫ਼ਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਵਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੁੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਉ ਸਿਆਮ ਸੁੰਦਰ ਕਉ

ਅਕਥ ਕਥਾ ਜਾਯੀ ਬਾਰ ਸੁਨੀ ।

ਸਾਵਲ ਸੁੰਦਰ ਰਖਈਆ

ਮੇਰਾ ਮਨ ਲਾਯਾ ਭੋਹਿ ।

ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਢਲਾਏ ਦਾ ਨੱਕ ਥੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ਅਤੇ ਢਲਾਏ ਦੇ ਨਿੱਤਰ ਕੜੇ ਸੋਹਣੇ ਹਨ

ਅਤੇ ਝਲਾਟੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਪੂਰਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਇਕ ਅੰਗ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਭੂਟ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸਿਰਫ ਅਭਾਭ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

ਕੇਜਲਕ ਨੇਣ, ਕੰਥੂ ਕ੍ਰਮੇਵ ਕਟਿ ਕੇਹਰ ਕੁੰਚਰ ਕਦਨ ।

ਕਦਈ ਕੁਰੰਝ, ਕਪੂਰ ਭਰ ਬਿਨ ਅਭਾਭ ਦੂਜੇ ਕਦਨ ?

ਇਹ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਚੱਢਣ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਸਨ। ਇਹ ਹੀ ਬਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਚਿੰਤਾਵਾਨ ਹੋਵੇ, ਬੇਮਾਰ ਹੋਵੇ, ਦਲਿਦੀ ਹੋਵੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਦਰਬਨ ਬਰ ਕੇ ਮੋਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਲੇਜੇ ਵਿਚ ਠੰਢ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਬੂਨ ਅਭਾਭ ਪੁਰਖ ਦੀਆਂ ਛਾਏ ਅੰਗ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਸਨ।

ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

ਯੁਗ-ਪੁਰਸ਼ ਉਹੀ ਹੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਯੁਗ ਵਿਖੇਚ ਵਿਚ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਲਈ ਬੋਲੀ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਅਸਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਠਿਆਰਾ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਨਿਆਂ, ਸੱਚਾਈ ਅਤੇ ਸੁਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਦੇ ਮਨਾਂ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਡਾਰਕਾ ਮੰਡਿਕ ਵਿਚ 'ਬੋਦੁਰੀ' ਦੇ ਚੰਨ ਚਾਮ੍ਹੇ ਸੰਭਵਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੁਕਾਈ ਕਿਸੇ ਫੀਮ ਜਾਂ ਸਹਿਮ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੰਦਰੋਂ ਉਕਮੇ ਪਿਆਰ ਕਾਰਨ ਸਤਿਕਾਰਦੀ ਤੇ ਪਿਆਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਮ ਉੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਲੁਕਾਈ ਵਿਚ ਨਵੇਕਤੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਭਾਸਦੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਭੁੱਲ ਲੁਕਾਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਭੁੱਲਕ ਵਾਂਗ ਖਿੱਚੀ ਉਸ ਦੇ ਬੁਲੰਦ ਹੋਣੇ ਹੇਠ ਪਨਾਹ ਮੰਗਦੀ ਚਿਸਦੀ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਸੁਫ ਪਲਟ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਤੇ ਜੀਵਿਤ ਜੋਗਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੋਲੀ ਤਰੱਕੀ ਤੇ ਉਸਾਰੂ ਸੋਧ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਫਰਕ ਫਾਇਦਾ ਹੇਠ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਰਾਕ਼ਤਾ ਇਕ ਅਕੁਸ਼ ਵੇਕ ਇਕ ਉੱਨਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਅਲਟਸਰ ਹੋ ਉਠੇ। ਜਿੱਥੇ ਸਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਮ ਚੁੰਮਦੀ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਅੱਖ ਦੇ ਇਕਾਵੇ ਤੇ ਸੀਸ ਰਲੀ ਤੇ ਟਿਕਾਉਣ ਦੀ ਭਾਰਨਾ ਠਾਠ ਕਿਸੇ ਅਕੱਮੀ ਬਾਅ ਤੇ ਉਸਾਰੂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋ ਉਠੇ। ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਖੇਸ਼ ਫਿਰਕੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਦਰਦ ਤੇ ਰਹਿਮਤ ਦਾ ਸਮੁੱਦਰ ਠਾਠੀ ਮਾਰ ਕਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਹਾਨ ਜੀਵਨ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਲਈ ਮਿਲਾਈ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੋਂਦਸਥਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਸਿਦਰ ਅਤੇ ਸਦੈ-ਇਲਾਜ ਮਹਾਨ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਖੇਕ ਅਕਵਾਈ ਹੇਠ ਕੁਲਾਮ ਜਨਰਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਵਿਆਈ ਦੇ ਕੇ ਠਣ-ਵਿਆਹੁਕ ਸੁਰੱਭਰਤਾ ਦੀ ਓਦੀ ਦਾ ਘੁੰਡ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਜੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਸਹਿਮੇ ਤੇ ਰੀਤੀਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਹੇਠ ਬੀਟ ਦਾ ਬਾਅ ਮਹਿਯਾ ਹੋਵੇ। ਸੁਰਅੰਤ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਜਾਈ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਉੱਨਰੀ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੁ ਵਟਾਠਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਨਰਾ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸਿਧਨਤਾ ਵਿਖੋਂ

ਨਿਕਲ ਕੇ ਵੜਦੀਆਂ ਬਨਾਂ ਵੱਲ ਰੁਖ ਬਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਸ ਦੀ ਤਿਆਰ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਨਿੱਤ ਲਟ ਲਟ ਬਣਦੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਭੋਜ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਉਦਠੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਜਲਾ ਬਰਦੀ ਰਹੇ। ਸੂਰਜ ਪਾਸੋਂ ਸਥਾਨਾਂ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਫਲਾਣ ਵਾਲੇ ਅਜਿਹੇ ਅਨੇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਵਰਿਆਮ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਬਾਨ ਨੂੰ ਉਜਲਾ ਕਰ ਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਧੁਕ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਬੁਝ ਹੋਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ "ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਪੁਰਖੁ ਏਕੁ ਹੈ, ਹੋਰ ਸਗਲੀ ਨਾਰਿ ਸਥਾਈ"। ਉਹ ਮਰਦ ਅਗੰਮਤਾ ਇਕ ਧੁਕ ਵਿਚ ਵਿਕੱਲਾ ਹੀ ਵਰਿਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, 'ਆਪਿ ਨਰਾਇਣੁ ਬਲਾਧਾਰਿ' ਜਗ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੁੱਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਧੁਕ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਸਾਰੀ ਬੁਝਾਈ ਤੇ ਇਕ ਭਰਤ ਸਮਰਾਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਬਰ ਹੈ, ਉਹ ਬੀਨ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਦੋਹਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਕਦਾਰੀ ਦੋਹਾਂ ਜਹਾਨਾਂ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਰਕੂਨ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਭਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਪਰ ਨੂਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬੱਧੀਆਂ ਵੁਤਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਬੱਧੀਆਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਵੁਤਾ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਧੁਕ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਆਦਿ ਅਤੇ ਬੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ (ਆਪਣੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ)।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਬੁਟਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਸਨ ਮੇਰੇ ਅੰਤਰ੍ਰਿਕ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਦੇ ਜਹਾਨ ਵਾਲੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਅਜਿਹੇ ਧੁਕ-ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਸਾਰੀ ਚੰਡਵੀ ਦੀ ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਵੀ ਸਵਾਰੀ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖਿੱਚੇ ਮੱਥੇ ਹਾਨੀ ਭਰੀ ਅਤੇ ਭਰ ਭਰ ਪੂਰ ਇਸ ਭਵ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ "ਓਠੇ ਭਾਰੇ ਨਹੀਂ ਅੰਬਰ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਉਸ ਭਹਿਨਬਾਹ ਰਾਹੇ"। ਉਸ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਹਿਨਬਾਹ ਨੇ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਭਨਾ ਕਾ ਹਿਰ ਹੈ, ਸਭ ਤਿਲੇ ਪਿਆਰੇ" ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮ ਸਾਧਿਆ ਤਾਂ ਚੰਡ-ਹਿਰਾਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਲੱਖਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸਵਾਰੀ ਅਤੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਹਾਇਤਾ ਬੀਰੀ। ਚਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਹਲੇ ਬੇਤਰ ਵਿਚ ਕੀਰੇ ਪਰਉਪਕਾਰਾਂ ਦਾ ਡਿਲ ਮਾਤਰ ਬਰਣਨ ਕਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਬਾਝਾਂ ਬਲਣ ਤੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਸੂਰਜ ਉਦੈ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਔਖ ਉੱਧਿਆਉਂਦੀ ਰੋਬਨੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਧਿਆ ਦਿਤੀਆਂ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਆਜ਼ਾਦ ਪੰਡੀ ਹੁਣ ਬੁਠਾਮੀ ਦੀਆਂ ਬੰਜੀਰਾਂ ਵਿਚ ਜਕਤਿਆ ਬੇਕਸ ਬਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਜਗਤਾਂ ਜੋ ਪੂਰੀ ਰਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਰਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਆਖਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਟੱਕਰ ਟੱਕ ਦੀ ਕਾਂ ਹਾਠਾਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਬਰ ਲੈਣ ਤੇ ਕੱਲ ਆ ਟਿਕੀ ਸੀ, ਪਰ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਅਨਜੂਰ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਧੁਕ ਪਠਣਾਉਂਦੇ ਧੁਕ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਭੀੜ ਨੇ ਇਸ ਵਤਨਤਾਏ ਪੰਡੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਧੇ ਖੰਡਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਦਿਲਸਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਚੁੱਲੇ ਵਿਸਰੇ ਲਮ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਬਾਦ ਦਿਵਾਈ। ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਭਹਿਨਬਾਹ ਨੇ ਆਪ ਪਿਆਰੀ ਮਾਰ ਕੁਮੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਕਿਆ ਬੀਰੀ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਸੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਬਾਈਕਾਟ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਪਾਸ਼ੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਬੁੱਢਲਾਨੇ ਖੁਲ੍ਹਦਾਏ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਿਦਕੀ ਸੇਵਕਾਂ ਰੋਂ ਕਉ ਭਗੀਬ ਦੇ ਕਥੇ ਤੇ ਰਖੀ ਵੁਰੀ ਦੇਖ, ਜਰ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਏਕੋਟ ਅਤੇ ਮਥੇਰਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਬੁੱਢਾ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਦੰਡ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੰਸੂ ਹੰਸੂ ਕਰਦੇ ਫਾਂਸੀਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਚੁੰਮੇ ਅਤੇ ਉਹ ਰੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਬਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਪੁਲਸ ਚੌਕੀ ਬਿਠਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਉੱਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕੁਠਾਈਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੁਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਠਦੀਆਂ ਬੱਕ-ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਰਬੰਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਦਬ ਜਾਣ ਪਰ ਵਕਰ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਅਜਿਹਾ ਠਾਕਾ ਉਕਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਤਮਗੀ ਤੋਂ ਪੈਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ 1906 ਵਿਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਮੇਰੇ ਬਹਿਨਬਾਹ ਨੇ ਪਰਵਾਨੀ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕ ਦਿਤੀ। ਬੇਈਫ਼ਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਕੁੱਦ ਰਹੀ ਹਰ ਸਬੰਧੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਿਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਰ ਨਾਅਰਾਗੀ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਖਿੱਚ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਰਬੰਦਦ ਦੀ ਭਲਵਾਰ ਨੇ ਥਾਟ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੇਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ 1914 ਦੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜਰੀਰਾਂ ਦਾ ਭਾਠਦ ਦੇ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਭਰਵੀਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਸਾਦਰ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਪਰ ਦੋ ਜਹਾਨ ਦੀਆਂ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਨਿਰੰਤਰ ਯੁਝ-ਪ੍ਰਯੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਦੀ ਚਾਛ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ, "ਹੋਣ ਡਿਕਾਰੀ ਕਿਥੇ ਲੋਟੇ ਜਾਣ ਮੀਰ ਡਿਕਾਰੀ," ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਮੋਹਰਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਜਪੌਂਦ ਵਿਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, "ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਚਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਵਿਚ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਭੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇਹ ਮਿਸ਼ਨ ਤਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗਾ।"

ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਖਿੱਚੇ ਪੈਂਤੇ ਪਈ, ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮਿਲਾ ਭੇ ਮੇਲਾ ਜੋੜ ਕੇ ਕੁਝਨਾ ਆਰੰਭਿਆ। 1929 ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਲਾਹੌਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ 100 ਘੋੜੇ ਰੋਜ਼ ਕੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਲਾਨ ਨੂੰ ਕੁਚਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਆਰੋਭ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਕੁਝ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਠਾਅਰਾਗੀ ਸਿੱਖ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਬਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਆ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਚਿੰਦਾਬਾਦ ਦੇ ਭਰਕ ਮਿਕਾਭ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਥਾਥ ਭੁੰਜਾ ਦਿਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਸ ਚਲੋਚੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਚਕਰਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਦੀ ਨਿਕਰਾਨੀ ਹੋਣ, ਕਾਂਗਰਸ ਨਕਰ ਵਿਚ ਆਏ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਲਈ ਲਾਏ ਗਏ ਠੰਡਰ ਦੀ ਬਲਾਘਾ ਕਹਿਣੀ ਕਬਨੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਆਦ ਰਾਝਾ ਕਰਦਾਉਂਦਿਆਂ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚੇਬ-ਭਰਤ ਥਾਕਾ ਕੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੋਮਾਗਾਟਾ ਮਾਝੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ "ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬੇਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਲਕਸ਼ਮ ਪੌਂਟਾ ਲੱਖ ਅਕਾਲੀ, ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਕਿਉਂ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕੁਝ ਕੁਝ ਕੇ ਦਿਨ ਕਟ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੀਮਾਨ ਸਰਦਾਰ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਚਲੇਗਾ। ਮੈਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਅਜੇ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਕਾ ਦੇਣਾ ਬੁਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਹੋਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਕਾਲੀ

ਬਾਗਰਸ ਪੰਡਾਲ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਾਨੂੰ ਡਿਕਰ ਪਿਆ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਾਕ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੀਏ। ਜਦ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਰੁਣ ਠੰਡਰ ਚਾਕੀ ਦੇ ਠਾਕੇ ਬਾਗਰਸ ਦੇ ਹਾਠੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖਿਆ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਰਾਬਨ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਬਣੀ ਹਜ਼ਾਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਪਕਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, ਰਾਬਨ ਦੀ ਲੱਭ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਲੱਖ ਅਕਾਲੀ ਨੇ ਆਏ, ਪ੍ਰਥਮ ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਬਾਨਦਾਰ ਕੰਮ ਤੇ ਠੰਡਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੇਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਬਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸਟੀ ਤੇ ਤਮਾਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਥਾਏ ਇਹ ਮਿਆਲ ਨੇ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਹੋ ਗੇ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਕੋਈ ਹੈ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਭੋਬਨ ਖਾਣਗੇਨ ਹੈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਆਗੂ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਲਗਾਟ ਵਾਲੇ ਕਾਫੇ ਹੱਥੇ ਤੋਂ ਜਾਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ।”

ਦੋਸ਼ ਭਰਤੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਵੱਲ ਬਣੀ। ਸਵੈ-ਵਿਚਾਰ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਤਾਂ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਬਰਨ ਬੁੰਮਦੀ ਰਹੀ। ਆਪ ਜੀ ਨਿਭਰ ਹੋ ਇਸ ਕੌਮੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਸੁਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪਠਾਓ ਵੇਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਵੇਰ ਜਦੋਂ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਬੰਬਰ ਅਕਾਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਥਮਾ ਡਕਾਉਣ ਵਾਧੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਬੰਬਰ ਅਕਾਲੀ, ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਪੁਲੀਟੀਕਲ ਕਾਡਲ ਤੇ ਡਾਕੂ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪਠਾਓ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣਾ ਖਵਾਇਆ ਹੈ, ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤਾਂ ਨਿਰਲੇ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਨੇ ਅਜੇ ਨਰ੍ਹਮੇ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਇਹ ਬੀਨੀ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਰਾਦੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਏ ਦਾ ਠੰਡਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰੇ ਤੇ ਕੋਈ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਜਾਂ ਪਲਾਇਆ, ਮਿੱਰਰ ਹੱਥ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਡਾਕੂ ਹੱਥ ਜਾਂ ਸੰਤ, ਬੁੱਢਲ ਹੱਥ ਜਾਂ ਬੈਠਨਕ, ਕੋਈ ਵੀ ਹੱਥ, ਉਹ ਹੱਟੀਉਂ ਖੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ; ਨਾ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਜੋ ਵੀ ਸਭਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਹੱਸਦੇ ਹੱਸਦੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਕਰਦਾਬਤ ਬਰਾਬੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਡਕਰਨਰ, ਹੇਨਰੀ ਕਰੇਕ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਪੰਡਰ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਬੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਿਆ ਸੀ? ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਸ ਮਸਲੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਣਾ ਦੇ ਅਖਰਾਰ ਦਾ ਉੱਤਰ ਬੜਾ ਚਲੇਰਾਨਾ ਸੀ, “ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡਾ ਮਹਿਮਾਨ ਤੇ ਮਿੱਰਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਬਿਨ ਬੀਆਂ ਲਈਆਂ ਤੇ ਦਿੱਤੇਆਂ।”

ਆਖਰ ਬਾਗਰਸ ਪ੍ਰਤਿ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਨ ਦਾ ਸਮਾ ਆਇਆ। ਲਵੀਂ ਬਣਤਰ ਅਨੁਸਾਰ 1937 ਵਿਚ ਅਖ ਬੋਟਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਦੱਡਿਆਂ ਗਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੋਟਰਾਂ ਤੇ ਪੂਰਾ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ, ਪਰ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਲਾਹੀ ਭਾਖਾਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਸਹਾਰਿਆ ਅਤੇ ਬੈਠਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਰ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਡਟੀਥੀਨ ਬੋਟਾਂ ਕਾਗਰਸ ਨੂੰ ਪਈਆਂ। ਹਜ਼ੂਰ ਬਣੀ ਕੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰੁਧ ਨਾ ਬੋਲਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਡਕਾਉਂਦੇ ਕਿ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਨਹੀਂ

ਅਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।" ਸ਼ਾਗੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਹਾਰਕ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ : "ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਦੇਸ ਕਰ ਕੇ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਸੰਕਰਾਮ ਲੜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਣੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਵੀ ਇਹੀ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾਬੰਦੀ ਜਨ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਜਨਸੰਘ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਸੇਵਾ ਦੀ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਕਦਰ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਘੋੜਤ ਚਿਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜ ਕੇ ਜੀ ਜੋਥੇਵੇਂਦੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਤੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਵਿਥਕ ਯੁਧ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਤਿਕਾਰ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ ਅਸਫਲ ਜਰਨ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਕਾਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਮੋਢੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ "ਦੂਜੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨੁਹਿਆਣੇ ਦਾ ਭਾ, ਸੀ, ਮੇਰੇ ਬੰਢ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਮੰਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਸੀਂ ਭਰਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੋ ਲਫ਼ਫੇ ਲਿਖ ਦਿਉ ਤਾਂ ਜੋ ਵੀ ਕੁਸੀਂ ਮੈਂਗੇ ਮੇਂ ਲਮੀਨਾ, ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਦਾਂ ਲੈ ਚਿਆਂਗਾ।" ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ : "ਸਾਡੀ ਕੁਹਾਡੀ ਪੁਰਾਣੀ ਟੋਕਰ ਦੇ, ਕੁਸਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਬਦੇ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਦੂਸਰਾ, ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਚੌਲਰ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਬ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਭਾਇਆ ਭਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕੁਸੀਂ ਸਾਥੀ ਵੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੀ ਵਿਮਲਾਚ ਕਰੀਏ, ਕੁਹਾਡੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੋਰ ਲਫ਼ਫਾ ਹਾਂ।" ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਤੇ ਸੋਧਾਂ ਵੀ ਆਈਆਂ, ਪਰ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚੋਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਰ ਪੜਾਅ ਨੂੰ ਉਲਾਘਣੇ ਭਾਗਰਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਜੋੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1945 ਵਿਚ ਡਿਮਲੋ ਵੇਵਲ ਭਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੇਨਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮਨੋਰਥ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਕਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਕੋਰਾ ਚੰਡ ਭਾਗਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੇਨਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਖ਼ਾਸ ਨਹੀਂ ਬਣੇਸਾਂ ਵਿਚ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਸਿਆਮ ਵਿਚ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਕਰਾਮ ਦੇ ਅਵਧਰ ਜਰਨੇਲ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦਿਆਂ ਜਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭਨੇਂ, ਮਨੇਂ ਤੇ ਧਨੇਂ ਪੁਰਾ ਪੁਰਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਖ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ ਅਤੇ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਕਿ, "ਜੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਗਰਸ, ਸੰਬਲਿਸਟ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਆਦਿ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਚਰੀਏ ਅਧੀਨ ਦੂਜਿਆਂ ਤੇ ਚਿੱਕਣ ਉਦਾਲਿਆ ਕਰਨਗੇ।"

ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੇ ਖ਼ਾਸ਼ਸ਼ ਸਰਭਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਆਖ਼ਰ ਚੰਗੇ ਲਿਆਈਆਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ। ਭਾਰੋਂ ਇਸ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਬੁੱਲਣ ਵਿਚ ਖੁੱਕੀ ਦੁਮੁਹੀਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਚੰਡਾਲ ਨੂੰ ਰਜਦੇਂ ਭੇਕ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਇਹ ਆਰਮ ਵਿਭਵਾਸੀ, ਮਰ ਜੀਉਤੋਂ ਮੰਗਲ ਤੇ ਪੁੱਜ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਆਖ਼ਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਭਰੋਪਣ ਦੀਆਂ ਗਲਵਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਹਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਕੁਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਕੁਪੀ ਖੁਰਾਕ ਚੰਜਰੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਮਰ ਆਦੇਸ਼ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਨ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਹੋ ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤਕ ਕਮਰਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲ ਕਾਲ ਕੇ ਰਹਿਮਤ ਰੂਪ ਹੋ ਸਾਰੇ ਚਾਘੁਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਿੱਜਰ ਜਾਂਦਾ

ਭੈ ਹਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬੇਮੁਦ ਕਰੇ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੁਕਣਾ, ਚੰਗੇ ਰਤਨਾਂ ਵਰਗੇ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਰਥਾਥੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੇਂ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਸਬੰਧੀ ਬੇਅਦਬੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਆਖੇ, ਤਾਂ ਕੁਰਦੇਵ ਨੇ ਆਪ 'ਸਰੋਦਾ' ਛੇ ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਦਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਮ ਵਰਗੀ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਦਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ, ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਕਮੀਲ ਰਖਦੇ ਹਰੇਕ ਕੁਰਦੇਵ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਮਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਿਰਮਲਕ ਹੀਰੋ ਦੀ ਕਦਰ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਘਟਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਹਿਬੇ ਬਾਪਲ ਅਰਬੀ ਢਾਂਡੇ ਨੇ ਆਪ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਨੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਰਾਏਸ ਵਜਾਉਣਾ ਮੰਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਰਾਤ, ਜੈ ਤਾਰ, ਦਿੰਦਰ ਰਾਗ, ਆਤਾ, ਬੂਰਾਣਾ, ਭੰਬ, ਚੰਦਲ ਤੇ ਰਿੰਨੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਪੂਰਨ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਫਲਸਰ ਤੇ ਧੁਪਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਇਲਾਹੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਝਾੜੇ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਰਖਦਿਆਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤਕ ਜਾਮ ਇਕਜਾਹੇ ਪੀਣੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਭੰਡਘਾਥ ਹੋ ਇਹ ਦਾਤ ਦਿਛ ਪੇਨ੍ਹ ਕੇ ਨੁਟਾਈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਭਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਥੇ ਨਸੀਰ ਵਰਗੇ ਜੰਗੀ ਦੇ ਕਣਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਕਲਕਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਰਤ ਵਰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਵਿਕ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਨ ਨਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਪੰਡਤ ਓਅੰਕਾਰ ਨਾਥ, ਬਲੇ ਸੁਲਾਮ ਅਲੀ ਮਾਂ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰਾਓ, ਜੰਗੀ ਪੂਨੇ ਵਾਲਾ, ਬਾਨਨ, ਪੰਡਤ ਮਹਾਂ ਦੇਵੀ, ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਤੇ ਪਟਵਰਧਨ, ਆਦਿ, ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਢਮਕਾਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਆਪਜੀ ਜਦ ਕਦੇ ਰਾਏਸ ਦੀਆਂ ਤਰਬਾਂ ਤੇ ਆਪ ਹੱਥ ਰਖਦੇ ਅਤੇ ਤਾਰਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਭੰਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਅਖੀਮੀ ਲਥ ਵਿਚ ਬੁੰਜਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਦ ਤਰਬਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣਦੀਆਂ ਮਥ ਮਸਤ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਬਾਨੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਨੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੋਹਣਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਸੰਦਲ ਜੀ ਅਤੇ ਮੋਤੀ ਆਦਿ ਜੀ ਦੀ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਢਾਂਡੇ ਦੀਆਂ ਭੰਡੀਆਂ ਕਰ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਵੀ ਛਾਸਾਨੀ ਹੈ।

ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਚੰਦਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੋਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਖਸ਼ਣ ਲਈ ਸੱਚੇ ਦੇ ਸੂਚਜ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਨੇ ਆਖਰ 1933 ਈ: ਵਿਚ ਇਕ ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਰੱਖ ਹੀ ਲਿਆ। ਸੱਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਾਗੀ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਢਹੀਰਾਂ ਪਾ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਕੁਮੀ ਤੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਪਾਰਖੂ ਅਖ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਖੂਆਂ ਨੂੰ ਜੱਜ ਬਣਾਇਆ ਉਹ ਸਨ ਭਾਈ ਬਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, ਸਰਦਾਰ ਮੁਬੰਦ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਪਾਖਾਊਜੀ ਸਨ ਭਾਈ ਮਲੰਗ ਤੇ, ਭਾਈ ਨਸੀਰ। ਹਰ ਕਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਮਾਲ ਵਿਖਾਏ ਤੇ ਸਿਰ ਤੌੜ ਜਤਨ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਪਹਿਲਾ ਇਨਾਮ ਸਰਦਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਠੱਟਾ ਟਿੱਬਾ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਛੇਟ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਠੰਢਰ ਦਾ ਇਨਾਮ ਭਾਈ ਲਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਠੰਢਰ ਦਾ ਇਨਾਮ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਕੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਈ ਅਠਾਇਰ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਆਦਿ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੂੰ ਨਕਲੀ ਅਤੇ ਸਿਰੋਪਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪੂਰੀ ਰਹੀ।

ਹੋਸਲਾ ਅਛਰਾਈ ਕੀਤੀ ਕਈ ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਕ ਹੱਲੇ 'ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਗਾਓ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਅਮਿੱਥ ਰਸ ਪੀਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਛਕਾਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿ “ਜਦ ਮੇਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਅਤਿ ਪਿਆਸੇ ਨੂੰ ਹੋਰਸਰਾਨ ਦੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਨੂੰ ਨਮਲਸਰਾਨ ਲਰ ਜਾਵੇ ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਾਰੀ 1953 ਵਿਚ ਛਕਾਉਣੇ ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਾਇਆ । ਆਪ ਘੱਲੀ ਪਾਸ ਰਖ ਕੇ ਤਾਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰਗਾਂ ਛਿਟਕੇ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਡਰੀਨ ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਦੇ ਉਸ ਤਾਰ ਵਿਚ ਅੱਧੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਛਰਕ ਵੀ ਨਾ ਪੈਣ ਦਿੱਤਾ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੰਨਾ ਲਾਲ ਨੂੰ ਘੁਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਬਸਿਟ ਲੱਗੇ, ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਛਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਮੁੜਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ ਵਿਸਮਤ ਹੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤਰਾਂ ਦੇ ਮਰਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ।

ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦੀ ਸੱਖ ਮਿਲਦੀ, ਉਥੇ ਆਪ ਉਸੇ ਵੱਡੇ ਉੱਤ ਨੱਸਦੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇਕ ਯੁਕ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਵਾਂ ਸ਼ੀਵਨ ਢਾਨ ਮਿਲਿਆ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਿਰਕੇਦਾਰੀ ਤੇ ਦੀਰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਜਵਾਲਾ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਠੰਢ ਪਾਉਣੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਯੁਕ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੀ ਵਿਰਥ ਹੈ । ਇਹ ਉਹੀ ਨਿਭਰ ਹੋ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ :

“ਨਾ ਕੋ ਵੀਰੀ ਨਾਹਿ ਬਿਗਾਨਾ ਸਭਨਾ ਸੰਗਿ ਹਮ ਫਉ ਬਨਿ ਆਈ,
ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭ ਵੇਰੈ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਾਈ ॥”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਸਭਨਾ ਕਾ ਮਿਠ” ਮੇਰਾ ਸਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਾਰੀ ਸੁਰਾਈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਾ ਮਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀਰ ਭਾਵ ਦੀਆਂ ਕਾਣਿਆਂ ਹੋਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਭੇਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚਾਣੇ ਪਈਆਂ ਖਾਈਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਚਾ ਵੇਰੀਨ ਵੱਖਦੀਆਂ ।

ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ 1934 ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬੁਝਾਈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਧਾਰਮਕ ਆਸਥਾ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਨਿੱਜੀ ਸੰਵੇਸ਼ ਭੇਜ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ । 13 ਅਕਤੂਬਰ, 1934 ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਦੁਲਹਨ ਵਾਂਗ ਸਜ ਉੱਠੀ । ਸ਼ਾਮਿਆਨਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਨਗਰ ਬਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਤੰਬੂਆਂ ਦੀ ਰੰਗੀਨ ਅਤੇ ਚਿਛਕਸ਼ ਝਲਕ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਉਤਰ ਕਈ । ਇਸ ਮਹਾਨ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਨ ਸਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਕਸ਼ੀਆਂ । ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਸਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੋਧ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ, ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠ ਕੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ । ਜਿੱਥੇ ਉਪਰੋਕਤ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰੋ: ਰੋਜਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ: ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਭੋਰ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ, ਸਿੱਖ ਸਭਾ ਦੇ ਵਿਭਵਜ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਨਿਛਮਲ ਮਹਾਂ ਮੰਡਲ, ਉਦਾਸੇਨ ਮਹਾਂ ਮੰਡਲ, ਦੰਦੇ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਚੀਫ ਮਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਬੁਢਾ ਦਲ, ਨਿਰੰਕ ਸਿੰਘ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ, ਅੱਛਣ ਬਾਹੀ, ਆਦਿ, ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ

ਮਰ ਅਵਲੰਬੀ ਸਾਗੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੱਲੰਟ ਪੰਡਿਤ ਦੀ ਚੋਣ ਵਧਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵਲਵਾੜੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਅਨੁਪਮ ਕੁਲਦਸਤੋਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਪਿਆਰ ਭਰਪੋਣ ਅਤੇ 'ਏਕ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਬ' ਦੀ ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ ਸੁਰੰਧੀ ਨਾਲ ਮਹਿਕ ਉਠੇ ਵਾਧੂ ਮੰਤਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀਰਖਾ ਆਪਣਾ ਛਾਲਾ ਮੁੱਧ ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲ ਫੁੱਲੀ। ਇਸ ਕਾਨਡਰੰਸ ਵਿਚ ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਰੋਂਦੇ ਤੇ ਭਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨੁਰਾਨੀ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਅਭੋਕਿਕ ਜਲਾਲ ਸੀ। "ਜਿਹ੍ਰ ਦੁਆਰੇ ਉਥਰੀ ਤਿਤੇ ਲੋਹ੍ਰ ਉਥਾਰੀ" ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਸਰਬ ਸਮਰਥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਫ਼ਰਾਖ਼ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਕਾਨਡਰੰਸ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂ ਹਜ਼ੂ ਬਰਦੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ "ਉਹ ਦਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਬਾਰਾਂ ਬਣਦੇ ਹਨ।" ਕਾਨਡਰੰਸ ਪੂਰੇ ਜੰਬਨ ਤੇ ਰੇਖ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਟਾਂ ਮੂਹੀਂ ਚਾਮ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਅਭੋਕਿਕੀ ਲੁਕੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਭੁੱਲ ਭੁੱਲ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਨਡਰੰਸ ਵਿਚ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਮਤਾ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾਂ ਸਹਿਤ ਮੰਡਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਪਾਟੀ ਥੰਦ ਕਰ ਚਿੱਤੀ ਜਾਏ।

ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਨਿਰਾਲੀ ਕਾਨਡਰੰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਗੜੀਆਂ, ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ "ਇਸ ਕਾਨਡਰੰਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ ਸਾਗੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵੈਰਭਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਕ੍ਰੇਖ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਿਰਮਾਨ ਹੈ।"

ਕਾਨਡਰੰਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਜੀਠੀਆ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਿ "ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਟਕਿਆਂ ਵਾਲ਼ੇ ਦਿਹ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਦਾ ਉੱਚਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਜੀਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰ੍ਵ ਕੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਰ ਦਾ ਪਾਣਟ ਕਰਾਏ।"

ਇਸ ਕਾਨਡਰੰਸ ਦੇ ਅਨੁਪਮ ਨਜ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਚਰਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤ ਨੜੀ ਵਾਇਆਂ ਤੇ ਟਿਖਿਆ ਕਿ "ਇਸ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਪੁਸ਼ਪ ਹਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਸੱਚਾ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ, ਸਾਫ਼ ਦਿਲੀ, ਭੁੱਲ੍ਹੇ ਪਿਆਰ, ਸੁੱਚੀ ਨੀਅਤ ਤੇ ਖੇਤ੍ਰ ਸੁਭਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਕੀ ਅਕਾਲੀ ਅਤੇ ਕੀ ਚੀਫ਼ ਮਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਕੀ ਹੋਰ ਸਾਰੇ, ਇਸ ਜਾਦੂ ਅਸਰੀ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਮਕੁਮ ਹੋਏ ਸਨ। ਥਿਨਾਂ ਸੰਕੋਚ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਬਰਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਚਰਨੀ ਹੱਥ ਛਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੋਹਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ।"

ਅਭਵਾਰ ਸੁਰੰਗਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਸੀ ਕਿ "ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜੋ ਪੰਥਕ ਦਰਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤ ਉੱਚ ਹਸਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪ ਕਹਿਣੀ ਦੀ ਕਾਂ 'ਕਰਨੀ' ਦੇ ਬਾਇਲ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ 'ਫ਼ਰੀਬੀ ਕਦਾ ਹਮਾਰੀ' ਦੇ ਬਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰਮਾਣਤਾ, ਨਿਰਕਲਤਾ, ਸਾਫ਼ ਦਿਲੀ, ਸੱਚਾਈ, ਸਫ਼ਾਈ, ਨਿਰਭੈਤਾ,

ਭਰੋਪਣ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਬਣੀ, ਖਿੱਚੇ ਮਸਤਕ ਬਚਨ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤੀ, ਨੈਰ ਨੀਅਤੀ, ਬਣੇਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਕ ਭਰਨ ਵਾਲੀ ਕਥਣੀ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਦੇ ਰੁੱਠ ਕੇ ਵੀ ਬਰਨੀ ਹੱਥ ਠਹੀ ਸੀ ਲਾਇਆ, ਉਹ ਵੀ ਭੱਜ ਭੱਜ ਜਬਰਨ ਵਰਜਦਿਆਂ ਚਰਨ ਬੰਦਲਾਂ ਨੂੰ 'ਛੋਹਣਾ' ਆਪਣਾ ਕੁਰ ਸਿੱਖੀ ਕਰਤਬ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।"

'ਅਭਾਸ਼ਥਾਣੀ' ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਯਾਦਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨੋ-ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ "ਕਾਨਡਰੇਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨਿਰਮਾਣ, ਭਜਨ ਮੂਰਤ, ਸਾਈਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉੱਚੀ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਅਚਿਰ ਬੀ ਖਿੱਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਆਰ ਰਹੱਸਵਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਾਨਡਰੇਸ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਬੌਦੀ ਸੱਜਣ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਉੱਦਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਜਿੱਥਾ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਅਟੁੱਟ ਪ੍ਰੇਮ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਭਲਕ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ।"

ਇਹ ਕਾਨਡਰੇਸ ਨਿਰਵਿਘਨ ਸ਼ਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਿਰੰਪਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਚਾ ਵੀੜਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇੰਜ ਮੇਰੇ ਮਹਿੰਦੂਬ ਬਹਿਨਬਾਹ ਨੇ ਸਾਰੀ ਚੰਗਾਈ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਬੇਜ਼ਰ ਹੋ ਚਲੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਭਰੋਪਣ ਦਾ ਥੀ ਕੀਰਿਆ।

ਇਸ ਕਾਨਡਰੇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਹਰ ਸੱਜਣ ਕੁਰਬਾਣੀ ਚੁੱਪ ਪੜ੍ਹਨ, ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਬੀਰਤਨ ਕਰਨ, ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਨਿਰਕਾਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢਾਅ ਦੀ ਅਮਿਟ ਭਾਪ ਭੀ ਕੇ ਗਿਆ।

ਜਿਥੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਝਾਂ ਦੇ ਧਾਠਣੀ ਨਿਰਮੇਕੋਂਚ ਇਸ ਯੁਗ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਬਨਾਂ ਲਈ ਛੱਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਭੂਮੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਆਏ ਸੱਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪਰਵਾਨਦੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਸਰਚਾਰ ਸੰਤ ਸੰਨਿਖ ਅਯਗੋਕਾ ਨਿਵਾਸੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਸ਼ੰਕਰ, ਬਿਲ੍ਹਾ ਜਥੇਪਰ, ਕਈ। ਉਥੇ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਰਮਾਇਆ ਕਿ "ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਜੋ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਜਿਸੇ ਰੋਖ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਸਿਮਰਨ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਉਸ ਖਿੱਚਤ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਵੀ ਬਜਾਏ ਖੂਨ ਹੋਵੇ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈਰਖਾ ਦੀ ਮਾਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀਰ ਭਾਵ ਨੂੰ ਰਹੱਸੇ ਡਲਰ ਵਾਂਗ ਮੇਟ ਦੇਣਾ ਮਹਾਨ ਯੁਕ-ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੀ ਸਾਹਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਭਰੋਪਣ ਦੀਆਂ ਸੀਰਲ ਬਿਰਨਾਂ ਸਜਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਨੂਚੀ ਸੀਰਲਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ, ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਦੇਰੇ ਦੀ ਸ਼ਮ੍ਰੀ ਰੋਸ਼ਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਦਾ ਜਵਾਨ ਰਹੀ। ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਕਾਨਡਰੇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਜਰਾਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਿਆਕ ਕਾਨਡਰੇਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ, "ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਸਿਖਰਦਾਇ ਕਾਨਡਰੇਸ" ਹੋਈ। ਆਮ ਖਰਚ ਉਥੋਂ ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਯੁਗ ਪੁਰਖ ਨੇ ਹੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਨਡਰੇਸ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਆਚਰਨ,

ਮਿਲ ਬੈਠਣ, ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰ ਵੱਟ ਨਿਕਲੇ ।

ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਯੁਗ ਪੁਰਖ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਵਰੋਸਾਈਆਂ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਢਾਂ ਦਾ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਤੇ ਖੇਡ ਕੇ ਸਫਾਇਆ ਕੀਤਾ । ਹੋਪਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਿੰਜੇ ਗਏ, ਪਰ ਸੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਹ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜੋਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਿਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ । ਬਹੀਦਾ ਦੇ ਮੂਨ ਦੀ ਠਾਲੀ ਹਦੂਰ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਰੜਕਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜਲ ਰੱਖਦੀ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹਰ ਬੀਮਤ ਤੇ ਉਹ ਦਿਨ ਵੇਖਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਏਸ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਬੰਧ ਪੂਰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਰਜਿਤ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਵਾਰ 1937 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਛਾਹੋਰ ਵਿਚ ਮਾਝਰਨ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਨਾਲ ਲੈਸ ਇਕ ਬੁੱਢਾਖਾਨਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਰਾਜ-ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹਵਨ ਧਨ ਰਾਹੀਂ ਦਰਬਾਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦਾ ਆਵਾਹਨ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਧਨ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ੀ ਰੂਪ 500 ਸਿੱਖ ਹਵਨ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੇ ਸਾਹਿਬ ਦਲਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਹਾਬਲੀ ਬਾਣੀ, ਓਭੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਓਢਾ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ । ਇਸ ਹਵਨ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਆਹੂਰੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ 20 ਜੇਰ ਪ੍ਰਤੀ ਘੰਟਾ ਏਸੀ ਘੀ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਭਰ੍ਹਾ 1,25,000 ਪਾਠ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਧਨ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਆਹੂਰੀ ਪਈ, ਜਾਲਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਹਿੱਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਬੁੱਢਾਖਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਇਹ ਸੀ ਉਸ ਬਕਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਪਰਰੱਖ ਬਕਰੀ ਦਾ ਪਰਰੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ।

ਮੇਰਾ ਮਹਿਬੂਬ ਹਰ ਉਸ ਉੱਚਮ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਨ ਲਈ ਤਰੱਪਰ ਰਹਿੰਦਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੁੰਦਾ । ਏਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੱਤਿਆ ਵੇਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਅਨੌਕੇ ਮਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ । ਸੁਰੰਗਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਹੱਤਿਆ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਮਨ ਨਾਲ, ਐਪਰ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ, ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਬੱਝ ਕਦਮ ਪੁਟਦੇ ਰਹੇ । ਆਪ ਜੀ ਰਾਬਟਰਪਤੀ ਤਾਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਨਾਲ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਪਰਾ ਬੁਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਿਲੇ । ਜਦੀ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਖਿਚਦੇ ਰਹੇ ।

ਇਕ ਵਾਰ 1955 ਵਿਚ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਇਸ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਏਸ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਹੱਤਿਆ ਵੇਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਜਲ-ਸੰਘ ਵੱਲੋਂ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਅਵਸਰ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਬਧਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਕੁਝ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੀਤਲ ਤੇ ਬਾਹ ਸਾਕਰ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰਾਣਾ ਲੈ ਆਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਿਸਰਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ । ਜੇ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਬੇਬਕ ਹੋ ਜਾਣ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹਰ ਕੀਮਤ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।"

ਇਹੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸੀ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਗੋਦ ਚਿੱਲੀ ਪੈ ਗਈ, ਪਰ ਇਹ ਮਹਾਨ ਯੁਗ-ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਇਕ ਇੰਚ ਵੀ ਠਾਹਮੇ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਕਾਨਡਰੇਸਾਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ਸਗੋਂ ਅਲੀ ਡੋਰ ਤੇ ਕਈਆਂ ਪਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਿਪ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸ ਇਤਾ ਕਿ ਕਉ ਰਖਣਾ ਕਿੰਨਾ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਪਲੀਆਂ ਕਉਆਂ ਨੇ ਦੁੱਪ ਤੇ ਅਓ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਿਕਾਰਡ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਕਉ ਰੋਮਿਅਕ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਕਉ ਦੇ ਕਲੇ ਤੋਂ ਫੁਰੀ ਸੁਹਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾ ਜੀਵਨ ਸਮਰਪਣ ਰਖਿਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਕਿਰਮ ਭਾਟਤੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਸਤ੍ਹਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਯੁਗ-ਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਜ਼ਾਰਤ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ "ਘਰ ਘਰ ਮੀਆਂ ਸਭਨਾਂ ਜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਅਵਥ ਤੁਮਾਰੀ", ਐਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਬੀਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪਰਚਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪੱਕੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਲਈਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੁਗ-ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਬਰਕਾਤੀ ਤੁਫਾਨ ਦੀ ਰੋਸ ਵਾਯਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਉਸ ਦੀ ਰੀਖਣਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾ ਪੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਦੇਸ਼ੀ ਵੇਸ਼ ਫੂਸਾ ਅਪਣਾਏ। ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨਿਸ਼ਚੇ ਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਘਾਟ ਹੀ ਕਰ ਦਿਖਾਈ। ਬੱਚੇ ਬੱਚੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਜਾਣਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਈ ਐਮ. ਏ. ਤਕ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਬਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ। ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਸਨ ਤੇ ਕਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਲੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦਾ ਚੋਲਕਾਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਝ ਵਿਚ ਬੁਝ ਲਵੇਗੀ, ਤੇ ਸਮੁੱਝਾ ਖਾ ਜਾਵੇਗੀ, ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਸਭ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਧਰਤ ਤੋਂ ਸਭਾ ਲਈ ਵਕੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਠਤੀ ਲਈ ਪਿਛੇ ਬੰਦੂਕ ਹਿਰ 17-18 ਅਕਤੂਬਰ, 1942 ਨੂੰ ਵਿਖ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸੱਦ ਹੀ ਲਈ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਸਰਦਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਸਾਬਕਾ ਡਕਸ਼ਾ ਮੰਡਰੀ)। ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਹਾਡਲੇ ਇਸ ਪਸ਼ਾਅ ਤੇ ਆ ਜੁੜੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਗਤੀਆਂ, ਭਾਵਾ ਕੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਐਸ. ਪੀ. ਸਿੰਘ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸਰਦਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਲਟਬੀਰ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਫੈਕਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋ: ਅਬਦੁਲ ਮਜੀਦ, ਪ੍ਰੋ: ਜੌਹ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ: ਤੇਜ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਦੇ ਠਾਂ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ। ਮਾਰਗੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉੱਠਤੀ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਰਜਵੀਰਾਂ ਤੇ ਵਿਉਂਤਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਅਮਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਮਤੇ ਪਾਸ ਹੋਏ।

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉੱਠਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹਰ ਸੇਸਥਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਤੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੇ ਵਯੋਆ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਣ ਤੇ 5000/- ਰੁਪਏ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਕਦੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਬੋਰਤ

ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਤੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਤੇ ਮਾਣਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਮਾਰ ਭਾਥਾ ਨੇ ਹੱਥੀ ਇਲਹਮ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਹਿਰ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਹਰੀ ਪ੍ਰੇਸ' ਲਵਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਿਤੇ 1925 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਿਆਇਤ ਵਿਚ ਸਪਰਾਹਕ 'ਸਤਿਜੁਗ' ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਐਡੀਟਰ ਹੱਟ ਦਾ ਮਾਨ ਸੰਤ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਿੰਘ 'ਚੇਤਨਾ' ਨੂੰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਖਰਾਂ ਫੁਹਾਉਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਿਮ, ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ। ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਮੁਖ ਮਨੋਰਥ ਬਲਦੁਗੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਚਾਇਲ ਕਰ ਕੇ ਸੁਭ ਕੁਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਭਾਥਾ ਨਾਭ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਦਮਾਕਰ ਦੇ "ਬਰਸਤ ਮੇਹ ਨੇਹ ਸਰਸਤ ਅੰਕ" ਅਤੇ ਬੇਮ ਦੇ "ਫਾਗੀ ਭਾਰ ਪਈ ਫਾਕੇ ਫਾਗੀ ਘਟਾ ਜੁਰ ਆਈ" ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਬੜੀ ਵਾਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਭਿਜ ਕੇ ਛਾ ਕੇ ਜੀਆਦਾਨ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਲੀ ਅੱਖ ਸਦਾ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਾਲੀਆਂ ਉਠਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਲਭਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨੇ ਵਾਰ ਦੇ'ਈ।

ਬੱਝੀ ਬਡਿਆਈ ਤੇ ਅਚਰਜ ਸੋਭਾ ਵਾਲੇ ਯੁਗ-ਪੁਰਬ ਦਾ ਬਾਨਸ ਪੇਰਰ ਵੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਰੂਹ, ਭਾਵੇਂ ਜਿਸੇ ਵੀ ਰੇਖ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਰੂਹ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੁੱਢੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ 'ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ' ਹੈ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਰਾ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਭਥਨੀ ਤੇ ਭਰਨੀ ਦੇ ਸੁਰੇ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਜੋ ਕਿਹਾ ਸੋ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਦਾ ਬੀ ਬੇਰਨ ਸਿੱਤ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਹਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ 1943 ਵਿਚ ਇਕ "ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਮਿਲਾਪ ਕਾਨਫਰੰਸ" ਭੁਲਾ ਹੀ ਲਈ। ਇਸ ਦੇ ਪਰਧਾਨ ਸਨ ਸੰਤ ਜੁਗਤ ਕਿਰੋਰ ਕਿਰਨਾ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਨਿਰਾਲਾ ਸਮਾਗਮ ਸੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਯੁਗ-ਪੁਰਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬੀਰਾਂ ਨੇ ਕਨਫਰੰਸੀਆਂ ਪਾ ਵੀਰ ਭਾਵ ਮੋਟ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਬਾਸ਼ਾ ਖਾਧੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਲ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਇਕ ਕੇ ਜਥਥਾਤ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਜਥਥਾਤ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ ਤੇ ਇਸ ਇਲਕਸ਼ ਸਿਰਾਬ ਦੀਆਂ ਭਾਰਾਂ ਸੁਰ ਹੋ ਇਕ ਅਲੀਮੀ ਭੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭੰਜ਼ਿਰ ਹੋ ਉਠੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਉੱਦਮ ਨੇ ਹਰ ਆਏ ਸੱਜਣ ਦਾ ਮਨ ਕੀਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਹਾਨੁਰ ਨੇ ਰਹਿਮਤ ਦੀ ਬਾਰਬ ਚੁੱਕੱਲੀ ਖੀਰੀ। ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਉਮੈ ਦੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹ, ਪੱਧਰੇ ਕਰ ਕੇ ਮਜ਼ੀਨੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦਿੱਤੇ। ਮਹਾਨ ਯੁਗ-ਪੁਰਬ ਨੇ ਉਦੋਂ ਬਚਨ ਖੀਰਾ ਸੀ ਕਿ "ਮੇਰਾ ਭਰਜ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਏਕਤਾ ਲਈ ਜਰਨ ਕਰਦਾ ਚਲਾਂ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮਰਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਮੁਦਾਈ ਕਹਿਰ ਦੀ ਆਪ ਚਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਜਿਸੇ ਦੇ ਮਾਡਿਆਂ ਕੋਈ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਅਗੰਵੇ ਮੁਤਾਬਕ ਰਲ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੱਲਣ। ਰੱਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਪਰਸਪਰ ਲੜ ਤਕੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।" ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਕੰਡੇ ਨੂੰ ਇਕ ਠਈ ਵਿਦਹਾਰਕ ਸੋਧ ਦੇਂਦਿਆਂ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ "ਭੈਂਡੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਥੀਆਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ।" ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਬਿਰਲਾ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਚਾਅ ਨੇ ਜਲਮ ਲਿਆ ਕਿ ਭੋਈ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਕ ਭਗਨ ਫੋਹਦਾ ਮੰਦਰ

ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਉਸਾਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸ਼ਾਪਕਾਰ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਸਕੇ। ਪਰ ਤਿਆਰ ਮੁਰਗੀ ਮੇਰ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ “ਸੇਠ ਦੇ ਮੰਦਰ ਨਾਨੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਚਿਆਂ ਬੰਨਿਆਂ ਤੇ ਛੱਪਰੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਮਾਨ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਚੌਠੀ ਵਾਲੇ ਪਾਰਬੰਧ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨੇ ਭਿੰਨਾਇਆ ਹੈ। ਸੇਠ ਨੂੰ ਕਹੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਦੀ ਬਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅਦੁਤੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਪੈਨਵਾਦ ਕਰਦੀ ਨੈਪਰੇ ਚੜ੍ਹੀ।

ਮੇਰਾ ਮਨਿਸ਼ਚ ਬਹਿਨਸ਼ਾਹ ਜਿਥੇ ਵੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚਾਲੇ ਆ ਚਲਦਾ ਦੇਂਦਾ, ਉਹ ਦੀਵਾਨ ਬੈਠ੍ਹਣ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ। ਉਥੇ ਅਰਬੀ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬਲਿਸ਼ਤੇ ਸਿਜਦੇ ਕਰਦੇ ਇਸ ਆਉਂਦੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਬਾਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ “ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ੇ ਦੀਦ ਹੈ, ਹਰ ਸ਼ਬ ਸ਼ਬੇ ਬਰਾਤ” ਵਾਲੀ ਬਾਰ ਹੁੰਦੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ 1939 ਵਿਚ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ 1947 ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਵਿਚ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਵਰਨੀਆਂ ਦੀ ਜੋਤ ਲਗਾਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲੱਟ ਲੱਟ ਬਲਾਦਿਆਂ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਫੁੱਲੇ ਭਟਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਇਆ। ਧਾਰਮਕ ਸ਼ਾਨਕਰੀਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਚਿਣ੍ਹਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਸ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਬੰਨੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਭਲਾਇਆ ਕਿ “ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝੁੱਲੇਗਾ। ਚੂਕੇਰਿਓਂ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੁੰਜਾਰਾਂ ਬੰਨੀ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। 200 ਪਾਠੀ ਵੀਰ ਇਕ ਚਿਤ ਪਾਠ ਵਿਚ ਮਸ਼ਨ ਹਨ ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਛਤਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਵਿਸਮਾਦਿਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।”

ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਕ ਜੋੜ ਮੇਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਅਨੂਪਮ ਕਹਾਣੀ ਸੀ ਹਰ ਸਾਲ ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਯਕ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਹਵਨ, ਅਖੰਡ ਪਾਠ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਪਰਬੰਧ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਟੁੱਟ ਲੰਗਰ ਚਲਦਾ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬਾਦ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਦੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਸਮੇਂ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਦਾ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਕੇ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਤੇ ਰੱਖਮਤ ਰੂਪ ਹੋ ਪਵਿੱਤਰ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ‘ਚੋਂ’ ਫੁੱਲ ਬੈਰਦੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ “ਇਹ ਵਾਂ ਕੋਈ ਭੋਟੀ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨ ਦਾ ਘਿਟਕਾ ਮਾਰਨ ਵੀ ਪਹਾੜ ਭਟ ਖਲੰਦਾ ਹੈ। ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣੀ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਆਉਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਨਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੋਗ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਕਿ ਉਹ ਨਿਰਭਿਮਾਨ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ। ਪਰ ਫੇਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਢੰਡੇ ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਦਾਰੀ ਤੇ ਡਿਫਾਂ ਅਭਿਮਾਨ ਸਦਾਨ ਹੋ ਖਲੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਨਿੱਕੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਉਕਾਈਆਂ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ ਰਬਦੀਲੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗ਼ੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਆਪਾ ਧਾਪੀ ਮਚੀ ਰਹੇ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਬਚਨ ਸੁਣ, ਦਯੋਭੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ

ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਬਿਸੇ ਅਗ਼ੀਮੀ ਬੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਡਿੱਗ ਕੇ ਗਿਰਗਿਰਾ ਪੈਂਦਾ, ਤੇ ਬੁੱਲਾਂ ਬਮਬਟ ਵਾਲਾ ਦਿਆਲੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਰ ਤੇ ਬੱਠੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰ ਗਲਵਕਤੀ ਵਿਚ ਲੈ ਫੈਂਦਾ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾ ਵੀ ਇਸ ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਕੇ ਗੋਲੀ ਦੀ ਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਕੁਮੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ । ਡਾਕਟਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਕੇ. ਐਮ. ਮੁਨਸ਼ੀ, ਗੋਸਵਾਮੀ ਭਨੇਸ਼ ਦੱਤ, ਸ੍ਰੀ ਪਰਬੰਤਮ ਦਾਸ ਟੈਡਨ, ਸਰਦਾਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ, ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ, ਭਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਸ: ਕਿਆਨ ਸਿੰਘ ਬਾਝੇਵਾਲਾ, ਸ: ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ, ਆਦਿ, ਦੇ ਨਾਂ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ । ਇਸ ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਮੌਦਾਹ ਬਿਵਲ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਬੜੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪੰਗੋਬਰਾਂ ਵਰਗਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੌਲਾਨਾ ਅਬੂਅਲਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ, ਰਾਜਾ ਛਤਰ ਬਾਬਾ ਠਾਇਲਪੁਰੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਸ੍ਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਬਰ, ਡਾਕਟਰ ਸੈਫੁੱਦੀਨ ਕਿਚਲੂ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕ ਰਾਜਪਾਲ ਹਾਫ਼ਿਜ਼ ਮੁਹੰਮਦ ਇਬਰਾਹੀਮ, ਸ੍ਰੀ ਅਬਦੁਲ ਭਾਬਾ ਮਾਂ ਅੰਬਾਲਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੈਦਉੱਲਾ ਮਾਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਂ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹਨ । ਬਲੋਚਸਤਾਨ ਦੇ ਸਰ ਬਹਾਦਰ ਮਾਂ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਚਾਹੀਰੁੱਦੀਨ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਜ਼ਰਤ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਦੇ ਸਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕੇ. ਐਮ. ਮੁਨਸ਼ੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਮੂੰਹ ਭਰੇ ਭਲਕਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਹੀ ਤਾਂ ਲੁੱਟ ਲਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲੀ ਜਜ਼ਬਾਰ ਦੀ ਡਰਜਮਾਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਕੜਾਂ ਤਾਲ ਕੀਤੀ ।

“ਬਿਹ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਅਲਾਹਤ ਨਿਕੀ ਦਾ ਆਬਰਮ ਸੀ । ਇਸ ਨੂੰ ਡੱਬ ਮੇਂ ਨਿਬਥਾ ਨਹੀਂ ਵਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਸ ਇਕਾਤ ਜਗ੍ਹਾ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵੇਰਿਥ ਰਾਤ ਸੁੰਦਰਾ ਦਾ ਉਰਾਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵੀ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।” ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੱਚੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਘਾਸ ਫੂਸ ਦੇ ਫਾਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਮਾਦਾ ਪ੍ਰਸਤ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੇ ਜੁਗ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਇਹ ਵਖਰੀ ਹੀ ਸਾਨ ਲਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਟਬੀਲੇ ਫਟਬੀਲੇ ਤੇ ਉਚੇ ਭਵਨ ਬਰਮਸਾਰ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰ ਬੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਵਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ “ਭੋਲਾਂ ਕਰਦਾ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ । ਇਕੱਠਾ ਸਿੱਖ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਖਰਖਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਬੋਲੀ ਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਲਬਥ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ । ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੋਲਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦੇ ।”

ਇਸ ਮਹਾਨ ਯੁਗਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਹਰੇਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਾ ਸਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਨ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ । ਬੋਲੀ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾ, ਇਹ ਕੰਮਿਤ ਦੇ ਸਾਕਰ ਤੋਂ ਮਾਲੀ ਮੁੜਦਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ । ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਾਕਟਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਫੁਦਾਲ ਪੰਡਿਤਾਂ ਲਈ ਪੰਜ ਸੌ ਕੁਚ ਪੱਚਰ ਤੇ ਜੋ ਮਣ ਢਾਢੇ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਲੋਕ ਹਿਤਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਕਹਿਮਤ ਦੇ ਡਰੇ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਟੁਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲੰਡਵੰਦ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਦੇਕਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇ 1944-45 ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਝਾਨ ਦੇ ਕਾਲ ਪੀੜਤਾਂ ਲਈ ਦੋ ਸੌ ਬੋਰੀ ਚਾਵਲ ਭੇਟ ਬੀਤੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1956 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਤਬਾਹੀ ਸਮੇਂ ਘਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਪੀੜਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ, ਬਸਤਰ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮ, ਆਦਿ, ਦੇ ਕੇ ਥਾਵੇਂ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦਾਨਵੀਰ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਦਾਨੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀ ਅਕੱਥ ਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਿਸ ਸਹਿਕਾਰੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਚਾਜ਼ ਤੇ ਬਾਨਤ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਬਲਾਈ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਹਲ ਕੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦੀ ਤਲਬੀਨ ਤਾਂ ਸਦਾ ਕਰਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਪੰਚਾਇਤ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਟੱਲ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਏ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਚਰਚੇ ਆਪ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਚ ਨਜਿੱਠੇ। ਉਹੀ ਟਹਿਕਦੀ ਬਲੀ ਅੱਜ ਫੁੱਲ ਬਣ ਕੇ ਮਹਿਬਾਬ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫੁੱਲੀ ਭਟਕੀ ਕੁਰਾਚੇ ਪਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਬਾਹੁ ਫੜਨ ਲਈ ਏਸ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 22 ਵਾਰੀ ਬਾਈਲੈਂਡ, ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਟਾਰਿਟਰ ਦੇਰੇ ਕਰ ਕੇ ਵਿਭਾਗੀਆਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਸੁਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਛਲਕਦੇ ਜਾਮ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹੋਏ ਸਦਾ ਨਿਰਾਲਾ ਰਹਿਣਾ। ਕਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਬਾਹਾਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਅਮਲ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਲਮਾਇਆ ਕਿ "ਉਪਰੋਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਮਲ ਦਾ ਰੋਣਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅਮਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੋ ਸਕੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਬੋਲੀ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਜੇ ਜੰਗ ਹੋ ਪਈ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ। ਭਾਵੇਂ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਜਡਨ ਕਢ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੰਗ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੰਬਾ ਦੇ ਮਨ ਹੀ ਸਾਡਾ ਨਹੀਂ। ਮਨ ਸਾਡਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਨਾਮ ਨਾਲ। ਸਵਾਮੀ ਰਾਮ ਤੀਰਥ ਨੇ ਬੋਰ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਫੜਨਾ ਹੈ; ਪਰ ਅੱਜ ਸਕੇ ਭਰਾ ਹੀ ਮਲਨ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਮਿੱਤਰ ਮਾਰ ਆਮ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰਾ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਸਾਫ਼ ਦੇਵੇ। ਭਾਇਦ ਬੋਲੀ ਵਕਰ ਆਵੇ ਜਦੋਂ ਭੁੱਖ ਰੋਹ ਵੀ ਬਣਦੀ ਪਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਫੈਸ਼ਨ, ਬਹੁਤੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਕੁਰਸੀ ਪਸਾਰੇ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੇ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਯੁਗ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਹਿਣੀ ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। "ਕਾਕਿਦ ਕਲਮ ਨ ਨਿਖਟਹਾਵੁ" ਵਾਲੀ ਥਾਤ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ।

ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ-ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਸ ਵੱਡੀ ਸਿਰਫ ਦਿਖ ਲਗਦੀ ਲਾਸਾਨੀ ਡਿਟੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਯਮੋਧਾ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਰੱਖਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੱਟੜ-ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਡੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਬਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਦੇਸ ਤੇ ਸੁਰੰਗਰਡਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਧਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਉਨਿਆਵ ਉੱਤੇ ਬਾਨਦਾਰ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਬਾਡੀਆਂ ਦਾ ਸਲੂਸ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਸਰ-ਕਰਪੂਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੀ ਕੂੜੇਲ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ, ਤੇ ਫਿਰਕੇਦਾਰੀ ਦੀ ਕੁਹ ਰਸ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਕਿਰਡੀਆਂ ਦਾ ਪੰਥ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਵਿਚ ਲਗਦੀ, ਖਾਮੇ, ਚੰਗੇ, ਚੜ੍ਹਦੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਅਨੱਖੀ ਘਟਨਾ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧਰਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤੀ ਤੇ ਚੰਗੇ-ਬੰਧੂ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਕੁਰਬਾਨੀ ਹੋਣਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਕੌਮੀ ਚੋਣ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਸਾਧੂਆਂ, ਸੰਤਾਂ, ਕੁਰਬਾਨਾਂ ਤੇ ਨਿਹ-ਕਲੰਕਾਂ ਦਾ ਅਸਹਿ ਬੋਧ ਕੌਮ ਉੱਤੇ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਰ ਅਜਾਹ-ਬੰਧੂ ਰਹਿਲੇਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਖੂ ਦੇਣ ਦਾ ਮੋਕਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੁਆਂਦੇ। 1933 ਵਿਚ 'ਪ੍ਰੀਤ-ਲੜੀ' ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ। 1935 ਵਿਚ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਬੱਖਣ ਇਹਦੇ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਪਿਆ। ਉਦੋਂ ਬਡੀ ਖੇਚਲ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਾਲੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਮਾਧ ਉੱਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਆਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਮ੍ਰਾ ਤੇ ਸੁਭ ਮਜ਼ਾਜੀ ਦਾ ਚਿੱਠੇ ਕਦਰਦਾਨ ਹਾਂ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬੁੱਢ-ਦਿਲੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਚੰਗੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਾਡੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਰਿਕਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਉਹ ਉਦੋਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ, ਧਾਰਮਿਕ ਬੇੜੂ ਵਿਚ ਅਫੂਤ, ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪਰੇਮ ਦਾ ਰਿਬਡਾ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਧਾਰਮਿਕਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਨਾਸਤਕਤਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕੰਨੀ ਨਾਲ ਮੱਠ ਮੰਡੀ ਚੰਕੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਸਰਿਆਦਾਰ ਨਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀ ਪਰੇਮ ਸੀ। ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਰਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਹਰ ਮੌਕੇ ਬਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਨਮਸਕਾਰ !

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ

ਇਹ ਘਟਨਾ ਮੇਨੂੰ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾ ਖੁਦ ਦੱਸੀ ਸੀ। ਢਰੋਡ਼ ਭਰ ਗਰਦਨੇ ਰਾਵੀ।

ਓਦੋਂ ਉਹ ਖਾਲਸਾ ਭਾਤਜ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ। ਭਾਤਜ ਦੇ ਪ੍ਰਾਥਮ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਵਿਭਾਗ ਵੰਡੀ ਵਿਚ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਕਿੰਟਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਰਬਰੀਫ਼ ਲਿਆਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੋ-ਚਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ। ਸਕੋਟ, ਹਵਾਲੀ, ਅੰਗ-ਰੀਅਲ, ਆਦਿ। ਮਹਾਰਾਜ ਖੁਦ ਤਾਂ ਵੰਡੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਵਾਦਾਂ ਕਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਅਮਲਾ ਬਾਹਰ ਬੈਠਾ-ਖਲੋਤਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੇਫ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਚੰਗੇਰਵਰਤੀ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਭਾਈ ਬੰਤਕੀਲਡੀ ਸੀ, ਇਕ ਬੰਧਕ ਸਾਂਭ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਰੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਕੀ ਹੋਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਆਈ; ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗੇ — ਇਹ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਕੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਹੋ? ਇਹ ਠੀਕ ਗੁਰੂ ਨੂੰ "ਸਕਿੰਟਰੂ" ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਭਾਭਾ ਨਾਨਕ ਹੈ, ਤਲਵੰਡੀ ਵਾਲਾ, ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਦੇ ਘਰ ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਿਹਾ ਸੀ — ਨਾਮ ਜਪੋ, ਕੰਠ ਫੜੋ, ਨਾਮ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਹੈ, ਨਾਮ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ; ਸਾਰੇ ਦਿਨਸਾਨ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਹੈ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਪੁੰਜ, ਅਹਿੰਸਾ ਦਾ ਮਸੀਹਾ, ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਭਾਭਾ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਚੌਥਿਓ ਸਿੰਘ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ...

ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ ਇਕ ਵੱਡੇ ਵਿਚ ਕਿਹਨਾ ਭਿਰ ਦਿੰਦੇ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ, ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ।

ਸਾਕਮਟੇ ਬੈਠੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਗੁਰੂ ਉਹਨਾਂ ਕਹਿਣਾ ਸੀ, ਕਹਿ ਕੇ ਹਟੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖੜੇ ਤੇ ਇਕ

ਮੁਸਕਾਨ ਖੇਤ ਲਹੀ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗੇ — ਮੈਂ ਵਹਾਏ ਨਾਲ ਉੱਠਾ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਹੈ, ਯਾਹ ਫਕੀਰ, ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਗੁਰੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਪੀਰ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਹਨ, ਤੋੜੇ ਤਰੇ ਉਤੇ ਬਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ, ਚਾਰੇ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਬਰ ਇੱਥੇ ਪਰ ਮੁਕਲ ਦੀ ਈਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ। ਗੁਰੂ ਤਾਂ...

“ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਸੀ ‘ਗੁਰੂ’ ਕਿਉਂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹੋ?” ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਟੱਕ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਉਂਦਾ।” ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੱਸਦੇ ਹੱਸਦੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ।

“ਤਾਂ ਇਹ ਇਹ ਜਿਹਥੇ ਬਾਹਰ ਵਹਾਏ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਖੌਤੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?” ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਜੁੱਲੜ ਬਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।” ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫੁਟ ਸੰਜੀਦਾ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਝਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਂਦੇ ਦਿਉ।” ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਤਰਬ ਤੇ ਕਾਇਮ ਸੀ।

“ਬੋਲਕ।” ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨਿੱਠ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰੇ।

ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਹਰ ਉਡੀਕ ਕਰੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਰਧਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਸੱਦ ਛਿਆ। ਉਹ ਟੱਕ ਸਾਹਮਣੇ ਢਰੀ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਮੁਢ ਤੇ ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਜੋਝਿਆ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਹੌਲੀ ਬਹਿਸ ਕਾਰੇ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ, ਤੇ ਥੋਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿਚ ਤੋਂ ਫਲਾਹ ਲਏ :

“ਬਵੀ ਮੈਂ ਵਹਾਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ — ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਸਾਧਾਰਣ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ, ਵਹਾਏ ਬਰਯਾ। ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ...”

ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਮੁੜ ਮੁੜ ਫਿੱਛ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਕਹਿ ਕਰੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਦਿੱਚਰ ਸਿੰਘ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਆਪਣੀ ਬਾਂ ਭੰ ਉਤੇ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ ਦੇ ਬਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸੱਜ ਲਖੀ, ਫਲ ਫਲ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋਵ ਬਹਿ ਰਹੇ, ਕਹਿਣ ਲਗੇ, “ਉਹ ਗੁਰੂਆ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, ਕੂੰ ਕੋਟ ਏ?” ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਬਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਬਧੂਆਂ ਦੀ ਫਲਾਹ ਨਾਲ ਧੰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸੰਤ ਦਿੱਚਰ ਸਿੰਘ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਭੈਜਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਦਾ ਬੁਧੀਜੀਵੀ, ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਆਪਣੇ ਫ਼ਾਰੋਬਾਨ ਵਿਚ ਝਾਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਏਟ ਅਦੁੱਗੀ ਹੈ, ਕੀ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਦੇ ਉੱਥਾਨ ਵਿਚ ਤੇ ਕੀ ਏਸ ਦੀ ਆਗਾਈ ਵਿਚ। ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਖੀਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨੀ, ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਕਵਾਈ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਹਥਿਆਰ ਬੁੱਝੇ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਤੋਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੇ ਇਹਨਾਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਤਰਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੱਚੇ ਉਠਾ ਲਏ। ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਕ ਦੀ ਬਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਚਿੱਠੀ ਫ਼ਾਨ ਰੈਨਾਰ ਬੋਲੇ। ਚੋਰ ਤੇ ਹੋਰ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਮਧਾਰੀ

ਕੁਰਸਿੱਖ ਨਹਿਰਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨਹਿਰਾਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਰਾਸ਼ਾ ਖੁਦਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ।

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਕਿਤਨਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਠਰ ਠਾਰੀ ਖੱਦਰ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ । ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਬਣੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਢਾਕਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਾਦਾ, ਸੁਥਰਾ ਜੀਵਨ ਜੀਂਦੇ ਸਨ । ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛਕੂਣ ਰਸਮਾਂ ਤੋਂ ਫੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਮੁੱਢ ਪਾਉਣਾ ਹੈ । ਅਮਰ ਕਿਹੜੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਉਹਨਾਂ ਨਹੀਂ ਗੀਤੀ ? ਬੰਦੂਕਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਉਭਾਏ ਗਏ । 49 ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਤੇ 16 ਅੰਬਾਲੇ ਵਿਚ । ਫਾਂਸੀਆਂ ਤੇ ਬੜੇ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਖ਼ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਨਿਸ਼ਾਝਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਆ । ਬਣਾ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਸ ਭਗਤੀ ਤੇ ਨਿਆਂ ਲਈ ਤੜਪ ਦੀ ਇਕ ਬੇ-ਮਿਜ਼ਾਲ ਫਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਇਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬਦੇਸ਼ੀ ਡਾਕਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ । ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਰੂਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਸਹਾਨਸ਼ੁਰੀ ਉਰਪੰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਭਭਤਾ ਹੱਥ ਸੀ । ਇਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਖੁਫ਼ੀਆਂ ਹੋਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਕਤ ਨੂੰ ਰੂਸ ਭੇਜ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ।

ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਮੇਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭਿਰਤ ਵਿਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਬੰਮ ਕਰ ਕੇ ਮੁੱਢ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਬਮਾਈ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ । ਭਾਸਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਝੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਝ ਨਾਨਕ ਦੇ ਨਾਮ ਲੈਂਦਾ ਹਨ । ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਬਦੀਮਾਂ ਤੋਂ ਢਬਾਨੀ ਢਬਾਨੀ ਕਦ੍ਰੇ ਨੂੰ ਪੁਜਾਏ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਕਦ੍ਰਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਣ-ਭੰਗਰਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਿੱਧੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਖ਼ੂਆਂ ਨੇ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਕਦ੍ਰਿਆਂ ਲਿਆ ਕੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਦੁਧਾਕੂ ਕਦ੍ਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ । ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀਦਾਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੀਲੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਤਿਕਰ ਕਰਕੇ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਨਸਲ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ, ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਦੇੜਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਕੁਲਬਾਗ ਤੇ ਦਿਲਬਾਗ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ।

ਬੰਗਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਕੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਝਾ ਮਾਧ ਕੇ ਬਹਿਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਬੰਗਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ, ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਤੇ ਕੁਰਨਾ ਹੈ । ਭਿਰਤ ਕਰਨੀ ਤੇ ਬੰਤ ਛਕਣਾ ਹੈ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਇਥੇ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਖ ਲੱਖ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਤਿਆਰਥੀ

ਖਬਰੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਅੱਜੀਵਾਂ ਵਧਾ ਪਾਏ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਾਲੇ
ਗੰਭੀਰ ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਬ-ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਨਿਡ-ਨੂਡਨ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਜਿੱਥੇ ਕੁਰੂਦੇਵ ਰਾਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਵਰਗੀਆਂ ਹਸਰੀਆਂ ਦਾ ਚਰਚਨ-
ਠਾਡ ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ, ਉੱਥੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਮੁੱਠੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਿਖਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ
ਲਈ ਮੰਗਣ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਗੰਭੀਰ ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਡਮ-ਹੌਡਿਆ ਕਰ
ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਨਿਬੰਧ ਨਾ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ।

ਆਡਮ ਹੌਡਿਆ ਦੇ ਬਿਰੁਧ ਮੈਨੂੰ ਲਾਚੈਰ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਹਾਸਿਲ
ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੁਕਾਬੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਸੰਨ 1936 ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਮੋਢੀ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ
ਕਿੱਧਾ ਰੂਪ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਆਈ, ਆਪਣੇ ਪਰਮ ਮਿੱਠੇ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੰਕੂਵਰਤੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੂਝ
ਸਮਾਧਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਵਾਕਈ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਕਿਸੇ ਕੁੱਝੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤੋਂ ਚਿੱਠੇ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।

ਮੇਰ 1936 ਵਿਚ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਚਨ ਕਰਨ ਦਾ
ਸੁਝਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨ-ਲਾਭ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਰੋਪਾ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕਰਨ ਦਾ ਸੂਝ ਅਦਸਰ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸਦਕਾ ਇਸ ਸੂਝ ਅਦਸਰ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੱਝ ਗੀਤਾਂ ਬਾਰੇ ਇਕ ਨਿੱਕਾ
ਜਿਹਾ ਭਾਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦਾ ਅਦਸਰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਕੱਢ ਦੀ ਕੱਲ ਵਾਂਗ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਫੀ ਸਦੀ ਸੈਕੇਂਚ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿੱਧੇ ਦੀ ਇਹ ਖੋਲੀ

ਵੀ ਸੁਣਾ ਛੱਡੀ ਸੀ —

“ਹਾਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਾਲੇ,
ਦੁੱਧ ਪੀ ਕੇ ਜਾਵੀਂ, ਜੋਕੁਰੇ !”

... ..

ਇਹ ਮੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਿਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਿਰ ਤੇ ਛੋਟ ਹਾਜ਼ਿਰ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕ ਅਵਸਰ ਮਿਲਦੇ ਰਹੇ ਜਦ ਸਤਿਨਾਮ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਆਪਣੀ ਛੱਡੀ ਸਤਕ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੁਕਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਅਧੀਰਵਾਦ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਪੁੱਛਦੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ?

“ਮਹਾਰਾਜ, ਰੁਹਾਤਾ ਦਰਬਨ-ਲਾਝ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੋਲਤ ਦੇ ।”
ਮੇਰਾ ਇਹੋ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ ।

... ..

ਬਦੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਅਨਾਰਕਲੀ ਵਿਚ, ਬਦੀ ਸ਼ਿਮਲੇ ਦੀ ਮਾਲ ਰੋਡ ‘ਤੇ, ਬਦੀ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਚੰਪਾਵੀ ਜਾਂ ਸੁਰੂ ਲਾਕੇ, ਬਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਬੇਲਮ ਵਾਗਾਰ ਵਿਚ ਤੇ ਬਦੀ ਕਲਕੱਤੇ ਦੀ ਚੰਡੀ ਲਾਗੇ ਮੈਨੂੰ ਵਰਾਥਰ ਦਰਬਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ।

ਵਿੱਲੀ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਕੀ ਕਰਾਂ ! ਕੀ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਤੇ ਕੀ ਦਰਿਆਬੰਜ ਜਾਂ ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ, ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਦਰਬਨ-ਲਾਝ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ “ਕੁਰਬਾ ਫਿਰਦਾ ਅਧੀਰਵਾਦ” ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ।

... ..

ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਸਤਿਨਾਮ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਮਨਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੁਭਾਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ “ਸਦਾਬਹਾਰ ਥਾਵ” ਨੂੰ ਸੌ ਸੌ ਪ੍ਰਨਾਮ ਕਰ ਸਕਾਂ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਿਭਾ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ (ਆਰਸੀ)

ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿਕਾਸ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੋਇਆ ਬਰਥਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੇਸ਼, ਕੌਮ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਚੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਹੱਸਰ ਭਾਨ ਤਕ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਥ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਵੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਭਾਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਹਰਚਰਨ ਦੀਸਾ, ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਵੂਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਚਰਚਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਰਲੇ ਪਰਮ ਪੁਰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬ੍ਰਹਮਾਨੀ ਚੇਤਨਾ ਵੰਡਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਹੀ ਭਾਸ਼ਣਰ ਮੁਹੰਮਦ ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਇਹ ਲਭਤ ਪੈਛੇ ਸਨ :

ਫਿਰ ਉਨੀਂ ਟੋਹੀਦ ਕੀ ਆਖਰ ਸਚਾ ਪੰਜਾਬ ਸੇ।

ਪਿੰਚ ਕੇ ਇਕ ਮਰਦਿ ਕਾਮਲ ਨੇ ਜ਼ਬਾਨਿਆ ਮਾਖ ਸੇ।

ਭਾਸ਼ਣਰ ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ 'ਮਰਦਿ ਕਾਮਲ' ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਮਰਦਿ ਕਾਮਲ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ, ਅਰਥਾਤ ਪਰਮ ਪੁਰਖ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ 'ਪਰਮ ਪੁਰਖ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤੇ ਹਨ :

“ਮੈਂ ਹੋ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਦਾਸਾ,

ਦੇਖਨ ਆਯੋ ਜਗਰ ਰਮਾਸਾ।”

ਪਰਮ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਢਾਲਦੇ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਤੇ ਆਨੰਦਮਈ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਪੂਰਨੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਮਾਰਗ ਉਠੀਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਜਾਂ ਪਰਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਰਹਿਬਰ, ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਕ ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਜਾਣ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਵੇਰ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦੇ ਗਏ ਕਾਰਜ

ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਹੀ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਰਹਿਬਰ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸਰੋਤ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਮਿਟ ਫਾਪ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤੇ ਕਿਰੇਂ ਲੱਗੀ, ਜਿੱਥੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਖੇ ਕੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮਨ ਮੇਰੇ ਝੋਟ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਰੇਂ ਦੇਖਿਆ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਚਰਚ ਕਰ ਆਖਦਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

1928 ਈ: ਦੀ ਕੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਕੱਡੀ ਝੋਟ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਬਹਿਨੈਣੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਹਿਨੈਣੀ ਤੇ ਝੋਟ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਖੇ ਗਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਭਹਿਰਾਈ ਤਕ ਫੇਰਿਆ। ਸੈਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਫਰੂਹੀਚਗੋਈ ਦੇ ਭਾਸ਼ਨ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੱਥਾਣੀ ਬਰਸਨਾਂ ਨੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸਫ਼ਤ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਂ ਪਰ ਜਿੱਥੀ ਅਭਵਾਰ ਕੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅੱਜ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਖੇ ਏਸੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਵਸਰ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਮੈਂ ਮਨਿਸ਼ੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾੜ ਨੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਚਰਚ ਕਰ ਅਜਿਹਾ ਕਮਾਇਆ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ, ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਓ ਦਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਨਾਲ ਅੱਜ ਭਰ ਜੋੜ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੇਧ ਭਰਤੀ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਝੋਟ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ 1929 ਈ: ਵਿਖੇ ਸਾਡਲਸ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਖੇ ਵੀ ਬਾਅਲ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸਭਲਤਾ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਮਿਲਣੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬੰਝਦਾ ਹੈ।

ਵੈਰ, ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿੱਛੇ ਚੁਕਾਵਾਂ, ਰਿਕਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਿਖੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਏ ਵਿਖੇ ਸਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਨ ਬਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਜਿੱਥੇ ਸਰਬਾਰ ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿਰਾਈ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵਾਸੀ ਵੀ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਚੁਕਾਵਾਂ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਦਾ ਬੁਆਂਦੀ ਪਿੰਡ ਹੈ।

ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਦੇਕ ਜੋਤ ਵੇਦੇ ਮੂਰਤੀ' ਸਨ। ਉਹੋ ਆਦਰਸ਼, ਉਹੋ ਮਨੋਰਥ, ਉਹੀ ਉੱਚੀਆਂ ਸੋਚੀਆਂ ਬਦਰਾਂ ਬੀਮਤਾਂ, ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਉਹੋ ਤਲਖ, ਉਹੋ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੋਧਤਾ, ਉਹੋ ਨਿਰਬੋਤਾ, ਕਮਾਲ ਮੰਗਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਹੋ ਲਗਨ, ਉਹੋ ਸਥਰ ਕਦਮੀ ਤੇ ਉਹੋ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਮਰਿਆਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਮਾਲ ਮੰਗਲ ਦੀਆਂ ਪੇੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਲਈ, ਕਾਰਜ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਅਨ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਵਤਾਰ ਬਰਾਬਰੀ ਮਨਾਏ ਜਾਣ

ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ, ਆਪਣੀ ਕੁੱਲ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਮੁਢ ਉਸ ਕਾਰਜ ਤੋਂ, ਉਸ ਅਨੰਤਰ ਤੋਂ, ਉਸ ਮੰਜ਼ਲ ਤੋਂ ਹੀ ਬੇਨੁੱਟਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ ਸਨ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹੰਤ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਿੱਖ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਆਈ ਕਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ, ਕਿਰਦਾਰ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ । ਸਿੱਖ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ, ਸਿੱਖ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ ਹੀ ਅੰਕੁਰੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਭੁਲਾਮੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਕੁਰੇ ਦੀ ਭੁਲਾਮੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਬਰਵਾਉਣਾ ਲੱਚਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਭੁਲਾਮੀ ਨਾਨਕਾਂ ਵੱਡੀ ਲਾਪਤਾਵਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਭੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਿਤਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕੰਮ ਆਰਮਸ਼ ਹੋਰ ਤੇ ਵਿਵਾਸ ਬਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਰਦੀ, ਅਤੇ ਨਿੱਘਰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਭੁਲਾਮੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਬਦਲਾਵ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਦੀਆਂ ਵੁਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ, ਆਰਮਸ਼ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਰਤਾ ਵਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਵੁਕਣ ਲਈ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਿੱਟਾ ਬਣਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਲੜੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਨੰਤ ਲਖਭਾਵਾਪਿਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰਿਆ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਰਕਾ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੂਰਾ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰਾ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਸਿਰਜ ਸਕੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਵੁਕ ਸਕੇ । ਅੰਕੁਰੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ 90 ਫੀ ਸਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਨ । ਇਸੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫ਼ਸਲਾਂ ਵੀ ਡਰੂਰੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰਵਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਬਲਾਈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵੇਖ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਲਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੁੱਲ ਵਧੇਰੇ ਭ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋਰ ਤੇ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਇਕਬਾਲ ਦੇ ਹੀ ਲਿਖਦਾ ਵਿਚ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਇਕ 'ਮਹਾਂਦਿ ਕਾਮਲ' ਨੇ ਮੁੜ ਜਗਾਇਆ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ । ਆਪ ਜੀ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਾਂਗੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲੱਚਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉੱਚੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕੁਝ ਸਿਦਕੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜੇ

ਜਾਂਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਸੇ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਦੇਸ਼ ਨਾਨ ਹੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਜੀ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਪਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਗਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕੁਰਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜੂਝਣ ਲੱਗੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੇ ਹਰ ਪੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਘੱਲ ਦਾ ਅੰਗ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਸਿਨਸਿਨੇ ਵਿਚ ਮੈਂ 1929 ਈ: ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਾਥਨਾ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਚਿਕਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਗਾ ਜਦੋਂ ਪੰਤਰ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਮੁਕਾਮਲ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਤਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੇਠ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸੰਮੇਲਨ ਅਤੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹਰਾਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਚਿੱਟੇ ਬਲਤਰ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਾਹੜੇ, ਸਿੱਧੇ ਦਸਤਾਰੇ, ਇਕ ਵਿਛੱਖਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ ਇਹ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਸਕਣਗੇ। ਇਕ ਅਜ਼ਲ ਬਾਗੀ। ਕਾਂਗਰਸ ਵਲੋਂ ਲੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਨੂੰ ਇਕ ਕੂੜਾਨੀ ਸ਼ਖ਼ਤੀ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਣ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਕਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਏਕਤਾ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸਿੱਧ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜਿਥੇ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ-ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਏਕਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਉਂਸਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਰੋਂਠ ਅਜਾ ਬਰਨਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਹਨਾਂ ਜਤਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਫਲ ਵਿਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੰਦੀ ਮੌਹਨ ਸਿੰਘ ਮਾਹਿਰ ਦੀ ਭਵਿਰਾ "ਸਿੱਖੀ" ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਇਕ ਬੂਟੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹੱਥੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ :

ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ?
 ਅੱਜ ਲਾਖਾਂ ਏਸ ਦੀਆਂ
 ਅੱਜ ਲਾਖਾਂ ਏਸ ਦੀਆਂ
 ਆਪੇ ਵਿਚ ਪਾਟ ਕਈਆਂ
 ਆਪੇ ਵਿਚ ਤਿੜਕ ਪਈਆਂ
 ਕੋਈ ਪੂਰਬ ਚਲੀ ਗਈ
 ਕੋਈ ਪੱਛਮ ਚਲੀ ਗਈ
 ਕੋਈ ਪਿੰਡੀ ਜਾ ਬੋਠੀ
 ਕੋਈ ਭੈਟੀ ਮੱਠ ਬੋਠੀ
 ਪਰ ਮੁੱਢ ਤਾਂ ਇਕੋ ਏ
 ਪਰ ਖ਼ੁਨ ਤਾਂ ਸਾਂਝਾ ਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਮੁੱਢ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਸਾਝ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਦਿਆਂ ਸੱਚੇ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦਾਕ ਫਰਾਸ਼ਦਿਲ, ਰਵਾਦਾਰ ਅਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੰਕੀਰਨਤਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠਦਿਆਂ,

ਹਰ ਉਸ ਆਦਮੀ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਲੋਂ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਫਲੇ ਲਈ ਨਿੱਕਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਸੱਚ ਮੁਚ ਹੀ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਸਨ, ਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਤਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਤੱਕ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ “ਭਾਈ ਨਾਲੋਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ” ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਇਕ ਬੰਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਮਨ ਤੇ ਬਾਂਤੀ ਬਾਇਮ ਹੋਈ ਵੇਖਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਰੂਸ ਵਲੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਅਮਨ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਰਹੇ।

ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨੌਹ ਦਾ ਚਿਕਰ ਬਰਨਾ ਵੀ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਂਗਾ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਇਸੇ ਰਵਾਦਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨਾਲ ਕਈ ਪੱਖੋਂ ਮਤਭੇਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਆਪ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਬਦਰਦਾਨ ਸਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਕਦਰਾਂ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਰ ਧਰਮ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਮਾਰਗ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ, ਭੈਰ-ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰਾ ਸੁਹਣੇਰਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸੱਧ, ਅਤੇ ਗ਼ਾਫ਼ ਮੰਤਲ ਦੀਆਂ ਪੋਤੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਇਕ ਚੰਗਾ, ਖਰਾ ਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਭਾਈ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦਾ ਉੱਤਮ ਮਨੋਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸੇ ਮੰਤਲ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਝੁੰਘਾ ਸਨੌਹ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਦੀ “ਨਾਸਤਕ” ਝੂਮੀ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਣ ਲਈ ਵੀ ਆਏ ਸਨ। ਉਹਨੀਂ ਇਨੀਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਚਵਾਨ ਸੰਤ ਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕਰਵਰਤੀ ਪੱਕੇ ਡੇਰ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਭੈਰ-ਭਲਾਈ ਲਈ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਫ਼ਾਹਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅਜਾ ਸਭਨਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਢੀਵਾਰ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਅਜ਼ਾਬ ਯਾਦ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਲਾ ਰਸਿਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਜੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਬਹਿਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਉੱਤਮ ਕਲਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਖਮ ਬਣਾਉਣ, ਉੱਚੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਮਨੋਭਿਰਤੀਆਂ ਉਪਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਭਖਚਿਅਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਬਾਸਤ੍ਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਲਾਉਂਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਦਰਿਆ ਜਾਂਚਾ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾ ਕਮਾਲ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ। ਮੇਨੂੰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਸਰੋਤੇ ਵਜੋਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਦਾ ਸੁਭਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦੋਬ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵਿਚ ਘੜੂ ਧਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਆਪ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਛਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਵਧੀਆ ਨਸਲ ਦੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਛਾਉਆਂ ਤੇ ਲਵੇਰੇ ਪਾਲਣ ਵੱਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਚੰਗੇ ਸੁਹਣੇ ਠਵੇਰੇ, ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਦੇ ਘੜੂ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੁਥਸੂਰਤ ਭਾਕੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੌਂਦਰ-ਪਛਾਣ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਰਥਿਕ ਪਛਾਣ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰਾ ਮਨੁੱਖ ਬਣਨ ਵਿਚ ਅਵੱਧ ਹੀ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਵੱਤਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ

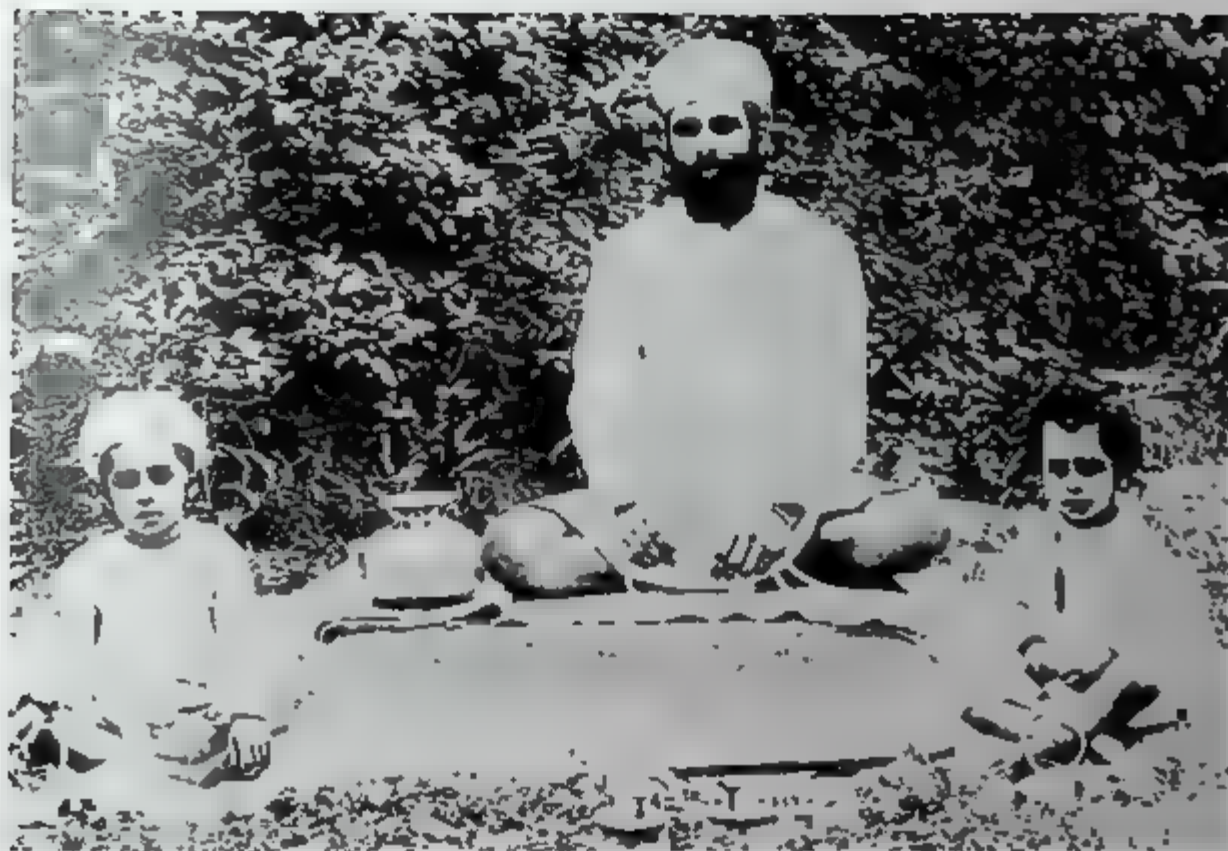
ਅਸੀਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਵਤਾਰ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਮੈਂ ਅੱਤ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਵੇਦਾਂ ਵਿਚ ਲੱਭੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਝਮੀਨ ਵਿਚ ਹੋਈ, ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਇਨਸਾਨੀ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁਧ ਨੇ "ਸਰਿਆਮ-ਬਿਵਾਮ-ਸੁੰਦਰਮ" ਦੇ ਜਲ ਨਾਲ ਸਿੰਜਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਚਤ ਕੀਤਾ, ਏਸੇ ਹੀ ਬੂਟੇ ਦੀ ਪਰਵਰਸ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੋ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਅਦ ਹਨ ਇਸ ਬ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਪਰ ਜੜ੍ਹ ਸਤਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੈ। ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚੋਰਟੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਲਈ ਉੱਤਮ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਹੀ ਇਹ ਬੂਟਾ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਛਾਂ ਮਾਣਦਿਆਂ ਅਤੇ ਚੰਗੇਰਾ ਤੇ ਉੱਤਮ ਚਿਤਵਦਿਆਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬੜ੍ਹਾ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸੁੱਚਾ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸਰਬ-ਸਾਂਝ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ-ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਕਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਪੰਜਾਬ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਉਹ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਲਹੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਜੁਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਕਰਵਟ ਲੰਟੀ ਆਏਗੇ। 1857 ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸੁਰੰਗਰਾ ਸੰਗਰਾਮ ਜਦੋਂ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸੇ ਹੀ ਸਾਲ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਸੰਤ ਯਾਤਰਾ' ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਹੀ ਵੱਡੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਆਰੀ ਆਰਮਬ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘੀ ਦੀ ਧਾਨ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦੋਸ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਖ਼ਤਰੀਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਜੁਲੇ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣਾ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤਿਆ, ਉਹ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਲਈ ਸੰਖਰਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਆਦਰਸ਼-ਰੂਪ ਬਣਿਆ। ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜਦੋਂ-ਜਦੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਭਲੇ-ਵੱਡੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਬਾਬਾ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸੇ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਸੁਰੰਗਰਾ ਸੰਗਰਾਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1906 ਵਿਚ 16 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਗੁਰਗੱਦੀ ਨੂੰ ਸ਼ਬੰਧਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 1959 ਤੱਕ 50 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਧ ਸਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਖ਼ਤੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਐਸੇ ਕਈ ਮੌਕੇ ਆਏ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਥੋੜੇ ਦੂਰ-ਰਸ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਨਿਰਣੇ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਉਖਾਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ 1914 ਦੀਆਂ ਚਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ਚਿੱਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੀ ਕੰਧ ਢਹਿਣ ਦੀ। ਸਦਾਲ ਸਿਰਫ ਕੰਧ ਢਹਿਣ ਦਾ ਹੀ

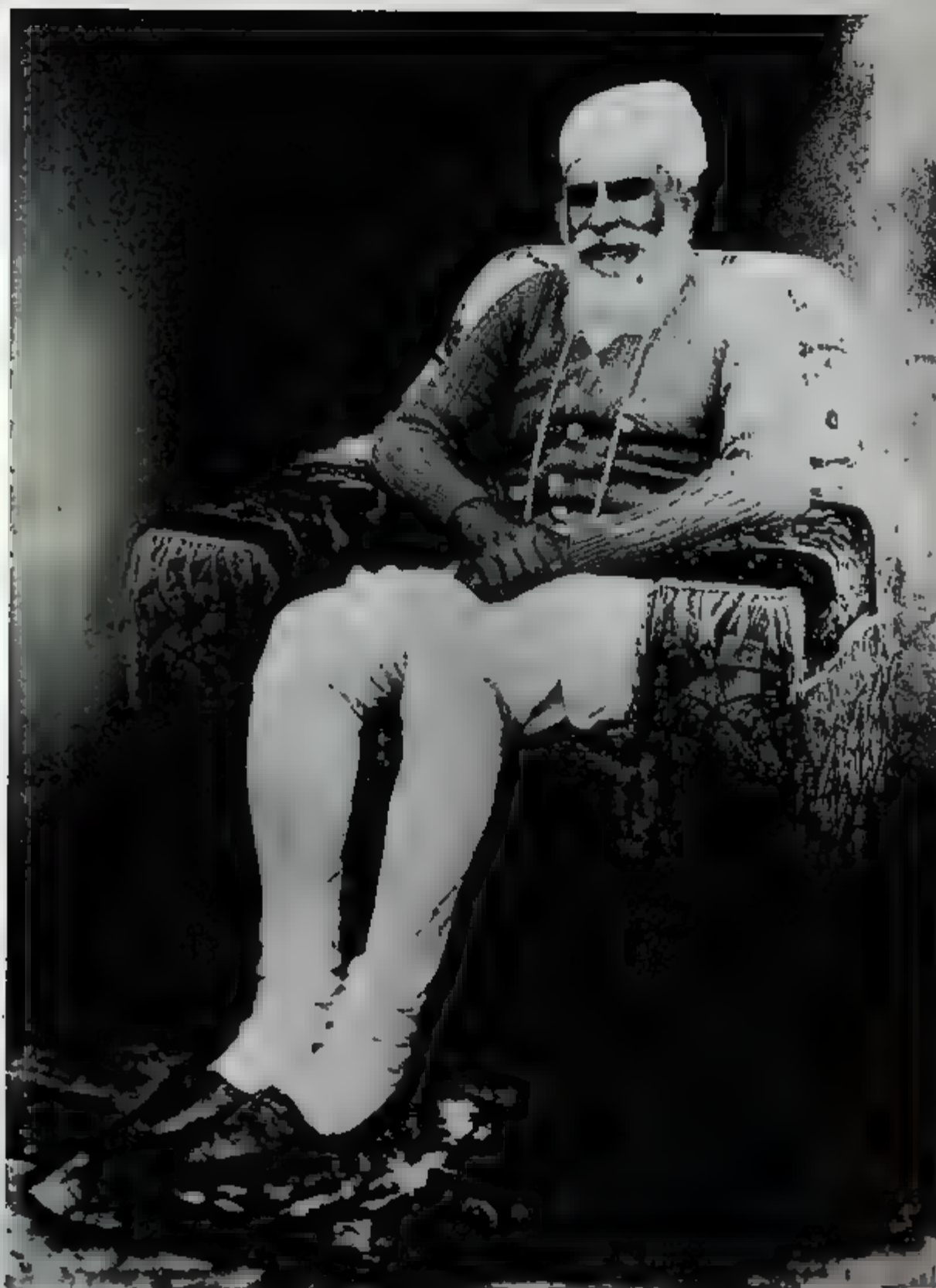
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨਾਲ
 ਖੇਂਬੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ (ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ)
 ਸੱਜੇ : ਬੇਲੁ ਜੀ (ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ)

1939 ਈ: ਲੁਧਿਆਣੇ, ਸਟੇਟ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਪੀਤਰ ਜਥਾਪਰਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨਾਲ ਸਲੂਸ ਵਿਚ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ, ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ

ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੇ ਅਭਿਸਰ ਜਨਰਲ ਬਾਹਨਿਵਾਜ਼, ਕੈਪਟਨ ਸਹਿਕਲ ਤੇ ਕੈਪਟਨ ਚਿੱਲੋਂ ਦਾ ਫੌਜੀ
ਅਦਾਲਤ ਵਿਖੇ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਆਇਟ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸਵਾਗਤ

ਹਾਥੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਅਨੰਦ : ਹੋਏ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ

ਸਚ ਸਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਥ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸਰੋਦ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਵਿਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਕਵੀਆਂ ਦੀ
ਜਾਣਗਾਰੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

ਭਾਰਤ-ਰੂਸ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵੀਅਤ
ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਖੀ ਸ੍ਰੀ ਖਰਬਚੇਵ ਅਤੇ ਸੇਵੀਅਤ
ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਬੁਲਗਾਨਿਨ ਨੂੰ ਨੀਲੀ ਰਾਵੀ (ਪੰਜਾਬੀ) ਦਾ
ਵਧੀਆ ਸਾਧਣ ਮਿੱਤਰਤਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਦਿਆਂ

ਸ੍ਰੀ ਮਾਫਾ ਵ੍ਰਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ
ਮਹਿਲਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਪਿਤਾ-ਪੁੱਤਰ—ਖੱਬੇ : ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਥੇਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਸੱਜੇ : ਸ੍ਰੀਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੰ: ਨਹਿਰੂ ਨਾਲ
ਖੋਵਿਓ : ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ,
(ਮੁੱਖਭਾ) ਸ. ਰੇਜਾ ਸਿੰਘ ਐਮ ਐਲ ਸੀ., ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਜੀ, ਬੀਬੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ

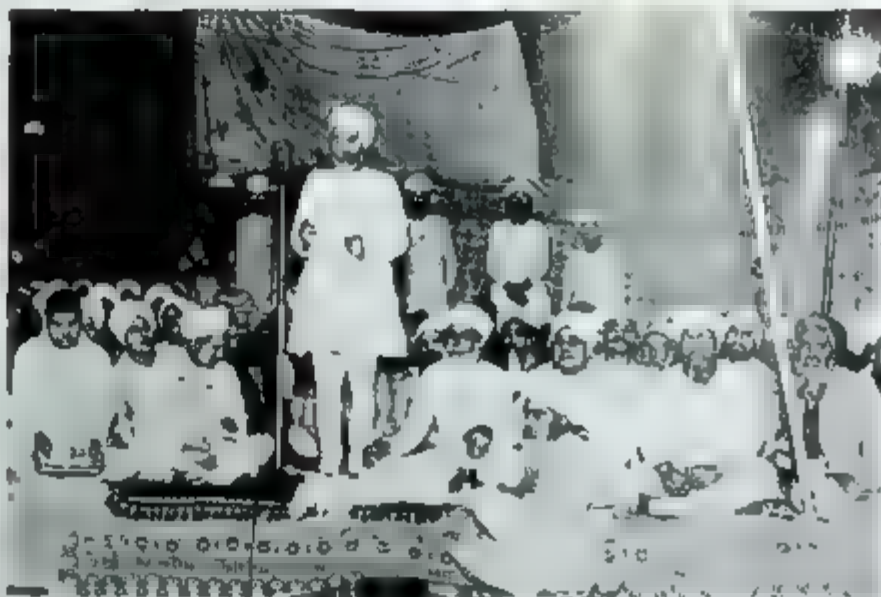

ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਪੁਜਿਆ ਮਾਤਾਦਾ
ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਅਤੇ ਫਤਹ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ

ਭੋਹਰਾਦੂਨ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ
(ਖੱਬੇ) ਸਵਾਮੀ ਸੰਤੋਬਾਨੰਦ ਜੀ, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ
'ਚਕਰਵਰਤੀ' ਅਤੇ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ 'ਆਲਮ'

1943 ਈ: ਹਿੰਦੂ ਸਿੰਘ ਮਿਲਾਪ ਥਾਨਕਰੀਸ,
ਸ੍ਰੀ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਭਾਵਾ
ਕੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਦੀ ਤਕਰੀਰ
ਖੱਬੇ : ਸ੍ਰੀ ਜੁਗਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਫਿਰਲਾ,
ਸੱਜੇ : ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਵੇਸ਼ੇ

1957 ਈ: ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ
ਸੰਮੇਲਨ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ
ਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ

1947 ਈ: ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਸਥਾਪਨਾ
ਦਿਵਸ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਠ
ਠਾਧਸਥਾਪੀ ਮਹਾਰਾਜ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ
'ਬੇਬਾ' ਦਾ ਸਵਾਗਤੀ ਦਿਲ
ਖੇਂਬਿਓਂ ਬੈਠੇ ਕਿ: ਰੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨਿਰਮਲੇ,
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਐਮ,
ਐਲ.ਏ., ਚੌਵਾਨ ਐਮ.ਪੀ. ਸਿੰਘ
ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਬੇਬਾ ।
ਖੱਬੇ : ਸ਼ੇਰ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਚਕਰਵਰਤੀ',
ਸ੍ਰੀ ਰਣਬੀਰ ਜੀ, ਸ. ਦਇਆ ਸਿੰਘ,
ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪੋਥਰਾਵਾਲੇ, ਸ. ਆਤਮਾ
ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲਾ

ਹਿਸਾਰ ਵਿਖੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਲੋਕਰ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਹੋਏ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਿਕੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ
ਡਾ. ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਵਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਿਕੁਰੂ ਜੀ, ਸ. ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਡੀਐੱਸ
ਮਨਿਸਟਰੀ ਠਾਣਾ । ਵਿਚਕਾਰ : ਚਰਤਮਾਨ
ਸਰਿਕੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ
ਸ੍ਰੀ ਠਾਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਸਤਰੀ ਠਾਣ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੰ: ਜਵਾਹਰ ਠਾਣ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

1966 ਈ: ਦਿੱਲੀ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਠਾਣ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ
ਬਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਅੰਤਮ ਦਰਸ਼ਨ : 22 ਅਕਤੂਬਰ 1959 ਈ. ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਯਾਤਰਾ

ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ ਬਾਲਦ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ
ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚੇ ਹੋਏ

ਅਟੌਲ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ
(1890—1959 ਈ.)

ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਣਖ-ਆਬਰੂ ਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ, ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ, ਹੋਂਦ-ਹਸਤੀ ਦਾ ਅਤੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਛਣ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕਮੁਠ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਸ ਲੋੜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਭਾਈਰੋ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਬੜੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ। 1914 ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਘਟਨਾ ਬਜਬਜ ਘਾਟ ਦੇ ਸਾਥੇ ਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਾਮਾਕਾਟਾ ਮਾਠੂ ਜਗਾਹ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖ ਮੁਸਾਫਰ ਗੱਲੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਨ ਇਥੇ ਗਏ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਰੋਹ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਵੀਹ ਦੀ ਇਸ ਸਵਾਲਾ ਨੂੰ ਬਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਨਵਾਬਾਂ, ਮਹੇਤਾਂ, ਸਰਬਰਾਹਾਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਮੁੱਦਲਬ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦਿਵਾਏ-ਸਿਮਵਾਏ ਕਿ ਜਗਾਹ ਦੇ ਮੁਸਾਫਰ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਰੋਟਰੇਂ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਬਜਬਜ ਘਾਟ ਦੇ ਸਾਥੇ ਵਿਚ ਮੌਤ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਨ। ਅਜਿਹੀ ਭਾਰਵਾਈ ਕੋਈ ਨਿਭਰ ਕੰਧਾ ਤੇ ਦਿਨਬਲਾਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕੁਰਸਿਖ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਘਟਨਾ ਸੀ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਦਾ ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਭਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਆਗੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਲਾਇਚ ਇਥੋਂ ਇਕ ਨੇਤਾ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰੇਰਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦਿਆਂ ਭਰਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਿਸਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਭਵਾਵਾਈ, ਦਲ-ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸਮਰਾਜ ਤੇ ਜੋਗ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਇਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਸਨ ਅਤੇ ਹਨ।

ਜਾਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਰਰੱਖ ਚਰਚਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਅਜੀਂ ਇਸ ਭਾਂਟੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰੱਖ ਚਰਚਨ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰੱਖ ਚਰਚਨ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿਸੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਦੇ ਆਪਣੇ ਚਿਖਤੀ ਬਚਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਨੁਭਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੇ ਮੌਲ ਦੁਆਰਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਚੇਪਰ ਮਹਾਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਚਨ ਕੀਤੇ ਹੋਣ, ਮਨ ਵਿਚ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ। ਅਗੋਂ ਦੀ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹੋ ਵੱਧ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਪਰੱਖ ਚਰਚਨ ਕੋਈ ਘੱਟ ਉਪਲਬਧੀ ਨਹੀਂ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਨਿਮ ਡਰਿਆ ਸਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਜਿਹੜੇ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਚਰਚਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਚਿਹਰੇ ਇਸ ਮੋਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਕੇ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਗੀ ਆਗੂ ਹਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਨੇਤਾ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਵੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅਜ਼ਾਦਗਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮਤਕਾਂ ਦੇ ਵੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਫੌਰ-ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੀ। ਪਰ ਕਮਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਵੀ।

ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਰੋਸ਼ਨ-ਦਿਆਲ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਜਵਾਹਰਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਥਾਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ 1929 ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੋਇਆ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਉਹ ਸਮਾਗਮ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵੱਡੀ ਕਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਾਈਆਂ ਸਮੇਤ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਚਾਤੀ ਨਿਛਰਾਈ ਹੇਠ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਅਮਿਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਕਾਂ ਦੀ ਥਾਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਥਾਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਵਾਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਬਨ ਬਰਨ ਹਿਤ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਜਦੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫੁੱਲਾ ਖਰਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਮਾਸਟਰ ਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਬਲੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਖੁੰਮਟੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਹਿਰ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਨੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਮਤ 1992 ਦੇ 'ਸਤਿਚੁਕ' ਦੇ ਬਜ਼ਰ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਆਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਹੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਲੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਚੰਡਾ ਬਰਾਇਆ ਹੈ ਨਾਮ, ਬਾਣੀ ਚਾ ਲੋਕ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਫੁਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਬਣੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਵੰਡ ਚਾੜ੍ਹਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਨੇ ਬੀਰਤਾ ਨੇ ਹੁਲਾਸਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਬਰਨ ਦਾ ਸੁਦਨਾ ਵੰਝਣ ਲੱਗ ਪਏ।" ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਵਿਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਦੇਸ਼-ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਾਨਵ-ਪਿਆਰ ਦੇ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਖੁੰਮਟੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਕੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਮਾਣ-ਮਰਿਆਦਾ ਨਦੀ ਢਲਾਏ ਸੰਖਲਬ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਲ ਅਜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਵੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਕੁਰਦਵਾਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਦੀ ਬੰਧ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਪ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, "ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਲਾਮਿਸਾਲ ਸੀ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਬਨ ਬਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ਸ: ਕੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ, ਸਾਈ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਸ: ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ ਅਤੇ ਸ: ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ। ਸ: ਕੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਠਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜਾਕੂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਉਘੜਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੋ ਪੂਰੇ ਠਾਸਰਕ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਟਕਸਾਲੀ ਖਰਬਾਂ ਵਿਚ ਆਸਰਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ ਵੀ ਸੀ। ਸ: ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੱਖ, ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਦਾ "ਮਨੋਰਥ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਹੁੰਦੀ ਠੀਕੀ" ਸੀ ਅਤੇ ਹੋ ਵੀ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝ।

ਸਾਬੀ ਸੰਹਨ ਸਿੱਖ ਜੋਬ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਰਮਿਉਨਿਸਟ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਨੂੰ ਧਾਦ ਆ ਭਹੀ ਹੈ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਫਾਨਡੇਸ਼ ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਾਖਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਰਮਿਉਨਿਸਟ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਾਸਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਵਲੋਂ ਉਪਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਨਿਖੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਬੰਧ ਰਹੇ ਹਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਰਲਬ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਠੰਡ-ਹਿਰ ਨਾਲ ਵਚਨਬਧਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ। ਅੱਜ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੱਖ ਵੀ ਉਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅੱਖੇ ਖੋਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੋਲਸਿੱਧੀ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਫਾਨਡੇਸ਼ ਵਿਚ ਬਾਮਲ ਹੋਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੋਰੀਆਂ ਨਗਰ ਦੇ ਸਾਹਿਬੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸੰਪਰਕ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਨੇ ਮੇਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਮਲ ਹੈ ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੱਖ ਚਕਰਵਰਤੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਕਈ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੱਖ ਜੀ, ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸ: ਹਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੱਖ ਹੋਸਪਾਲ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ। ਇਹ ਸੱਜਣ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਉਘੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਉਸਰਵੀਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਵੱਲ ਅਜੇ ਠੰਡੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੀ ਠਿੱਜ-ਵ੍ਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਸਬਰ-ਲਹਿਰੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਧੁਰ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਥਿਰਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਰਸੀਏ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਇਕ ਉੱਚ ਭੱਟੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਹੋਰ ਅਨੰਦਾਂ ਪੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਾਨਵ-ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਿਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੱਜ, ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਚੁਕਿਰਦੇ ਵਿਚ ਘੋਰ ਅਧਿਕਾਰ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਨਹੁ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤ ਆਰੋਧ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਪਰਛਾਏ ਹੇਠ ਲਹਿਮਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਜਿਹੜੀ ਅਸੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਖਣੀ ਬਾਧੀਦੀ ਹੈ ਉਹ ਹੈ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨਤਾ ਅਤੇ ਮਰਭੇਦਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭਵਾਦਾਰੀ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਮਿਲ ਬਠਿ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਲਾਟ-ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਆਪ ਨਿਮਨ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਾਚਾਰ ਰੂਪ ਸਨ :

ਨਾ ਕੋ ਬੇਗੀ ਨਾਹਿ ਭਿਗਾਨਾ,
ਸਗਲ ਸੰਗ ਹਮ ਕੋ ਬੰਨ ਆਈ ॥

ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਦਰ

ਡਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅਨਜਾਣ

•

ਨੀਲੋ ਨਹਿਰ ਬੰਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿਮਰਨ ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇਨਾਵਾ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੱਚੇ ਪਾਰਬਾਹ ਦਾ ਭੇਰਾ, ਰਾਮ ਸਰ ਬੰਦੇ ਸੀ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਘਟਾਏ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਭਾ ਜੀਵਨ ਬੰਦ ਨੂੰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਾਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਡਾਈ ਲੱਭ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰ ਨੂੰ, ਏਥੇ ਹੋਣ ਸਮੇਂ, ਹਰ ਬੱਚ ਸਵੇਰੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਦਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਧਦੀ ਸੀ। ਮਾਭਾ ਗੁਪਿੰਦਰ ਕੋਰ ਜੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹਰ ਸੁਭਾਗੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

1914 ਈ: ਵਿਚ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ। ਇਕ ਤਾਂ ਬਰਤਾਨੀਆ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹਕਾਬ ਕੰਜ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਬੰਧ ਵਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਡਿਆਦਤੀ ਨੂੰ ਸੰਤ ਮੰਗਤ ਸਿੰਘ ਅਰਸੀ ਫਰਿਬਰੇ ਨੇ ਖੜੀ ਫਿੰਦਰ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਢੀਡ ਮਾਲਜਾ ਦੀਵਾਨ ਜਾਂ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਮਰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਡਿਆਦਤੀ ਦੇ ਮਿਠਾਫ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ। ਸ: ਸਰਦੂਰ ਸਿੰਘ ਕਵੀਬਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਚਟਪੈਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਵਾਲੇ, ਦੀ ਇਸ ਮੰਚਲ ਵਿਚ ਆ ਕਦੇ ਅਤੇ ਕੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਛਾ ਚਿੱਠਾ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀਆਂ ਰੋਕਟ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕੱਟ੍ਹਰੀ ਕੰਧ ਹੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਕੰਧ ਚੱਠਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਮਾਸਟਰ ਤਾਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰੋਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਨੇ ਸਾਭਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਿਟਰੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਡਾਕੀ ਵਿਕੇਂਠ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਮਾਸਟਰ ਡਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ :

"1914 ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਹੋਈ, ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹਕਾਬ ਕੰਜ ਦੀ ਕੰਧ ਚੱਠੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਫਰਿਬਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਧਾ। ਅਸੀਂ, ਮੈਂ ਅਤੇ ਰੋਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਫੱਲਫਾਰ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ

ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਠਾਮਿਆਲਾ ਸੀ।"

ਨਵੰਬਰ 1914 ਈ: ਦੀ ਬਜ਼ਾਜ ਘਾਟ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਿਖੇ ਭੋਲੀਆਂ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰੇ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਭੁੱਲ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਰਵਾਈ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਠਹਰਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਮਾਧਾਣਾ ਮੰਨੂ ਰੁੱਖ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਭੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ, ਜਾਣੇ ਹੋਏ ਧੋੜੇ ਵਾਲੇ ਕੀ, ਸਿੱਖ ਸਨ। ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਭਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਰੋਸ ਵਧੇਰੇ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਮੱਥਿਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਰੀ ਦਿਲ ਨਾਲ, ਭਰੀ ਦਿਲ ਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲਾਹੁਣ ਲਈ, ਭਰਤਾਨਵੀ ਹਾਥੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਸਦੀਯ ਕਰਨ ਲਈ ਰਖਤਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਕੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸਰਬਰਾਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਠਿਥ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਬਜ਼ਾਜ ਘਾਟ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਲੱਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਬੋਰੀ ਦੇਣ ਲਈ, ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਵਿਚ ਚੋਟੇਵੇਂ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਮਰਾ ਪਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਬਜ਼ਾਜ ਘਾਟ ਉੱਥੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਥਾਵੇਂ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਸੀ, ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਸਥਾਰ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਬਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਮਰਾ ਅਸਥਾਈ ਬਿਥ ਭਾਂ ਨਾ ਭੱਪ ਸਕਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਖੁਫੀਆ ਰਿਪੋਰਟ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਬੋਰੀ ਵੇਟ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਉਹ ਬਾਕੀ ਮਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਨ।

1914 ਈ: ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਵਿਚਾਰ ਚੁੱਪ ਫਿਰਿਆ। ਇਸ ਚੁੱਪ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੋਲੀ ਭਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਗੂਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਨੁਮਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਸਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਭੋਲ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨ। ਉਹਨਾਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕੱਬੇ ਅਤੇ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਦਾ ਠਾਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਆਲਮਾ ਦੀਵਾਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਮਹਿਰਾਂ, ਪੁਜਾਰੀਆ, ਸਰਬਰਾਹਾਂ, ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭਾਈ ਨੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਕੱਠੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਜੱਥੇ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ 90 ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਭਰਤੀ ਦਿਤੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ 25 ਲੱਖ ਸੀ। ਭਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਹਾਥੀ ਸ੍ਰੀ ਰੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਨਿਰਭੇ ਹੋ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ, "ਸੁਰਤ ਕਰੋ ਮੈਂ ਆਪ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਬੋਲਦਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਬਦ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।"

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਰ ਕੇ ਮੰਨ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੋਲਣ ਦਿੰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੋਲਣ ਦਾ ਸਰਾਫ਼ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੇ ਲੇ ਕੁਰਿਆਂ ਦੇ ਭਿਨਾਂ ਕੋਈ ਟਾਵ-ਟਾਵਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਭਰਤੀ ਤੋਂ ਬਚਿਆ

ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਵਿਰ ਬੁੱਢੇ, ਬਾਣ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਭਰਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਰੇ ਸਨ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਆਕੂਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਨ ਲਈ; ਆਪ ਜਗੀਰਾਂ, ਇਨਾਮ ਤੇ ਤਕਮੇ ਲੈਣ ਲਈ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਧ-ਬੜ ਕੇ ਭਰਤੀ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਬੇਗਾਨੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਲਈ ਜੇਗ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਝੱਕ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮ ਜਪਣ-ਜਪਾਣ ਦਾ; ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸੱਚ, ਸੁਚ, ਸੰਜਮ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦਾ, ਕੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਬੰਨਣ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਕਰਵਾਉਂਦੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਨਸੇ-ਪੱਤੇ, ਮਾਸ-ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਰੇ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

1915 ਈ: ਦੇ ਵਲਟੋਹੇ ਦੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਥਾਕੀ ਗੁਰੂ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮਾਤਾ ਰੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਫਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਬਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਸਮਝਦੀ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਨੀਏਂ ਨਹਿਰ ਤੇ ਚਲੀਓ ਦਾ ਨੋਮ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਹੋਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ ਪਰ ਮਾਤਾ ਰੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਲੈ ਲਈ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਲੇ ਵੀ ਨਿਰਚਿਤ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ 'ਵਿ ਵਸਾਖੀ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਿਮਾਣੀ ਵਿਥਾਦਸੀ ਤੇ ਭਸੰਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਮੌਸਿਆ ਤਰਨ ਭਾਰਨ, ਚੇਤ ਚੰਦੇ' ਵਲ ਭੀਰਖ (ਹਰੀਪੁਰ), ਸੇਵ ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਚਲੇਹਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਕੱਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ, ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਦਸਹਿਰਾ ਚੁੱਜਰਾਵਾਲਾ, ਮਾਘੀ ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਹੋਲਾ ਮਹੱਲਾ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਦੇਂਦੇ ਸਨ, ਮਨਾਵਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਤ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਦੇਵੇ ਕਰਨ; ਸਾਰ ਸੰਕਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਸੁਣਨ, ਘਰੀਂ ਚਰਨ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਬਾਣ ਦੀ ਸਿੱਧਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਦੀਰਿਆਂ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਝਾਹੀ ਠਾਠ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਰਚਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵਸਰਾਹ ਸਜਾਉਂਦੇ, ਤਿੱਲੋਦਾਰ ਚੰਗਾ ਯਹਿਨਦੇ ਅਤੇ ਤਿੱਲੋਦਾਰ ਹੀ ਵਧੀਆ ਜੋੜਾ ਪਹਿਨਦੇ।

ਸੰਤ ਮਹਾਰਾਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਠੇਝੇ ਅੰਹਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਦਾ, ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂਤਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਕ੍ਰਿਪਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਚੂਚੇ-ਵਾੜ ਦੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਸੰਤ ਮਿੱਤ ਸਿੱਖ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਹੀ ਜਾ ਦਰਬਨ ਦਿਤੇ। ਦਰਬਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਪ-ਬੁਧ ਹੀ ਕੁਝ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੱਲ ਤੱਥਿਆਂ ਕਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਕਦੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੋਜ਼ੋਸਰੀ ਰੋਹਰੇ ਦਾ ਲਲਕਾਰਾ ਪੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਘਾਬਰਾ ਤੇ ਗਿਰਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਡਿੱਗਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀਏ ਦੇ ਟਿੱਥੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਰਨਾ ਵਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਵੱਟਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਰਦਾ ਦੇਖੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਹਿਰ ਤੋਂ ਇਲਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਮੌਜ ਵਿਚ, ਵੱਟਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਰਦੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵੱਲ

ਕਦਮ ਵਧਾਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੂਜੀ ਵੱਟੇ ਤੇ ਇਹ ਤੀਜੀ ਵੱਟੇ ਹੋ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਹੋ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਬੱਸ!" ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਭਲਵਾਂਦੀ ਵੱਟਾ ਉੱਤੇ ਮਿਲੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਲਈ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਫਰਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਸ: ਦਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੂਹੇ-ਭਾਤ ਦਾ ਹੋਲਾ ਇਕ ਮੁਹੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਕਹਿਣੇ ਪਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਮਾਨਾ ਵਾਲੇ ਨੇ ਵਭਾ ਦਿਤਾ ਸੀ।

1918 ਈ: ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਭਾਤ ਸ਼ੇਖ਼ਪੁਰੇ ਵਿਚ ਹੋਲੇ ਦਾ ਰੋਕ ਪਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਇਲਪੁਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਲੀਹਾ ਬਰਨ ਲਈ ਰਾਪ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਨਹਿਰ ਕੰਢੇ ਥੋੜੇ ਕੇ ਅਭਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਗਿੱਦੋ-ਮਿੱਠੇ ਹੋਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਵਾਲੀ ਉੱਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਚੰਮੇ ਵਰਪਾਲਾ, ਮਸੇਕੇ ਵਾਬੀ, ਭੰਫਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਅਰਜਾਖ, ਗੋਂਦਲਾ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਵੇਂ ਹੋਏ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਆ ਦਰਸਨ ਦਿਤੇ।

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਸੰਤ ਏਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੰਬੰਡਾ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਰੁੱਖੜ ਜਿਹੀ ਥਾਣੇ ਵਿਚ ਨੀਕੀ ਨਚਰ ਰੱਖ ਕੇ ਰਸਨਾ ਧਿਲਾ ਕੇ ਬੰਦਗੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹੀ ਠਾਠ ਵਿਚ ਵਿਚ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਹਉਂਕਾ ਲਿਖਣ ਲਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਬਾਹ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਏ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾ ਕਿਸਰੇ", ਉਹ ਬਚਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਨੇਤਰ ਸਜਲ ਹੋ ਗਏ, ਝਲਾ ਕੂੜ ਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਡਾਂਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਿਵਾ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਹੋਏ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪ ਬਹਿਨਬਾਹ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਰਬਾਹ ਦੇ ਥਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਬਰਨ। ਆਪ ਸਦਾ ਸਿੱਖੀ ਦਸਤਾਰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਬਾਹੀ ਠਾਠ ਭਾਠ ਭਾਠਾ ਭਾਠਾ ਡਿਆਗਣ। ਆਪ ਸਿੱਖਾਂ ਸਾਧਾਂ ਵਾਲਾ ਥਾਣਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨੇ ਭੜੇ ਥੋਮ ਕਰਨੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਈ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਸੱਚੇ ਪਾਰਬਾਹ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਜੋੜੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਹਾਏ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾ ਕਿਸਰੇ।" ਇਹ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੰਗ-ਜਮਨਾ ਵਹਿ ਕੁਰੀਆਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਦੀ ਅਰਥ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਮਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸੰਤ ਏਸਰ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਅਸਾਧਾਰਨ ਸੰਤ ਸਨ, ਪੁਰਨ ਪਰਤਾਪੀ, ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਲੀਟੇ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਮ ਦਾ ਛੱਟਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕਈ ਦਿਕਸ਼ੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਘਰਾਮ ਲਈ ਜੁਝਣ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਬਚਨ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਰਖਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਲ ਭਰਿਆ, ਇਸ਼ਨਾਨ-ਪਾਣੀ ਕੀਤਾ, ਕਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸਟੈਂਦ ਬੁਝਤਾ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਗਲ ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ, ਸੀਸ ਉੱਤੇ ਕੁਰਮੁਖੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾ ਕੇ, ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦੋ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਫਕਟ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਸੰਤਾਂ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਮਨ ਨਾ ਛੋਲੇ।" ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਚੇ ਪਾਰਬਾਹ ਨੇ ਬਾਹੀ ਠਾਠ ਵੱਲ ਅਜਿਹੀ ਪਿੱਠ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ

ਨਹੀਂ ਟੱਕਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸੰਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਦੇ ਕਰਨਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਸਭ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ।

1918 ਈ: ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਉਤੇ ਨਨਕਾਣੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ। ਆਪ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ, ਭੋਟਾ ਧਰ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਮਹੰਤ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਭਭਾ ਆਦਰ ਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਲੈਣ, ਕੁੰਜੀਆਂ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਬਹਿ ਕੇ "ਸਾਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਭਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਬਥੇਰੀ ਹੈ" ਕੁੰਜੀਆਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਨੇ ਕੀ ਚੰਨ ਰਾਸ਼ਨਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਨਿਰਜਲਾ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 1918 ਈ: ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸੰਤ ਬਰਠਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਉਸ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨੇ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਣ ਉੱਤੇ ਦੋਵਾ ਜਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਘਿਉ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਬੋਲ-ਬੁਠਾਵਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕਿਰ ਭਰਮ ਵਜੋਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰਤਬਾਨ ਕਹੀ ਮੰਗਵਾ ਕੇ, ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਦੇ ਰੱਸਣ ਦੇ ਬਾਬਜੂਦ ਵੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਠਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਸ਼ੀ ਵਾਲੀ ਕਾਂ ਪੱਧਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਵਰੇ ਕਿੱਲਾ ਤੀਂ ਨੀਂਹ ਚਖਵਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹਰਮਿੰਦਰ ਨਾਂ ਦੇ ਕਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ। ਆਪ ਨੇ ਰਾਮਸਰ ਦੇ ਆਡੇ ਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਝਾੜ ਗੁਟੇ ਪੁਟਵਾ ਕੇ ਉਸ ਕਾਂ ਉੱਤੇ ਆਥਾਵੀ ਲਈ ਜੁੰਗੀਆਂ ਪੁਆਈਆਂ ਅਤੇ ਬੰਨੇ ਵੀ ਛਡਵਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

1919 ਈ: ਦਾ ਹੋਲਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਿਜਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਹੀ ਹੋਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਨਿਹੰਗਾਂ ਵਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਥੋਸੁਆਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ। ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਰਸਦ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਆਪ ਉੱਲ੍ਹੀ ਰਸਦ ਵੰਡਦੇ ਸਨ, ਮਿੱਠਾ, ਬਦਾਮ, ਘਿਉ, ਸਭ ਖੁੱਲ੍ਹਾ। ਸੰਗਤ ਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਸਵਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਠਕਾਈਆਂ ਤੋਂ ਰੰਚ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੇ ਵਿਰੋਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੋ ਗੁਪਦੀਏ ਕੰਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਰਸਦ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਰ ਭੰਡਾਰੇ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਿਹੰਗ ਖਰ੍ਹਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ, ਬਦਾਮਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਠੇ ਨਾਲ, ਭੰਡੀਆਂ ਭਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮੰਗੀ ਰਸਦ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਈ ਨਾਲ ਚਹਿਣ ਦੀ ਸੁਮੱਰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋਲ ਅਧੂਰੇ ਵਾਲੇ ਨਿਹੰਗ ਇਹ ਬਹਿ ਕੇ ਚੰਗਾ ਰਸਾਦ ਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਦੇ ਕਿ "ਮਾਤਾ ਜੀ ਉਹ ਵੀ ਰੇਰਾ ਪੁੱਤਰ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਰੇਰੇ ਪੁੱਤਰ, ਲਸ਼ਨਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ?"

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨੀ, ਨਰੰਦੇ ਦੁਆਰਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਿਹੰਗ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਣੇ ਲਈ ਆਉਣ ਤੋਂ

ਤਰਥੇ ਸਨ। ਦੋ ਦਿਨ ਦਾ ਕੁਝਾ ਬੱਝਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਕੁਝ ਰੰਬੂਆਂ ਦੇ ਰੱਸੇ ਕੱਟ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦ ਇਸ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਰੱਖਣ ਤੇ ਸਥਰ ਬਰਨ ਲਈ ਬਯਨ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੋਲੇ ਵਿਚ ਚੰਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਈ ਸੰਗਤ ਦਾ ਫਿਆਨ ਰੱਖਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ-ਬਹਿਣ ਅਤੇ ਚੰਗਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਕਿਸੇ ਧੀਰਜਮੀਨ ਜਾਂ ਬੇਸਬਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਹੱਸ ਦੀ ਕੌਣ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ।

ਤੀਸਰਾ ਹਫ਼ਿਆਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਸੀ। ਹੀਣੇ ਦਾ ਡੋਗ ਪਾ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ। ਇਕ ਅਤਿ ਨਿਰੰਕਰ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਕੇ ਖੜੇ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨੰਗੀ ਰਠਦਾਰ ਝੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਮੁਝਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰੰਕਰ, ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਜਦੋਂ ਨਬਰਾਂ ਭਰ ਕੇ ਰੱਬਿਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਬ ਨਾ ਝੱਲ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨ ਕਰ ਲਈ, ਚਰਨੀ ਹੱਥ ਲਾਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰਣ ਗਿਆ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਾਫ਼ ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਤਕ ਝੂਫੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਚਣਾ ਨੂੰ ਡਾਂਘਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਬਿਰਹਾ ਭਿੱਜੇ ਵੈਰਾਗਣੀ ਬਥਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਨੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਬੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ ਰਾਗੀ ਬਾਬੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸੰਦਰ, ਹਥਾਕੀ ਤੇ ਸੰਦਰੇ ਤਾਂ ਇਕ ਗੀਤ ਗਾਵਾਇਆ ਜਿਸ ਦੇ ਬੰਨ ਸਨ, “ਸਾਈਆਂ ਲਾਜ ਰੱਖੀਂ ਲਾਈਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਦੀ।” ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਕੁਝਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਰੇ ਭਿੰਜ ਪਏ, ਹਾਲੀਂ ਬੋਹਾਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਹਟਕੇਰੇ ਭਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ, ਬੇਦੇਸ਼ੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਬੰਨੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਦੇਣੀ, ਜਿਹੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਬਧੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਦਾ ਤਾਂ ਬਿਆਦਾ ਲੱਭੀ ਤਕ ਪੁਰਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਖਟ ਵਲ ਵਧੇ। ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਥਾਣੀ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ, ਸੰਤ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਕਰਵਰਤੀ, ਪੰ. ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ ਚੋਸੀ, ਪੰ. ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਸਨ। ਇਹ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਰਾਜਕੁਲ ਦੇ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ, ਨਾਲਾ ਨਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਕਰਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਫੋਤੋ ਸੁਰੰਡਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋ ਗਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੁਝਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਵਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਦਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਤਰਨ ਸਿੰਘ ਕਹਿਮੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਯਨ ਕੀਤਾ, “ਮੈਂ ਕੌਰੋ ਨਾਲ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਨਿਰਾਉਣਾ ਹੈ — ਝੂਫੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ।” ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜੁੜਦੇ ਅਤੇ ਝੁਕਦੇ ਚਲੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੋਰੇਦਾਰਾਂ, ਮੰਦੀਤਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ, ਜਾਖੀਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ-

ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਵਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਬਣ ਆਈ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਕਰਨਗੇ।

ਮਹਾਰਾਜ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ, ਠਾਕਾ, ਵੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦਾਤਾ ਪੁਰਨ ਸੰਬੰਧ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਮਾਈ ਹੁਕਮੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਾਈ ਮਹਾਰਾਮਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਨਾਭੇ ਰਾਜ-ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਦਾੜ੍ਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਣੀ ਸਰੋਜਨੀ ਦੇਵੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਈ ਮਹਾਰਾਮਾ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਦਾ ਬੜਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਨਿਪੁੱਤਾ ਸੀ ਸੋ ਨਿਰਾਸ਼ ਅਤੇ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਮਾਈ ਦੀ ਸਲਾਹ ਮੰਨ ਕੇ ਰਾਜਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਰਨ ਆਇਆ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਭਵਾਜ਼ ਕਰਵਾਈ। ਮਾਈ ਮਹਾਰਾਮਾ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਣੀ ਸਰੋਜਨੀ ਦੇਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ-ਬਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਜਨਮ ਦੇਵੇਗੀ। ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਸੇ ਹੀ। 5 ਅੰਸੂ, 1976 ਬਿ: ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਅਰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬਰਨ ਪੁਆਏ। ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਭਜਨ ਲਿਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਰੀਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚ ਹੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਹੌਲਾ ਰਾਇਸ ਭਾਬ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਭਾਈਵਾਰ ਚੁੱਮਣ ਸਿੱਖ ਭੇਜਿਆ। ਸ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਭੰਮਾ ਵਡਾਲਾ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਈਵਾਰ ਸੀ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਾਇਆ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ 5860 ਵਿੱਥੇ, ਮੁਭਾਬਰ 1281 ਏਕੜ ਭਰੀ ਥੀੜ, ਮਠਾਰਥੁ ਵੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਟਿੱਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ।

1920 ਈ: (1976 ਬਿ:) ਦਾ ਹੌਲਾ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵੈਸਲੇ ਛੱਟ ਕਾਰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਹੌਲੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਇਕੋ ਵਿਭੇ ਉੱਤੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੈਲਟ ਦਾ ਪ੍ਰਕਰਮ ਭੇਜਿਆ। ਉੱਚ ਜਥੇਦਾਰ ਫਰਹਿ ਸਿੰਘ ਮਾਝਾ 1918 ਈ: ਦੇ ਨਿਮਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਡੈਟੀ ਸਾਹਿਬ 'ਗੁਰ ਬਿਨ ਘੋਰ ਅਧਾਰ' ਪਰਕਰਣ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦੀਦਾਰ ਨਾ ਕੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਿਉਰੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਖੱਟ ਜੁੱਕੇ ਸਨ। ਗੁਣ ਤਾਂ ਹੋਰ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੁਭ-ਸਿਆਣਪ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਇਸ ਹੌਲੇ 'ਤੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਚੇਤਨ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਕਲੀ ਫਰਿਸ਼ਟਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕ੍ਰਾਧਕ ਬਣਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਹਾਂ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰਧੀਆ ਸਮੱਗਰੀ ਅਰ ਅਰ ਪੜ੍ਹਚ ਸਕੇ।

ਇਸ ਹੌਲੇ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਥੇਚਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਜਵਾਨ ਬੀਬੀ ਇਕੱਲੀ ਮੇਲੇ 'ਤੇ

ਨਾ ਆਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਖਿਉ ਜਾਂ ਰਹਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਆਪ ਨੇ ਉਚੇਚਾ ਬਚਨ ਬੀੜਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਧਵਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਆਪਣਾ ਥਰ ਵਸਾ ਲੈਣ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਭੈੜਾ, ਭੋਰ-ਸਮਾਜੀ ਚਰਿਤਰਹੀਨ ਅਨਸਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਰਗਣਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਏਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਕੀਤੇ।

ਵਸਾਖੀ ਉੱਤੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆਂ ਦੇ ਸੱਤੀਂ ਕੱਪੜੀਂ ਅੱਗ ਲੱਕ ਗਈ। ਜੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਅੰਕੁਰੇਬ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਵੇਚਣੇ ਫੇਰਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਪਨਾ ਲੈ ਕੇ ਭੈੜਾ ਸਿੰਘ ਮਸਤਾਨਾ ਠਿੱਠਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪਰਗਣਾ ਵਿਚ, ਪਸ਼ੂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪਰਚੇ ਵੇਚੇ।

ਇਸ ਸਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਤ-ਮੰਡਲੀ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਚਲੀਯਾ ਸ਼ੁਰੂ ਬੀੜਾ ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਕੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਵੀ ਚਲੀਯਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈ ਲਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜੌਰ ਜਗਾ, ਧੂਪ ਧੁਖਾ, ਗੁੰਡ ਵੱਖ ਕੀ ਚਾਲ੍ਹੀ ਦਿਨ ਤਪ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਪ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ।

22 ਨਵੰਬਰ, 1920 ਈ: ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਥੇ ਦਿਨ, ਸੰਮਥਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇਣੇ ਮਾਤਾ ਕੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਖੁੱਖ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੁਹਿ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਅਥਰਾ ਧਾਰਿਆ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਭਜਨ, ਕੋਥੇ ਰਾਮ ਕੌਰ ਜੀ (ਅੱਥ ਜੀ), ਗੁਰੂ ਸਰ, ਨੇ ਚਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੁੜਗੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਹਿ ਵਿਖੇ ਕੇਅੰਡ ਸੁਬੀਆਂ ਆ ਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਅੰਡ ਜੀ ਹੀ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। 25 ਦਿਨੀਂ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਰਾਇਆ, ਭਜਨ ਦਿੱਤਾ, ਪਾਠ ਦਾ ਭੰਡ ਪੁਆਇਆ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ।

17, 18, 19, ਜਨਵਰੀ, 1920 ਈ: ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬਹੀਚਾਂ ਦੀ ਥਾਹ ਵਿਚ ਮੁਠੱਡੇ ਵਿਚ ਲਪੀਟੀ ਮੇਲਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਲਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਬ ਧਰਮ ਸੰਮੇਲਨ ਸੀ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਚੇਰਨਭਾ ਲਈ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸੀ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਰਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹੀ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆ ਭਾਵੇਂ ਲੰਬਾ ਦਾ ਧੀਰਜ ਰਹੇ ਤੇ ਸੁਕਤ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਿਆ ਤਾਂ ਵੇਹ ਵਧ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਰੁਕੇ ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਵੀ ਦਿੱਲਾ ਪੈ ਗਿਆ।

ਪਹਿਲਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਥਾਨਚਾਰ ਜਲੂਸ, ਫਿਲੌਰ ਤੋਂ ਕੱਢਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਬੀੜਾ ਅਤੇ ਮੁਠੱਡਿਆਂ ਰਕ ਸਹਿ ਸ੍ਰੀ ਅਥਾਲ, ਕੋਥੇ ਮਾਰਗਮ, ਅੱਲਾ-ਜੂ-ਅਬਬਰ ਦੇ ਜੰਕਾਰੇ ਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਆਪ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮਹਾਭਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਚੌਧਰੀ ਕੁਲਥਮ ਹੋਦਰ ਮਾਂ, ਤਾ: ਸੈਕ੍ਰਟਰੀ ਰਿਚਰਡ, ਐਡੀਟਰ ਸਦਾਕਰ ਠਾਹੋਰ, ਕੇਵਾਲ ਨਾਥ ਸਹਿਬਲ, ਜੇਵਾ ਸੰਮਰੀ ਫਿਲੌਰ, ਖਿਲਾਫਤ ਕਮੇਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਸ: ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਸ: ਸਰਦਾਰ ਸਿੰਘ ਐਡੀਟਰ ਮਾਨਸਾ ਠਾਹੋਰ, ਮਹਾਤਮਾ ਨੰਦ ਕੁਪਾਲ, ਕੁਲਸੀ ਰਾਮ, ਸੁਆਮੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੰਦ, ਹਬੀਬ ਅਲੀ ਮਾਂ ਆਦਿ ਯਾਦਗਰ ਅਤੇ ਰਾਸਸੀ ਆਦਿ ਸਨ।

ਮੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਭਰਪੂਰ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਸਨਖੱਤਰੇ (ਸਿਆਲਕੋਟ) ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਡਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਖੀਤੀਆਂ ਘਈਆਂ। ਮਤੇ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨੋਟਿਸ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਲਸ ਚੋਕੀ ਕੁਰੰਤ ਚੁੱਕੀ ਜਾਵੇ।

ਮਿਸਟਰ ਬੋਰਿੰਗ, ਸੁਪਰਇੰਟੈਂਡੈਂਟ ਸੀ. ਆਈ. ਡੀ. ਰਾਠਾੜ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ। ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਰਿਖਸੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਦਰ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਉੱਤੇ ਜੱਤੀਆਂ ਸਟੇ ਜਾਣੇ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਿਖਸੂ ਨੇ ਵੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਕਿਹਾ, "ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਕੁਸੀਂ ਰਹੋਗੇ ਜਾਂ ਅਸੀਂ। ਅਸੀਂ ਜ਼ਾਲਮ ਸਰਕਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਣੀ।" ਉਹ ਬੇਨ ਵਧੇਂਟ ਕੇ ਕੁਰਚਾ ਬਣਿਆ।

ਸੁਹੇਬਾ ਸਾਹਿਬ ਅਜੇ ਵੀ ਰੋਰਲੇ ਇੱਥੇ ਹਨ, ਪਾਣੀ ਝੁੰਘਾ ਅਤੇ ਬੇਸੁਆਦਾ ਹੈ। ਮੰਜ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਥੇ ਦੇ ਚੁਰੂ ਬੋਧਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਦ ਵਿਚ ਬਣੇ ਕੁਰਦਿਆਰੇ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਉਣ ਲਈ ਮਤਾ ਮੇਲ ਕੇ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਮਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਭੱਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਪ ਸੱਚੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਮੁਹੱਤਾ ਮੇਲੇ ਪਿੱਛੋਂ 9 ਮਾਘ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ।

ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਲਾਹੇ ਹੋਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਭਲੇ ਸਾਧੂ ਜਾਣ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸੁਹੇਬਾ ਸਾਹਿਬ ਉੱਥੇ 'ਤੇ ਸਮੱਝਰੀ ਲੈ ਕੇ ਪੁੱਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਮਲ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਨੇ ਅਥਾਲੀ ਜਾਣ ਕੇ ਨਾ ਬਲਨ ਚਿੱਤਾ। ਸਵੇਰੇ ਪਛਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਤ-ਮੰਡਲੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਵੇਖਿਆ ਕੁਮਾਏ, ਭੱਰਰ ਸਭ ਉੱਤੇ ਖੱਟਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਭਾਗਿਆ ਅਤੇ 5 ਮਾਘ ਨੂੰ ਜੰਮਲ ਸਿੰਘ ਚੋਲੀਂ ਆਇਆ ਸ੍ਰੀ ਕੁੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਭੀੜ ਲੈ ਕੇ ਆਖੰਡ ਪਾਠ ਕੀਰਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਠਾਕ ਕੁਲ 64 ਨਾਮਧਾਰੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ 111 ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੀ ਰੋਲ ਤਾਂ ਦੇਵੇ ਹੀ ਸਨ, ਆਪ ਖੁਦ ਬਾਨਣ ਲੈਣ ਵੀ ਜਾਏ, ਚੱਕੀ ਵੀ ਪੀਂਹਦੇ ਤੇ ਸੇ ਹੱਥ ਝੁੰਘਾ ਪਾਣੀ ਸਿੰਘ ਕੇ ਫਿਰਤ ਤੇ ਫਰਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਲੇਰੀ ਮਿਲਦੀ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਰਧਾਹ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਹਰ ਅਰਿਕੀ ਨੂੰ ਭੰਗਰੋਂ ਪਰਛਾਦਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਲਾਲ ਸੇਠ ਵਰਗੇ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧ, ਪਰਿਵਰਤਾ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਤੋਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਕਈ ਸਥਾਨਕ ਭਾਗਤੀਆਂ ਨੇ ਭਜਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੱਜ ਗਏ।

3 ਵੇਤਰ, 1977 ਐ: ਨੂੰ ਹਰਨ ਭਰ ਕੇ ਪਿੱਪਲੀਂ ਜੰਡ ਥਣੇ ਰੁੱਖ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦਿਵਿਆ ਹੋਏ ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਮੁਕਤਸਰ ਮਠਾਉਣਾ ਸੀ।

ਇਸ ਹੋਏ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸੂਚੇ ਥਾਪੇ ਗਏ। ਹਰਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਠਾਕ ਦੀ ਰਕਾਬਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੂਬਾ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਾਏ। ਜੇ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੁਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਸੂਬਾ ਕੂਕੇ ਦੀ ਮਜਦ ਕਰੇ। ਜੇ ਖੁਕਾ ਹੁਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵਾਂਗਾ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਥਾਪੇ ਗਏ 26 ਸੂਚੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਵੇ ਇਹ ਸਨ :

ਫ਼ਰਿਹ ਸਿੰਘ ਮਾਂਗਾ — ਲਾਚੋਰ, ਜ਼ਫ਼ਰ ਸਿੰਘ ਖੰਡੂਦਾਈਏ — ਸਿਆਲਕੋਟ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ

ਬੰਦਿਵਾਲੀ — ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਿੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ — ਮਿਟਕਮਰੀ, ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੀਲਿਆਂ
 ਵਾਲੀ — ਬਹਾਵਲਪੁਰ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਭਦੇਤ — ਸੰਗਰੂਰ, ਚੰਨਟ ਸਿੰਘ ਮਹਿਮਾਵਾਲੀ — ਫਰੀਦਕੋਟ,
 ਸੋਠ ਮਹਿਲ ਸਿੰਘ ਵਿਲੱਭੇ — ਕੁਸ਼ਨਾਵਾਲਾ, ਪੰਡਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਪਧਾਣਾ — ਦੁਆਬਾ, ਜਠੇਧਰ,
 ਪੰ. ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਭਰਵਾਲਾ — ਨੁਧਿਆਣਾ, ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਮੋਲੀ ਵਾਲੇ — ਅੰਬਾਲਾ, ਚੰਡਾ ਸਿੰਘ
 ਬੁੜੇ ਭੱਲਾ — ਸਰਕੋਧਾ, ਸੋਠ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ — ਸਿਆਮ, ਬਰਵੰਤ ਸਿੰਘ — ਧੂ. ਪੀ., ਕਾਨ੍ਹ
 ਸਿੰਘ — ਲਖਨਊ, ਕੱਕਾ ਸਿੰਘ — ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕੁਸ਼ਨਾਵਾਲਾ, ਮਹਿਰਾਬ ਸਿੰਘ ਰਾਮਪੁਰ ਕੁਸ਼ਨਾਵਾਲਾ —
 ਚਾਵਲਪਿੰਡੀ, ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਹਰੀਪੁਰ — ਹਜ਼ਾਰਾ, ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਕਮਾਲਪੁਰ — ਸਿੰਧ ਹੋਦਰਾਬਾਦ,
 ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਘੁੱਕੋਵਾਲੀ — ਮੁਲਤਾਨ, ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਚੱਕ ਕੁਕਿਆਂ — ਪੁਆਧ, ਮਹਿਰਾਬ ਸਿੰਘ
 ਗਿੱਲ — ਬੇਖੁਪੁਰਾ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ — ਠਾਹੋਰ, ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਸੌਂਦੇਵਾਲਾ — ਨਾਇਲਪੁਰ, ਜਗਤ
 ਸਿੰਘ — ਹਜ਼ਰੋ ।

ਇਹ ਸੂਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ, ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਸਨ, ਪ੍ਰਭਾਵਦਾਤੀ
 ਸ਼ਕਤੀਵਾਨ ਵਾਲੇ, ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ
 ਪਰਚਾਰ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਂਦਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾ-ਮਿਸਾਲ ਉੱਚੇ ਜੁੱਥੇ ਜੀਵਨ
 ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧਾਥਾ ਜਮਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕਈ ਸਕੂਲ ਚਿਕਿਤਸਕ
 ਦੋ-ਦੋ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ
 ਸੂਚੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ
 ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਰਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾ ਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ।

ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕਾਇਮ
 ਰੱਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ
 ਕੀਤੀ ਗਈ । ਇਸ ਨੇ ਹੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਅਤੇ ਵਿੱਖੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਨਿਰਨਾ
 ਕਰ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਪਰਚਾਨਗੀ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਰੂਪ ਦੇਣਾ ਸੀ । ਨਾਮਧਾਰੀ
 ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਹੇਠ ਨਿਖੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।

ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ — ਮੁੱਖ, ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਸੀ ਫ਼ਤਿਹਗੜ੍ਹ,
 ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚਾਗੀ, ਪੰਡਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਪਧਾਣਾ, ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕਰਵਰਤੀ, ਚੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਖਾਨਪੁਰ,
 ਪੰਡਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਸੁਰਤ ਸਿੰਘ ਫ਼ਿਰੋਜ਼, ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਚੱਕ ਕੁਕਿਆਂ, ਮਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਭਰਵਾਲਾ,
 ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਮੋਲੀ ਵਾਲੇ, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਚੰਦੀਤਾ, ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਕੱਕਾ, ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਛੂਕਾ ਸੰਧਵਾਂ,
 ਜੰਗ ਸਿੰਘ ਬਿਲਗਾ, ਸੋਠ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਵਰਨ, ਠਠਾਮਟ ਸਿੰਘ ਭੱਰੇਵਾਲੀਆ ਕਰਾਲ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ
 ਕਿਆਮਪੁਰ, ਪੰਡਤ ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕੱਕਾ, ਅਰਬੇਲ ਸਿੰਘ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਭਦੇਤ,
 ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾਰੋਵਾਲਾ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਰਾਇਸਰ, ਧੋਮ ਸਿੰਘ ਸਕੂਦਾਲ, ਖਰਾਨ ਸਿੰਘ ਮਜ਼ਬੀ, ਆਰਮਾ
 ਸਿੰਘ, ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਸੌਂਦੇਵਾਲ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਖਾਨਪੁਰ, ਧਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀਆ ਬੱਤਾ, ਠਾਲ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲਵਾਂ,
 ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾਰੋਵਾਲਾ ।

ਇਹਨਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਸੂਚ-ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਧਿਆਨ
 ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਚੋਣੀ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲਿਆਂ ਪਰਚਿਆਂ ਲਈ 10,000 ਰੁਪਈਆ

ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਨਾ ਹੀ ਵਪਾਰੀਆਂ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਮਾਨ, ਸੇਵਕ ਦਲ, ਸਰਬ ਸਰਿਸ਼ਟੀ ਸੁਧਾਰਕ ਦਲ ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਲ ਤੌਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਹੀ ਕਰਣਾਧਾਰ ਸਨ ਜੋ ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਸਨ। ਜੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਜਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮਨਮੱਤ ਦਾ ਰੋਕ ਜਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੱਲਟ ਦੀ ਗੱਲ ਠਹਿਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਸਹੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਮੈਂਬਰ ਜਾਂ ਸੂਬੇ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਬਦਲਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਦਰਬਾਰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਵੀ ਆਪ ਰਾਏ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਔਲਾਨ ਵੀ ਹੋਲੇ ਸਮੇਂ, ਮੁਕਤਸਰ (ਪੰਜਾਬ) ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਾਜੇ ਦੀ ਥੀੜ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਵੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇਣੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਾਣੀ ਦਾ ਮੋਢਾ ਮਿਥੀਆਂ ਡਰੀਕਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ, 5 ਤੋਂ 10 ਹਾਥ, 1978 ਐ. ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਚੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਰੱਖਿਆ। 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਵਿਚ ਡਾਢਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਗਤ ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਹੁੰਮ ਹੁੰਮ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਵੱਡਾ ਹਵਨ-ਬੁੰਡ ਬਣਾ ਕੇ, ਦੋ ਧਾਗੇ-ਬਾਈ ਘਿਉ ਅਤੇ ਕਈ ਜਲ ਦੀਆਂ ਧਾਰ-ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਹਵਨ ਭਰਾਇਆ। ਹਵਨ-ਬੁੰਡ ਵਿਚ ਨਾਰੀਅਲ ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਫੜਕੇ ਨਾਲ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। 10 ਹਾਥ ਨੂੰ ਝੰਡ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਰਿਆਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਸੌ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਅਤੇ 700 ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਝੰਡ ਪਾਏ ਗਏ। ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੁਰਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਫਜ਼ਨ ਕਰਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫੜਕਣ ਅਤੇ ਕਫ਼ਹਿਰੇ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਠਾਕੇ ਤੋਂ ਆਏ ਸਰਬਾਰੀ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਅਪਣਾਈ।

ਇਸ ਸਾਲ ਚਲੀਆ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਥੇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਥੀੜ ਨੂੰ ਭਾਗ ਛਾਉਣ ਦਾ ਔਲਾਨ ਕਰਾਇਆ। ਉੱਥੇ ਬੰਖ-ਬਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਫੰਨਾਂ-ਛਪੜੀਆਂ ਵਿਚ ਟੁੱਲੇਬੀ ਨਾਥ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਰੂਪਿੰਦਰ ਬੌਰ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸੈਫ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੈਫ ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੱਥਿਆਂ ਨਾਲ, ਸੈਫ ਭਾਵੇਂ ਦੀ ਮੀਂਹ ਬਣੀ ਅਤੇ ਬੁਮਾਸੇ ਦੀ ਚੁੰਝੀ, ਕੀੜੇ, ਪਤੰਗੇ, ਚਿੱਕੜ, ਹੁੱਸੜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਥੀੜ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ-ਬੱਝਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚੇ। ਮਾਤਾ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾਵੇ ਉੱਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੇਵਕ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਆਪ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੇ ਭਾਣੇ ਮਾਜਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਤਾਂ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਧੁੜੀ ਵਿਚ ਲੋਟ ਕੇ ਇਲਾਨ ਕਰਦੇ ਚੱਲਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਢਲ ਅਲਪਹਿਰਾ ਪਰਯਾਦਾ ਛਕਦੇ ਸਨ। ਹੋਰ ਝਲ ਮੇਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਛਕਦੇ। ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਰੂਪ-ਰੂਪੀ ਵਿਚ ਸੈਫ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਾਧਾਂ ਸਮੇਤ ਸੱਦਿਆ। ਉਹ ਏਨੀ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਮਜ਼ਾਨ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ ਕਿ ਕਈ ਦਿਨ ਅੰਨ-ਜਲ ਮੁੱਧ ਠਾਏ ਬਿਨਾਂ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਜੇਠ-ਹਾਥ ਦੀ ਰਪਦੀ ਰੋਰ ਦੀ ਆਪ ਦੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਫਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਤਾ ਰੂਪਿੰਦਰ ਬੌਰ ਜੀ ਉੱਚੀ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਦਿਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਰੇਚਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ, ਪਰ ਇਸ ਰੂਪ ਨਾ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਸਨ।

ਇਹਨਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰਾ ਛੱਪਣ ਤੇ ਸੁਖ ਅਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਵੇਰ ਇਕ ਕੁਝ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮਤ-ਫੇਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੋਵੇਂ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਬਿਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਗਏ।

ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ, ਪੂਰਨ ਕੁਰ-ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੱਖਰਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਬੀਬੀ ਬਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨਾਲ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ 16 ਅਕਤੂਬਰ (ਅਸੂ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆ) ਨੂੰ 1921 ਈ: ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਪਰਵਾਰ ਸਹਿਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਬਰਤਾਰ ਕੌਰ ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋਸ਼ੀ ਭੇਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤਰੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦੇ ਪਰਵਾਨ ਬਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਕਾਬਲ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਾਂ ਬਰਤਾਰਵੀ ਸਰਕਾਰ ਵਾਹੀਂ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦਾ ਸਾਥਾ ਵਫ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਵੱਢੀ ਆਸ ਨਾ ਰੱਖੀ। ਉਸ ਨੇ 1921 ਈ: ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਾਹੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਉਹੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾਇਆ ਜਿਹੜਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ — ਅਸਹਿਯੋਗ ਅੰਦੋਲਨ। ਡਾ: ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਦਾਂ ਵਿਚ, “ਸਰਦੀ ਭੋਰ ‘ਤੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕਾਬਲ ਨੂੰ ਸਮਰਪਣ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਆਰਮਡ ਹੋਰ ‘ਤੇ ਕੱਲ ਦਿਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਬਦੀਕਾਟ, ਨਾ-ਮਿਫ਼ਰਤਰਨ, ਸੁਦੋਬੀ ਆਦਿ ਬਾਕਰਸੀ ਮੁੱਦੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਵਿਰਿਹਸਕ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਮੁੜ ਕਾਬਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਤ ਵਿਚ ਬਾਅਦ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਬਲੀਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਰਾਅ ਵਾਂਗ ਅਪਣਾਇਆ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਬਰਨ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਧੁਰ ਬੁੱਧ ਤਕ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਸਨ।”

ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਕੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ, ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਮੋਰਚੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਭਾਂਡਾਂ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੇਲ੍ਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੀਸ ਤਲੀ ਉੱਤੇ ਰੱਖੀ ਰਸੀਹੇ ਖੱਲਦੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਡੀ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਰੀਫ਼ਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਸਰਕਾਰ ਵਫ਼ਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰਬਰਾਹ ਅਕੂਤ ਸਿੱਖ ਨੇ ਤਾਂ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦੋਬੀ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ ਸਕੂਲਰ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਿੱਖ ਦੀ ਸਜਾ ਲੈਣ ਦੀ ਖੁੰਫ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਬੀਸਾਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਵੀ ਚਕੂਰੀ ਨਜ਼ੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੋਇਆਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਰਤ ਪੀ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਕਾਲ ਰਾਮਰ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ 1857 ਤਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਦਰਨਹ ਜਨਰਲ ਨਿਕਲਸਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸਜਾ ਦੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੋਰਚੇ ਲੱਗਣ ਬਰ ਕੇ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ, 26 ਨਵੰਬਰ 1920 ਈ., ਕੱਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦਾ, ਮੇਲਾ ਆਰੰਭਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਦਾਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਮਹੰਤ ਕਿਰਪਾ ਸਿੰਘ ਕੁਰੂਸਰ ਸਰਨਾਲੀ ਅਤੇ ਵੇਦ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਮੁਸਕਾਪੁਰ ਦਾਣੇ ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਲ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਹੰਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨਾਲ ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾਤੇਰਾਠੀਏ ਦਾ ਟਾਢੀ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ। ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਦਰ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਂ ਵਾਲੀ ਸਫ਼ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ।

ਇਦਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਬਾਅਦ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਦਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਰਨ ਆਏ ਹਨ। ਮਹੰਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ ਮਹੰਤ ਕਿਰਪਾ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੇ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀਆਂ ਬੁੱਜੀਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਆਪ ਲਓ, ਅਕਾਲੀ ਨਾ ਲੈਣ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਕਬੂਟ ਸਹਿ ਕੇ ਕੁਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਹੁਣ ਉਪਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਭਜਨ ਵਾਣੀ ਫਰਨ ਫਰਾਉਣ ਦਾ ਫਰੋਰੇ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਸੀ ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਚਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਸਿਰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਚਾਬੀਆਂ ਮੋੜੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਤ ਜੀ ਚੁੱਪ ਰਹੇ ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਮੁੜ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਾ ਧਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸੁਖੀ ਲਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਖ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਮਹੰਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਝਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਸਾਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਅਥਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦਾ ਅੰਦਰ ਵੀ ਬਲੁੰਦਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣੀਆਂ ਨੇ 23 ਫਰਵਰੀ 1921 ਨੂੰ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰੋਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਜੀਆਂ ਦੇ ਗੁੱਛੇ ਦੇ ਚਾਕ੍ਰੇ ਬੰਨ ਵਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੰਤ ਨਿਦਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ, ਸੰਤ ਮੰਡਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਸੰਤ ਮਨਬਾ ਸਿੰਘ ਫੈਮੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਬੰਦਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲੇ, ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਲੀ ਪੇਂਗ ਬੰਨ੍ਹਵਾਈ ਸੀ ਜੋ ਮਨਮੱਤ ਸੀ। ਏਸੇ ਆਲਮ 'ਤੇ ਅਰਬੀ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਨੇ ਕਾਲੀਆਂ ਪੇਂਗਾਂ ਸਜ਼ਵਾਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੰਪੇਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਢੋਰ ਲੁਆ ਕੇ ਵੀ ਸਜ਼ਵਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਭੱਕ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਾਫ਼ਾ ਜੀ ਨਾਲ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਏ। ਉਹ ਬੈਰਾਗੀ ਹੋਇਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਾਫ਼ਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਮੰਨ ਕੇ ਲੱਕਰ ਰਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੱਕਰ ਛਕਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਗ਼ੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਸੀ ਕਿ 50 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪਰਥਾਦਾ ਛਕਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਰਬਾਹ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਬਗ਼ੀਦੀ ਜੱਥੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜਿਆ ਭੋਸ ਬਦਲ ਕੇ ਬੈਠਾ ਕੁਰਾ ਹੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਇਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਂ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸਾਥੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ
ਜਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਫੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਦੜ ਚੱਟ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਇਸ ਹੱਥ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾੰਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਯੁਗਾ ਕਦੇ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ । ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਝੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੀ ਹਨ ।
ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਝੁੱਲਾਂ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਵਸਾਂ ਸਦਾ ਝੁੱਲਣਹਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਥਾਪਣ ਲੈਣਾ । ਤੁਸੀਂ
ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋ ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਛਣ ਦੀ ਕਾਰ ਹੀ ਵੱਖੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ
ਸੱਚ ਬੰਨਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਰਨਮਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠਾਈ । ਉਹਨਾਂ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਜੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਬਖਸ਼ਿਸ਼
ਦਾ ਦਰ ਸਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹੇਗਾ ।”

ਦੇਸ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਦਰਦਾਨ

ਕਾਮਰੇਡ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ

ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਹਾਤਮਾ ਪ੍ਰਭਾਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸ਼ਰਧਾਂ ਲਿਖ ਲਿਖਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਠਿਕਰ ਵੇਲੇ ਐਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਪ੍ਰਭਾਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਬਾਪਸ ਸ਼੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯਾਦ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਾ। ਕਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਮਸਥਿਆਂ ਬਾਰੇ ਖੁੱਧੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਕਾਂਡਰਸ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਸਮਝੂਰੀਅਤ ਤੇ ਰਹੱਸੀ ਦੇ ਸੰਕਰਾਮ ਵਿਚ ਹੋਰ ਹਿੱਸਾ ਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਰਾਵਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਮਤਾ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਬਣੀ ਦੂਰ ਡਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਵੇਖੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਵੇਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੋਂ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਦੁਖਦਾਈ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ।

ਮੈਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਨਿਹ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੰਕਰਾਮ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਤਨੀਆਂ ਘਾਟਾਂ ਘਾਲੀਆਂ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਾਥਰ ਬਦੇਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਹੱਥੋਂ ਰੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰਨ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪਰਖਿਆ। ਇਹ ਕੁਝ ਇੰਟਰਨਸ਼ਨਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆੜਾਥੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬੁੱਲਟ ਵਾਸਤੇ ਬੜਾ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੇ, ਪਿਤਾ ਮੁਨੱਡਾ ਖੁਰਦ ਤੋਂ ਇਕ ਸੀਲ, ਮੁਨੱਡਾ ਕਲਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਤੱਕੜਾ ਕੇਂਦਰ

ਸੀ। ਮੈਂ ਕਈ ਵੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਭੱਲ ਹੋ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਜੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਸਵਾ ਰੁਪਿਆ ਮੱਥਾ ਟਿਕਾ ਕੇ ਵਿਆਹ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾ ਅੱਤ-ਅੱਤ ਜੋੜੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਾਜ ਦਾ ਮਸਲਾ, ਨਾ ਘੁੰਗਟ ਦੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪੁੱਠਾ ਸਿੱਧਾ ਰਿਵਾਜ। ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੇਵਲ ਆੜਾਦੀ ਦੇ ਸੰਕਰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਬਲਕਿ ਸ਼ਿਅਜ ਸੁਧਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਅੱਗੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਆਪ ਦੇਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਥਰ੍ਹੇ ਦਿਨ ਜੇਹਲਾਂ ਤੇ ਮਛਕੂਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਗੇ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ 1945 ਈ: ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਚੋਣਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਤੇ ਜੱਬ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਬੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਗਏ। ਬੜੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਆਸੀ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਗੱਲਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਬੜੀ ਸਾਫ਼-ਸੁੱਧੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਰਹੀ ਫਿਸੇ ਇਕ ਪਾਠੀ ਨਾਲ ਲਕਾਉ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਭਰਤਾਂ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇਕਰ ਸਾਰੀਆਂ ਦੇਸ ਭਰਤ ਪਾਠੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਵੋਟਾਂ ਲਗਣ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਉਮੀਦਵਾਰ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਕਰਨਗੇ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਪਾਠੀ ਨਾਲ ਵੀ ਸਬੰਧ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆੜਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕਰਾਰ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਫ਼ੜਪ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਸੰਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਵਾਂਗੋ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਮਨ-ਵਿਵਰਾ, ਜ਼ਮੀਨੀਅਤ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖ ਸਕਣ ਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਕਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਤੋਂ ਰਿਆਇਤਾਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਜੀ ਭੱਕਿਆ ਸਗੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੋਰ ਤੇ ਬੇਮੀ ਨਹਿਰ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਸੀ. ਆਈ. ਡੀ. ਦੀ ਨਿਯਮ ਬੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਹਰ ਦੇਸ ਭਰਤ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਖੂਰਨ ਬਾਤਮਈ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨਕਰਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਕਦਰ ਵਿਚ ਅਭੱਲ ਸਨ: 'ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਵੈ ਪਹਿਚਾਨੈ।' ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੇਵਲ ਧਰਮ ਭ੍ਰੰਬ ਦੀ ਇਕ ਰੂਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚਿੰਦਗੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਅਗਸਤ 1947 ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਦੇਸ ਭਰਤੀ ਬੜੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਨਸੰਘੀਆਂ, ਆਜ਼ਾਦੀਆਂ, ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗਾਂ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਨਸਾਫੀ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਹੱਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸੰਗਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਆਖ ਲੋਕੀ ਇਸ ਫੈੜੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਵਹਿ ਗਏ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਖੱਲੂਥਾਰੇ ਸਮੇਂ ਬੜੀ ਅਭੱਲਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖੇ ਦਾ ਚੰਤਾ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਤੋਲ ਕਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਰੀਸਰਚ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭੱਲ ਦੇਖੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ।

ਉਹ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮੁਲਕ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਮਾਹਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਭੋਕ ਸੀ। ਪੱਕੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੇ ਪਰਖ ਵਿਚ ਬਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਆਖ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਭੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ ਤੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਯਥਾ ਪਾਠਨ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੰਗਲਮੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬੜਾ ਕੁਝ ਸਿਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਕਦੁਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਜੀਵਨ ਨਕਰ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਯਾਦੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾੜਾ ਕਰਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਗਾਂ ਦਾ ਬੋਕ ਇਤਨਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੂਟੇ ਲਿਆ ਲਿਆ ਕੇ ਭੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਕਰ ਬਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਹ ਬੋਮਾਂਤਰੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਾਮਰਾਜੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਿਲਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨਾਲ ਡਮਦਰਦੀ। ਸੰਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀਆਂ ਅਮਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਤਾਹੁਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਅਮਨ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਹੋਈ ਇਕ ਅਮਨ ਭਾਨਵਰੀਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਹਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੰਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਜਾਂ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਮਨ ਯੀਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਵੇਖ ਕੇ ਖਾਉਣ ਅਤੇ ਅਮਨ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਵਣਾ ਕੇ ਹਿੰਦ-ਸੂਸ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਨ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਪਾਏ ਕਮੇਲਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਹ ਦਿਭਿਆ ਨਾਲ ਛੇ ਕੇ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ।

ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਵੇਕਰਾ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਢੁੱਟ-ਢੁੱਟ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਡਿਰਕੂ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਤੋਂ ਕਣੇ ਦੁਖੀ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਮੇਰੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਭ ਵਿਚ ਹੋਰ ਅੱਡਣ ਪਕਿਆਈ ਲਿਆ ਚਕੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੋ ਕਿ ਅੱਜ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੱਲੇ

ਕਾਮਰੇਡ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਨ ਹਸਰੀ ਸਨ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉੱਪਰਾਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਿਆਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਦੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਤਿਆ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੱਥਾ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਚਿਹਰਾ, ਨਰੋਆ ਸੋਹਣਾ ਸਰੀਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਣ ਮੁਰਬੀਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਓਦੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੱਥ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੱਧੀ ਵਿਰਥਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਵੱਧੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਬਾਗਰਸੀ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ। ਸਭੋਂ ਭਰੋਸ਼ ਪੱਖੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਉਹ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਭਾਈ ਲਾਲੇਆਂ ਦੇ ਸੀਰੀ ਸਾਥੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਨਿਥ ਭਾਈਆਂ ਨਾਲ ਆਵਾ ਏਟ ਵਾਣੇ। ਉਹ ਆਪ ਖੁਦ ਭਾਈ ਲਾਲੇਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਾਰਥਕ ਸੀ।

ਉਹ ਬੜੇ ਅਣਖ ਵਾਲੇ ਕੰਡ-ਪੁਰਖ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਉੱਚੀਆਂ ਤੇ ਸੁੱਚੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਤੇ ਸੁੱਚੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖ ਮੋਇਆਂ ਉੱਤੇ ਲੁੱਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਕਦੇ ਇਸ ਵੰਡੇ ਦੀ ਬਾਨ ਨੂੰ ਵੇਟਾ ਨਹੀਂ ਟੱਕਟ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਕਰੇਚੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਕਰੇਚ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਜੋ ਚੁਲਮ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਅੰਕਰੇਚ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਥਾਂ ਹਨ। ਕੋਟ ਹੀ ਜਿਲਾਸਾ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦਾ ਮੁਨੀ ਸਾਕਾ ਦਿਜਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ! ਇਹਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਂ ਤਾਂ ਉੱਤੇ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੌਮੀ ਰਹਿਰਾਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੂਕਾ ਤਹਿਰੀਕ ਨੇ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਵੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਕਰੇਚ ਦੀ ਕੁਲਮੀ ਦੇ ਮਿਲਾਡ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੰਡਾ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ਖਰ ਹਾਸਲ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅੰਕਰੇਚਾਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਸਾਹਿਬ ਦਿਬ ਪੁਲਸ ਚੌਕੀ ਬਿਠਾਈ

ਰੱਖੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਬਾਜ਼, ਆਉਣ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਕਰੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈ-ਸ਼ੀਤ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਾਂ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਖੌਫ਼ੇ ਵਰਤਾ ਬੇ-ਅਣਖੀ ਤੋਂ ਬੇ-ਕੋਰੜੀ ਸਮਝਿਆ। ਉਹ ਛਾਤੀ ਤਾਣ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਮ ਤਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਰਹੇ।

1946-47 ਦੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਮੰਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਕਦਾਈ ਵਿਚ ਭੁੱਲੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਡਿਰਬੂ ਝੂਠਾ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਵੀ ਡਿਰਬੂ ਜਿੰਨੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਬਾਧ ਡਿਰਬੂ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਏਹੀ ਹੀ ਨਹੀਂ "ਸਭੇ ਸਾਂਝੀ-ਰਾਤ ਸਦਾਇਨ" ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਹੀ ਬੁੱਲੜ ਵੀਰ ਵੀ ਇਸ ਵਹਿਟ ਤੋਂ ਨਾ ਬਚ ਸਕੇ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਇਹਨਾਂ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋ ਬੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਛਾਤੀਆਂ ਫ਼ਾਟ ਕੇ ਖੜੇ ਕਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਅਸੂਲ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਉੱਤੇ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਣ ਕਰਨ ਵੇਲ਼ਾ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗੀਤ-ਬਣਾ ਦੇ ਕੜੇ ਕਸੀਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੰਗੀਤ-ਬਣਾ ਦੀ ਹਾਸਲ ਸੀ, ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਪ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਡਰੱਬੀ ਦੇ ਝੰਡਾ ਕਰਦਾਰ ਸਨ। ਕਦੁਆਂ ਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਤੇ ਬਠਾਘਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੀ ਬਾਇਚ ਹੀ ਓਨੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋਵੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਬਧੀਆਂ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਕਦੁਆਂ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੋੜ ਤੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਝੀਕਾਭਰ ਤੋੜੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਿਖਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਵਾ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਤੇ ਖੌਫ਼ੇ ਖੜਨ ਲਈ ਹਰ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਉਹ ਨਿੱਤ ਨਿਰੰਤਰ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ

ਰਣਬੀਰ ਜੀ

ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਮੈਂ ਸਤਿਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਰਬਨ ਠਾਹੌਰ ਵਿਚ ਵੀਡੀ। ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੀ ਉੱਥੇ। ਉਸੇ ਵਿਚ ਉਹ ਆਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਸਮਾਜਿਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਰਗਾ ਰੂਪ, ਉੱਪ ਖੰਦਰ ਦੇ ਬਸਰਰ, ਬੁੱਢਾ ਸਰੀਰ ਪਰ ਸਦ-ਜੋਬਨੀ ਜੀਵਨ ਬਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਿਹਾ ਭਰਿ ਗਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰ ਕੁਝ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ ਇਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ? ਕਿਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਿਕ ਆਕਰਸ਼ਣ ਹੈ? ਕਿਉਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜੀਅ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਰਹੀਏ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੱਠ ਸੁਣ ਕੇ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੱਠ ਬਾਰ ਦਾ ਅੰਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅੰਨ ਉਸੇ ਵਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮੋਹਣੀ ਮੁਸਕਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ : "ਕਦੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਓ ਨਾ।"

ਮੈਂ ਜੋਬ ਨਾਲ ਕਿਹਾ : "ਆਪ ਬੁਠਾਓਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਕੀਰ ਆਵਾਂਗਾ।"

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਸ ਭੈਣੀ ਜੇਹੇ ਸੁਰਜ ਵਿਚ ਗਿਆ ਜੋ ਨੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਰਜ ਵਿਚ ਅਪਣਰਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਬਰਧਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ ਨ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਵੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਬਹਿਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਵਹਿੰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਬਰਤੀ ਤੇ ਏਕਦਰ ਬਰਤੀ ਦੇ ਸਾਕਰ ਉਮੜਦੇ ਹਨ। ਦੇਵੇ ਬਣਪ ਭ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਬਾਮਧੋਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਸਾਦਗੀ ਹੈ, ਤਪ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਉਸ ਮਾਨਸਿਕ ਬਾਂਗੀ ਦੀ ਬਾਕਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਹਿਦ ਸੁਰਜ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਨਕਰੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਡਿੱਠਾ ਕਿ ਦੇਵੇ ਸੰਨ ਸਰਵੰਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਸੰਕ੍ਰਾਮ ਦੀ ਦੁੰਦਤੀ ਵਜੋਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੁੰਦਤੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਏ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ, ਇਸ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਅਤੇ ਏਸ ਦੇ ਭ੍ਰਮਦੇ ਭੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਟੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਸੁਣੀ ਹੈ ਜੋ ਆਤਮਿਕ ਭਾਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਮਤਵਾਲੇ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਗਾਈ ਹੈ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਉਤਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਫਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਰਤਣ ਕੀਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲਗਾ ਜਿਵੇਂ ਚੰਗੇਰੀ ਦੇ ਉਪਰ ਉਹ ਥਰਫ ਵੱਕੇ ਚੰਮ੍ਰਖ ਹੋਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਭੀੜਾਂ ਦੀ ਅਵਿਰਲ ਧਾਰ ਵਹਿੰਦੀ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਲੜ-ਸਿਆਮਲਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਰਾਹ ਦਾ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਰਿਆ ਸੰਦੇਸ਼ ਸੁਣਾ ਦੇਵੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਚੰਡਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਰਾਤ ਅੱਧੀਓਂ ਬਹੁਤੀ ਥੀੜ ਖੁਚੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਭਾੜੀ ਸਦੇਰੇ ਉਠਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਅਜੇ 'ਭਾੜੀ ਸਵੇਰਾ' ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਏ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ : "ਆਪ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ।" ਮੈਂ ਅਸਚਰਜਤਾ ਨਾਲ ਅਕਾਸ਼ ਵਲ ਤੁਰਿਆ। ਸਭ ਪਾਸੇ ਰਾਤੋਂ ਸਨ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਚੰਦ ਵੀ। ਹੇਠਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕਿਹਾ — "ਇਸ ਵੇਲੇ ?" ਉਹ ਸੱਜਣ ਬੈਠੇ "ਹਾਂ।" ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਜੇ ਕਿਰਾਜੇ ਨਹੀਂ। ਸੱਟ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਓਹੋ ਦੱਸਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਸੋਚਿਆ, ਗੱਲ ਸੁਣ ਆਵਾਂ, ਆ ਕੇ ਸੋਂ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚਾ, ਓਥੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਭੈਰਵ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਾਰਾ ਭੀੜੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਗ ਚਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਜਟੇ ਲੀਂਦ ਭੀੜ ਕੇ, ਨਹਾ ਧੀ ਕੇ, ਸਵੈਚ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨੀ, ਸਵੈਚ ਮਾਠਾਵਾਂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਈ ਵੇਠੇ ਹਨ, ਰਤਾਰਾਂ ਲੱਭ। ਅਤੇ ਬੁਝ ਲੱਭ ਮਿੱਠੀ ਮਧੁਰ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਧਰ ਲੀਂਦੇ ਹਨ। ਅਜੇਹੇ ਗੁਰੂਦਾ ਭਰੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹ ਚਰਦ ਭਲੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਪੀੜ ਉਸ ਪਲਮ-ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹੋਣ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਾਰੇ ਭੰਡਾਂ ਦੀ ਢਵਾਈ ਹੈ। ਗੁਰੂਦਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਬਰਖਾ ਬਰਨ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਰੀਆਂ ਦੇ ਪਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾ ਰਿਹਾ। ਓਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੱਭ "ਸੁਭਾ ਸਵੇਰੇ" ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਹੁਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਉਠਦੇ ਹਨ। ਸਰੋਬ ਬਨਾਨ ਫਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭਜਨ ਵਿਚ ਮਕਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਜੋ ਜੋ ਬੁਝ ਚਿਠਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਵੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਲੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣ ਤੋਂ ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਪੁੰਨਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਫਿਰ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੈ। ਓਹੋ ਜੀ ਸੁੰਦਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੰਡਪ, ਉਸ ਵਿਚ ਬੂਤਰਵੀਂ ਓਦਰਿਆ ਵਾਗ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸਿਆਨ ਪਿਆਰ ਹੀ ਮਧੁਰਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਉਹ ਗੁਰੂਦਾ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਰਾਹ ਨਾਲ ਕਿਹਾਬਲ ਉਹ "ਕੂਕੇ" ਜੋ ਰਾਤ ਦੀ ਖਮੋਲੀ ਵਿਚ ਥਾਰ ਥਾਰ ਪੁਕਾਰ ਉਠਦੇ ਸਨ।

ਰੱਦ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ।

ਰੱਦ ਮੈਂ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਵਿਚ ਜੋ ਮਿੱਠਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ — ਇਕ ਅਨੂਪਮ ਭਗਤੀ, ਅਨੂਪਮ ਤਿਆਗ, ਅਨੂਪਮ ਪਿਆਰ — ਭਗਤੀ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਲਈ, ਰਿਆਜ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ, ਪਿਆਰ ਸਭ ਦੇ ਲਈ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ । ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਵੇਰਾਂ ਕਿੰਨੀ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ
ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਉਹ ਇਕ ਸੱਚੇ ਸੇਰ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਹਨ, ਓਥੇ
ਦੇਸ਼ ਹਿਰ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਅਜੇਹੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਧੜਕਦਾ ਹੈ, ਮਸਤਕ ਦੇਸ਼
ਲਈ ਸੰਚਦਾ ਹੈ, ਆਤਮਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਚਯਨਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਅਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕੱਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇੰਦ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ,
ਹੁਣ ਵੀ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਵੀ ਮੁਸਕੁਰਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਅਜੇਹੇ ਮਹਾਪੁਰਖ ਕਦੇ ਮਰਦੇ ਨਹੀਂ ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਹੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕਹੇ, ਉਹ ਨਿੱਤ ਨਿਰੰਤਰ ਜੀਵਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਲਈ
ਬਲਿਆਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਣ ਕੇ । ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਰਨਾਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਇਕ ਕਲਾਧਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਹਿਰਾਈ

ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ, ਕਲਾਧਾਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਣਯੋਗ ਸਨ। ਥੋਮਾ ਨੂੰ ਬਮਾਣ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪੇਸ਼ੀਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਚੋਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੁਭਾਗੀ ਹੈ ਉਹ ਧਰਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਵਰਗੀ ਉੱਚ-ਦੁਮਾਲਤੀ ਯਸਰੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।

ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੀਯਾਨੇ ਤੇ ਭੋਗਵੀ ਦਾ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਉੱਚਿਆ ਕਰਦੇ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਅਤੇ ਵੈਸ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜੇ ਜਾਂਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਜੋਖੇ ਭਾਵਿਆ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰੱਥ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਲਿਖ ਕਰੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਕਿਆਤ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਭਰੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਰੰਤਰਤਾ-ਸੰਕਰਾਮ ਤੇ ਅਸਲ-ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗੇ ਪਾਏ ਕਰਦੇ ਹਿੱਸੇ ਤਕ ਹੀ ਆਮ ਹੋਰ ਵੀ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਕੱਲ ਦੀ ਅਰਥ-ਭਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਰਤਪ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਲਹਿਰ ਜਿਸਦੇ ਆਬੂ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜੇ ਕਰਦੇ ਸੰਕਰਾਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਬੋਧੇ ਹਨ।

1857 ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅਸਰਦਾਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਕੁਝ ਅਰਬਾਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਤੰਗ ਬਜਾਇਆ, ਠਗਾਏ ਤੇ ਚੱਟ ਲਾਈ, ਅਤੇ ਸੁਰੰਤਰਤਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਬੰਡੀਆਂ ਬੁਰਯਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹਨ — ਲਹਿਰ ਜਿਸਦਾ ਬੂਟਾ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਦਕ ਦੀ ਖਾਦ ਪਾ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਸਿੱਜਿਆ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਵਾਤ-ਨਾਲ ਵਲ ਕੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਰਵਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਇਹ ਬੂਟਾ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ-ਜਾਤੀ ਲਈ ਵਲਯਾਇਕ ਤੇ ਛਾ ਦਾਇਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਲੀਠੀ ਵਲ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਬਲ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਠਹੇਰਾ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ

ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਟ ਤੋਂ, ਕੁਕਾ ਲਹਿਰ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੰਮ-ਪਛ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰ ਤੋਂ ਦੇਖ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸੀ, ਭੌਰੀ ਕੁਲਾਹੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਬਰਦਾਉਣ ਲਈ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਆਤਮਕ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਚਲਾਈ ਗਈ ਇਕ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਵਿਆਪੀ ਲਹਿਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸੀ ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਜ਼-ਗਿਆਨ, ਆਰਾਮਕ ਬਣ ਅਤੇ ਦਿਭ-ਵਿਭਟੀ ਸਦਕਾ ਇਹ ਕੌਲ ਸਮਝ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਖੰਡ ਨਾ ਕੇ ਉਭਰ ਗਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਬੰਦੀ ਕੌਮ ਰੂਹਾਨੀ ਭੋਰ ਤੇ ਨਿਘਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਸਰਬ ਪੱਖੀ ਪਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸਿਖਾਹ ਹੋਣਾ ਭਾਗਮੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ 'ਸਿਲਾ' ਦੇ ਸਮੇਂ, ਖਾਲਸੇ ਹੱਥੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਨਿਤਾਣਾ ਬਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਮੱਲ ਕੇ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਬਾਪ ਲਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਜਾਗੀਰੂ ਭੈੜਾਂ ਦਾ ਬਿਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਫੌਜ-ਵਿਲਾਸ ਵਿਚ ਫਸਦੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਅਲੱਪ ਹੁੰਦਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਫ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਦ ਉੱਚੇ ਹੋ ਕਦੇ ਸਨ, ਛਾਡੀਆਂ ਚੋੜੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਬਣਾ ਦੇ ਭੀਰ ਰਾਖੀਂਦੀ ਸੀ । ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੱਖੀ ਸਪਿਰਟ ਖੰਡ ਨਾ ਕੇ ਉਭਰ ਪੁਣ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਮੁੜ ਉਹ ਨੀਚ, ਝਾਡ ਪਾਡ, ਉੱਡਮ ਅੱਧਮ ਵਰਗੇ ਚੌਕ ਰਿੰਗਣ ਹੋ ਸਨ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਇਕ ਬਧੀਆ ਰਾਜਕ ਤੇ ਸਫਲ ਮਹਾਰਾਜ ਚੜ੍ਹੇ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਏਹ ਬੂਰ ਬੂਰ ਹੋ ਕਦੀ, ਜੀਹਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਘੁਟ ਭੱਡ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਅਕਿਰੇਡ ਦੇ ਪੈਟੇ ਜਾ ਪਿਆ । ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਿਆਂ; ਇਸ ਦੀ ਭਵਿੱਖ-ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਤੇ ਪੁਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿ ਸੁਰੰਗਰਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲਾ ਖਾਲਸਾ ਮੁੜ-ਸਿਰਜ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਅਗਵਾਈ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੁਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਹੜੀ ਸਦਾਚਾਰ, ਬਲਨ, ਤਿਆਗ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਲਕੜੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੋਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨਾ ਸੀ, ਵੰਗਾਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵੰਗਾਰਿਆ । ਗੋਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨਾ ਸੀ, ਵੰਗਾਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵੰਗਾਰਿਆ । ਗੋਰੀ ਤਾਕਤ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਤਾਕਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਚੁੱਦੀ ਦੇਖ ਲਈ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਜਦੀ ਸੁਣ ਲਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਨਹੀਂ ਜੰਮੀ ਲਕੜੀ ਉੱਤੇ ਮਾਰੂ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ

ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ; ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁਝਿਆਂ ਨੇ ਕਹਿ ਖਾਤਰ ਬੁਝਤਾਂ ਦਾ ਫਰਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਕੁਝ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਝਲ ਸੁਟਣ ਦੇ ਯਤਨ ਤੋੜੀ ਨਾਲ ਅਰੰਭ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਿਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਲਾਵਤਨ ਬਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਵਾਰਤਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਸੰਗਰਾਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਪਿਛੋਂ ਕੁਝ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੜੋਤ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹਨੂੰ ਮੁੜ ਹਰਕਤ ਦੇਣ, ਫਤੀਬੀਲ ਕਰਨ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਅਤੇ ਕਮਾਲ ਮੰਡਿਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਵੀਂ ਰਾਹ ਉਲੇਕਣ ਦਾ ਬਹੁਪੱਖੀ ਕਾਰਜ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।

ਸੁਥੇਰੀ ਤੇ ਨਾ-ਮਿਲਦਰਹਨ ਦੀ ਲਹਿਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮਹਾਰਾਮਾ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਦੇਣ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਹਿਰ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕੁਝ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਥਰ-ਬਦਮ ਤੇ ਨਰੋਆ ਰਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰ ਅਸਥੇਂ ਹੀ ਆਤਮਕ ਬਣ ਸੀ। ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਬਸਰਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਹਿਨਦਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਭਾਰ ਦੀ ਮਿਲਦਰਹਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੀ ਖਰਰਨਾਥ ਬਾਣੀ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗਿਆਨਤੀਆਂ ਤੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਆਤਮਕ ਬਣ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਬਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਸੰਗਰਾਮ ਈਸੇ ਚਿਰ ਰੁਕ ਲਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ; ਜੋ ਜਿਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਣ, ਵੰਡ ਫਰਟ ਅਤੇ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪਰਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚਿਰੂਧ ਨਹੀਂ ਬੰਨਦੇ, ਉਹ ਮਰਯੋਦ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਭਵਾਦਾਰੀ (ਟਾਲਰੈਂਸ) ਕੁਝ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਕ ਉਚੇਰਾ ਬੁਣ ਨਿਹਾ ਹੈ, ਇਥੋਂ ਰੁਕ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ (ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ) ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਸਰਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਵਾਜ਼ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੁਝ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਣ-ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਜੁਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੂਲ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਵੰਡਾ ਕਰਦਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਤਿੱਠਾ ਸੀ ਕਿ 1947 ਦੇ ਫਿਰਕੂ ਭਲਾਦਾਂ ਵਿਚ ਕੰਦਲ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਫਿਰਕੂ ਕਹਿਰ ਪੀਏਂ ਕਰੇ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਸੁਰੰਗਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮੀਏਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ 'ਏਕ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਥਾਰਕ' ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਸਫਲਾਂ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਚਾਹਦਾਨ ਸਨ। ਇਸ ਕੱਲ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਿਹੜੇ ਅਮਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਜੰਗ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਲਈ ਘੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਘੱਲ ਚਿਰ ਮੰਗੇ ਸਨ। ਭੱਲ ਕੀ, ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ — ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਮੁਖਾਬਤ, ਮਨੁੱਖ ਮਾਰਕ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਅਮਨ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ — ਉਹ ਤੇਦਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਧਰੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ

ਚੱਲ ਰਹੀ ਅਮਨ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਡਰਪੁਰ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਅਮਨ-ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਿਭਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਏ ਗਏ ਪ੍ਰਗਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਅਮਨ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਬਾਗ਼ਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ 'ਰੇਲਸਿੰਕੀ' ਵੀ ਪਧਾਰੇ।

ਸਾਥੀ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੱਥਾ, ਸਾਥੀ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ ਤੇ ਸਾਥੀ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਨੇਹ-ਚਰੇ ਸੰਬੰਧ ਬਾਇਮ ਕਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਤਿਕਾਰ ਸਦਾ ਹੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਮਤ ਫਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਾ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਗਾਈ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭੁੱਖਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਲਹਿਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਧਾਗਲਕ ਸਾਰ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਹੀ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਾਅਸਬ, ਤੈਕਨਜ਼ਰੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਘਿਰਣਾ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸੇ ਮਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮਫ਼ਰਕ ਬਾਰੇ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਚਨ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਗੂਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫ਼ਲਤਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਖੰਡਾ ਦੀ "ਧਾਰਮਕ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਹਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸਲੀ ਪੀੜਾ ਦਾ 'ਪ੍ਰਭਾਵ' ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਪੀੜਾ ਵਿਰੁੱਧ 'ਭੰਸ' ਵੀ ਹੈ। ਮਫ਼ਰਕ ਤਾਂ ਪੀੜਤ ਸੀਵ ਦਾ ਹਥੀਕਾ ਹੈ, ਦਿਲ-ਰਹਿਤ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਦਿਲ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਰੂਹ-ਹੀਣ ਹਾਫ਼ਤਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਹੈ। ਇਹ ਚੰਗਾ ਵੀ 'ਅਫ਼ੀਮ' ਹੈ।"

ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਮਫ਼ਰਕ ਦੀ ਪਛਾਣ ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ 'ਡਰੂਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੱਖਰੂਆਂ ਦੀ ਵਾਜ਼ੀ ਵੀ ਹੀ ਪਛਾਣ ਹੈ' ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾ-ਅੰਤ ਮਫ਼ਰਕ ਹੈ।"

ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਲਟੀਕੋਟ ਦਾ ਚਾਡਟੀ ਹਾਂ। ਮਫ਼ਰਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਮਰਭੰਧ ਹਨ। ਪਰ ਅਰਥ ਦੇ ਕੁਆਰਥ ਕਰਨਾ ਭਿਆਨਕ ਭੁੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮਨੁੱਖ-ਵਿਰੋਧੀ ਮਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਨੇ ਅਫ਼ੀਮ ਨੂੰ ਤਿਲਕੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ (ਮੈਂ ਮੰਨੇ ਅੱਖਰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ) ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਡਾ ਮਰਫਕ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਇਹਦੇ ਆਮ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਛੋਟਾ ਚਪੀਦਾ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ, ਅਰਥਾਤ, ਦੁੱਖ ਤੇ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਫੁਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਔਸ਼ਧੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਛੋਟਾ ਚਪੀਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਰੱਬ ਸਮਾਜ ਪੂਰਨ ਨਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਬਾਇਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਮਫ਼ਰਕ ਦਿਲ-ਰਹਿਤ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਦਿਲ, ਰੂਹ-ਹੀਣ ਹਾਫ਼ਤਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸਲੀ ਦੁੱਖ ਤੇ ਪੀੜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਮੈਂ ਜਾਣਦਿਆਂ-ਬੂਝਦਿਆਂ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ, ਦੂਜਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੱਜਣ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੋਰ ਤੇ ਰਵਾਦਾਰ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਇਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਦਖੋਏ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਹੀ ਸਲਾ ਸਥਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹਨ। ਇਸ ਬਚਨ ਦੇ ਸਾਰ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧਤਾਈ

(ਕੈਟਰਾਡਿਕਲਨ) ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ, ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਬਾਧਰਮ ਵਧੇਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਧਰਮ ਜਿਹੜਾ ਸੁਰੰਤਰਤਾ-ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸਦਾ ਭਾਰੂ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਬੂਝਾ ਲਹਿਰ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮਨਫੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਉਪਜਾਇਆ ਜੋ ਅਕਸਰ ਬਣਨਾਮੇ ਮੱਠਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਏਸ਼ਰਫ਼ਤ ਉਪਜਾਏ, ਕੱਦਾਰ ਨਹੀਂ ਉਪਜਾਏ; ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦਰਦੀ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ, ਮਨੁੱਖ-ਦੇਖੀ ਨਹੀਂ; ਇਹਨੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਨਹੀਂ; ਇਹਦੇ ਰਵਾਦਾਰੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਪਣਾਇਆ, ਖਿਰਾਬਾ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਗੱਲ ਕੀ, ਬੂਝਾ ਲਹਿਰ ਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਬੜਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਦਾ ਸਦਕਾ ਇਹਦਾ ਖ਼ੁਹ ਸਦਾ ਆਗਾਈ ਵੱਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੀਤਿਤਾ ਤੇ ਭਾਈ ਛਾਹਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਾ ਵੱਲ, ਸਹਿਨਸੀਲਤਾ ਤੇ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਵੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਨਿਰਵੈਰ ਤੇ ਨਿਰਭਉ, ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਤੇ ਲੋਕ-ਹਿਤ, ਸੁਰੰਤਰਤਾ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢ ਕਦਰਾਂ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਬਝਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਆਰਮਕ ਉੱਥਰਾ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ, ਸਹਿਨਸੀਲਤਾ ਅਤੇ ਦਇਆ ਦਾ ਸਾਫ਼ਾਰ ਰੂਪ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਕ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ-ਨਗਰ ਵੇਰੀ ਦੇ ਚੌਰਾਨ ਬੈਠਣ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਜੱਠਾਲੀ, ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਭਲਕ ਮਾਰਦੇ ਭੋਜਸਵੀ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ।

ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੰਛੀ

ਚਿੰਦਕੀ ਕਲਿਆਣ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਕਲਿਆਣ ਕਿਸੇ ਸਵਰਗੀ ਜਾਂ ਪਰਤੱਕ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰੇ ਮਹਿਲ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਸ ਵਿਰਤ ਰਹੀ ਚਿੰਦਕੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਚਿੰਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਹਨੇ ਨਹੀਂ ਭੋਰਾ ਦਾ ਸਕਦਾ। ਚਿੰਦਕੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਭੱਠਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਬਲਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਮੁਕੱਬਲਾ ਇਕ ਨੱਸ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵੇਖੇ ਦੇ ਵਾਰ ਦੇ ਵਾਲੂਭੇ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ। ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਅਜ ਨਾਪ ਭੋਲ ਬਣਾਵੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਕੁਰਾਹੇ ਨਾ ਪੈ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਇਕਵਾਸਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਉਤਾਰ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਉਲਾਰ ਪੈ ਜਾਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਖ਼ਾਸਤ ਹੈ। ਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਦਾਵੇ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਇਕਵਾਸਪਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਕਾਰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮਾਂ ਪਿਓ ਦੇ ਮਿਆਦਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀਆਂ ਕੱਲਾਂ ਸੁਨ ਵਿਚ ਰਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਜਦ ਇਹ ਹੀ ਭਲਰ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਸੜਿਆ ਸੁਨ, ਇਕ ਹੋਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਨੰਦਾਂ ਤੇ ਕੁਝਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਤੇ ਸਗੋਂ ਦਾ ਅਨਿੱਖਤਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਪਾਣੀ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵੱਸ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਚਿੰਦਕੀ ਦੇ ਇਸ ਕੋਹੜ ਨੂੰ ਚਿੰਦਕੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਦੇਣਾ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਮੀਟ ਲੋਟੀਆਂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਭਲਾਈ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਬਲਕਿ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝਤ ਕੀਮਤਾਂ ਤੋਂ ਰਿਲਾਂਜਨੀ ਵਿਦਾਣਾ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿਚਦਾਨ ਐਮਲਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :—

“ਇਹ ਬੜਾ ਆਸਾਨ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੜ ਕੇ ਜੀਵਿਆ ਜਾਏ, ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਬੜਾ

ਸੋਖਾ ਕੇਮ ਹੈ ਕਿ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਰਹਿ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਤੀ ਮੁਤਾਬਕ ਜੀਵਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਵੱਡਾ ਆਦਮੀ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਚੱਲਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੀ ਮੁਕੰਮਲ ਮਿਠਾਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਤੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖੇ।”

ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੇ ਤੇ ਇਸ ਦੁਨਿਆਵੀ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਵਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਲਾਟਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।...ਜਿਹੜੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਵੇਖਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਣ, ਉਹ ਪਰਮ-ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬੀ ਸੁਨੇਹੇ ਲੋਕੇ ਆਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਬਾਹਰਾਂ ਤੇ ਦਾਣ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਆਕ੍ਸ਼ (ਰਾਖਨੁਸ਼) ਨੇ ਜੀਵਨ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਣ ਦਾ ਉਪਰਾਣਾ ਕੀਤਾ, ਬੀਮਾਰ ਤੇ ਹਾਰੀ ਹੁਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਵੁਥ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸਾਜਣ ਦਾ ਸਰਨ ਕੀਤਾ, ਲੜਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਲੀਆਂ ਤੇ ਟੰਗਾਇਆ, ਦੇਸ਼ ਨਿਵਾਣੇ ਲਏ, ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਲਰ ਕੀਮਤਾਂ ਉਤੇ ਉਸਰੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਸਦਾ ਲਈ ਮੁੱਕ ਲਏ। ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਆਰ ਕੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਲੀਆਂ ਤੇ ਚਾਕੂਨ ਦੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਬਦਰ ਹੋਣ ਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੰਗ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮਨੁੱਖਪੂਰਜ, ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਨੇਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮਰਦਾ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਹਿਰਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰਰਤ ਈਸਾ ਨੇ ਕਿਉਂ ਆਪਣੀ ਸਰੀਰ ਆਪ ਚੁਕੀ ਤੇ ਹਰਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਮੌਕਿਓਂ ਭੱਜ ਮਦੀਨੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਥੱਟੇ ਪਏ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਉਸ ਨਿਵਾਣਾ ਮਿਠਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਤੇ ਕਿਉਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗੀਆਂ? ਕੀ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੁਖ ਭੋਭ ਸਕਦੇ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਅੱਥੇ ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਸਿਰ ਨਿਥਾ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਅਜ਼ੂਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ? ਪਰ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਲੱਧੀਆਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਜਾਦੀ, ਬੇਇਨਸਾਫ਼, ਤੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਉਤੇ ਛਾਪੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਹਾ। ਹਰਰਤ ਮੁਹੰਮਤ ਨੇ ਕੁਰੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮਿਠਾਫ਼ ਬਖ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਵੇਂ ਰੱਬ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਬਰਾਇਆ। ਹਰਰਤ ਈਸਾ ਨੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਹੱਥੋਂ ਸੁਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਕਲਰ ਦੱਸ ਆਪ ਜਿਹਲ ਸਰੋਬੀ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਲੱਚਾ ਟੈ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਧੌਕੇ ਖਾਧੇ। ਤੇ ਇਨ੍ਹੇ ਹੀ ਭਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਕੂਮਰਾਨ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮਸ਼ੀਨੀਏ, ਮਹੀਰ ਫੁਲਾਥ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਮ ਸਿੰਘ ਅਣਗੀ ਢਾਲੇ ਦੀ ਉਲਾਦ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਈ ਬਾਪ ਮੰਨ, ਨਮਾਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਿੱਖ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਨਮਾਧਾਰੀਆਂ ਲਈ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਵਾੜੇ ਸਦਾ ਲਈ

ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਹਰਿਮਇਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਉੱਚੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਛਾਤਾਂ ਦੇ ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਈ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਕਿਉਂ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਰੇਖੜੀਆਂ ਦਿਨਾਂ ਹੋਰ ਪੀਣੀਆਂ ਜੋੜਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਹਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਸਨ। ਉਹ ਸਮਾਜਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਨਿੱਕਰ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਏ ਦੇ ਬਾਹਵਾਨ ਸਨ।

ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੀ ਡਾਕੂਮੈਂਟਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੈਂ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਾਂ ਪੈਗੰਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਉਭਰ ਰਹੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਵੇ, ਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਿਠਾਫ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰ ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੂਪਏ ਨਾ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾ ਬਾਨਤਰੰਸਾਂ ਗੀਤਾਂਆਂ, ਤਾਂ ਕਿ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਸੁਆਰਥ ਛੱਡ ਇਕ ਇਕਾਈ ਬਣ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਘਰੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਫੌਮ ਦੀ ਯਕਸਿਮਤੀ ਲਈ ਬੁਰਥਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਓ ਮੇਰੇ ਵੀਰੋ ਜੋ ਰੂਸੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਤੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਰਾਜੀ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰੂਹਾਣੇ ਉੱਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ। ਰੂਹਾਣਾ ਸੁਖ ਮੇਰਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਰੂਹਾਣੀ ਇੱਝਰ ਮੇਰੀ ਇੱਝਰ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਹੋ ਜਾਓ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਰਮਾਭਾ ਨਾ ਵਿਖਾਓ। ਇਹ ਸੀ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।

ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਚੋਖ ਭਰਤ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ। ਜੇ ਕਾਕਰਸ ਨੇ ਚੋਖ ਹੱਥਿਆ ਲਈ ਚੰਡਾ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਟੇ ਆਪਣੇ ਛੱਟੇ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਹੀ ਕਿਹਾ, ਬਲਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਭ ਮੇਰਾ ਜੋੜ ਲਸਿਹੇ ਵੀ ਭੱਲੇ। ਤੇ ਇਹ ਚੱਲ ਅੱਜ ਵੀ ਕਾਕਰਸ ਦੇ ਵਿਡਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਰਹੀਆਂ ਰਾਤ ਹੈ ਕਿ ਕਲਕੱਤਾ ਬਾਕਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਡਾਕਰੀਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੋਬੀ, ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਕਰਸੀ ਨੰਡਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਕਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਰ...ਜੋ ਯਾਦਾ ਕਥ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵੰਗ ਉੱਠਣੇ ਜਾਤੇ ਹੈ। ਕਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿ ਬਕਾ ਦਵਾਮ ਲੇ ਸਾਕੀ।

ਜੋ ਕੱਥਰ ਅਥਾਲੀਆਂ ਨੇ ਚੋਖ ਪਕੜਿਆ ਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਹਰ ਰਾਤ ਨਾਭ ਸਹਾਇਰਾ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਰਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਬਖਸੀਅਤ ਉਹ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਬਖਸੀਅਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰੇ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੋਬੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਰੋਕੀਆਂ ਬਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ, ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਸੁਰਾਬ ਚੰਦਰ ਬੋਸ, ਮੋਰੀ ਲਾਲ, ਆਸਫ ਅਲੀ, ਅਜਮਲ ਖਾਂ, ਆਦਿ, ਤੇ ਦਿਨਾਂ 'ਉਭਰਦੇ' ਲੋਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੜਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਸਿਖਾ, ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਰਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਸੇ ਹੀ ਰਾਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕਈ ਲਲਤ ਰਸਤੇ ਪਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਬਣਾਇਆ। ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਕਰਿਬਰਾ, ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾਰੇਵਾਲੀਏ, ਆਦਿ, ਅੱਜਹੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੋਖ ਫੌਮ ਅਤੇ ਪੰਥ ਲਈ ਜੋੜ੍ਹਾਂ ਹੀ ਠਹੀਂ ਕੱਟੀਆਂ ਬਲਕਿ ਠਾਧਾਧੀ ਪੰਥ ਦੇ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਬਣੇ। ਫਿਰ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ: ਇਹ ਬਖਸੀਅਤ ਕੌਣ ਸਨ? ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ

ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਚਟਕ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਆਲਿਸ਼ ਬਣਾਇਆ। ਅੱਜ ਕੋਈ ਆਲਿਸ਼ ਜਿਹੀ ਫਿਸਲ ਬਣ ਕੇ ਦੱਸੇ, ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਖਿਠਾ ਆਲਿਸ਼ ਜੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸਕੀ।

ਇਸ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਨੇ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਤਾਕੇ ਛਡਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਹੱਪਣ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਤੇ ਆਪ ਸਤਿਕੁਰੂ ਸਭੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਕੁਝਦੇ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਸੈਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਥੀ ਫਰਿਬਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਚਰਸਨ ਦੇਣ ਗਏ। ਛੋਟ ਹੈ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਜਾ ਜਾ ਪੁੱਛਦਾ ਵਿਚੇ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਘਰ ਘੁੰਮੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਰਾਬਰ ਇਕ ਸਥਾਨ ਮਿਰਾਸੀ ਨੂੰ ਬਿਠਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਜੇ ਲੱਤ ਪਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਹ ਭਰਤ ਲਈ ਠੰਢੀਆਂ ਲਾਡਾਂ ਵੀ ਬੰਦ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਚਿੰਦਗੀ ਇਕ ਅਸਲੀ ਚਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਆਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕਾਂ ਵਾਂਗ ਅੰਦਰੋਂ ਉੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਭਰਪੂਰ ਜਵਾਲਾ ਮਖ਼ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਹਨੇਰੇ ਰਿਲਾਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਵੰਡਣੀ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਦਾ ਇਹ ਕਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਹਸਰੇ ਪਈ ਚਿੰਦਗੀ ਵੱਟ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਥਾਨਕੀ ਭੰਡ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੈਂਦੇ ਸੱਚ ਵੀ ਬੰਡੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਹੀ ਏਮ ਜਾਂ ਰਹਿਰੀਕ ਵਿਚੋਂ ਅਥੋਚ ਹੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਚ ਭਲਤ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਚਾਹਿਰ ਵੇਖਾ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਕੁਮਰਾਹ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਭਲਤ ਹਸਰੇ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਜਾਗੂ ਕਰਾਣਾ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਦਾ ਭਰਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਭੰਨਾਚੀ ਆਚਰਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਅਸੂਲ ਸਾਹਵੈਂ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਉੱਤੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬੰਸ਼ ਨੂੰ ਅਸੂਲ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਭੱਫਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਾਂਗਰਸ ਵਲੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲਿਆ ਪਰ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਚਾਹੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਕਲ ਗੱਲੀ ਹੈ ਇਸ ਵਿਕਲ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਅਸੂਲ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪਰਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਕਲ ਯੁਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਪਰ ਸਦਾਕ ਤੇ ਅਸੂਲ ਦਾ ਸੀ, ਚਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਰਹੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇਲੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਕੁਰੂ ਨਾ ਬਣ ਸਕਦੇ।

ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਆਡਮ ਰੋਹ ਤੇ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਰੋਹ ਤੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਭੈ ਕੇ ਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਤਕ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਛੀਟੀਬਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਕੁਰੂ ਜਾਂ ਆਗੂ ਸਿਰਫ ਅੰਧਿਆਰਮਾਧ ਹੈ ਨਿਰਕਰ ਚੋਂ ਆਪਣੀ ਰਹਿਰੀਕ ਦੀ

ਅਕਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਬੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਤਕਸੀਰੀਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਿਰੋਲ ਵਕਤੀ ਮੰਗ ਉੱਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਲੰਮਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਜੀਉਂ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਜੀਉਣ ਦੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤਹਿਰੀਕ ਨਾਲ ਦਿਮਾਗੀ ਸਬੰਧ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਰਮਕ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਨੇਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਰਮਕ ਬਣਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਠਰੀਂ ਚੇਤਨਤਾ ਠਿਆਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਅਮਲ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੁਖਾਬਤਾ ਧੜੇ ਵਾਲੇ ਤੇਸ਼ਾਂ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਭੋਲਾਈ ਆਚਰਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕ ਘੰਟਾ ਹੰਝਾਨਾ ਨਿਰਨੈਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ (ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਹ ਵੀ ਸੀ—ਸੰਪਾਦਕ) ਬਲਕਿ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੁਰਾਬੀ ਪਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਇਕ ਖਾਸ ਪੱਧਰ ਤੇ ਠਿਆਉਣ ਲਈ ਇਸ ਅਮਲ ਦੀ ਵੱਡੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਨਿਰਨੈਮ ਬਾਦ ਮਨੁੱਖ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰੀਤ ਹੋ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਆਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭੋਲਾ ਬਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰਬ ਚੇਤਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਸਮਾਜਕ ਐਕਸ਼ਨ ਤੇ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਵੀ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਧੁਕ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਿਆਸਤ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਤਹਿਰੀਕ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਅਰਥ ਭਰਪੂਰ ਬਣਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਮਹਾਤਮਾ ਤੇ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰਨਗ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਵੁੱਲੀ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਸਰੂਪ ਗੱਭਿਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਕੁਸੀਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਭਾਵਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੇ ਹੋ। ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਭਾਵਸ਼ਾਹ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਲਾਸ਼ਤੀ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਪਾ ਚਿੱਤੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਅਰਬ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਮੁਨੱਕਰ ਹੋ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਕੁਸੀਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਦੀ ਆਵੇਗੀ, ਕੁਹਾਡੇ ਆਚਰਣ ਭੋਲਾਈ ਹੋ ਜਾਣਗੀ। ਕੁਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੇ ਐਕਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਝਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੋਗੇ। ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਜੇ ਕੁਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਭਟਕ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹਰੇਰਾ ਹੀ ਦੌੜੇ ਢਿਰੋਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬਾਹਰਤਾ ਤੋਂ ਜਾਗੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕਲਿਆਣ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਜਾਮਾ ਪਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਵਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਲਿਆਂਦਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ

ਡਾ. ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਉੱਪਲ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤਾਹੀਂ ਚਲਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਤੇ ਸੁਖੇਨ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਫੂਰਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇਂਦੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਰਚਮ ਤੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਲ ਕੇ ਚਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ-ਨਿਰਾਨੇ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਅਭਲਾਕੂਨ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਚਿੰਦਗੀ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਵੈ-ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਹ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝਾਰੇ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਭਲਾਕੂਨ ਦੇ ਢੇਲੇ ਅਰਸ਼ਤੂ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿੰਦਗੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ-ਰਾਹ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਤਾਰੀ ਤਰਨ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿਖਣ ਲਈ ਰਲਾਅ ਵਿਚ ਵਸਨਾ, ਬੁਰ੍ਹ ਬੁਰ੍ਹ ਵਿਚ ਗੱਤੇ ਖਾਣਾ ਕੇ ਵਿਰ ਸਵਲਣਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਰ੍ਹਚੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਰਚਨ ਦੀ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਬੰਦੀ ਰਲਾਅ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਉਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੀ ਰਚਿਆਂ ਦੇਖਦਾ ਰਹੇ, ਰਚਨ ਦੀ ਜਾਚ ਕੇਵਲ ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵਤਨਾ ਚਰ੍ਹਚੀ ਹੈ।

ਰਚਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੀਵਨ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰਚੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜੀਵਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਜੀਵਨ ਜੀਵਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖਤਰਾ, ਸੁਖੀਕਰਾ ਤੇ ਸੁਖੇਨਤਾ ਨਾਲ ਕੁਚਾਰਨ ਲਈ ਵਿਉਂਤਿਆ ਜਾਵੇ।

ਡਾ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਇਹ ਰਚੀਰ ਇਡਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ ਜੀਵਨਾ ਹੀ ਜਾਵੇ ਸਗੋਂ ਚੰਗੇਰਾ ਤੇ ਉਚੇਰਾ ਜੀਵਨ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ

ਦਿਛਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਧਰਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਖਲੋਰਦੀ ਹੈ ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼, ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ । ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਤੇ ਸੁਚਾ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਥਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਚ (ਸਤਿ) ਤੇ ਸੁਚ ਉਤੇ ਥਰਤ ਚੱਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਚ ਦੀ ਬੜੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਦਾ ਤੇ ਸੁਚਾ ਜੀਵਨ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਪਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ :

ਸਚੁ ਓਰੈ ਸਚੁਕੈ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ ॥

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸਰਬੋਤਰ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ :

ਨਾ ਕੋ ਥੀਰੀ ਨਹੀ ਚਿਛਾਨਾ

ਸਕਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿਆਈ ॥

(ਮਹਲਾ 5)

ਇੰਜ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ । ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਕਿਸੇ ਅਚਾਨਕ ਆ ਪਈ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਹੋਏ ਦੁਖਾਂਤ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੀਤੀ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਨਾਂ ਕੁਝ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਢਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । 1947 ਈ: ਵਿਚ ਹੋਈ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਨੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਚਾਬੋ ਪਾਸੇ ਫਿਰਕੂ ਫਸਾਦਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਬਾਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਸੇਬ ਨਾਲ ਲੱਖਾਂ ਇਨਸਾਨ ਵੁਲਸੇ ਜਾਂ ਮਰੇ ; ਉਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰ ਚਰਚਨਾਯ ਘਟਨਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਕਦੇ ਵਡੀਰੇ ਦਾ ਚਿਰਕ ਬਰਦਿਆਂ ਕਾਮਰੋਭ ਸੰਹਨ ਸਿੱਖ ਸੰਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ : "1946-47 ਦੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਚਿਨ ਮੰਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੁਲ ਸਕਦੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਨ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਫਿਰਕੂ ਸੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ।... ਉਹ ਸਭ ਫਿਰਨਾਂ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਰੱਕਣ ਲਈ ਡਾਡੀਆਂ ਭਾਣ ਕੇ ਖਲੋ ਗਏ । ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਵਿਸ ਅਸੂਲ-ਪਰਸਰੀ ਉਤੇ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਣ ਕਰਨ ਵੇਲ੍ਹਾ ਹੈ ।"

ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਜਾਂ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦਾ ਅਸਲੀ ਆਚਾਰ ਉਸ ਉਪਰ ਆ ਪਈ ਸੰਕਟ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਸੰਕਟ ਹੀ ਉਸਦੇ ਆਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮਤਰੀ ਨੂੰ ਜਾਂਚਦਾ, ਪਤਾਲਦਾ ਹੈ । ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਆਚਾਰ ਉਤੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਮੰਤਰੀ, ਮਹਾਨ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਦਿਬਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਚਰਾਈਸਸ (ਸੰਕਟ) ਓਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵੈਰੋਕਟਰ (ਆਚਾਰ) ਦਾ ਹੈ । ਆਚਰਨ-ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਪੂਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਬੜੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਉਤੇ ਚਲਾ ਚੱਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਕੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬੇਵਲ ਤੋੜੇ ਵਾਂਗ ਪਥੁਨ ਜਾਂ ਰੱਟਣ ਨਾਲ ਕੌਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ, ਸਗੋਂ ਥਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸੂਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨ, ਬਚਨ, ਕਰਮ ਰਾਹੀਂ ਜੀਉਣਾ ਦੀ ਚਕੂਰੀ ਹੈ ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਆਣਾ ਮਾਠੀ ਆਪਣੀ ਫੌਸਲ ਦੀ ਬਿਹਰਰੀ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਡਾਡਕੂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਬੂਟੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਸੁਟਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਭਵਾਨ ਕੁਰੂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਵੜੇ ਕਲਤ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ਬਲਕਿ ਵਿਚ ਠਹਰਵੀਂਦੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਅਕਾਦਮੀ ਲਈ ਕੁਝ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, 'ਮੈਂ ਭਾਈ ਕੇ ਤਾਂ ਘਿਣਾ ਰਾਤ ਸਦਾ ਘਰੂ ਛੱਡੀ ਤੇ ਯੇਸ਼ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕੀਤਾ, ਮਾਲਾ ਵੇਰੀ, ਦਿਨ ਰਾਤ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਿਆ ਕਰੇ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਹੋਇ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਹੋਟੀਆਂ ਪਕਾਇਆ ਕਰੇ, ਘਰੂ ਖੋਲਿਆ ਕਰੇ। ਜੇ ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਨਾ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਤੇ ਬਣਾ ਜਾਣਾ ਸਿਮਰ ਪਾਸ। ਜੇ ਬੁਆਨੂੰ ਤਿਨਾਂ ਬਾਤਾਂ ਮੈ ਤੇ ਅਛੀ ਲੱਛੇ ਸੋ ਕਰਿ ਲੈਣੀ। ਹੋਰ ਭੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਾ ਬਰੇ, ਓਸਕੋ ਥੀ ਤੇਰੇ ਤੇ ਨਿਕਾਲ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਤੇਰੇ ਹਥਿ ਕੇ ਚੱਲੀ ਜਾਰੀ ਕਰੇ, ਸਭ ਕੇ ਤੇਰੇ ਤੇ ਕਢਿ ਦੇਣਾ, ਜਨਾਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਮੇ ਮਰਦਾਨਾ ਹੋਵੇ।' ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਾਨਮ ਦਾ ਦਾਅ ਚਿਟੇ ਕੱਪੜੇ ਉਤੇ ਭੱਟ ਲਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਦਿਸਣ ਕਾਰਣ ਉਸਦੀ ਸਵੱਛਤਾ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਥੱਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਨਕਾਰਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਸਵਾਦਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਾਕਾਤਮਕਤਾ ਉਹ ਸੰਜੋਰਨੀ ਬੁਟੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸਹੀਰਤ ਸੁਖ ਤੇ ਮਾਨਸਕ ਇਕਾਗਰਤਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਬਾਦਲ ਕੁਝ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਾਕਾਤਮਕਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਰਾਕਾ ਵਿਚ ਉਚਾਰੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਣੀ ਲੀਹ ਉਤੇ ਹੀ ਕੁਝਦਿਆਂ ਵਾਲੀ ਕੁਝ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਰਾਕਾ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਰਾਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭੀਰਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾ ਪਾਈ। ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਕੀਤੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਚੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਫਿਲ ਨਿਖਦਾ ਹੈ, "ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਮਹਾਨ ਕਲਾਕਾਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬੈਚਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਾਡਾਂ ਤੇ ਬਣੀ ਸੁਖੇਨਤਾ ਨਾਲ ਕਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਚ ਭਾਫਾ, ਜੀਤਾਰ, ਵਿੰਦਰ ਤਾਰ, ਆਬਾ, ਵੁਡਾਲਾ, ਭੱਬ, ਚੰਦਲ ਤੇ ਭਿੰਨ ਤਾਰ ਵਿਚ ਰਾਕਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਧਮਾਕ ਅਤੇ ਧਰੁਪਦ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਚਿਲਰੁਥਾ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹਠਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸਾਜ਼ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਕਰੰਥ ਵਿਚ ਆਏ ਰਾਕਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਫੇਰ ਤੇ ਕਾਇਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਕਾ ਦੇ ਕਾਇਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਲਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਧਿਆਪਕ ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚੇਵਿੰਦਰ ਵਾਲੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ।...ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਉਤਰਾਧਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 1933 ਈ: ਵਿਚ ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਕਰਵਾਇਆ।...ਉਸ ਸੰਮੇਲਨ ਤੇ 'ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ' ਵਿਚ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਰਾਕੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ।" ਜਿੱਥੇ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਰਵੇਂ ਦਿਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ 'ਸਭੇ ਸਾਥੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ' ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ 'ਏਕੁ ਪਿਤਾ' ਦੇਵਸ ਹੈ ਤਮ ਬਾਹਿਰ' ਜੀਵਨ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁਤਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਸਨ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅੰਕੁਰੇਚਾਂ ਦੀ ਬਿੱਠੀ, ਚਤਰ ਚਾਲਾਕ ਤੇ ਸਿਰਜੀ ਕੌਮ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਫੁਟਕਾਰਾ ਉਦੋਂ ਹੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਹਨਾਂ ਚਿਰ ਬਾਹਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦੇਖਤਾ ਤੇ ਲਜਸ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਚਕਰਦਸਤ ਡਮੱਕਾ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਤ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਇਹ ਕੌਮ ਆਰੰਭਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੀਬਰ

ਇੱਥੇ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੂੰ ਆਦਿ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਿਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ, ਨਾ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਜਾਂ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਣਾਉਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕਾਨਫਰੰਸ' ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 14 ਅਕਤੂਬਰ 1934 ਈ: ਨੂੰ ਬੁਲਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਗੜੀਆਂ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਭੇਦਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੂੰ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਆਸ਼ਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਭੇਦਾ ਸਿੱਖ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੇ। ਇੰਜ ਹਰ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਭਰਾਤਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਚਲਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗੀ। ਉਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਮਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਇਹੋ ਆਸ਼ਾ ਪ੍ਰਕਟੀਤਾ ਹੈ — "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਨਣ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਾਪਟੀ ਕੀਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ।" ਇੰਜ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸ ਵਿਚਲੀ ਖਿੱਚੋਟਾਂ ਖਤੀ ਅਤੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਪਰ ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਦ-ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਚਿੰਤਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਮਿਲੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤ-ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੁੱਢਲੀ ਸ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ) ਨੇ ਉਸ ਅਦੁੱਤੀ, ਬਾਜ਼ਵਾਦ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹਾਨਤਾ ਵਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਇਸ ਦੇ ਉਪਰੰਤ ਇਸ ਪ੍ਰਥਮਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਸੰਭਾ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਮਾਨਤਾ, ਸਾਡੀਚੜੀ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ, ਸੁੱਖੀ ਨੀਅਤ ਤੇ ਖੇਤ੍ਰ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਜਿੱਟਾ ਹੈ। ਕੀ ਅਗਲੀ ਅਤੇ ਕੀ ਚੀਫ ਖਾਨਸਾ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਕੀ ਹੋਰ ਸਾਰੇ, ਇਸ ਜਾਦੂ ਅਸਰੀ ਨਾਲ ਮੋਹਿਤ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਬਿਨਾਂ ਸੰਕੋਚ ਤੋਂ 'ਮਹਾਰਾਜ' ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਚਰਨੀ ਹੱਥ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਿਹਨਾਂ ਨੇ ਫੇਰੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੋਹੀਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ।"

ਇਹ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੀ ਰੂਹ ਕਿਵੇਂ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਫੁਕੀ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਚਰਚ ਦੇ ਇਹ ਲੇਖਕ ਪੜ੍ਹਨੇ ਚਕੂਰੀ ਬਣਦੇ ਹਨ: "ਕਾਨਫਰੰਸ ਸੱਦਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਚੀਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਲੀਡਰ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਮਾਠ ਹੇਠ ਸਲਾਖਾ ਯੋਗ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਲਿਖਲਿਖ, ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ, ਸੁਆਯਤ, ਲੋਗਰ ਤੇ ਵੈਪਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ, ਹਸਪਤਾਲ, ਆਦਿ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਥੱਠੀ ਹੈ।" ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ ਦੇ ਉਸ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਪੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖੇ ਉਪਰਲੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਕਟਾਵੇ ਦਾ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਚਸ਼ਰਾਵੇਜ਼ ਹੈ।

ਇਸੇ ਚੀਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਵਿਚਾਲਤਾ ਤੇ ਭਰਵਲਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਦੇਣ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਨੇ 1943 ਈਸਵੀ ਵਿਚ "ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਮਿਲਾਪ ਰਾਜਡਰੀਸ" ਸ੍ਰੀ ਭੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬੁਲਾਈ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਖਾੜੇ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੇ' ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭੈਟੀ ਬੈਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇੰਜ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਸੁਖੱਜੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸੱਚੀ ਧਰਮ ਭਾਵਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਅਣਖ ਜਗਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਣਖ ਨਾਲ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਜੋਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਣਖ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ। ਅਣਖੀਲੇ ਠੰਜਵਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁਲੰਦ ਹੋਈ ਮੁਢੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਉਦੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮ ਅਥਾਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ (ਸਦਕਨ ਮੰਦਰ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਠੰਡੇ ਠਕੂਆਂ ਦੇ ਬੁਝੜਖਾਨੇ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾੜੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਧਿਆਏ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਦੁਬਲਾ ਨੂੰ ਨਾ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਅਮੀਨ ਬਰਨ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪ ਭਾਤੀ ਅਣਖ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰੁਸ਼ ਸਨ ਜਿਸ ਕਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਗੀ ਅਣਖ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੱਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਮੁਨੀ ਸਾਕਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਬੂਤ ਹੈ।

ਇਹੀ ਗਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਚ ਚੇਚ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬੁੱਟ ਬੁੱਟ ਤੇ ਭਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਭਰਿਸ਼ਨਨ ਦਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਪ੍ਰਸਤੀ ਆਪੇ ਆਪ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਜਗਤਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪ ਕ੍ਰਹਿਤ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇਲਾਕਾਈ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਕਟਾਉਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਗਵਾਹੀਆਂ ਵੱਲ ਹਿੰਸਕ ਕੂਚੀ ਰੱਖਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਸੱਚੀ ਤੇ ਸੁੱਚੀ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਤਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਬਲ ਦੇਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿਭਰਤਾ ਬਿਨਾਂ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਾਟ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਚੜ੍ਹਨ ਸਿੰਘ ਬੰਬਰ ਅਵਾਲੀ ਨੂੰ ਭੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ। ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਡਰੀਦਬੰਟ, ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਖਿੰਨੂ ਸੀ, ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਰਵਾਨੇ ਤੇ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾ ਪੰਥਰ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨਾਲ ਨਾਰਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤ ਦਿੱਤੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੱਭਾ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਿਲਾਜ਼ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲੀ।

ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਪੁਰਾਅਨ ਲੜੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ 'ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ' ਵਰਗਾ ਇਕ ਸਵਲ ਤੇ ਬਾਵਭਰ ਹਥਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭਾਈ ਨੇ ਬੜੇ ਵਿਥਾਭ ਘੋਸ਼ਣੇ ਉਤੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਈ ਵੱਲ ਇਥਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਰਣਥੀਰ (ਐਡੀਟਰ ਮਿਲਾਪ) ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਗਥੇ ਕੋ ਐਰ ਜੱਥੇ ਜਹਿਦ ਕੋ ਉਨ ਤੇ ਜਾਨਬੀਨ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੇਕ ਲਮਹ ਕੇ ਠੀਏ ਕੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋਨੇ ਦੀਆ। ਮੁਲਕ ਕੀ ਜੱਥੇ ਜਹਿਦ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੇਂ ਹਰ ਵਬਤ ਦੇਖ ਭਗਤੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਚਹੇ।

ਕਾਪੀ ਜੀ ਨੇ ਸਿਵਲ ਨਾਕਰਾਮੀ ਕੀ ਤਹਿਰੀਰ ਸੁਣੁ ਕੀ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਪਨੇ ਲਾਖੇ ਨਾਮਧਾਰੀਓਂ ਕੇ ਸਾਥ ਉਨ ਕੇ ਚਲਵਾ ਕੇ । ਅਗਰ ਵੀਹ ਚਾਹੇ ਤੋ ਅੰਕਰੇਚ ਕੇ ਸਾਥ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਬੜੀ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੋ । ਏਕਨ ਐਸੀ ਥਾਤ ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਕਰੀ ਸੋਚੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ।” ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਾਰ ਯੁਧ (1914-18) ਦੌਰਾਨ ਅੰਕਰੇਚ ਹੁਕਮਰਾਨਾ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਕੀਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਅੰਕਰੇਚਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰੀ ਮੁੱਢ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ । ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਚਰਨ ਵਿਚ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਹਿਨਸੀਲਤਾ, ਨਿਭਰਤਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਰੀ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਦੀ ਇਕ ਉੱਚ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪੇਰੋਲਾਰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰੋਹੀ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਕੁਝੀ ਮੁੰਡਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹੇ ਛਿਏ ਨਾ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਨਾ ਖੋਤਾ ਜਾਏ । ਮੇਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਈ ਉਹਨਾਂ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇ ਦਿਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਭੀ. ਏ., ਐਮ. ਏ. ਵੀ ਪਾਸ ਸਨ ।... ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕੀ ਉਨੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਅਭਿਮਤ ਮੋਹ ਸੀ । ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਾਹੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਡਰੋਹੀ ਲਈ ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਖਬਾਰ ‘ਸਰਿਦੂਰ’ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ । ਇਸ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰ ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ । ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ 17-18 ਅਕਤੂਬਰ 1942 ਨੂੰ ਬੋਲੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਰਵਾਈ ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਤੇ ਪੂਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾ ਫਿਲਟਰ ਦਾ ਸਫ਼ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਅਮਰੋਹੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਸਾਲੇ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੋਂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਹੋਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਪਾਸ ਭੇਜੇ ਹੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਬਾਸਤੇ । ਜੋ ਤੂੰ ਸਭ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿਆ ਕਰ । ਜੋ ਏਧਰ ਆਉਣ ਬਾਣੇ ਹੈ ਉਨ ਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸੁਣਾ ਦਿਆ ਕਰੋ । ਜੋ ਆਖੇ ਮਿਨੂੰ ਹੀ ਦੇ ਚੇਢੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਤਾਂ ਉਸੇ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ।” ਇਥੇ “ਉਸੇ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ” ਸ਼ਬਦ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਰਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਠਕਠ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ । ਏਵੇਂਦਰ ਸਿੰਘ ਛਿਨ ਅਨੁਸਾਰ “ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਠੱਕੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਕਰਤੀ ਕਾਫ਼ਨਾ ਦੁਆਰਾ ਅੰਕਰੇਚੀ ਤੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸਰਚਾਰ

ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਠੈਥਲਠ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ 'ਬੇ' ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਮੈਜੂਦ ਲਾਗਰੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ।"

ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਬੋਲੀ ਠਾਠ ਪਿਆਰ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਰੱਬਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਥੇ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਆਚਰਨ ਅੰਦਰ ਜਿੱਥੇ ਮਾਤ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਪ੍ਰਫੁੱਟਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਖੜਤੀ ਦਿਖਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਾਕਈ ਦੀ ਪੇਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਰਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਵਰਨੀਆਂ ਤੇ ਵਰਨ-ਪਿਆਰ ਲਈ ਸਿਰ ਕਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਰਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਸਮੇਂ ਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਹਾਨਤਾ ਬਹੁਤ ਹੈ। ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਵਰਨ-ਪਿਆਰ ਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਟਾਵਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਹੋਰ ਭਾਈ ਕੁਸੀ" ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਚੋਹਿ ਪ੍ਰਾਨ ਹੋ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੋ ਭੈਰੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਥੀ ਵਤੀ ਚਾਹਿ ਨਾਠ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਨੁੱਖ ਦਾ ਚੀਦਾਰ ਹੋਣਾ ਭੀ ਬਡਾ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ।"

ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸੰਸਾਰਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਅਧੂਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਸਿਖ ਲੈਂਦਾ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਧਰਮ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹਰਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਸਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਵਾਦੀ ਤੇ ਅਕਾਲਵਿਕੇਸਰਿ ਦੇ ਵਿਕੋਲਿਤਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ-ਪ੍ਰਫੁੱਟਾਵੇ ਹਨ। ਸਵਾਮੀ ਸਿਵਾਨੰਦ ਦੀ ਬਰਬਾਂ ਵਿਚ 'ਧਰਮ ਕਰਤੱਵ ਨੂੰ ਲਮਕਣ ਦਾ ਉਹ ਵਿਚਿਅਨ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਕਸਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।'

ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੁਭ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਆਡਮਕ-ਕਲ ਦੇ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੰਚਰ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਵਰੀ ਦੇ ਬਰਬਾਂ ਵਿਚ, "ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਵਿਕਸਣ, ਕਲਾ ਕੌਸਲਤਾ, ਪੰਥਕ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਖੇੜ ਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪੰਥਕ ਉੱਨਰੀ ਦੀ ਲੀਕ ਪਕਰੋਤੀ ਤੇ ਕੁਰਨ ਵਾਲੇ ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚਰੂਰੀ ਕੰਮ ਦੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਜਨ-ਬਾਣੀ, ਠਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਆਦਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਛਾਣਨ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਾਭੀਦਾਠ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੋਂ ਇਹ ਅਖ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਚੇਬ ਭਗਤ, ਅਹਿੰਸਕ ਤੇ ਸੱਚਾ ਹੋਵੇ।"

ਬਾਣੀ-ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਕੁਰੂ ਨਾਲਕ ਦੇਵ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਚਲ ਪਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਅਵਰਧ ਸਿੰਘ ਆਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ, "ਆਪ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ) ਸਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਠੈਕ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਜਾਕ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਕੀ ਮਜ਼ਾਕ ਆਲਸ ਜਾਂ ਸੁਸਤੀ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਠੇੜੇ ਦੀ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਠਿਰਠੇਮ ਦਾ ਚਰੂਰੀ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਜਿੰਦੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿੱਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਠਿਰੇਬਾਣੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਅਤਿ ਸੁਨਹਿਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁੰਦਿਆ ਅਤੇ

ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਤਾਜ਼ੀਬ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਬਾਣੀ ਸਾਡੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਬਣੀ ਕਰੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਭੋਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।”

‘ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ’ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਉੱਤੇ ਉਹ ਇਸ ਫਾਰਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਰਾਮ ਕਰਾ ਬਾਣੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ — ਰੂਹ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਮ — ਦਾ ਮਿਲਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੂਹ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰੂਹ ਬਿਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਮ ਮਰਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਤ ਕੇ ਜਾਂ ਚੜ੍ਹਨਾ ਕੇ ਮਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਗੋਂ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਨਿਸ਼ਾਮ ਬਣੇ ਬਿਨਾਂ ਰੂਹ ਇਨਸਾਨੀ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਬੁੱਝੇ ਬਧਾ ਜਸੁ ਕੀ ਜਲ ਬਿਨੁ ਕੇਵੁ ਨ ਹੋਇ ॥

ਮਨੁੱਖੀ ਸਗੋਂ ਦੀ ਬਖੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਕੁਰੂ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :—

ਕੁਰੁ ਸੇਵਾ ਤੇ ਭਗਤਿ ਘਾਈ ॥
 ਰਾਖ ਇਹ ਮਾਨਸ ਚੋਹੀ ਪਾਈ ॥
 ਇਸ ਚੋਹੀ ਕਉ ਸਿਮਰਨਿ ਦੇਵ ॥
 ਸੇ ਚੋਹੀ ਭਜੁ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵ ॥
 ਭਜੁ ਕੋਖਿਓ ਭੂਠਿ ਮਰ ਜਾਯੁ ॥
 ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਬਾ ਚੋਹੀ ਠਾਯੁ ॥

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਆਪ ਕਸਰਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਭੀ ਲੈਂਦੇ। ਉਹ ਇਸ ਕਰੋਂ ਤਾਂ ਭਲੀ ਪ੍ਰਯਾਤ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਦੇ ਨਰੋਂਦੇ ਹੋਇਆਂ ਬਾਬੇ ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਕਰਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜਿੱਤਾ ਭੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਉਹ ਸਗੋਂ ਕੰਤਾਂ ਅਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰਾ — ਚੋਹਾਂ ਦਾ — ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਧਿਆਤਮਕਤਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਾਤੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸੋਹਜ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਪ ਇਸ ਗੱਲੀ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਚੱਲੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ‘ਹਸੰਚਿਆ ਖੇਲੰਦਿਆ ਖੇਲੰਦਿਆ ਖਵੰਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਤਿ’। ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿਚ ਬਜਨਾਵਾਣਕਿਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੋਲਰ, ਪਰਨੀ, ਰਾਕਤ ਤੇ ਜਿਹਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਵੈ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸਕੀ ਮਰਦ ਦੇ ਆਖਰਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ, ਸੰਦਾਬਦੀ ਅਤੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਕੁਰੂ ਮਕਦਰੋਭ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਉਹ ਜਾਨਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੋਬੀਂ ਸਿਖਾਈ ਤੇ ਸੁਧਾਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਵਾਨੀ ਤਕ ਆਚਰਨ-ਉਸਾਰੀ

ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਘਰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੇਰੋਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਬਾਦੀਆਂ ਸਮੇਂ ਕੀਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਸੰਨ 1863 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਰਚਾਈ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਹੋਏ ਮਹਾਂਠੇ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਅਵਸਰ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਆਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ ਪਿੱਛੋਂ ਟੋਪੜੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਭਿੜਕਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜੋਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਦੁੱਖ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੇ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਥਵਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਨਾਨਕ ਦੇ ਅਦੁੱਤੀ ਵਿਚਾਰ :

ਜੋ ਕਿਉਂ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਹੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਰਦ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਸ਼ੁਕ ਹੋਣਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਲਈ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਭਿਰਤ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਦੱਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੇਰੋਗਾਰਾਂ ਲਈ ਜੀਵਨ-ਜ਼ਾਰ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਜੋ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਚਾਡ ਤੇ ਪਹਿਰ ਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਨਾਨੁ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਫੇਰ ਭਜਨ ਕਰਨਾ, ਇਨ ਚਾਰ ਕੰਮ ਭਾਰ ਮੇ ਕਿੰਨਾ ਹੋਇ ਆਵੈ ਅਰ ਜਥਾ ਸਭਰ ਦਾਨ ਕਰਨਾ ਅਵੁ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਬੀ ਚੀਜ਼ ਢਕਣੀ ਚੁਹਾਉ ਨਾ।" ਕਿੰਜ ਆਪਣੇ ਪੇਰੋਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਉਣ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮਾ ਦੀ ਠਚਰਬੰਦੀ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੁਚੱਜਾ ਆਚਰਨ ਨਿਮਰਤਾ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਨਿਮਰਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਆ ਜਾਣ ਦਾ ਭਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਝੱਲਾ ਚਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਦੀਲਾਖ ਵੱਧ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਣਾਂ ਆਪਣੇ ਆਚਰਨ ਰਾਹੀਂ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਜੇ ਉਹੁ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਸਹੀਬੁ, ਦੁਸੀਂ ਕਾਸਨੂੰ ਵੇਥੇ ਆਉਣਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਸਿਰੇ ਸੈਂਕੜੇ ਰਖਾਣ ਚਿਰਦੇ ਹੈ ਏਸ ਮੇ।" ਇਸ ਭਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਪ੍ਰਕਟਾਉਣ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁ ਭੌਖਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸਪਿਰਟ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮਾਵਿਆ ਸੀ :

ਜੋ ਹਮ ਕੋ ਪਰਮੇਸਰ ਉਚਰਿਹੈ ॥

ਫੇ ਸਭਿ ਨਲਕਿ ਕੁੰਭ ਮਹਿ ਪਰਿ ਹੋ ॥

ਮੇ ਕੋ ਚਾਸੁ ਤਰਨ ਦਾ ਜਾਨੈ ॥

ਯਾ ਮੇ ਰੋਚੁ ਨ ਰੋਚ ਪਛਾਣੈ ॥

ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਚਾਜਾ ॥

ਦੇਖਨਿ ਆਕੇ ਜਗਰ ਭਾਜਾ ॥

ਇਸੇ ਨਿਮਰਤਾ ਸਦਕਾ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅੰਤਿ ਆ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਦੀ ਅਨੁਸਾਰ, "ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ, ਅਦਨੇ ਤੋਂ ਅਦਨੇ ਕੋਰ-ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਭ ਵੀ ਸਿਰੇ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਮਿੱਠਤ ਅਤੇ ਅਚਥ ਵਰਤਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ।" ਉਹ ਬੇਕਰਾਰ ਦੋਸਤੀ ਪਾਠਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸਤ (ਦੋ—ਸਤ) ਉਹ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦੋਹਾਂ

ਤਰਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਥਿਰ ਥਾਵ ਸੱਦਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਾਯੋਗ ਕਰੇ । ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਘਰੂਆਂ ਵਲ ਉਹ ਉਚੇਰਾ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਧੂਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਸੁਚੱਜਾ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੀ ਤੇ ਸੁਦੰਗੀ ਯੋਗਨ-ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ । ਉਹਨਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪਹਿਲੂ ਭੱਠਿਆ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ, ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਹਾਂ ਸ਼ਲੇਟ ਲਈ ਇਹ ਵੇਡ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ, ਉਹ ਇਸ ਭੇਦ ਤੋਂ ਭਲੀ ਰਾਤ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੇਂਡਾ ਤੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਪਲਟਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਘੋਸ਼ੇ ਬੈਂਦਰ ਪੇਲ੍ਹੇ ਤੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਜਿਥੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਰਹੇ । ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਚੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਦੇ ਭੇਰੇ ਉਸਾਰੇ ਕਢੇ ਸਨ ।

ਤੀਜੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰਨ ਸਵਠਤਾ ਦਾ ਭਾਰਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਇੰਜ ਮਨ, ਭਾਵਨਾ, ਕਰਮ ਵਿਚ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਚੌਥੇ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਨਿਬਾਝ ਏਕਤਾ, ਵਿਚਾਰ-ਸਾਂਝ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵੱਲ ਉਹਨਾਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਭਾਰਣ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਪਰੋਇਆ ਭੁੱਲਾਂ ਦਾ ਵਿਕ ਹਾਰ ਠਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਹਿਕ ਡੱਖਾਂ ਲੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਮੂਰ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਪੂਰਬੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਅਲਮਬਰਦਾਰ

ਪੰਥ ਰਤਨ ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ

ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਸਰਬ ਸਰੋਤ ਅਲਮਬਰਦਾਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਾਣਨਾ ਭਾਰਤੀ, ਵਿਸ਼ਨਾਨ ਭਾਰਤੀ, ਅਤੇ ਬਰਾਜਨਾ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸੀ। ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਬੋਰੇ ਸ਼ਾਮ ਵਿਚ ਬਹਿ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ 'ਧੰਨ ਧੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਠਿਨਤਾ ਵਿਚ ਸੁਖ ਸੋਧ ਤੇ ਨਾਮ ਭਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦਿੱਤਾ ਚਲਾਏ।' ਸਾਂਝੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੁਮੀ ਤੇ ਮਹਾਨ ਭੋਰਵ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਰਹੁ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਸਿ ਭਾਰਤ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵੇਦਾਂ ਨੇ ਚਾਨਣ ਘਸਾਰਿਆ। ਰਾਸਰਗ ਸੰਕੀਰਤ ਭੇਡਿਆ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਚਿੰਤੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਆਤਮਕ ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਸੰਰ ਜਪਾਣੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰਵਾਏ। ਏਥੇ ਵੀਰਵਰਾਧ ਦਾ ਨਾਦ ਭੰਜਿਆ। ਸੁਖ ਸਾਂਡੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਸੂਚ ਸੰਜਮ ਦੇ ਮੰਗਲ ਗਾਏ ਗਏ। ਆਪ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਵਧਿਆ ਬੋਧਣ ਦੇ ਚਾਹਬਾਨ ਸਨ।

ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਧਰਤੀ ਦਾ ਉਹ ਭਾਗ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪਹਿਲਾਂ ਆਵਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਖੰਡ ਤੇ ਠੀਲਾਵਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਸਾਂ ਚਰਾਈਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਕਲ-ਕਲ ਬਰਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ, ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਪਰਬਤ, ਆਯਾਸ ਨੂੰ ਖਹਿਟ ਵਾਲੀਆਂ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਢੇਟੀਆਂ, ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਥੋਥੇ, ਪਿਆਰੇ ਠੰਡੇ ਸਨ। ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕ ਤਕ ਅਨੇਕ ਮਾਣਦੇ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਸੇ ਦਸਤੀਕਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਨ੍ਹ ਠਹੀਂ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਮਿਆਲ ਕਰਨਾ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਕਾਲੇ ਚੋਰੇ, ਫੀਨੇ, ਬੰਦੇ, ਜਪਾਨੀ, ਜਲਮਨ, ਅਮਰੀਕਨ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਭ ਉਸ ਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੁਮੀ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਮੋਹ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕਲਾਂ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮਾਹੀ ਦੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲਣ ਪਰਸਨ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਦਿਲਾਹੀ ਨੂਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਨਾਮ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਾ ਬਦਲਿਆ। ਅਸ਼ੁਰੀ

ਤਾਕਰਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਸਮਝੌਤਾ ਨਾ ਬੀਰਾ, ਸਕੋਂ ਹਰ ਵੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੰਦ ਖੱਟੇ ਕੀਤੇ । ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੋ ਨੇ ਅਦੋਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੱਕ ਰਾਹੀਂ ਚਟੇ ਚਕਰਾਏ । ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬਾਲ ਵਿਚ ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਕੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਉਹੋ ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਘਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਲੋਕ ਰਾਏ ਇਉਂ ਹੈ —

ਕੁਕਿਆਂ ਦਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ ।
ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਫੜਦੇ ਰੱਖਦੇ,
ਫਲ ਵਿਚ ਉਨ ਦੀ ਮਾਲਾ ।
ਛੋਟਿਆਂ ਤਾਈਂ ਕੱਢੇ ਪਾਏ,
ਛੋਟਿਆਂ ਤਾਈਂ ਨਾਲਾ ।
ਛੋਟਿਆਂ ਦੀ ਉਹ ਦੀਨ ਨਾ ਮੰਨਦੇ,
ਮੰਗਿਆ ਚੋਟ ਨਾ ਹਾਲਾ ।
ਰਾਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਚੰਦ ਰੋੜ ਦਾ ਚਾਲਾ ।

ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੱਛਮੀ ਨਾਲ ਹਨੇਰੀ ਦੇ ਰੂਪਾਲੀ ਬਪੋੜਿਆ ਅੰਦਰ ਹਿਮਾਲੀਆ ਵਾਸ਼ ਅਡੋਲ ਰਹੇ । ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝਾਉਣ ਹਿਤ ਬੰਦੀ ਕਸਰ ਨਾ ਭੱਭੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਵਿਕਸੇ ਤੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਮਾਣ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਆਪ ਮੇਜ਼ ਵਿਚ ਸੰਕਤਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਜਲਵਾ ਅਕਰੋੜ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਬਿਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਇਸ ਦੇਵ ਪੁਰੀ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ, ਕਵੀਆਂ, ਚਿੰਤਕਾਂ ਤੇ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਵਾ ਸੁਣਾ ਸੁਣਾ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦ-ਕਦ ਕਰਦੇ । ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਾ ਜਲਵਾ ਲਹਿਰਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ । ਆਪ ਭਲੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਭਰਤ ਉਹ ਬਾਲਕ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਢਲੇਰੀ ਤੇ ਸੂਰਮਤਾਵੀ ਦੀਆਂ ਧੁਮਾਂ ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ । ਉਹ ਬਾਲ ਅਦਸਕਾ ਵਿਚ ਹੀ ਬੇਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਟ ਕੱਢਦਾ । ਉਸ ਦੀ ਮਾਰਾ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਬਹਿੰਦੀ, ਵੇ ਪੂਰ । ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰ । ਇਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਦੇ ਜਾਣੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਫ਼ ਨਾ ਕਰ । ਭੀਮ ਵਰਗਾ ਕਿਸ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਝੰਬੀਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁਆਇਆਂ ਸੀ । ਅਰਜਨ ਦੇ ਬਾਣਾਂ ਦਾ ਲੋਹਾ ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਬਿਰੂਮਾਜੀਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਕੁਟ ਕਰਣਨ ਬੀਤੇ ਜਾਣ, ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਵਰਨ ਯੁਧ ਸੀ । ਲੋਕ ਧਰਮੀ ਸਨ । ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਚਕਾਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਲੋਕੀਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖੱਤ ਥੇ ਸੌ ਜਾਣੀ ਸਨ । ਪਰਜਾ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਜਾਣਨ ਹਿਤ ਰਾਜਾ ਰੋਸ ਕਚਲ ਕੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਬੀਰ ਯਾਰਗਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕੀ ਬੜਾ ਮਾਣ ਦਿੰਦੇ । ਸੀਰਾ ਉਹ ਇਸਤਰੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਵਣ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਰਾਮ ਨੂੰ ਇਲ ਵਿਚ ਕਸਾਈ ਰੱਖਿਆ । ਦੇਵਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਚਕੁਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋਕ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਚਣ ਨੀਤੀ ਤੇ ਬੜਾ ਫ਼ਖਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧਰਮ ਕੇ ਨਿਰਫਲ ਸੀ । ਸ਼ਾਸਤਰੀਨ ਉੱਚੇ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਖੱਚੇ ਬੁੱਢੇ ਤੇ ਇਸਤਰੀ ਤੇ ਕਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਉੱਠਦਾ ਸੀ । ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਰਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਘਰਾਂ

ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਣਾ ਪ੍ਰਰਾਪ, ਬਿਦਾ ਜੀ ਮਠਹਟਾ, ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਥੂਆ, ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ
ਰੇ ਬਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ, ਦੀਆਂ ਤਬਰਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਮਾਤਾਵਾਂ ਘਰੀਂ ਪੈਦਾ
ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਸੂਰਬੀਰ, ਧਰਮੀ, ਅਣਖੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਹੋਣ।

ਆਪ ਸਦਾ ਸੁਚ ਸੰਧ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਬਿਰਤ ਤੇ ਹੋਰ ਦਿੱਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਅੰਨ ਦਾ ਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ
ਕਰੋ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਸੁੱਟੋ। ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਫਰਟ ਉਪਰੰਤ ਥਾਣਾ ਧੋ ਕੇ ਪੀਓ। ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ
ਬਾਲੀ ਧੋ ਕੇ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਜੁੱਥਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਦਾਣੇ ਮੀਰੀਆਂ ਥੇ ਭਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਆਪ
ਦਾਣਿਆਂ ਦੇ ਬੋਹਣ ਵਾਲੇ ਪਿਤ ਵਿਚ ਜੋੜਾ ਖਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਲਭਾਦੇ ਕਿ ਏਥੇ ਜੋੜਾ ਨਹੀਂ ਚਿਆਉਣਾ
ਬਾਹੀਦਾ। ਆਪ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦੀ ਉਸੇ ਅਰ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਜਿਸ ਤੇ ਬਜਨ ਪੁੱਛਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਾਰ
ਬਿਹਾਰ ਬੁਧ ਹੋਵੇ। ਆਮ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਜੈਸਾ ਅੰਨ ਵੈਸਾ ਮਨ। ਜੈਸਾ ਦੁਧ ਤੈਸੀ ਬੁਧ। ਜੈਸਾ ਪਾਣੀ,
ਵੈਸੀ ਬਾਣੀ। ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਤਾਂ ਮਲਕ ਭਾਈ ਦੇ ਆਲ੍ਹ ਪ੍ਰਭੀਆਂ ਨੂੰ ਭਰ ਮਾਰ ਭਾਈ
ਨਾਲੇ ਦੀ ਥੱਪਰੇ ਦੀ ਕੋਟੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਉਂਕਿ ਕੇ-ਮਰਥਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਦੇ ਘਰੀਂ ਖਾਧਿਆਂ
ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਬਿਰਾਥ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ —

ਸਭਿ ਰਸ ਮਿਲੇ ਮੰਨਿਐ ਸੁਣਿਐ ਸਾਢੋਟੇ।
ਖਟ ਕੁਰਸੀ ਮੁਖਿ ਬੋਲਣਾ ਮਾਰਨ ਨਾਚ ਬੀਏ।
ਫਰੀਯ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਾਉ ਦੇਵੁ ਜਾਕਉ ਨਚਰਿ ਕਰੇਇ।
ਭਾਬਾ ਹੰਗੁ ਖਾਣਾ ਪੁਸੀ ਪੁਆਵੁ।
ਜਿਹੁ ਖਾਧੇ ਭਨ ਪੀਯੋਐ ਮਨ ਅਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਗਾਧ।

ਹੇਠਲੀਆਂ ਪੰਗਰੀਆਂ ਵਿਚ ਦਸਾਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਬਿਰਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਛੰਡਾਂ ਤੇ ਸਾਰਥ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ
ਕਮਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ :—

ਸੰਤਨ ਭਾ ਦਾਨਾ ਕੁਖਾ, ਸੰ ਸਰਥ ਪਿਆਨ।
ਕ੍ਰਿਹਿ ਸਾਰਥ ਫਰੀਯ ਪ੍ਰਥਾਵ ਤੇ ਜਿਧੁ ਸਮਾਨ।

ਮ: 5 (822)

ਅੱਜ ਬ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ ਸਿਖਲਾ ਨੂੰ ਕੁਹ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕਲਰ ਅਹਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਅਜੁੱਧ
ਬੰਜਨ ਭਾਰਨ ਅਜੁੱਧ ਵਿਚਾਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਸਮਾਜ ਦੀ ਰਾਈ ਉੱਠਣੀ ਪਈ ਹੈ।
ਸੁਚ ਸੰਜਮ ਦਾ ਬੰਜਨ ਖਾਣ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਸਟਾਚਾਰ ਬਾਧਦਾ ਹੈ।

ਗਉ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਬਹੁਰ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਕਉ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਜੀਉਂਦਾ
ਹੈ। ਗਉ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗਉ ਦੀ ਉੱਨਗੀ ਵਸਤੋ ਅਨੇਕ
ਜਰਨ ਕੀਰੇ।...

ਰਾਗ ਰੂਪ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਰਾਕ ਇਸ ਰੱਬ ਦੀ ਵੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਬੰਬਲਰਾ ਪੈਦਾ ਬਰਨ
ਵਾਲੇ ਭੀਤਾਂ ਤੋਂ ਘਿਰਨਾ ਸੀ ਆਪ ਬਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦੇ। ਆਪ ਦੀ ਬਾਉਂਦੇ ਤੇ ਰਾਗੀਆਂ
ਤੋਂ ਸੁਣਦੇ। ਰਾਗੀ ਭੰਬ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਗ ਦਾ ਬਾਬਬਾਹ ਬਹਿ ਸਤਿਕਾਰਦੇ। ਬਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ
ਜਿਉਂਦਾ ਬੰਬਲ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਬੇਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬਿਦਿਆਲਾ ਚਾਲੂ ਕੀਰਾ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਪਸ਼ੁਦੀ

ਏ ਨਾਠ ਨਾਠ ਖੋਲੀਆਂ ਦਾ ਬੰਮ, ਪਉਣੇ ਬਣਾਉਣੇ, ਪ੍ਰੇਸ ਵਿਚ ਰੋਪੋਜ਼ ਬਰਨਾ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ
ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦੀ ਦੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੇ ਪਛਾਵਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸੋਦਾ ਲਈ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸੇ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਹਾ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰੂਕੁਲ ਦੇ ਬੰਕ ਦਾ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਕੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ
ਜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਬੱਚੇ ਕੁੱਝ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਮਸਲੀ ਘਾਹ ਤੇ ਬੰਨ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਕਰਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਸਰਕੰਡੇ ਦੀਆਂ। ਬੱਚਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਫੀਸ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜਾਂਦੀ
ਤੇ ਨਾ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਕਰਾਂਟ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਰੂ ਜਨਾਂ ਤੇ ਸਹਿ ਪਾਠੀਆਂ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ ਦੀ ਸਿਖਿਆ
ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਓਥੇ ਸਾਇਕਲੀ ਦਾ ਉਪਏਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਠ ਨਾਠ
ਦਸਤਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚੜ੍ਹਕੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਪ੍ਰੰਤ ਦੜਕਰਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥੋਂ ਨਾ
ਖਾਣ। ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਆਪ ਕੁਰ ਸਕਣ।

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਵੇਦਿਥ ਜਾਂ ਹਿਕਮਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ। ਆਪ ਕੁਦਰਤੀ ਇਲਾਜ ਨੂੰ ਵੀ
ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ। ਸਵਰਗੀ ਡਾਕਟਰ ਕ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਬੰਨ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਔਲੰਪੇਥੀ
ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਥੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨੌਚਰੋਪੇਥੀ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਰੋਗ ਤੋਂ ਕੁਟਕਾਰਾ ਦੁਆ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਜੀਵਨ ਗੱਡੀ ਫੜ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਚਿਕੁਈ ਹੀ ਜੋ ਪਤੀ ਪਰਨੀ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੋਵੇ।
ਜਿੱਥੇ ਪਤੀ ਪਰਨੀ ਦਾ ਜੋੜ ਨਹੀਂ ਓਥੇ ਹੋਰ ਨਰਕ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਕ੍ਰਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ
ਸੁਖੀ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਰਤ ਧਰਮ ਤੇ ਪਤੀ ਕੁਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਚਿਰੰਬਰਾ ਵਿੱਚੇ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ
ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਲਹੇ ਤੇ ਪਤੀ ਇਸ ਨੂੰ ਘਰ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਗੀ ਜਾਂਦੇ। ਯਸ ਵਿਰ ਪੋਂ ਬਾਰਾਂ।
ਕੁਰਬਾਣੀ ਵੀ ਕਰਿੰਦੀ ਹੈ :

ਜਾਇ ਪੁਰਖੁ ਸੰਹਾਯਣੀ ਕੁਸੀ ਰਾਇਆ ਬਿਨੀ ਕੁਟੀ।
ਉੱਤਰ ਹੈ :

ਸਹਿਜਿ ਸੰਤੋਖਿ ਸੀਕਾਰੀਆ ਮਿਲਾ ਬੋਲਣੀ।

ਅਗਲੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ :

ਭਰਤਾ ਕਹੀ ਸੋ ਮਾਨੀਐ ਏਹੁ ਸੀਕਾਰੁ ਬਣਾਇ ਕੀ।

ਦੁਜਾ ਰਾਉ ਵਿਸਾਰੀਐ ਇਹ ਰੋਬੋਲਾ ਖਾਇ ਕੀ।

ਆਪ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਕਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਜੀਵਨ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਜਾਂ ਭੰਡ ਬਿਠਾਸ ਨਹੀਂ,
ਇਸ ਦੀਆਂ ਡਿਮੋਕਰੀਆਂ ਹਨ। ਕ੍ਰਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿਸਾਰ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ
ਰਖਣਾ, ਭਾਵ ਸੰਗਤਨ ਹੋਵਾ ਕਰਨਾ। ਪੁਰਖ ਕ੍ਰਿਸਤੀਅਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਣ।

ਦੇਖ ਪਰਾਈਆਂ ਓਗੀਆਂ ਮਾਦੀ ਯੀਆਂ ਛੋਟਾ ਜਾਣੇ।

ਸਖੀ ਕਾਜਲ ਤਾਰ ਰੀਵੋਲ ਸਭੀ ਕਿਛੁ ਸਾਜਿਆ।

ਸੋਲਹ ਕੀਏ ਸੀਕਾਰ ਕਿ ਅਜਿਨ ਪਾਜਿਆ।

ਜੇ ਘਰਿ ਆਵੈ ਕੇਰ ਤਾ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪਾਈਐ।

ਹਾਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਬਾਰ ਸੀਕਾਰ ਸਭ ਬਿਰਥਾ ਜਾਈਐ।

ਸੱਚਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀਵੀ ਕੂਟਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਿਤ ਸਾਲ ਵਿਚ ਰਾਖਰੋਂ ਜਾਂ ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਾਈ ਭਾਈ ਭਾਭ ਲੈਂਦੇ। ਸੁੱਚ ਮਰਿਆਦਾ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ, ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਇਸ ਦੇ ਠਾਲ ਠੱਲ੍ਹ ਪੇਸ਼ੇ ਜਲੇਬਾਂ ਦੇ ਠੰਡਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕੁੰਭ ਰਚਦੇ। ਆਪ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਜੁਠੇ ਬਰਤਨ ਮਾਂਜ ਹੋਰਨਾਂ ਵਜਤੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾਂਦੇ। ਸੰਤ ਭਰਨ ਸਿੱਖ ਰਹਿਮੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਸੁਹੇਬੇ ਸਾਹਿਬ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਸਮੇਂ ਹੋਠ ਦੀ ਲਾਉਂਦੇ। ਖੁਹ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਵੀ ਖਿਚਦੇ। ਤੇ ਕਈ ਵੇਰ ਸਾਧਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਬਾਹਰੋਂ ਲਕੜੀਆਂ ਦੀ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਦੇ।

ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਕਮਾਂ ਸਮੇਂ ਮਾਈਆਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਵਖਰਾ ਤੇ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਵਖਰਾ। ਕੇਵਲ ਸਰੋਰ ਬਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁਤਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣਾਂ ਤੇ। ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਵਾਸਤੇ ਮਨ, ਬੱਚ, ਕਲਮ, ਕਲ ਕੇ ਕ੍ਰਮਾਯਜ਼ ਯਜੁਰੀ ਸੀ। ਕੁਰੂ ਅਰ ਵਿਚ ਸੁਧ ਘੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਿਹਾਰੀ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।...

ਆਪ ਬਾਲ ਭਾਣ ਤੋਂ ਨਿਤਨੇਮ ਉਪ੍ਰੰਤ ਕੁਰੂ ਪਿਤਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਜਦ ਕੁਰਤਾ ਦੀਆਂ ਤਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੰਝਾਲੀਆਂ, ਵੇਰ ਦੀ ਉਹ ਨੇਮ ਚਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਪੇਟ ਦਿਤਾ। ਜਦ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਵੈਦੀ ਸਾਹਿਬ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਭਾਰ ਵਿਹਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟਨਾਂ ਪੂਜ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ। ਮੁੜ ਜੋੜੇ ਵਾਢੇ ਬਰਨ ਹੋ ਠੰਡਰ ਵਲ ਜਾ ਸੀਸ ਨਿਵਾਉਂਦੇ। ਲਾਕਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚਰਬਨ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੰਡਦੇ। ਸੁੱਚ ਸੌਧ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਦੇ। ਆਪ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਖਲੀ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਖਲੀ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਨਾ ਪਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰ ਹੈ। ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਸਦਾ ਕੁਰੋੜ ਕਰਦੇ। ਤੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਹਟ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ। ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਰੇਤੀ ਨਾਲ ਪਥਿਰਰ ਕਰਦੇ। ਸਾਧਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਬਿਰਿਆ ਵੇਖ ਇਕ ਕ੍ਰਾਮਟ ਹੋਰਨ ਹੋ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਕ੍ਰਾਮਟੀ ਮੱਠ ਹੈ, ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ। ਅਜੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਪੰਛਿਤ ਜੀ ਅਜੀ ਇਹ ਮਰਿਆਦਾ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਡਿਗੀ ਢੁਕੀ ਹੈ। ਕੁਸੀਂ ਸੁੱਟ ਦਿਤੀ ਅਜੀ ਸਾਧ ਲਈ। ਕਿਸੇ ਤੇ ਰੱਸ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਦੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਹਾਸੀ ਉਭਾਉਂਦੇ। ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ, ਖਲੀ ਕੇ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ। ਇਕ ਪੇਸ਼ਾਬ ਤੋਂ ਖਣਸੀ ਕੂਜਾ ਪੰਜ ਬਨਾਨਾ। ਜਦ ਚੁੰਡਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਰਨੀ ਕਠਨ ਕਹਿਣੀ, ਸਹਿਣੀ ਵੇਖ ਸੰਤ ਨਿਪਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਮ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਅਮਿਆਲਾਂ ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਕਰੀਬ ਨਿਵਾਜ਼! ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿਰਾਖਰ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਜੇ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਰਮਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੰਥ ਦਾ ਭੰਡਾ ਚੌਹੀਂ ਢੁੱਟੀ ਵਜੇ। ਇਹ ਸੁਣ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕ੍ਰਿਤੁਤਾ ਨਾਲ ਆਖਿਆ, "ਮੇਂ ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਚਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਥਾਕੀ ਖਿੱਓ ਹੋ ਵੀ ਜਾਣ ਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਿਕੱਠਾ ਹੀ ਕਤਦਾ ਭੋਰੀ ਬੁਕੀ ਵਿਰੋਧਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖ

ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦੋਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭੱਲ ਬਰਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ — ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਭਲੀ ਤੇ ਹਰ ਮੌਤ ਉਪਰ ਖੋਜ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਭਲੀ-ਮੌਤ ਉਪਰ ਆਮ ਮਿਲ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਜਾਤੀ ਜਾਂ ਜੂਨ ਵਢੇਂ ਇਕ ਘੱਟ ਬੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਹੀ ਆਖਵਾਏਗਾ — ਪਰ ਬਿਰਤੀਆਂ ਵਲੋਂ ਉਹ ਆਮ ਡੋਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਬੰਦੀ ਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸੋਧ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅਖ਼ੀਰ ਲਗਾਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਠਣੀ ਆਪ ਕੁਝ ਸਰਤਾਂ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਕ੍ਰਮਚਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ-ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ — ਪਹਿਲਾ; ਕ੍ਰਮ ਅਰਥਾਤ ਪਠਾਠਾ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲਾ (ਚਰਯ ਬਰਨ ਵਾਲਾ) ਜਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇਕਸੁਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ; ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਖਿੰਦੂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਵੀਰਕ ਨੂੰ ਸੰਤਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣ ਤੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ। ਇਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਕ੍ਰਮਚਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ — 'ਕ੍ਰਮਚਾਰੀ ਕੈਸਾ ਹੋਵੇ ?' ਜਿਹੜਾ ਭਖਾਨ ਨਾਲ ਐਸਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਕਹੇ, ਕਰੋਧ ਨਾ ਆਵੇ, ਕਾਮ ਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ (ਲਕੜਾ) ਨਾਲ ਆਵੇ, ਲਾਲਚ ਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਮੋਹ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ।...ਸਾਰਬਰਾਹਮੀ ਡੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

‘ਧਰਮ ਸਰਬ ਸੁਖ ਖਾਨ ਯਨ ਸਭ ਕੇ ਹਿਤਕਾਰੀ।

ਧਰਮ ਧਰੇ ਕੁਧਰਾਨ ਨਿਰੰਤਰ ਚਿੰਤ ਮਝਾਕੀ।’

“ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਨੇ ਇਹ ਭੱਲ ਚੌਜਟੀ ਹੈ — ਧਰਮ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਫੋੜੇ। ਬੜਾਨੀ ਖੋਜ ਦਾ ਨਿਆਜ਼ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਹੋਲਾ ਪਊ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਚਿੰਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਖੋਜਣੀ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਵੇ,

ਕੋਈ ਨਾ ਫੋੜੇ । ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਖੜੇ ਰਹਿਣ । ਕਿਉਂ ? ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ? ਕੀ ਐਟਮ ਬੰਬ' ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਹਾਈਡਰੋਜਨ ਬੰਬ' ਦੀ ਕਿਥਾ ਲੋੜ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਦੇਰ ਸਮੁੰਦਰ 'ਚ ਜੁਟੇ ਜਾਣ, ਧਰਮ ਉਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣ, ... ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਰੂਪ 'ਚ ਉਹ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । 'ਪੈਂਠ ਧਰਮ ਪੁਕਾਰੇ ਧਰਾ ਹੇਠ ਖੜੋਆ' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ — 'ਕੋਇ ਨਾ ਕੰਮੇ ਸਾਧ ਬਿਨ ਸਾਧ ਨਾ ਇਸੇ ਜਗ ਵਿਚ ਬੋਆ ।' 'ਸਾਧ ਨਾਮ ਨਿਰਮਲ ਜਾ ਕੇ ਬਰਮ' — ਜਿਹਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੈਲ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਾਧ ਹੈ । ਨਾ ਰਗਦੇ' ਵਾਲਾ, ਨਾ ਚਿੰਟਿਆ ਵਾਲਾ, ਨਾ ਕਿਰਪਾਨ ਵਾਲਾ; ਦੇਖੋ ਕੌਣਾ ਈ ਨਹੀਂ ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਅਸਰਮਾਂ ਦੀ ਕਲੰਕ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਅਸਰਮ, ਕ੍ਰਿਸਚ ਆਸਰਮ, ਬਾਣਪੁਸ਼ਥ ਆਸਰਮ ਅਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਆਸਰਮ । ਪਹਿਲੇ ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਆਸਰਮ ਦੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤੀਆਂ ਆਪ ਭਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ — "ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਸਾ ਸੀ ਇਸ ਦਾ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੋਏ । ਪਰ ਇਹ ਬਣੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ? ਇਹਨੂੰ ਬਣਾਏ ਕੌਣ ? ਇਹਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇ ?" ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੁੜ ਹੀ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਦੀ ਨਿਮੋਦਾਰੀ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਠ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਧਿਰ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਪਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੰਬ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ — ਅਭੈ ਉਹ ਧਿਰ ਹੈ ਮਾਤਾ ਤੇ ਪਿਤਾ । ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਹੈ ਆਸਰਮ-ਗੁਰੂ । ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਆਸਰਮ ਦੀ ਸਾਭਕਰਤਾ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਆਚਰਣ ਕ੍ਰਿਸਚ ਆਸਰਮ ਜਾਂ ਕ੍ਰਿਸਚ ਧਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਆਪ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ — 'ਬੁੜ੍ਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ, 'ਬੁੜ੍ਹ ਕ੍ਰਿਸਚ ਧਰਮ ਅਪਾਧ ।' ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਜੈਸੇ ਸਰ ਸਰਿਤਾ ਸਕਲ ਮਹਿ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣੈ' — ਸਾਫ਼ੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਬਣਾਏ, 'ਮੇਰੂ ਮਹਿ ਸਮੇਰੂ ਬਣੈ' । ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਬਣੈ । 'ਪਾਰਸ ਪਖਾਨਵੇਂ' — ਪੱਥਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਰਸ ਬਣੈ — 'ਪਿਛੀਆਂ ਵਿਚੋਂ' ਹੋਸ, ਮ੍ਰਿਕ ਗਜਨ ਮੇਂ ਸਾਰਦੂਲ' — ਖੋਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰਦੂਲ ਵੀਹਰ ਖੋਰ । ਧਾੜ ਮੇਂ ਕਨਕ ਗਾੜ ਅਭਿਆਨ ਹੈ । ਧਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਠੇ ਨੂੰ ਉੱਡਮ ਧਾੜ੍ਹ ਮੰਨਿਆ । ਉਹ ਬਹਿੰਦੇ ਨੇ, 'ਗਿਆਨਨ ਮਹਿ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨਨ ਮਹਿ ਧਿਆਨ ਬੂਰ, ਸਕਲ ਧਰਮ ਮਹਿ ਗ੍ਰਿਸਰ ਪਰਧਾਨ ਹੈ ।'

"ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਸਨ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਧੂ । ਉਹ ਦਵਾਈ ਦੇਂਦੇ ਸਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਉਹ ਬਰਤ ਨਾਲ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ ਸੀ ਕਿ 'ਸਾਡੀ ਦਵਾਈ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਸੰਗ ਨਾ ਕਰੇ ।' ਗਿਆ ਬੁਰੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਕੱਲਾਂ ਮੇਰੀ ਧੋਲੀ ਬਾਹੜੀ ਨਾਲ ਕੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਪਰ ਜੇ ਕੁਸੀ' ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਦੇਖੋਗੇ ਤਾਂ ਬੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ — ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਕਈ ਕੱਲ ਇਹ ਐ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਬਾਹਨਾਂ, ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਦਵਾਈ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਈ ਦੇਣੀ, ਪਰ ਜਿਹੜਾ (ਰਾਤ ਦੇ) ਪਹਿਲੇ ਵਕਰ ਦਾ (ਦਿਸਤੀ) ਸੰਗ ਹੈ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਰਾਚਰ ਬਿਰਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, (ਰਾਤ ਦੇ) ਪਿਛਲੇ ਵਕਰ ਦੇ (ਸੰਬੰਧ) ਨਾਲ ਦੇਵਰਾ ਬਿਰਤੀ । ਮੇਰੀ ਦਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਤੋਂ ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੇਵਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ।"

ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦਾ ਪਾਠਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਲ ਸੰਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਅਤੇ ਬਲ ਦਾ ਸੰਭਵ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ । ਬਾਸਰਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਨਾਯਕਾਯਾ ਬਲਹੀਨੇਨ ਲਭਯਹ ।' ਸਮਾਜਕ

ਇਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਆਹ ਨਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਬਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਰਨੀ ਨਾਲ ਸੰਜਮ ਪੂਰਬਕ ਰਹਿਣਾ — ਇਹ ਚੌਥੇਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ । ਪਰਾਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਭੰਗ ਭਰ ਵੀ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਚਾਹ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਤੋਂ ਡਿਰਾਵਟ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਚਿੱਤ ਦੀ ਉਹ ਅਵਸਥਾ ਵਿਭਚਾਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਡਿਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀਰਜ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ — “ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ ਕੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ ਕਰਨੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁਹਾਡਾ ਪਦਾਰਥ ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਕੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਬੁੱਢ ਲਹੂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਠਾਕਤ ਨਾਲ ਕੁਸੀਂ ਬਣਾ ਸਕੋ — (ਇਸ ਨਾਲ) ਇਕ ਮਿਥ ਦੀ ਬੁੱਟ ਬਣਦੀ ਹੈ — ਚਰਬੀ ਦੀ । ਜੋ ਚਰਬੀ ਦੀ ਬੁੱਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਮਣੀ ਦੀ ਬੁੱਟ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਭੋਜ ਲਹੂ ਏਨਾ ਮੁਰਾਬ ਕਰੇ, ਕਿੱਧਰ ਜਾਓਗੇ ?”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਭੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ — “ਨਿਯਮ ਸੀ ਓਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਭੋਲ ਬੱਚਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਪਤੀ ਕਦੇ (ਬੱਚੇ ਦੀ) ਮਾਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਟੱਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫੁਹਾਉਂਦਾ । ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਐਸੀ ਭੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਜਿਹੜੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਆਵੇ । ਭਾਵੇਂ ਕੁਸੀਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਓ ਪਣੇ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਉੱਤੇ, ਉਹ ਉਸ ਵਕਰ ਵੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ । ਔਰ ਉਹਦੇ ‘ਚ ਉਹ ਬੀੜਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਅਰ ਉਹ ਹਰਕਾਤ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ । ਸਾਡੇ ਮਰਲਬ ਦੀਆਂ ਇਹ ਭੱਲਾਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ‘ਜਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਜਹਾਨ ਹੈ ।’ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਭੱਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ । ਮਾਤਾ ਸਾਡੀਆਂ — ਕੱਲ੍ਹ ਪਰਜੇਂ ਇਕ ਅਨੰਦ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਬੀਬੀ ਕੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਤਿੱਲਟ ਲੱਕੀ ਸੀ, ਵਲ ਕੇ ਕਰਾਦੀ, ਕਿਉਂ ਸਾਡੀ ਧੀ ਐਸੀ ਹੋਵੇ ? ਸਿੰਘਣੀ ਫੇਰ ਦੀ ਬੱਚੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇ ? ਧਿਆਨ ਦਿਓ, ਉਠਾਓ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ । ਕੱਪੜੇ ਕਹੁਣੇ ਪਰਾ ਦੇਣ ਵਲ ਧਿਆਨ ਹੈ । ਟੇਕਿਨ ਇਸ ਭੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਕਿਸ ਰਸ਼ ਕਾਰਿਮ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ ਕਰਾਂਗਾ, ਕੁਸੀਂ ਲੱਕ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਭਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ ਔਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੀੜ — ਜਿਸ ਰਸ਼ ਕੁਝੇ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਥ ਜਾਂਦੀਓ, ਇਸ ਭਰ੍ਹਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੱਲ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਸਾਰਾ ਹਾਥ ਜਾਂਦੇ । ਜਿਹੜਾ ਰਾਤ ਚਿਨ ਦਾ ਇਹੋ ਧਿਆਨ ਹੈ ਇਹ ਸਾਡੇ ਬੁਕਲ ਵਾਸਤੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੀਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਆਪਣਾ ਰਮਾਸ਼ਾ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਚਸਕਾ ਬਣਾਇਓ । ਇਸ ਦਾ ਮਰਲਬ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਭਾਬਰ ਦੇ ਅਸੀਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਪਰ ਵਾਧਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰਨੀ ?...ਲੱਹੇ ਦੀ ਲੱਠ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਦੇ । ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕੂਸ ਦੀ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਪੰਡ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਉਹਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਏ ਤੇ ਉਹ ਜਲ ਜਾਏ, ਪੰਕਿ ਚਰੇ ਤਾਂ ਵੀ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰਿੱਝ ਪਵੇ, ਕੁੜ੍ਹ ਜਾਵੇ । ਮੈਂ ਅਰਜ ਕਰਾਂਗਾ ਕੁਹਾਡੇ ਅੱਗੇ, ਮਾਈਆਂ ਅੱਗੇ ਭੀ — ਮਾਈਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦੰਡਾ ਧਰਮ ਹੈ ।

“...ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਸਨ ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਤਾ ਮਟਾਬਸਾ ਜੋਸੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇਮਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਚਿੱਠਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸੁੱਧ ਹੈਂ ਤੂੰ ਬੁੱਧ ਹੈਂ । ਇਹ ਜਕਰ ਜਿਹੜਾ ਹੈ ਤੂੰ ਵੱਭ ਦੇ ਇਸ ਨੂੰ । ਜਿੱਦਣ ਬੱਚੇ ਨੇ ਜਵਾਨ ਹੋਣਾ, ਮਾਈ ਦੇ ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਉਹਨੇ ਬਨ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ । ਅਖੀਰ ਤੇ ਚਾਜੇ ਨੇ ਆਖਿਆ, ‘ਬਈ ਕਰਨਾ ਵਾਛੀਏ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਚਾਜ ਭਾਭ ਜਾਏਗਾ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਾ ਜਿਹਾ

ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਰਹਿਣ ਦੇ।' (ਮਾਈ ਨੇ) ਇਹੋ ਚੀਜ਼ ਲਿਖ ਕੇ — ਸੁਧੇ ਸੀ, ਬੁਧੇ ਸੀ, ਜਗਤ ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਵਰਤਨੇ ਸੀ — (ਪੁੱਤਰ ਦੇ) ਡੋਲੇ ਨਾਲ ਤਵੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਆਕਿਆ ਕਿ ਕਾਕਾ, ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਅਤੀ ਦੁੱਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਓਦੋਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਲਵੀਂ। ਉਹ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਤਿਆਦਾ ਤਕਲੀਫ਼ ਆਈ। ਤਵੀਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਛੱਤ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ — 'ਏ ਭਾਈਆ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨੱਠ ਦੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਨਹੀਂ।' ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵੀ ਬਾਕੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਮ ਕਉ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਮੀਤ।' ਉਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ, ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਤਾਂ, ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਜੋਸ਼ੀਆਂ ਮਾਤਾ, ਅਨੁਸੂਈਆ ਜੋਸ਼ੀਆਂ ਮਾਤਾ, ਰਾਮ ਦੇ ਬਲ ਵਾਨੀਆਂ ਉਹ ਮਾਤਾ, ਕਿਆ ਕੇਓਕੀ ਸੀ ਨਾ ਉਸ ਦਾ? ਜਿਹਨੇ ਸੂਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਕ੍ਰਨ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮਾਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤਾਕਤ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ, 'ਰੋਗ ਪਤੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਮਰ ਜਾਣੇ, ਉਸ ਆਖਿਆ, 'ਮੈਂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਨਹੀਂ ਚਕ੍ਰਨ ਦੇਣਾ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਡੀਓ ਬੀਬੀਓ, ਮਾਈਓ, ਭੈਣ, ਕੁਸੀਂ ਭੀ ਓਹੀ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਓ ਅਗਰ ਕੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਚਰਨ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਕਰੋ। ਭਾਰਨ ਸੀਰਾ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰ ਨਹੀਂ ਚੰਡ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਸਰ ਦਾ ਬਲ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਤੋਪ ਦੇ ਅੱਡੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।"

ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਮਾਰਜੀ ਦੀ ਸੰਭਾਨ ਦੋਇਆਂ ਦੱਸਦੇ ਹਨ — "ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੋਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆ, ਬਾਦਾ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਸਿੱਖਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਿਲਿਆ, (ਵਿਆਹਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ) ਕਿ ਤੂੰ ਇਕ ਸਾਠ ਭਰ ਆਪਣੀ ਲਿਸਕੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਪੱਤਾ ਫੀਕ ਕੇ ਇਥੋਂ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਦੇ। ਮੇਰ ਇਥੋਂ ਜਕ੍ਹਾ ਸਕ੍ਰਿਟੇ ਪਰ ਮਨ ਨਹੀਂ ਚੱਲਣ ਦੇਣਾ। ਆਪਣੀ ਬਿਸਕੀ ਬਣ। ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਸ ਵੀਰ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਐਸੇ ਪ੍ਰਭ ਲਿਖਾਏ। ਕਿਆ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਟੱਖਰੀ ਅੱਜ? ਅਜੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕੁਝ? ਸਾਡਾ ਬੰਦੀ ਹੈ ਹਾਲ? ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਅਰਜੁਨ ਦੇ ਬਾਦਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ? ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਦ ਬੜੇ ਭੱਕੜੇ ਸਨ, ਕੁਰਬਾਨ ਦੇ ਬੜੇ ਰੋਕੜੇ ਸਨ, ਪਰ ਨਾਉਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਰਜੁਨ ਦੇ ਬਾਦਾਂ ਦਾ — ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਪਾਲ ਕੇ ਇਸ ਬਾਦ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ।

"...ਕੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚੇਹਤੇ ਸਨ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਕੁਰੀਂ। (ਸਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਮਾਡਾ ਦੇ ਰਿਸ਼ਰਿਓ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸੇਰਤ ਬਣੀ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਔਰਤ ਕੰਧ ਦੇ ਠੰ ਆਈ। ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਕਸਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੱਚੇ ਹੋਈ ਔਰਤ ਨਾਲ ਭੰਡ ਸੌਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੇ।"

ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਰਥ ਕੈਟਰੋਲ ਦੇ ਰਜ਼ੋਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀਰਜ ਦੀ ਸੰਭਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ — "ਕੁਟ ਲੋਰ ਦਵਾਈਆਂ ਕਰਦੇ ਨੇ ਭਰਥ ਕੈਟਰੋਲ (ਲਈ)। ਕਿਆ ਭਰਥ ਕੈਟਰੋਲ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਦਿਮਾਗੀ ਭਰਥ ਕੈਟਰੋਲ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਹ ਭਰਥ ਕੈਟਰੋਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦਵਾਈਆਂ ਆ ਆ ਕੇ ਵੀਰਜ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਨੇ। ਏਥੋਂ ਬਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ, ਏਥੋਂ ਹਿੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ (ਕਿਰ) ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਲਹਿਰਦਾ ਹੈ, ਦੇਹ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੁਜਾਕ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ? ਅੱਡੇ ਜਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮਿਥਦਾ, ਪਿੱਛੋਂ ਚਲਦੇ। ਉਹ ਕੁਝਦੇ? ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕੁਝ, ਜੇ ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕੁਝੇ ਤਾਂ ਲਾਭਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਧਾਂ ਵਾਹ ਦਏਗਾ। ਚੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਘੋੜਾ ਕਿਸੇ ਯੋਧ ਵਿਚ ਦੌੜੇ, ਮਰ ਜਾਏਗਾ ਜਾਂ ਮਾਰ ਦਏਗਾ। ਠੱਰ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਦੇ।

“ਪੰਜਾਮੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਮੇ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਓ, ਪੰਜਾਮੇ ਨੂੰ ਪੱਛ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾ ਥੇਨੂੰ। ਪੱਛ ਨੂੰ ਲੱਤਾਂ 'ਚ ਨਾ ਪਾਓ। ਮੈਂ ਅਰਥ ਕਰਾਂਗਾ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅੱਗੇ ਕਿ ਕੁਹਾਡਾ ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਹੋਵੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਵਰਕ ਕੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ ਇਤਰਜ਼ਾਮ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦਾ, ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ, ਸਾਡਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਇਹ ਆਪਣਾ ਇਤਰਜ਼ਾਮ ਹੈ। ਇਹਦੀ 'ਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲੋਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਲਓਗੇ, ਔਲਾਦ ਤਾਕਤਵਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦਿਓ, ਬਾਣੀ ਦੀ ਦਿਓ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋੜ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਬ ਦੱਸੋ। ਸਾਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਰਾਬ ਪੀ ਘਰ ਆ ਕੇ ਨਾ ਚਲੇ ਜਾਣ ਆਪਣੀ ਘਰ ਬਾਲੀ ਕੋਲ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਏ ਲਿਆ ਕੇ ਇਲਾਨਾ ਪਾਣੀ ਕਰ ਦੇ, ਦੋਵੇਂ ਜੀਅ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਡਾ, ਕੋਈ ਭਫਰ, ਕੋਈ ਸੁਗਮਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ — ਨਾ ਕਿ ਗੋਦ। ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਅੱਗੇ ਬੋਝਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਲਿਹਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ। ਘੋਰ ਕੁਸ਼ੀ ਦੇਖੋ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੋ, ਅਥਰ ਕੁਸ਼ੀ ਪੈਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅੱਜ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਓਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਭਾਇਦਾ ਘੁੰਚਿਓ। ਸਾਲ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਦੋ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਸਾਲਾਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਹਾਡੇ 'ਚ ਦੇਹਾਂ ਨਾ ਭਿਟਿਗੀਆਂ। ਇਹ ਹੈ ਗ੍ਰਿਸਰ ਧਰਮ।”

ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਣ ਦੇ ਦੂਜੇ ਖੰਡ ਦਾ ਇਕ ਸਵਾਸਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੈ। ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਸ ਲੈਣ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਅੰਤਿਮ ਸਾਹ ਰਿਅਾਗਣ ਨਾਭ ਮੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹ ਅਸੀਂ ਲਿਟੇ ਮਿਲੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ — ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਾਧਾ-ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਈਸੀ ਉਮਰ ਜਾਂ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਲਿਟਤੀ ਦਾ ਫਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਪਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਫਰਕ ਵੇਖ ਸਾਹ ਪੀ ਸਕਦਾ ਹੈ — ਇਨ — ਲਿਟ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਏਸੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਚੀਰਕ ਆਪੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭੰਗੀਆਂ ਦੀ ਅਲਪ ਆਪੂ। ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਵਿਚ ਇੱਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੇ ਸੌ ਵਾਰੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ-ਛੱਡਦਾ ਹੈ। ਲਗਭਗ ਇਕ ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਵਾਰੀ। ਸਹਿਜ ਭਾਅ ਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਵੈਠਦਿਆਂ ਉਠਦਿਆਂ, ਯਾਦਿਆਂ, ਪੀਂਦਿਆਂ, ਦੁਰਦਿਆਂ, ਦੌੜਦਿਆਂ, ਸੌਂਦਿਆਂ ਤੇ ਭਾਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਨਾਸਾਂ ਤੋਂ ਔਸਤ ਦੂਰੀ ਤੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਥਾਣਾ ਉੱਕਲਾਂ ਤਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹ ਦੇ ਯਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਨਾਸਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਜਿੰਨੀ ਹਿਜਾਦਾ ਹੋਵੇਗੀ — ਥਾਣ ਦੀ ਥਰੀ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਰੋੜ ਹੋ ਕੇ, ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਲਿਟਤੀ ਵੀ ਦੂਰੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੇਥਣ ਸਵਾਸ ਪ੍ਰਸਵਾਸ ਦੀ ਦੂਰੀ ਔਸਤ ਥਾਣਾ ਉੱਕਲਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਿਟਤੀ ਇਕ ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਤੇ ਜੇ ਯੋਗ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸਵਾਸ ਪ੍ਰਸਵਾਸ ਦੀ ਦੂਰੀ ਇਕ ਉੱਕਲ ਘੱਟ, ਅਰਥਾਤ ਲਿਆਰਾਂ ਉੱਕਲਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲਿਟਤੀ ਵੀ 'ਸਵਾ' ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਦੋ ਉੱਕਲਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਘਟਣ ਨਾਲ ਲਿਟਤੀ ਦਾਈ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਹੜੇ ਲੋਕ ਯੋਗ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸਾਹ ਦੀ ਦੂਰੀ ਜਿੰਨੀਆਂ ਉੱਕਲਾਂ ਘਟਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਹ ਲੈਣ ਛੱਡਣ ਦੀ ਲਿਟਤੀ ਘੱਟਦੀ ਜਾਂਦੀ, ਕੁੰਭਕ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਦਿਨ ਚਾੜ ਬੱਲਣ ਵੇਲੇ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਮਰਥ ਵਿਚ ਬੱਚਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਸਵਾਸਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਹੋਂਦਾ ਹੈ : ਦੂਰਨ ਨਾਲ ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਬਾਰਾਂ ਉਂਗਲਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੱਬੀ ਉਂਗਲਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਹਿਸਾਬ ਸਵਾਸ ਕਾਹਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਣਕੀ 'ਸਵਾਂ' ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਪ੍ਰਤੀ ਉਂਗਲ ਵਿੱਚ ਤੇ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਦੌਰਨ ਨਾਲ ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਬਾਰਾਂ ਉਂਗਲਾਂ ਤਕ ਜਾ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਣਕੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀ ਉਂਗਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਦੇ ਨਾਲ 'ਸਵਾਂ' ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਇਹ ਦੂਰੀ ਤੀਹ ਉਂਗਲਾਂ ਤਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਖਾਣ ਵੇਲੇ ਵੀਹ ਉਂਗਲਾਂ ਤਕ। ਇਸੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕੋਰਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ "ਅਲਪ ਆਹਾਰ ਸੁਲਪ ਸੀ ਨਿੰਦ੍ਰਾ" ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਾਣ ਹੀ ਨਾ ਬੈਠੇ ਰਹੋ ਤੇ ਫਿਰ ਖਾ ਖਾ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਨਾ ਰਹੋ। ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਛਤੀ ਸਭ ਤੋਂ ਗਿਆਣਾ ਵਧਦੀ ਹੈ ਇਸਕ੍ਰੀ ਸਮਾਯਮ ਵੇਲੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੂਰੀ ਤਰਵੰਜਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਤਰੇਹਨ ਉਂਗਲਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਿੰਟ ਵਿਚ ਸਾਹਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਵੀ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੇ ਜਿਹੜੇ ਲੱਕ ਰੱਬ ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਬੈਂਡ ਪੁੱਜੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ-ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲੰਬਾਈ-ਕੁਟਾਈ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਇਕ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਵਿਚ ਸਵਾਸਾਂ ਦੀ ਕਿਣਕੀ ਚੌਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ — ਇਕ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਵਾਸ। ਸਰਿਕੁਰ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਵਾਸਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਰਬਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਾਏ ਦਾ ਜ਼ਕਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਵੁਲਮਾਇਆ ਹੈ — ਇਕ ਕਾਫੀ ਨੇ ਨਿਖਿਐ, ਸਵਾਸਾਂ ਦੇ ਬਾਬਰ ਕਿ :

‘ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ, ਢਲਣ ਅਠਾਲਾ ਸੇਵਰ ਜਾਏ ਤੀਸਾ,

ਸੇਵਨ ਬਰਦਿਆਂ ਚੈਸਨ ਜਾਏ ਕਿਉਂ ਨਾ ਭਜੇ ਸਕਦੀਸਾ।’

“ਜਿੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਵਾਸ ਕਾਰਾਂ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਉੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਚੌਂਕੁ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਕਾਹੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਦਸਾਂ ਕਾਹੀਆਂ ਦੀ ਉਂਗਲ ਰਹਿ ਕਦੀ ਨਾ ?

‘ਚੌਂਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਖਰਬ ਰੰਗ ਦਾ, ਆਖਦਨ ਮੂਲ ਨਾ ਚੀਏ।

ਜਿਸ ਬੈਏ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਘਾਟਾ, ਸੋ ਬੰਦਾ ਕਿਉਂ ਜੀਏ ?’

“ਫਿਰ ਚੌਂਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੇ ਉਤਲਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹੜਾ, ਬਾਪੁ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਰਬ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਇਹ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਚੀੜ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਪਿੱਤੇ ਉੱਠੇ, ਚੇਹਰੇ ਉੱਠੇ ਠਾਲੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਦਾ ਬਾਹਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਬਹੁਤ ਔਲਾਦ ਹੈ। ਗਿਆਣਾ ਅੱਜੇ ਤਰੀਕੇ ਅਜੀ ਪੈ ਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਬੱਚੇ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਛੇ ਕਿਉਂ ਨੇ, ਸੇਵਕ ਜੀ ਦੇ ਅੱਠ ਕਿਉਂ ਨੇ, ਮੈਂ ਦੇਵੁੰ ਵਧਾ। ਇਹ ਦੇਖੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਕ ਬੱਚਾ ਕਿੰਨਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜ ਸਕਦੇ, ਕਿੰਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਜਿੰਨਾ ਬੋਝ ਚੁੱਕ ਸਕਦੇ, ਕਿੰਨਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਜਿੰਨਾ ਉਹਦਾ ਦਿਮਾਗ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੁਸੀਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੱਥੇ ਹੋ ਜਾਓ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸੁਰਮੇ ਹੋ ਕਦੇ ਸਨ ‘ਕਰਨ’ ਜੇਸੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਰੁਪ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅੰਮੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੋਂਦੀਆਂ, ਬੁਰਬੁਰੀਆਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ‘ਚ ਮਸਾਲੇ ਪਏ ਹੋਣ, ਕਦੇ ਨੰਦੀਆਂ ਕਦੇ ਤੰਡੀਆਂ ਜਿਹਦੇ ਨਾਲ ਦੇਖ ਮਰਾਬ ਹੋ ਜਾਣ। ਸਾਡੇ ਲੱਕ ਲੱਕਾ ਚੱਥ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੇਂਦ ਦੇਨੇ ਕਰੜੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਦੇ

ਐਸੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਰਤਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਅਕਰ ਕੁਸੀ ਹੁਣ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਓਗੇ — ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਦੇ ਛਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ। ਜਿੰਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਮੈਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭ ਸਕਿਆ। ਲੇਕਿਨ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਭਈ ਏਨੀ ਤਾਕਤ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਆਦਮੀ ਕਦੇ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਤੁਰਾਕਤ ਹੈ।

"ਕੀ ਗੱਲ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿ ਹਾਥੀ ਦੇ ਸੰਗਠ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਹਾਥੀ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਕ ਬੱਚੇ ਨੇ ਮਾਦੀ ਦੇ ਨੇ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸੰਗਠ ਲਮਕਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਿਛਾਤੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਮਾਦੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਪੈਰ ਧਰ ਦਿੱਤਾ ਓਥੇ ਈ ਹਾਥੀ ਰੁਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸਾਡਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹਾਸ ਰਸ

ਮਾਸਟਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ

ਹਾਸ ਰਸ ਚਿੰਦਰੀ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਅੰਗ ਹੈ। ਸਿਹਤਮੰਦ ਹਸਦਾ ਨਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਠੱਕ ਭੀਮਾਨ ਛਿਟਕੇ ਹਨ। ਹਸਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਦਿਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਕਰਾਂਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਹਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹਸਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕੋਈ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਕਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਵੀ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ। 1. ਅਸਲੀ 2. ਨਕਲੀ। ਅਸਲੀ ਹਾਸੇ ਦੀਆਂ ਵੀ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਹਾਸਾ ਹੈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਬਰ, ਦੂਜਾ ਹਾਸਾ ਹੈ ਭਾਰਪੁਟੇ ਦਾ, ਜਿਸ ਵੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ ਹਾਸਾ ਅਭਲੀਭਰਾ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਫੂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰੋਬਤ ਪੁਰਖ, ਸੰਤ ਕੁਰੂ ਪੀਰ ਵੀ ਹਸਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਵਿਨਸਾਨੀਅਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਵੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਅਣੀਂ ਪਹਿਰੀਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਹੜ੍ਹ ਹਸਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮਹਾ ਟੋਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੱਸਕੇ ਵੱਖਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਸ ਨਾਲ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਜਕਿਆਸੁ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਠੱਕਿਥ ਵਸਤੂ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮੇਰੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਵਿਚ ਹਨ ਜੋ ਮੈਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

1948 ਸੰਨ ਦੀ ਕੱਲ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਜਦ ਉਜੜ ਕੇ ਜ਼ੀਵਨ ਨਗਰ ਆਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਮਾਉਂ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੁਰਮ ਹੋਇਆ। ਉਥੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਮਾਤਾ ਕੁਜਰ ਗਈ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਪਿਤਾ ਜੀ (ਸੂਬਾ ਸੱਚਦ ਸਿੰਘ) ਕੋਠੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਗਏ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਚੀਵਨ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਸੂਬਾ ਦਰਿਆਮ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਸੰਤ ਰੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਭਾ ਤੇ ਫਰੀਦ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਤਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਖੇ ਬੈਠਕੇ ਖੀੜੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜਿੱਖਣੀ ਮਰ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਭੀਵੀਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਚਾਦਰ ਅੰਝਾੜੀ ਕਰ ਦਿਓ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਕਲ

ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਸੂਝਾ ਜੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿਓ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, ਜੀ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਆਪ ਸਿਖਣੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਭਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਥੋਂ ਕਰ ਦਿਆਂ। ਫੇਰ ਸੂਝਾ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਆਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਮਾਂਦਰੂ ਫੜਾ ਹਾਂ। ਬੜਾ ਹਾਸਾ ਪਿਆ। ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਵੀ ਸੂਝਾ ਜੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹਾਂ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੀ ਰੰਡੇ ਤੇ ਡੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਦਿਆਂ। ਮੈਂ ਆਪ ਵੀ ਰੰਡਾ ਹਾਂ। ਬੜਾ ਹਾਸਾ ਪਿਆ। ਫੇਰ ਸਤਿਕੁਰ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਤੇਰੇ ਪਹਿਲੀ ਸਿੰਘਣੀ 'ਚੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਬੱਚੇ ਹਨ? ਜੀ ਹਾਂ, 6 ਪੁੱਤਰ ਤੇ 3 ਧੀਆਂ ਹਨ। ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਕਿਹਾ, ਓਇ ਤੂੰ ਘਰ ਦੀ ਭੋਜ਼ ਕਿਆਰ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਤੂੰ ਅਪਣਾ ਬਰਗੋੜ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਜਾ, ਜਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲ ਤੇ ਭਲਤ ਰਸਤੇ ਨਾ ਪਓ।

ਰਤੂ ਪਧਾਏ ਨਕਰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਹੇ। ਸਦੇਰੇ ਆਸਾ ਦੀ ਢਾਰ ਦਾ ਬੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਢੋਲਕ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਸ ਦਿਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਪਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਪੱਦੀ ਵਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਢੋਲਕ ਵਜਾਉਣ ਲਈ ਪਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਆਸਾ ਦੀ ਢਾਰ ਨਾਲ ਢੋਲਕ ਵਜਾਈ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਥਕਾ। ਜਦ ਭੰਕ ਪਿਆ ਤਾਂ ਡੇਰੇ ਗਏ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਹੱਸ ਕੇ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹੱਥ ਵਿਖਾ। ਜਦ ਮੈਂ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ ਤਾਂ ਢੋਲਕ ਵਜਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋਂ ਖੁਨ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਜ ਤਾਂ ਕੰਜਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੀਂਹਦਾ ਹੈ ਜਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਚਰ ਖੋਤੀ, ਸੁਕਰ ਹੈ, ਅਜ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਕੰਜਰੀਆਂ ਦਾ ਪੀਸਿਆ ਹੋਇਆ ਆਟਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੜਾ ਹਾਸਾ ਪਿਆ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਭੀਲ ਹੈ, ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਸਾਡੇ ਪਿਛਲੇ ਪਿੰਡ ਜਾਮਣੀ ਬੀਮੇ (ਸਿਆਲਕੋਟ) ਗਿਆ ਸੀ। ਆਲਮ ਜੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਆਲਮ ਜੀ ਸਾਡੀ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਇਬਨਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀਰ ਬੱਚੇ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਆਲਮ ਜੀ ਦਾ ਸਿਰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਸਾਂ ਚੋਲਾ ਪਾ ਦਿਤਾ, ਕੰਜਾ ਕੰਜਾ ਸੰਤ ਕੰਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਬਾਜ਼ਬਾ ਬਹਿੰਦਾ, ਜੀ, ਆਲਮ ਦਾ ਸਿਰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੱਚੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਕਿਹਾ, ਇਹਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਹਾ, ਟੈਟਰ ਚੱਕ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਪਰ ਵਿਚਾਰਾ ਫੌਜ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਸ ਦੀ ਪਰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸ਼ਰੂਫ਼ਾ ਲਾਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਹਾਸਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ ਦੇਖਾ ਲਗੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੋਚਿਆਂ ਤੇ ਹਦਵਾਣਾ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੜਾ ਹਾਸਾ ਪਿਆ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਹ, ਆਲਮ ਜੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਠੱਚਦੇ ਕਿਸ ਰਕੂ ਲਗਦੇ ਹਨ? ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਹੀ ਦੱਸ? ਉਹ ਬੋਲਿਆ, ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਹ, ਆਲਮ ਜੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਰਕੂ ਲਗਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਸਰਕਸ ਵਿਚ ਹਥਲੀ ਨਚਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਛੋਲ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ ਬਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਹਨੇਰਾ ਚਾਦਰ ਪਸਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਬਾਡ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ ਦਾਦਾ ਕਿਤੋਂ ਚਾਹਰੇਂ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਰੂਪਏ ਦੇ ਨੋਟ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਾਮ ਦੀ ਟਿਕਟ ਹੀ ਮਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤੀ। ਪੰਡਰ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟਿਕਟ ਫੜੀ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਲਾਡ ਸਿੰਘਾ ਟਿਕਟ ਹੀ ਮਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤੀ ਆ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ

ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਇਹ ਟੀ. ਏ. ਡੀ. ਏ. ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਟਿਕਟ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹਾਸਾ ਪਿਆ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੀ ਥੱਲ ਹੈ, ਮਾਧੋ ਮਰਸੀ (ਕਾਨਾ ਦੇਸੀਆਂ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਇਮਾਰਤ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਸਰੀਰ ਥੱਲੇ ਸਨ। ਮਾਧੋ ਨੇ ਆਸਾਵਰੀ ਰਾਗ ਖੱਟ ਤਾਰ ਵਿਚ ਬੜੀ ਮਧਨ ਧੁਨ ਵਿਚ ਛਾਇਨ ਕੀਤਾ। ਮਾਧੋ ਕਹਿੰਦਾ, ਮਹਾਰਾਜ, ਬੁਢਾ ਹੈ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਸਰੀਰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਪੂਰਾ ਬੀਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਦਿਆਂ? ਸੱਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਫਲਸਫ਼ਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਮਹਾਰਾਜ, ਆਪ ਅਜੇ ਪੂਰੇ ਜਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਮਾਧੋ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, ਓਹਿ ਫੱਤ੍ਰ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੰਦ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਖੀ ਛਾਵੇਗਾ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਸੱਤ ਵਰਗ ਸਿੰਘ ਬੈਠ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜੀ ਰਾਗ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਭੈਂਸ ਅਕੇ ਥੀਨ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਥੱਲ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਤਾਂ ਭੈਂਸਾਂ ਦੀ ਰਾਗ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਹ ਬਹੇਰਾ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਸੱਤ ਭੰਡਾ ਸਿੰਘ ਕਿਲੇ (ਸੱਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ) ਦਾ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਧ ਬੋਝਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਵੇਸ਼ਵ ਵਜ੍ਹੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵੇਚਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੜਾ ਹੱਸਮੁਖ ਤੇ ਪ੍ਰਣਾਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਛਤਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ 2000 ਰੁਪੇ ਲੈ ਕੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁੜਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਪੇਸ਼ੇ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਆਪ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਚਚ ਕਰ ਕੇ ਮੇਲਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਮੇਲਾ ਕਰਕੇ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ। ਕਿਸੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੁਝਾਈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁੜੀ ਵੇਚੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੜੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁੜਮ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਫ਼ਾ ਕਰੋ। ਭੰਡਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ, ਜੀ ਮੈਂ ਕਾਲਾ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਭੈਂਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਮੇਰੀ ਥੱਲ ਸੁਣ ਲਵੋ। ਮੇਰਾ ਮੇਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਫੰਨ ਧਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁੜਮ ਮੇਰੇ ਵਿਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪੇਸ਼ੇ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤੋਂ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਦੇਸੇ ਸਭਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਹ 200 ਰੁਪੇ ਕਰੇ ਹਨ, ਆਪ ਦੀ ਭੇਟਾ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਭਾਕ ਤੇ ਭੇਰਾ ਹੈ। ਜੀ ਮਰਦੀ ਹੈ, ਸਭਾ ਦਿਓ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸੀ ਕਣਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਅਕੇਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨ ਕਰੇਂ। ਭੰਡਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ, ਜੀ ਹੋਰ ਕੁਝ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਭੈਂਸੀ ਨਾਵੇਗੀ ਕੀ ਤੇ ਨਚੋੜੇਗੀ ਕੀ? ਸਭ ਹੱਸ ਪਏ।

ਸੱਤ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤਾਨਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਇਕ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਗੀਯ ਦੱਸ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਜਦ ਇਹ ਪੂਰੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਚੋਟੀਆਂ ਬਾਰ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਜਬਾ ਸੁੱਖਾ ਪੀ ਕੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਸੱਚੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੀਵਾਨ ਚਿਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਬੜਾ ਖਰੂਬ ਪਾਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁੜਮ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ। ਇਕ ਦਿਨ

ਠੀਕ ਅੰਦਰ ਬੈਠ ਕਰ ਦਿਤਾ ਪਰ ਮਸਤਾਨੇ ਛੇਪ੍ਰਾਹੀ ਦੇ ਆਲਮ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ । ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸੰਕਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨੇ ਬੁਲਾਏ ਗਏ । ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੋਹਰਬਾਨ ਦੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਹੋ ਬੜੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਏਥੇ ਸੰਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਸੰਕਲਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜੋ । ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਨੈਨੇ ਜਮ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ, ਆਪਣੇ ਸੰਕਲ ਤੁਸੀਂ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਸੰਕਲਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਕੇ ਜਿੱਥੇ ਹੋਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।

ਸੰਤ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘ ਮਾਫੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਪਰਯੋਗ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਲਾਹੜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮੋਹਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਸਨ । ਚੰਦਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਦੀ ਛਪੜੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਬਿਲਕੁਲ ਨੌਕਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਪਾਉਂਟ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਜੱਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੋ ਹੁਕਮ ਕਰੇ ਤਾਂ ਛੱਪੜੀ ਦਾ ਜਲ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣ ਦਿਆਂ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਜਲ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਨ ਆ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਦੇ ਮੁਠੇਰਾ । ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਛੱਪੜੀ ਵਿਚ ਪਿਥਾਬ ਕਰ ਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਗੁਪਤ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਹੁਣ ਪੂਰਾ ਰੋੜ੍ਹ ਹੈ । ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਭੇਟੇ ਹੁੰਦੇ ਚੀ ਇਕ ਕੱਲ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਸੰਤ ਜੋ ਏ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਲੰਮੇ ਢਹੇ (ਸਿਆਲਕੋਟ) ਮੈਂ ਦੂਸਰੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਸੁੱਤਾ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕਮਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਗੁਰੀ ਵਾਠੇ (ਮਾਨਾਵਾਈਏ) ਨਾਮਯਾਰੇ ਪੰਥ ਦੇ ਇਕ ਗੁਰਮਤ ਸਤਾਰੇ ਦੇ ਮਾਨਿੰਦ ਸਨ । ਠੀਕੀ ਸਾਫ਼ ਘੋਰ ਡਪਸਿਆ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ । ਆਪ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 50 ਸਰੀਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ 150 ਤੀਬਰੀ ਚੀ ਕਿਣਕੀ ਜਾ ਪੁੱਜਦੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੀ ਇਸੇ ਨੂੰ ਜੱਥੇ 'ਚੋਂ ਜਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਖਿਆ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਸੰਤ ਜੀ ਜੱਥਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਢੀਸਾਲਾ । ਜੋ ਝੁੰਡਾ, ਟਿੱਡਾ, ਅੰਨ੍ਹਾ, ਕਾਟਾ, ਕੁਸੀਂ ਕਦੀ ਫਿਰਦੇ ਹੋ । ਸੰਤਾਂ ਕਿਹਾ, ਕੁਸੀਂ ਕਢੀ ਪਾਲਕ ਹੋ, ਅਸੀਂ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਕਢੀਆਂ ਹਾਂ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਘਰ ਜਗ੍ਹਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਅੱਡਾ ਏਨ੍ਹਾਂ ਕਢੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬਾਡੇ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਓ ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਕੱਲ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ । ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਖਰ ਧਾਰਨਾ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਧਾਰਨਾ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਇਹ ਆਲਮ ਜੀ ਦੀ ਏ, ਇਹ ਬਾਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਹ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਜ਼ੀਰਪੁਰੀਏ ਦੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, ਜੀ, ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭੀ ਸੰਮਤ ਕਿਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਕੰਟਕ ਬੂਟਨ ਪੁਰਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਬੜਾ ਹੀ ਹਾਸਾ ਪਿਆ ।

ਸਾਡਾ ਪੱਖ — ਤੁਹਾਡਾ ਪੱਖ

ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਸਪਾਲ, ਐਮ. ਪੀ.

ਗੱਲ ਸੰਨ 1945 ਦੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਲਾਰਡ ਵੇਵਲ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕੱਠੇ ਵਿਚ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਕੱਠੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸੇ ਦੌਰਾਨ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਮੋਢਾਕਾ ਆਗਾਏ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਜਿਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਏਥੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਰੱਖ ਰਹੀਆਂ ਨੇ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਰੱਖਣਗੇ। ਆਪ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਪੱਖ ਜਾਂ ਉਚੇਚੀ ਮੰਗ ਹੈ?”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸਲਫ ਭਾਵ ਨਾਲ ਹੀ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਿਆ ਹੋਇਆ ਫਰਮਾਇਆ ਸੀ — “ਸਾਡਾ ਪੱਖ ਕੁਹਾਡਾ ਪੱਖ ਹੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੋਲੋਂ ਅਸੀਂ ਮੰਗਣਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕੁਹਾਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਉੱਪਰ ਚਸਤਖ਼ਤ ਕਰ ਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਠਿਆਰ ਹਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝ ਹੀ ਆਗਾਈ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਕੁਹਾਡੇ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਚਾਹਾਂਗੇ ਕਿ ਕੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਥੱਕੇ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ।” —ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਕੂਰੇ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੱਖੋਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਆਪੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਸਾਰੇ ਆਦੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੱਸਬਾ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਗਾਈ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਬਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਮਜ਼੍ਹਬੀ, ਲਾਗਾਈ, ਸੁਥਾਈ ਤੇ ਜਾਤੀਯਤ ਏਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਵਿਅਕਤ ਕਰਦੇ ਨੇ — ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਮਝਾਤ ਸਰੂਪ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਉਦ ਸ਼ਬਦ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਵੀ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਤੇ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੇ-ਲਾਜ਼ਤ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਫ਼ਰੋਸ਼ਾ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਨੇ — ਜਿਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਵਿਦੁਸਰਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਖੇਲ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਅਥਾਣੀ ਜਾਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਈ ਅਖਵਾਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਅਮਲ ਵਿਚ ਪਰਤੱਖ ਫਰਕ ਰਹਿੰਦਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਜਨਮ ਵਜੋਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਨ 1849 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਟਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਤ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੇਮਤਾਂ — ਵਲਾਇਤੀ ਥਪੜੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਭਾਕਸ਼ਾਨਿਆਂ, ਕਬਜ਼ਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ 1857 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਿਲਤੀ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ — ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਉਹਨਾਂ ਨੇਮਤਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਅ ਜਾਨ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 1872 ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਫਿਰ ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਬੇਥੋਸਨ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ 1879 ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਬਣਾ ਲਈ। ਇਸ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਖ ਨਿਯਮ ਇਹ ਸੀ — “ਖ਼ੈਰ ਖ਼ਾਹੀ ਕੌਮ, ਫ਼ਰਮਾਬਰਦਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ।” ਇਕ ਨਿਯਮ ਇਹ ਵੀ ਸੀ — “ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅੱਗੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਹਕੂਕ ਪਰਗਟ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਅਣ-ਗਿਣਤ ਬਰਕਾਤਾਂ ਚੰਜੀਆਂ।”

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਅਧਿਆਤਮ ਪੰਥ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ, ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਰਤ ਕਰਨ, ਗੁਰੂ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਆਚਰਨ ਵਾਲਾ ਧਾਰਮਕ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਇਆ — ਤਾਂ ਅਥਾਣੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।

ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੇਲੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਰੀਬਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕਾਂਗਰਸ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੁਢੇਰੀ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਮੁਹਿਮਾਂ ਚਲਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਆਮ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਤੇ ਚਲਾਇਆਂ ਰੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣਾ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਸਮਰਥਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪਹਿਲੇ ਮਹਾਂਯੁੱਧ ਦੇ ਅਰੰਭ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀ ਅਸ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਤੇ ਲੱਕੜੀਆਂ ਸਜ਼ਾਤ ਪਾਏਦੀਆਂ ਸਣੇ ਸ੍ਰੀ ਫੈਦੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਲਸ ਚੋਕੀ ਬੁਝ ਲੈਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਉੱਤੇ ਵੇਜ ਵਿਚ ਡਰਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਕੋਢ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ।

ਆਦਾਈ ਦੇ ਸੰਖਰਣ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਡੇਡ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਸਤਿਕ੍ਰਤੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਤੀਦੀਆਂ ਨਿਖਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੌਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਅਤੇ ਕਈ ਮੌਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਕਾਦਮੀ ਦੀ ਖੋਜੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਕਲਕੱਤਾ ਕਾਂਗਰਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕ੍ਰਤੂ ਜੀ ਨੇ ਉਰੋਚਾ ਭੇਜਿਆ।

ਰਾਵੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਏ ਬਾਹੋਰ ਕਾਂਗਰਸ ਸੰਬੰਧ — ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ 1929 ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੇ ਕਦੇ, ਤੇ ਪੂਰਨ ਆਦਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਪਾਸ ਹੋਇਆ — ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਤਿਕ੍ਰਤੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਡਿਆਨੁਸਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਟੇਕਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚੋਂ ਕਰ ਕੇ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਬੋਰ ਜੀ ਹੱਥ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬਾਇਬ ਕਾਂਗਰਸ ਸੰਬੰਧ ਹੀ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਾਦਮੀ ਦਲ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਦਾ ਪੂਰਨ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਸਤਿਕ੍ਰਤੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਨਿਰੰਵਿਧ ਦਿਹਾ ਜਲੂਸ ਨਿਬਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਬਾਬਾ ਖਸਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਬਾਈਕਾਟ ਹੀ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਮਿਟੋ ਪਾਰਟ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਫਾਨਕਰੀਸ ਕੀਤੀ। ਕਾਂਗਰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਜਲੂਸ ਵੀ ਕੱਢਿਆ। ਉਸ ਜਲੂਸ ਰਾਹੇ ਸ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਦਾਈ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਲੂਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਾਮਸਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਕ੍ਰਤੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਣਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸਫੇਦ ਖੇਦਰਧਾਰੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬਾਨ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਮਾਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਘੋੜ ਸਵਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸੈਂਕੜੇ ਪੈਦਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਗਗਨ ਭੇਦੀ ਜੰਗਲੇ ਕਜਾਉਂਦੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਬਾਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਦ ਭਾ ਕਰੇ ਸਨ। ਜੇ ਉਸ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸਤਿਕ੍ਰਤੂ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਭੇਜਦੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਬੋਰ ਜੀ ਟੇਕਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸੰਮੇਲਨ ਦੇ ਅਸਫਲ ਬਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।”

ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ :

“ਜਦ ਈਸਵੀ ਸੰਨ 1929 ਨੂੰ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸਮਾਗਮ ਲਾਹੌਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਅਕਾਦਮੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬੋਰਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਪੌਣਾ ਲੱਖ ਅਕਾਦਮੀ ਜੀ ਪਿੱਛੇ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅਸ ਪਾਸ ਲੁਕ ਡਿਪ ਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕੱਲ ਬੁਰੀ ਅਹਿਸੂਸ ਹੋਈ...ਅਜੇ ਅਕਾਦਮੀ ਜੀਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਕਾ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਓ, ਉਹ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਹੋਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਅਕਾਦਮੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪੰਡਾਲ ਵਲ ਦੁਰ ਪਏ। ਸਾਨੂੰ ਇਕੱਠ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੀਏ? ਜਦ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਣੂਟ ਲੰਕਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਟਾਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਅਹਾਤੇ ਅੰਦਰ

ਦੇਖਿਆ, ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਰਾਬਨ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਈ ਹਫ਼ਾਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਲਈ ਰੋਟੀ ਪਕਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਨਤਾ ਕਰਨ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਰਾਬਨ ਦੀ ਛੱਡ ਨਹੀਂ, ਕੁਸੀ ਇਕ ਲੱਖ ਅਕਾਲੀ ਨੂੰ ਆਉ ਪਰਥਾਦਾ ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਕਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਬਾਨਦਾਰ ਕੰਮ ਤੇ ਲੰਗਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੈਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਕਾਰਨ ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਬਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਸਦੀ ਤੇ ਤਾਅਮ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਦਿਹੀ ਮਿਆਲ ਏ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਹੋਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਬੰਦੀ ਹੋ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਭਰਦੇ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਲੇਕਿਨ ਆਡਰੀਨ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੁਪਰਦਾਏ ਦੇ ਆਗੂ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਕਦਾਈ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ [ਲੱਕਟ ਵਾਲੇ ਭਾਣੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਸੀ।]

—ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀਆ ਨੱਥਾ, 'ਪਰਤਾਪ ਸਦਾ ਕੁਰ ਕਾ ਘਟਿ ਘਟਿ', ਪੰਨਾ 103-104

ਪਿੰਡ ਮੁਠੱਡੇ ਵਿਚ 17 ਜਨਵਰੀ 1927 ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇਕ ਬਹੀਦੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਭੀਤੀ ਗਈ। ਭਾਰੀ ਛਿਟਕੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਚੌਧਰੀ ਕੁਲਾਮ ਹੋਦਰ ਖਾਂ, ਐਡੀਟਰ "ਸਦਾਕਾਰ" ਲਾਹੌਰ, ਲਾਲਾ ਬੈਦਾਰ ਨਾਥ ਸਹਿਕਲ ਐਡੀਟਰ 'ਅਕਾਲਦਾਸ' ਲਾਹੌਰ, ਸ: ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ (ਬਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ), ਮਹਿੰਦਾ ਆਨੰਦ ਬਿਰੋਲ (ਲਾਹੌਰ), ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੰਦ ਕੰਪਾਲ, ਲਾਲਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਣ 'ਚ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, "...ਜੋ ਬੰਦੀ ਪੂਰਸ ਇਹ ਛਲਤੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕਰੇ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ (ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ) ਨੂੰ ਡੋਪਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਸੀ ਦੇ ਰਿਕਾਰ ਕਰ ਕੇ, ਅਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧਿਆਂ ਦੇ ਜਲਾਵਰਨ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਖੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਕੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਬੇਤੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਲਮਾ ਅਭਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਅਭਿਆਨ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨ ਹਿਤ, ਅਰ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਹਿਤੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਪਰੰਤੂ ਬੰਦੀ ਸਮਝਦਾਰ ਪੁਰਖ ਇਹ ਮੰਨਣ ਲਈ ਕਦੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ (ਕਿ ਉਹ ਲਹਿਰ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।)

"ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ, ਭਾਰ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਜੇ ਉਹ ਉਸ ਮੰਗਿਲ ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜੀ, ਜਿੱਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸੰਮਤ 1928 ਵਿਚ ਹੀ ਪੁੱਜ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੇਖੇ ਬੋਤ੍ਰੀ ਜਿਹੀ ਚਰਚਾ ਇਸ ਉਕਤ ਕਥਨ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਹਿਤ ਕਰ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 'ਜਰਨਾ' ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਨੂੰ ਰਾਮਸਾਥ ਬਣਾਨ ਲਈ ਮੁਖ ਅਸੂਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ 1872 ਤੋਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅਸਹਿ ਤੇ ਅਚਹਿ ਕਬਜ਼ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਧਾਰਨ ਕਰੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਅਸੂਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾਬੂਟ ਹਿਰ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ। ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਹੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬਰ

ਲਈ ਸਾਥਾ ਬੰਕਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਾਰਤ ਨਿਵਾਸੀ ਵੀਰ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਲੋਕਰ ਵਿਰੋਂ ਪਰਥਾਵਾ ਦਿਓ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਕੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੁਖ ਤਕਲੀਫ਼ ਔਕੜ ਅਤੇ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਜਸਾ ਬਕਰ ਉਸ ਦਾ ਚਲਦ ਵੰਡਾਓ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ-ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦਾ ਰਿਆਕ ਕਰ ਕੇ ਸਵਰਾਜ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਉਕਤ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪਰਤੱਖ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਥਕ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਮੋਲਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਠਿੰਡੇ ਹੀ ਬੋਲਾਂ — ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ 1872 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਕਾਲਜੀਆਂ 80 ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮ ਬਕਰੀ ਦੇ ਅਸਰ ਬਾਲਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੋ।...

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਕੂਝੇ—ਪੰਨਾ 127, 128

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਰਵਜੋਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਉਦੇ ਤੇ ਚਿਰ ਉਸ ਦੇ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਉਪਰੀ ਮਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੜ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਚਾਹ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਾਨੋਂ ਜਿਸ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ — ਉਹ ਆਪ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੂਰੀ ਗਹਿਰ-ਬੰਭੀਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਸੋਚ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਆਪ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਬਜ਼ਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਜ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਪਰ ਭੰਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਦਾ ਬੁਝ ਖੀਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾਸਿਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਮਜ਼ਹਬਾਂ, ਸਭ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਸਭ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸਰਬ ਸਾਂਝੀ ਤਕੁਮਤ ਬਣੇਗੀ। ਇਸੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਤਾਇਦਰ ਕਿਸੇ ਵਿਰੁੱਧੇ ਜਾਂ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇ ਕੇ — ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਲਈ ਰਾਖਵੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਦਾ ਤਾਂ ਸਕਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ — ਕਾਂਗਰਸ ਵੱਲੋਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੈਦਲ ਇਹੋ ਕੱਠ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਯਕੀਨ ਦਹਾਨੀ ਚਾਹੀ — ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦੀ ਮਦਦ ਇਕ ਵੱਡਾ ਜੁਰਮ ਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਮੁਜਰਮ ਸਮਝ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਕਠੋਰ ਜੁਲਮ ਕਰਦੀ ਤੇ ਅਤਿ ਦਾ ਕਹਿਰ ਦਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਚਿਰ ਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੋਖ ਭਫਤਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਖ ਬਫਤਾਂ ਲਈ, ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਕੁਪੋਧ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਨ ਦੀ ਪਨਾਹਗਾਰ ਸੀ। ਸ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸੂਰੰਤਰ

ਅਤੇ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੰਗ ਵਰਗੇ ਨੇਤਾ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪਨਾਹ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ। ਲੋਕ ਸਿਪਰਕ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਲਾਲ ਅਗਿਰੇਵਾਲੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਿਲਾਫ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਲੁਕ ਡਿਪ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬਤੀਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਕਰਨਲ ਸਹਿਯਲ, ਕੈਪਟਨ ਦਿਲੋਂ ਤੇ ਜਨਰਲ ਬਾਹ ਨਵਾਜ਼ ਤਿੰਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੇ ਵੱਜੋਂ ਜੋ ਕੋਰਟ ਮਾਰਸ਼ਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਰੀ ਹੋ ਕੇ ਆਏ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ।

ਦੂਸਰੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਫਰਮਾਇਆ : “ਦੂਜੀ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਡੀ. ਸੀ. ਮੇਰੇ ਬੰਝ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ, ਕੁਸੀ’ ਫਰਜ਼ੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦੋ ਲਫਜ਼ ਲਿਖ ਦਿਉ ਤਾਂ ਕੁਸੀ’ ਜੋ ਵੀ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਬਮੀਨਾਂ, ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਕਾਦਾਂ ਲੈ ਦਿਆਂਗਾ।’ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, — ਸਾਡੀ ਕੁਹਾਡੀ ਪੁਰਾਣੀ ਟੱਬਰ ਹੈ, ਕੁਸੀ’ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਹ ਅਖਮਨ ਬੀਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਉਟ ਫਾਈਆਂ ਨਸਲਾਂ ਕਦੇ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਕੁਸੀ’ ਇਸ ਦੇਖ ਦੀ ਏਲਰ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬਾਇਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਕੁਸੀ’ ਸਾਥੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਹਾਡੀ ਇਮਦਾਦ ਕਰਾਂਗੇ ? ਕੁਹਾਡੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੋਥ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।”

ਨਨਕਾਣਾ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਕ ਦਫ਼ਾ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜੀ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਜਾਣਾ ਚਕੁਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਖਵਾ ਭੇਜਿਆ। ਏਧਰ ਵੱਡੇ ਥਾਕਾ ਜੀ (ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਫਰੀਆ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਸਨ। ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਸੀ’ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜਾ ਕੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਦੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ। ਥਾਕਾ ਜੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣਵਿਆ ਕੁਝੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਾਸਤੇ ਕਾਰ ਟੇ ਰਵਾਨਗੀ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨੀਂ ਪੈਟਰੌਲ ਦੀ ਵੀ ਬੜੀ ਕਿੱਲਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਬੰਡੂ ਬੰਡੂ ਪੈਟਰੌਲ ਰਾਸ਼ਨ ਤੇ ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗੋ ਲੱਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਵਿਰੁਧ ਕਾਫੀ ਭੰਡੇ ਲੈ ਕੇ ਸਵਾਰਥ ਕਰਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚੰਡੇ ਥਾਕਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਭੀੜ ਬੜੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਟੱਕ ਮਿਲਾਫ਼ ਨਾਹੀ ਲਗ ਰਹੇ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਕਾਰ ਕੁਕਰਾਈ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਭੀੜ ‘ਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਮੈਂ ਹਾਂ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ, ਆਖੋ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਕਰੋ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਕਰਨਾ ਹੈ — ਲੋਕ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕਏ ਅਤੇ ਰਸਤਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਬੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਹੋਈ। ਅਸਰ 'ਚ ਕਈ ਬਾਈ' ਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਹੋਈ — ਪਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਬਾਹਰੋਂ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਆਣਾ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕਾਰ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਜਿਸ ਬਸਤੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣਾ ਸੀ ਉਸਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਢਾਹ ਢਾਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ (ਵਰਗਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ), ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪੁੱਜੇ, ਸਿੱਖ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ — ਢਾਹ ਢਾਹ ਦੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਲਾ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਚੋਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਲੰਘ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਏ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਉਥੋਂ ਆਪ ਨਾਮਾਹਾਰੀ ਪੰਡਾਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਚੰਦਾਨ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਾਲਾ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਮੁਈ ਮੁਈ ਵਾਪਸ ਪਰਤੇ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, ਇਸ ਸੂਬੇ-ਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਆਡਾਈ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ 'ਚੋਂ ਬੰਦ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਵੰਡ

ਆਬਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚੇਸ਼ ਦੇ ਨੀਭਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਾਥਾਡ ਜਿਲ੍ਹਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਦੇਸ਼ ਵੀ ਵੰਡ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰਥਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਘਰ ਵੰਡਦੇ ਪੈਣੇ ਨੇ। ਪਰ ਭਟਪਟ ਕੀਤੀ ਮੰਨਿਤ ਨੂੰ ਡਿਆਬ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਜੇਥੂਪੁਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਕਰੀਬ ਨਿਵਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, “ਭਾਈਓ ਵੇ ਕੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਦਿਆਵਾਂ ਵੇ ਪਾਥ ਫੇਜ਼ ਦਿਓ। ਜਦੋਂ ਭਾਜਣ ਪਈ ਕੁਹਾਥੋਂ ਏਧਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਣਾ। ਜਾਨਾਂ ਬਚਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲ ਨਾਭ ਨਿਕਲ ਸਕੀਓ।” ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਘਰੋਂ ਘਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਚੇਸ਼ ਵੀ ਵੰਡ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਪਾਥ ਫੇਜ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਹੈ।

ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਡੀਡਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫਦੀਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਸੀਂ ਦੂਪ ਕਰ ਕੇ ਥੀਏ ਹੋ ਉੱਧਰ ਰੋਪਾ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲਾ ਰਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਚੇਚੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੰਡਮੀ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਲੋਕ ਏਧਰੋਂ ਉੱਧਰ ਤੇ ਕੁਝ ਉਧਰੋਂ ਏਧਰ ਆਉਣਗੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਾਨਾਂ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਕੱਠ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਠੇਜਦਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਥੀਠੀਆਂ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਫਰਮਾਇਆ, ਜਦੋਂ ਹਾਥਾਡ ਵਿਛੜੇ ਤੇ ਦਿਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ

ਨੇ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਵੇਰ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ? ਇਹ ਸੁਣ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ ।

ਕ੍ਰੀਬ ਨਿਵਾਸ ਜੀ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਰਿਹਾ ਗਿਆ, ਆਪ ਨੇ ਆ ਕੇ ਵੱਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ (ਚਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਨੂੰ ਹੁਕਮਾਰੋਜ਼ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੁਰੰਤ ਬੁਲਾਇਆ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੰਤੀ ਸਨ, ਫਿਰ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਘਰ ਘਰ, ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਾ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਓ, ਕਿ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਗਵੀ ਦਰਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਏਧਰ ਆ ਜਾਣ । ਜੋ ਸਾਮਾਨ ਭਿਆਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਠੀ ਆਉਣ, ਥਾਕੀ ਵੱਡ ਆਉਣ । ਆਪਣੀ ਦਿੱਤਰ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਣ । ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਹੈ ।

ਵੱਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ ਪਿੰਡ ਘੱਤਿਆਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ । ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਸੁਖ ਪਾਇਆ । ਜਿਹੜੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਰਹਿ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ 'ਚ ਭਾਜਣਾ ਪਈਆਂ ਅਤੇ ਜਾਨੀ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ।

ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ

ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਨਾਠ ਜੀ ਹੋਰ ਨਿਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੂਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਅਕਸਰ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਸਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ । ਇਕ ਵਾਰ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਅੰਤਰੇਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੀ, ਆਈ. ਡੀ. ਮਕਰ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਅਕਲੇ ਦਿਨ ਮਕਰ ਆਈ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕੁਝ ਆਖਣਾ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਐਚ. ਭਬਲਧੂ, ਕਰੋਲ ਸਨ — ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੰਡੇ ਤੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । ਪ੍ਰੋਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਮਿ: ਕਰੋਲ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨਾਲ ਕੁਝਾਈ ਕੀ ਕੱਠ ਥਾਣ ਹੋਈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁਲਾਇਆ "ਉਨਹੀਂ ਨੇ ਅਪਨੀ ਦਿੱਕੜਾਂ, ਰਕਲੀਓਂ ਹਮੇਂ ਬਡਾਈਂ ਐਰ ਹਮ ਨੇ ਅਪਨੀ ਪਰੋਬਾਨੀਆਂ ਉਨ ਕੋਂ ਬਡਾਈਂ ।"

ਇਹ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਡੀ. ਸੀ. ਸਕਲ ਡਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੂਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੇਸਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲਈ ਕਾਫ਼ਰਸ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਦਾ ਵਡੇਰਾ ਕੰਮ ਰੁਝ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ — ਜੇਕਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਸਕੇ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦੁਲਮ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਮਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ — ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਨਾ ਮੌਕਾ ਲੱਗੀ ਸੀ ਮਿਲਦਾ ਕਿ ਉਹ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਜਾਂ ਸੀਮਿਤ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਦੇਰੇ ਦੀ ਦਿਜਾਜ਼ਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸੱਕਣ । ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਰਿਆਕਤ ਤੇ ਜਦੋਂ ਆਪ 1906 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਉਪਰ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ ਉਦੋਂ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਕੇਵਲ 16 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਕਿੱਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤੇ ਚਿੱਤ੍ਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ । ਪ੍ਰਸਤੁਤ 'ਬਡ ਪਰਤਾਪੁ ਸੁਨਿਓ ਪ੍ਰਭੂ ਕੁਮਰੋ' ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ

ਕਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ — "ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਾਖ ਸਿੱਖ ਜੀ ਮਹਾਨ ਆਰਥਸਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਿਸ਼ਾਸ਼ ਸੁਖਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ।...ਕਮਾਲ ਦੀ ਦੂਰਦਰਸ਼ਤਾ, ਸਿਰੇ ਦੇ ਸਿਰਜ, ਦੋਲਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਸਾਕਰ ਜੇਹੀ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਿ ਮਿਲਾਪਤੀ ਤਕੀਅਤ...ਹਰ ਬੋਲੀ ਇਸ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਸੁਖਸੀਅਤ ਦਾ ਜਾਦੂ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ।...ਰਹਵੰਜਾ ਸਾਥ ਦੋਨ ਦਿਆਲ ਜੋ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਦੀ ਭਾਹਨੁਮਾਈ ਕੀਤੀ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਰਾਜਸੀ ਪਿਛਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ — ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਲਿਆ, ਸਾਥ ਦਿਤਾ । ਬਿਨਾਂ ਸੰਕੋਚ, ਬੇਕਰਚ ਸ਼ਹਾਦਿਤਾ ਕੀਤੀ ।"

ਧਾਰਮਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਮਰਧਾਦਾ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ੂਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਰਬਾਹ ਕੱਠ ਧਿਆਨ ਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਆਰਥਕ ਪੱਖ ਕੱਠ ਵੀ ਉਚੇਚ ਭਰਿਆ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਅਪਣਾਇਆ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਬੰਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬੰਨੀ ਨਜ਼ਰ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿੱਖ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਮਤਾ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਸਹਿਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਬੰਦੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ — ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਪੰਥ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵਧੇਰਾ ਜ਼ਰਨ ਨਾ ਭੀਤਾ ਜਾਂਦਾ । ਉਹ ਜ਼ਰਨ ਆਪ ਨੇ ਭੀਤਾ । ਇਸ ਵਧੇਰੇ ਹਾਲਤ ਸਿੱਖ ਅਣਜਾਨ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਾਹਿਬ ਗੁਣੀ ਬਹੇਰਾ' ਵਿਚ ਇਕ ਪਲਸੇਕ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ —

ਇਕ ਦਿਨ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਗਿਆਲ ਸਿੱਖ ਜੀ ਤੇ ਸਾਖੀਆਂ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੂਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਰਨਾ ਵਾਂਗ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਆਵਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਪਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ । ਰਚਨ ਸਿੱਖ ਬਹਿਮੀ ਨੇ ਜੱਸ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨੋਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ — ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਕੋਢੇ ਨਾਲ ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਮਰਧਾਦਾ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੈ — ਕੁਝੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ।" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇੰਕਲਾਬੀ ਹੋਣੇ ਚੁੱਕੇ ਅਤੇ ਵਰਤਦੇ ਰਹੇ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੋਰੇਦਾਰਾਂ, ਮਹੰਤਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ, ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਾਖ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਕੱਠ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤਪ ਲੇਖਾ ਸਰਬ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖਰੀ ਮਹੱਤਵਕ ਕੁਲਾਉਣ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਜ਼ਰਨ ਕੀਤੇ । ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੈਰਤਾ ਲਈ ਰੋੜੇ ਜ਼ਰਨ ਕੀਤੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਸਥਾਰਾਂ 'ਸਤਿਗੁਰੂ' ਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਆਦਿ ਬਹੁ ਕਰਵਾਈਆਂ ।

ਦਿੱਜ ਆਪ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਦੇਖ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਦਕੂਣੇ ਨੂੰ ਕਾਢਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਰੱਖਿਆ ।

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ (ਜੀਆ ਨੱਥਾ)

ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਉੱਘਾ ਤੇ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਭੋਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਿਖਵਾ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਅਭਿਵਰਣੀ ਤੇ ਅਧੋਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦਾ ਅਰੰਭ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯਤਨ ਵਧਤੀ ਘਟਨ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਥਾਹ ਬਣਾਏ ਠਾਠ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯਤਨ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਭਾਈ ਲਹਿੰਦੀ ਫ਼ਰੋਰ 1857 ਦੇ ਫ਼ਰੋਰ ਦੀ ਅਸਫ਼ਲਤਾ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ।

ਭੂਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ 1857 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਲੱਖ ਹੱਲ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਸਤੇ ਪਸਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਚੁੰਮਨਾਮ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਜਾਗੀ। ਉਹ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1857 ਈਸਵੀ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ “ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ” ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭਾਇਆ ਬਣਪ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਦਾ ਵੇਲ਼ ਦਸਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਾਰ ਤਲੀ ਤੇ ਧਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਆਉਣ ਲਗੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਉਸ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਹੀਰਥ ਬਣ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਚਲਾਈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਨੇਸ਼ਤੋਂ ਨਾਉਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸਦਕਾਰੀ ਅਟਾਲਤਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਖ਼ੀਤਾ ਤੇ ਸੁਢੇਈ ਵਸਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉੱਤੇ ਬੰਦ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਤਰ ਭਾਇਆ ਹੇਠ ਦੇਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਬਜ਼ੀਰ, ਨਿਖਾਲ ਅਤੇ ਹੂਸ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਈ, ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਠ ਖਲੋਗੇ ਅਤੇ ਨਹੀਜ਼ੇ ਵਜੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ,

ਰਾਇਕੋਟ ਅਤੇ ਮਏਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬੁੱਤਬੱਥੇ ਦੇ ਸਾਥੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਕੇਂਦਰ ਉੱਨੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਰਾਜ਼ੀ ਦੇ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਖਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 1872 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਲਾਵਤਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਹਿਰ ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਸ਼ਟਦ ਰੂਪੀ ਕਤਰੇ ਪੈਂਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਜੁਲਮ ਤੇ ਤਬੱਦਲ ਦੀ ਮਾਰੂ ਹਨੇਰੀ ਝੁਲ ਪਈ। ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਮੁਖ ਦੁਆਰ ਅੱਛੇ ਪੁਲਿਸ ਚੋਕੀ ਰਾਇਨਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮੁਖਬਰ ਪੈਰ ਪੈਰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਸੱਚੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਸਰਕਾਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਪਰੰਤੂ ਇੰਨੇ ਜੁਲਮ ਤੇ ਹਸ਼ਟਦ ਨੂੰ ਬਾਂਡੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਰਹੱਸਮਾਨ ਨਾਭ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦਿਆਂ ਸਹਿਨ ਕੀਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ 'ਸਵਰਨ ਯੁਗ' ਅਤੇ ਜਥੇ-ਜਹਿਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਅਕਾਲੀ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ, ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਇਕ ਸਟੇਜ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਿਰਧਾ ਸਦਕਾ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਤੇ ਜਾਤੀ ਭੇਦ ਭਾਵ ਖਤਮ ਹੋਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਜਤਨ ਨਾਭ ਬਾਗਸ, ਬਮਿਊਨਿਸਟ, ਅਕਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚਾਜ਼ਨੀਡਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਅਵਤਾਰ (1890 ਈ:) ਨਾਭ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਚੋਕੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਾਇਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਇਹ ਵਿਕਾਸਦਾ ਅਤੇ ਚਿਰ ਭਾਰਤ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦਾ ਬੋਕਿਆ ਸੀ।

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ

ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਕਿਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ, ਇਹ ਵਿਸ਼ਾ ਅਜੇ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ।

1914 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲਕਾਬ ਕੀਜ ਦੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੌਦਾਨ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਆਦਿਕ, ਜੋ ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਸਿੱਖ ਯੂਥ ਨੀਓ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਸਰਕਾਰੀ ਬੁਕਰਮ ਦੇ ਅਲਾਭ ਪਹਿਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੋਹ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਬੱਜੋਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇਰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਅਖੰਡ ਬੀਰਤਨੀ ਜੱਥੇ ਦੇ ਤੂਚੇ-ਰਦਾਂ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਥੱਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਮੋਰਚਾ ਲਗਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰ ਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੈਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਸੈਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਬੀ

ਭਰਿਬਤਾ ਦੇ ਪਰੋਰਨਾ ਸਰੋਤ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਲਈ ਥਾਣੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਚਲਕ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ :

“ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੇਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਇਤਨੀ ਹੀ ਥੋਨਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ 1914 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਕਫੀ ਹੋਵੇ । ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹਕਾਬ ਕੰਜ ਦੀ ਕੰਧ ਢੱਠੀ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਾ । ਅਸੀਂ, ਮੈਂ ਤੇ ਰੇਜ਼ਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਗੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਠਾਹੋਰ ਵਿਚ ਸਾਥੀਆਂ ਸੰਕਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਸੀ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਛਾਂ-ਫਿਸਾਲ ਸੀ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਸ ਭੱਟੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ ਜਿਸ ਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਨਾਜ਼ਕ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਜਥਾਇਆ ।”

ਅਜੇ ਤਕ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬਮੁਨੀਅਤ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮਤ ਭੇਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ । ਮੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਵੇ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਤ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਿੰਡ ਸਾਹੋਦਾਲ, ਗਿਲ੍ਹਾ ਜਿਆਲਕੋਟ ਨੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਕਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਗਰਸ ਨਾਲ ਵਿਰਸੁਨਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਕੰਝ ਉੱਠੀ ਸੀ । ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤੰਬਨ ਛਾਈ 1922 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਲੀਸ ਚੌਕੀ ਉਠਾ ਲਈ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮੀਸਟਰੀ ਢਾਲ ਨੂੰ ਤਾਕ ਛਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਬਿਆਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਛੱਡੇ, ਇਸ ਦਾ ਫਿਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਢਾਗੜਾ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ।

ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬਠਿਨ ਤੇ ਸਮਰ ਮੋਰਚਾ, ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ, ਨਿਰਮਲੇ ਜੈਤੋ ਅਤੇ ਬਾਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਤਾਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਜੈਤੋ ਦਾ ਮੋਰਚਾ, ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਨਾਭੇ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਗਾਇਆ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਲੀਸ ਚੌਕੀ ਉਠਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਬਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਭੈਰ ਜੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

“...ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਤੇ ਬਾਗਰਸੀ ਆਦੂਆਂ ਦਾ ਜੂਟ ਬਣਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬੜੀ ਬਰਾਬੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੋ ਸੰਨ 1917 ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਕੇ ਚਲਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਨਾਭੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਬੀੜ ਵੀ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮੇਤ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਕਰਨ ਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਦਸ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਮਾਜ਼ ਹੋਰ ਤੇ ਬੜੀ ਠਨਮੀ ਵਰਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸੰਨ 1872 ਦੀ ਲੱਕੀ ਹੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਇਕ ਦਮ ਹਟਾ ਲਈ । ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਸਕੱਤਰ ਮਿਸਟਰ ਕਰੇਕ ਨੇ ਨਾਭਾ ਦੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਮਿਸਟਰ ਉਕਲਦੀ ਨੂੰ ਡਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਬੀੜ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭੇ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਖੋਹੋ ਤਾਂ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਐਜੰਟੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਬਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਮੀਸਟਰੀ ਢਾਲ ਨੂੰ ਤਾਕ ਛਾਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਮਰਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਦਿਆਂ

ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤੇ। ਨਾਭਾ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਸਬੰਧੀ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹਦ ਤਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਕਈ ਵੇਰ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਬਹੀਲੀ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਬੂਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਈ ਸਮਾਜਕ ਪੱਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।"

ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੀਫ਼ ਸਕੱਤਰ ਮਿਸਟਰ ਕਰੋਕ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਬੰਨ੍ਹ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਵੀ ਫਾਬਟ ਚੌਕ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭੇੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਇਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ :

Governor's Camp
Punjab
2-8-1923

My dear Ogilvie,

Reports have reached us from Amritsar that the Namdhari Sikhs have received information from Nabha that you intend to resume certain land or forest rights granted to them by the ex-Maharaja and that the Namdhari leaders are considerably perturbed at this.

Such action on your part might have the effect of throwing the Namdhari Sikhs into the arms of the Akalis over the Nabha agitation. At present the two sections are on extremely bad terms on account of the recent fracas at Tara Taran. In the circumstances, I am desirous to suggest that you should, if there be no objection, postpone action regarding the Namdhari's land in Nabha state until the Akali agitation over Nabha has somewhat subsided. The matter is not, I imagine, very urgent.

Yours Sincerely,
H. D. Craik

To,
C.M.O. Ogilvie Esq.
Administration of Nabha State,
Nabha.

ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੱਖਿਆ ਕਿ ਨਾਭੇ ਵਾਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇ ਸਵਾਲ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਣ ਤੇ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਬ ਬੀ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ, ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਭੇੜਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ, ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਟੇ ਪਾਰ ਕੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਜਲੂਸ ਬਢਾਇਆ ਪਰ ਇਹ ਭੰਡੀ ਪਰਚਾਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਡਾਏਰ ਸਿੱਖ ਅਫ਼ਸਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਚੌਥਾ ਜਤਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਨਿਰਮਲੇ, ਨਿਹੰਗ ਹੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਖੇ ਥੋੜੇ ਕਰ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਲੂਸ

ਬਦਵਾਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਈ ਕਿ ਪੰਥ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੇਕ ਨਿਰਮਲੇ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੱਜਣ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੱਥਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਆਏ ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੁਰਦਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਵਾਰੰਟ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰਵੇਜ਼ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸਰਦਾਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੱਜਣ ਸੀ।”

ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਬ ਦੀ ਪੁਸਤਕ “ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ” ਅਨੁਸਾਰ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਲਗ ਪਗ ਬਾਰਾਂ-ਤੋਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਲੇ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੈਰਾਂ ਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸਰਕਾਰੀ ਟਾਕਰਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜੈਤੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੈਰ ਚੁੱਕਾ ਸਿੱਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਿੰਡ ਛੱਟੀ ਮੱਖੀ ਚਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੇ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੈਰ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਮਗਰਿੰਦ ਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜੈਤੋ ਜਾ ਰਹੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਰਾਹ ਦੱਖਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੰਜਨਾ ਕਰਨਾ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵਿਵਰਜਤ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੈਤੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਲਏ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

“ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਨੂੰ ਜੈਤੋ ਦੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਰਿਆਸਤੀ ਭਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਅਤਿ ਖਿਣਾ ਸਹਿਣ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬੇਕਲ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਤਮਈ ਡਰ੍ਹਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬਮਿਉਨੀਏ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਭੱਠੀ ਚਲਾਈ ਅਤੇ ਫੌਰ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਜ਼ਰੂਰ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਹੱਥ ਆਉਂਦੇ ਪਰ ਬਕਰਮੇਂਟ ਦੇ ਚਾਲਾਨ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਚਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਅਸਲ ਭੱਠ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਿਆਸਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਪਾਉਣ ਦੀ ਬੇਕਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਲੋਚਨੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਰ ਉਤਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗਿਫਤਾਰੀ ਤੇ ਭਾ: ਕਿਕਲੂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦਵਾਈਆਂ ਤੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਰਿਆਸਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇ-ਰਹਿਮੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸਮਿਤੀ ਵਿਚ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੀ ਤਹਿਕੀਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸ਼ਾਨਪੂਰਨ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।”

ਇਹ ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਵਿਵਰਣ ਹੈ। ਟੱਬਰ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਖੋਜੀ ਵਿਚਕਾਰਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਧਿਆਨ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਖੇਰੇ ਖੋਜ ਕਰੇ। ਅਕੇ ਮੈਂ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲ ਕੇ ਸੁਰੰਗਰਾ ਅੰਦੋਲਨ ਲਈ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਇਕਰ ਕਰਾਂਗਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜਦੋਂਜਹਿਦ :

ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਲਗਭਗ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸੁਏਸੀ ਚਸਰਾਂ ਦਾ ਉਪਯੋਗ ਕਰ ਕੇ ਸੁਰੰਗਰਤਾ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਹੇਠਲੇ ਮਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਦਾ ਬੀਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਅਕੁਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਂ ਵਧਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸੋਘਣੀ ਡਾਂ ਅੱਜ ਸਮੁੱਚਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਾਵ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਹਿੰਦ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਦੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

1914 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਸੰਸਾਰ ਯੁਧ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਲਿਆਇਤਾ ਦੇ ਠਾਨਚ ਦੇ ਕੇ ਭਰਮਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋਈ। ਸੰਸਾਰ ਯੁੱਧ ਖਤਮ ਹੋਇਆ, ਹਿੰਦ ਵਾਸੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਵੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਟ ਐਕਟ ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਨੂੰਨ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਥਿਆਂ ਵਾਲੇ ਢਾਡ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਰਤਾਂ ਦਾ ਜਲਜਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਪਰ ਨਿਹੱਥੇ ਦੇਸ਼ ਭਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁੱਟ ਦਿਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਵਾਰ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸੈਸ਼ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੰਡਤ ਬਸੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੈਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੈਰ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਇਲ ਅਤੇ ਮਨਭਾ ਸਿੰਘ ਕੀਮੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ।

ਦੂਣ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਵੀਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੁਲੀਸ ਚੌਕੀ ਉਠਵਾਉਣ ਲਈ ਵਾਂ ਵਾਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਦੂਜੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਭੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਲਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਪੇਡ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਡੇਢ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਸੋਚੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਤਰਕੀਬਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ 1921 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗੁਰਿਆਰਪੁਰ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਭੀਡਰ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾ ਵੀ ਪੁੱਜੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਕਾਗਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁੰਆਧਾਰ ਟੈਕਚਰ ਹੋਏ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਸੁਢੇਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਸਾਲ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਲਹੀਦਾਂ ਨਮਿਤ ਮੇਲਾ ਸਿਆਹੜ ਵਿਚ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਆਗੂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੈਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਤ ਬਸੇਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨੌਦ ਸਿੰਘ ਨੌਬਰਦਾਫ਼, ਆਦਿਕ, ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਪੁਲੀਸ ਚੌਕੀ ਚੁਕ ਲਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥਰਦਸਤੀ ਉਠਾ ਦੇਣਗੇ। ਦੂਜਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਟਾਂਵੇਂ ਟਾਂਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ।

ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਦੀ 'ਵੁਟ ਪਾਓ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ' ਦੀ ਨੀਤੀ ਬਿਲ ਕੁਲ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਲਾਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚੋਕੀ ਉਠਾਉਣੀ ਪਈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਭਵਾਦੀ ਹੇਠ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਰਬੀ ਨਿਰਬਰ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਪੰਡਤ ਚਮੰਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਹਟ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ, ਉਘਾ ਸਿੰਘ ਮੱਖੀ, ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਸਿਆਹੜ, ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾਤੋਵਾਲ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਜੰਧਵਾਂ, ਰਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਤਾਈਕੰਟ, ਜੈਕ ਸਿੰਘ ਬਿਲਕਾ, ਕੁਲਾ ਸਿੰਘ ਤਵਰਕੀ, ਦੀਦਾਨ ਸਿੰਘ ਖਾਨਪੁਰ ਬਲਾਰ ਅਤੇ ਮਨਬਾ ਸਿੰਘ ਬੇਮੀ, ਆਦਿਕ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ।

1925 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਵਲੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੋਰਚਾ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਦਾ ਬੈਂਚਰ ਬੁੱਝਣਾ ਹਾਲ ਲਾਹੌਰ ਸੀ। ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਵਰ੍ਹੇ ਚੰਡ, ਪੰਡਤ ਮਨਬਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਆਦਿਕ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਅਭਵਾਦੀ ਭੀਰੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਬਲਕੌੜੇ, ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸੋਢਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਭ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਥਾਰੇ ਰਾਜਸੀ ਨੌਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।

ਸਰਿਕੂ ਪ੍ਰਥਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 1927 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਮੁੱਠਤਿਆ ਗਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬਹੀਰਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਥਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਚਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਹੋਰ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੋਲੇ।

1929 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਲਸਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਠੀਕ ਸਮੇਂ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਇਹ ਸਮਾਗਮ ਅਸਰਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਥਾਲੀ ਨੇਤਾ, ਬੈਤਾਜ਼ ਬਾਦਸਾਹ, ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਜਲਸੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਘਰੇ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪਕੁਨ ਯੋਗ ਹਨ :

"ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾ ਰਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਕਏ ਸਨ। ਸ: ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ (ਨਹਿਰੂ ਰਿਪੋਰਟ) ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਨ, ਮਾਸਟਰ ਰਾਹਾ ਸਿੰਘ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ, ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਭੀ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਸਟਰ ਜੋ ਦੀ ਰਾਇ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਭਰ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਜਮਾਤ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਨਹਿਰੂ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਭਟੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕੁਝ ਸਰਕਾਰ-ਪੂਜਾ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਕਏ।"

ਉਸ ਖੇਧੇ ਸਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਨਿਬਰੇ। ਸਭ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜਦਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਚਾਲਿਆਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਆਟਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਤੰਬੂ ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿਤੇ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸ: ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ, ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਿਮ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਵਰ੍ਹੇ ਚੰਡੀਆ,

ਪੰਤਰ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਾਸਟਰ ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ, ਮਨਜ਼ਾ ਸਿੰਘ ਕੌਮੀ, ਮਨਜ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠਟੇ ਵਾਲੇ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋਗ ਸਿੰਘ ਬਿਭੜਾ, ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾਤੋਵਾਲੀਆ, ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕਰਵਰਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਟ ਕੀਤੇ, ਕਾਰਕੁਨ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਜੋੜ ਕੇ ਚਲਣ ਦਾ ਫ਼ਰੀਸ਼ਾ ਦਿਵਾਇਆ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਲਿਮ ਜੀ ਤੇ ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ "ਕੁਕਾ ਕਾਰਕੁਨ ਦਲ" ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ।

17 ਫਰਵਰੀ 1939 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਕੁਝਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸਟੇਟ ਪੀਪਲਜ਼ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਜਲੂਸ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥੀਏ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਪਟੇਲੀ ਸੀਰਾਗਮਲਾ ਨੂੰ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਰਾਸ਼ੀ ਨੌਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਵਾ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਨੌਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਠੇਰ ਬੋਟਲਾ ਤੇ ਹੋਰ ਬਜੇਦੀ ਸਾਗਿਆ ਦੀਆਂ ਰਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਧ ਕੇ ਰਾਸ਼ੀ ਨੌਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਆਖਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਆ ਗਏ।

ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਜਥੇਜਥਿਤ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜਕ ਪੱਛਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਪੰਥ ਨੇ 26 ਮਈ 1920 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸਪਤਾਹਿਕ 'ਸਤਿਨੁਕ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਚਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਿੰਘ ਚੇਰਨ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਕਈ ਵਾਰ ਫ਼ਸਾਨਤ ਹੋਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਕੁਝ ਬਤੌਲੇਦਾਰ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਹੇਠਿਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਸਨ : ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਬੁੱਢਲਾਂ ਦੇ ਸੰਘ (30 ਵੇਰਵਾ 1995), ਸਮਾਜੀਕੀ ਵੈਣ (16 ਸਾਫਟ 1998), ਜਾਤ ਦੀ ਕੋਹਲ ਕਿਰਲੀ ਬਰੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜੰਦੇ (7 ਵਕਟ 1987), ਨਾਲੇ ਚੋਰ ਨਾਲੇ ਚਤਰ (23 ਅਗ 1993 ਕਿਰਲੀ) ਆਦਿ। ਅਜੇਹੇ ਲੇਖਾਂ ਕਾਰਨ ਸਤਿਨੁਕ ਅਖ਼ਬਾਰ, ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸਪਤਾਹਿਕ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋੜ ਜੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ "ਅਫ਼ਾਨੀ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ" ਅਨੁਸਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਫੌਜੀਆਂ ਲਈ ਨਾ-ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਫ਼ਰਾਹ ਦਿਤੇ ਸਨ :

1. ਪੰਜਾਬ ਦਰਪਨ 2. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਾਹਿਤਕ (ਕੋਰ-ਰਾਜਕੀ ਅਫ਼ਾਨੀ ਪੱਖੀ ਮਾਸਿਕ) 3. ਰਾਮਕੜੀਆ ਕਾਫ਼ਰ 4. ਸਤਿਨੁਕ 5. ਬੇਰੇ ਪੰਜਾਬ 6. ਉਪਦੇਸ਼।

ਯਤਨੋਦਾਰ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਕਾਰਨ ਸਤਿਨੁਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੇ ਸਮਰੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ "ਕੁਕਾ" ਰੰਗਨਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਇਹ ਭੇਦ ਵੁ ਸਾਲ ਚੱਲੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸਦਾ ਨਾਮ "ਮੁਤਾਨਾ" ਰਖ ਕੇ ਫ਼ਾਮ ਹਲੇ ਪ੍ਰੈੱਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਰੂਪੋਲ ਹੋਏ ਅਲੌਕ ਦੇਸ਼ ਫ਼ਕਰਤਾਂ ਲਈ ਪਨਾਹਗਾਹ ਸੀ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਦਕੰਤਰ ਅਤੇ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋੜ ਕਾਟੀ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਰੂਪੋਲ ਲੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਘਨਚ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਠੇਕ ਸੋਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਲਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਡਿਪ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬੋਲ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਟਾਮ੍ਹਾਕਾਟਾ-ਮਾਧੂ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਅਨਿਸ਼ਟ ਸਬੰਧ ਸਨ। ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤੇ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਿਰੇਬੀ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਅਖੀਰਲੀ ਵਿਚ ਬੰਬ ਸੁਟਿਆ ਸੀ, ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਉਸ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਲਈ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਬੜੇ ਅੱਛੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਸਨ। ਨੇਤਾ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਨੇ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦਾ ਜੋ ਕੇਂਦਰ ਬਾਈਲੈਂਡ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬੈਂਬੋਕ ਵਿਖੇ ਸੀ, ਉਥੇ ਸੰਤ ਦੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਦੇ ਸੁਯੋਗ ਸਪੁਰਤ ਸੇਠ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ 'ਪ੍ਰੇਰਮ' ਨੇ ਸਪਲਾਈ ਸੈਕਟਰੀ ਦੀ ਜੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਨੇਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਕੁਝੇ ਸੰਬੰਧ ਸਨ। ਉਸ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਚੌਥੇ ਥਾਂ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਸੇਠ ਕੁਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਨੇਤਾ ਜੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਦੀ ਭਾਬ ਦੀ ਭਰਾਇਵਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

ਫਰਨ ਸਿੰਘ ਬੱਬਰ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਅੰਝੋਮਾਨ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਪਾ ਕੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਫਲਕੰਡੇ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੀਂਦ ਆ ਕੇ ਉਹ ਇਹ ਭਰਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੁਲੀਸ ਉਸ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਅੱਖੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਭੰਗਰ 'ਚੋਂ ਛੋਟੀ ਛੋਟੀ ਪ੍ਰਭਾਦਾ ਭੰਗ ਕੇ ਅੱਖੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਸੌਰਨ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਚੇਟਕ ਸੰਤ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਮੁਹਾਬੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੱਗੀ ਸੀ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ "ਮੇਰੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ" ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਭਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ :

"ਸੱਟ ਲੱਗੇ ਮਨ ਨੇ ਕੋਈ ਅਜਰਾ ਭਾਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਕੁਆਂਢ ਪਿੰਡ ਮੁਹਾਬੇ ਇਕ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤ 'ਬਾਬਾ ਕੇਸਰ' ਨਾਂ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ — ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭਰਧਾਨ ਪਰ ਬਸੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖਿਆਲ, ਵਿਰਥੇਬੰਦੀ ਤੇ ਅੱਖੀਂ ਧਰਮ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਉੱਥੇ, ਕੂੜ ਭਾਡ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਨਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ।...ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਲੋਕ-ਸੇਵਕ ਬਣਨ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲੱਗੀ ਜੋ ਅਜ਼ਾਦੀ ਸਾਡਾ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੱਕ ਪੁੱਜ ਗਈ।"

ਇਸੇ ਰੂਪ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੇ ਫੌਜੀ ਜੋ ਕੈਰਟ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੌੜੀ ਪਾਏ ਕਦੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ, ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹਾ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਕਰੀ ਹੱਟ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨਲ ਸਹਿਲਲ, ਕੈਪਟਨ ਚਿੱਟੇ, ਲੈ. ਜਨਰਲ ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਹ ਕਰੀ ਹੱਟ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਸਵਾਗਤ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਠਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੀ ਬੋਠੀ ਚੁਲਾ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ, ਆਦਿਕ, ਦੇ ਲਾਭ ਦੇ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੁਕਰਾ ਦਿਤੀ। 1957 ਈਸਵੀ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇ ਮੇਲੇ ਹਰੀ ਮੰਦਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਹੱਕ ਬਾਰੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸੀ : "ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਡੀ. ਜੀ. ਮੈਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਸੀ ਭਰਤੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਦੋ ਲਭਕ ਫਿਕ ਇਓ ਤਾਂ ਜੋ ਵੀ ਮੰਗੇ ਮੈਂ ਚਾਹੇਨਾਂ, ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਮੰਗੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ

ਲੇ ਦਿਆਂਗਾ।" ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਰ ਦਿਤਾ — "ਸਾਡੀ ਕੁਹਾਡੀ ਪੁਰਾਣੀ ਟੱਕਰ ਹੈ, ਦੂਸਰੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਹ ਅਘਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਕਦੇ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਦੂਸਰਾ, ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਭਾਇਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਦੂਸਰੀ ਸਾਥੋਂ ਕੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਕਰੀਏ। ਕੁਹਾਡੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੋਰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਰਤੀ ਬਾਰੇ ਸ: ਗੁਰਗੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ 'ਪ੍ਰੀਤ ਲੜੀ' ਦੇ ਸਤੰਬਰ 1959 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ: "ਮਸ਼ਹੂਰ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇਸ਼ ਵੱਡੀ ਸਿਫ਼ਤ ਵਿਚ ਲਭਾਭ ਲਾਸ਼ਾਨੀ ਗਿਣੇ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਯਮੋਧਾ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਰੱਖਿਆ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਤੇ ਕੀ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ-ਪੱਖੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਜਲਾਤ, ਰਾਜਾ ਸਫ਼ਾਈ, ਚੰਦ ਸਮਾਜ, ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਨਸਾ ਚੀਚਾਨ, ਆਦਿ, ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਕ੍ਰਮਣ ਤੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਡ ਹੀ ਰਹੇ ਹਨ ਸਗੋਂ ਪਰਦੇਸੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਵਧੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕੱਟੜ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਭਾਗੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਚਿਤੀਆਂ, ਹਰ ਕੀਮੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਸਦਾ ਅਤੇ ਸੁਰੰਗਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿਚ ਜਲੋਜਹਿਦ ਕਾਰਨ 1947 ਭੀਸਵੀ ਵਿਚ ਉਸ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਇਆ ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਕੀਮਤਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੋਈ ਰਿਆਇਤਾਂ ਜਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨਾ ਮੰਗੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੇਰੋ ਕਾਬੂ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਉਥੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਮੀਂ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਾਬੂ ਤੇ ਛਿਖ ਲੈਣ। ਪਰੰਤੂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਛਿਖਾਫੀਆਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੁਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੁਰੰਗਰਤਾ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘਾਬਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਨਾ-ਮਾਫ਼ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਆਚਾਰੀ

ਮਾਸਟਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਇਸ ਵੰਗੀਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਾਗਡੋਲ ਨਾਅਹਿਲ ਹੋ ਸਿਆਸਤ ਤੋਂ ਨਾਵਾਕਫ਼ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆਈ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਬੁਖਲੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਸਮਤ ਦਾ ਸਿਫਾਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕੁਝਾਨੀ ਬੰਦਲਾਂ ਹੇਠ ਰੂਪ ਗਿਆ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਆਖਰੀ ਆਜ਼ਾਦ ਸੂਬਾ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਪਾਂਜੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਬਜਵਾਲੇ, ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਤੇ ਡਾਕਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾਲਕ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਵਿਚ ਮਸ਼ਗੂਲ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਖੀ ਰਹਿ ਗਏ ਡਰੀਯ ਡਰੀਯ ਦੇ ਲੋਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਸਵਾਏ ਜੰਜ ਤੇ ਲੋਧਰ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬੀਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਧ ਆਪਣੇ ਅਭਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਰੀ ਵਿਚ ਨਪੀੜੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਆਖਰ ਇਸ ਡਰੀਯ ਸਨੜਾ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਗੂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਚਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਮਿਲਾਣ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗਰੂਕੀ ਬਿਆਂਦੀ। ਇਹ ਯਤਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗਿਆ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਲਾਵਰਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਰੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾਤਾ ਦੀ ਚਲਾਈ ਲਹਿਰ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਭੀਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਚਮੀਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਸਾਡੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਰ ਸਜ਼ੂਲਰ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।' ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਦੀ ਨੌਕ ਨਾਲ ਟੁਕਰਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਖੱਖੜਾਂ ਕੁਝਾਨਾਂ ਦੀ ਪਰਦਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਥਰ ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੋਧਿਆਂ ਦਾ ਝਾਝਲਾ ਲੈ ਕੇ ਮੰਡਲ ਵੱਲ ਕਦਮ ਪੁੱਟੀ ਗਏ। ਉਸ ਆਚਾਰੀ ਦੀ ਮੰਡਲ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਰਿਆਕ ਕਰੇ। ਇਸ ਰੋਂ ਪਿਛੋਂ ਏਸ ਕਾਡਲੇ ਨੂੰ ਉਹ ਆਗੂ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਆਚਾਰੀ ਦੀ ਮੰਡਲ ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਪਿਛੋਂ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਹੀ ਮੇਰਾ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ। ਆਪ 1906 ਈ: ਵਿਚ ਕੱਦੀ ਦੇ ਵਾਗਸ ਬਣੇ। 17 ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਅਰਸਥਾ ਵਾਲੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੁਰਕਵਾਸ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੰਥ ਵਿਚ ਯਥਾ ਦਫਤੀ ਪੈ ਗਈ, ਨਵੇਂ

ਗੁਰੂ ਤੇ ਅਕੀਦਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਲਿਆ।

ਦੂਜਾ ਮਸਲਾ ਕਉ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਕੱਖਰੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੀਸਰਾ ਸੀ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਮਸਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦਾ। ਆਪ ਪ੍ਰਾਈਡ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਹੈ ਵੀ ਅਸਲੀਅਤ, ਜੋ ਸਾਲ ਦੀ ਕੁਲਾਮੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਵਿਚ ਖੜੀ ਕੀ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਆਪ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦਾ ਪੂਰਾ ਕੋਪ੍ਰੇਸ਼ਨ (ਮਿਲਵਰਡਨ) ਦਿਤਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਛਿਟਗੋ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਕੂਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਸਦੀ ਵਾਲੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਖਿਫਾਰ ਥਣੇ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਲਏ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਝਲਾ ਜਿੰਨੀ ਬਰਜਬ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਲਾਹੌਰ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ

1929 ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਲਾਨਾ ਸੈਸ਼ਨ ਲਾਹੌਰ ਭਾਵੀ ਦੇ ਥੱਚੇ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਸੈਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਬਾਈਕਾਟ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਮਾਸਟਰ ਰਾਹਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਾਵਰ ਪਭਤ ਤੇ ਬੇਦੋਸ਼ੀ ਬਿਹਾ, ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਕਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਅਛਵਾਈ ਵਿਚ ਬਧ ਵਜ੍ਹਾ ਕੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ਜਦ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲਣ ਤੱਥਾ ਤਾਂ ਇਕ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਖੇਤ ਸਵਾਰ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਛਿਟਗੋ ਵਿਚ ਪੈਦਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਰੋਟਕ ਨੂੰ ਚੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਦਾਹਰਾ ਕਰਮਾਤ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖਿਲਵੁਲ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸਤਿਕਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਡਟ ਕੇ ਚਿਮਾਇਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਾਰਤ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰ ਧਮ ਦੀਆਂ ਬਾਜੀਆਂ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਚੁੱਕੀ ਭਰ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਰਣਬੀਰ ਅੰਡੀਟਰ ਮਿਲਾਪ ਨੇ ਆਪ ਖਾਰੇ ਰੱਖਿਆ :

"ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਰਥੇ ਕੇ ਔਰ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਕੇ ਉਨ ਕੇ ਲਾਨਬੀਨ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਏਕ ਲਮਹ ਕੀ ਲੀਏ ਕੀ ਕਮਬੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋਨੇ ਦੀਆ। ਮੁਲਕ ਕੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੇਂ ਹਰ ਵਕਤ ਏਕ ਭਕਰੇ' ਕੇ ਸਾਥ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਸਿਫਲ ਨਾਫਰਮਾਨੀ ਕੀ ਰਹਿਗੋਕ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਲਾਖੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀਓਂ ਕੇ ਸਾਥ ਉਨ ਕੇ ਹਮਨਦਾ ਕੇ। ਅਗਰ ਕੁਹ ਚਾਹਤੇ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੇ ਸਾਥ ਸੇਦਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਕਜੀ ਪੇਡੀਸ਼ਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਤੇ ਕੇ। ਲੇਕਿਨ ਐਸੀ ਕਾਤ ਉਨੇ' ਨੇ ਕਰੀ ਸੋਚੀ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕੀ।"

ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਵਰਕਰ

ਲਾਹੌਰ ਸੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਡੀਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀ ਠੋਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ

ਡਿਕਟੇਟਰ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਤਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪੰਡਤ ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਂਗਰਸ ਡਿਕਟੇਟਰ ਬਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੇਲ੍ਹ ਬੈਠੜੀ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਦਫਤਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਾਊਸ ਟਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸੁੰਨ ਸਮਾਨ ਪੈ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸੰਤ ਨਿਰਧਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਿਮ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਾਊਸ ਟੋਰਾ ਲਾ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਮਰ ਕਹੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਹਰਿਆ ਕੀਤਾ। ਆਲਿਮ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਜਲਸੇ ਤੇ ਜਲੂਸ ਟਾਹੌਰ ਵਿਚ ਕੱਢੇ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਜਵਾਨੀ ਜਾਨ ਪਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਹਿਬਤਾ (ਜਿਹੜੇ ਕਈ ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿਗੰਢਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਲੋਚੇ ਲਾਇਆ), ਸੰਤ ਮੁਨਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਪਨਾਨਾ, ਸੰਤ ਅਣਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾਰੋਦਾਸ ਤੇ ਸੰਤ ਈਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰਪ ਦਾ ਅਹਿਮ ਪਾਰਟ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਯਰਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਣਾਈ ਬੰਦੀ ਪਲੌਨ ਦੇ ਮਾਰਹਿਤ ਸੀ।

ਕੂਕਾ ਕਾਂਗਰਸ ਦਲ

ਆਲਿਮ ਜੀ, ਚੜ੍ਹਵਰਗੀ ਜੀ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਰਧਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿਰ ਤੋੜ ਕੈਂਸਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ ਕੂਕਾ ਕਾਂਗਰਸ ਦਲ ਬਹੁਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਇਸ ਦਲ ਦੀ ਸਮਝਾਈ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਭਾ ਜੀਉਟ ਬੰਦ ਜੀ ਤੇ ਮਾਭਾ ਭਰਤ ਬੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਆਲਿਮ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਚੋਟੇ ਮਾਭਾ ਜੀ ਦੀ 30-40 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਜਲਸਾ ਭਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਸ ਉਠਿਆ। ਚੋਟੇ ਮਾਭਾ ਜੀ ਦਾ ਸਵਦੇਸ਼ੀ ਖੌਦਰ ਦਾ ਬਣਾ ਹੋ ਏਰ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੇ ਜੇ ਧਾਰ ਨਾਅਰੇ ਲਾਏ।

ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਹਾਇਤਾ ਸੀ ਜਦ 1937 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਫ਼ੀਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਧਰਾਰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।...

ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁਧ

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁਧ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਏਟ ਦੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਕੁਝ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਅਕਾਲੀ ਪਾਸਟੀ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਨੰਗੇ ਹੋ ਕੇ ਭਰਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪੇਕੇਡਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭੋਰੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਮੁਸਮੱਲੇ ਤੇ ਇਤ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲੇ ਆਸ਼ੂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਕਦਮ ਬ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਵਧੀ ਗਏ।...

ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ

1937 ਵਿਚ ਜਦ ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਬਣਤਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੱਤ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਵਜ਼ਾਰਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਆਪ ਦੇ ਸਹਾਇਕਾਂ ਤਰ ਮਨ ਲਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖਾਂ ਖਾਂ ਜ਼ਾ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। 1937 ਦੇ ਅਲੈਕਸਨ ਵਿਚ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲਣ ਪਿਛੋਂ 1952 ਤੇ 1957 ਦੀਆਂ

ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਇਮਦਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਟਰਬੀਊਨ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਸੇਬਣਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਕ ਡਾਕੀ ਭਿਣਡੀ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾਖੁਲ੍ਹਾ ਕੌਮੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿਤਾ।"

ਵੀਰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਐਡੀਟਰ ਮਿਤੀ 12-9-59 ਦੇ ਪਠਚੇ ਵਿਚ "ਕੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੀ ਕੱਦੀ ਨਬੀਨੀ" ਦੇ ਅਨਵਾਨ ਹੇਠ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਤੋਂ ਨੁਕਰਾ ਕਰ ਕਾਂਗਰਸ ਮੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬਾਂ ਮੇਂ ਹਿੱਸਾ ਲੇਂਦੇ ਰਹੇ।" [ਪ੍ਰੀਤਮ ਜ਼ਿਆਦੀ]

ਇਕ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਸੰਤ ਰਾਮ ਅਜਮਾਨੀ, ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"ਉਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਾਥ ਮਿਲ ਕਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੀਏ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਂ। ਸੁਆਮੀ ਦਯਾ ਨੰਦ ਨੇ ਆਲੋਚਨਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦੀ ਦੋ ਅਸੀਂ ਤਹਿਜ਼ੀਬਾਂ ਦੀ ਜਿਨ ਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਾਪਤਾ ਕਾ। ਉਸ ਨੇ ਧਰ ਜਾਇਜ਼ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਚਰੀਫ਼ਾਂ ਸੇ ਇਨ ਦੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਾ ਯਤਨ ਕੀਆ। ਤਬਦੀਲ, ਮੁਕਦਮੇਂ, ਜੇਕ੍ਹ, ਨਜ਼ਰਬੰਦੀਆਂ, ਜਲਾਵਤਨੀਆਂ, ਕੈਲੀਆਂ, ਫਾਂਸੀਆਂ ਇਨ ਜਾਨਬਾਜ਼ੀਂ ਕੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਰਾਸਤਾ ਪਰ ਚਲਨੇ ਸੇ ਰੋਕ ਨ ਸਕੀਂ। ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਕਾ ਧਰ ਬਾਫ਼ਤਾ ਆਲੇ ਹੀ ਆਲੇ ਬਧਤਾ ਗਿਆ।"

[ਮਿਲਾਪ, 11-9-59]

"ਉਨ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਭਕਰਮ ਹਿੱਸਾ ਲੇਂਦੇ ਕੀ ਭਰਬੀਨ ਕੀ।" [ਐਡੀਟਰ ਪ੍ਰਭਾਤ 10-9-59]

"1905 ਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦੀ ਸਿਆਦਤ ਕੀ ਇਮਦਾਦੀ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੰਬਾਂ ਪਰ ਲੀ, ਅਤੇ ਹਮ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਉਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਾ ਹੀ ਅਸਰ ਕਾ ਕਿ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੜ੍ਹ ਬੜ੍ਹ ਕਰ ਹਿੱਸਾ ਲੀਆ।" [29-8-59]

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਕਰਮ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਹਿੱਸੇ ਲਿਆ ਉਸ ਦੀ ਬਲਮੀ ਤਸਵੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਸਪੁਰਕ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਾਦਾ ਰਹਿਣੀ ਤੇ ਸਾਦਾ ਬਹਿਣੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜੁੱਝੇ ਤੇ ਕਹਿ ਕਰੀਬ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਪੂਰੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਹਨ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪੂਜਯ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਤੇ ਪਹਿਨਾਏ ਰਹਿਣਗੇ। ਆਪ ਦੇ ਮੁਤਲਬ ਜੀ. ਐ. ਭਾਥਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ :

"Meheraj Partap Singh and his sons sacrificed all the modern necessities of life provided by the British Government."

[Advanced History of the Punjab, Page 398]

"ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਕਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਟੋੜਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਰਾ ਦਿਤਾ ਜੋ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਣੀਆਂ ਸਨ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਤੇ ਦੇਸਭਗਤੀ ਦੇ ਸੁਮੇਲ

ਡਾ: ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ

ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਅਚੇਤ ਹੋਰ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਭੇਜਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਨਵੇਕਣਾ ਚੰਡਣ ਹੈ, ਇਸੇ ਤੋਂ ਸੰਦੇਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਜੀਅ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਆਗੂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੱਲ ਨੂੰ ਪਰਮ ਸਤਿ ਦਾ ਵਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਹਰ ਜੀ ਦਾ ਧਾਰਮਕ ਕਰਤਵ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਪੁਰਵਕਾਰ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਉਪਰ ਇਹ ਭਰਵ ਨਾਵੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰੰਪਰਕ ਚਾਇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖੇ, ਸਗੋਂ ਬੁਦ ਉਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਕੁਟੰਬੀਕਾ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਰੂਪ ਬਣ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਕਦਮ ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਹਰ ਅਨੁਯਾਈ ਆਪਸਪਰੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਾਵੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲੋਂ ਵਿਜੋੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਅਨਿੱਖੜ ਰੋਰ ਤੇ ਲੁੜੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿਕਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਸਥਾ ਮੁਲਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਜੋੜਨਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਾਅਦ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤੱਕ 'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ' ਅਖਵਾਏ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੋਰਨਾ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪਰਮ ਪੁਰਾਤਨ ਬੋਰਦੇ ਸਮਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬੇਦਿਕ

ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਅਤਿ ਪ੍ਰਾਣਿਕ ਵੇਰਵਾ 'ਹਰਨ ਸੱਚ' ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਅੰਗ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭੱਖੇ ਅੰਹਿਦ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਰਖਿਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪੁਰਾਤਨ ਵੈਦਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੈਦਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਰੋਸਾਏ ਸ੍ਰੀ ਕੇ. ਐਮ. ਮੁਨਈ ਨੇ ਬੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ 'ਵੈਦਿਕ ਆਬਕਮ' ਅਤੇ 'ਸਦਗੁਰੂ' ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰਿਗ ਵੈਦਿਕ ਸੰਖਿਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਈ 'ਅਦਭੁਤ ਲਖਸ਼ਣ' ਕਿਹਾ। ਘਾਹ ਦੂਸ ਦੀ ਛੱਤ ਵਾਲੇ ਕੱਚੇ ਬੰਨੇ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਉਹਨੂੰ 'ਵੈਦਿਕ ਮੰਤਰ' ਦੇ ਉਚਾਰ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰਨ ਅਗਨੀ ਦਾ ਧੁੰਮ ਉਹਨੂੰ ਉਸ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਵਰਗਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ 'ਬ੍ਰਹਮ' ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਕਾਸ਼ ਵਲ ਉੱਠ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਸਵੇਦ ਘਸਤਰ ਅਤੇ ਸਵੇਦ ਉੱਠੀ ਮਾਛਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੈਦਿਕ ਸਰੋਤਰ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਵੇਰਵਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। 'ਉਨ੍ਹੀਗੀ ਸਦੀ' ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ ਇਸ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਦੀ ਚੌਰਨਾ ਅਤੇ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਕੁਝ ਵੇਰਵੇ ਪੁਨਰ ਜੀਵਿਤ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਕੇ. ਐਮ. ਮੁਨਈ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਣੀ ਸਮਝਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ। ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀਅਤਾ ਦੇ ਇਸ ਬਾਝ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੱਖੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਾ ਕੇਵਲ ਜੀਵਤ ਰਖਿਆ ਸਗੋਂ ਭੌਰ-ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਚਾਰਿਆ ਵੀ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਵਸਣ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੰਤਰ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਉਹ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਬਣੀ ਵਿਰੋਧ ਉੱਦਮ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨਕਾਲ ਵਿਚ ਕੁਝ ਧਾਰਮਿਕ-ਸਾਮਾਜਿਕ ਮੁੱਲ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਭਾਉ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਵਿਚ ਅੱਜ ਦਿਨ ਭੱਖ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ-ਸਾਮਾਜਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮੁੱਲ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਮਨੇ ਵਿਚ ਬੁੱਢਾਂ ਦੇ ਕਰਲ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਦਾ ਇਹ ਨਵੇਕਲਾ ਵੇਰਵਾ, ਇਕ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਅਕ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਹਿ ਹਠਾਲ ਬਰਠ ਲਈ ਬੁੱਢਸਮਾਨਿਆਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਹੋਲੀ ਹੋਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਵਿਰੋਧ ਉੱਦਮ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ, ਉਹ ਨਵੇਕਲੇ ਰੂਪ-ਵਿਵੇਕ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਮਲੋਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ 66 ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰਤ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਦੇ ਹੀ ਵਿਰੋਧ ਉੱਦਮ ਛਾ ਵਲ ਸੀ। ਇਸੇ ਦੇ ਹੀ ਮਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਲਾਵਰਨ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਦਾ ਉੱਦਮ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਉੱਦਮ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਰੋਕਣ ਤੋਂ ਮੁਕੱਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਧਿਆਨ ਯੋਗ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਕਾਥ ਦਾ ਮਹੱਤਵਯੋਗੀ ਭਾਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਮਹੱਤਵਯੋਗੀ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਵਾਰੇ ਸੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਤਕਾਥ ਵਿਚੋਂ ਇਥੋਂ ਹੀ ਮਾਰਿਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮਲੋਰ ਕੋਟਲੇ ਦੀ ਬਰਾਦਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਤਿਕਾਥ ਵਿਚੋਂ ਮਾਰਿਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਦੀ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਕੰਮ ਵਲ ਵਿਰੋਧ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਹਿ-ਬੋਖਿਆ ਦਾ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ ਹੈ। ਇਹ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਯੋਗੀ

ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ-ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸੀ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਰੋਰ ਤੇ ਉਹ ਭਵਿੱਖ-ਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਸ ਸਮਾਜਕ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਇਲ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਰਫੇਦ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਚ ਜਨਸੰਘ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਜਨਸੰਘ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋ, ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜੀ ਨਾਗਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਅੱਗੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਸੰਸਥਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਜੋ ਗਵਿੱਖ-ਰੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰੇ, ਮੈਂ ਉਥੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਨਹੀਂ, ਚਾਹੇ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ।'

ਬਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿੱਖ-ਰੱਖਿਆ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂ ਨਿਰੋਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਇਕਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਿਰੋਲ ਸੰਪਰਦਾਇ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ। ਇਹ ਧਰਮ ਦਾ ਉਹ ਅੰਗ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਅਧਿਆਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਇਕਮਿਕ ਹੋ ਕੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਫਰੀਬਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਵਿੱਖ-ਰੱਖਿਆ ਭਾਵਨਾ ਬਾਕੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਤੋਂ ਅਜਲੋਂ ਨਵੇਰਲੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲਤੀ ਵੀ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਖਭਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਨ ਉਸ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿੰਨਾ ਬਖਸ਼ ਸੀ। ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਹਾਂ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਖਰੇਵਾਂਮੁਖ ਸੋਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਜੁਕਤ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਣਾ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਦੇਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਦਰਾਂ-ਬੀਮਤਾਂ ਤੇ ਚੌਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਦੇਖਭਾਲਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਆਮੁਹਾਰੇ ਬਾਇਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕੁਚਰਤੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਦਰਾਂ-ਬੀਮਤਾਂ ਬਲ ਅਸਥਾਵਾਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਦੇਖਭਾਲਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਜਿਸ ਕੁਰਮਤਿ-ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਮੁਢ ਬੈਠਿਆ ਉਸ ਵਿਚ ਦੇਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਪਰ ਬਲ ਦੇਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਬਖਸ਼ਿਅਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਬਾਈ, ਬੀਰਤਨ, ਸਿਮਰਨ, ਹਵਨ, ਆਦਿ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਰੀਤਾਂ ਉਪਰ ਬਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਚਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਵਧਹਿਰੀਆਂ ਤੇ ਫਿਦੇਸੀ ਚੌਜ਼ਾਂ-ਦਸਤਾਂ ਦੇ ਠਿਆਕ ਉਪਰ ਵੀ ਬਲ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਭਾਗਦਤ ਰਾਜਿੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇ ਕਥਨ ਮੁਤਾਬਿਕ, 'ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੁਰੰਗਰਤਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਹੀ ਰਿੰਗ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।' ਬਾਈਬਾਟ ਨਾਮਿਲਵਰਤਨ ਜਾਂ ਸਤਿਆਕ੍ਰਿਹਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਰੱਖਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਵਰਤਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਕੀਦਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਧਾਰਮਿਕ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਜੁਕਤੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਅਰਸੇ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਕਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦਸਾਇਆ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਪਾਲਣਜੋਗ ਮੰਨ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਰ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੁਢਿਆਂ ਦਾ ਕਰਤਵ, ਮਾਓਰਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਲਗਾਤਾਰ ਪਹਿਰਾ, ਇਹ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨਹਾਰੇ ਅਤੇ ਜ਼ਰਨਹਾਰੇ ਨਿਰੋਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਥੋੜੀ ਸਮਰਥਨ ਮਿਲਿਆ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਅਤੇ ਅਨੁਯਾਈ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਰਹਾ ਕੁ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮੁਹਰੀਲ ਭਾਂਡਰਸ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਂਡਰਸ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਆਗੂ ਅਸਲੋਂ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੇਖ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਸਨ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਆਗੂ ਦੀ ਹੁਮਿਲਾ ਉਹਨਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਠਿਕਾਈ, ਨਾ ਹੀ ਕਦੇ ਨਿਤਾਉਣੀ ਚਾਹੀ। ਧਰਮ-ਨਿਰਪੇਖ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਭਾਂਡਰਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦਾ ਨਕੋਕਤਾ ਰੰਗ ਹੈ। ਜੇ ਭਾਂਡਰਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਮੈਂਬਰ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਰਥਕ ਹੋਏ। ਲਾਹੌਰ ਭਾਂਡਰਸ (1929) ਨੂੰ ਭਾਮਯਾਬ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਥੜਾ ਉੱਘਾ ਰੰਗ ਸੀ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੰਪਰਦਾਵਿ ਭਾਂਡਰਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸਮੂਹਿਕਤਾ ਹੋਰ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਭਾਂਡਰਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸਤਹੀ ਖੋਜ ਤੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਂਡਰਸ ਨੂੰ ਸਮਰਥਨ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ। ਚਾਵੀਰਾਟ, ਨਾਮਿਕਵਰਨ, ਸੁਦੇਬੀ, ਆਦਿ, ਭਾਂਡਰਸੀ ਮੁੱਢੇ ਤਾਂ ਭਰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਖੁਦ ਭਾਂਡਰਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਭਾਂਡਰਸ ਨੇ ਪ੍ਰਗਰਮ ਭਾਂਡਰ ਅਪਣਾਇਆ, ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਰਨਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਆਵਾਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚ ਧੁਰ ਫੁੱਫ ਫੱਫ ਲਮਾਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਉਪਰ ਕਹਿ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇਕੋ ਆਵਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨਕੋਰਲੇ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ 1919 ਤੋਂ ਹੀ 'ਭਾਂਡਰਸ' ਅਤੇ 'ਨਾਮਧਾਰੀ' ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਕੋਰਲਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਯੋਗਾਂ ਉਜਾਗਰ ਰਿਹਾ। ਭਵਿੱ-ਵੱਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਗਨ ਭਾਂਡਰਸ ਤੋਂ ਅਡਰੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੇਖਪਿਆਰ ਵੀ ਨਿਰੋਲ ਭਾਂਡਰਸ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਬਣਾ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਮਯੋਤ ਹਰਿਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸੁਰਜੀਤ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਬੜੀ ਸਾਕਕੋਈ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਵਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਵਿਕ ਪਾਵਟੀ ਨਾਲ ਲੜਾਉ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰੋਬੀ ਹਨ।' ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਬਾਣਸੀ ਪ੍ਰਗਰਮ ਦੇ ਉਹ ਹਾਸੀ ਸਨ, ਪਰ "ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਵੀ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਚਲਦੇ ਸਨ।" ਭਾਮਯੋਤ ਸੁਰਜੀਤ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼-ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਫਿਰਕੂ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਥੜਾ ਹੀ ਸਵੇਂਣ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਸ਼ ਵੰਤ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਸਮੇਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਫਿਰਕੂ ਬਤਓਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਉਹ ਪੂਰੀ

ਭਰ੍ਹਾਂ ਅਲਕ-ਬਲਕ ਰਹੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇਥਾਥੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਜਾਂ ਬੁੱਟਮਾਰ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਸਾੜਫੂਕ ਵਿਚ ਜਾਂ ਇਸ਼ਰੀਆਂ ਦੀ ਬੇਹੁਦਮਤੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਘ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਾਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਹੌੜੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਜਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਿਰਕਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਸ ਰਹੂ ਦੇ ਸੰਜਮ ਤਾਂ ਜ਼ਬਰ ਉਪਰ ਮਾਣ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਾਮਰੇਡ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਗੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

“1946-47 ਦੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਮੇਨੂੰ ਬਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਘ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿਚ ਕੁਝੇ ਸਨ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਰੂਤ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਤਾ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਵੀ ਫਿਰਕੂ ਜਿੰਨੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਫਿਰਕੂ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ “ਸਭੇ ਸਾਥੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨ” ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਛਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਦੀ ਭੁੱਲਣ ਵੀਰ ਵੀ ਇਸ ਵਹਿਟ ਤੋਂ ਨਾਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਫ਼ਸਾਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਭਾਤੀਆਂ ਭਾਟ ਕੇ ਖੜੇ ਗਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਅਸੂਲਪ੍ਰਸਤੀ ਉੱਤੇ ਜਿੰਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨ ਕਰਨ ਚੰਗਾ ਹੈ।”

ਭੈਰ-ਫਿਰਕੂ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨਹੀਂ, ਕਾਉ-ਰੱਖਿਅਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਜਨਸੰਘੀ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਕਾਯਰਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੋ ਕੇ ਕਾਯਰਸ ਡੱਕ ਸੀਮਿਤ ਨਹੀਂ, ਅਹਿੰਸਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਯੰਦਾ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅਲਗ — ਇਸ ਸਭ ਗੁਣ ਉਪਰ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਿਆਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਗੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਾਉ-ਰੱਖਿਆ ਜਾਂ ਜੇਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਜਾਂ ਫਿਰਕੂਪੁਣੇ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਗੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਰ ਵਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪਾਠਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਜੋ ਸੁਮੇਲ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰਕੇ ਦੁਰਲੱਭ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਮੇਲ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਘ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ (ਜੀਆ ਨੱਥਾ)

ਨਾਮਧਾਰੀ ਭਾਇਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਵੰਗ ਭਾਈ ਦੀ ਸਪਿਰਟ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। 1857 ਈਸਵੀ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਦਿਲ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਕ ਕੁਮਨਾਮ ਪਿੰਡ ਭੋਟੀ ਅਰਾਦੀ ਤੋਂ ਇਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਜਾਗੀ ਜਿਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਅੱਜੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਲੁਭਾਯਾ ਗਈ। ਉਹ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1857 ਈਸਵੀ ਵਿਚ "ਸਿੰਧ ਖ਼ਾਨਸਾ" ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਬਰਪ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਉਟ ਦਾ ਵੰਗ ਸਿਖਾਇਆ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਬਣਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਨੂ ਬਰਵਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਲਈ ਇਕ ਅਨੋਖਾ ਤੇ ਭਾਰਘਰ ਡਰੀਡਾ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਅੰਦੋਲਨ ਚੋਸਿਆ। ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਤੋਂ ਅਮਲ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਅਪਣਾਇਆ। ਮੁਆਫ਼ਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਤੇ ਚਲ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਲੰਬੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਲੜੀ। ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਤੇ ਅਕਹਿ ਤੇ ਅਜਹਿ ਕਸ਼ਟ ਤੇ ਭਰੋਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਅਸੀਰੀ ਠਾਠ ਡੁੱਬ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪਿੱਛਾ ਲਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਘ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ

ਆਚਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਲੱਗੇ, ਜਿਉਂਕਿ ਇਹ ਚੰਡ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਅਨੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਰਤ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਰਤੀ ਤੇ ਬੁਰਥਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ। ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ 1929 ਈ: ਵਿਚ ਬਾਇਮ ਹੋਏ। 1929 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਾਥਨਾ ਇਜਲਾਸ ਸੀ। ਇਸ ਸੈਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਮੁਕੱਦਮ ਹੋਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਇਸ ਸੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਰੋਲ ਕਰਨਾ ਤੇ ਲੀਡਰਾਂ ਵਿਚ ਵੁਟ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਠੀਕ ਸੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਵਿਚ ਵੁਟ ਪੈ ਗਈ। ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰ, ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਚਢਾਲ ਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਬਾਮਾਗਾਣਾ ਮਾਰੂ ਜਹਾਜ਼ ਵਾਲੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਚਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨੀ ਸੰਚਏ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਬਾ ਖਤਕ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਬਚ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨ ਸਮੇਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਜਲੂਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ।

ਬਾਬਾ ਖਤਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰੀਰਾ ਰੋਖ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਘਬਰਾ ਉੱਠੀ। ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ ਸੈਸ਼ਨ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੀ। ਬਾਬਾ ਖਤਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਬੱਖਰਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਮਿੰਟੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੋ ਅਕਾਲੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਵੇਗਾ ਉਹ ਕੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਘਬਰਾ ਕਰੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਐਂਥੀ ਘਬੀ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਛੱਡਾ।...

ਉਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸਭ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੀ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮੰਨੇ ਪਾਸ ਹੋਏ। ਉਸ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਪੂਰਨ ਸਵਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।...

17 ਫਰਵਰੀ 1930 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਸਟੇਟ ਪੈਪਲਰ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਈ। ਉਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਚਿੱਠੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਰ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਪਟਾਭੀ ਸੀਰਾਗਮਦੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਵਧਾਇਆ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਹੋਰ ਰਾਜਸੀ ਨੇੜਵਾਂ ਸਮੇਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਦਾ ਰੋਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮੁਖ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਮਾਲਾ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਮਾਣ ਵਧਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨੇੜਵਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ ਦਿਖਾਏ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਲੋਰ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਦੀ ਸਾਖਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਭਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਖ ਕੇ ਪੰਡਤ ਜੀ ਦੀਆਂ ਆਂਖਾਂ ਵਿਚ ਆਂਧਰੂ ਆ ਗਏ।

ਸਵਾਗਤੀ ਰਸਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਾਜਸੀ ਜਲਸਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਵਾਗਤੀ

ਮਾਣ ਪੱਤਰ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਅਠਿਮ ਜੀ ਨੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਤਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜੀ, ਡਾਕਟਰ ਪਟਾਢੀ ਸੀਰਾਠਮਲੀਆ, ਡਾਕਟਰ ਸੈਰੂਦੀਨ ਕਿਚਲੂ, ਮਾਸਟਰ ਰਾਹਾ ਸਿੰਘ, ਸ: ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ. ਐੱਲ. ਏ., ਮਾਸਟਰ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ, ਮੋਲਾਨਾ ਹਕੀਮੁਲ ਹਕੀਮਾਨ ਜੀ, ਪੰਤਤ ਮੁਨੀ ਲਾਲ ਕਾਲੀਆ, ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੋਬ ਅਤੇ ਸ: ਕਲਮ ਸਿੰਘ ਧੂਰ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਭ ਅਗਾਥਾ ਹੋਰੀਸਨ, ਆਦਿਕ, ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ਼ਰੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਪੰਤਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਕਰੁ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ :

ਸਤਿਕਰੁ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾ-ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤੇ ਦੇਖ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਠਹਿਰ ਚਲਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਰਾਹ ਦਿਖਲਾਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਏ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਿਟਰੀ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭੁਲਾਮ ਰਾ ਦਿਸ ਨੂੰ ਬੋਧੀ ਰੱਖ ਠਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਦਾ ਫਲ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਭਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਝਾਮਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਉਸ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਕੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਭਾਬਤ ਬਣਾਵੇ। ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬਾਂਡਵੀ ਅੰਦੋਲਨ ਜਿਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਠਵਾਂ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਹੈ।”

ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਠਾਲ ਰਲ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜੰਗ ਲੜੀ ਤੇ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਥਣ ਸਹਾਰੇ। 1945 ਵੀਸਵੀ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਜਾਕੂਤੀ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੀ ਨੀਤੀ ‘ਵੁਟ ਪਾਓ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ’ ਦੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰ ਫਿਨ ਕਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਕਥੇ ਸਨ, ਮੁਸਲਮ ਲੀਡੀ ਅਲਕ ਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾ ਰੱਖਣੀ ਸਿੱਖ ਸਟੇਟ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਭਾਂਗਰਸੀ ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਚਾਣ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਬਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਲਾਰਡ ਵੇਵਲ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਲਾਰਡ ਵੇਵਲ ਨੇ ਇਸਲਾ ਵਿਖੇ ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਕੁਲਾਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਂਗਰਸ ਵਰੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ, ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ, ਮੋਲਾਨਾ ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ, ਆਜ਼ਾਦੀਆ ਕ੍ਰਿਪਲਾਨੀ, ਗੋਬਿੰਦ ਵਲਭ ਪੰਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਰੋਂ ਜਿਨਾਹ, ਲਿਆਕਤ ਅਲੀ, ਯਹਨਾਬਰਾਖਈ, ਅਬਦੁਲ ਕਿਊਮ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਰੋਂ ਮਾ: ਰਾਹਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸਲੇ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸਤਿਕਰੁ ਪ੍ਰਗਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਜੱਥੇ ਸਮੇਤ ਇਸਲੇ ਭਰਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਨੇੜੇ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ।

ਦੇਸ਼ ਟਿਕਾਣੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਪੰਤਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਅਤੇ ਮੋਲਾਨਾ ਅਬਦੁਲ ਕਲਾਮ ਆਜ਼ਾਦ ਸਮਰਹਿਲ ਦੇ ਭਾਕਖਾਨੇ ਜਿੱਥੇ ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਕਰੁ ਜੀ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਾਸ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਾਰਡ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਦੇਖ ਕੇ ਸਤਿਕਰੁ ਜੀ ਨੇ ਪੰਤਤ ਜੀ ਅਤੇ ਮੋਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਕੁਛਾ ਲਿਆ।

ਸਤਿਕਰੁ ਜੀ ਬਚਨ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਤਤ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਦੇਸ਼ ਸਾਰਾ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਤਿਕਰੁ

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਚਿਰਵਿਆ ਸੁਪਨਾ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਪਰ ਕੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਸਤਿਕੁਰੂ ਜ਼ੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਕੋਰੇ ਕਾਕਚ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਬਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਐਲਾਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਕਾਂਕਚ ਨਾਲ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦਿਵੇਂ ਹੀ ਰਹਾਂਗੇ, ਤੈ ਫਿਰ ਕੋਰੇ ਕਾਕਚ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕੁਸੀਂ ਜੋ ਚਾਹੋ, ਕਾਕਚ ਤੇ ਲਿਖ ਲੇਟਾ । ਸਤਿਕੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਰ ਨਹਿਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕੁਰੂ ਅੱਡੇ ਬਰਾਧ ਨਾਲ ਸੀਸ ਝੁਕ ਗਿਆ ।...

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਬਟੀ

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ

ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਨਾਜ਼ਮਾਨ, ਰੋੜ ਕਿਣਕੇ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਵੀ ਨਾ ਬਰਨ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਅਨੰਤ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਭਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੀ ਤਾਂ ਇਕ ਅਨਹਦ ਅਤੇ ਅਨਹਤ ਸੰਗੀਤ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ ਭੇਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਇਕਾਤ ਠੇ ਅੰਡਹਬਰਨ ਦੀ ਧੁਰ ਬਹਿਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਏਕਾਕਾਰ ਹੋਇਆਂ ਅਜੀਂ ਉਸ ਟੀਕਵਰੀ ਮਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਰਬਤ ਕਰ ਜਕਾਰੇ ਜਿਸ ਦੀ ਲੈਅ ਡਾਰ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਨਚਕਰ ਸਰੀਰ ਸਵਾਸ-ਪਰ ਸਵਾਸ ਦਾ ਆਕਾਸ਼ਮਨ ਛੇਂਦਾ, ਸੁਖਮ ਰੋਂ ਸੁਖਮ ਠੰਡੂਆਂ ਨੂੰ ਹਰਕਰ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਭਲਾ ਸਾਡੇ ਠੰਡੂ-ਕਰ ਦੀ ਬਰਕਟ ਕੇ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਵੇਗੀ ? ਅਤੇ ਕੀ ਉਹ ਇਕ ਲੈਅ, ਇਕ ਰਿਦਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ? ਬਾਰੀਕ ਰੋਂ ਬਾਰੀਕ ਨਸਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਜੀਜੀ ਹਲਚਲ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜੀਂ ਬਾਹਰੀ ਸੁਰ-ਚਕਰੀ ਨਾਠ ਕਰੋਂ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਸਾਡਾ ਮਨ ਮਸਤਕ ਹੁ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਨਸ-ਪੁੰਜ ਵਾਂਗ ਬੇਹਰਕਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਜੀਂ ਨਿਕਰੇ ਜੀਵ ਬਿਵੇਂ ਅਜਮਾਨੀ ਖੋਸ਼ੇ ਭਜਾ ਸਕੀਏ ?

ਗਿਆਨ ਨੇ, ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਕੀ ਕੁਝ ਸਮਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੋਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਹਾ ਆਕਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ, ਵਿਗਿਆਨ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਅ-ਮੰਨ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਮਹਾਤ ਬਕਰੀ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੀ ਭਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਰੀਕ ਬਿੰਦੂ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਕੁਮਾਠ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਸੂਰਜ, ਚੰਨ, ਸਿਰਾਹੇ, ਕ੍ਰਮਿ, ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ 'ਧਰਤੀ' ਹੋਰ ਪਰੇ ਹੋਰ ਹੋਰ' ਨੂੰ 'ਅਥਾਸਾ ਅਥਾਸ ਲੱਖ, ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ' ਤਕ ਚਿਜਾ ਕੇ ਮਹਾਂ ਬਲਦਾਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਦੀ ਤੁੱਛਤਾ ਦਾ ਆਰਾਜ ਕਰਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਰਸੋਂ ਦੀਆਂ ਅਪਹੁੰਚ ਮੰਦਰਾਂ ਸਾਡੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਬਬਕਰੀ-ਮਾਨਵ ਸਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਅੱਡੇ ਤੋਂ ਅੱਡੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਹੋ ਮਹਾ ਸੰਗੀਤ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਭੱਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਂਗ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਉਠਦਾ ਹੈ : ਕੁੰ ਹੀ, ਕੁੰ ਹੀ, ਕੁੰ ਹੀ, ਕੁੰ ਹੀ... ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਪੜ-ਪਿਤਾਮਾ ਵੀ ਤੇਰਾ ਤੇਰਾ ਕਰਦਿਆਂ 'ਤੇਰਾ' ਵਿਚ ਫੁਆਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸਹੈਸਰਾਂ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ੀ "ਨੇਤੀ ਨੇਤੀ" ਕਰਦਿਆਂ ਉਸੇ ਅਨੰਤ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸਮਾ ਛਪੇ ਸਨ।

ਅਸੀਂ ਨਿਰੰਤਰ ਉਸ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੁਰਤਾਤ ਵਿਚ ਥੱਥੇ, ਜਾਣੇ ਅਣ-ਜਾਣੇ ਦੇਵੀ ਤਾਨਪੂਰੇ ਦੇ ਬੜਜ (ਸਾ) ਵਿਚ ਸਮਾਂਦੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਮਨਾਭਾਵ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਅਗਮ, ਅਛਾਧ, ਅਨੰਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਪਛਾਣ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ

ਵਾਸਤਵਕਾਰ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਬੜੀ, ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਲੈ ਕਰਨ ਅਰਥਾਤ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਗਵਾਨ (ਜਿਸ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਖਟਰ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾ ਸੰਵਰ ਬੜਜ-ਸਾ-ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਇਸੇ ਭਾਸ਼ੀ ਸਾ (ਬੜਜ) ਤੋਂ ਪ੍ਰਯਾਚਾਰ ਨਾਲ ਹੋ (ਰਿਸ਼ਭ), ਕਾ (ਗੰਧਾਰ) ਮਾ (ਮੱਧਮ) ਪਾ (ਪੰਚਮ) ਧਾ (ਧਰ੍ਵਰ) ਅਤੇ ਨੀ (ਨਿਸ਼ਾਦ) ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ਕੰਮਲ ਭੀਵਰ ਦੇ ਭੇਦ ਪਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਗੀਫੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੀਆਂ ਨੇ ਜਮੋਟਿਆਂ! ਕਿੰਨੀ ਅਚਰਜਤਾ ਹੈ, (ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਢੇਵਡਾ ਚਿੰਚਕੀ ਦੇ ਸੁਰ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ " ਹੈ। ਉਹਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਭਾਇਨ, ਵਾਦਨ ਅਤੇ (ਨ੍ਰਿਤ ਦਾ ਰੱਚਿਅਰਾ ਹੈ। ਕਸ ਇਹ ਸਾਰੀ ਬੜਜ, ਭਾਵ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੁਰ 'ਸਾ' ਦੀ ਹੀ ਕਰਮਾਤ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਣਕਕਾਰ ਭੇਵਲ ਨੇ ਹਿੰਦਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ, ਅਠਕਾਂ, ਖਰਬਾਂ, ਨੀਨਾਂ, ਪਚਮਾਂ ਬਣਾ ਧਰਤੀਓਂ ਢੇਚ-ਸੂਰਜ, ਕ੍ਰਹਿਆਂ-ਧ੍ਰੁਪਕ੍ਰਹਿਆਂ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਫੇਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਾਸਲੇ ਮਾਪ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੱਤ ਸੁਰਾਂ ਨੇ ਸਹੈਸਰਾਂ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਵਦਿ ਦਿੰਦਰੋਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਾਨਵੀ ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਅਤਲ ਝੁੰਬਾਵੀਆਂ ਤਕ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਚਾਣ ਦੇ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਕਸਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਐਸਾ ਅਨਾਸਮਾਨ ਅਮੁੱਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਤੰਤ ਨ ਆਵੈ ਬਧਵੇਂ ਜਾਈ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਣਕਦੀ ਹੈ।

ਥੋੜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ : 'ਜੇ ਚੇਲਰ ਹੈ ਮ੍ਰਿਗ ਮੀਨ ਪਖਿਰੂ ਸੇ ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਜਾਪਰ ਹੈ ਨਹੀਂ ਹੋਰ।' ਇੰਜ ਹੀ, ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਆਦਾਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਪਡਕ (ਸੰਤ ਸੁਰਾਂ) ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਪੈਰਾਣਿਕ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਖਸਤਕੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਸਾਡੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਮੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸੇ ਸਪੁਰ ਕੇਠ ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਕੌਮਲ ਆਦਾਸ਼ ਸਾਡੇ ਫੀਨਾਂ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੀ, ਸਾਡੇ ਮਸਤਕ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਯਾਦ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਅੰਦੋਲਿਤ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਪਾਰ ਅਤੇ ਅਥਹਿ ਆਨੰਦ ਬਾਝਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਉਹਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਇ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਕੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕੇਵਲ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਹੀ ਨਦੀਓਂ ਤਿਆਂ ਹੈ ਕੇ ਸੁਣ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਮਸਤੀ ਦਾ ਆਲਮ ਤਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ੀ ਵੀ ਰਿਚਾ ਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁਝ ਪਰੰਪਰਾ ਨੇ ਹਫ਼ਾਜ਼ਾ ਸਾਡਾਂ ਦੇ

ਬੀਤਣ ਬਾਦ ਵੀ ਉਸੇ ਮੁਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੁਨੀ ਮੁਨੀਬਰਾਂ, ਰਾਪੀ ਤਪੀਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਏਕਾਕਾਰ ਬਣ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ ।

ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ

ਇਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੇ ਪਰਮ ਪ੍ਰਭੇਡਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣ ਕਦੇ ? ਇਹਦਾ ਉੱਤਰ ਆਦਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ : ਪ੍ਰਕਟ ਸਫਲ ਹਰਿ ਭਵਨ ਮਹਿ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰੂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ । ਅਤੇ ਜੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਰੋਦੀਂ ਨਲੀ ਵਿਚ ਟੁੱਡੀ ਮਾਰ ਕੇ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਬਰਭਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਿਆ ਵੀ ਮੰਨ ਲਾਮੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਬਾਬਾ—ਸਾਡਾ ਪਰਮ ਗੁਰੂ, ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਰੂ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਆਇਆ—ਕਰ ਰਾਹ ।

ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਉਹਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵਸੀਲੇ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਅਨੁਗਾਮੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਭੌਣ ਲਿਆ ਇਕ ਅਨਾਥ ਅਤੇ ਯਤੀਮ ਮਿਰਾਸੀ ਮਰਦਾਨਾ । ਮਰਦਾਨਾ ਦੇ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਡਖਾਇਕਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਗੀਤ ਦਾ, ਦੂਜੇ ਛਰੀਕੀ ਛਾਹਾ ਹਮਾਕੀ (ਸਿਰਥਿ ਮ: 5) ਦਾ । ਢੋਰੇ ਰਹੇ, ਇਹ ਪਦਾਰਥਕ ਛਰੀਕੀ ਨਹੀਂ, ਮਨ ਦੀ ਛਰੀਕੀ ਅਰਥਾਤ ਨੱਮਰਤਾ ਹੈ । ਇਹ ਢੋਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਂ ਅਸਭਰ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਵੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਿਰ-ਆਕਾਰ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਮਰਦਾਨੀ ਦੀ ਰਬਾਬ ਵਿਸਮਾਦੀ ਮੰਡਲ ਰਚ ਦਿੰਦੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਹਦੀ ਰਾਬ ਦੇ ਸਵੇਰ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਅਛੰਬ ਛੰਬ ਜਾਂਦੇ, ਅਗੂਹ ਗੂਹ ਟੈਂਦੇ । ਆਪਣੇ ਜਥਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਸਰਿਗੁਰਾਂ ਵਿਚ ਓਹਲ ਸਮਝਾਈ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਜਾਂ ਕਰੋ ਉਹਦੀ ਗੁਚੀ ਦੀ ਮੁਰਾਬ ਸੰਗੀਤ ਹੈ, ਰਾਗ ਹੈ । ਰੱਬ ਖਾਵਾ ਰਾਗ ਨਿਆਮਤਾ ।

ਅ-ਨਾਸਮਾਨ ਸੰਗੀਤ

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਆਏ ਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਰਥ ਅ-ਪ੍ਰਰਥ ਠਠਾਮ ਇਕ ਠੰਘ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਕ ਹਿਦਮ ਵਿਚ ਹੈ । ਇਹ ਠੰਢ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਗੀਤ ਕਦੇ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ । ਅਸੀਂ ਮਰਨਯੋਗ ਜੀਵ ਹੀ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਗਾਠ ਪ੍ਰਰਥ ਵਿਚ ਆਵਾਗਮਨ ਰਖਾਂਗੇ । ਉੱਸ, ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਤੇ ਆਇਆ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਇਕ ਜਵੱਨੀਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ । ਅੱਜ ਮਾਨਵ ਸਿਰਜੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੱਲੇ ਰੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ "ਅੰਤਰ ਸੁੰਨੇ, ਬਾਹਰ ਸੁੰਨੇ, ਕ੍ਰਿਤਕ ਸੁਨਾਸੁੰਨੇ" ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਜੁੱਕਾ ਰੋਂ ਗੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਸਵੱਇਅਮ ਸਿਰਜੇ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ, ਦੀ ਬਾਤੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਸੰਜੋਈ, ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਜੁਗ ਤਕ ਉਸ ਦੀ ਇਹੋ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਲਾਚੀਨ ਦੇ ਚਿਰਾਗ਼ ਵਾਂਗ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਜਿੰਨ ਪੇਦਾ ਕਰੀ ਖਲੀ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿਨਾਸ਼ਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜ਼ੈਵਨ ਦਾਤੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ, ਮੁਬਸੂਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸਮਾਚ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਠੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁਰ ਗਿਆਨ ਦੀ, ਉਹਦੇ ਅੱਜ ਤਕ ਦੇ ਰਹੇ ਅਨੇਕ-ਨੇਕ ਸੁਰ ਠੰਘ ਦੇ ਆਧਾਰ ਸਾਡਾ ਦੀ, ਅਜਿਹੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਨੇਕ ਸੁਰ ਸਿਰਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ

ਹਨ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸੁਹਜ ਸਮਰਿਥ ਬਣਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹੱਤ੍ਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਕੌਣ ਨਕਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਜਿੰਦਗੀ ਨੇ ਸਦਾ ਹੀ ਮਿਰਤੂ ਤੇ ਫਤਹ ਪਾਈ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਜੰਗਾਂ ਜੁਧਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ, ਸਦਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਪ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਖਿੜੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਵਧ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਨਿਖਾਰ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹਿਕਵੀਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਮਨਮੋਹਣੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ ਹਨ, ਉਥੇ ਖੇਤਾਂ ਹਨ, ਉਥੇ ਸੰਗੀਤ ਹੈ, ਜਿੰਦਗੀ ਹੈ।

ਯੁਗ ਸੂਝਣਾ, ਯੁਗ ਦੂਸ਼ਣਾ, ਵਿਚਾਰਕ, ਵਿਧਾਨਕ, ਮਨੀਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸਥ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਹ ਮਾਨਵੀ ਨਜ਼ਾਮ ਅੱਜ ਰੋਕ ਵਿਛਾਸਦਾ ਲੱਭਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿੰਦਗੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚਾਰਬੰਨਿਕ ਇਹਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨਕਾਰ ਇਹਦਾ ਮਾਰਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਲਾ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵਿਧਾਨਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਮਿਲਦੇ ? ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਦੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਮੁਖਤਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਪਰਕਾਰਾਂ ਨਾਡ ਕੰਵਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਬਲਾ ਇਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਮੇਖ ਸਬਦੀ ਹੈ।

ਅਤੇ ਅੱਜ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਹੈ ਸੰਗਤ, ਇਕੱਠ — ਭਾਇਨ, ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ। ਸੰਗੀਤ ਭਲੀ ਪਰਵਾਰ ਕੰਵਿਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਗ਼ੌਰ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਸੰਬੰਧ ਚੁੰਹ ਚੀਰਾਂ ਦਾ ਸੰਜੋਕ ਹੀ ਆਨੰਦ ਸਿਰਜਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਭਾਉਣ ਨਾਲ ਵਜਾਉਣ, ਨ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਵਜਾਉਣ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਤ੍ਰੈਵਾਂ ਚਾ ਸੰਜੋਕ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵੁਲਾ ਏਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਸੁਖਮ ਬਲਾ ਇਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ ਭਾਵਿ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚੰਡੇ ਬਿਨਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਧ ਵਲ ਆਰਥਸ਼ਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਿਭੰਡ ਵੀ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਘਿਰਦੇ ਦੇ ਪੂਰ ਰੋਕ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੁੰਭਟ ਵਾਹਣ ਸੁਰ ਹੀ ਹੈ, ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਹੈ, ਅਮਰ ਸੰਗੀਤ।

ਸੰਗੀਤ ਕਿੰਨੀ ਪਰਕਾਰ ਦਾ

ਕੌਣ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਮਾਰਚ, ਏਥੇ ਏਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਬਦ, ਵਜਨ, ਬਿਸ਼ਨਪਦੇ, ਰੱਬੀ ਉਸਤਤ ਦੇ ਗ਼ੌਰ ਜਦੋਂ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰਾ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਉਡਾ ਖੜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਮਹਾ ਸ਼ਰਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਆਰਿਆ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕ ਪੁਨਾਂ, ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਦੇ ਬਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਭੋਭ ਲਈਦੇ ਤਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਨੰਦ ਦੀਆਂ ਪੀਂਘਾਂ ਤਾਂ ਟੂਟੀਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਪਰਮ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੌਹਾਂ ਦੂਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੋਲਤਾ ਲੋਕੇ ਤੱਪੇ, ਦੁਹਤੇ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਉਥਲੇ, ਚੰਚਲ ਅਤੇ ਟੂਠੀ ਮੈਂਜ ਮਸ਼ਰੀ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਆਪਾ ਹੁਲਾਈ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪਰੋਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਕੌਰ ਤਾਂ ਸ਼ਕਰੀਮਾਨਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਜੋ ਰਾਹੀਂ ਰਚ ਯੋ।

ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ਨਿਖੇੜਨ ਲਈ ਮੱਟੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਨਾਮ ਦੇ

ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਮਾਰਗੀ ਅਤੇ 'ਦੇਸੀ'। ਮਾਰਗੀ ਅਰਥਾਤ ਬਾਸਤਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਛਾਉਣਾ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਬੰਦਬਾ ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਚਲੀਆਂ ਆ ਡਹੀਆਂ ਹਨ। 'ਦੇਸੀ' ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਅਖ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਆਨੰਦ ਜਾਂ ਵਿਥਿਆ ਨੂੰ ਜਿੰਧੇ ਸਾਢੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਛਾਉਂ ਕੇ ਪਰਛਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਾਰਤਾ ਵਿਚ ਬਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਧਾਰਤ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਹੀ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।

ਇਹ ਲੰਮੀ ਚੋਟੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਦੱਸਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੇ ਪਰਵਰਤਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਾਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਜਿਸ ਦੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰਚਦਾ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਾ-ਨਸੀਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਪਿਆ — ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਗਾਇਕਾ ਨਾਮ ਅੰਗਦ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਆਪ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਛਾਉਂਦੇ ਸਨ ਇਹ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਰਚਾਵ ਟੁਟਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਦੀ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਭੀਨਤਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ, ਅਰਥਾਤ ਰਾਗੀ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਰਾਗ ਨਾਲ — ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ — ਜਿੰਧੇ ਫੇਰ ਕੇ ਸੋਝਿਆ। ਉਂਜ, ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਗਿਆਨ ਅਸਰੋਂ ਕੁੱਝ ਸਾਧੀ ਥੋੜਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਜਦ ਕਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਰਚਾਵ ਵਜਾਏ ਲਈ ਆਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ, ਬਾਬਦ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸੀ ਰਾਗ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਉਂਦੀ।

ਰਾਗ ਅਵਥਾ ਸੰਗੀਤ ਬਾਰੇ ਦੇਣੀ ਕੁ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਬਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿੱਥੇ ਸੁਰ ਅਤੇ ਟੋਨ ਹੋ ਉਥੇ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਹੈ। ਬਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਅਜੋਕਾ ਭਾਵ ਉਹ ਗਾਇਨ ਵੰਗ ਹੈ, ਜੁ ਨੈਮ ਕੋਧ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਧਰੁਵਪਦ, ਮਿਆਲ, ਨੁਮਰੀ, ਆਦਿ, ਨੂੰ ਆਠਾਪ ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕਰ, ਮੰਦ, ਵਿਲੰਬਤ, ਦੁਰ ਅਤੇ ਦੁਰ-ਤਰ ਟੋਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਿਪਾਟੀ ਨਾਡ ਉਥਾਰਿਆ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਵਿਚ 'ਸਰਗਮ', 'ਰਾਗ' ਆਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਯੁਕਤੀ, ਇਸ ਪੱਧਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਦੇਸੀ ਅਵਥਾ ਆਮ ਗਾਇਕੀ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਆਨੰਦ ਉਠਾਇਆ ਹੈ।

ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਲਗਤੀ ਮੁੱਖੀ ਸਾਧੂ-ਸੰਤ, ਪੀਰ-ਡਗੀਰ, ਆਦਿ, ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਫੌਂਦ-ਬੰਧ ਕਰਦੇ, ਫਿਰ ਰਾਗ-ਬੰਧ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਕਾਵਿ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਚੇਚਲਤਾ ਤੋਂ ਲਾਭ ਕਰ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸੰਨੇ ਵਿਚ ਸੁਰੰਗੀ ਵਾਲੀ ਉਤਮਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ।

ਆਰਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਲਗਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਸਥਾਪਿਤ 65 ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ

ਥਿਨਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਨੰਤਤਾ ਦਾ ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਵੀ ਯੁਕਤੀ ਸੰਕਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਮੀਆਂ ਤਾਨਸੈਨ ਸਹਿਨਸਾਹ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਵੱਡੀ ਜਮਨਾ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਸਵਾਰ ਸਨ ਕਿ ਅਕਬਰ ਨੇ ਬਾਹੀ ਗਾਇਕ ਤਾਨਸੈਨ ਦੀ ਢੋਲਮਾਰ ਸੰਗੀਤ ਨਿਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ : ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਦਾ ਭਿਆਤਾ ਹੈਂ । ਤਾਨਸੈਨ ਨੇ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਜਮਨਾ ਜਲ ਵਿਚ ਡੋਕ ਡਿੱਕਦੇ ਬਤਰਿਆਂ ਵਲ ਅਕਬਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਰਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ : ਬਾਦਸਾਹ ਸਲਾਮਤ, ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਇਸ ਚਰਪੂਰ ਵਹਿੰਦੀ ਸਰਿਤਾ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਬੂੰਦਾਂ ਝਿੰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰ ਹਾਂ ।

ਇਸ ਲਈ ਕੱਲ ਜਦੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਫੁਰਦੀ ਹੈ, ਦੀਬਵਰੀ ਅਨੰਤਤਾ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਦੋਂ ਹੀ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਗਾਉਣਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ "ਅਰਮ ਅਗਾਧ ਅਨੰਤ ਅੰਤ ਜਿਸ ਬੰਦੀ ਨ ਜਾਣੈ" ਅਤੇ ਜਿਸ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁਣਾ ਹੈ ਉਹਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਪਾਰਾਵਾਰ ਕੋਈ ਨ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਏਸੇ ਲਈ ਰੱਬ ਦੀ ਕੱਲ ਰਾਗ ਵਿਚ ਆਖੀ ।

ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਬ੍ਰਿੰਘਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤ ਨਿਧੀ ਲੈ ਕੇ ਫੁਰੀ । ਪਰੰਤੂ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗਾਇਕ ਨਹੀਂ ਰਹੇ । ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੀਤਰਤਨ-ਦੀਵਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਥਾਈਂ ਆਂਕੇ ਤੋਂ ਆਂਕੇ ਚਲਦੀ ਚਲੀ, ਜਿਹੜੀ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਟਿਤ ਹੋ ਗਈ ।

ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਥੋਂ ਹੀ ਘੇਸੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ "ਸਰੰਦਾ" ਨਾਮੀ ਸਾਜ਼ ਆਪ ਰਚ-ਬਣਾ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਪਿੰਚ ਕੇ ਗੰਢਿਆ : ਪੰਨ ਜਿਰੰਦਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਜਿਨ ਜਗੁ ਪੈਧੈ ਠਾਇਆ (ਮ: 1) ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੰਕਤ ਪਲਮ ਵਿਆਦ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ ।

ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਾਇਨ ਦੀ ਕਰਮਾਤ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਨੇ, ਹੋਰ ਹਰੇਕ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਰਿੱਮੋਵਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਦੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਾਨਪੁਰਾ ਲੈ, ਨੰਗੀ ਚਰਨੀਂ ਕੰਦਿੰਦਵਾਜ਼ ਪਧਾਰੇ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਮੋਹਨ ਦੇ ਬੁਝਾਰੇ ਹੇਠ ਥੇਠੇ ਸਥਰ, "ਮੋਹਨ ਠੇਰੇ ਉੱਚੇ ਮੰਦਰ ਮਹਲ ਆਪਾਰਾ" ਸ਼ੁਰਤੀ ਕਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜਾਇਆ ਅਤੇ ਆਦਿ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸੰਕਲਨ ਸੰਪਾਦਨ ਵਾਸਤੇ ਦੁਰਲਭ ਬਾਣੀ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਘਰੋਂ ਲੈ ਆਈ ।

ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਿਰਾਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਿਚ 'ਬਥਾਬੀ' ਸੰਕਿਆ ਦਿੱਤੀ ਲਈ (ਰਬਾਬ ਵਜਾਣ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਦਕ ਬਾਣੀ ਮਰਦਾਨੇ ਦੀ ਯਾਦ ਗਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਜੋਂ) । ਇਹ ਬਥਾਬੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦੋ ਵੇਲੇ, ਸਵੇਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ, ਗੀਤਰਤਨ ਕਰਦੇ ।

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਮੁੱਖੀ ਹੋ, ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਿਚ ਆ, ਬਥਾਬੀ ਜਨ ਗਾਉਣੋਂ ਆਨਾਯਾਨੀ ਜਾਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਉਦੋਂ ਲੋੜ ਪੂਰੀਤ ਹੁੰਦੀ ਸਿੱਖ ਗਾਇਕਾਂ ਦੀ, ਸਿੱਖ ਗੀਤਰਤਨਕਾਰਾਂ ਦੀ । ਸੀਰੇ, ਬਥਵੰਤ, ਆਦਿ, ਭੁੰਮਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਸੋਕਾ ਜਿਤਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰਾਗੀਆਂ ਲਈ ਕਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਧਾ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਚਿੰਨੀ ਵੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰਹੀ, ਆਪ ਵਜਾਉਣ ਜਾਂ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕੀ ਹੋਏ ।

ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਰੁਕ ਵੀ ਵੇਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ

ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਵਸੇਬਾ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋ ਗਈ। ਫੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਮੀਰੀ ਅਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਗਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ। ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਂਜ, ਇਸ ਦੌਰ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਸਥਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਅਸਰੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤਿੰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਹ ਪਹਿਲੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੁਰੂ ਤੇਰ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨੇ ਮੁੜ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਤਾ ਲਈ ਪਾਸਾ ਪਰਚਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦਸਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਂਦਾ।

ਕੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪੰਥ ਈਸ਼ਵਰ ਆਰਾਧਨਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਾਰਿਸ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੇ ਭਜਨ-ਗੀਰਤਨ, ਜਾਪ-ਤਾਪ ਬਲਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤਰ ਵਿਚ ਦਿਨਕਲਾਵੀ ਰਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆ ਸਏ। ਭਗਤੀ ਮੁੱਖੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਜ਼ੁਬਾਨ ਸ਼ਕਲ ਅਮਰਿਆਰ ਬਣ ਗਏ। ਤਾਂ ਵੀ, ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੰਗ-ਜੁੱਧਾਂ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਵੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ, ਸਰੋਰ ਸਮੇਂ ਦਾ, ਗੀਰਤਨ ਨਾ ਖੁੰਝਦੇ ਚਿੰਦੇ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਨੌਦੇਹ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ਵਿਖੇ ਰਚੇ ਚਲਾਏ ਦੇ ਠਾਣਕ ਪਿੱਛੋਂ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਆਪਦਰੋਪਨ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸਲਹੀਰੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਆਸਕਾ ਨੂੰ ਸੁਦ੍ਰਿਸ਼ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਪਰ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਕੁਰਸੀਏ ਦੀ ਮਾਣ ਮਰਿਆਦਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ, ਕੁਰੂ ਸਨਮੁੱਖ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੀਰਤਨ ਦੀਵਾਨ ਸੱਜਦੇ। ਸੰਗਤ ਦਾ ਵੇਨਾ ਸਮਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚੀਦਾਰੀ ਸਾਹਵੇਂ ਕਰਦਿਆਂ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਬਹੀਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਅਤੇ ਕੁਆਰੀ ਪ੍ਰਭਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਰਾਇਜ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ।

ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਚੌਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਕੂਪੇ ਗੀਰਤਨ ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਯਤਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚੋਂ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਠਵੇਂ ਉਤਬਾਹ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਸਜੇ। ਕੁਰੂ ਕੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਗੀਰਤਨ ਵਿਚ ਰਾਇਕ ਪੁਰਾਰਨ-ਸਨਾਰਨ ਬੰਦਬਾਂ ਅਤੇ ਗੀਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਛਾਉਂਦੇ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਧੀ ਅਤੇ ਲੇਖ ਰਾਠ ਦਾ ਪਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੀਰਤਨਕਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੱਤਰੇ ਘੋਖਿਆ, ਦੋ ਗੋਂ ਲੱਭੇ ਹਨ, ਭਾਈ ਕੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਾਭ ਸਿੰਘ। ਰਾਠੀ ਰਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸੰਤਾਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਸੁਰੰਗਰ ਕਢਵਾਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਖਰਰਾਨਦੀ' ਸਾਮਰਾਜ ਦੁਆਰਾ 18 ਜਨਵਰੀ 1872 ਨੂੰ ਜਲਾਵਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸਖਤੀਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਚੱਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ 1872 ਤੋਂ ਬਿਦਕੀਆਂ, ਸਿਰੜੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ

ਰਸੀਹਿਆਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਹਨੇਰੀ ਛਲੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਰਮਨ, ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਸੁਦਿਲ੍ਹ ਜਤਨਾਂ ਨੇ ਟੁੱਟੀ ਮੋਠ ਲਈ। ਫੇਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਭੇਦ ਪਕੜਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਵੇਂ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੋਰਨ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਭਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕੇ ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧਰੋਹਰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਚਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਦੋ ਵੇਲੇ ਗੁਰਦਾਣੀ ਸੁਣਨਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਲਪ ਬਾਲ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ, ਪਰਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਯੋਗ ਮਾਤਾ ਜੀਉਟ ਬੋਰ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਬਨਾਨ ਅਤੇ ਬੁਫ ਬਾਣੀਆਂ ਫੇਂਟ ਕਰਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਵਾਂਦੇ। ਪਿਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ 75 ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਣਕੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਤਾਪੀ ਪੁੱਤਰ ਜੀ ਇਬਨਾਨ ਸਾਧ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਆ ਬੈਠ, ਸਚੇਰੇ ਅਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਗੋਰਨ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗੋਰਨ ਦੀਆਂ ਚੋਰੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜੇ ਝਹੀਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੇ ਧਨੀ ਸਨ। ਅਨ-ਹੋਣੀਆਂ ਕਰ ਬੁਝਦਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਇਆ-ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ, ਭਰਵਾਂ ਸਰੀਰ, ਦੂਰ ਡਕ ਟੰਗ ਟਾਉਟ ਵਾਲੇ ਨੇਤਰ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨੀ ਉਚਾਈਆਂ ਡਕ ਰਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਪ੍ਰਥਮ ਮਸਤਕ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਐਸੀ ਸੀ ਜੋ ਸੰਗੀਤ ਵਰਗੇ ਮਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਅਣਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਦੇ ਸਕਦੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਆਯੂ ਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਉਪਰਲੇ ਅੰਕਾਂ ਵਲ ਵਧੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਲਗਨ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਗਈ।

ਰਾਗੀਆਂ ਤਥਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਦੋ ਵਾਰ ਸੁਣਿਆਂ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਲਈ ਵਾਝੀ ਸੀ। ਸੰਢ੍ਰਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਠਾਣ ਹੀ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਸਮਾਜ-ਸੰਭਾਲ ਦੀਆਂ ਕਠਿਨ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ। ਅਜੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ — ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ — ਵਲੋਂ ਭਾਇਮ ਪੁਲਿਸ ਚੋਕੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਗੁਲਾਮ ਸੀ ਅਤੇ 1857 ਦੀ ਭਦਰ ਦੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਬੁਆਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰੀ ਕੁਝ ਭਹਿਰੀਅਤ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁੜ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀ ਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲਹਿਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਸਾਨੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝੀਅਤ ਹੀ ਐਸੀ ਚੈਰਦਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਜਾ ਬਹਿੰਦੇ ਸਕਾਨ ਬੰਤਾਰਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਥੋਂ ਉਠ ਆਉਂਦੇ ਭਰੀ ਸਭਾ ਖਾਲੀ ਖਾਲੀ ਲਗਦੀ। ਚੋਗੀਆਂ ਖੁਰਾਕਾਂ, ਵਧੀਆ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਧਿਆ ਸਰੀਰ ਇਕ ਐਸੀ ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਠਦੀਆਂ। ਪਰ ਉਹ ਕੁਝ ਕੁਹਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਠਿਧਾਨ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਧਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਚੀਤਾ, ਉਹੋ ਕੁਝ ਆ ਪ੍ਰਕਟ ਹੋਇਆ। ਚੋਗੇ ਵਕਤਾਂ, ਵਧੀਆ ਵੈਦ, ਅਤੇ ਮਹਿਪਾਲ-ਗੋਪਾਲ, ਉਸਦਾ ਦੌਰਾਕ, ਸ਼ਾਹ ਸਦਾਰ, ਕੁਸਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ, ਮੁਮਤਾਜ਼ ਆਗੂ, ਪਰਮ ਭਰਤ, ਮਹਾ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਸ਼ਾਹੀ ਸਰੋਤ, ਬਾਗੀਕ ਬੁਧ ਜਾਣਕਾਰ, ਠੋਠ ਕਿਸਾਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿੱਨੀਆਂ

ਕੁ ਸਿਫਤਾਂ ਕਿਟੀਏ । ਭੱਲ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ । ਭਲਾ ਸੈਫੀਤ, ਕੁ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਹ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਕੜਾਂ ਦੂਰ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ।

ਸਦੇਹੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇਣੇ ਤੋਂ ਦਾਦੀ ਰਿੰਨ ਘੰਟੇ ਦਾ ਆਸਾ ਦੀ ਦਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੁਪਹਿਰ ਭਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰਾਗ ਰਾਗੀਆਂ ਰਚਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭੰਗੇ ਜਾਂਦੇ ਜਿਵੇਂ, ਆਸਾ, ਬਿਲਾਵਲ, ਰੋਰਊ, ਨਲਿਤ, ਰੋਰਵੀ, ਟੋਡੀ, ਜੋਭੀਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਕਾਰ — ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਜਿਹੜਾ ਸੂਰਜ ਆਸਤ ਤੋਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦਾ, ਦੋ ਘੰਟੇ ਤਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਭੰਗੇ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੰਗ, ਰਿਠੰਗ, ਮਲ੍ਹਾਰ, ਘੋਂਤ, ਫਲਿਆਦ, ਜੈਜਾਥੇਰੀ ਮਧੁਰੰਤੀ, ਸੋਰਠ, ਚੋਸ, ਸੁਹਣੀ, ਪਘਾਡੀ, ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ, ਕੁਪਾਲੀ, ਬਿਹਾਗ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਕਾਰ ।

ਸਾ ਰੇ ਗਾ ਮਾ ਪਾ ਧਾ ਨੀ ਸਾ

1924-1929 ਈ: ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਜਿਹੇ, ਸ੍ਰੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੈਂਚਰ ਦੇ ਦਰਬਨ ਬੀਤੇ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦੁਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਵਿਆਰੀ ਹਿਤ "ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਲਾ ਵਿਚਿਆਲਾ" ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਸੈਫੀਤ ਨੂੰ ਭਾਵ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਪਤ ਹਾਸਲ ਸੀ । ਮੇਰੇ ਬੰਨੀ ਬੰਨੀਆਂ ਦੇ ਮਧੁਰ ਬੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਾਈਆਂ ਜਾਂਚੀਆਂ ਸਰਗਮਾਂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਪਈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਦਭੁਤ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਹੋਈ । ਸਾ ਸਾ, ਰੇ ਰੇ, ਗਾ ਗਾ, ਮਾ ਮਾ, ਭਾਥੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬਿਹਨਾਂ ਬੰਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਉਂਦੇ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਅਤੇ ਭੋਮ-ਬੱਧਤਾ ਨੇ ਆਨੰਦ ਵਿਚੋਂ ਕਰ ਚਿੱਤਾ । ਭਾਸਤਰੀ ਸੈਫੀਤ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਪਛਾਣ ਸੀ । ਅੱਠੇ ਫਿਰ, ਭੋਟੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਸਤਾਦ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵਿੰਡਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਿਰਦ ਬੈਠਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਸਤਾਦ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਸੈਫੀਤ ਸਿੰਘਿਆਂ ਤਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਤ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । ਇਹ ਉਹਨੀਂ ਚਿਨੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਿਜੀ ਸੈਫੀਤਕਾਰ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲਕੁਸ਼, ਕੁ ਤਾਉਸ (ਮੋਰ) ਦੀ ਬਰਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਬਜਾਣਾ ਦੇਭਾ ਅੰਤਰ ਬਿੱਚਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਏਨਾ ਸੁਖਮ ਤੋਂ ਸੁਖਮ ਹੁੰਦਾ ਚਮਚਮੇ, ਮੁਰਕੀਆਂ, ਕਮੁਕਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਰੋਤੇ ਮੁੱਠੇ ਦੇ ਮੁੱਠੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ । ਇਕ ਦਾਰ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਦੀ ਕਲਾਕਾਰੀ ਤੋਂ ਏਨੇ ਮੁਰਾਸਰ ਹੋਏ ਕਿ ਕਹਿ ਕੇ ਦਿਲਕੁਸ਼ਾ ਵਜਾਣਾ ਬੰਦ ਕਰਵਾਇਆ, ਹੋਰ ਲੁਣਨ ਅਤੇ ਸਹਿਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲੀ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਰਿਖੇ ਨਿਵੇਂਰਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇਓਂ ਬੁਲਵਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਖਾਸ ਖਾਸ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਜਾ, ਖਾਸ ਖਾਸ ਕੁਟੀਆਂ

ਨੂੰ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਮਜ਼ਾਕ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲਰੂਬਾ ਸੁਣਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।
 ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਖਰ ਇਕ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸਲੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸਲੇ ਪਹੁੰਚ
 ਉਸਤਾਦ ਜੀ ਦੱਸਿ ਹੋਏ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਬੁੱਲ ਛਾਏ ਤਾਂ ਦੇਵੀ ਸ਼ਾਕਿਰਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗਲਵਾਂਦੀ
 ਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪੁਲਸਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਤਾਂ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ
 ਆਪਣੇ ਕੂਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਟਿਕਣੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਫੁਲਦੇ। ਅੱਜ ਤਾਂ 'ਕੁਲੇ ਕਉ ਕੁਰਿ ਮਾਰਗਿ ਪਾਇਆ'
 ਅਮਲੀ ਰੋਹ ਤੇ ਵਾਪਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਦੀਆਂ, ਉਸਤਾਦ ਦੀਆਂ, ਕਦੇ ਵੀ
 ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਆਰਥਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ।

ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਰਾਮਾ ਜ਼ਿਲਾ ਕੁਜਰਾਂਵਾਲਾ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ
 ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਰਾਉਸ ਵਜਾਦ ਦਾ ਭਿਆਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇਵੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ
 ਬੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਭੰਡਾਰ ਦੇਵੀ ਸਲਸਵਤੀ ਉੱਕਲਾਂ ਦੇ ਪੋਟਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਬੈਠੀ। ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਰ
 ਵੀ ਇਹ ਮਿੱਠਤ, ਏਥੂੰ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਉਸਤਾਦ ਭਾਈ ਭੱਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲਰੂਬਾ ਵਿਚ ਸੀ,
 ਜਿਸ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਬੰਬ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਬਲਕੋਟੋ ਦੀ ਕੁੱਸੀ ਹੋਈ ਇਕ ਗਾਇਣਾ
 ਬੰਹਰਜਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਰੰਗੂ ਸਾਥ ਵਜਾ ਕੇ ਮੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਬੰਹਰਜਾਨ ਇਸ ਕੁਟੀ ਕਲਾਕਾਰ ਅੱਗੇ ਪਾਣੀ
 ਵਾਂਗ ਡਰਣ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।

ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉਸਤਾਦ

ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇਵੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਵਾਏ ਹਿਰ ਪਹਿਲੇ
 ਉਸਤਾਦ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵਿੰਡਾ ਨਿਸਾਚਿਤ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਹਨੀ ਮਿੱਟੀ ਹੋਰ
 ਬਾਰੀਕੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਡਲਵੰਡੀ ਖਰਾਣੇ ਦੇ ਬਲਾਵੀਰ ਗਾਇਕ ਉਸਤਾਦ ਉੱਚੇ ਮਾਂ
 ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਉਸਤਾਦ ਕਮਿ ਬਖਸ਼ ਪਿੰਡ ਰਾਮਪੁਰ (ਬਟਾਣੀ) ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਸਕੂਲ
 ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿਸਾਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਾਹਿਬਚਾਰਿਆਂ — ਵਰਡਮਾਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ
 ਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ — ਦੇ 16-18 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਹਿਭਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ
 ਦੁਰਲੱਭ ਅਤੇ ਅਮੋਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਖਰਚ ਖੋਰਲ ਰੋਂ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਅਤਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸਨਾਰਨੀ ਚੀਤਾਂ ਨੂੰ
 ਵੱਖ ਵੱਖ ਵੀ ਭਖਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਸੰਜੋਇਆ ਵੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ
 ਸੀਨੇ-ਬ-ਸੀਨੇ ਰਲੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਲਕਦ ਗੇਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਲਿਆ ਅਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੁਧ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ
 ਸਥਾਪਤ ਧਰੁਵਪਦਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਰਬਾਣੀ ਲਥਦਾਂ ਦੇ ਬਸਰਰ ਦੇ ਕੇ ਸੰਜੋਇਆ। ਇਹ ਬਾਰਜ ਭਾਈ
 ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੂਥ ਕਰਦੇ। ਸਨਾਰਨੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀਆਂ ਥੰਦਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਭਰਪੂਰਤਾ
 ਹਿਤ, ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਗ ਦੇ ਡਬਲੋ
 ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਸੀਰ
 ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਦੇ ਸ਼ਾਕਿਰਦ ਵੀ ਬੰਠਾਇਆ।

ਭਾਈ ਤਾਬਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਸੀਰ, 1947 ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਹਰ ਮਹੀਨੇ, ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ
 ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਕਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਿਖਾਉਂਦੇ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਮੂਲ ਨਿੱਘੇ ਭੂਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਗੀਤੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਚਟਨ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਘਰ ਪਰਤਦੇ, ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਰੁਪਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀਆਂ ਬੈਠਦਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦੇ।

ਸੰਗੀਤ ਦੁਆਰਾ ਸਵੇ ਤੋਂ ਪਰ ਤਕ ਦੀ ਯਾਤਰਾ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਸ ਭੱਦਰੀ ਤੇ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ ਉਹਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਨੋਰਥ ਸੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸਤਾ ਨਾਲ ਏਕਾਧਾਰ ਬਰਵਾਣਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਉਹ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰੱਬੀ ਦਰਬਾਰ ਤਕ ਸਹਿਜ ਸੁਖਾਲੀ ਪਹੁੰਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਭੂਰੂ ਘਰ ਦਰਬਾਰੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ — ਬੈਠਣ ਦਰਬਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਹਿਨ-ਬਾਹੀਅਤ ਦਾ ਵੀ ਏਕੋ ਚਲਬਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੁਤਬਾਫ਼ ਸੇਅਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕਣਾ ਕਦੇ ਪਲਕਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲੋਂ ਟੁਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਬੈਠੇ। ਕਣਾ ਵੀ ਯਾਤਰਾ ਸਵਇਨਾਮ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੇ ਸਮੂਹ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪਰਿਧੀ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਣਾ ਯਾਤਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਾਕਾਰ ਰੱਬ ਬਧਦਾ ਹੈ। ਫੱਕਰ ਲੰਬ ਸੰਗੀਤ ਦੁਆਰਾ ਅਜਾਣ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜੇ, ਸਾਹ-ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਧ ਸੁਆਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਝਾਸਰ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਖੱਚਰ ਕੂਹ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਬੂਤ ਦੇ ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਣਾ ਅਰਾਧਨਾ ਅਤੇ ਕਣਾ ਸਿਰਜਨ ਵੀ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੋ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਦਰਲੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਣ ਲਈ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਜਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਣਾ ਪਾਰਖੀ ਵੀ ਉਹੋ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਦਰਲੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ।

ਕ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਵਿਧਾ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰਬਾਰਨਾ ਭੇਰ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧਰੁਵਪਦ ਅਤੇ ਧਾਰਾ ਦੀ ਵਿਧੀ ਹੀ ਪਰਵਾਨਤ ਸੀ। ਧਰੁਵਪਦ ਮੰਦ ਵਿਲੰਬਤ ਲੰਮ ਵਿਚ ਛਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਚਮ੍ਹੇ ਕੁਝ ਦਾ ਕੋਈ ਪਦਾ, ਲਬਦ ਜਾਂ ਬਚਨਾ ਸਥਾਈ, ਅੰਤਰਾ, ਸੰਚਾਰੀ, ਆਖੰਡ ਦੁਆਰਾ ਪਰਵਾਨ ਬੜਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅੰਤਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਬੁੱਤਾ ਸਾਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੇਤੇ ਰਹੇ ਰਾਗ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਬੁਧ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਹੀ ਏਕੇ ਮਾਸਟਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਗਤੀ ਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਬੁਧਤਾ, ਮਧੁਰਤਾ ਅਤੇ ਬਖਾਵ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹੀ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ੀ, ਰਾਨਬਾਜ਼ੀ ਜਾਂ ਮੁਰਕੀਆਂ, ਆਂਢ, ਠਾਕ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ।

ਸਾਡੇ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਪਿਆਰੇ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਨੂੰ ਐਸਾ ਸੁਝਾਉ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੰਮ ਅੱਖੀ ਮਾਰਗ ਤਕ ਵੀ ਏਧਰ ਓਧਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਯੰਤਰ ਬਣ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਕ੍ਰਾਐਂਟੋਨ ਮਲਿਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿਰਜਿਆ ਯੰਤਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੁਝ ਰਿਕਾਰਡ ਵਾਕ੍ਰੋ ਰਾਗ ਦੀ ਪਲੇਟ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ 7, 10, 12, 14, 16 ਆਦਿ

ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਤਾਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੱਭੇ ਅੰਕ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ 'ਟੈਨ', ਤਿੰਨ ਤਾਲ ਵਾਸਤੇ, ਇਕ ਮਾਤਰ ਤੇ ਸਮ ਦੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਤੇ ਦੂਜੀ ਤਾਲੀ ਦੀ, ਨੌਵੀਂ ਮਾਤਰ ਤੇ ਚਾਲੀ ਦੀ 'ਟੱਕ' ਅਤੇ ਚੋਰ ਡੇਰੂਵੀਂ ਮਾਤਰ ਤੇ 'ਟੈਨ' ਖਤਰ ਸਮ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਯੋਜਾ ਅ-ਪ੍ਰਵਾਨਯੋਗਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਆਦ ਬੇਸੁਆਦੀ ਤੋਂ ਬੇਨਿਆਜ਼ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸੈਕਿੰਡ ਦਾ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ, ਇਸਨੇ ਆਪਣੀ ਬੱਧੀ ਲੇਖ ਤੇ ਹੀ ਰਾਣੀ ਲਗਾਈ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਦੇ ਲੇਖ ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨਾਲ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਉਤਰਵ ਲੱਗ ਪਏ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਵੱਡੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਜ਼ੇ ਹੀ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਸਤਿਕਾਰਾਂ ਰੋਕਣਾ ਕਿ ਮਸ਼ੀਨ ਨੇ ਨਾ ਦੁਹਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਕੁਰਨਾ ਹੈ ਨਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ ਪਰੋੜ ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੇਅਕਾਰੀ ਉੱਤੇ ਮਾਣ ਹੋਣਾ। ਸਾਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਾਂ ਅਤੇ ਕਨੱਖੀਆਂ ਬਾਣੀ ਹਾਸੀ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲ ਜਾਣਾ।

ਸਵਾਲ, ਜਿੰਦਾ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ

ਸੱਚੇ ਪਾਰਬਾਹ ਸੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਗਿਆਸਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪਰਾਕਾਸ਼ਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ, ਉਸੇ ਪਾਸ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪਤਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਉੱਤਰ ਸਾਧਾਰਨ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਰੋਤਸਰ ਕਲਾਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ। ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅਨ-ਉੱਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਕੰਡੀਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਨ ਖਲੋਭੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਵਾਲ ਬੜਾ ਜਿੱਧਾ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਦੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਹੈ : ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੁਝ ਜਾਂਦੇ ਮਾਨਵ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਧਰਮ, ਜਾਤੀ, ਦੇਸ਼, ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ, ਚਿਹਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਰੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਰ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਬੰਦੀ ਸੁਰ ਤਾਂ ਯੋਜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ, ਜੋ ਸੁਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਲੱਛਣ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਣੀ ਜਾਂ ਰਹੀ ਬੰਦਸ਼ ਅਥਵਾ ਰਾਗ ਤੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਸਕੀਏ ਕਿ ਇਹ ਰਾਗ ਹੈ ਜਾਂ ਰਾਗਣੀ।

ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨੂੰ ਰਾਗਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਕਏ ਹਨ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ 'ਰਾਗ' ਨਾਮ ਹੇਠ ਇਹ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ : 11. ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਜਿਸਦੇ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਮਨ ਵਿਚ ਰਾਗ (ਪ੍ਰੇਮ) ਉੱਪਜੇ। ਰਾਗ ਦਾ ਮੁਢ ਬਜਰ, ਰਿਸ਼ਭ, ਗਾਂਧਾਰ, ਮੱਧਿਅਮ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਇਹ ਸੱਤ ਸੁਰ ਹਨ।

'ਰਾਗਣੀ' ਵਿਆਖਿਆ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਹੈ : ਸੰਗਿਆ-ਰਾਗ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਭਿੰਨ ਵਾਚਕ ਰਾਗ। ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਦਾਨਿਆਂ ਨੇ ਸੁਰਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਕੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁੰਨਰ ਬਾਧ ਲਏ ਹਨ।

ਬਨਾਰਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਮੰਡਲ ਲਿਖਿੰਦੇ ਦੁਆਰਾ ਰੱਚਿਤ 'ਸ਼੍ਰੋਤ ਹਿੰਦੀ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ 'ਰਾਗ' ਬਾਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਅਰਥ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, "ਵਿਸ਼ਵਤ ਰਾਗ-ਲੇਖ-ਸੁਕਤ ਧਵਨੀ (ਧੁਨੀ)। (ਸੁਰ ਭੇਦ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਰਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਪੂਰਣ-ਸੱਤਾਂ ਸੁਰਾਂ ਵਾਲਾ। ਖਾੜਵ-ਦੋ ਸੁਰਾਂ

ਵਾਲਾ) 'ਰਾਗਿਨੀ' ਬਾਦ ਇੰਜ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ : ਇਸਤ੍ਰੀ (ਸ੍ਰੀ) ਰਾਗ ਕੀ ਪਤਨੀ (ਕੁਲ ਕੋਰੋਸ ਰਾਗਿਨੀਆਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ — ਸੰਗੀਤ) ।

ਇਹ ਸਵਾਣੀਆਂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮੋਹ ਸੋਚ-ਬੁਝਾਯਾ ਹੈ ।

ਮਸਤੀ ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਏ ਹਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਲੀਖਾਂ ਦੇ ਤੇ ਸਾਡੀ ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ : ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਣੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਸਵਾਨ ਤੇ 40-50 ਕੁੱਟ ਭਾਇਆਂ ਮਸ਼ੇਰੇ ਦਾ ਖੇਤਰ ਨਿਯਾਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ । ਸ. ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਕੱਕੜ, ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੇ ਇਹ ਲੀਕ ਵੀਦਰ ਵਿਚ ਮਿੱਠੀ ਗੱਡ ਉਸ ਨਾਲ ਰੱਸੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੱਕਰ ਬਟਾਏ । ਪਹਿਲਾ ਅੰਦਰ ਵਾਰ ਦੂਜਾ ਬਾਹਰ, ਵਿਰਕਾਰ ਭਾਸਣਾ 3 ਤੋਂ 4 ਕੁੱਟ ਦਾ । ਇਹਨਾਂ ਡੀਕਾਂ ਵਿਚ ਖੜੇ-ਕੁੱਖ ਟੋਚੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਇੰਨੇ ਡੀਕਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਿਸ ਵਿਚ ਡਾਖੇ ਲਈ ਰਾਹ ਹੁੰਦੇ । ਪੂਰਬ ਮੁੱਖੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸਣ ਹੁੰਦਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਮੁੱਖੀ ਰਾਗੀ ਸਨ ਬੈਠਦੇ । ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵੀਚੀਆਂ ਬੈਠਦੀਆਂ, ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਪੂਰਬ : ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਅੰਦਰ ਉਹਨਾਂ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਬਧੇਰੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਾਰਨ ਮਸਤੀ ਦੀਆਂ ਨਹਿਰਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ, ਵਿਛਣੇ ਚੱਕਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਲਕੜਾਂ ਦੀ ਹੇਠ ਨਾਲ 20-30 ਮਸਤੀਏ ਤਾਂ ਸੁਧ ਕੁਧ ਖੋਲੀ "ਨਾਚੁ ਰੇ ਮਨ ਕੁਰ ਕੇ ਆਗੈ : ਕੁਰ ਕੇ ਭਾਣੇ ਨਾਚਹਿ ਤਾ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹਿ ਅਤਿ ਜਮ ਭਯੈ ਭਾਣੈ," (ਬ੍ਰਜਗੀ ਮਹਲਾ 3) ਦੀਆਂ ਕੁਰਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੇ । ਭਾਈ ਕਾਕੂ ਤੇ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਠ ਸੀ ਜੋ ਮਸਤੀ ਦੇ ਖੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੀਂਦਾ । ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਮਸਤੀਏ ਦੀ ਕੁਰ 'ਬਾਧਾ' ।" ਸਾਰੇ ਸਰੰਗਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਠਹਿਰ ਛੇੜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ।

ਮਸਤੀ ਦਾ ਵਿਕਰ ਕਿਸਿਆਂ ਇਕ ਘਟਨਾ ਹੋਰ ਯਾਦ ਆ ਕਦੀ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਣੁ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਸਮੇਂ ਪਰਮ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਮ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੀ । ਉਹ ਆਪ ਭਾ ਮਸਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਸਰਾਬੋਂਰ ਸਨ ਹੀ, ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਬਰੀਬ ਸਰੰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਸਤ ਬਣਾ, ਨੱਢਣ ਭਾ ਦਿੱਤਾ । ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਰ ਹੋਏ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਵੀ ਸੁਆਦ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਕਿਰਪਾ ਵੀ ਸੀ ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭਕਤੀ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਦੇ ਜਨਵੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ।

ਕੁੱਝ ਦਾਇਰੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਸਮੇਂ ਛਦੇ ਕਦੇ ਰਾਗੀਆਂ ਲਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਜੁਟ ਵੀ ਬੈਠ ਜਾਣੇ । ਕੀਰਤਨ ਕਦੇ ਇਕ ਦੀ ਅਲਵਾਈ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚਿਆਂ ਕਰਨਾ, ਕਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਢੋਕੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜਾਣਾ । ਇਉਂ ਲੱਕਿਆਂ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਸੰਕਤ ਕੁਪ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਸਰੋਤੇ ਤਨ ਮਨ ਨਾਲ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਸ ਨੂੰ ਤੀਕ ਕਰੀ ਹੁੰਦੇ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਰਹੇ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਘੋਸਾ ਤਜ ਘੱਟਣਾ ਕਿ ਦਕਰ ਦੀਆਂ ਪਾਥੀਓਂ ਨੇੜੇ ਨਾ ਟਟਕ ਸਕਦੀਆਂ । ਇੰਜ ਕੀ ਆਜ਼ਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਜੁ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਸੁਰਜ ਉਦੈ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਘੱਟਾ ਡੇਢ ਘੱਟਾ ਬਾਅਦ ਤਕ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ । ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਲੋਂ ਉੱਚਾ ਵਿਰੱਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ।

ਯਾਦਗਾਰੀ ਰਾਗੀ ਰਬਾਬੀ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗੀ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਮੇਂ ਏਥੇ ਸੰਗਲਣ ਲੱਗੇ ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਗੀਆਂ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤਾਂ ਵੀ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ : ਭਾਈ ਦਿੱਤੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਫਗੋਰੀਆ ਪਿੰਡ ਧੁਲੇਂਤਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ, ਭਾਈ ਕਾਣੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਤਾਬਾ, ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ, ਭਾਈ ਸੰਦਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੋਹਣਾ ਪਿੰਡ ਕੋਟਲੀ ਰਾਮਦਾਸ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਭਾਈ ਰੱਤੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮੱਤੂ ਪਿੰਡ ਬੋਲਾ ਰੋਡਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ, ਭਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਮੋਲੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ, ਭਾਈ ਕੁਲਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਮੁਹਾਵਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਭਾਈ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਔਧੀ ਸਦੀ ਦਾ ਚਾਡੀ, ਸੁ ਰਬਾਬ ਦੀ ਟੰਕਾਬ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਅਤੇ ਬਲਗੰਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜੰਗਾਂ ਜੁੱਧਾਂ ਦਾ ਐਸਾ ਸਜੀਵ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਰੱਖ ਦਰਬੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਂਡੀਆਂ ਵੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਾ ਸੁਣਾਂਦਾ।

ਉੱਪਰ ਸਭ ਨਾਮ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਨ। ਪਰਮ ਪਰਤਾਪੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਗੀ ਸਨ : ਸੰਤ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਫੂਰੇ ਭਿੰਡ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਚਵਿੰਡਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਿਮ, ਪਿੰਡ ਲੰਧੋਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਸੀ ਥਾਕੇ ਦੀ ਵੁਡੀ, ਗੁਸਰਾਂਵਾਲਾ ਭਾਈ ਕਟੋਲਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਜੰਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਸਪੁੱਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਰਤ), ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਕੁਧਿਆਣਾ (ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਦੇ ਪੋਰੇ)। ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਨਾਮ ਜੱਟ ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਹਨ।

ਅੰਤਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਚੌਂ ਜੱਟ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ : ਸੰਤ ਦਰਬਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤ ਖੜਾਨ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਚੌਂਚਾ ਭਕਨਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੋਟਹਾਰ ਬਿਸੇਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਐਸੇ ਜਚੇ ਕਿ ਵਿਰ ਬਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਗੀ ਦੀ ਠੱਠ ਠਾ ਰਹੀ। ਪਹਿਲਾ ਬਹੁਰ ਮਿੱਠਾ ਅਤੇ ਬਾਬਦ ਸੁਧੀ ਦਾ ਮਿਆਲ ਰੱਖ ਕੇ ਗਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਦਿੱਨਾ ਨਿੱਖਰਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਖਤਵਾਂ ਤਬਲਾ ਵਜਾਉਂਦਾ ਕਿ ਬਰੋੜੀ ਅਥ ਅਥ ਕਰ ਉੱਠਦੇ। ਖੜਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਖੂਬੀ ਸੀ ਕਿ ਭਰਪੂਰ ਤਬਲਾ ਵਜਾਉਂਦਿਆਂ ਉਹ ਭਰਵੇਂ ਸਾਥ ਵਾਲਾ ਭਉਂ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਕੀਰਤਨ ਜੋੜੀ ਦਰਤਮਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ। ਮੌਜੂਦਾ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸੰਤ ਦਰਬਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਪੁੱਰਤ ਸੰਤ ਹਰਬਸ ਸਿੰਘ ਘੁੱਡਾ ਅਤਿਅੰਤ ਲੱਚ ਪੂਰਣ ਗਲੇ ਦਾ ਮਾਫਿਕ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਸਰਰੀ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਬਾਬਦਾ ਨਾਲ ਸੰਜੋਅ ਕੇ ਗਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਬਾਬਦ ਸੁਧੀ ਦਾ ਮਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹਦੇ ਚਾਚਾ ਜੀ ਸੰਤ ਖੜਾਨ ਸਿੰਘ ਆਧੂ ਦੇ 70ਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰੇ ਲਾਮਮ ਨਾਲ ਕਾ-ਵਜਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨੌਂ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ

ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਨਮਜਾਰ ਹੀ ਇਕਾਫਰਚਿਰੱਤਾ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕਾਫਰਤਾ ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਚਮਤਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਫਰਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨਤਾ। ਕੁੱਝ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਹੈ ਪਰ ਅਰਥ ਵੱਡੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਬੰਦੇ ਮੱਠੀ ਕਿਖੇ ਫਾਟ ਦੀ ਚੌਕੀ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਰਥਾਈ ਨੇ ਸੁਖਮ ਜਿਹੀ ਕਿੱਥ ਮਾਰੀ : ਦੀਨ ਦਿਆਲ, ਮੇਂ ਚਾਰ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਭਾ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿਲਸੇ, ਮੁਸਕਰਾਏ : ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਕਾਉਣ-ਬਜਾਉਣ ਦਾ ਬਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਚੌੜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰ ਹੋ; ਮੇਨੂੰ ਕੀ ਬਹੀਸ਼ੇ ਜੋ ਗਾਇਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੁਹਾਡੇ ਵਾਲ ਪਰ ੭ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਭਾ ਕੇ ਸੁਣਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਇਹ ਬਰਾਮਾਤ ਧਿਆਨ ਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁੱਝ ਬੇਧਿਆਨੀ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਬੇਧਿਆਨੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਪੁਰਖ ਬੰਦੀ ਵੀ ਕੁੱਝ ਬੇਧਿਆਨੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪਨੀਰੀ

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਖਦੇ ਬੰਦੇ, ਅਲਬਾਤ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਨਾਈ ਪਨੀਰੀ : ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ: ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੰਡਿਤ, ਸੁਖਵੰਦ ਕੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਕੱਦਾ ਭੰਬ ਰਿ: ਵੀਰੋਚਪੁਰ (ਦੁਣ ਵਰੀਦਵੀਟ) ਦੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਭਰਾ); ਭਾਈ ਭਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਜਾਬੀ ਰਰਨ ਭਾਰਨ; ਸ: ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਨਬਦੀ ਸਪੁੱਤਰ ਸੰਤ ਧਾਰਾ ਸਿੰਘ (ਪਿੰਡ ਸਹਾਰੀ, ਰਿ: ਭਾਦੀਰ) ਦੁਣ ਵਰੀਦਵਾਲਾ ਰਿ: ਸਰਸਾ (ਹਰਿਆਣਾ) ਸ੍ਰੀ ਭਰਛੰਕ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰ ਸਪੁੱਤਰ ਸੰਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ (ਪਿੰਡ ਬੰਟਲੀ, ਰਿਕਾ ਕੁਸਰਾਂ ਵਾਲਾ) ਦੁਣ ਮੰਡੀ ਸੁਬੇਰ (ਹਿਆਬਲ); " ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰ ਸਿੰਘ ਵੀਰਹਰਮੰ ਸਪੁੱਤਰ ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬੰਟਲੀ, ਦੁਣ ਵਸੇਵਾ ਸਰਸਾ; ਸ੍ਰੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸਪੁੱਤਰ ਸ: ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬੀਰ (ਨਾਭਾ); ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ ਪਿੰਡ ਭਵਰਵੇ, ਰਿ: ਭਾਹੋਰ ਦੁਣ ਚਿੱਲੀ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਜੁੱਟ ਵਿਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੰਡਿਤ ਅਤੇ ਸਵਰਗਵਾਸੀ 'ਚੈਦਰਹਾਸ' ਹੀ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਇਸ ਕੁੱਝ ਦਾ ਗਿਣਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਟੋਪ ਭਾਚਟ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 18,000/— ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮੱਦ ਤੇ ਹੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਵਰੋਂ ਪਰੋਖੇ ਹੋਣ ਵਿਚ ਚਿੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਦਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕਰੇਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਾ, ਘੋੜ ਚੌੜ ਦੇ ਬੇਕੀਨਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿਸ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਸਿਆਣਪ

ਨਾਲ ਸਾਧਾਰਣ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾ-ਸਿਖਾ ਉਹ ਰੋਸਾਂ ਜਿਹਦਾ ਦਿੰਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹੀ ਅਸਤਬਲਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ, ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਮੰਡਲ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ, ਸੰਗੀਤ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤਭਾ ਰੋਂ ਮੁਰਾਜਰ ਕਰਿੰਦਾ।

ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਪੋਸੇ ਦੀ ਅਖਰੀਪਾਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਵੀ, ਸੱਚੇ ਪਾਠਸ਼ਾਹ ਕਲਾ ਪਿਆਸੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਲਈ, ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਗਾਢ ਪੰਡਿਤਾਂ ਅਤੇ ਭੰਡੂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਵਜੇਰਗੀਆਂ ਪਾਸ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਂ ਬੱਝ ਕੇ ਪਹੁੰਚਦੇ, ਇਕ-ਚਿਤ ਹੋ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅ-ਸੰਬੀਆਂ ਲਕਮਾਂ ਬਾਝ ਦਿੰਦੇ। ਦਿਲਰੁਬਾ ਦੇ ਧਨੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੱਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਸਿਆਂ ਦਾ ਹੀਏ ਹੁਲਸਾਉ ਵਜਾਉਣਾ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜਾ ਸੁਣਦੇ। ਗੱਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁਖਬੂ ਵਾਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬਾਗਿਰਦ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਆਨੰਦ ਲੁੱਟ ਲੈਂਦੇ। ਪੰ: ਵਿਸ਼ਨੂ ਇਕੰਬਰ, ਪੰ: ਓਅੰਕਾਰ ਨਾਥ ਠਾਕੁਰ, ਸ੍ਰੀ ਹਿੰਬਨਾ ਚਾਢ ਪੰਡਿਤ, ਬੜੇ-ਛੋਟੇ ਉਸਤਾਦ ਕੁਠਾਮ ਅਲੀ ਖਾਂ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਸੰਦੀਦਾ ਵਲਾਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਹੋਰ ਕਿੱਠਿਆਂ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਭਿਰਪਾ ਕਰਦੇ ਸਾਨੂੰ ਅਜੇ ਪਰਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ। ਇਕੋ ਬੰਠ ਨਿਸਥੇ ਆਠਾਠ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਸੰਗੀਤ ਜਗਿਆਸਾ ਅੰਤਮ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤਕ ਵੀ ਜਿਉਂ ਕੀ ਰਿਉਂ ਬਣੀ ਰਹੀ।

ਵਿਰਲਾ ਕੋ ਦਰਵੇਸ਼

ਭੰਡੂ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਾਰੀਕਰ, ਜਿਥੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਦਿਲਰੁਬਾ ਭਾਈ ਗੱਜਾ ਸਿੰਘ — ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਨੂੰ ਭਾਣ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰੂਪਤ ਹੋ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ 'ਮਾਥ ਮੁਕਾਟ' ਕਰ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਮਹਾਂ ਦਸਤਗਾਹ ਮੋਲਵੀ ਫ਼ਜ਼ਲ ਮੁਹੰਮਦ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਦੁਬਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਭਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੂਫੀ ਫ਼ਕੀਰ ਸੀ। ਦਿਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਤਾਂ ਸੂਫੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਮੋਰ ਸਨ, ਪਟਿਆਲੇ ਗਿਆਂ ਮੋਲਵੀ ਫ਼ਜ਼ਲ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਚਕਰਨ ਦੇਣਾ ਠਾ ਹੁਲਦੇ। ਮੋਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਵਧੀਆ ਵਜੇਰਗੀ ਭਾਂ ਸਨ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਅਰੰਗੀ ਮਜ਼ਲਿਸਾਂ ਦੇ ਮੁਖਰਿਫ਼ ਕਾਇਮ ਵੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਠ ਯਾਦ ਆਏ ਹਨ :

“ਹੈ ਸਨਾ ਬਲਰ ਕੇ ਲੀਏ

ਤੋਂ ਹੈ ਬਲਰ ਸਨ ਕੇ ਲੀਏ।”

ਇਹਨਾਂ ਮਹਿਸ਼ਲਾਂ ਦਾ ਰੋਗ ਸੁਫੀਆਨਾਂ ਅਤੇ ਬਰੋਤੇ ਦਿੰਦੇ ਕਿੰਦੇ। ਮੋਲਵੀ ਫ਼ਜ਼ਲ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆਏ ਆਖਣਾ : ਹਜ਼ਰਤ, ਆਪ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪੀਰ ਹੋ। ਇਕ ਵਾਰ ਵਸਾਣ ਪਾ ਲਈਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਕਲੀ ਮੁਲਾਕਾਰ ਤਕ ਮਸਤੀ ਦਾ ਆਲਮ ਤਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਇਸ ਖ਼ਾਕੀ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਰੂਹ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਆਪ ਨੇ ਰੂਹੀ ਦਰਬਨਾਂ ਦਾ ਤਲਕਾਰਾ ਬਾਝ ਨਿਵਾਜ਼ੇ ਰਹਿਣਾ।

ਦੰਤਾਰੋਂ ਸਮੇਂ ਪਾਨਿਸਤਾਨ ਯਾਦ ਰੋਂ ਪੰਡਿਤਾਂ ਕੁਝ ਸਾਫ਼ ਮੇਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਰਹੇ।

ਅੱਲਾ ਤੋਂ ਵਰ੍ਹੇਸਾਏ ਇਸ ਛਤਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗਿਆ, ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਆਖਰੀ ਘੜੀਆਂ ਤਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤੀ ਨੁਰਾਨੀ ਚਰਚਨਾਂ ਠਾਠ ਨਿਵਾਜਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਹਤ ਪੁਚਾਈ ਹੈ।

ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਲਾਮਤ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਉਸਤਾਦ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਡਾਇਰ ਉਸਤਾਦ ਸਲਾਮਤ-ਨਜ਼ਾਕਤ ਦੇ ਅਸਥਾ ਮੁਵਲੇ ਇਨ ਯਾਦ ਆਏ ਹਨ। ਸਾਮ ਚੁਰਾਸੀ ਡਿ: ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਇਸ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਰੇਂ ਮਾਨੁਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਵਤਾ ਭਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡੇਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣਗੇ।

ਕੋਲ ਮੰਦਰ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਿਵਾਸ) ਕੋਲ, ਇਕ ਦਿਨ, ਸ਼ਬੇਰ ਅਤੇ ਬਾਮ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਪਿਤਾ ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਛੇੜਨ ਵਾਲਾ, ਡਾਇਰ ਬੱਚਾ ਸਲਾਮਤ ਕੀਰਨ 11 ਸਾਲ ਦਾ, ਨਜ਼ਾਕਤ 15-16 ਸਾਲ ਦਾ, ਇਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅੱਡੀ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ। ਪਰ ਸਲਾਮਤ ਨੇ ਭੋਰਵੀ, ਭੋਰਝੂੰ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਰਾਗ ਬੈਨੀ ਉੱਡਮਤਾ ਠਾਠ ਕੰਢੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਸੁਰ ਭਾ ਲਾਦੁ ਸੀ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਦਿੱਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੱਚਾ 'ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਇਭਾਰਿਆਂ' ਨੂੰ ਸੁਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਡੇ ਪਿੱਛੇ ਬਰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉੱਡਨਾਂ ਤੇ ਨਚਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਗ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮਾਠਕੋਂਸ, ਪਹਾਡੀ, ਬਰਿਆਦ, ਆਦਿ, ਦਾ ਡਾਇਨ ਹੋਇਆ। 'ਭਹਿਥੇ ਬਝੂ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨ' ਵਾਲੀ ਛੱਲ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਡਮ ਵਿਥੋਰ ਹੋਏ ਨੇ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਜੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ: ਚੀਨ ਬਿਆਲ, ਅੱਝ੍ਹੇ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸਲਾਮਤ ਦੇ ਮਾਪੇ ਕਿਥੇ ਕਹੁਥੇ ਹੀ ਸੰਗੀਤਮਈ ਹੋ ਮਿਲੇ ਨੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਜੰਮ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਪਿਆ ਹੈ।

ਰਾਗ ਰਾਗਣੀਆਂ ਦੇ ਪਤੀ

ਏਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਕੁ-ਭਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁੰਹ ਡਿੱਠੇ ਰਾਗੀ ਠਾਠ ਤਾਂ ਏਨਾ ਅੰਤਰੀਰ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਪੂਰਬ ਸੰਜੋਗੀ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਸੋਰਠ, ਦੇਸ, ਪੀਲੋ, ਸੋਹਣੀ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਡਿੱਭਦਿਆਂ ਹੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜਿਵੇਂ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਜਾਂਦੇ। ਸੰਗੀਤ ਬਣਾਵਾਣਾ ਪਾਸੋਂ, ਕਈ ਵਾਰ, ਕਹਿ-ਕਹਿ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਅਖ ਡਾਇਰ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਥੀ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਜਦੋਂ ਸੋਰਠ ਅਤੇ ਦੇਸ ਵਿਚਲੇ ਸੁਖਮ ਨਿਖੇੜੇ ਦੀ ਛੱਲ ਕਰਦੇ। ਪਾਠਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਕੁੰਹ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਮਲ ਤੀਦਰ ਸੁਰਾਂ ਲੱਕਚੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਬੁਧੀ ਕਰਦੀਏ ਬਿਨਾਂ ਕੋਟ ਵਿਭਾਜਨ ਰੋਖਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦੀ ਸੁਰ ਅਤੇ ਉਤਰ-ਅੱਗੇ ਪੂਰਵ-ਅੱਗੇ ਡਾਇਨ ਠਾਠ ਹੀ ਰਾਗ ਦੀ ਸੁਧਣਾ ਦਰਸਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਅਵੇਤੀ ਛੱਲ ਦੀ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਸ਼ਾਮੀਂ ਦੌਨ ਦਿਆਲ ਜਦੋਂ ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕਾ ਹਟੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਹਿਜ-ਭਾ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ: ਇੰਜ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਕਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋ ਤਿੰਨ ਰਾਗਣੀਆਂ ਠਾਠ ਤਾਂ

ਵਿਆਹੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਓ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ । ਬਰਨ ਕੀਤਾ : ਹਾਂ ਭਾਈ, ਜੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨਹੀਂ
ਤਾਂ ਚਿਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਲਾਟਾ-ਪਰਚਾਟਾ ਹੋ ਨਾ ।

ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਜਵਾਬ — ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰ ਜਵਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ !

ਸੁਹਿਰਦ ਸਰੋਤਾ

ਇਕ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹਨੁਮਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅੰਨ-ਧਰਮੀਆਂ ਵਲ ਪਹੁੰਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ, ਬਣੇ ਕੱਟੜ
ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਸੰਗੀਤ ਤਾਂ ਵੇਸੇ ਵੀ ਕੱਟੜਤਾ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਗਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ,
ਮੁਸਲਿਮ, ਸਿੱਖ ਜਾਂ ਈਸਾਈ ਲੋਕੋਂ — ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਅਫ਼ਤ ਬਹਿ ਤਿਆਗ ਦਿਓਗੇ । ਸਤਿਗੁਰੂ
ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਸਭ ਦੇ ਹਨ : ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਭਨਾ ਦਾ ਭਲਾ ਮਨਾਦਿਦਾ...

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਕ ਵਾਰ ਸੰਗੀਤ-ਵ੍ਰਧਾ ਮਿਟਾਟ ਆਤਰ ਦਿੱਲੀ ਇਕ ਦਿਲਰੂਬਾ ਵਾਦਕ ਕੋਲ
ਬੈਠੇ । ਉਹ ਇਕ ਬਰਬੋਲ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਦਰਚਾਨ ਦੇ ਆਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਸੁਰ ਕਰ ਵਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ
ਉਹਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਬਣ ਨਹੀਂ ਲਗੀ । ਸਰਾਬ ਦਾ ਆਦੀ ਸੀ । ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਖਿਆ
ਮੰਕਦਿਆਂ ਉਸ ਘੁੱਟ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾਈ ਤਾਂ ਉਂਝਿ ਚਾਅਦ ਦਿਲਾਈ ਰੰਗ ਨਾਲ ਦਿਕਸੁਰ ਹੋ ਵਜਾਣ
ਛੱਕਾ । ਉਂਝੇ ਸਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਤੌਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਨਾ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧ ਸੀ ਨਾ ਸੁਆਮੀ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਸੀ ।

ਮਰਿਆਦਾ-ਬੁਝੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਇਸ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਬੜਾ ਸਟੀਕ
ਸੀ : ਉਹ ਸਾਡੀ ਮਰਿਆਦਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ । ਨਿੱਤਰਾ ਪਿਆਰਤ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪੀਣਾ ਲਹੀਂ
ਠਿਆ, ਸਗੋਂ, ਉਹਦੀ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੇ ਠਲਸ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਨੂੰ
ਰਾਗ ਦਾ ਨਛਾ ਨਹੀਂ । ਫੂਟੇ ਨਰੇ ਦੀ ਪਉੜੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਰਾਗ ਦੇ ਨਜ਼ੇ ਰਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਿਆ
ਹੈ । ਅਜੀਂ ਤਾਂ ਗੁਣ-ਗੁਣਾਈ ਹਾਂ : ਡੱਬੁ ਅਥਵਾ ਕੀ ਚੰਨੂੰ ਕੰਠਜੀ ਗੁਣ ਨ ਵਿਹਾਵੈ ਕੋਇ । ਗੁਣ
ਕਾ ਬਾਹਰ ਨਾਨਕਾ ਬਿਰਲਾ ਬੋਈ ਹੋਇ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਕੱਲ

ਹੁਣ ਆਈਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਵਲ, ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਬਦ-ਗੀਤਨ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਲ । ਗੁਰਬਾਣੀ
ਸੰਗੀਤ ਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਰੋਬੋਧਤਾ ਸੀ । ਆਪ ਜੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ
ਸਨ । ਯਰਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਢਲ ਟਕਸਾਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਥਹਾਲ ਬੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ।
ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਦੇ ਰੋਸਰੇ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਵਿਧਾਨ ਦੀ ਪੁਸਤਕ
ਮੋਜੂਦ ਸੀ — 1430 ਪੰਨੇ ਦਾ ਆਇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਥਾਲ ਚਰੇਸ ਅਰਥਾਤ ਜੀਵਨ
ਦੇ ਸੱਭੇ ਚਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਥਾ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰ ਤੱਤ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ
ਸੀ । ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਭਾਇਆਲ ਹੋਣ ਤੋਂ, ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ
ਦੀ ਬਠਿਨਕਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਚੇ ਸੀ : ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੰਗਲ ਪ੍ਰਤੀਪਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣਾ
ਆਦਰਸ਼ ਜੀਵਨ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਜੋਸ਼ਿਟਾ । ਏਥੇ, “ਭਗਾ ਕੋਬਿੰਦ ਗੁਣ ਰਵਹੁ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ
ਜਪਿ ਨੀਰ । ਕਹਾ ਬਿਸਾਸਾ ਚੇਰ ਕਾ ਬਿਲਮ ਨ ਬਹਿਹੀ ਮੀਰ ।” ਮੰਨ ਕੇ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ

ਅਤੇ ਕਰਵਾਣਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ “ਸਰਲ ਧਰਮ ਮਹਿ ਕ੍ਰਿਸਤ ਪ੍ਰਾਨ” ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨਕ ਚਿੰਨ੍ਹਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਨਜ਼ਿੱਠਣਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਚਾਰ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਕੁੰਝ ਜੀ ਦੇ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲੱਖ ਪਾਠ ਬਰਵਾਏ। ਇੱਕਲ-ਦੁੱਕਲ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਸੋਖਿਆ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਗੰਭ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਏਨੇ ਪਾਠਾਂ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕੱਠ ਕਿਵੇਂ ਕੁਝ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ‘ਜਪੁਜੀ’ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੱਠ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਰਦੀ ਹੈ: ‘ਸੰਦਰ੍ਹ’ ਰਾਗ ਅਸਾ ਮਹਲਾ 1, ਚੌਥੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਥਾਣੀ, ‘ਸੋ ਪੁਰਖੁ’ ਦੀ ਅਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ, ਅੱਗੇ ‘ਸੋਹਿਲਾ’ ਰਾਗ ਰਉੜੀ ਦੀਪ ਕੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਥਾਣੀ ਆ ਗਈ। ਨਿਰਨੇਮ ਦੀਆਂ ਥਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੱਖਲੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ‘ਰਾਗੁ ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ਪਹਿਲਾ ਘਰੁ 1, ਤੋਂ’ ਹੀ ‘ਮੋਰੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰਹਿ’ ਕੁਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਧਰੋਹਰ ਤੋਂ ਬੇਪੜਾਣ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।

20-22 ਸਾਠ ਦੀ ਆਯੁ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਰਾਗਦਾਰੀ ਵਲ ਚੰਗੇਰ ਰੋਹ ਤੋਂ ਕੁਝਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਆਉਂਦੇ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਲੰਬੇ ਸ਼ਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋ ਗਈ। ਵੇਰ, ਚਾਗੀਆਂ ਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਕਿੰਨੂ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸ਼ਬਦ ਸੁਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ

ਅੱਜ ਭੋਭ ਕਰੋੜ ਭਰ ਦੀ ਭਿਣਤੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਧ ਉਚਾਰਣ ਵਲ ਧਰੁਤ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਚੇਂ ਵੀ ਵਧੇ ਕੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਖੇ ਵਿਆਹਾਂ ਬਾਦੀਆਂ ਸਮੇਂ ਆਉਣ ਸਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਪਾਠ ਵੀ ਅਸੁਧਤਾ ਬਤੀ ਬਝਬਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਜਲ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਲੱਗ ਮਾਰਦਾ ਬਹਿਤ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਥਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾ-ਵਿਦਿਆਲਾ ਸਥਾਪਤ (1928 ਈ:) ਕਰ ਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ ਅਰਥਾਤ ਲੱਗ ਮਾਰਦੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਉਚਾਰਣ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠ ਵਿਧੀ ਸਿਖਣਾਈ। ਹੁਣ ਸੁਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰ ਸੁਧਤਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਿਆਂ ਗੀਰਭਨ ਸਮੇਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅੰਤਿ ਸਹੀ ਹੋਵੇ!

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾਵਿਦਿਆਲਾ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸ਼ੁਧੀਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਰਾਗ ਸੁਧੀ, ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਧੀ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਲੋਅ ਰਾਗ ਦੀ ਸੁਧੀ। ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਲੋਅ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਮੁਕ ਸ਼ਬਦੀ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਮਿਸਤਰੀ ਕੰਡਾ ਸਿੱਖ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਵਲੋਂ ਰਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਸ਼ੀਨ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਲੋਅ ਸੁਧਤਾ, ਅਰਥਾਤ ਲੋਅ ਇਕਸਾਰਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਠੇਗਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਰਬਨ ਦਿੰਦੇ, ਇਕ ਵੇਲੇ ਦਾ ਗੀਰਭਨ ਜਾਂ ਉਹਦਾ ਆਰੰਭ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪ ਰਾਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਅਸੁਧ ਸ਼ਬਦ ਬਤੀ ਰੜਕਦੇ। ਹੁਣ ਤਕ ਇਕ ਕੱਠ ਤਾਂ ਹੋ ਚੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਗੀਰਭਨ ਦੀ ਲੋਅ ਰਾਗ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਨਉਪਯੋਗੀ ਸ਼ਬਦ ਅਲੱਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਆਲਾ ਇਕ ਆਸ਼ਰਮ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੌਰਾਣਿਕ ਸਮਿਆਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਆਸ਼ਰਮ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਸਤੇ ਨਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸਕੂਲ ਖੇਤਰ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇਰੇ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਬਾਹੀ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਤਕ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਮੁਕਦਾ। ਇਲਾਕਾ ਥੋੜੀ ਦਾ ਨੇਮ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਹੈ ਵੀ ਲਾਭੂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਬਾਹਰ ਦੇ ਛਾਟੋਈਆਂ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੋਲ ਨੂੰ ਉਸਤਾਦ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਜੀ ਬਵਿੰਡਾ ਥਾਡੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਨੇਮ ਤਾਂ ਨੇਮ ਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉਸਤਾਦ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਸਿਖਦੇ। ਉਸਤਾਦ ਉਧੋਂ ਮਾਂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲੜਕੇ ਉਸਤਾਦ ਰਹੀਮ ਕਸ਼ਮ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਿਤਾ ਪੁੱਰਕ ਛਾਵਿਕੀ ਦੇ ਤਲਵੰਡੀ ਘਰਾਣੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਨ। ਪੁਰਖਦੀ, ਖਿਆਲ, ਨੁਮਰੀ, ਆਦਿ, ਗਾਇਨ ਅੰਗ ਵੀ ਇਹੋ ਸਿਖਾਏ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ, ਰਾਜ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਜਾਂ ਨੀਗੋਵੇਡਾ ਤਕ ਵੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਉਸਨੂੰ ਚਕੁਰ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਸਤਾਦ ਨੂੰ ਵੇਨੇ ਨਾਲ ਟ੍ਰਿਪਡੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ।

ਕੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਮੇਲਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੀਡਰ ਸਨ। ਸੰਤ ਵਿੰਦੂ ਸਿੰਘ ਬੱਕੁਵਰਗੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਇਮ। ਪਹਿਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸੈਸਕਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ, ਦੂਜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਤਾਂ ਭਾਵਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਕਤਾ ਵੀ ਉੱਤਮ ਸਿਸਮ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਜਨ ਸੰਪਰਕ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ। ਬੱਕੁਵਰਗੀ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰੱਜਵਾਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ, ਹਿੰਦੂ ਜਗਤ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਨੌਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਸੁਰਰ ਉਪਲਬਧ ਕਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੇਲਨ, ਭਾਨਫਰੇਸਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਕਰਦਾਏ ਰਹਿੰਦੇ।

1933 ਵਿਚ, ਇਹਨਾਂ ਜਤਨਾਂ 'ਚੋਂ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਕੁਲਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਮੇਲਨ ਸੀ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾਵਿਦਿਆਲਾ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਕੁਟੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਗਾਇਕਾਂ ਅਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਸਾਹਦੇਂ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਸੀ। ਬੱਕੁਵਰਗੀ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਕਲਮ ਕੁਰੂ, ਲੋਭ ਸੰਪਰਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੂਰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਜਾਬ (ਇੰਡੀ ਤੋਂ ਘਰੇਰ ਤਕ) ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਚਾਰ ਪੱਤਰਾਂ ਨੇ ਕੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਮੇਲਨ ਦਾ ਮੁਖ ਪਰਚਾਰ-ਪਰਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਵੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਹੋਈ। ਸੋ ਨਿਸਚਿਤ ਤਾਰੀਖਾਂ ਤੇ ਕੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਸਮਝਣ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਉਮਝ ਆਏ।

ਮੁਕਾਬਲੇ ਇਨਾਮੀ ਸਨ। ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗਵਿਨ ਨੂੰ ਤੁਥ ਸਿਰ ਅਤੇ ਨੇਮ ਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਿਸ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇਵਿਆ ਜਾਵੇ। ਗੁਟੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਆਧਾਰ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੇ :

1. ਜਿਸ ਰਾਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ, ਸਤਿਕੁਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਰਾਗ ਵਿਚ, ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਸ਼ੁਧ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਵਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ, 'ਮੇਰੀ ਤ ਮੰਦਰ ਉਸਰਹਿ ਰਤਨੀ ਤ ਹੋਹਿ ਜਗਾਉ'। ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ ਨੰਬਰ ਕਟਾਣੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਵੇਗਾ।
2. ਕੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਲਛ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਥਾਰਿਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਵੇਂ 'ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ' ਨੂੰ 'ਸਤਨਾਮ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ' ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਹੋਵੇਗਾ।
3. ਵਿਕਰੀ ਅਤੇ ਵਿਕਸਾਰ ਲੇਖ ਵਿਚ ਗਾਉਣਾ।
4. ਸ਼ਬਦ ਬੁਝਪਦ ਅੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਗਾਏ ਜਾਣ।
5. ਗਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਝਬਾਨੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ।
6. ਗਾਇਕੀ ਤੰਤੂ ਸਾਫ਼ਾ ਠਾਠ ਹੋਵੇ।

ਮੁੱਖ ਨੇਮ ਇਹ ਸਨ, ਹੋਰ ਨਿਥੇ ਮੰਟੇ ਇਸ ਲੇਖੇ ਡਿਆਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

ਕੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਮੇਛਨ ਦੇ ਜੱਜ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪਹਿਲਾਂ ਫੌਂ ਲੀ ਨਿਸਚਿਤ ਸਨ :

1. ਭਾਈ ਬਾਨੂ ਸਿੰਘ ਲਾਭਾ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅੱਡੇ ਜਾਣਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਜਲਾਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ।
2. ਸ. ਮੁਕੰਦ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—ਬਾਸਰਗੀ ਗਵਿਨ ਅਤੇ ਕੁਰਮਤ ਦੇ ਅੱਡੇ ਜਾਣਕਾਰ।
3. ਸੰਤ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ
4. ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ।

ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲੇ, ਦੂਜੇ, ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਇਨਾਮ ਰੱਖੇ ਉਹ ਵੀ ਬਾਦਗਾਰੀ ਠੇਕੀਅਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਇਨਾਮ : ਇਕ ਵਯੋਆ ਖੋਤਾ; ਦੂਜਾ : ਨੀਲੀ ਰਾਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਧੀ ਜੀ ਰੰਚਾਨਾ 12-14 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਤੀਜਾ : ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੀ ਇਕ ਚੰਗੀ ਦੁਧੀ ਕਫ਼ੀ।

ਅੱਜ ਇਹ ਨਹੀਂ ਯਾਦ ਕਿ ਇਸ ਇਨਾਮੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਗੀਰਤਨਕਾਰ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਰ, ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਚਲੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਜਨਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਕਿ ਜੱਜਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਭਾਉਣ ਆਏ ਹਰੇਕ ਜੱਤੇ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਲਵੇਰੀ ਭਾ ਬਾਸ਼ ਕੇ ਕਿਰਤਾਰਥ ਕੀਤਾ।

ਕੋਟ ਜਿੱਤਿਆ

ਆਮ ਬਰੋਤੀ ਅਤੇ ਰਾਭਾ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰ ਗੀਰਤਨਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਸੁਰਾਂ ਜਾਂ ਵਿਬਵਾਸ ਠਾਠ ਭਾਉਣ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ 'ਫਸਟ, ਸੇਕਿੰਡ', ਕਰਦੇ ਕਹੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਨਰੀਜਿਆਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਟੱਡੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਅਜਾਂ ਬੱਚਾ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਇਕ ਪਿਉ ਪੁਤ ਨੇ ਮਾਠੀ ਜਿੱਤ ਲਈ। ਪ੍ਰਥਮ ਪੁਰਸਕਾਰ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਠੱਟਾ ਟਿੱਥਾ, ਡਿਲਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਾਲਿਆਂ

ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਕੋਈ ਨਾ ਰਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਬੰਦੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਤਲੀ ਖੋਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਅਮਲੀ ਦਿਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਵਿਲਕੁਥਾ ਦੇ ਗਥ ਉੱਤੇ ਬਹੱਚਾ ਘਰਾਉਂਦਿਆਂ ਬੜਾ ਠਾਣਕੀ ਨਿਹਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਕੱਛਾਂ-ਕਨੱਖੀਆਂ ਬਾਣੀ ਹੌਸ-ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੋਂ ਫਰਵਾਂ, ਛੋਟਾ, ਚਿੱਟਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਰਗੀ ਦਾ ਅੰਗਿਸਾਸ ਫਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬਰਤਾਂ ਤੇ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਤੇ ਬਲੇ ਮਿੱਠੇ ਕੀਰਤਨ-ਕਾਰ ਰਬਾਬੀ ਭਾਈ ਲਾਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਆਏ, ਅਤੇ ਹੀਜਾ ਇਨਾਮ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਬਹੁ ਨਾਨਕ ਦੇ ਚਰਚਾਥ ਦੇ ਹਦੂਰੀ ਰਾਗੀ ਸਨ।

ਇਸ ਕੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਮੇਲਨ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵੇਖਾਇਆ। ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਉੱਦਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਰਾਗੀ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਉਦੇਗੀ ਉਨਸ ਨਾਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੀਤ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਇਹ ਕਾਰਜ ਵਧ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਂ ਹੀ ਕੁਰੂ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਦਿ ਕੁੰਥ ਜੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਰਾਗਾਂ, ਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਸਿਥਾਪਤ ਸੁਰ ਪੱਧਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਪਛਡਾਠਾਂ, ਅਲਾਹਣੀਆਂ, ਛੋਟਾਂ, ਜੱਦਾਂ, ਘਰਾਂ, ਠਹਾਵਾਂ ਆਦਿ ਕੋਈ ਗੱਲ ਅਣਗੋਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਭਾਈ ਭਾਵਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਸੀਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਨੂੰ ਦੇਸੇ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਨੁਬੋਧਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਕੁਰੂ ਅਰਸਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਰੂ ਕੀ ਨਿਧੀ ਵਿਚ ਸੰਮਿਲਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਅਮੁੱਲ ਭੰਡਾਰ 'ਚੋਂ ਕਢਰਦਾਨ ਗਾਇਨਾਦਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਪੁਰਾਪਰ, ਯਾਰਾਂ, ਨੁਮਰੀਆਂ ਆਦਿ ਬੰਦਰਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਖੋਲ੍ਹ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੁਰੱਤੇ ਕੁਰਲਭ ਅਤੇ ਬੋਧਕੀਮਰ ਅਦਕੁਰ ਸੰਕੋਜਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਅਭ ਅਭ ਕਰ ਉੱਠਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਕਿਰਪਾ ਅੱਗੇ ਨਰਾਜ਼ਤਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੇ ਲਾਣ, ਜਵਾਹਰਾਂ ਅਤੇ ਅਨਮੋਲ ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਵੇਰਾਂ ਦੇ ਵੇਰ ਕੁਰੂ ਕੇ ਮਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਬਖਸ਼ੇ ਹਨ।

ਇਕ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋ: ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਕ੍ਰਿਹਿ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਅਣਿਕਾਂ ਰਤਨ ਰੀਤਾਂ-ਬੰਦਰਾਂ ਟੇਪ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੈ ਗਏ।

ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ ਖੋਜੀਆਂ ਲਈ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ, ਰਾਗੀ, ਰਬਾਬੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ ਕਿ 'ਘਰੂ ਪਹਿਲਾਂ', 'ਘਰੂ ਦੂਜਾਂ' ਕੀ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਆਦਿ ਕੁੰਥ ਜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ੁਕਤ ਲਗਭਗ ਸਮੂਹ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾਲ 'ਘਰ' ਦੇ ਠੰਥਰਾਂ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਇਹ ਘਰ ਕੀ ਹੈ? ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ 'ਘਰ' ਨੂੰ 'ਡਾਲ' ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ 'ਘਰੁ ਪਹਿਲਾ' ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੰਗੀ ਗਈ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਨਦਾਰਦ ਸੀ।

ਆਦਿ ਕੁੰਝ ਜੀ ਵਿਚ 17 ਘਰਾਂ ਤਕ ਅੰਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਸਤਾਰਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਡਾਲ ਹੈ? ਹਾਂ ਇਹ ਘਰ ਪਹਿਲਾ ਵਿਖੇ ਮਾਤਰ ਦਾ ਡਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਰੁਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। 'ਘਰੁ' ਦਾ ਸਹੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ।

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਗੁਰ ਬਾਬਤ ਹਰਨਾਮਕ ਮਹਾਨ ਬੋਧ' ਵਿਚ 'ਘਰੁ' ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਿਸ ਰਹੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: "ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਘਰ ਦੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹਨ, ਇਕ ਡਾਲ ਦੂਜਾ ਸਵੱਰ ਅਤੇ ਮੂਰਫਨਾ ਦੇ ਰੋਦ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਰਲਾ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 1 ਤੋਂ 17 ਡੀਸ ਘਰ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਕਦੇਕਦੇ ਨੂੰ ਸੁਖਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਬਤ ਨੂੰ ਇਸ ਡਾਲ ਦੇ ਇਤਨਵੇਂ ਨੰਬਰ ਦੇ ਸਵੱਰ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਉਂਦੇ।" ਏਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਨਿਬਾਨ * ਲਛਾ ਕੇ ਦਿੱਪਟੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, "ਸੋਕ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਘਰ (ਸਵੱਰ ਪ੍ਰਸਤਾਰ) ਹੁਣ ਰਾਗੀ ਹੁਣਾ ਬੰਨੇ ਹਨ।" ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਘਰ' ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸੰਬੁਧਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕੇ। ਜਿਉਂ-ਓ, ਏਥੇ 'ਘਰ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦਾ। ਨਾ ਇਹ 'ਡਾਲ' ਨਾਲ ਵਾਹਾ ਖਾਣਾ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਸਵੱਰ ਨਾਲ — 'ਘਰੁ ਪਹਿਲਾ' ਤੋਂ ਹੀ ਠੀਕੇ ਉਤਪਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।...

ਸਟੀਲ ਡਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਤਰੰਗ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮੂਹ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬੱਠ ਕਰਨੇ ਪਿਆਨ ਵੱਖਰਿਆ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਏਨੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੀਤਰਨ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਬੈਠਕਾਂ ਭਾਰ ਵੇਖੀ, ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕਾਰਜਾਂ ਵਲੋਂ ਥੱਕਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਣ ਤੇ ਰਾਤਰੀ ਵਿਰਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੇ ਰਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ ਵਾਦਨ ਸੁਣਦੇ।

ਇਕ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਉਸਤਾਦ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚਰੰਡਾ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ — ਇਲਕੁਝਾ ਨੂੰ ਜਲ ਤਰੰਗ ਵਾਂਗ ਵਜਾਉਣਾ। ਅੱਜ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਲਬੀਰੀ ਸਾਬ ਸੰਤੂਰ (ਜੋ ਰਾਗਾਂ ਵਾਲਾ) ਓਦੋਂ ਅਜੇ ਬਲਬੀਰੀ ਮਿਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਇਲਕੁਝਾ ਦੇ, ਨਹੁੰਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚਣ ਵਾਦਨ ਦੀ ਸੰਤੂਰ ਵਾਦਨ ਨਾਲ ਕੁਲਨਾ ਵਧੇਰੇ ਬੱਝ ਰਹੇਗੀ। ਸੰਤੂਰ ਨੂੰ 'ਕਲਮਾਂ' (ਲਕੜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਗੀਕ ਲਕੜੀ) ਨਾਲ ਫੇੜ ਕੇ ਸੁਰੀਲੀ ਅਤੇ ਸੁੰਬਰ ਸਵੱਰ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਏਥੇ ਇਲਕੁਝਾ ਦੀਆਂ ਸੁਰ ਹੋਈਆਂ ਰਚਣਾਂ ਨੂੰ ਪੇਂਟਿਆਂ ਦੇ ਨਹੁੰਆਂ ਦਾ ਟਕੋਰ ਨਾਲ ਰਾਗ ਰਚਨਾ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਲਕੁਝਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਦੀ ਬ-ਸ਼ੁਥੀ ਵਜਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਦਰਤਮਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਰਚੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਇਹ ਨਦੇਲਾ ਰਚੀਕਾ ਹਰਮੇਝ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਰੂਰ ਸਰਦਟ ਬੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਕਲਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ 'ਫੇਅਰ ਜੀ' (ਦਰਤਮਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਬਾਲ ਬਾਲ ਦਾ ਨਾਮ) ਉਸਤਾਦ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਭਲੀ ਪਰਕਾਰ ਸਿਖੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਨਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਵਰਤਮਾਨ) ਨੇ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ, ਸੰਗੀਤ ਜਗਰ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਧੁੰਮਾਂ ਪਾਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਵੱਖਰਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਪਿਛੇ ਪੂਰਵ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਕਾਂਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ।

1933 ਈ: ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਭੈਂਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਟਾਹੌਰ, ਦਿੱਲੀ, ਭਿਮਨਾ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਕਈ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਦੇ ਬੱਚੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਤਰੀਅਤਾ ਦੀ ਨਿਧੀ ਦਾ ਤਣਕਾਰਾ ਪੁਆਂਦੇ ।

ਰਬਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ

1942 ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਵੱਡੇ ਆਪ ਨੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਂਟੀ ਸਾਹਿਬ ਬੁਲਾਇਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਵੇਂਕਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਥੈਠਕ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸੀ ਪ੍ਰਣਾਟੀਆਂ ਲਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਦੇਖ ਭਾਲ । ਭਾਈ ਮੋਤੀ, ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸੁਹਣਾ, ਭਾਈ ਬਗੀਚਾ, ਭਾਈ ਜੈਮਲ, ਭਾਈ ਅਬਦੁਲ ਹੱਥ, ਭਾਈ ਹੰਦਰ, ਭਾਈ ਤਾਕਾ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ, ਭਾਈ ਅਨਾਇਤ । ਪਖਾਵਜ ਮੁੱਖੀ ਭਾਈ ਨਸੀਰ, ਭਾਈ ਸੰਤੂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰੱਬ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਬਦ-ਰੀਤਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਪਰੰਤ ਇਹਨਾਂ ਕੁਝਮਤ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਰਬਣ ਬੀਤਾ । ਅਨੇਕਾਂ ਅਮੋਲ ਅਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ । ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਰਾਦਰੀ ਦੱਸਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਬਲਾ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੁਰਾਦ ਆਖਿਆ । ਮੁਖ ਸੇਵਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੋਏ ।

ਰਬਾਬੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕੀਤੀ : ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਅਜੀਂਡਾ ਮਰ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸਾਂ । "ਖਿਦ ਕਾਹਲ ਕੁਦੁ ਵੇਚੀਐ ਰਹੀ ਕੁਦੁ ਸਹਯੋ ਜਾਇ । ਗੁਣ ਕਾ ਗਾਹਕੁ ਜੇ ਮਿਲੈ ਰਹੀ ਗੁਣੁ ਭਾਖ ਵਿਕਾਇ ।" ਈਨ ਦਿਆਲ, ਅੱਜ ਬੈਠ ਸੁਣਦੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤਨ ਪਰ ਕੀਮਤੀ ਬੰਦਗੀ ਨੂੰ । ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਗੀ 3-4 ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੱਚੇ ਸੱਚੇ ਲਬਦ ਰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਕੀਰਤੀਆਂ, ਬਿਨਾ ਚੌਰ ਛਾਇਆਂ, ਬਿਨਾ ਉਸਰਾਦਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਖਾਧਿਆਂ ਅਤੇ ਬਿਨਾ ਰਾਤ ਬਿਨਾ ਦਾ ਰਿਆਜ਼ ਕੀਰਤੀਆਂ ਸੰਗੀਤ ਵਰਗੀ ਅਮੀਰ ਵਸਤੂ ਹੋਥ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਕੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ਆਏ ਹੋ । ਸਾਡੀ ਬਾਪੂਜੀ ਸੁਣੀ ਫਲੀ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ : ਨਾ, ਕੁਸੀਂ ਬਾਪਨੂੰ ਮਰੇ । ਕੁਝ ਰੁਕ ਜੀਓ । ਰਾਗ ਰਾ ਰੱਬ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਹੈ । ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਰਾ ਰੋਲਾ ਹੀ ਰੋਲਾ ਹੈ । ਸੁਖ ਅਤੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਮੱਥਾ ਰਾ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਹੈ । ਨਾ ਇਹ ਮਰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਕੁਸੀਂ ਵੀ ਬਾਪਨੂੰ ਮਰੇ ਮੁਕੇ । ਕੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਅਮਰ ਵਸਤੂ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਕੁਣੀ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ । ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਮੱਖਣ ਭਾਈ ਤਾਕਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਸੀਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਲੋਂ ਉਸਰਾਦ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋ ਗਏ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅੱਜੇ ਮਸਤੀ ਭਰੇ ਪਲ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਆਉਂਦੇ ਜਦੋਂ ਸੰਗੀਤ ਜਾਂ ਕੁਝਮਤ ਸੰਗੀਤ ਸਿਰਜੇ ਹਾਰਦਿਕ ਸੁਖ ਨਾਲ ਆਪ ਆਰਮ ਵਿਭੋਰ ਹੋ-ਚੋ ਜਾਂਦੇ ।

ਅੰਤਿਕਾ

ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਬਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਬੈਠਕ ਪਿਛੋਂ 17 ਸਾਲ ਹੋਰ ਸਰਗਰਮ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਸਰਸਾ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਮਲੀਦੀ, ਜਾਪ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਵੰਡ ਕੀਤੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਿਆ। ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਓਧਰੋਂ ਉਜੜ ਕੇ ਏਧਰ ਆਏ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਏਧਰ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਛੱਡਕਰ ਨੇ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ, ਏਧਰ ਤਬਾਹਦੇ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। ਮੁੜ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਦੇਨਾ ਸੁਰੱਜਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੱਜ ਪੰਜ ਦੇਕਤ ਦਾ ਮਾਠਿਕ ਵੀ ਵਧੀਆ ਗੁਜ਼ਰ ਬਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। 2000 ਤੋਂ ਵਧ ਦੇਕਤ ਜ਼ਮੀਨ ਭਾਗੀਬ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜਰ ਤਰਸੀਮ ਕੀਤੀ। ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਸੰਬਵਾਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਏਕੜ ਤਕ ਜ਼ਮੀਨ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਤਿਆਚਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਾਰਜ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅਠੇਕਾਂ ਪੱਖ ਹਨ — ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਗੁਰਮਤ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪ ਚਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਡਿਟੇ ਤਕ ਸੰਜੀਦਾ ਰਹੇ। ਨਾ ਦੋ ਵੇਰੋ ਦਾ ਗੀਰਫਨ ਕਦੇ ਖੁੰਢਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਸਰਗੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਅਮਰਤਾ ਦਾ ਆਨੰਦ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਥਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਮ ਬੰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਾਕੀ ਭਾਈ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਗੰਗਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਅਤੇ ਉੱਤੇ ਚਿੰਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਲੇਖ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ :

“ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸੈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੀਰਫਨ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਵੇਂ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਗੀਰਫਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।...ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਆਰੇਭ ਤੋਂ ਹੀ ਗੀਰਫਨ ਨੂੰ ਚਕਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।...ਪਰਮ ਪ੍ਰਸੰਨੀਕ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵਰਤ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੀ ਗੀਰਫਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬਾਇਮ ਬੱਖਣ ਲਈ, ਗੁਰਮਤ ਗੀਰਫਨ ਦੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਜੋਭਾਲਣ ਦੇ ਉਪਰਾਭੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।”

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ

ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਥੇਵਲ, ਰਾਗੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ, ਤੇਰਾ ਤੇ ਦੁਆਪੁਰ ਯੁਕਾਂ ਨਾਨਕਾਂ ਰਾਮ ਦੀ ਅੰਤ ਕਾਨੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ, ਰਾਮ, ਨਾਨਕਾਂ ਵਿਭੰਡ ਕੇ ਦੁਰਾਸੇ ਲੱਖ ਚੁਨਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਭੁੱਭੀ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਲਯੁਗ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਲਵਾਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਾਰ ਪੈਰ, ਤੇਰੇ ਦੇ ਤਿੰਨ, ਦੁਆਪੁਰ ਦੇ ਦੋ ਅਤੇ ਕਲਯੁਗ ਦਾ ਇਕ ਪੈਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਰਸਵੀਰ ਭੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖਿੱਚੀ ਹੈ :

ਜੇ ਕੋ ਸਭੁ ਕਰੇ ਸੇ ਭੀਜੇ ਤਪ ਘਰਿ ਰਾਪੁ ਨ ਹੋਈ ॥

ਜੇ ਕੋ ਨਾਉ ਲਏ ਬਦਨਾਵੀ ਕਲਿ ਕੇ ਲਪਟ ਏਈ ॥ (ਰਾਮਬਲੀ ਮਹਲਾ 1)

ਏਸੇ ਯੁਗ ਅੰਦਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਲਯੁਗ ਦੇ ਮਾਰੂ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਪਛਾਣ ਘੱਤਿਆ ਹੈ, ਉਹਨੂੰ ਸੂਰਮੇ ਬਹਾਦਰ ਆਖਿਆ ਹੈ :

ਜਾਕਉ ਹਰਿ ਭੰਕੁ ਲਾਓ ਇਸੁ ਜੁਗ ਮਹਿ ਸੇ ਕਹੀਅਰ ਹੋ ਸੁਰਾ ॥

(ਪਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ 5)

ਏਸੇ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਯੁਗਾਂ ਵਿਚ ਭੋਜੇ ਕਦੇ ਸਿਰਾਂ ਡਗਰਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਨਾਨਕਾਂ ਕਲਯੁਗ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅਥਵਾ ਕਲਯੁਗ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਆਰਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਣ ਲਈ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਜਿਸਨੂੰ ਪਰਿਵਰ ਆਰਮਾਦਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਿਆਂ ਨਾਨਕਾਂ ਹਰ ਇਕ ਕਲਾ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਬਲਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀਰੀ ਨਾਨਕਾਂ ਵਧੇਰੇ ਬਲ ਦੀ ਚਕੂਰਤ ਵੰਚੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਨੇ 'ਆਪ ਨਾਰਾਇਣ ਬਲਾਧਾਰ' ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਰਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸਭ ਹੋ ਵਡਾ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕੁ' ਜੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ

ਸਨ ਤੇ ਇੰਜ ਕਿਹਾ ਸੀ "ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ ਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਕੁਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਵਰ" । ਇਹਨਾਂ ਬੇਅੰਤ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਬਣਾ ਭੀ ਬਣੀ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਾਗੀ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹੀ ਜੋਰ ਤੇ ਚੁਕਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਬਣਾ ਭੀ ਵਰਤੀਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ । ਵੈਸੇ ਭਲਤੀ ਕਾਲ ਅੰਦਰ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰਾਗਤ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਦੇ ਥੋੜੇ ਜਾਂ ਥਾਹਲੇ ਜਾਣੂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਭੀ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰ ਕੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਭਲਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਆਂ ਬਰਦੇ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਰਾਂ ਰੰਬੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਵਾਲੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਇਮ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਅਥਵਾ ਤਪਸਿਆ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿਤਾ ।

ਕਣਜੁਕ ਮਹਿ ਕੀਰਤਨੁ ਪਰਯਾਨਾ ॥

ਕੁਰਮੁਖਿ ਜਪੀਐ ਠਾਢਿ ਧਿਆਨਾ ॥

(ਮਾਰੂ ਸੰਗੀਤ ਮਹਲਾ 5)

ਅਥਵਾ :

ਹਰਿ ਭੋਰਤਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੈ ਸਿਰਿ ਕਣਮਨ ਕੈ ਕਣਮਾ ॥

(ਸੰਗਤਿ ਮਹਲਾ 5)

ਢਸਿਆ ਸੀ । ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਹੀ ਧੋੜ ਦਾ ਠਾਢਾਵਾ ਕੁਰਮਾਇਆ ਸੀ :

ਰਾਜ ਲੀਠਾ ਰੇਭੈ ਠਾਮਿ ਬਨਾਈ ॥

ਜੇਕੁ ਭਨਿਆ ਭੈਰਾ ਕੀਰਤਨੁ ਯਾਈ ॥

(ਆਸਾ ਮਹਲਾ 5)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਿਰਾਣੇ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਚੌਢੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਮਾਝਸਾ ਭੋਜ ਵਿਚ ਨੌਗਰੀ ਭੀ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਭੋਗਰਿਆਂ ਦੀ ਭੰਗਰਾ ਗਰਦੀ ਅਤੇ ਬਰਹਮਾਨੀਆਂ ਸਮਰਾਜ ਦੀ ਕੁਟਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਬਾਬਤ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਝੋਭ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਸ ਮਹਾਨ ਭੋਜਵੀ ਦੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਨੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਆਗ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਕੁਨਿਆਹ ਰੱਖ ਢਿਰੀ ਸੀ । ਆਗ਼ਾਦੀ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਆਤਮਕ ਬਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਔਤਪੀ ਦਸਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਆਪ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ । ਵੈਸੇ ਖਰ ਕੇ ਉਸ ਜੱਥੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਪੈ ਗਿਆ । ਉਸ ਮਹਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਆਰਮਾ ਵਾਲੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪਰਮ ਪੂਜਨੀਕ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭੋਜਸਾਥ ਹੋਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਠੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਬ ਤੇ ਬਰਦਾ ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੂਜ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਸ ਕੱਦੀ ਤੇ ਬੁਝੇਰਤ ਮਹਾਨ ਆਰਮਾ ਨੂੰ ਠਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ' ਬਬਰ ਨਾਲ ਪੁਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਉਸ ਕੱਦੀ ਤੇ ਲੁਭੇਰਤ ਚੌ ਕੇ ਜਿਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚੌਠ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਤੇ ਜਪਾਇਆ, ਲੱਖਾਂ ਠੱਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਅਦਾਨ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਗ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਭੀ ਭਰਪੂਰ ਹਿੱਸਾ ਖਾਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਰੰਗ ਭੀ ਬਲੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਕ ਨਾਲ ਮਾਝਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦਾ ਟਕਰਾਉ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਭੀਕ ਹੈ ਪਰ ਇਕੋ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਹੀ ਐਸੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮਤਭੇਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਭੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਵਧਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਉੱਚੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਕ ਏਸ ਗੱਦੀ ਤੇ ਸਥੇਰਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਧੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਨੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੱਜਣ ਨੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਬਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੇਅਦਬੀ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਬਰਬਦ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਜਿਸ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੋਰਤਨ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿਆਂ ਬਰਦੇ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਵਿਚ ਗੋਰਤਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਇਹ ਮਰਿਆਦਾ ਚੋਖਣ ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਗਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਗੋਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਭੀ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸੀਸ ਨਿਵਾ ਕੇ, ਫਿਰ ਗੋਰਤਨ ਨੂੰ ਆਦਰ ਵਿਚ ਸੀਸ ਨਿਵਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਭੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਤੇ ਗੋਰਤਨ ਨੂੰ ਮਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੋਰਤਨ ਵਾਲਾ ਆਸਣ ਭੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਵਿਛਾਏ ਆਸਣ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਗੋਰਤਨ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਚਰਜਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਯਤਨ ਨਿਰੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੋਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜੀ ਸੱਜਣ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਏਸ ਕੁਝ :

ਧਨੁ ਧਨੁ ਭਾਕ ਤਿਨਾ ਸਾਧ ਜਨਾ ਹਰਿ ਗੋਰਤਨੁ ਭਾਇ ਕੁਣੀ ਜਨ ਬਣਤਿਆ ॥

(ਪਉੜੀ ਸੰਗਤ ਕੀ ਬਾਰ)

ਵਿਚ ਚਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਆਏ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਮਾਸ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਵਧਾਉ ਦੀ ਕੁਝ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਰੱਖ ਕੇ ਕੁਝ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਗੋਰਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ਪਰਮ ਪੁਜਨੀਕ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਲੇ ਉਮਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤ ਤੋਂ ਚੱਲ ਚੁੱਕੀ ਗੋਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ, ਗੁਰਮਤਿ ਗੋਰਤਨ ਦੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

ਦਾਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ, ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ, ਚਰਚਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਝਾਵਾਂ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ, ਜੋ ਸੁਣੀਆਂ ਤੇ ਮਾਸ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਵਡਿਆਈਆਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਹੋਂਡੀ ਵਾਪਰੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲਿਖਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਆਰਮਕ ਉੱਚਤਾ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਤੇ ਬਦਰਦਾਸੀ ਦੇ ਜੋ ਢਾਕ ਮੈਂ ਸੁਣੇ ਸਨ ਇਨ ਬਿਨ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਦੇ ਕਈ ਬਾਰ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਬਹੁਪੱਖੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਹਨ, ਉਹ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਸੀ ਡਰਿਫ਼ਤਰਾ ਦੇ ਚਰਚਨ ਭੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਕਈ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ। ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੇ ਟੈਕਚਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਦਰ ਉਹੋ ਸ਼ਿਕਰਾ ਹਨ ਜੋ ਨਿਰਾਲੇ ਪੰਥ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਪੈਨ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਰ ਇਕ ਭ੍ਰਮ ਵਿਚ ਸੁਣਨ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਹੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਮਤਾਂ, ਬਰਕਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦਸੇ ਕਥੇ ਬਹੁਰਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਕਈ ਬਹੁਰਾ ਸੰਜਣਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਲੀਲਤਾ ਬਾਰੇ ਅਦਭ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਬਚਨ ਹੀ ਸੁਣੇ ਹਨ ।

ਸੰਗੀਤ ਕਥਾ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਤੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਬਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨ ਤਥਾਥੀ ਭਾਈ ਰਾਘਾ ਜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਉਹ ਇਕਨੀ ਕਦਰ ਠਾਠ ਸੇਵਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਨੂੰ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਰੋਟੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ । ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਤੀਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਨਿਹਾਲਾ ਪ੍ਰਭਾਕੀ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਰਜਨ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਆਹ ਕਾਠ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੀ "ਕਹਿਓ ਕੀ ਸੰਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ" ਵਾਲੀ ਕਾਠ ਹੈ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਬਹੁਰਾ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਚਵਿੱਥੇ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕੁਰਬਾਣੀ ਸਨ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਉਸਤਾਦ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਕੀਰਤਨੀਏ ਬਾਬਾ ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੰਗੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਤੇ ਆਖਰੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਸਨ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਭਾਈ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੰਬਲ ਜੋ ਲਾਭ ਹੀਤ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਨਾਭ ਇਲਾਕਾ ਤਾਉਸ, ਜਲਤਰੋਂਕ ਤੇ ਤਕਲੇ ਆਦਿਕ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਨ । ਕੰਬਲ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਮੂਢ ਤਾਉਸ, ਇਲਾਕਾ, ਆਦਿਕ, ਰੰਗੀ ਸਾਥਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਠਾਨਾ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਭ ਹੀਤਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਕਦਰਦਾਨੀ ਦੀ ਉਹ ਵੀ ਸੰਭਾ ਕਰਦਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਤਕਲੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਤਰੋਲਾ ਪਾਸੋਂ ਸੰਭਾ ਸੁਣੀ ਸੀ । ਤਰੋਲਾ ਜੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕੁਰਬਾਣੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਠਾਠ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਤਾਉਸ ਵਜਾਣ ਦੀ ਤਿਉਟੀ ਨਿਯਮੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਕਲੇ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਭਾਈ ਕਰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਖਵਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕਲੇ ਤੇ ਅਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੰਮੂ ਵਾਲੇ, ਜੋ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਮ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਪਾਸੋਂ ਤਕਲੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਬਾ ਕਰਦੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀਮੁ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਲੋਕਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਉਮਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਟਿਕੇ ਸਨ । ਇਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਘੜਿਆ ਸੀ । ਆਪਣੇ ਕਰਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਤਰੋਲਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਬਲਕੀ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਦਰਦਾਨ ਸੁਭੀ ਨੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਵਿੱਥੇ ਵਾਲਿਆਂ ਠਾਠ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ

ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨਾਲ ਤਬਲਾ ਵਜਾਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਤਬਲੇ ਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਅਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਰਖੁਰਦਾਰ' ਕਰ ਕੇ ਭਾਂਦੇ ਸਨ।

ਕੁਝ ਸਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਹ ਉਸ ਨੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਤਬਲੇ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ। ਤਰੰਗਤ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਤੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਾਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਰਾਗੀ ਨੇ ਕੋਈ ਧਰੁਪਦ ਗਾਉਣਾ ਤੇ ਨਾਲ ਤਰੰਗਤ ਨੇ ਬਿਖੜੇ ਬਿਖੜੇ ਬੋਲ ਲਾ, ਦੁਰਾਨ ਆਤ ਕੁਆਡ ਲੰਮਾ ਵਿਚ ਰਿਕਟ ਅਥਵਾ ਦੁਰਟ ਦੀ ਦੁਰਟ ਵਿਚ ਬਈ ਅਰਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰਟਾਂ ਵਜਾ ਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਿਖੜੇ ਬਿਖੜੇ ਤੋੜੇ ਨਾਲ ਮੁੱਕਾ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਸਰ ਬਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡਾ ਬਰਖੁਰਦਾਰ ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰ 'ਵਾਹ ਬਰਖੁਰਦਾਰ' ਕਹਿ ਕੇ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤਰੰਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਦੇ ਮੇਜ਼ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਧਰੁਪਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਤਰੰਗਤ ਨੂੰ ਮੁਖਾਡਕ ਕਰ ਕੇ ਬਹਿੰਦਾ "ਹਾਂ ਭਈ ਬਰਖੁਰਦਾਰਾ ਵਜਾ ਤਬਲਾ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਦਰਬਨ ਭੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸਨ। ਲੰਬਾ ਸਰੂ ਜੈਸਾ ਸਿੱਧਾ ਵੱਖ, ਚੰਡਿਆਂ ਤਕ ਪਲਮਦੀਆਂ ਝਾਹਵਾਂ, ਨੰਟ ਨਕਸ਼ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰ, ਸੁੰਦਰ ਮੁਖੜੇ ਤੇ ਢੁੱਧ ਵਰਗਾ ਸੁਵੰਭ ਚਾਹਣਾ ਅਤੇ ਮੱਟੇ ਮੱਟੇ ਨੰਫ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਲ ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾਈ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਫੁਕ ਕੇ ਉਪਲਵਾਨ ਮੋਹਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਚਸਨਾ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਕੰਢੀ ਬਚਨ ਉਚਾਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸੁੱਤੇ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਠਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਹਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਚਿਨ ਭਾਖਵਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਾਰੇ ਜੋ ਸੁਣਿਆ ਉਹੋ ਕੁਝ ਦੇਖਿਆ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਸੈਦਪੁਰ (ਠੱਠਾ ਵਿਥਾ) ਰਿਆਸਤ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਾਡੇ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਬਾਰੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਜੱਥੇ ਜਾਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਪਰਚਾਰ ਚਾਹੀਂ ਕੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰਿਆ, ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਛਹਿਰ ਦੇ ਹਰ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਤੇ ਜੈਤੋ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਥੇ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਛਾਏ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਵਰ੍ਹਦੀਆਂ ਬੱਠੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਰਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਹੀਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ 'ਆਇ' ਤੇ 'ਦਸਮ' ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਲਕ ਵੀਚ ਸਮੇਤ ਬੇਅੰਤ ਬਚਦ ਗੀਤਾਂ ਥਾਦ ਸਨ। ਕੁਰਮਤਿ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁੰਥਾਂ ਦਾ ਭੀ ਅੰਧਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਕਿਆਨ ਦੀ ਅਦਸਵਾ ਤਕ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਦਰਬਨ ਕੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਬੜੀ ਪਾਰਖੂ ਨਜ਼ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਪਾਰਖੂ ਅੱਖ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ

ਪਿਆਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ, ਆਦਿਕ, ਜੋ ਦਾਸ ਨੇ ਅੱਖੀਂ ਏਖੀਆਂ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਿਕਰ ਹੈ।

ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਤਜਨ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਤੋਂ ਇਨਾਵਾ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਤੇ ਕਦਰਦਾਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਖੂਬੀ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਖੂਬੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਸਪਰ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਤਿਕਾਰਦਾ, ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵਰਤਾਵ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਦੀ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹੋਰ ਕਦੀ ਸਾਧੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਟਿਕੋਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਕੋਈ ਮੱਥਾ ਨਾ ਟੇਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਚੱਟ ਪੱਟ ਕੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਹੋਰੋ ਉਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਗਿੱਠੇ ਹਿਕਰੇ ਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ, ਇਕ ਮਹਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਮਝ ਕੇ, ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਹੋਰ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ, ਬਨਵੇ ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਤੋਂ, ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਦੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰਸਪਰ ਮੇਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ, 1934 ਈ: ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1952 ਈ: ਤਕ ਹਰ ਸਾਲ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਬਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾਉਂਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਸਾਫ਼ਾਨਾ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਵੀ ਕਰੀਬਨ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਬਿਮਲਾ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਉਥੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕਿਸੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਹੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਘਰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਥੇ ਕੀਰਤਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ, ਗੁੱਧ ਗਾਥਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਭਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਵਿੱਸ਼ ਜਾਪਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਯਾਦ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਮਾਨ ਦੇ ਡਾਕੂਸ ਬਜੇਰਗੀ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡਾਕੂਸ ਸੁਰ ਬਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਈਆਂ ਤਰਕਾਂ ਦੀ ਟੁਟਕਾਰ ਹੀ ਸੁੱਤਿਆ ਲਈ ਇਲਕਬ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਡਾਕੂਸ ਸੁਰ ਬਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਕਸ਼ਾ ਬਲਣਾ ਤੇ ਨਾਲ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਰਬਥੇ ਉਪਰ ਲਗਾ ਪਰਨਾ ਮੋਹਰਿਆਂ ਫੱਤਿਆਂ ਦਾ ਵਜਣ, ਨਾਲ ਵਾਰਾਵਰਨ ਸਬਰਲ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਣਾ ਦੇ ਪਾਠਧੂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਕਾਧ ਜਲਾਹੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਵਾਈ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਸੁਣਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨਾਂ ਤੇ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸੰਨ 1943 ਦੇ ਨਰਕਸ਼ ਇਕ ਵਾਰੀ ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਚੌਥੂ ਸਾਹਿਬ ਅਸੀਂ ਗਏ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਤੇ ਭਾਈ ਅਦਤਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤੇਜੇ ਸਾਬੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਭੈਣੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਵੀ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਯੇ ਸਾਡੇ ਉਪਰ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਅਸਾਂ ਭੈਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਰਦਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਹੂਰੀ ਦੱਸੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਲੋਂ ਟਰਹਿ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸੇ ਵਕਤ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੋ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਘੋੜੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਰੇਵੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸਾਢ ਤੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ

ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਠਾਣ ਹੀ ਇਹ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ, "ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਏਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਅਏ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੇਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਚਲੇ ਜਾਵੇ।" ਸੋ ਉਦੋਂ ਭੀ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦਿਨ ਸੁੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹੇ ਤੇ ਚਾਰ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤੇ। ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜੋ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਹ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਦਰਦਾਨ ਸੁਭਾ ਦੀ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਡੱਟੇ ਦੀਰ ਭਾਈ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1946 ਈ: ਵਿਚ ਵੱਖਰਾ ਜੱਥਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਦੋਸ਼ੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਤੇ ਸੰਨ 1952 ਤਕ ਅਸੀਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਠਾਣ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ। ਸੰਨ 1946 ਵਿਚ ਲਖਨਊ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਇਜਲਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਭੀ ਉਥੇ ਚਲਦੇ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਵੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ ਚਾ ਕੀਰਤਨ ਸਾਰਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਭਦ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ ਉਹ ਅਸੀਂ ਭਾਇਨ ਕੀਰੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਅਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨਹਾ ਠਾਣ ਸਰਬਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਦੰਪਤਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਭੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਵਕਤ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਡਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਆਗੂ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਜੋ ਸੁਭਾਵ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਬੀਮਰੀ ਸਨ ਤੇ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਬਾਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸ: ਬਿੰਗਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਵੀਸ ਦੀ ਕੰਠੀ ਲਵੇ। ਮਿਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਾਹਰ ਭਾਈ ਭੀੜ ਸੀ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਭੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਪੰਜ ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਰ ਸੁਣਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਬੈਠਣੀ ਕੀਰੀ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ 5 ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਨਾਵਾ ਹਿੰਡੀਲਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਨਮਾਣਾ ਵਿਚ ਵੀ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਦੇਵੇ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਇਕ ਬੈਠਣੀ... ਅਜੇ ਇਤਨੇ ਅੱਖਰ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸਨ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੱਟ ਪੱਟ ਉੱਡਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਾਂ ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਏ ਦੇ ਉੱਪਰੇ ਸੱਜਣ ਸੱਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਮ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਉੱਪਰ ਕੁਝ ਰੁੱਧ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਜਿਹਾ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇਸਲਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੱਲਣ ਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸੇ ਰੁੱਧ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸਾਡੀ ਭੀ ਬੈਠਣੀ...। ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਥੇ ਭੀ ਅਜੇ ਸਾਰਾ ਦਾਕ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੈਠੇ ਕਿ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਝ ਦੇਹ ਆਪਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਣਕੇਸੀ ਇਬਨਾਠ ਕਰ ਕੇ ਆਇਓ, ਇਹ ਦੱਸੋ ਸਣਕੇਸੀ ਇਬਨਾਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਭਾਈ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਪੁੱਰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਅੰਤਰਯਾਤਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਅਤੀ

ਬਰਧਾ ਰਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਚੰਦਰੇ ਰਸਤੇ ਅਸੀਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਅੱਗੇ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਕ੍ਰੋਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉੱਚੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬੀਰਤਨ ਲਈ ਜੋ ਆਸਣ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਆਸਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬਲਕਿ ਕੁਝ ਉੱਚੇਰਾ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਸਾਡੇ ਬੋਲ ਕੇ ਸੁਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੰਕਰਾਂ ਸਮੇਤ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਰੂ ਕ੍ਰੋਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਬੀਰਤਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸੀਸ ਠਿਕਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਤੇ ਅਤਿ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਅਸਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਬੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਜੋ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਬੁਝ ਗੀਤਾਂ ਛਾਈਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਗੀਤ ਦੇ ਦਰਬਨਾਂ ਦਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਡੇ ਚਿਤਾਂ ਉੱਪਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸੇ ਤੇ ਬਰਧਾ ਰਾਵਨਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਬੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੋਈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਭੀ ਅਤੀ ਅਨੰਦ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਚੋਖੇ ਚੋਖੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਅਨੰਦ ਦਾ ਭੀ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਡੀ ਝੁਪਾ ਦਿਖਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਖਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਦਰ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸਾਂ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਸਿੱਖ ਸਭਾ ਆ ਕੇ ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਬੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਵੱਡੀ ਖੇਡਾਂ ਅਥਵਾਂ ਮਾਦ੍ਰੁਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਸਾਡਾ ਦਿਨ ਹੀ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਸਕੂਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੁਝ ਗਿਆ। ਬੀਰਤਨ ਦੀ ਇਹ ਬਦਰ ਤਕ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਸਾਖੀ ਯਾਦ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਭਾਈ ਕੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਢਾਈ ਲਿਖਵਾਏ ਸਨ ਤਾਂ ਭਾਈ ਕੁਰਦਾਸ ਦਾ ਆਸਣ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਬਣਵਾਏ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਗੀਤ ਲਿਖੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਬੀਰਤਨ ਨੂੰ ਪਾਛਕੀ ਵਿਚ ਸਜਾ ਕੇ ਪਾਲਕੀ ਦੇ ਵਿਚ ਪਾਸੇ ਮੁੜ ਬੈਠਾ ਦੇ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਬੰਨਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬੀਰਤਨ ਨੂੰ ਸੁਖਾਸਤ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉਸ ਬੰਨੇ ਅੰਦਰ ਪਲੰਘ ਤੇ ਬੀਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਆਪ ਨੀਵੇਂ ਬਰਧਾ ਤੇ ਚਾਦਰ ਢਿਛਾ ਕੇ ਬਿਰਾਜਿਆ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਮਾਸ ਬਰ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਵਲੋਂ ਢਾਈ ਘਾ ਤੇ ਢਾਈ ਦੇ ਬੀਰਤਨ ਦਾ ਇਹ ਆਦਰ ਤਕ ਕੇ ਇਹ ਸਾਖੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ 15 ਜਨਵਰੀ 1954 ਨੂੰ ਚਿੱਲੀ ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਸਭਿੰਨ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। 1955-56 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਬਰਧਾਨ ਸੇਵਕ, ਬਾਇਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਮ ਭਰਤ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਅਕਾਲ ਚਣਾਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਠਾਏ ਸਮੇਂ ਕਰੋਲ ਬਾਗ ਬੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਬੁਝਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਭੀ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਯਾਦਾ ਮੁਕਾਬਿਕ ਬੀਰਤਨ ਹੋਇਆ। ਜੋ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਤੀ ਚਾਹਿਆ। ਉਠਾਏ ਦੇ ਸਮਾਧਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਦਾ ਗਾਈ ਭੰਡਾਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਤੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਸੀਂ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਬਦ ਗੀਤ ਤੇ ਬੀਰਤਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਗੁੰਮ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵਿਦਿਆ ਗੁੰਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਸੰਭਾਲੀ ਜਾ ਸਕੇ ਸੰਭਾਲ ਲੈਣ ਦਾ ਸਾਡਾ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਕਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ, ਬੁਰੋਵਿਆਂ ਕਰ ਕੇ

ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਹ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਪਰ ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਡਾਕਟਰ ਤਾਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਕਾਰ ਡਾਕਟਰੀ, ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੱਥ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਭਾਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਪ੍ਰਸੰਨੀਯ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਗੜੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤਾ: ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਇਤਿਅਧਿਕ ਸਨ, ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਕਰਕੇਥਨ ਪੰਜ ਸੈਂ ਬਥਰ ਗੀਤ ਗਾਇਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਛਪਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਇਹ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਦਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। “ਜੋ ਜੋ ਚਿਤਰਹਿ ਸਾਧ ਜਨ ਸੋ ਲੋਭਾ ਮਾਨ” ਬਾਣੀ ਬਾਰ ਹੋਈ ਹੈ ਇਹ ਉੱਪਰ ਲਿਖੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਪਣੇ ਘਰਾਣੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਜੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਵਾਲੇ ਜੋ ਅਸਾਂ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਉਹ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਦੀ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹੀ।

ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਭਾਈਏ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈਏ, ਸਾਰੇ ਫਲਾਫਲ ਕਰੀਬਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਤੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋਸਤਾ ਅਛਾਦੀ ਤੋਂ ਵਿਲਾਖਣ ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦਾ ਭੀ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨੀਏ ਤੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਹੋਏ ਤੇ ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਹਨਾਂ ਕੀਰਤਨ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਫਿਰ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਭਰਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਬਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੁਰਝਾਈ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇੱਥੇ ਵਾਲੇ ਸਮਲ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲੇ ਢਲੇ ਦਾ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਭੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸੇ ਲਈ ਸਿਆਣ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵਕਰ ਤੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਬਣੀ ਆ ਰਹੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਉਹ ਸਚਾ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਹੋਸਤਾ ਅਛਾਦੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨੀਏ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨ ਘਟਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਹੀ ਸੰਕਲਪ ਸੀ।

ਬਾਮ ਬੁਰਾਸੀ ਦਾ ਇਕ ਬਣੀਯ ਬਖਸ਼ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਫਲਾ ਅਤੀ ਸੁਰੀਲਾ ਸੀ। ਉਮਰ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਦਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਬੋਲ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ “ਹਥ ਦੇਣੇ ਰਾਝਣ ਰੰਗਦਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ।” ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਧਨਾਢ ਛੱਕ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਦਾ ਲਾਭ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਾ ਲਾਭ ਮੱਹਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ “ਮਾਂ ਸਾਹਿਬ, ਉਸ ਰਾਝਣ ਦਾ ਕਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ

ਭੀ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।” ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ “ਕੜੀ ਕੜੀ ।”

ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਲਮਰ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਤੇ ਇਸ ਕਲਾ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਲਮਰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਹਨ । ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਪਰਮ-ਪੁਜਨੀਕ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਭੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਅਥਵਾ ਕੁਲਮਰ ਕੀਰਤਨ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਖੁਦ ਭੀ ਨਿਪੁੰਨ ਹਨ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਕਦਰ ਭੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਚਦਾਨ ਬੀਰਤਨੀਏ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਏਂਤੀ ਬਾਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿਟਕਾ ਮਾਤਰ ਇੱਕ ਕੇ ਦਾਸ ਆਪਣੇ ਹੋਂਦ ਭਾਗ ਸਮਰਪਦਾ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸੰਭਾਲ

ਮੀਰਾਂ ਮਦਾਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਸੰਗੀਤ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਦੇਵ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਵ ਨੂੰ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਥਾਈਂ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਅੰਖਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹਿਆਦਾਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੁਰ ਰਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਣੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸ਼ਾਨੀ ਵਿਸ਼ਵਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਈ।

ਮਹਾਨ, ਉੱਜਵਲ, ਭਰਪਾਵਾਨ, ਸੁਰਜ ਸਮਾਨ ਭੋਜ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪਰਦਾਏ ਮੁਕਤੀਦਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਬੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ 9 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਭੰਗ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੱਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸਵੇਰੇ ਦੇ ਵਜੇ ਉਠ ਕੇ ਇਬਨਾਨ ਕਰ ਕੇ 'ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦੇ ਗੀਤਰਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਰਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਇਹ ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਬਰਦ ਪਥ੍ਰਦੇ ਸਨ।

ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਬ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਵਕ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮੁਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗਾਣੂ ਜੀ ਨਾਰੋਂਦਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਥੋਂ-ਢੇਰ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਲਾਕਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਰਕਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸਾਜ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀਆਂ ਵੰਦਨਾਂ ਆਪ ਜੀ, ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਦੇ ਈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਰ ਵੀ ਨਿਖੇਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਕਈ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਨਮਾਨ ਪੂਰਵਕ ਆਪਣੇ ਈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਦਰ ਸਾਹਿਤ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ। ਕਈ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਭਰੂਰ ਚੰਗੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਬੰਧ ਸਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਤਿਰ ਵਿਭਨੂੰ ਦਿਗੰਧਰ ਪੁਸ਼ਪਕਰ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗੀਤਕ ਪਿਆਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਨਜ਼ਾਕਤ ਅਲੀ ਤੇ ਸਠਾਮਤ ਅਲੀ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਚਾਚ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਧਰੁਪਦ, ਧਮਾਕ ਪ੍ਰਤੀ ਅਸਾਧ ਖੂਬੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿਤਾਰ, ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ ਚਿਲਕੂਥਾ ਨਾਮਕ ਠੰਡੂ ਸਾਜ਼ ਬਣੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠੰਡੂ ਵਾਦਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਾਯਾਜ ਵਾਦਨ ਵਿਚ ਵੀ ਥੜੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਸਰੋਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ 'ਅਸਾ ਦੀ ਵਾਰ' ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਭਰਦੇ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਅਲੰਕਾਰ ਅਲੰਕਾਰ ਵਿਚ ਅਲੰਕਾਰ ਅਲੰਕਾਰ ਵੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚ ਨਿਖਿਤ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪਰਭਾਵ ਪੇਸ਼ੀ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗਾਉਣਾ ਆਇ, ਕੁਝ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚਿਰੰਮ ਨਿਯਮਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਬਠਿਨ ਤੋਂ ਬਠਿਨ ਬਿਲੰਮਬਿਤ ਠੀਕ ਦੇ ਵਿਚ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਠੀ ਕੱਧ ਹੋ ਕੇ ਚਾ ਕੇਂਦੇ ਸਨ। ਧਮਾਕ, ਰੀਨਡਾਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਠੇਕਾ ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਭਾਗ ਸਨ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਸਿੰਘ ਗੋਪੂ, ਸਰਦਾਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਆਤਮਾ ਸਨ।" ਆਪ ਖੁਬ 'ਭਾਉਸ' ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਮੰਗਿਆ ਦਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਗਿਆਨੀ, ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।

ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੁਝ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦੇ ਤੇ ਜਵੇਂ ਵੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰਚਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਸਮਝਦੇ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਧਾਰਣ ਤੋਂ ਸਾਧਾਰਣ ਭਰਾਵ ਕੀਰਤਨ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕੁਟ ਕੁਟਿਤਾ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਅਣਰਿੰਜ ਹੈ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਕਨ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਥਮ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮੁੱਖਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਲਦੀ ਜੋਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਜਵਲਿਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ

ਮੱਧ ਕਾਲ ਭਗਤੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਭਭੱਭ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਕੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਗ-ਬੋਧ ਕਰ ਕੇ ਗਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਅਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੰਗੀਤ' ਬਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪੱਖ ਸੰਗੀਤਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਕ ਵੀ ਸੰਗੀਤਕ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੰਤ ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਗਾਉ ਹੋਣ ਦੀ ਕਾਰਣ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰੀਤਭਾਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਰਾਗ-ਬੋਧ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੇਬਲ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਬਲਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਉੱਠਾ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਅੰਕ ਬਣਾਇਆ। ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਹਾਕਸ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾਇਕ ਬਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਆਧਾਰ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਜੀ ਦੀ ਗੱਥੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਾਲ-ਬੋਧ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਪ੍ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਕੇ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਬਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲ (ਸ਼ਬਦ) ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣਤਮਾ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਬਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਬਾਇਨ ਬਿਧੀ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਬਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸੁਣਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤਮਾ ਯੋਗ ਹੈ।

ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੱਲ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਰਥੀ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਇਸ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜਲਤ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਦੀ ਇਕ ਬਾਹ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਲਈ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸੁੰਦਰਾਇਕ, ਏਕ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ।

ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਗੀ ਤੇ ਰਥਾਥੀ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਵਿਚ ਪਰਵੀਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਵਿਚ ਮੁੱਖ 'ਗੁਰੂ' ਭਾਵ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਬਾਇਨ ਰਾਗ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਪ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਥਾਥੀ ਤੇ ਰਾਗੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਚਾਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਬਚਿਤ ਹੈ, ਕਿ ਆਤਮਾ ਰਾਗ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ ਵਾਲੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸਭੋਤਰ ਭਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਜਾਂ ਪੁਰਾਤਨੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਜੋ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸ਼ਬਦਪ੍ਰੀਤੀ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀ ਹੈ।

ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਵੰਗ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈ ਕਿ ਰਾਗੀ "ਸਾਠ"

ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਨ ਨਿਸ਼ ਰਾਗ ਦੇ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਉਸੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹੰਤਰੀ ਸਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਅਾ ਨੂੰ 'ਬਾਨ' ਜਾਂ 'ਨਹਿਰ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਾਗ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਗਾਇਕ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਛਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋਂ ਹੀ ਬਣੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ

ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਨ ਤੋਂ 'ਮਕਰੋਂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਘਮਰ ਜਾਂ ਚਾਰ ਤਾਲ ਦਾ ਠੇਕਾ ਲਗਾ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਗੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਧਰੁਪਦ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ

ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੰਦੀ ਪਛਤਾਲ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਤਾਲ ਵਿਚ ਗੀਤ ਜਾਂ ਧਰੁਪਦ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਧਰੁਪਦ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਸੀ ਜੋੜੀ ਚਾਢੇ (ਤਬਦਾ) ਜਾਂ ਪਖਾਵਜ ਸੰਕਰਗਾਢ ਰਾਗ ਜਾਂ ਸੰਕਰਤ ਖੁੱਢੇ ਹੋਏ ਨਾਲ ਬੰਨ ਵਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਛਕਾਂ, ਪਰਨਾਂ ਆਦਿ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਬਰਾਬਰ, ਕੁਰੂਣ, ਡਿਕੁਣ, ਚੰਕੁਣ, ਆਗ, ਕੁਆਰ ਤੱਖ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਤੇ ਆਖਰ ਵਿਚ ਬਰੂਰ ਹੀ ਨਵੇਂਕਠੇ ਬੰਨ ਨਾਲ ਡਿਹਾਈ ਜਾਂ ਛੱਡਾ ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਧਰੁਪਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੱਡੀ ਅਯਾਨ ਸਠਲ ਜਿਹੀ ਗੀਤ ਤੀਨ ਤਾਲ ਆਦਿ ਦੇ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਬਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਸਾਖੀ ਅਖੰਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਵੀ ਉਸੇ ਰਾਗ ਦੇ ਵਿਚ ਅਠਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਨ ਕੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਹੇ।

ਆਖਰ ਵਿਚ ਉਸੇ ਰਾਗ ਦੀ ਪੋੜੀ ਦਾ ਕੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਰਾਗੀ ਲੈਅ-ਬੰਧ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਆਚਾਰਤਰ ਕਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ "ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ" ਵਿਚ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੁਰੂਆਂ ਵਾਲੀ ਆਨਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਇਕ ਚੜ੍ਹੀ ਅੰਕ ਸੀ ਸੰਗੀਤ ਅਥਵਾ ਕੀਰਤਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਨੋਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲੱਭਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਮਰਿਆਦਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਯਮਣੇ ਤੇ ਨਾਲ ਕਈ ਕਈ ਜੋੜੀਆਂ ਰਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ "ਤਾਉਸ" ਵਜਾਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ।

ਕੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਤੇ ਯਤਨ :

ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੰਦਿਓਂ, ਸ਼ਬਦ ਚੰਤਾਂ, ਪੁਰਾਤਨ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਠੱਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਇਸ ਅਭਿਲਾਸ਼ ਆਨੰ ਦੇ ਕੁੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਤਰ ਕੁਰੂ ਸਿੱਖ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਆਨੰ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਕੀ ਭਾਵਾ ਲਗਾਉ ਸੀ। ਕੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਰਾਗੀਆਂ

ਰਥਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਹਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਰਥਾਬ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਭਾਈ ਤਾਬੂ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਸੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਬੁਲਾਇਆ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਕਈ ਹੋਰ ਰਥਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਬੁਲਵਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਤਾਂ ਵੱਗੋਂ ਦੇ ਚੈੱਡ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਭਾਇਨ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ (ਅੱਜ ਬੌਨ੍ਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ) ਕਈ ਰਾਗੀਆਂ ਰਥਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵੀ ਲਈ । ਮਹਾਰਾਜਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਗ ਦੇ ਰਬਲੇ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਭਾਈ ਬਾਦਰ ਬਖਸ਼ ਤੋਂ ਦਿਵਾਈ ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਪਣਾ ਇਕ ਵਿਦਿਆਲਾ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ । ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਰੂਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਲਈ ਸੰਗੀਤਾਢਾਬੀਆਂ ਭਾਈ ਸ੍ਰੀ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਾਕਿੰਡ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਰਬ ਪ੍ਰਥਮ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਉਸਤਾਦ ਉਦੋਂ ਅੰਗੇਜ਼ ਦੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਲਹਿਮ ਬਖਸ਼ ਭਾਈ ਤਾਬੂ, ਭਾਈ ਨਸੀਰ ਜੀ, ਆਦਿ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਸੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਭਰਨਘਟ ਫੰਡ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ, ਬਾਗ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਦਿਵਾਈ ਉਸ ਦੀ ਆਪ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਹਰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਉਸਤਾਦਾਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਹਰ ਇਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਂਦੇ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਚਾਰ ਨਿਯਮ ਰੱਖੇ ਸਨ : (1) ਸੂਰ (2) ਰਾਭ (3) ਸ਼ਬਦ (4) ਲੈਅ । ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਨਿਯਮਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਨੌਂਬਰ ਛੇਤ ਨਾਲ ਉਹ ਵਧ-ਯੋਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵੇਲੇ ਇਕੱਠੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਛੋਟੀ ਇਕਾਤ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਜੋੜੀ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸੇਫਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੱਲ ਵੇਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੌਂਬਰ ਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪਰਚੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੈਅ-ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਲੱਗ ਸਕੇ । ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੂਰ, ਰਾਭ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਕਿੰਨੇ ਨੌਂਬਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬੇਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਗਮ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਥਾਬੀ ਕੀਰਤਨੀਏ ਭਾਈ ਲਾਲ, ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ, ਭਾਈ ਸੰਦਲ, ਭਾਈ ਮੈਂਦੂ ਪ੍ਰਿਥਾ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਰਥਾਬੀਆਂ ਭਾਈ ਤਾਬੂ, ਭਾਈ ਇਕਾਇਤ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਆਦਿ ਨੂੰ

ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਖਾਸੀਂ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਧਰਨ ਵੀ ਕੀਤਾ।

ਅਨੇਕਾਂ ਪੰਥ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਨੁੱਖੀ ਬਾਅੀਅਤ ਦੇ ਅੰਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅੰਤ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਪ ਮਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾਕਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਤਰਤ ਬੰਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਾਲੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਨਵੀਨ ਬੰਨੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਹਿਯਾਗ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰੂਪਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਸ੍ਰੀ ਬੁਰੂ ਕੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਹੋਲਾ ਮਲੋਲਾ 1985 ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਵਾਨੀ ਦੇ ਵਿਖੇ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਗੀਤਰਤ ਦੇ ਵਿਖੇ ਬਾਗੀ ਜੋੜਿਆਂ ਵਲੋਂ ਮਹਿਮਾਦਾ ਵਿਖੇ ਗੀਤਰਤ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਵਜਾਈ ਗਈ ਬਾਨ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਤ ਮਰਾਨ ਸਿੰਘ, ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਦਰਬਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੁਲਾ, ਸ: ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕੱਠੇ ਹਨ। ਇਸ ਜੋੜੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਨ ਨੂੰ ਵਜਾਇਆ। ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਦੇ ਵਿਖੇ ਭੰਡੋਰ ਬੰਦਨ ਕੀਤੀ। ਭੰਡੋਰ ਬੰਦਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭੰਡਾ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਭੰਡਾ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਲੋਕ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪੋਥੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਦਿੱਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਅਪਾਰ ਰੂਪਾ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਸਤਰੀ ਕੁਝਮਤ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਮਧਾਰੀ ਰੱਖਿਆਂ ਨੇ 400 ਸਾਲਾ ਸਥਾਪਨਾ ਸਮਾਰੋਹ ਦੇ ਵਿਖੇ ਗੀਤਰਤ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਯੋਗ ਨਿਹਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਸਚਾਈ ਹੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸਚਾਈ ਅੰਜ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਗ ਆਸਾ, ਮਾਭ, ਸੂਹੀ, ਵਡਹੰਸ, ਆਦਿ, ਭਗਤ ਦੀ ਭਾਇਕੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਥਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਉਹ ਅੰਜ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਵਿਖੇ ਸੁਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੀਤਾਂ, ਭੰਦ, ਪਤਰਾਭਾਂ, ਅਠਾਹੁਣੀਆਂ, ਵਾਰਾਂ, ਆਦਿ, ਬੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਧੁਨਾਂ ਅੰਜ ਵੀ ਨਮਧਾਰੀ ਬੰਦਰ ਵਿਖੇ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਤੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ। ਸੰਤ ਮਰਾਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ, ਸੰਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਵਾਦਕ ਵਾਦਕ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਆਲਮ, ਪੰਡਿਤ ਕੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੂਬਾ ਦਸੋਦਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਪੁਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧਧਾਣਾ, ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਢੋਲਕ ਵਾਦਕ, ਸੰਤ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਛੋਟਾਰਾ ਵਾਦਕ, ਸੰਤ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਦਰਬਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ, ਸੰਤ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਸਤਰੀ ਗੀਤਰਤ ਵਿਖੇ ਸੰਤ ਦਰਬਨ ਸਿੰਘ, ਮਰਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੋੜਾ ਬਹੁਤ ਯਾਰਸਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਜੋੜੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਗ ਦੇ ਵਿਖੇ ਡਾਕੂੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਮਰਾਣੀ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ ਕੇ ਠੋਸਣਾ ਬੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜ

ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੰਤਰੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਗੀਰਭਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ । ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਧੁੱਪਦ ਵਾਲੀ ਕਾਇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਪਖਾਵਜ਼ ਵਾਦਨ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਕੁਰਮਰ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਬਾਸਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਰਿਆਦਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਬੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਮਰਿਆਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਇਨ ਅਤੇ ਵਾਦਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਅਸਤ ਵਿਅਸਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਬਵੀ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ਸ਼ਰਾਬਦੀ ਯਮੋਟੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਬਣੇ ਮੈਨੂੰ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਬੰਧਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਕਤਵ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਬਾਰੇ ਬਾਰਜਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਉਲੇਖ ਕਰਾਂ।

ਆਪਣੀ ਯੋਭ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਏਨਾ ਕੁ ਚੌਸਟ ਚੀ ਖੁਬੀ ਭੇਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪੰਗਰੀਆਂ ਦਾ ਲੇਖਕ ਉਹਨਾਂ ਸੁਭਾਏ ਭੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਾ ਵਿਚ ਖੜੋਤਿਆਂ ਬੋਰਵ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਦਲਬਨ ਭੀਰੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਕਟਤਾ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਹੈ।

ਇਕ ਸਾਧਾਨਟ ਜਿਹਾ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਅਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਡਾਢੇਰ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੂਬੇ ਦਾ ਸਪੁਰਤ ਹੋਰ ਬਰਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਾਂ ਸਨ ਹੀ, ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਤਾ-ਪਿਤਾਭ ਬਾਝ ਕੀ ਵੀ ਕਿਰਤਾਰਥ ਭੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕੰਥਰਾਂ ਨਾਲ ਸਲੋਹ ਵੀ ਹਿਰਦਿਓਂ ਕੀਤਾ, ਲਝਾਈ ਵੀ ਲਖੀ, ਕੁੱਪ-ਵੱਟੀ ਵੀ ਚੰਦਾ ਸਾਭ ਲੇਖਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਚਿਰ, ਉਸ ਸੁਤਰ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਵਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਾਣ-ਆਧਾਰ ਸੀ।

ਸੁਤਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ-ਪਹਿਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਬਨ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਚਕੁਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵਿ, ਬਾਵੇਂ ਯੋਰਨ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਜਵਾਨ ਭੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੀ ਅਭਾਉਂ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ। ਓਤ-ਪੋਤ ਰਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਵਸ ਹੋਈ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਅਤੇ, ਸਮਰੱਥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਐਸੀ ਰਚਿਅਤ ਖੋਰੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ-ਅਸਰ ਤੋਂ ਵਾਈ ਸਾਭ ਪਹਿਲਾਂ ਚਰਨ-ਆਸਰਾ ਬਾਝ ਕੇ ਜੁਝਾਂ-ਦੁਝਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥੂਖਰਾਂ ਨਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਐਸੀ ਭੰਭ ਪਾਈ ਕਿ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਨਉਰ ਨਹੀਂ। 'ਹੋਰੀ ਨ ਕੁਟੈ ਫੋਰੀ ਨ ਕੁਟੈ ਐਸੀ ਮਾਧਉ ਖਿਚ ਤਈ।'

ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮਹਾ ਸੰਕਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪਦਾਰਥਕ ਗੀਤਾ : ਪਹਿਲਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਵਰਤਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਕਮਨ (1872) ਦਾ ਦੁੱਖਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਬਟਰ-ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਬਿਗਲ, ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ 1857 ਈ: ਦੇ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : 'ਮੁਦਤਾ, ਮੋੜੀ, ਕਰੁਣਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਮਨ ਵਸਾਈ।' ਅਤੇ 'ਜਿਨ ਫਿਲ ਮਾਰੇ ਪੰਚ ਸੂਰ ਬੀਰ ਐਸੇ ਕਉਨੁ ਬਲੀ ਰੇ', ਦੂਜਾ ਸੰਕਟ ਸੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਬਾਰਸ ਦੀ ਅਟਹੱਦ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਵਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਭੇਂ ਲੈ ਹੇਠਲੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਤਕ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਸਾਗਰੂਪ ਇਸ ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ! ਵੇਸੇ ਹੀ ਇਹ ਇਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀ ਆਰਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਭੈਜਲ 'ਚੋਂ' ਪਾਥ ਲੰਘਣ ਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਭਵਿੱਖ ਭਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵਲ ਲੱਗਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ 68 ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਦੋ ਭਾਗ ਭਰੀਆਂ ਜੰਟੀਆਂ, ਸ੍ਰੀ ਮਹਿਲ ਬਣ ਕੇ, ਆਈਆਂ। ਪ੍ਰਥਮ ਮਾਤਾ ਜੀਉਣ ਕੌਰ ਜੀ, ਦੂਜੇ ਮਾਤਾ ਵਰਹਿ ਕੌਰ ਜੀ — ਬਲਾਜ ਦੇ ਸੰਤ ਸੁਭਾਵੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਚਾਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੰਤ ਖੁਸਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਪੁੱਤਰੀਆਂ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਨੇ ਆਸ਼ਾਵਾਚੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਅਤੇ ਖੂਬ ਸੁਆਗਤ ਹੋਇਆ (1887 ਈ:)।

ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਸੁਭਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਨ ਭਰੀ ਰਾਹਤ ਮਿਲੀ ਜਦੋਂ 1890 ਈ: ਵਿਚ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭਾਪੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀਉਣ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਦੀ ਬੈਠਾ ਬਦ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਬੰਦੀਖਾਨਾ ਬਣੇ ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕੰਸਾਂ, ਵਾਸੂਦੇਵ ਘਰ ਖ਼ੁਸ਼ਨ ਜਨਮ ਭਾਗ, ਵੇਸੇ ਸਮੇਂ ਭੈਂ ਵਿੱਲੀਆਂ ਪੈਟੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਕਾਲ ਭੀਨ੍ਹਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹਾਟ-ਖਲਾਵਟ ਅਤੇ ਪਸੰਦ ਆਏ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਲੜਕਿਆਂ ਨਾਲ ਨਿਰਭੈ ਵਿਚਰ ਕੇ ਗੀਤੀ। ਅਲਖ ਆਯੂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਦਸ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਆਇ ਕ੍ਰੋਧ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਧ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਤੌਰ ਪਾਠੀ ਹੋ ਗਏ। ਚਿਤੰਨ ਦਿੱਨਾ ਕਿ ਜੋ ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਾ। ਖੇਡਣ-ਮੱਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਵਿਅਸਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾ ਅਖੁੱਲ ਸੁਣਾਈ।

ਕਿਸੇਰ ਅਕਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਾਇਆ ਸਿਰੋਂ ਉੱਠ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਆਪ ਬੀਦਲ 16 ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਦੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਆ ਪਈਆਂ। ਪਰ ਖਿੱਟਾ ਤਿੱਠਣ-ਭੋਲਣ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗੁਰਬੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਅਕਸ਼ਵਾਹੀ ਦੇ ਹੋਰ ਖੋਲ੍ਹ ਹੱਟ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵਨ ਸੰਜਮ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੰਮ ਆਪਣਾ ਕੇ ਬਠਿਨ ਰਪੱਸਿਆ ਵਲ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਖੇਡ ਸਾਥੀ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਜਾਧਾਰਣ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਫਿਕਰਮੰਦ ਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗੇ — ਧਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਹੋ ਪਿਆਰਾ ਸੀ ਜੋ ਉਥੇਰੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਵਧੇ।

ਸਮੇਂ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਾਰਨ ਬੀੜੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਿਖਾਰ

ਸਿਖਰਾਂ ਤਕ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੁਆਮੀ ਤਾਂ ਸਨ ਹੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਰਾਕੜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਿੱਤ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸਰਵਾਂਗੋਤ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਧਨੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪ ਜੀ ਸਦਾ ਸਾਦਗੀ, ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਜਤਾ ਦੇ ਰਸ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਿਛ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮੌਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਣਨ ਕਰਾਂਗਾ।

ਓਦੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ 38 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿਰਜੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਿਦਿਆਲਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਾ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ 10 ਸਾਲ ਤਕ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਦੀਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮਿਆਰ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਉਚੇਰੀ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬਾ ਹੋਟ ਦਾ ਠਾਢ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਗਿਆ।

1935-36 ਦੇ ਸਾਲ ਸਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਥਾਪਤ ਸੁਵਿਵਸਥਰ ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਾਲਾ ਦੀਆਂ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਮੇਰੇ ਸਪੁਰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮੈਂ, ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ, ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਕੱਲੀ ਕੱਲੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦੇਣ ਹਿਰ ਸ੍ਰੀ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਥਰ ਹੁੰਦਾ।

*

ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਘੋੜ ਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਤਾਂ ਕੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੁਰੂ-ਸਿੱਖ-ਪਰੰਪਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵਰੰਸਾਏ ਜਿੰਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰੀ ਦੁਨੀਆਂ। "ਭੰਗਰਿ ਦਫ਼ਤਰਿ ਭੰਗੀਐ ਯਸੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖੀਰਿ ਆਆਲੀ" "ਲੰਕਾ ਚਲੇ ਕੁਰ ਸਥਾਇ ਹਰਿ ਭੋਇ ਨ ਆਵੀ ਖਟੀਐ।" ਅਤੇ "ਭਿਨਕੇ ਕੁਰੇ ਜੀਨ ਪੁਰਖੀਰ ਸਭਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਰਿ ਜਿਨੀ ਕੁਰਮੁਖਿ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸੰਤ ਬੁਝਿ ਜਾਣੇ" ਕੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਕੁਰਾਂ ਸਾਡੇ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਚੰਸਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਟ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘੋੜੀ ਨੇ, ਉਸੇ ਵਾਂ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਭੀਤਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੀ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਓਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਰੂ ਘਰ ਘੋੜੇ ਪਾਲਦਾ-ਸੰਭਾਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜੇ ਚੱਲ ਕੇ, ਦਸਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਤਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ 'ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ' ਕਰ ਕੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ, ਸ: ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਥਲ ਪੁਰੋਇ ਵਲੋਂ ਭੋਟਾ ਭੀਰੀ ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ ਆਪਣੀ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰਵਾਨਿਤ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਘੋੜਸ਼ਾਲਾ-ਅਸਰਵਲੀ ਦਾ ਡਿਕਰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਦੁਰੀਤ ਪਸ਼ੂਆਂ ਬਾਰੇ ਉਲੇਖ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਇਸ ਕੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਦੀ ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਨ੍ਹੀਂ-ਚੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਕੁਰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਉਪਕਾਰ ਕਰ ਗਏ। ਉਹ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਇਕ ਪੁਸਤਿਕਾ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਪਸ਼ੂ-ਪਾਲਨ ਦਾਦਮ, ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਕਸ਼"। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਬੀਤੇ ਦੇ ਹੁੰਦਲਕੇ ਵਿਚ ਕੁਰ ਤਕ ਝਾਰ ਪਾਣ ਦਾ ਅਫਸਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਲਪਣਾ ਦੀਆਂ ਚਾਦੀਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਣ ਦੀ ਵਾਂ ਬਜਾਰਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਿਕਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਮਿਲਵਿਆ ਡਪਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਲਿਖਣ ਦੇ ਰੋਰ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਛੱਡਿਆ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਸਥਾਨ ਘੋੜਸ਼ਾਲਾ ਨੂੰ। ਇਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਘੋੜੇ-ਘੋੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਵੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਖੋਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਤਾਲ ਅਤੇ ਵੇਰ ਰੋਜ਼ਾਂ ਅਰਥਾਤ ਘੋੜ ਦੇਣ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਧਾਰਣਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ ਮੈਂ ਘੁੜ-ਸ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਵਿਵਰਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

•

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਕੂਲੀ ਭਾਲੀਮ ਦੀ ਚਰਚਰ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨੀਂ, ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਦੇ ਪ੍ਰਥਮ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ, ਸਕੂਲ ਕਾਲਿਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਸਨ, ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਰਟ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਲੀਮ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਸਤੂਆਂ, ਫੈਰਟ-ਬਚਹਿਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਬ ਭਾਰ, ਆਦਿ, ਦਾ ਵੀ। ਤਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿੱਜੀ ਬਸੀਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲਦੇ ਵੇਰ ਜਾਣਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਸਦਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ।

ਜਦੋਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਹੋਥ ਦੀ ਅੱਖ ਖੁਲ੍ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘੋੜਦੋੜਾਂ ਵਿਚ ਗਹਿਰੀ ਹੁਚੀ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੀ ਘੋੜਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਘੋੜੇ ਤਿੰਨ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਕਾਰ ਨਾਲ ਵਰਤੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ। ਇਕ, ਚੁ ਕੁਰੂ ਕੇ ਵੇਰ ਵੇਰਿਆਂ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਸੂਬਿਆਂ, ਸੰਤਾਂ, ਮੰਤਰਾਂ, ਜਥੇਦਾਰਾਂ, ਆਗਿਆਂ ਅਤੇ ਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹਿਰ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਦੂਜੇ, ਸਾਧਾਰਨ ਘੋੜੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਡਿਊਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਰੂ ਕੇ ਲੰਘ ਰਾਸਤੇ ਅੰਨ, ਦਾਲਾਂ, ਆਦਿ, ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਵਾਸਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਤੀਜੀ ਭਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰ ਨਾਲ ਖਰੀਦੇ, ਪਾਠੇ ਅਤੇ ਸਿਧਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੋਜ਼ਾਂ ਦੇ ਮੇਦਾਨ ਵਿਚ ਬਮਰਕਾਹ ਬਰਦੇ।

ਹੈਸ ਭਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਛਿੰਦੇ ਅਤੇ ਕੀਮਤੀ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਬਾਗਦਿਦਾ ਪਰ ਸਾਦਾ ਅਸਰਬਲ ਸਨ। "ਸਾਦਾ" ਬੁਝਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪੀ ਅਤੇ ਅਦੁਰੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੁਕਤਾ ਯਾਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ : ਥੋੜੇ ਤੋਂ ਦੁਰੇ, ਸੰਭਲ ਕੇ ਚਲਦਿਆਂ ਬਹੁਤੇ ਵਲ ਜਾਓ, ਐਸਾ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਤੇ ਠੱਪਾਂ ਲਗਾ ਦਿਓ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕੋਲ ਕੱਖ ਨ ਥਰੋ। ਗਰੀਬੀ ਤੋਂ ਅਮੀਰੀ ਵਲ ਬਧਣਾ ਸੁਖਚਾਈ ਹੈ, ਅਮੀਰੀਓਂ ਗਰੀਬੀ ਵਲ ਖਿਜਾਉ ਬੜਾ ਹੇਠੀ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਿਖੇ ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਾਲਾ ਅਤੇ ਬਿਬਧ ਸ਼ਾਲਾ ਹੈ, ਵੇਰ ਕਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਛੋਟੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਮਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅਸਰਬਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੂਦਾ 'ਨਿਰੰਤਰ ਵਰਨੀ ਮੰਦਰ' ਦੇ ਨੇਕਿਓਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਛੱਲ ਛੱਪਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ, ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਤਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੀਮਤੀ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਕਮਰੇ ਸਨ। ਉੱਚੇ ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਾਲਾ, ਅੱਜ ਵਾਲੀਆਂ ਗੋਬੀਆਂ ਖੁਰਲੀਆਂ

॥

ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੀ।

1947 ਈ: ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਛਾਈਨ ਮਗੀਦੀ ਫਲੀ ਰਚ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮੁਖ ਕਾਰਜਸ਼ਾਲਾ ਬਣ ਗਈ। ਸ਼੍ਰੀ ਚੌਢੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮਸਾਂ 5-7 ਏਕੜ ਛਾਈਨ ਹੀ ਸੀ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਨੀਰੇ ਥਾਰੇ ਲਈ; ਦੂਜੀ ਜਲਹ ਸੀ ਨਹਿਰ ਸਰਹਿੰਦ, ਅਰਥਾਤ, ਠੀਠੇ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਕੋਲ ਪਿੰਡ ਪੁਨੀਆਂ ਦੀ 7 ਏਕੜ ਫਰਸ਼ੀ। ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਤੀਜੀ ਥਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ, ਟਿੱਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਲਮ ਤੇ 1220 ਏਕੜ ਦੀ ਭੀੜ ਛਮਾਗੀ। ਏਥੇ ਬਹੁਹਤ ਸਮੇਂ ਘੋੜੇ ਵੀ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਬਰਸਾਤ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅਨ-ਉਪਜਾਊ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਇਹ ਖੁਫ਼ੀ ਚਰਾਫਾਹ ਸੀ। ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰੂ ਕੇ ਲੋਗਰ ਲਈ 60 ਏਕੜ ਛਾਈਨ ਰਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੀ ਕਰੀਬ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਲਾ ਮੁੱਠੇ ਵੰਡ ਦਿਤੀ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਛਾਈਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਦੇ ਮੁਰੰਬਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਜੋ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਉਨਤੀ ਥਾਰੇ ਸੋਚ ਲਿਆ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਪਸ਼ੂ ਖਾਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਘੋੜਖਾਲਾ ਵੀ ਏਥੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਤਕੜੇ ਸਿਰਫ਼, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਸੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿੜ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਆਬਾਦ ਹੋਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਘੋੜਖਾਲਾ, ਪਸ਼ੂ ਖਾਲਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉੱਜੜ ਕੇ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਸੋਥਾ ਏਥੇ ਅੱਜੇ ਸਮੁਦਾਏ ਖੋਲ੍ਹ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਮੁਢਲੇ 3-4 ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਅਗਾਊ-ਭਜਾਊ ਤਬਲੀਫ਼ਾ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸਿਖ ਅੰਗ ਨੂੰ ਸਮਰਿਥੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੇ ਵਧ ਫੁਰੇ।

ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਫ਼ਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੋੜਖਾਲਾ ਦਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਉਪਯੁਕਤ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਸੀ ਨ੍ਹਾਰੰਗ ਵਿਖੇ ਜੰਤ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੰਥਕਾਂ ਵਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸ: ਬਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨਵਾਇਫ਼ ਸਿੰਘ ਵੀ, ਡਾਊਟੀ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਵਲ ਲਾਂਚੀ ਸਤੜ ਤੇ ਵਿਸਾਫ਼ ਕੋਠੀ। ਰੋਸ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਏਥੇ ਫ਼ਰੂ ਸਮਾਂ ਪਾਲੇ-ਸੰਭਾਲੇ ਤੇ ਸਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਮਰੀ ਖੋੜਿਆਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਜਲਹ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਇਹ ਖੁਸ਼ ਚੌੜ ਦਾ ਖੋੜ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਭੇਦ ਦੀ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਕੀਮਤੀ ਘੋੜੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅਸਰਬਲਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਵਾਰ ਜੀਵਨ ਕੁਝਾਰਥੇ। ਏਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹਨਾਂ ਰੋਸ ਜੇਰੂ ਖੋੜਿਆਂ ਲਈ ਮੌਜਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਥਾਨ-ਅੰਕੁਣ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ — ਮੰਡੀ (ਧਿਆਵਲ), ਫ਼ਿਮਲਾ, ਬੰਬਦੀ, ਬੰਜਲੋਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਝੀਆਂ ਠਾਧਰਾਂ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਕ ਘੁੱਚ ਦੀ ਫ਼ਸਾਈ ਨਾ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਨੁਕਰਾਬੀਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਖੋੜਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਚੀ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਬਹਾਨਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿੰਨ੍ਹ ਕਰਥੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਚਲਾਉਣ ਥਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਥੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ: "ਅਸਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਏਥੇ ਫ਼ਕਤ ਫ਼ਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਥਮ ਸਮਰਪਣ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਰੋਸਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਕੇਵਲ ਉੱਚੇ ਸੰਪਰਕਾਂ ਲਈ ਹੈ ਤਾਕਿ ਲੋਕਰਸ਼ਾਹੀ ਸਾਥੇ ਤੇ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਬਰਤਾਰਵੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਤ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਦੇ ਦਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ਅਤੇ

ਉਹ ਬਿੰਨਾ ਕੁ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਿਮਾਇਤੀ ਹੈ। ਰੋਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜੇਤੂ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹਾਂ।”

■

ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਬਰਧਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਸੁਖਾਮੀ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਥ ਅੱਤੀ ਨਸਲ ਦੇ ਦੁਹੇਲ ਘਰੂ, ਸਫਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਲਈ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ, ਆਦਿ, ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਪਰਿਪਾਟੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸਬਾਪਤ ਕੇਂਦਰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਜੀਵ ਤਕਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਬੀਰਿਆ ਅਲੰਕਾਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਦੂਬਿਆ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਸਾਰੇ ਸਾਰੇ ਜਾਮਾਨ ਨਾਲ ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ। ਰੋਸਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਸਮਝਾਣੀ ਸ: ਖਾਮ ਸਿੰਘ ਕੱਲੇ ਵਾਲੇ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਹੁਣ ਮੇਰਠ (ਯੂ. ਪੀ.), ਸੰਤ ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬਾਬੀ, ਆਦਿ, ਅਤੇ ਬਾਰ ਦੇ ਸਿਖ ਦੁ ਆਪ ਦੇ ਖੁਤਦੇਤ ਦੇ ਚੇਕ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਸਨ, ਉੱਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਭੇਟ ਕਰਦੇ। ਬਦੀ ਵਾਰ ਮਾਲਕਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਵੇ ਮੁਰਾਦੇ, ਵੱਦਖਾਣੇ ਅਤੇ ਅਣ-ਸਿਧਾਏ ਘੋੜੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਹਿਰ ਤਿਆਵੇ ਜਾਂਦੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਪਿਆਰ ਪੁਰਬਾਰ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਪਰ ਅਲੰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਲੱਤਾਂ ਨਾਲ ਘੁੰਟ ਕੇ ਹੀ ਭਿੱਢ ਕਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਵਿੱਜ ਸਵਾਰ ਦੀ ਰਾਕਰ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਮੁਤਾਏ ਰਵਾ ਹੋ ਕੇ ਕੂਰ ਪੈਂਦੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਕੁਣ ਬਲਬੀਲ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰਾਬ ਅਤੇ ਸਫ਼ਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਨਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ 200 ਬਾਦਾਮ ਗਿਰੀ 10-11 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਹੜ ਕੇ ਚੁਆਨੀ ਸਮੇਂ ਰੰਗਨਾ ਛਕਦੇ ਰਹੇ, ਅਤੇ 500-500 ਭੰਡ ਬੈਠਕ ਤਾਂ ਛਾਵਦੇ ਹੀ ਭਗੋਆਂ ਟਿੱਡਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਥੀ ਨਾਲ ਭੇੜ ਕੇ 76 ਵੱਕਰ ਲੈ ਆਉਂਦੇ। ਇਸੇ ਬਾਰਨ ਪਛੇਖਿਆ ਲਈ ਸਵਾਰੀ ਹਿਰ ਅਤਥ ਘੋੜੇ ਆਏ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਕੇ ਰਾਹ ਪਏ, ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਲੰਖ ਲਾਗ ਜਾਵੇਗਾ।

■

ਘੋੜਬਾਣਾ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤਾਂ 1912 ਈ: ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰੀਰ ਕਰ ਕੇ 21-22 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਨਵਜੁਵਕ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੇਟਾ ਕਾਜੀ ਮਾਨ ਤੋਂ ਇਕ ਬਲੋਚੀ ਨਸਲ ਦੀ ਘੋੜੀ ਖਰੀਦੀ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਸੇ ਨਸਲ ਦਾ ਇਕ ਘੋੜਾ ਮੁੱਲ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਲੋਚੀ ਨਸਲ ਦੀ ਬੁਧਤਾ 1920 ਈ: ਤਕ ਬਰਕਰਾਰ ਰਖੀ।

ਆਪਣੀ ਪੁਸ਼ਟਿਕਾ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਘੋੜ-ਦੋੜ ਵਲ ਉੱਢਿਤ ਆਪ 1925 ਵਿਚ ਚੋਂਦੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਸਲ ਦੇ ਉਮਦਾ ਵਲਾਇਤੀ ਘੋੜੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਮਰਬਣਾਂ ਦੇ ਬਿੰਨਾਧ ਬਣੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਘੋੜਾ ‘ਕਾਜ਼’ ਨਾਂ ਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਰੰਤਰ 1926, 1927 ਅਤੇ 1928 ਈ: ਵਿਚ ਜਿਯਾਲਾ ਦੋੜਾਂ ਜਿੱਤੀਆਂ। 1929 ਈ: ਵਿਚ ਇਸ ਯਾਦਗਾਰੀ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਗਿਲਾ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਕਿ ਗਿਲਾ ਬੋਰਡ ਅੱਤੀ ਨਸਲ ਦੇ ਘੋੜੇ-ਘੋੜੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰ-ਕਰਵਾ ਸਕੇ।

ਉੱਚੇ ਲੈਮੇ, ਸੁਡੋਲ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੁਖਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਰੋਸ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰੋਬਾਮੀ ਜਾਂ ਘਸ਼ੀਨੋ ਦਾ ਕਦਾਈਦਾਰ ਲਾਗੇ ਬੈਠਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ

■■■

ਚੜ੍ਹਤ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ। 1936 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ “ਜੈ ਭਾਰਤ” ਨਾਮ ਦਾ ਘੋੜਾ ਸਰਗੰਧਾ ਸਟੇਡ ਨੇ ਵੱਢੀ ਸਲਾ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ 100/- ਵਿਚ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਖਰੀਦ ਤੇ ਰੋਸ ਕਲੱਬ ਡਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅੰਗਰੇਜ਼, ਮਿ: ਟੇਲਰ (ਵੈਟਰਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ) ਨੇ ਬੜਾ ਨਕ ਮੂੰਹ ਵੱਟਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ “ਯੇਹ ਕਿਆ ਲਾਏ ਹੈ”, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੂਨ ਸੁਧਣਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲੀ ਸੂਝ, “ਜੈ ਭਾਰਤ” ਕਲ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਯਜੁੱਥ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਨੇ ਉਸ ਭਰੀਸ਼ ਘੋੜੇ ਦੇ ਹੋਰ ਤਾਂ ਖਈ ਦੇਤਾਂ ਜਿਰਧੀਆਂ ਯੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ, 1940 ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਰ੍ਹੇ ਦੇ ਦਿਨ, ਲੋਡੀ ਇਨਲਿਥਰੀ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਦੀ ਮਾਣ-ਮੰਗੀ ਬੇਡਮ, ਦੀ ਸੁਪੀਰੀਅਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਘੋੜੀ ‘ਟੇਅਰਨ ਕੁਈਨ’ ਨੂੰ ਚਾਕੀ ਬਾਨੇ ਚਿੱਠ ਕਰ, ਭੱਠਭਾ ਕੱਪ ਜਿਤ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਲਾਨਾ ਪਾਰਖੂਆਂ ਦੀ ਹੈਰਤ ਕੁੰਮ ਹੋ ਗਈ। ਮਿ: ਟੇਲਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਰੇ ਬਥਾਣੇ ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁਧੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਭੱਤ ਦੇ ਮਨੁੱਖ-ਇਸਤਰੀ, ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨਹਿੰਦੀਆਂ ਕਰ ਕੁਚਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਦੀ ਪਰਨੀ ਦੀ ਖੋਜੀ ਸਤਿਗੁਰਾ ਦੇ ਘੋੜੇ ਨੇ ਕਾਹਦੀ ਜਿੱਤੀ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਭਹਿਰੀਸ਼ ਆਖਾਈ ਦੀ ਸੰਭਾਵਣਾ ਜੋ ਦੀ ਭਵਿਖ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। “ਜੈ ਭਾਰਤ” ਨਾਮ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਨਿਖਾਇਕ ਸੀ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਰੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਰੇ ਕਿਆਨ ਦੀ, ਕੱਟੀ ਸਮਝਾਈ ਕਾਹ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ। ਨਿਮਾਣੇ-ਨਿਰਾਵੇ ਵੱਟ੍ਹਆਂ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਪਾਰਖੂ ਅੱਖ ਨੇ ਖਰੀਦਣਾ, ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਸਿਖਲਾਈ ਨਾਭ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਨਸਲਦਾਰ ਘੋੜੇ-ਘੋੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨਾ — ਇਹ ਸੀ ਪੈਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਮਾਣ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਾਰਖਾਈ ਨਰਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਅੰਗਤਲ ਵਿਚ ਡਿਪੋ ਕੁਣ-ਕਰਨਾ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦੀ, ਵੇਰ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹ ਅਤੇ ਕਿਲਪਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨ ਚਾਹਿਆ ਮੁੱਢ ਪੁਆ ਲੈਂਦੀ।

1928 ਵਿਚ ਕਾਨ੍ਹਵੀਰ (ਇੰਗਲਿਸ਼) ਨਸਲ ਦੀ, ‘ਬੀਹਟੀ’ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਘੋੜੀ ਖਰੀਦ ਕੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨਸਲ ਦੇ ਘੋੜੇ ‘ਆਕ ਬੋਰਨ’ ਨਾਭ ਮਿਲਾ ਕੇ ‘ਬਾਠੀ’ ਨਾਂ ਦਾ ਵਢੇਰਾ ਲਿਆ। ‘ਬਾਠੀ’ ਨੇ 1937 ਵਿਚ ਡਾਹੌਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ਦੇੜ ਜਿੱਤ ਕੇ ‘ਪ੍ਰੋਡਿਊਸ ਕੱਪ’ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਇਹਦੀ ਮਾਂ ‘ਬੀਹਟੀ’ ਖੁਦ ਭਡੀ ਹੈਰ ਚੌਝਾਬ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਡਾਹੌਰ ਜਿਮਿਆਨਾ ਦੇੜਾਂ ਵਿਚ 4 ਵਰਡਾਬ ਭਾ ਵਾਸਲਾ 41 ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਦੇੜ ਕੇ ਬੀਜਾਬਡ ਕਾਲਿਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਇਹਦੇ ਕੱਚੇ ‘ਬਾਠੀ’ ਨੇ ਅਧ-ਨਸਲਾ ਅਰਕਾਤ ਹਾਵ ਕ੍ਰੈਡ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ, ਕੁਲ ਕ੍ਰੈਡ ਭਾਵ ਪੂਰੇ ਨਸਲਦਾਰ ਘੋੜਿਆਂ ‘ਯੇਗ ਮਿਜਸ’ ਅਤੇ ‘ਕਿਟਨ ਭਾਹ’ ਨੂੰ ਰੋਸ ਵਿਚ ਪਰਜਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇੱਜ ਹੀ ‘ਸਪਾਰਟਰ’ ਟੀ. ਥੀ. ਟੀ. 1929 ਵਿਚ ਮੁੱਢ ਲਈ। ਇਸ ਨੇ ‘ਜੰਮੂ’ ਅਤੇ ‘ਮਰਹੈਂਟਸ’ ਕੱਪ ਕੇ-ਮਿਲਾਭ ਦੇੜ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਤੇ।

ਪਿੱਛੇ, ਜਿਹਰ ਹੋਠ ਆਵੇ ‘ਜੈ ਭਾਰਤ’ ਦੇ ਸੱਤੇਲੇ ਭਾਈ ‘ਬਾਠੀ’ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਪਾਰਖੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 100/- ਵਿਚ ਹੀ ਖਰੀਦਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਸਾਂ ਕੱਪ ਕੱਪ ਦਰਜਿਆ ਤੇ ਚਹਿ ਕੇ ਜਿੱਤੀਆਂ। 1944 ਵਿਚ ਇਹ ‘ਪੰਜਾਬ ਕੱਪ’ ਰੋਸ ਵਿਚ ਦਿਲਾਈ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ 20,000/- ਮੁੱਢ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾ ਵੇਚਿਆ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਸਤਿਗੁਰਾ ਨੇ ‘ਬਾਠੀ’ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਲੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਭੋਰ, ਭੀਮ, ਵਿਜੈ ਭਾਰਤ, ਬੈਲ ਅਤੇ ਬਾਟ, ਖਾਟ, ਖਾਟ, ਖੋੜੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਸਤਬਲਾਂ ਦਾ ਬਿੰਗਾਰ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਰੋਸਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਅਤੇ ਦਾਮ ਅਰਜ਼ਿਤ ਕੀਤੇ। 'ਬਾਟ' ਦੀ ਪੇਂਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਭਿਕ ਨੇ ਕੇਵਲ 300/- ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 20,000/- ਵਿਚ ਵੇਚਿਆ। ਅੱਛੋਂ ਜਾਂ ਕੇ ਇਸੇ ਦਾ ਮੁੱਲ 70,000/- ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਤਮ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਟੈਲੀਅਨ (ਘੋੜੀਆਂ ਮਿਲਾਟ ਲਈ) ਦੇ ਰੋਰ ਤੇ 'ਸਿਲੈਕਟਰ' ਘੋੜਾ 10,000/- ਤੋਂ ਅਗੀਦਿਆ। ਇਹੋ ਘੋੜਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ 70,000/- ਮੁਕ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਸੰਜਮਧੀਲ ਸਤਿਗੁਰੂ 'ਸਿਲੈਕਟਰ' ਦੀ ਨਸਲ ਦਾ ਅੱਛਾ ਰਿਕਾਰਡ ਦੇਖ ਕੇ, ਉਸਦੇ ਇਕ ਬੇਸ ਵਿਚ ਲੰਬੇ ਹੋ ਜਾਣ ਬਾਨਨ, ਮਰੀਦ ਲਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਅਸਤਬਲ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਦੇ ਚੰਚੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਰਨ ਹਿਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਘੋੜੇ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੱਬਦੀ, ਮਦਰਾਸ, ਇੰਲੀ, ਖਾਟ, ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ 6,000/- ਤੋਂ 10,000/- ਤੱਕ ਵਿਕਦੇ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ ਘਰੂ ਭਾਣਾ ਦੀ ਪੁਸਤਿਕਾ ਵਿਚ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਰਸਵੀਰ 'ਸਿਲੈਕਟਰ' ਦੀ ਦੇ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਣ ਰਖਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ 'ਡਾਇੰਗ ਭਰਲ' ਘੋੜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਨਿਕਾਜਿਆ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਪਲੈ ਕੇ ਫੇਟੇ ਸੁਹਾਦੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਪੁਸਤਿਕਾ ਵਿਚ ਚਿਤ੍ਰ ਦੇ ਡੋਰ ਤੇ ਰੋਰ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਥਾਨ ਦਿਤਾ। 1957 ਵਿਚ ਇੰਲੀ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸਰਕ ਭਾਰਤੀ ਘੋੜ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਟੀ, ਭੀ, ਈ, ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ 'ਡਾਇੰਗ ਭਰਲ' ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਆਈ।

ਹੋਰ ਭਾਓ, 'ਬੈਂਡ ਫਲੈਗ' 1957 ਵਿਚ 10,000/- ਤੋਂ ਅਗੀਦਿਆ। ਇਸਨੇ ਜੀ ਰਕਮ, ਕੁੱਛ ਢੇਡਾ ਵਿਚ ਜਿੱਤੀ ਉਸਦਾ ਜੋੜ 1,29,000/- ਹੈ। 'ਵੈਲਵੇਅਰਲੇਡੀ' ਨਾਮ ਦੀ ਘੋੜੀ 5,000/- ਤੋਂ ਮੁੱਲ ਲਈ, ਉਸਨੇ 67,000/- ਦੀਆਂ ਰੋਸਾਂ ਜਿੱਤੀਆਂ। 'ਵੀਅਨ ਬ੍ਰਕ' ਘੋੜਾ 5,000/- ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਇਸਨੇ ਢੇਡਾ ਵਿਚ 36,000/- ਦੇ ਵਿਨਾਮ ਜਿੱਤੇ।

ਉਪਰਲੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਰੀਦੇ ਘੋੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਘਰੂ ਧਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਅਰਚਣ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਿੰਨ ਵਾਂ ਢੇਰੇ। ਪਹਿਲੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀਆਂ ਬਹੁਰਾਂ ਨੂੰ, ਦੂਜੇ, ਦਿਆਨਵਾਈ ਨਾਲ ਖੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਬੁਢਰੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰੀਬ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮਾਦੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਹਿਤ ਦੇਣ ਨੂੰ, ਤੀਜੇ ਵਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਪਯੁਕਤ ਘੋੜੇ ਜਾਂ ਘਰੂ ਦੀ ਅਗੇ।

ਆਓ ਘੋੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਬਾਝੀ ਕਦੇ ਮਾਣ ਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਥੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਕੜੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਲਈਏ ਜਿਹੜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਘੁੜਸ਼ਾਲ ਦੀ ਬੋਝਾ ਸਨ : ਪੁਨਮ ਕਾ ਚਾਢ, ਪਦਨ ਦੇਵ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੈਲ, ਨਵੀਸ, (ਸੀਵਿੰਡ) ਜੀ ਭਾਰਤ, ਭਾਰਤ, ਬਾਝੀ, ਬਾਟ ਅਤੇ ਦਿਨੀ ਭਾਰਤ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਮਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਖ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਆਖ਼ਰਾਂ ਦੀ ਬਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਸਥਾਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ, ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਕਰ ਵਿਖੇ ਘੋੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਘਰੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਪ ਹੀਂਡ ਕੁਆਟਰ ਵਿਖੇ ਪਧਾਰਦੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰਜਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂਸਤ ਪਾਏ, ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ। ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਠਨੀਂ ਰੋਸ ਪੁਸਤਕ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚੰਡਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ। ਆਪ

ਜੀ ਪੈਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟ ਬਿਰਤਾਵ ਨੂੰ ਦਰੰਤ ਪਕੜ ਲੈਂਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਚੰਗੇ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੇ 'ਚੋਂ' ਬਹੁਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਉਹ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਅਤੇ ਸੁਧਤਾ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦੇ, ਬਾਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।

ਹੈਸਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰ ਠੰਦਿਆਂ ਕੋਇਆਂ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਦਾ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਰਹੇ। ਪਰ ਦੋ ਕੁ ਵਾਰ ਐਸਾ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੰਡ-ਦਿਤਕਰਾ ਵੇਖ ਕੇਸ ਕਲੱਬਾਂ ਨੂੰ ਅਠਵਿਚਾ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਉਮਰਾਨ ਦੀ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਭਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਛੜਲ ਦਾਦ, ਜ਼ਿ: ਲਾਇਲਪੁਰ ਆਦਿ। ਥੰਦੈਂਸ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਵਲ ਹੱਟ ਕਰ ਕੇ ਹੋਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿਆ ਮੰਗਣੀ ਪੈਂਦੀ ਅਤੇ ਵੇਰ ਕੀ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਦਾ। ਭਾਜਾ ਛੜਲਦਾਦ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਮੌਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਘੋੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮਿਆਲ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਖੁਸ਼ਬਾਣਾ ਦੀ ਰਨੈਂ ਮਨੈਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੱਥ ਤੇ ਖਰੇ ਉੱਤਰੇ। ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਚਰੋੜਾ ਈਸਟ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਹਿਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਸਤਬਲਾਂ ਦੇ ਵਡਾਦਾਰ ਮੁੰਤਹਿਮ ਕੀ। ਚਰੋੜਾ ਈਸਟ ਸਿੰਘ ਹਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਡਾਲਾ ਜੰਗਲ ਦੇ ਜੰਮ ਪਲ ਸਨ। ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਰੂ ਘਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਦਿਕ ਹੋਰ ਵਡਾਦਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਸੀ ਸ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ। ਉਹ ਠੰਮਾਂ ਸਮਾਂ ਖੁਸ਼ਬਾਣਾ ਦਾ ਮੁਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਦੀਸੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ ਖੋੜੇ ਦੁਝਾਣ ਦੀ ਬਣਾ ਅਰਥਾਤ ਜਾਕੀ ਪੁਣਾ ਸਿੱਖਿਆ। ਵੇਰ ਉਸ ਦੇ ਹਰ ਚੌੜ ਸੇਵਾਨ ਵਿਚ ਵੇਨੀਂ ਵੀਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਖੋੜ ਸਵਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਾਤਰੂ ਜਿਹੇ ਵੇਦੇ ਨੂੰ ਰੱਕਣੇ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਧਨੀ ਮਾਨੀ ਵੀ ਮਗਰੋਂ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਹੈਸਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵੇਨੀਂ ਧੰਧ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਅਜੇ ਖੋੜੇ ਤੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਠੰਡਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਅਗਾਉਂ ਧਰਨਿ ਰੇ ਜਾਂਦਾ। ਬਰਤਾਂ ਲਾਟ ਵਾਡੇ ਚੌਕੀਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਪਾਸਕੂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਵਲ ਪਾ ਦਿੰਦੇ। (ਇਸ ਦੀ ਅੱਲ 'ਚੀਕੂ' ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਸੀ)।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਤ ਕੁਰੂ ਕੀ ਖੁਸ਼ਬਾਣਾ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਭੋਜ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਰਾਕਰ ਦੇ ਵਖਾਵੇ ਦੀ ਲੱਗ ਹੁੰਦੀ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਪੂਰੇ ਤਾਕਿਆਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦਾ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ। ਸ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਹਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਚੌਲੋਕੇ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨੇ ਸਿਤਾਰਿਆ ਜਿੰਨਾ ਉੱਚਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਇਸ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਸਰਸਾ ਰਿਕ੍ਰੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸੰਤ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਮੁਖ ਵਸਿਆ ਵਸਿਆ ਹੈ।

ਭੌਜਾ ਆਦਮੀ ਸ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚੌੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਕੀ, ਬੇਰ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਕੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਸੇਵਕਾ ਮਾਤਾ ਦਿਆਲਾਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕਲੋਰਾ ਦੁਹਤਾ ਸ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦਿੰਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਰੋਗਾਨਾ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਖੋੜੇ ਦੁਤਾਂਦਾ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਦਾਲੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਰਿਹਾ। ਸ: ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਵਕਾਸ ਕ੍ਰਿਸਟ ਪਿੰਡੇ ਇਸੇ ਬੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਰੂ ਕੇ ਅਸਤਬਲਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਕੀਤੀ।

ਚੋਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮੁਨੀਮ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ਸੱਜਣ। ਇਸ ਨੇ ਏਨੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਕਦੇ ਝਾਕ ਨਹੀਂ ਉੱਠੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੇ ਗਏ ਪਸ਼ੂ ਉਪਚਾਰ ਦੇ ਏਨੇ ਨੁਸਖੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਲਏ ਕਿ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹੈਂਡੀ ਹੈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਲਾਜ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਘੋੜਸ਼ਾਲਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਬੀੜ ਭਾਜਕਸੀ ਦੇ ਤੌਰੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹਿਤ ਲਿਆਂਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਸਲ ਦੇ ਬੁੱਝਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਖਾਨਪੁਰ ਗਿਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦਾ ਜੰਮਪਲ ਸੀ।

ਏਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਸਤਬਲਾਂ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਕੰਮ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਾਲੂ ਸਾਲ ਦੀ ਆਪ੍ਰ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੰਪਰਕ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਘੋੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਇਹ ਲਾਲਚ ਵੀ ਹੋ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਚੋ-ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਚਹਾਣੇ ਸਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਘੋੜਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਘੋੜੇ ਸੰਭਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਠਾਨ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਸਨ : ਸੁਦਾਕਰ ਸਿੰਘ-ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਸਮਸ਼ੇਰੀਓ (ਲਾਹੌਰ), ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਵੱਡਾ, ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ਟਾਵਕਰ, ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਚੰਦੇਵਾਲ, ਸਿੰਘਾਰਾ ਸਿੰਘ ਲਾਭਾ, ਸਿੰਘਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸੇਧੂ, ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਬੱਲਗਟ; ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਵੱਥਰ ਨੇ ਵੀ ਸੇਵਾ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਹਰਗੋ ਅਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲ (ਦੋਵੇਂ ਸ਼੍ਰ. ਪੀ. ਦੇ ਅਤੇ ਭਰਾ)।

ਇਕ ਕੋਲ ਹੋਰ। ਪਹਿਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਭਾਣੇ ਘੋੜੇ ਵਾਲਾ' ਅਤੇ 'ਪੁੱਛੇ ਵਾਲਾ' ਸਤਿਗੁਰੂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਖ ਸੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਪੂਰ੍ਵੇਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੁਝ ਦੇਸ ਪਰਤ ਆਉਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਸੰਜੋਈ ਹੋਇਆ। ਏਸੇ ਭਾਵਨਾ ਅਧੀਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਨੀ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹਿਤ ਸਦਾ ਹੀ ਇਕ ਬਾਨਦਾਰ ਘੋੜੀ, ਕੀਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੌਜ਼ੀ ਦੀ ਜਾਣ ਸੰਭਾਲ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘੋੜੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕੀਤੀ ਨ ਕਰਦਾ। ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਆਰਾਜ ਨਾਲ ਭਰਾ-ਸਵਾਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਏਸ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੇ ਕਦੂੰ ਨਸਲ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਸਾਹਨ ਦਿੱਤਾ। ਕਦੂੰ ਧਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਰੋਚੇ ਹੁਣ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

•

ਲਕੜਗ ਅੱਪੀ ਸਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੱਧਿਓਂ ਚਾਰ ਸਮਾਂ ਕਦ੍ਰਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲ-ਸੁਧਾਰ ਵਲ ਲੱਗਿਆ। ਵਾਹੀਦਾਰ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਆਮ ਲੋਕ, ਪਸ਼ੂ ਵਰਗੇ ਲੋਕਤੀ ਵਿਚ ਪਾਲਦੇ-ਸੰਭਾਲਦੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਇਹਦੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਕਦ੍ਰਿ ਘੋਸਰ ਇਕ ਕਿਲੋ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਦੁੱਧ ਸੀ। ਬੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕੁਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਭਾਗ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੋਂਦੇ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਿਲੋ ਭਰ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਭਾਰਤੀ ਨੂੰ 10 ਔਂਸ ਦੁੱਧ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਲੱਭਦਾ ਹੈ ਕੀਵਲ 5 ਔਂਸ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਿਸਾਨੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਭੋਭ ਬਹੁਤ ਅਨ ਉਪਜਾਊ ਸੀ।

ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਤਾਂ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੁਢਿਆਪਨ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੇਸ ਦੇ ਧਰਮਾਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਸਭਿਕ੍ਰਮ ਇਸ ਕਲੰਕੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਧਰਮਗੀਟਤਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਦੀ ਕੱਲੇ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਵੀ ਵਾਜਬ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 10,000 ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਖਾਤ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਕ ਘਰ ਵੱਡੇ ਆਧੁਨਿਕ ਬੁੱਚਖਾਨੇ ਦੀ ਸਕੀਮ ਅੰਕਰੇਚ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਜੋ ਜਨ ਮਾਨਸ ਵਿਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਭਰੀ ਅਤੇ ਉਤਾਰੀ ਗਈ ਸੀ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾ ਲੱਖ ਚੰਡੀ ਦੀ ਦਾਰ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਧੱਕਾ ਬਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚੰਡੇ ਭਾਣਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨੀ ਵਿਭਾਗ ਸਦਾ ਲਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ “ਰੋਕੂ, ਦਾਰੂ, ਦੰਧੇ ਖੁੰਡੀ ਤਾ ਵੈਦ ਸੁਜਾਣ” ਅਨੁਸਾਰ ਰੋਗ ਦਾ ਨਿਵਾਰਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਪਚਾਰ ਲਈ ਦਾਰੂ ਵੀ ਲੱਭਿਆ ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਿਥੀਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ — “ਪੰਥਮ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨਕਲ ਨਾ ਕਰੋ, ਕੁਟ ਕਹਿਣ ਕਰੋ। ਯਸੂਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥਾਹੇ ਨਾ ਸੋਧੋ, ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਆਪੇ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਖੁਸ਼ੀਂ ਕੀਦਾਏ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੇ।”

ਇਹ ਧਿਆਨ ਰਖਣ ਯੋਗ ਹੱਥ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਬੁੱਚਖਾਨੇ ਨੂੰ ਲਿਜਾਈਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਕਹੀਆਂ ਨੂੰ ਛਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਰਬਾ ਦੇ ਦੇ ਮਰੀਦਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ 10 ਕਿਲੋ ਵੱਜਾਨਾ ਤਰ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਸਨ। ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਵੇਖ ਹੋਰ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਕੀਮਤੀ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਕਿੰਨਾ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਛਾਈ ਵੀ ਫੁਲੀ ਹਵਾਏ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

■

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ ਤਕ ਤਿੰਨ ਪਰਵਾਰ ਦੀਆਂ ਕਹੀਂ ਨਸਲਾਂ ਸਨ। ਸੁਦੇਬੀ, ਹਰਿਆਣਵੀਂ ਨਸਲ, ਸਬੰਦ ਰੰਗ ਦੀ ਕੋਨ ਪਰਛੇ ਤੇ ਭੰਟੇ, ਰਿੱਧੇ ਮੁਤਵੇਂ ਸਿੱਧਾਂ ਵਾਲੀ, ਬੰਡਾ ਪਰਛਾ ਅਤੇ ਭੰਟਾ, ਭੋਟਕੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਹੀਂ, ਜਿਹੜੀ ਮਸਾਂ 200 ਦਿਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਿਕਦਾਰ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਾਪੀਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਵਾਲੇ ਬੰਡ ਬਣਦੇ। ਬੰਡਾਂ ਦੀ ਮੁਤਰੀ ਪਿੱਠੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਹੋਈ। ਅੱਛਾ ਚੰਡਾ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਪਰਛਾ, ਹਰਨ ਵਰਗੇ ਦੂਸਰੇ। ਉੱਤਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬੰਡਾਂ ਦੀ ਜੰਗੀ 3-9 ਅੰਟੇ ਵਿਚ ਵੇਰਣ ਕਲੰਕ ਵਾਹ ਠੀਂਦੀ (ਓਦੇਂ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਆਦਿ ਮਸ਼ੀਨੀ ਹਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਮ ਚਾਲੂ ਨਹੀਂ ਸਨ)। ਦੂਸਰੀ ਨਸਲ ਮਿੰਟਕਮਲੇ ਮੁਰਾਨ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵਧ ਕੁਝ ਠਹੀ ਸੀ, ਇਹਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਸਾਹੀਬਾਲ। ਕਹੀਆਂ ਦੁਧਲ ਤਾਂ ਅੱਡੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾਲ ਜਾਂ ਭੱਭ ਖਰਬਾ ਹੁੰਦਾ, ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਮਾਲਕ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਲੋਨ੍ਹਣ, ਬਿਲਕਵੇਂ ਅਤੇ ਸੁਸਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਨਸਲ ਨਕੌਰੀ ਦੀ ਢਲਦੀ ਸੀ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਮ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਪਰ ਦੁੱਧ ਵਲੋਂ ਇਹ ਵੀ ਕੁਰਾਬੇ ਲਾਇਕ ਹੀ ਸੀ। ਕਰਨਾਲ ਦਾ ਭੋਅਰੀ ਵਾਰਮ ‘ਭਾਰਪਾਰਕਤ’ ਨਸਲ ਨੂੰ ਉਨਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ, ਹਰਿਆਣਵੀਂ ਕਹੀਂ ਨੂੰ ਦੋ ਲਾਭ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਜਾਣ, ਇਸ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਠਾਣੀ। ਸਾਹੀਬਾਲ ਕਹੀਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੇਰੇ ਦੁੱਧ ਉਪਜ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜਾ ਧਨ ਮੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨੀਲੀ ਰਾਵੀ ਅਤੇ ਮੁਰਹ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ।

ਸਤਿਕ੍ਰਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ, ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਹਿਜ ਭਾਈ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹੇਰੀ

ਪਸ਼ੂ ਬਾਲਾ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਖਰਬਾਰ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਦਾ ਸੂਤਰੇ ਸਿੱਧ ਇਕੱਤਰੀਕਰਣ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ, ਤੇਰੇ ਦੀਆਂ ਦੁੱਧ ਲੱਭਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ, ਚਰੂਰਤ ਮੁਤਾਬਕ ਮਗਰੋਂ ਪਸ਼ੂ; ਦੂਜੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਵਲੋਂ ਸਭਿਕਾਰ ਨਾਲ ਭੇਟਾ ਲਈ ਲਿਆਏ ਪਸ਼ੂ; ਤੀਜੇ, ਉਹ ਰਾਮ ਚੋਟੇ ਅਰਥਾਤ ਰਾਮ ਗਊਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਕੀਂ ਦੁੱਧ, ਬਿਣ ਲੋ, ਵੰਡਰਾਂ ਜਾਣ, ਵਿਹਲੀਆਂ ਫੱਤ ਦਿੰਦੇ। ਵੱਡਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਆਮ ਵਾਸਤਵਕਾਰਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀਆਂ। ਅਜਿਹੇ ਪਸ਼ੂ ਵੀ ਕੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ ਧੱਕ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਰ ਖੋਰੇ ਸਾਹਣ, ਸੰਦੇ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਵੀ ਕੁਰੂ ਕੀ ਪਸ਼ੂ ਬਾਲਾ ਦਾ ਇਕ ਭਾਗ ਬਣਦੇ। ਪਸ਼ੂ ਬਾਲਾ ਕੁਰੂ ਘਰ ਲਈ ਇਕ ਅ-ਛੱਤ ਠਿਧੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਭਿਕਾਰ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਨੌਟ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਕਿ 1899 ਈ: ਵਿਚ ਬਾਹਮਣ ਮਾਜਰਾ, ਸਰਹੰਦ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਕ ਕੁਰੂ ਸਭਿਕਾਰ ਹਰੀ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲਿਆ ਕੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ 4 ਫੁਟ ਉੱਚੇ ਕੱਦ ਦੀ ਭਾ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ 25 ਪੈਂਡ (11.37 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਹਿਸਾਰੀ ਸਾਹਣ ਦੁਆਰਾ ਫਲਦੀ ਇਸ ਭਾ ਦੀ ਨਸਲ 1933 ਤਕ ਚਲੀ। ਅੰਤਮ ਸਾਲ ਇਹਦੀ ਨਸਲੋਂ ਇਕ ਵੱਡੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਚਿੱਤੀ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 1937 ਵਿਚ 'ਚਿੱਤੀ' ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਜਨਮੀ। ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ ਹੀ ਚਿੱਤੀ ਨੇ 14 ਪੈਂਡ (6.37 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ। ਦੂਜੇ ਸੂਏ ਇਹੋ ਕੁਰੂ 26 ਪੈਂਡ (11.82 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਲਗੀ। ਤੀਜੇ ਸੂਏ, ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੇ ਥਾਪ ਰੋਂ ਸੁਹਾਵੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ 36 ਪੈਂਡ (16.37 ਕਿਲੋ) ਤਕ ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ।

'ਸੁਹਾਵੀ' ਨੇ 1942 ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ ਹੀ 30 ਪੈਂਡ (13.37) ਦੁੱਧ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਦੂਜੇ ਸੂਏ ਵਿਚ ਬਣ ਮੇਸਟਾਯੀਸ ਨਾਮੀ ਰੰਗ ਨਾਲ ਸਦਾ ਲਈ ਮੁਝਕ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 'ਸੁਹਾਵੀ' ਨੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 38 ਪੈਂਡ (17.27 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ। ਮਿਲਟਨੀ ਭੋਰੀ ਵਾਲਮ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਰੋਂ 'ਵੈਂਡ' ਨਾਮੀ ਸਾਹਣ ਖਰੀਦਿਆ ਉਸ ਦੁਆਰਾ 'ਬਿੰਗਾਰੋ' ਨਾਮ ਦੀ ਵੱਡੀ 1946 ਵਿਚ ਹੋਈ।

'ਬਿੰਗਾਰੋ' ਠੇਮਾ ਸਮਾਂ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਹਲੇ ਦਿਨ 120 ਦਿਨ ਰੋਂ 100 ਹੀ ਸਨ। ਬਿੰਗਾਰੋ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ 300 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 4500 ਪੈਂਡ (2045.45 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ, 1952 ਦੇ ਸੂਏ 5549 ਪੈਂਡ (2522.27 ਕਿਲੋ), ਤਕ ਦੁੱਧ ਬਧਾਇਆ। 1953 ਵਿਚ 'ਬਿੰਗਾਰੋ' ਨੇ ਵੱਡੀ ਦਿਨੀ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਠਾ 'ਬਹਾਰ' ਰੱਖਿਆ, 1956 ਵਿਚ ਨਾਯਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਸਰਬ ਭਾਤਤ ਪਸ਼ੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ 'ਬਹਾਰ' ਨੇ ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

'ਬਹਾਰ' ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ ਵੱਡਾ ਦਿਤਾ। 1956 ਵਿਚ 'ਬਹਾਰ' ਦਾ ਦੁੱਧ ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਵੱਧ ਰੋਂ ਵੱਧ 30 ਪੈਂਡ (13.63 ਕਿਲੋ) ਰਿਹਾ।

1921 ਵਿਚ ਕੁਰੂ ਕੀ ਪਸ਼ੂ ਬਾਲਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਭਿਕਾਰ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡੋਂ, ਅਰਥਾਤ 'ਕੁਰੂ ਸਰ' ਕੱਚਾ ਝੰਬ (ਕਿ: ਫਰੀਦਕੋਟ) ਵਿਖੇ ਇਕ ਕੁਰੂ ਭੇਟਾ ਹੋਈ। ਇਹ ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 36 ਪੈਂਡ (16.37 ਕਿਲੋ ਕੁਅ) ਤਕ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। 1928 ਵਿਚ ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੇ ਇਕ ਸਾਹਣ ਨਾਲ ਮਿਲਾਏ ਜਾਣ ਰੋਂ ਭੈਣੀ ਨਾਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਹੋਈ। ਭੈਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 40 ਪੈਂਡ (18 ਕਿਲੋ) ਤਕ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ 32 ਪੈਂਡ (14.55 ਕਿਲੋ) ਤਕ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ।

ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਥ ਸਭਿਕਾਰ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਗਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹਨ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੇਵਲ ਪੌੜਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲੋਕ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਰੋਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਸਕੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਖਰਾਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਣ ਹਿਰ ਮੈਂ ਅਕਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਿੱਕੀ ਖਿਚਤੀ ਸਿਆਣੇ ਪਾਠਕਾਂ (ਸਰੋਤਿਆਂ) ਦੇ ਪੇਚ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।

‘ਰੋੜੀ’ ਦੁਆਰਾ ਉਤੋਂਤਿੱਤੀ ਦੇ ਵੱਡੀਆਂ ਜਲਮੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੀਹਟੀ-1 ਵੀ. ਐਨ. ਹਾਂਡਾ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਲਾਈਵ ਸਟਾਕ ਦੇ ਨਸਲ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਖਰੀਦੀ । ‘ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਘਸੂ ਪਾਲਣ ਵਾਰਮ’ ਦੇ ‘ਮਦਨ’ ਨਾਮੀ ਸਾਧਣ ਤੋਂ ‘ਰੋੜੀ’ ਨੇ ਬੀਹਟੀ ਨੰ: 2 ਨੂੰ 1946 ਵਿਚ ਜਨਮ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੀਜੇ ਸੂਏ ਅੰਦਰ 300 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 8667 ਪੌਂਡ (3939.55 ਕਿਲੋ ਗ੍ਰਾਮ) ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ । ਇਹ ‘ਬੀਹਟੀ’ 2 ਨੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸੂਏ ਵਿਚ 305 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 10080 ਪੌਂਡ (4581.81 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਰਿਵਾਜਤ ਬਣਾਇਆ ।

1937 ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਰਿਥਾ ਮਿਟਵੁਮਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਕੁਝੀਆਂ ਖਰੀਦੀਆਂ — ਟੋਡੀ ਅਤੇ ਚਿਤਲੀ । ਟੋਡੀ ਨੇ ਇਸ ਕੁਝੀਬਾਣਾ ਵਿਚ ਆ ਕੇ 300 ਦਿਨਾਂ ਦਾ 5000 ਪੌਂਡ (2272.72 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੁਆਇਆ । ਚਿਤਲੀ ਨੂੰ ਚੀਨਾ ਨਾਮੀ ਸਾਧਣ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ‘ਚੀਨੀ’ ਨਾਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਜੰਮੀ ਅਤੇ 300 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 6000 ਪੌਂਡ (2727.26 ਕਿਲੋ) ਫਲ ਦੁੱਧ ਲੈ ਆਇਆ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰਮ ਦੀ ‘ਸੁੰਦਰੀ’ ਨਾਮੀ ਕੁਝੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ 48 ਪੌਂਡ (21.82 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਰਿਵਾਜਤ ਬਣਾਇਆ । ਇਸ ਨੇ 300 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 9374 ਪੌਂਡ (4260.91 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ । ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਬਾਪ ‘ਮਸਤਾਨਾ’ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ‘ਮੰਨਿਹਾਰੀ’ ।

ਇਕ ਹੋਰ ‘ਲਾਡੀ’ ਨਾਮੀ ਵੱਡੀ ਦਾ ‘ਨੰ ਤੱਥਾ’ ਨਾਮੀ ਸਾਧਣ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਕੀ ਫੈਦ ‘ਨੰ ਤੱਥੀ’ ਨੇ 305 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 14130 ਪੌਂਡ (6431.32 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੁਆਇਆ ਸੀ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਥੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੌਰ ਹਰ ਪੇਡਰ ਵਿਚ ਅਕੁਟੀਅ ਸਨ, ਚਿਥੇ ਕੁਝੀਆਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਧੁਨ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਰਹਿੰਦੀ । 60 ਮੀਲ ਦੀ ਦੁਰਾਵਾ ਵਿਚ ਥਕ ਰੇ ਸਫਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਪੈਲੀ ਵਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਿਹਾ ਕਮਾਲ ਸੀ ਕਿ ਚਰਚੀਆਂ ਕੁਝੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪਸੰਦ ਦੀ ਇਕ ਥੇ, ਦੋਨੇ ਥੋਡੀ ਰਕੂ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਾਦ ਵਿਚ ਲਾਂਭੇ, ਕਿ ਜਦੋਂ 40-50 ਮੀਲਾਂ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿਰਨੇਮਾ ਕਰ ਕੇ ਅਨਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਬੈਠਦੇ ਤਾਂ ਚਿੱਥੇ ਹੀ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ, ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਵੱਲ ਪਾਸ ਭੇਜਦੇ ਅਤੇ ਮਨ ਵਸਾਈ ਕੁਝ ਦੇ ਹਸਥ ਨਸਥ, ਮੁੱਕ-ਭਾ ਦਾ ਪਰਾ ਕਰਦਾਏ ।

ਪਛਾਣ ਏਨੀ ਯਕਰਦਸਤ ਕਿ ਘਸੂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਬਾਪ ਕੋਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਭੋਅਰੀ ਵਾਰਮਾਂ ਵਿਚ ਨਿਥੇ ਰਿਵਾਜਤ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੋੜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਹੇ ਬਾਪ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲਦਾ ਆਇਆ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਦਵਾਨਕਤਾ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਰਚਜੀਓ ਦਿੰਦੇ । ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਵੰਡਰ ਕੁਝੀ ਨੂੰ ਹਲੀਂ ਜੋਤ ਦਿਆ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਵਾਦ ਉੱਠਿਆ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ‘ਸਤਿਗੁਰੂ’ ਵਿਚ ਲਿਖਵਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯ, ਜੋ ਏਨੀ ਉਹਦੀ ਕਿੰਦਰੀ ਬਚਾਣਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਪੈਲ ਨਾ ਨੂੰ ਬੈਠ ਨਾਲ ਨੁਤ ਕੇ ਹਲ ਨਹੀਂ ਚਲਾਏਗਾ ।

ਅਕਰੀਕਾ ਦੇ ਦੋਰੇ ਤੇ ਛਿਆ, ਕੀਲੀਆਂ ਦੇਸ ਦੇ ਇਕ ਵਾਕਮ ਦੀਆਂ ਜਰਸੀ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਕਦੁਆਂ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਮਨ ਹੋ ਆਇਆ । ਵਾਕਮ ਮਾਲਕ ਸਿ: ਕਿੱਥ ਮੈਨ ਨੇ ਸ਼ੋਕੀਨ ਧਾਰਮਕ ਹਸਤੀ ਜਾਣ ਆਖ ਦਿਤਾ : ਜਿਹੜੀ ਕਦੁ ਆਪ ਨੂੰ ਖਸੇਦ ਹੈ, ਏ ਜਾਓ । ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਦੇ ਕਲੇਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਹੱਥ ਪਾ ਲਿਆ ਤਾਂ "ਨਾ-ਨਾ" ਕਰਦਿਆਂ ਚਾਰ ਕਦਮ ਪਿਛੇ ਹਟ ਗਿਆ, "ਨਹੀਂ", ਇਹ ਕਦੁ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਵਾਕਮ ਦੀ ਜਾਨ ਹੈ ।" ਏਨੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਭੱਭੀਰ ਬੱਕਣੀ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ।

ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਕਦੁਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਦੇ ਨਿਜੀ ਡੇਅਰੀ ਵਾਕਮ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚੋਂ ਖਰੀਦੀਆਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ 'ਠੇ' 'ਠੇ' ਬਹਾਰ' ਨੂੰ 'ਮਸਤਾਨ' ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ "ਨੋ ਲੱਖੀ" ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ । 'ਨੋ ਲੱਖੀ' ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਦੇ ਦੇ 300 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ 7471 ਪੌਂਡ (3395.91 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੇ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਸਾਂਝ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲਈ । ਦੂਜੇ ਸੂਦੇ ਦੇ 306 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 10686 ਪੌਂਡ (4857.28 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੇ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗੇ ਲੱਖ ਗਈ । ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ 54 ਪੌਂਡ ਦੁੱਧ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਭੀਜੀ ਵਾਰ ਦੇ ਸੁਟ ਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ 305 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 14150 ਪੌਂਡ (6431.82 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ । ਇਹ ਸੀ ਏਸੀ ਗਦ੍ਰੂ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ 744 ਪੌਂਡ (33.87 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ਕਰੋਂ ਕੱਠਾਂ, ਹੋ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰਕਾਰੀ ਯਸੂ ਵਾਕਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਕੱਲੋਂ ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਠਡਿੰਗਾਂ ਅਤੇ ਰਖ-ਰਖਾਉ ਤੇ ਕੱਜਵਾਂ ਮਰਚ ਆਉਂਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਧੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕਮ ਦੀਆਂ ਸਾਹੀਵਾਲ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਨ, ਕੁਕਮੀ, ਹਿਕਮਰ, ਹੈਮੀ, ਹਲਨੀ, ਕੁਲ ਬਹਾਰ, ਨੋ ਕਰੋਂਡੀ । ਇਹ ਨੋ ਕਰੋਂਡੀ, ਮਾਂ ਨੋ ਲੱਖੀ ਦੀ ਧੀ ਸੀ ।

ਇਹ ਕੁਕਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਸਲ ਦੇ ਕੁਟਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਾਲੀ ਸੂਝ ਦਾ ਸੀ ।

ਮੇਰੇ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕੋ ਮੋਢੇ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਬਾਰਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਸਾਧਾਰਣ ਨਹੀਂ ਅਸਾਧਾਰਣ । ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਭੈ ਮਹੀਨੇ ਘੱਟ 70 ਵਰ੍ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਵਿਅਸਤ ਰਹੇ ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ 210 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬਾਰਜ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਲਏਗੀਆਂ ਹਨ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਨਸਲ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਬਿਆਨ ਕਰਾਂ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਆਕਿਆ ਵੀ ਲਵਾਂਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਦੁ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਯਾਤਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਖ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਨਾਲ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਯਸੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਕਦੁਆਂ ਅਤੇ ਮਹੀਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਭਾਰ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ । ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਰੋਸਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਵੀ ਦੌਰਖਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ । ਜੋ ਏਤਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਤਰਫ਼ਦਾਰੀ ਜਾਪੀ ਤਾਂ ਐਲਾਨੀਆ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਜੋ ਯਸੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੌਰਖਾ-ਸੜੇ ਜੱਜ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਨਾ-ਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣੋਂ ਹਟ ਕੇ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸਦਾ ਸੁਹਿਰਦ ਰਹੇ । ਕੁਲਤੀ ਦਾ ਅਨਿਸ਼ਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਹਿਯੋਗ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮਨ ਦਿਤਾ । ਇਸੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਲਵਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਆਪ ਜੀ ਸਰਕਾਰੀ

ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਰਕਾਰੀ ਫਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉਚੇਚ ਨਾਲ ਪਧਾਰਦੇ, ਅਤੇ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਿਸ਼ਿਦਤ ਬੁਧੀ ਅਤੇ ਪੈਨੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੋਗ ਵਿਚ, ਥਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਪਾਲਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਲਾਇਆ। ਬਾਹਲੇ ਮੁਰੱਬਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਘੋੜ-ਸੰਗਠੀ ਬੰਦੀ ਮੁਬਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਬੋਰੀਆਂ ਚਮੀਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਘੋੜੇ ਪਾਲਣ ਲਈ, ਆਪ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਬੀਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਫਿਕਵਾਦੀ ਲਈ ਭੀ ਆਪ ਸਹਾਇਕ ਹੋਏ। ਇੰਜ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਫਿਮਾਹੀ ਪਸ਼ੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਾ ਕੇ, ਮੰਗਰੂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜੱਜ ਬਣਾ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਆਪ ਕਰ ਕੇ, ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ, ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਹੱਥੀਂ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣਾਂ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕ੍ਰਮ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ੍ਰੀ ਬੰਦੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕ, ਚੰਗੇਆਂ ਡਕੂਆਂ-ਮਹੀਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਕੇ ਸਟਾਕ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਦੁਆਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਹਰਿਆਣਾ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਕਣ ਉਚੇਚੀ ਤਰੱਕੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ 1948 ਵਿਚ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਏਕੜ ਚਮੀਨ ਮਰੀਦੀ ਜਾ ਕੁਝੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਦਿਖਾਨ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਢੰਗ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਵਸਾ-ਫੁਟਾ ਦਿਤੇ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਉੱਲਥਾ ਕੇ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਵਡਰਚਾਂ ਦੀ ਮਾਫ਼ ਡਾਟਨੋਂ ਆਥਾਚ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਡਕੂ ਪਾਲਨ ਹਿਰ ਪ੍ਰੇਰਸਾਹਿਤ ਕਰ ਕੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰਵਾਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਧ ਅਤੇ ਖੋਜਣਿਕ ਆਧਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਇਕ ਡਕੂ ਪਾਲੇ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਡਕੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਭ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਦਾ ਵੀ ਭਭਾ। ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰੇਰਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਮੁਢ ਲਭ ਲਗਾ। ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਅੱਡੀ ਨਜਲ ਦੀ ਗਊ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਸਲਸੇ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਇਲਾਕਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਰਸਗਿਆਂ ਲਈ ਬੜਾ ਉਪਯੁਕਤ ਸੀ। ਕੁਝ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਭਾਡੀ ਲਾਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਕੀ ਪਸ਼ੂ ਭਾਡਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵੀ ਅੱਡੀ ਖਾਸੀ ਭੇਇਆ ਕਈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਭਾਭ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖ, ਦੋ ਪੱਖੋਂ ਸੂਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਹਰਿਆਣੇ ਦੀ ਗਊ ਨਸਲ ਉਪਜਾਊ ਅਤੇ ਫਾਸਫ਼ ਬਣਾਣ ਲਈ ਜਰਨ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਈ।

ਵੱਧਰੱਖ ਜਿਲੇ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ਕਤੂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਸੂਧ ਹਰਿਆਣਵੀ ਡਕੂਆਂ ਵਿਚ 'ਭੰਡੀ' ਨਾਂ ਰਖ ਕੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੀਆਂ 'ਹੜਨੀ' ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ, ਕੁਮਾਰਚ 210/-, 130/- ਅਤੇ 110/- ਵਿਚ ਮਰੀਦੀਆਂ ਕਈਆਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਤਾਂ ਅਭੀ ਮਜ਼ੇਨੀਂ ਹੀ ਮਰ ਗਈ। ਦੂਜੀਆਂ ਦੋ ਰਜਰਕੇ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣੀਆਂ। ਕੁਝ ਬਾਕਾਇਦਾ ਰਜਿਸਟਰ ਲਾਏ ਗਏ। ਇਹ ਲੋਟ ਰਖਣ ਲਈ ਤਿ ਕੋਟ ਭਾਂ, ਕਿਹੜੇ ਸਾਧਣ ਤੋਂ, ਕਿਸ ਦਿਨ ਨਈਂ ਹੋਈ, ਉਸਨੇ ਕਿਸ ਹਾਰੀਖ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਵੱਡੀ ਦਿਤੀ, ਇਕ ਡਕੂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਧੇ ਕਿੰਨਾ ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਕੰਧੇ ਤੋਂ ਕੰਧੇ ਕਿੰਨਾ, ਪੂਰੀ ਦਿਨ ਐਸਰ ਕੀ ਰਹੀ, ਉਸ ਦੀ ਫੋਟ (ਮੱਖਣ) ਕਿੰਨੇ ਪਛੀਟ ਅਤੇ ਮੱਖਣ ਜਾਂ ਘਿਉ ਕਿੰਨਾ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਵੀ ਰਜਿਸਟਰ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਤੇ ਪੂਰੀ ਸੂਧੇ ਸਮੁਝਾ ਖਰਚ ਕਿੰਨਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦੁੱਧ-ਉਪਜ ਅਤੇ ਕੋਹੇ ਆਇ

ਰੋਂ ਲਾਭ ਕਿੰਨਾ ਮਿਲਿਆ । ਬੁਢ ਆਪਣੇ ਵੇਰਵੇ, ਬੁਢ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਰਜਿਸਟਰ ਮੁਕੰਮਲ ਪੜਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਪੁਣ ਬਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ।

- ਭੋਡੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ ਟੋਡੀ ਨਾਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਦਿਤੀ (1948) ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ 383 ਦਿਨ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਦਿਨ । ਇਕ ਦਿਨ ਦਾ ਦੁੱਧ 26 ਪੌਂਡ (11.82 ਕਿਲੋ) ।
- ਦੂਜੇ ਸੂਏ ਤੋਂ ਡਾਕ ਨਾਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਹੋਈ । ਇਸ ਸੂਏ 300 ਦਿਨਾਂ ਦਾ 7000 ਪੌਂਡ (3181.82 ਕਿਲੋ) ਦੁੱਧ ਦਿਤਾ ।
- ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਭੋਡੀ ਨੇ 'ਹੀਰਾ' ਵੱਡਾ ਦਿਤਾ । ਨਸਲ ਵਲੋਂ ਇਹ ਏਨਾ ਸੁਧ ਸੀ ਕਿ ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ 1954 ਵਿਖੇ ਹੋਈ ਹਰਿਆਣਾ ਨਸਲ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਖੇ ਅਵੱਧ ਰਿਹਾ ।
- ਚੌਥੀ ਵਾਰ ਭੋਡੀ ਦੇ ਪੋਟੋ 'ਮੋਡੀ' ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ । ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਯੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਬੇੜੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਵਿਖੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਸਲ ਵਲੋਂ ਖਾਲਿਸ ਜਾਣ ਯੂ. ਪੀ. ਸਰਕਾਰ ਨੇ 2000/- ਤੋਂ ਮਗੋਇਆ ।
- ਪੰਜਵੇਂ ਸੂਏ ਭੋਡੀ ਨੇ ਹੀ 'ਮਾਨਕ' ਵੱਡਾ ਦਿਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਬਿਹਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 2000/- ਦੇ ਭੈ ਮੁੱਲ ਲਿਆ ।
- 1954 ਵਿਖੇ ਭੋਡੀ ਵਾਰ ਸੂਏ ਤੇ ਭੋਡੀ ਨੇ "ਮੋਡੀ ਸੈਰੰਡ" ਜੰਮਿਆ ।
- ਸੱਤਵੇਂ ਸੂਏ 'ਮੋਡੀ' ਨਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ । ਇਹ ਪੰਜਵਾਂ ਵੀ ਇਕ ਗਊ ਬਾਲਾ ਨੂੰ ਰਿਆਇਤੀ ਦਾਮ 1000/- ਨਾਲ ਵੇਚ ਦਿਤਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸਦੀ ਭੀਮਤ 1500/- ਸੀ, ਬਾਕੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਖੇ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਜੀਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਬੁਰ੍ਹ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਪੜਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਭੋਡੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ 210/- ਤੋਂ ਅਗੋਂਦਿਆ ਜਿਆ ਸੀ, ਦੁੱਧ ਦੀ ਭੀਮਤ ਭੋਡੀ, ਵੱਡੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਨਾ ਕਿਣ, ਵੇਚਣ ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ 5,000/- ਦੇ ਗਈ ।

ਸੂਏ ਠੱਥੇ 'ਭੋਡੀ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ 'ਟੋਡੀ' ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ :

- ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ — ਕਰਕਪਾਤ ।
 - ਦੂਜੇ ਸੂਏ — 269 ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ 5281 ਪੌਂਡ ਅਰਥਾਤ 2400.45 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ।
 - ਤੀਜੇ ਸੂਏ — ਬਿਮਾਰ ।
 - ਚੌਥੀ ਵਾਰ 1955 ਈ: ਵਿਖੇ, 219 ਦਿਨਾਂ ਦਾ 4133 ਪੌਂਡ, 1878.63 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ।
 - ਪੰਜਵਾਂ ਸੂਏ 8-8-56 ਨੂੰ 285 ਦਿਨਾਂ ਵਿਖੇ 3070.68 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ਅਰਥਾਤ 6755½ ਪੌਂਡ ।
- ਭੋਡੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ 'ਭਾਰ' ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ :
- 1954 ਵਿਖੇ ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ ਸਰਕਾਰੀ ਯੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਖੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨਸਲ ਦੀ ਬੁਢਾ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਲੋਂ ਗੋਜਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ।
 - 1955 ਦੀ ਬੇੜੀ ਉੱਤਰ ਖੇਤਰੀ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਖੇ ਗੋਜਾ ਨੰਬਰ ।
 - 1965 ਨਾਕਪੁਰ ਸਰਕਾਰੀ ਯੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਖੇ ਦੀ ਗੋਜਾ ਦਿਨਾਮ ।
 - ਪਹਿਲੇ ਸੂਏ ਵਿਖੇ ਹੀ 300 ਦਿਨਾਂ ਦਾ 3688 ਪੌਂਡ ਅਰਥਾਤ 1771.36 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ।

- * ਦੂਜੇ ਸੂਏ ਫਿਰ ਫਿਰ ।
- * ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਦੇ ਸੂਏ ਵਿਚ 241 ਦਿਨਾਂ ਦਾ 4191 ਪੈਂਡ ਦੁੱਧ (1905 ਕਿਲੋ) ।
- * ਚੌਥੇ ਸੂਏ ਫਿਰ ਫਿਰ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹਦਾ ਘੱਟ ਦੁੱਧ ਹਿਸਾਰੀ ਸਾਹਦ ਤੋਂ ਮੇਲ ਕਾਰਨ ਸੀ ।
ਬੋਝਾ ਜਿਹਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬੋਲੀ ਅਰਥਾਤ ਸਾਹਦਾਂ ਦਾ :

- * 'ਸੁੰਦਰ' 1949 ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚੋਂ 750/- ਦਾ ਖਰੀਦਿਆ ।
- * 1950 ਵਿਚ ਲਖਨਊ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਪਸ਼ੂ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਨੇ ਯਹਿਆਣਾ ਨਸਲ ਦੇ ਫੋਟੋ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਥਾਂ ਜਿੱਤਿਆ ।
- * 'ਹੀਰਾ' ਬਾਪ 'ਸੁੰਦਰ' ਮਾਂ ਭੋਰੀ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸੀ ।
- * ਇਸਨੇ 1954 ਦੀ ਕਾਦਰਾਬਾਦ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਯਹਿਆਣਾ ਬੋਰੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ।
- * 1955 ਦੀ ਬੋਝੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਤਿਉਹਾਰ ਪਰਪਤ (ਏਂ-ਛਾਡਾ ਵਾਲੀ) ਵਜੋਂ ਪਹਿਲਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ।

ਦੂਰ ਵਾਰੀ ਆਈ ਮੋਢੀ ਦੀ । ਨੀਲੀ ਰਾਬੀ ਅਤੇ ਮੁਰਹ ਇਹ ਦੋ ਨਸਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹਨ ।
ਨੀਲੀ ਰਾਬੀ ਨਸਲ ਦੀ 'ਭਾਜੀ' 1942 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਪਸ਼ੂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਨਮੀ । 1946-47 ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ । ਪਰ ਇਹ 1948 ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿੰਦ ਪਸ਼ੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਨੀਲੀ ਨਸਲ 'ਚੋਂ' ਪ੍ਰਭੂ ਆਈ । ਨਸਲ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ । ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਥਾਨ ਲਿਆ । ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਪਸ਼ੂ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਸਰਵੋਤਮ ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ । 'ਭਾਜੀ' 1950 ਦੀ ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਪਸ਼ੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਰਹੀ । ਇਸ ਨੇ 300 ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ 10330 ਪੈਂਡ ਅਰਥਾਤ 4695.45 ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ।
'ਭਾਜੀ' ਦੀ ਕੋਟੀ 'ਲੱਖੀ' 1952 ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿੰਦ ਪਸ਼ੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਰਵੋਤਮ ਭੈਰੀ ਅਤੇ ਨਸਲ ਵਿਚ ਉੱਤਮ ਮੰਨੀ ਗਈ ।

ਬੰਗੀਆਂ ਮੋਢੀ ਦੀ ਬੂੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਬਿਆਸ ਦੇ ਮੰਡ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਪਧਾਰੇ । ਏਥੇ ਲੁੱਭਣ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੋਧੀ ਮੋਢੀ ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਲਦਾ-ਸੰਭਾਲਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਦੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਵੱਡੇ ਵਿਚੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਕੱਟੜ ਪਸੰਦ ਆਇਆ । ਇਹ ਆਲਿਸ਼ ਨੀਲੀ ਰਾਬੀ ਨਸਲ ਦਾ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਲਿਆਏ ਅਤੇ ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ 'ਲੁੱਭਣ' । ਇਹ ਨਾਗੋਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿੰਦ ਪਸ਼ੂ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਨੀਲੀ ਨਸਲ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਪ੍ਰਗਤਿਪ ਜੂਟਿਆ ਗਿਆ । ਅੰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹਿਆਨ ਕਹਿ ਨਸਲ ਸੁਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰ ਲਿਆ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦਾ ਭਲਣ-ਭੀਮਣ, ਕਾਟੀ ਪਾਠ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਅਰਚਾਈ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਮਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਸਮਾਂ ਪਸ਼ੂ-ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਹਿਤ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ।

ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਕਿਉਂ ?

ਪੰਡਿਤ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਗੁਰੂਸਰ'

ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਥੋਂ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਮੇਨੂੰ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਗਾਈਆਂ ਵਿਖਾ ਕੇ ਸਨ । ਗਹਿਣੇ ਲੋਕੋਂ ਆਹ ਓਹ ਭਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ 36 ਸੇਰ ਦੁਧ ਅਤੇ ਸਵਾ ਦੋ ਸੇਰ ਮੱਖਣ ਬੋਝਾਨਾ ਦਾ ਸੰਖਿਆ ਫਿਰਾ ਹੈ । ਇਸ ਗਾਂ ਦੀ ਨਾਨੀ ਮਾਂ ਬੁਰੂਸਰ ਭੋਂ ਆਈ ਸੀ । ਰੰਨੂੰ ਸੀ ਓਸ ਦੀ ਬਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ।

ਮੇਰੀ, ਮਾਤਾ ਜਿਉਣ ਬੌਰ ਨਾਭ ਤਿੱਖੀ ਕੂੰ ਰਤਕ ਰੇ ਕਈ ਸੀ । ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਬਿਸੇ ਨੂੰ ਢੇਲੇ ਅਪਣਾ ਫੜਹਿਰਾ, ਪਰਨਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਪਾਠੀ ਸਿੰਘ ਨਾਭ ਤੇ ਬੀਸ ਵਿਚ ਬਢੇ ਆਏ । ਭੈਣੀ ਜਾਹਿਬ ਅਸਲੀਂ ਬਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਹਾਂ । ਨਕਦੀ ਦੇ ਕੁਪ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਭੈਣ ਵਿਚ ਪੇਜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਕੁਰੇ, ਚਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਬੀਸ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕਏ ।

ਗੀਤ ਵਿਚ ਗਾਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਜਿੰਨੀ ਖੇਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸੀ । ਖੇਰੀ ਅਤੇ ਗਾਈਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਣ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਵੀ ਓਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਥਰ ਕੇ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ । ਸਾਨੂੰ ਅਸਲੀਂ ਸਾਦਾ ਜਿਹੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਮਿਲ ਕਈ । ਅਸੀਂ ਇਥਨਾਨ ਪਾਣੀ ਗੀਤਾ । ਪ੍ਰਥਮੇ ਛਕੇ ਅਤੇ ਬਰਾਜ ਕਏ ।

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਕਈ ਕਿ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਰੋਰੀ ਜਾਏ । ਜੰਗ ਸਿੰਘ, ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਦਰਤੀ, ਲਾਈ ਵਰੀਰ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਭ ਹੀ ਸਨ । ਬਾਈ ਜੋ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਰੇ ਉੱਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਰੋਹਾਂ ਨੇ ਪਾਠ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ਪਾਠੀ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਰੋਜ਼ ਸਾਂ, ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਬਾਰਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦਾ ਫੋਰ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ।

ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਵੇਲੇ ਚੜ੍ਹਦਰਤੀ, ਜੰਗ ਸਿੰਘ, ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ ਅਗੁਮਨ ਮੇਰੇ ਨਾਭ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ । ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ । ਆਟਾ ਤਾਂ ਵਾਧੂ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਬੋਲ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਜੋੜਿਆ ਸੀ ਉਹ ਬੌਂਹ ਬੌਂਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੜਮ ਰੇ ਲਿਆ । ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਹਿ ਲਿਆ ਗਾਂ ਦਾ ਦੁਧ ਜੋ

ਸਾਡੇ ਗੁਰਾਰੇ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ ।

ਆਪੇ ਜਾਂਚੀ ਆਪੇ ਮਾਂਦੀ ਆਪ ਰਜਾਏ ਦੁਰਾ ।

ਬਾਂਭ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਆਖ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਭਾਂ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸ਼ਹੂਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ: ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਰੂਸਰ ਤੋਂ ਭੇਜੀ ਸੀ ਓਹੀ ਹੀ ਦੁਧ ਦਿੰਦੀ ਸੀ । ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਥਮਾ ਅਨ-ਬੋਪਤਿਆ ਦੇ ਦਿਆਂ ਕਰੋ । ਦੁਧ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿੰਨਾ ਬਣੇ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਚਰੂਰ ਦੇ ਦਿਆਂ ਕਰੋ ।

ਓਸ ਵੇਲੇ ਭਾਂ ਦਾ ਦੁਧ ਢਾਰ ਸੇਰ ਸੁਧਾ ਅਤੇ ਢਾਰ ਸੇਰ ਖਾਮ ਨੂੰ ਅਜੀਂ ਰੋ ਭਾਂਦੇ ਸਾਂ । ਏਹੋ ਹੀ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸੀ । ਲਾਗਤੀ ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਦੁਧ ਮੈਨੂੰ ਸੁਧਾ ਖਾਮ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਮਾ ਕੇ ਘੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਥਮੇ ਰੰਪਣ ਭਾਂਦੇ ਅਤੇ ਲੱਸੀ ਜੋ ਦੁਧ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਿਆਰੀ ਸੀ, ਛਾਕ ਭਾਂਦੇ । ਘਿਉ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਥਮ ਰਾ ਮਜ਼ਾ ਫਟਾਏ ਪਾਈਏ ਦਾ ਹੀ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰ ਭਾਂਦੇ ਰੋੜ ਪੈਣ ਵੇਲੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦਾ ।

ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਸਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂਟ ਦੁਆਬ ਅਤੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਵੀ ਹੋਰ ਪਹੁੰਚ ਕਦੇ । ਹੋਂਦਕ ਤਾਂ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ । ਪਰ ਦੁਧ ਵਲੋਂ ਕੁਰੂਸਰ ਵਾਲੀ ਭਾਂ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਸਾਡਾ ਬੰਮ ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ।

ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਜੇਡ ਹਾਥ ਦੇ ਕਰਕੇ ਦਿਨ ਆ ਕਦੇ ਸਨ । ਮੈਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਏਸ ਭਾਂ ਨੂੰ ਬਿਠਬੁਠ ਖੁਰ੍ਹੀ ਕਿਰਨ ਦਿਓ । ਜਿਥੇ ਏਸ ਦਾ ਸੀ ਕਦੇ ਰਿਹੋ । ਬੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਨੂੰ । ਜੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਬੰਡ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਅਜੀਂ ਲੰਗਰ ਦਾ ਬਕਿਆ ਪ੍ਰਥਮਾ ਜਾਂ ਆਏ ਦਾ ਪੋਛਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛਕਾ ਰਿੰਦੇ । ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ । ਸੁਧਾ ਖਾਮ ਅਵਾਤਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਦੁਧ ਦੁਆ ਜਾਂਦੀ । ਲਗਾਤਾਰ ਓਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਲਗਾਉ ਵਧਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਕੁਪਹਿਲੇ ਵੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਬੰਡ ਮਿੱਥਵਾਂ ਬੰਡੇ ਆ ਕੇ ਕੋਟਲੀ, ਪਾਣੀ ਵੀ ਖੁਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਆ ਕੇ ਖੀਂਦੀ ।

ਮੁਹਾਰਾਜ ਨਾਭਾ ਨੇ ਕਦੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ 60 ਮੁਰੰਬੇ ਦਾ ਇਹ ਬੀਡ ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੰਗਰ ਨੂੰ ਢਾਨ ਸਰੂਪ ਭੋਟਾ ਬੀਤਾ ਸੀ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਬੀਡ ਹੀ ਓਸ ਵੇਲੇ ਭਾਰੀ ਜੰਫਲ ਸੀ । ਵੱਡਾ ਭਾਫੂ ਵੀ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸਿਰ ਸਿਰ ਜਿੰਨਾ ਆਹ ਸੈਂਟ ਡਾਕਰੀ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੰਫਲੀ ਸੂਰ, ਹਿਰਨ, ਸਰੋ, ਸੋਹਾਂ, ਬਿੰਦੜ, ਬਕਿਆਫ ਅਤੇ ਰੋੜ ਚੀਰਲ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਸੈਂਕੜੇ ਭਾਈਆਂ ਵੀ ਏਥੇ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਚਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਜੋ ਦੁਧੋਂ ਟਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕਦੀਛਾਣਾ ਓਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੇਝਾਂ ਯੇਝਾਂ ਲਈ ਪਛਤ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਫਾਫਾ ਵੀ ਇਥੇ ਵਧੀਆਂ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਬੀੜ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਉਂਝ ਬਰਸਾਤੀ ਨਾਲਾ ਲੰਘਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਬੀੜ ਨੂੰ ਸਿੰਜਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬੀੜ ਦੇ ਫਪੜਾਂ ਤੇ ਟੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ । ਇਹਨਾਂ ਫਪੜਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜੰਫਲੀ ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਗੁਰਾਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਾਣੀ ਦਾ । ਰਾਮ ਕਦੀਆਂ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਆ ਭੇਰੇ ਜਮਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਗਿਦੜ, ਬਕਿਆਫ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਰਾਖਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਛਤੀ ਘਿਪਰਾ ਖਤੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ । ਜਦੋਂ ਬੋਈ ਭਾਂ ਜੰਫਲ ਵਿਚ ਸੁ ਪੈਂਦੀ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਥਣੜੇ ਨੂੰ ਪਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ । ਪਰ ਸਾਡੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਢੋਲਸੀ ਕਰਕੇ ਬਚਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ਭੇਡੀ ਬੀਰਿਆਂ ਭਾਂ ਵੀ ਕਿਸੇ

ਨੂੰ ਨਿਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਕਣ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਅਗੇ ਗੇ ਪੋਸ਼ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਵਰਮਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਜੇਠ ਹਾਥ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਲੰਘ ਭਏ। ਇਹ ਰਾਠੀ ਗਾ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿਕਸਾਰ ਅੰਠ ਸੇਰ ਦੁੱਧ ਚੰਡਾਨਾ ਸਾਨੂੰ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ। ਅਧ ਹਾਥ ਨੂੰ ਇਕ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਬਾਰਸ਼ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੋਸਮ ਸੁਹਾਵਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੰਤ੍ਰੀ ਜਿਹੀ ਹਰੇਵਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਬੰਕ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਗਾ ਦਾ ਦੁੱਧ ਦੁੱਧ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸੋਟ ਕਿਚ ਚਰੇਂ ਬਾਰਸ਼ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈ, ਮੱਛਰ ਤਾਂ ਗਾਵੇਂ ਬੰਧ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਗਾਈਆਂ ਵਾਸਤੇ ਘਾਹ ਪਾਟੀ ਵਾਧੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੰਤ੍ਰੀ ਜਿੰਨੀ ਠੰਢ ਤੇ ਹਰਿਆਲੀ ਰੱਧਣ ਨਾਲ ਗਾ ਮੁਖ ਰੱਜਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਦੁੱਧ ਦੀ ਵੱਧਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਸੋਟ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਮਰਮ ਹੁੰਦੇ-ਹੁੰਦੇ ਕਦੂੰ ਮਾਰਾ ਨੇਂ ਸੇਰ ਭੰਡ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰ ਆਈ। ਦੁੱਧ ਚੱਟ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਾਬਟੀ ਮੰਗਵਾਉਣੀ ਪਈ। ਦੋ ਵੇਲੇ ਦਾ ਅਠਾਗਾ ਸੇਰ ਪੱਕਾ ਦੁੱਧ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਗਾ ਪ੍ਰਭੀ ਮੈਨੂੰ ਖਰਬਾਨੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਂ ਗਾ ਨੂੰ ਮੱਝ ਬਕਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸਾਧਾਰਣ ਪਸ਼ੂ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਨਚਚੀਕ ਹੋ ਗੇ ਗਾ ਦੀ ਇਹ ਕਰਮਾਤ ਵੇਖੀ, ਮੇਰਾ ਸੀਸ ਝਰਧਾ ਲਾਭ ਵੁਧ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਵਾਰ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਰੱਖ ਅਗਮਾ ਲਿਆ ਕਿ ਕਦੂੰ ਇਕ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਸ਼ੂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਪਾਲਕ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਕਦੂੰ ਮਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਰਾਤ ਬਿਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਓਲੇ ਸ਼ਾਨ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਉਸੇ ਗਾ ਦੀ ਦੌਹਡੀ ਹੇਠ 36 ਸੇਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਸਵਾ ਦੋ ਸੇਰ ਮੱਖਣ ਹੈ।

ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ

ਪੀ. ਐਨ. ਨੰਦਾ

ਏਕੇ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਣਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ, ਧਾਰਮਿਕ ਮੁਖੀਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਰੂਪ ਅਰਪਣ ਕਰਾਂ। ਉਸ ਅਦੁਰੀ ਚਿੰਤ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਮਾਲਕ ਵਾਸਤੇ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰਾਂ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਭਲੀ ਭਾਂਡ ਜਾਗੂ ਹਨ, ਮਗਰ ਉਹਨਾਂ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਹਿਤ, ਜੋ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਤੀਕਣ ਦਾ ਭਾਵ ਰਖਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਦੁਹਾਕੇ ਹੋਏ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਮੇਂ ਜਿਹੜੀ ਕਦੇ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਰਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਜਜਿੰਗੇ ਰਿੰਗ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਪਸ਼ੂ-ਪਰਖਣੀ-ਅੰਖ ਦੇ ਕਿਸੇਸ਼ ਕੁਠਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਅਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੀ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਹੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ, ਜਿਹੜੀ ਕਾਲਿਮ ਰਚੇਗੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਵਲੋਂ ਪਸ਼ੁਪਾਲਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ ਧਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇ-ਨਜ਼ੀਰ ਚੇਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਅਦੁੱਤ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਸਾਹੀਬਾਣ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਕਦ੍ਰਿਆਂ ਅਤੇ ਨੀਯਤੀ ਤੇ ਰਾਬੀ ਦੀਆਂ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਦੇ ਭਾਗਮ ਅੰਦਰ ਬਾਗਾਇਦਗੀ ਨਾਲ, ਇਹਨੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਜੋ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹਰਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਕਦ੍ਰਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਨੋਂ ਵਧੀਆ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਭਾਗਮ ਦੀ ਸਾਡੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ੀਦਦ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇਸ਼ਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੀ ਦਿਲਾਕਾਈ, ਕੀ ਆਲ ਇੰਤੀਆ ਪਸ਼ੂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ, ਜਦ ਕੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਦਿਨਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਦਿਗਿਆਨਕ ਵੇਖ ਨਾਲ ਉੱਨਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ

ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੀਕਾਰਡ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੁੱਧ ਦੇ ਗੰਢਾਰਡ
ਦੀ ਖੁਦ ਪੜਤਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਮੰਨਣ ਧੰਨ ਸਨ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਅਸਮੋਹਣੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਸਨ, ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ,
ਉਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੇਮੋਹਾ ਚਲਾਣਾ ਇਕ ਕੌਮੀ ਘਾਟਾ
ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀ ਜੀ ਕਠਨ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਦੇਣ

ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ

ਸਮਾਜ ਚਿੰਦਕੀ ਦੀ ਉਹ ਪੱਥਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਰ ਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚ ਥੱਪਾ ਮਨੁੱਖ ਸੱਟਾਂ ਵੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਬਣਿਆਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਫਕੀਰੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਦਲ ਏਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਚੀਜ਼ ਪਾਏ ਤਾਂ ਅਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਰਾਣਾ ਪੈਣਾ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਬਦਲਵੀਂ ਵਿਭਾਗ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਬੁੱਢਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਜੇ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੱਝ ਉਸ ਦੇ ਵਸੀਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਏਥੇ ਵੱਡੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਪਾਈਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਝੀਆਂ ਚਰਚਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਠੀਕ ਕਰ ਸਕੇ। ਹਰ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਦੀ ਚੋਣੀ ਰੱਖੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਬੱਝੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੌਜ ਟਾਪੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਬੱਝੀ ਸਮਾਜਿਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨੁਮਾਇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਝੀਆਂ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬੱਝੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣਾ ਪਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਨੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਲੀਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਡੇ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬੇਸ਼ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਰਥਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਬੰਗ ਚਿੰਦਕੀ ਨੂੰ ਰਾਖਵੀਂ ਕਰ ਕੇ, ਨਕਾਰਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਕਾਰਾ ਹੋਇਆ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚਿੰਦਕੀ ਤੋਂ ਇਹ ਦਿਖਾਏ ਦਾ ਜਾਣ ਲਾਹੁਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਠਾਮਪਾਈਆਂ ਨੂੰ ਹੋਏ ਮੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੋਲ ਦੀ ਮੁਆਲਫਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, "ਭਰੀਥ ਨਿਵਾਜ਼ ਜੀ, ਸਾਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੀਆਂ" ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਤੇ ਤਕਾਹਤਨ ਥਿਆਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਠਾ ਸਿਰਫ ਕੁਝਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਰਥਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਖਰ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਬਣਾਈ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਦੇ ਇਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵਿਆਹ ਤਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਸੁਹਣਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅੱਕਾਂ ਸਾਕਾਂ ਦੇ ਵੀ ਚਾਅ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਵਾਲ ਇਹ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚਾਅ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਸ ਕੁਝ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਸਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਾਗਦੀਆਂ ਰਹਿਣ। ਅੱਜ ਇਸ ਕੋਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਉਹਨਾਂ ਭੈਰ-ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਕਰੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਆਹਵਾਂ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਭਸਮਾਂ ਕਰ ਕੇ ਬੁੱਢੀਆਂ ਹੋ ਬੁੱਢੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਲੈਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਲਾਨਚੀਆਂ ਦੇ ਦਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਮਾਂ ਪਿਓਂ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਅੱਜ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਕਿੰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਦ ਚਾਹੇ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਚਾਹੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਸਾਭ-ਸਾਭ ਪਹਿਲਾਂ ਭਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਘਰ ਬਾਡੇ ਟੁੱਟ-ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਆਹ 'ਭੋ' ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਝੀ ਵਾਢੇ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਭੈ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਵਿਚ ਧੜ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ ਅਪਾਰ ਸ਼ਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਅਜਿਹੀ ਮਰਯਾਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਭੁਠੀਆਂ ਭਸਮਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕੁਖੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਹਰ ਆਰਥਕ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪੇਸ਼-ਲੇਖ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨਾਮ ਭਾਈ ਦਾ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਪਰਵਾਹ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਥੇ 'ਧਰੁਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਮਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਸੀ, "ਅੱਲਾ ਇਕ ਜਾਕਰ ਹਾਕਮ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਰੇ ਵੱਡਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਭਰਿਸ਼ਟੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਕਮ ਦੇ ਮੁਰਹਿਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਐ ਮੁਸਲਮਾਨੋਂ! ਉੱਠੋ, ਤੇ ਉਸ ਵੱਡੇ ਬਹਿਨਬਾਹ ਦੀ ਓਟ ਲੈ ਅੱਗੇ ਵਧੋ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੀਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਫੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਾਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਝੁੱਕਾ ਸੀ। ਨਾਮ ਤਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਭਸਮੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਬੱਧ ਕਹਿਣ, ਪਰ ਕੀ ਉਹ ਲੋਕ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਭੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜ਼ਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕਿਉਂ ਓਟ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਜਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਕਿਸੇ ਨਰੋਂ ਸਵਾਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।...ਜਦ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰਖ ਉਸ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਫੋਲਾਦੀ ਆਚਰਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਫੋਲਾਦੀ ਆਚਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

■

ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਹਿਰ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਤੀਤੀਕਤ ਸੀ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸ, ਬੁਝਾਇਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਅਜਿਜ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਾਬਰ ਦੀਆਂ ਭੱਪਾਂ ਅਥੀ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਖਲੋ ਗਏ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਜਰਾਬਾ ਨੂੰ ਪਰਚੇਤ ਕਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ, ਪੁਰਖ ਜਿਨ੍ਹੇ ਅਧਿਕਾਰ ਇਸ਼ਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੌਹਰ ਸਾਥੇ ਚੌਰ ਇਸ਼ਤ੍ਰੀ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਬਿਛਾਫ ਸਨ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਰਯਾਦਾ ਰੱਖੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡਾ ਕੁਲੁੱਲੀ ਅਖਿਰ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਈ ਉਹਨਾਂ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਨੇਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ, ਚਾਚੇ ਉਹ ਈ. ਏ., ਐਮ. ਏ. ਵੀ ਪਾਸ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਚੌਰ ਦੂਜੀਆਂ ਫਕਾਨਾਂ ਨਾ ਪੜ੍ਹਨ ਬਲਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਾਝ ਭਾਬਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਓਨੀ ਉੱਨਤੀ ਰੱਬੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਬੋਝੀਆਂ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਨੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਝ ਭਾਬਾ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਚੰਗਾ ਭਾਸੀ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਚੱਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਸੱਟ ਵੱਜੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਉੱਨੇ ਨਾ ਸਕੇਗੇ।...ਅੱਜ ਜੋ ਚੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਚਖਵਾਏ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਨਹਿਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਢਲਾਈ ਸੀ।

ਜਿਹੜੀ ਭਖਸੀਅਤ ਕੌਮ ਤੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਮੁਡਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖੇ ਜਾਏ ਉਹੋ ਹੀ ਮਹਾਨ ਪੁੰਝੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਬੇਰੰਨਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਪਵੇ ਜਿਹੜੀ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਖੁਲਾਸ ਦੇਵੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਫਾ ਜਗਾਈ ਰੱਖਿਆ।

ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਟੋ ਧਾੜ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਕਦੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬੈਂਚਰ ਉੱਤੇ ਡਿਆਂਦਾ ਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਬਾਰੀ ਸਰਬ ਸਿੱਖ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਦੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰ ਬਾਈਂ ਬਰਵਾਈਆਂ। ਭਾਖਾਨੀ ਅਮਦਾਦੀ ਕੀ ਕੁਟ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਅਮਲ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਲਈ ਅਮਲੀ ਸਕੂਰ ਚਿਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਥਾਹ ਚਲਾਏ ਤੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਉੱਤੇ ਅਚ ਚਾ ਨਾਅਰਾ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਵੇ।

ਅੱਜ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੱਤੇ ਠੰਡਾ ਕਾਟਜ ਇੰਡਸਟਰੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀ ਇੰਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰੇ ਕਿ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਬੀਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਟਜ ਇੰਡਸਟਰੀ ਦੀ ਬੇਲ

ਪਾਈ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੋਰਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪ ਖਲੋਣਾ ਦਸਿਆ । ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹਰ ਵਸਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । ਜੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਠਾਢ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲੇਗਾ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੱਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਆਮ ਪੱਧਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ੁੱਧ ਦੀ ਫੰਟੀ ਖਾਣਗੇ, ਤੇ ਦੂਜਾ, ਪੈਸੇ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਚੱਕਰ ਥੱਭ ਜਾਏਗਾ ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਧਨਾਢਾਂ ਦੀਆਂ ਤਜੇਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਆਮ ਜੀਵ ਇਸ ਦੇ ਠਾਢ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਹ ਹਸਤੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਾਂਡਮਈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਜ਼ੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾ ਅੱਗੇ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰਖਿਆ ।

ਲੋਕ-ਹਿਤੁ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜਯੋਤੀ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਦਹਾਕੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਚੌਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ, ਬਿਹਤਰੀ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਟੁੱਟੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਲੋਕ-ਸਰਕਾਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ-ਸਰਕਾਰ ਲੋਕ-ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਜੀਵੇਗੀ ਤੇ ਲੋਕ-ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਜਨਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇਗੀ।

ਜੇਸੇ ਤਾਂ ਆਰਿ ਫਾਣ ਤੇ ਹੀ ਅਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕ-ਹਿਤਾਂ ਜਾਂ ਲਾਭਾਂ ਲਈ ਫਾਣੀ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਤਕ ਲੋਕ-ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਫਾਹ ਵਿੱਤੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਨ ਹਨ। ਸੋ ਜਿਹੜੀ ਮਹਾਨਾਥ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਲਈ ਬਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਤੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਲੰਮੇ ਚੱਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਾਬਜ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੁਝ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ ਵੀ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਉਨਚਲ ਸਾਲ ਹੀ ਹੈ।...

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਆਪ ਸਿਆਣੇ ਰਸਿਨੁਮਾ, ਸਬੰਧ ਨੀਤੀਵਾਨ, ਮਹਾਨ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਤੇ ਲੋਕ-ਹਿਤੁ ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਮਾਭਿਜ ਸਨ। ਪੰਥ ਦਾ ਬੱਚਾ ਬੱਚਾ ਤੇ ਹਰ ਪਰਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਟ ਕੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਸੇ ਦਾ ਗੁਰਦਾ ਵਲਦਾ ਹੈ, ਸੇਖ ਨਾਨ ਕਿ ਐਖ ਨਾਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਸਮੇਂ ਰਿਵਾਜ ਤੇ ਗੱਤਾਂ ਆਦਿ ਬਲਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਦੀ ਦੇਖ ਦੇਖੀ ਕਰੀਬ ਵੀ ਬਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਅਖੀਰ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆਂ ਅਜੇ ਬੱਤ੍ਰਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਮਰਯਾਦਾ ਬਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਭ ਨਾਮਧਾਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਪਰ ਚੋਰ ਕਸਮਾਂ ਗੱਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁਜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ,

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੁੜਮਾਈ ਕਰਨੀ, ਸਭਨ ਦੇਣਾ, ਕੁੜਮਾਈ ਦੇਣੇ ਭਾਈਭਾਏ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਰਨੀ। ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਛਹਿਣੇ ਬਣਾਉਣੇ, ਵਰੀ ਸਿਲਮੇਂ ਸਿਰਾਰੇ ਵਾਲੀ ਬਣਾਉਣੀ, ਦਾਜ ਬਣਾਉਣਾ, ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚਲਣੀ, ਵਜੇ ਵਜਣੇ, ਹਲਵਾਈ ਬਿਠਾਉਣਾ, ਬਰਾਦਰੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਮਿਠਾਈ ਵੰਡਣੀ, ਜੇਵ ਚੜ੍ਹਨੀ ਆਦਿ। ਕਿੰਨੇ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੀ ਵਿਆਹਾਂ ਦਾ ਭੋਟਕ-ਮੇਲਾ ਰਹਿਣਾ। ਸਭ ਖਰਚ ਹੀ ਖਰਚ ਸੀ।

ਇਹ ਲਾਮਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਾ ਵੇਖੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੌਕ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਫੁੱਲ੍ਹੇ ਬਿਨਾਂ ਰਕਬੀਫ਼ ਕਰ ਬੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਭਰੋਸ਼ਾ ਕੀ ਕਰਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਲਾਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਜ਼ ਚੁਕਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਕਰਜ਼ਾ ਸੁਦ ਸਮੇਤ ਲਾਹੁਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ — ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵੇਰ ਇਹ ਕ੍ਰਾਸਤ ਹੈ, ਇਕ ਥੱਕੇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਬੀਤਾ, ਕਰਜ਼ਾ ਭੱਥਾ ਨਹੀਂ, ਦੂਜਾ ਬਰਨਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਗੱਲਾ ਬੋਧਾ ਤੇ ਅਗਾਧ ਚਲਦੇ ਗਏ। ਸੀ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਤਰਦੇ। ਹੱਥ ਸੱਖਾ ਸੁਖਾਫ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਇਥੋਂ ਤਕ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਥੋੜੇ ਦੀ ਬਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਨਹਿੰਦੇ। ਉਹ ਕਰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਸਾਧਮਣੇ ਕਦੀ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ ਕਿ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਧੁੱਪੇ ਸਭ ਸਭ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਬਹਿਰ ਤੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਬਹਿਰ ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਬਰ ਬਰ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚੁੱਕੇ ਕਰਦੇ ਲਾਹੇ ਤੇ ਵੇਰ ਕਿਧਰੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਸੀ ਵੇਦਾਂ ਲੋਕ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਵੱਟੇ ਚੁੱਕੇ ਮਾਰ ਖਾਓ ਬਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਸਰਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰ ਦਿਨਾਥੇ ਵਿਚ ਦੰਡੇ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਈਸ ਹਾਨਤ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਤੇ ਪੰਥ ਤੇ ਬੜਾ ਰਹਸ ਆਇਆ ਤੇ ਜਿਹ ਵਿਚਾਰ ਸੁਦਿਤੁ ਬੀਤਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਈਸ ਕਰਦੇ ਦੀ ਠਾਹਨਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਰਦੇ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਜਾਏ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੰਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਚਾਰਨ ਦਾ ਕੁਰਮ ਬੀਤਾ — ਛਹਿਣੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਪਾਓ, ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਛਹਿਣੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਓ, ਸਿਲਮੇਂ ਸਿਰਾਰੇ ਵਾਲੇ ਖੱਪੜੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਓ, ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਬੈਂਡ ਬਾਜੇ ਨਾ ਵਜਾਓ, ਤੇ ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਵੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਰੋਟੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਬਾਧੇ ਕੁਝੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ, ਚੈਲਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੇਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਕ ਚਾਚ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਕੀ ਕਰਨ ਤੇ ਕੀ ਨਾ ਕਰਨ ਪਰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਈਸ ਕੁਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਦੋਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜੱਥੇਦਾਰ, ਸੂਬੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੱਡੇ ਦੱਡੇ ਸਾਧ ਸੈਤ ਵੀ ਈਸ ਪਾਓ ਪਿਆਨ ਚੇਟ ਲੱਭੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਰਾਹਤ ਮਿਲੀ ਤੇ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ।

ਸਰਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ 'ਨ-ਮਿਲਕਰਨ' ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਇਹ ਧਾਰਾ ਵੀ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਭਲੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਫੀ ਕੇ ਨਾ ਜਾਓ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰੋ। ਸਰਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਧਮਣੇ ਬਹੁਤ ਮੁਥੱਲਮੇ ਪੇਡ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਮੁਥੱਲਮੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਲਕੜਾ ਸਾਲ, ਦੋ, ਤਰੇ ਮੰਗਿਆ

ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਦੁਖਿਆਂ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੁੱਖੇ ਰਿਸ਼ਰਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਠ ਵੀ ਖੁਰੀ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝਾਈ, ਮੰਗਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ। ਕੋਈ ਮੰਗਣੀ ਨਾ ਕਰੇ। ਜਿੱਥਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਾਗੀਕ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿਓ। ਜੇ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝਾਈ ਤੇ ਮੰਗਣੀ ਦੀ ਬੰਦ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਝਤੀ ਮਿਲੀ। ਲੋਕੀਂ ਤਾਂ ਰਾਵੇਂ ਅੱਜ ਵੀ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਬ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਰ ਕਰ ਮੁੱਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਕਿ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ।

ਸਿੱਖ ਸਿੱਖ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੁਰੂ ਫੁਰੂ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫੁਰੂ ਆਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗਹਿਣੇ, ਕੱਪੜੇ, ਮਿਠਾਈ, ਆਡਿਯਾਬਾਗੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਸਾਧੇ ਹੋ ਗਏ। ਕੇਵਲ ਚਾਣ ਪਰਛਾਦਾ ਤੇ ਬੜਾਹ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਬਦਲ ਹੋਏ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਲੋਟੀਆਂ ਬੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਜੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣਾ। ਅਨੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲਾਣਾ ਜੱਥੇਦਾਰ ਠੀਕ ਹੋਏ। ਜੇਕਰ ਬਹੁਤ ਕਿਣਕੀ ਵਿਚ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਦਿਨ ਮੇਲਾ ਲੱਗ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਚਾਲ ਪਰਛਾਦੇ ਤੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਹਜ਼ੂਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਹਰ ਪਾਸੇ ਵਲ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਸੁਧਾਰਵਾਜ਼ੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਸੰਕਰ ਵਿਚ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਦਾ ਮਿਆਲ ਸੀ, ਉਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਰਦਿਆਂ, ਬਦਲਾਂ ਤੇ ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਵਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਸੀ। ਜੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਨੇ ਹੋਰ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਮੇਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਅਨੰਦ ਘਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਨਾ ਜੰਦਾਂ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਮਿਲਣੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਵਿਆਹ ਮੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਸਾਰੀ ਸਾਰ ਸੰਗਤ ਹੀ ਆਪੇ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਆਪੇ ਮਾਂਗੀ ਹੋਇਆ ਕਰੇਗੀ। ਜੇ ਵੰਦਾ ਵਿਆਹ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਫੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਨਾ ਜੰਦਾਂ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਬੁਧਾਅ ਤੇ ਨਾ ਮਿਲਣੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦੋਂ ਤੋਂ ਠੀਕ ਹੋ ਅੱਜ ਤਕ ਵਿਆਹ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਤਿਨਾਮੁ 'ਸਭਨਾ ਦਾ ਭਲਾ ਮਨਾਵਿੰਦਾ' ਹੈ ਉਸ ਤਾਂ ਜਰਨ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹਨ, ਮੰਨਣਾ ਤਾਂ ਜੰਗਣਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਭਾਇਚਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਤਿਨਾਮੁ ਪ੍ਰਥਮ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇ ਲੋਕ-ਹਿਰੂ ਮਨ ਦੀ ਫੇਟ ਹੈ।

ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਕੋਈ ਫੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਨਾਮਾ ਮਹਾਨ ਹੈ। ਉਸ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਹਿਰੂ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰਕ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਮਾਰਗ ਤੇ ਕੁਰੀ ਬਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਲ (ਜੀਆ ਨੱਥਾ)

ਹਰ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਅਰਥਾਤ ਕੁਰੂ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾਤਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬੁਰੀਭਾਈ ਦੀ ਚਲਦਲ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਭੀਲਾ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਮਿਲਾਥ ਜਹਾਦ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਵੀ ਬੁਲੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹਿਤ ਪੀੜ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਸੁਣੀ ਚਾਕੁਰੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗਠਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥਲਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਢੇਰਾਂ ਵਿਚ ਉਥਾਣਦੇ, ਭੱਗੀਆਂ ਭਵੀਆਂ ਤੇ ਥਿਠਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸਰਦੀ ਰੋੜ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਰ ਸਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਸੀਸ ਬਲਮ ਕੀਰਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਸੱਚੇ ਰਹਿਬਰ, ਕੌਮ ਦੀ ਥੋੜੀ ਦੇ ਮਲਾਹ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕੇ ਦਿਠ, ਸਾਰ ਚਿਤ ਤੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੀ, ਅਛਾਪਦੇ ਹੋਏ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਅਛਾਹ ਹੀ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਹਨਾਂ ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੀ ਕਰਾਰ ਵਿਚ ਠਾਮਯਾਕੀ ਪੰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੀ ਭਾਵੁਵੀਂ ਸੰਤ ਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਅਤੇ ਵਿਲਾਸਤੀ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਚੋਧਰੀਆਂ ਨੇ ਨੇਸਰੇ ਨਾਕੁਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਉਹ ਸਦੇ ਦੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੋ ਠਿਥੜੇ। ਸਦ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 1857 ਈਸਵੀ ਦੇ ਦਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਬੀਰੀ, ਸਮਾਜ ਅਧੋਗਤੀ ਦੀ ਖੰਡ ਵਿਚ ਤਿੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਉ ਭਗੋਥ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਰ ਪ੍ਰਤੀਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਾਲ ਵਿਆਹ, ਬੁੜੀ ਦੇਢਟੀ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ਦਿਆਂ ਕੁਰੀ ਮਾਰਨ, ਦੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ, ਕੁਰੀਭਾਈ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਥੇ ਤੇ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜਨਤਾ ਵੇਸਵਾ ਨਾਚ, ਮੁਜਰੇ ਦੇਖਣ ਦੀ ਬੇਕੀਠ ਅਤੇ ਬਰਾਥ, ਮਾਸ, ਚੋੜੇ ਤੇ ਯਾਰੀ ਦੀ ਆਦੀ ਹੋ ਲਈ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਕੁਰੀਭਾਈ ਤੋਂ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਕੁਰੂ ਕੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਮੁੜ ਜਾ ਵਸਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰੂਕੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਦੱਖ ਦੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਠਾਮਧਾਰੀ ਬੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰਤਰੀ ਭਾਵ ਦਾ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਦੀ "ਵੁਟ ਖਾਓ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ" ਦੀ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਣ ਦਿਆਹ ਤੇ ਕੁਤੀ ਮਾਰਨ, ਅਤੇ ਵੱਟਾ ਕਰਨ ਵਿਰੁਧ ਸਖਤ ਟਾਕਣਾ ਕੀਤੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੰਸ ਨਹੀਂ, ਆਖ ਜੀ ਨੇ ਲਮ੍ਹੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੰਬ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਗੀਤ ਦੀ ਚਾਕੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸੂਝ ਆਰੰਭ ਪਿੰਡ ਖੇਟੇ ਹਿਲਾ ਵਿਰੋਧਪੁਰ ਤੋਂ ਸੰਨ 1863 ਨੂੰ ਕੀਤਾ।...

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚੋੜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਤਿਕ ਤੇ ਆਚਰਣਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸੁਦ੍ਰਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਗਦਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲ ਬਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਤਕ ਆਚਰਣਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਰਿਹਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਤੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਫਾਹ ਕਾਜੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਵਰਗੇ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਮ ਸਿੱਖ ਦਾ ਆਚਰਣਿਕ ਪੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜਸੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਹੱਥ ਹੀ ਥੀਤ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਆਗਿਆ ਸੀ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਉੱਚੀ ਭਾਵ ਪਾਕ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁਚ ਸੰਧ ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ। ਜੋ ਸਿੱਖ ਸੁਚ ਸੰਧ ਦੇ ਪਾਵੇਂਦ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਣ ਲੱਗਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਜਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਨਾਮ ਭਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਸਟਰੋਮੀਂ ਵੰਡਾਨਾ ਚਿੰਨ੍ਹਾਨਾ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਚਾਹੇ ਇਹ ਮਰਧਾਦਾ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਰਨ ਆਮ ਸਿੱਖ ਅਕਸਰ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਰਹਿਣ ਬਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਚਰਣਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਸ਼ਾਨ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤ ਕਿਰਤੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਨੋਖੀ ਸੇਧ ਬਖਸ਼ੀ। ਉਹ ਭਾਲਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੁਲਮ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚੋਖਾ ਚੋਖੀ ਅਨੇਕ ਸਿੱਖ ਸਭਾ ਦੇ ਮਿਆਲਾ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਨ ਕਦੇ ਤੇ ਆਰਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਧੌੜਦਾਨ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਬਾਹੇ ਅਨੰਦ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਕੁਰਮਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਆਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿਯਤੋਦਾਰੀਆਂ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਅਨਮਤੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਅਪਣਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਜਦ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਬਹੁਤੇ ਅਨਮਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਲਾਚਾਰ ਤੇ ਮਸ ਦਾ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਈ ਵਾਰ ਬੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਅਨਮਤੀਆਂ ਠਾਠ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਦਾਜ ਦੀ ਕੋਝੀ ਰਸਮ ਵੀ ਕੁਕਰਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ

ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਹਸੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝਤਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਲੜਕੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਸ ਸਕਦੀ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਵਾਸਤੇ ਥੜੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਉਸ ਭਿਆਨਕ ਸਮਾਜਕ ਕੋਹੜ ਬਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਸਮਾਜਕ ਕੁਰੀਤੀ ਦੂਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਹੋਰ ਦੱਬ ਜਾਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅਨਮਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਭ ਅਨੰਦ ਬਾਰਜ ਹੋਏ ਮਨੋਂ ਅਤੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਆਦਿਕ, ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੇ ਅਵਸਰ ਤੇ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣਿਅ ਕਰਨਗੇ।

ਸਭ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਮੋਹਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਜਦੋਂ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ 15 ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਓਥੋਂ ਹੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਡੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕੋਈ ਬਾਜ਼ ਦਰੋਜ਼ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਭਜੂਲ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਭਾ ਰੂਪਿਆ ਅਰਧਾਜ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦਿਮ ਕੀਤੀ ਕੁਰਮਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਬ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿਰਦੇ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ। ਬਾਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਚਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੁਰਬ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੈਵਲ ਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਚਾਣ ਬਾਖ਼ਸ਼ੀ ਸੀ, ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਅਨੰਦ ਬਾਰਜ ਕਿਸੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਭਾਈਵੀ ਹੁਕਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੜਕਾ ਤੇ ਲੜਕੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਕਰੋਚ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਲੜਕਾ ਤੇ ਲੜਕੀ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਆਪ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੰਗ ਅਨੰਦ ਬਾਰਜ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਪਾਏ ਜਾਣ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਆਣਾਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਜੋ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਦੀਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪੁਰਬ ਬਰਾਬਰ ਦਰਜਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਯਾਗਿਆ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਠਾ ਰੂਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਪੁਰੀਂ ਸੁਖ ਸੇਧ ਰਖਵਾ ਕੇ ਚੌਰ ਬੀਬੀਆਂ ਸਮੇਤ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤਕ ਬੀਬੀਆਂ ਪੁਰਨ ਡੋਰ ਤੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੀਆਂ ਢਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜਲਮ ਸਭਲਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਆਚਾਰਣਕ ਪੱਖ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਚਿਤ ਰੱਖਿਣ, ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਧੀਨ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਈਸ਼ਵਰ ਬਰਤੀ, ਵਰਨ ਪ੍ਰਣੀ, ਤੇ ਸਲਾਹ ਦੇ ਢੰਗੇ ਦੀ ਰਾਹਨੁਮਾਈ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਗੁਰਮੁਖ ਜਨਮ ਸਕਾਰਥਾ

ਸ. ਸ. ਅਮੋਲ

ਸੰਤ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਾਡਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਗਤ ਹੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਸਕਿੰਦਾ ਬਲਕਿ ਆਮਾਨ ਸਾਰੀ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇੰਨੀ ਹੋ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਲੋਕਾਂ, ਖਾਸ ਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਨੂੰ ਸੁਭਾਅ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤ ਹੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਜਾਂ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਸ੍ਰੀ-ਮਾਸਤ 'ਲਿਖਾਰੀ' ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਹੋ ਪੰਛੇ ਮਿੱਠੇ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ "ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਗਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਯੋਗ ਹਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ, ਭਾਈਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ ਅਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਆਰਾਮ ਦੇ ਚਰਨ ਫੰਗਣ ਨੂੰ ਚਿਤ ਬਣ ਆਏ। ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਣਥੋਲਿਆਂ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, "ਕਦੇ ਸਮਾਂ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਹਰ੍ਹੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਾਂਗਾ।"

ਅਤੇ ਭਥਦੇ ਹੀ ਛਾਤੀ ਧੜੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ (ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ) ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਸਮੇਤ ਅਸੀਂ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੇ ਖੀਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਲਛਮੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਚਾਰ ਵਜਨੀਕ ਤੇ ਚਾਰੇ ਕਲਮਾਂ ਵਾਲੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜੋਗਲ ਤੋਂ ਇਕ ਜਾਗ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇੰਨੇ ਥਾਂ ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਆਮ ਠਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਅਜੇ ਮੋਟਰਵਾਹ ਅਜੂਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਮਨ ਇਹੋ ਸੋਚ ਲਿਆ ਸੀ, ਹੋਲਾ ਮਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭੀ ਹੋਲ ਤੇ ਸਭਕੇ ਤੋਂ ਪਸਿਰੇ ਲਿਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੋ ਦੇ ਸੀ ਤੋਂ ਵਧ ਕੀ ਰੇਟਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੰਛਕ ਸੰਗਤ ਭੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਥੱਤੀ ਹੈ।

ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਥੇ ਪੁਜਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਕਲਮਾਂ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਚਿੱਤਰ ਫੰਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਮੇਰੇ ਦੇਖੇ ਕਿਸੇ ਮੇਲੇ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਵਾਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੁੱਕਰਾਂ (ਮੱਥੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਥਾਂ) ਦੋਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੱਟ ਸਨ, ਇੰਨੀ ਆਵਾ-ਜਾਈ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੀ ਭਾਵ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ

ਉਸ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਬੈਠਕ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀਏ ਜਿੱਥੇ ਜਾਤੇ ਲਈ ਮੰਜੇ ਆਦਿ ਅੱਗੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇਸ ਸਭ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੈਂ 'ਓਰੇ' ਹੀ ਲਿਖੇ ਸਨ ਜੋ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਛਪਦੇ 'ਸੱਚਖੰਡ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ "ਵਰਿਆਮ" ਮਾਸਕ ਪੱਤਰ (ਜਲੰਧਰ) ਦੇ ਸੁਯੋਗ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਉਹ ਵਰਨਣ ਮੁੜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੱਟੀ ਮੰਗਦਾ ਬੈਠਲ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋਏ, 'ਪ੍ਰਸਾਦਿ' (ਕਿਰਪਾ) ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡ ਫਰਟ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਪਹਿਲੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਤੇ ਉਪਜੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤੋਂ ਘਰ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁਣ ਤਕ ਮੁੜ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਫਿਰ ਮਾਨਸਿਕ ਚਿਰਪਟ ਉੱਤੇ ਉੱਘਤ ਪੈਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਲਿਖਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੱਗੇ ਕੁਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬਾਹਾਂ ਪਸਾਰੀ ਖਲੋਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਹੈ, ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦੀਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਕਤਾ ਤੇ ਹਾਸਰਸ ਇਕਾਗੀ 'ਬਾਬਟਰ ਭਾਸ਼ਾ' ਤੇ 'ਅਸ਼ਵੈਗੀ' ਰੰਗ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਅਵਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਿਤ ਬਾਵਿ ਪੁਸਤਕ 'ਮਾਨਕੋ'ਦ੍ਰ' ਮਹਾਂ ਕਾਵਿ ਵਾਚਣ ਦਾ ਭੀ ਢੰਗ ਦੁਕਿਆ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਪਰੋਕਤ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹੋਰ ਸਜਾਉਣ ਤੇ ਢਮਕਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ।

ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ 1954 ਤੋਂ ਮੈਂ ਜਲੰਧਰ ਸਾਂ। ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਲਾਡੀ ਬਾਗੀ ਚੰਡ ਉੱਤੇ ਵੱਸਦੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨਵੀਂ ਬਣੀ ਬੈਠੀ ਵਿਚ ਬਿਥਾਏਦਾਰ ਸਾਂ। ਕਾਲਜ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਅਫਸਰ ਡਾਕਟਰ ਖਮਲੋਰ ਛਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜੋ ਵੀ ਰਾਜਾ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕਰਕੇ ਡਿਊਟੀ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਮਿਲਵਰਤਣੀਏ, ਹਸਮੁਖ, ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪਾਠਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਸਨ। ਵਪਕਾਸੀਆਂ ਤੇ ਸਵਾਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮੁੜ ਦਿਲਾਸ ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਮੁਢ ਕਲੀਰ ਵਿਚ ਸੰਨ 1937 ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਬੱਝੀ ਲਤਕੀ ਸੰਨ 1945-46 ਤੋਂ ਜੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਚਰਚਾਂ ਦੀ ਰੋਕਣ ਲਈ। ਮੈਂ ਕਾਲਜ ਸਟਾਫ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਬੱਝੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਸ ਹੋਣ ਲਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੈਠੀ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਸੁਭਾਵਕ ਖਲੋਤਿਆਂ ਮੈਂ ਜੋ ਭਿੱਠਾ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਭਾਵੀ ਪਲ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਲਿਆ। ਸਾਹਮਣੇ ਸਤਿਗੁਰ ਯੋਗ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੈਦਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੀ ਚੋਰੀ ਭੀ ਸੀ। ਸੋਚਿਆ, ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਘਰ ਗੱਦੀ ਬਿਥੇਲ ਵਿਕੇਂਤ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਮਨ ਆਇਆ, ਮਨਾ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਖਾਣੀ ਚੌਥੀ ਹੀ ਲੜੀ, ਨੌਜੋ ਹੀ ਕੇ ਚਰਚਨ ਕਰ ਲੈਂ। ਡਿਊਟੀ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਬੈਠੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਟਕ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹ ਵਾਟਕ ਬੋਲ ਆ ਕੁਝ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬਲਵਕਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਕੁਰਤੀ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ ਕਿ ਸੱਚ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸੁਪ ਬੁਧ ਦਿੱਸਰ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲਈ ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਆ ਪੁੱਜੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ, ਦੇਖੋ ਬਾਹਰ ਹੀ ਬਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਦੋ ਕੁਰਸੀਆਂ ਉੱਥੇ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਉਥੇ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਇਆ, "ਜਿਹੜੀ ਬੱਚੀ ਬੀਮਾਰ ਹੈ, ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?"

"ਹਾਂ ਜੀ, ਘਰ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਕੁਰ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਰਮ ਕਰੋ ਕੀ ਛਕੌਕੇ — ਢੁੱਪ ਕਿ ਚਾਹ, ਲੱਸੀ ਦਾ ਤਾਂ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ।"

ਇਚਰ ਨੂੰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਕੁਲੀਆਂ ਹੋਣ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਾਲ ਆਏ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਬੈਠਣ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਮਹਾਰਾਜ — "ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਹਿਣਾ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੱਚ ਜਾ ਜੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਥੇ ਬੈਠਾ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।"

ਬੀਮਾਰ ਬੀਬੀ ਆਪਣੀਆਂ ਫੁੜੀਆਂ/ਜਿਸਾਖੀਆਂ (ਬਰੱਬਸ) ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਉੱਠੇ ਕਿਰ ਨੂੰ ਆਪ ਪਹੁੰਚ ਪਈ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਆ ਬਣੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਤੜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਹਿ ਕੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ 20 ਕੱਲੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕੋਰ ਦੇ ਹੀ ਖਾਓ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਲਿਆ ਤਾਂ ਚੁੱਖ ਕੱਟਿਆ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਕੂਰ ਪਏ।

ਮੈਂ ਨਾਲ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਇਲੀ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਤੇ ਅਰੰਭ ਪ੍ਰਕਟਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕਿਹਾ, "ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲਗਾ?" ਬਹੁਲਾ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਉੱਤਰ ਸੀ, "ਡਾਕਟਰ ਸ਼ਾਸ਼ੇਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ। ਰਾਤ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਹਿਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਭੌੜੀ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹੀ।" ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਫੇਰ ਤੁਰ ਪਏ। ਭਾਰ ਕਿਰ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧ ਦਿੱਤਾ।

ਕੋਠੀ ਤਕ ਪੁਜਦਿਆਂ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਪੰਨ ਹੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਜੋ ਭੱਖਾਂ ਦੇ ਪੂਜਯ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਇਉਂ ਸਾਧਾਰਨ ਨਿਮ੍ਰਾ ਕਿਰ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਸਰਬ ਸਾਧਾਰਨ ਜਾਣੂੰ ਦੇ ਘਰ ਪੁਜ ਕੇ ਅਪਣੇ ਭਰਿਆ ਮਿਲਵਰਤਣ ਦੇਣ ਆਪ ਆ ਪੁੱਜੇ ਹੀ। ਇਹ ਸਾਦਗੀ (ਖੋਰ ਦਾ ਵੇਰਾ ਤੇ ਚਿੰਟੀ ਪਗਡੀ) ਤੇ ਨਿਮਰ ਭਾਵ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਚਿਤ ਅਜਿਹੇ ਕੁਰਮੁਖ ਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਤਿਕਾਰ ਬਰਨ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸੰਕਤ ਬਰਨ ਨੂੰ ਨਾ ਕਰ ਆਵੇਗਾ। ਡਾਕਟਰ ਬ. ਬ. ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਾਫ਼ੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ, ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਮੇਨੂੰ ਇਸੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਵਲ ਦਿੱਸ ਪਈਆਂ। ਫੇਰ ਬਲਕੱਤੋਂ ਦੇ ਬੱਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਣਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਠੰਡੇਰਾਹ ਤੇ ਧਨੀ ਸ. ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ, ਜੋ ਜਿਵੇਂ ਭੀ ਜਾਂਚੇ ਆਪਣਾ ਭਨਮਾਧਾਰਾ ਰਾਖੀ ਜਕਾ ਨਾਲ ਠੰਡੇ ਖੁਜਦੇ ਤੇ ਆਪ ਭੀ ਰਸੀਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬੀਰਭਨ ਨਿਰਨੋਮ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਪ ਕੰਠ ਭੀ ਨਿਰ ਅਮ ਦੀਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਥਾਡੀ ਸੰਕਤ ਕੋਠੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੀਬਨ ਭੀ ਬਲੀਫ਼ ਕਿਰ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਸਰੋਰ ਦੇ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦੋਵਾਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਕਦੀ ਵਾਰ, ਵਾਪਸੀ ਰਾਹ ਕਿਰ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਚਰਚਾ ਛੇੜ ਠੰਡੇ ਤੇ ਕੱਠ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੰਪ ਵਿਚ ਹੀ ਕੂਰ ਜਾਂਚੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਇਸੇ ਉਪਰੰਕਤ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਅਜੇਰ ਸਿਰਥ ਦੱਸੇ। ਬਾਣੀ ਤੇ ਗੀਰਭਨ ਤੇ ਦਸਰੰਧ ਦੀ ਲਗਨ ਦਾ ਸੰਹਾਰ ਭੀ ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਮਹਾਰਾਜ ਕਾਧੀ ਦੀ ਖਦਰ ਦੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਮੁਖ ਬਰਨ ਤੋਂ ਤੇ ਕਿਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਖਦਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੇ ਕੁਰਿਆ ਤੇ ਕਲ ਨਾਲ ਭਾਲਿਆ ਅਤੇ ਅੱਜ ਕਾਧੀ ਜੀ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੁ ਤੋਂ 60 ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਭੀ ਖਦਰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਦੂਰਅਦੋਸ਼ੀ ਭਰਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੇਤੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭਿੱਠਾ ਸੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਬਿਕਰੇ ਓਟੀ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਨਿਜਿਠੇ ਜਾਂਚੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਰੰਧ ਦਾ ਥਾਂ ਸਲਫਾਰ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਵੀਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਭ ਪਿੱਛਾਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਲ ਕਰ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੇ

ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ "ਕਰੀਬੀ ਹਟਾਓ" ਠਹਿਰ ਦੇ ਠਾਹਰੇ ਦੀ ਖਵਰੇ ਲੱਤ ਹੀ ਨਾ ਪੈਂਦੀ ਤੇ ਵਕੀਲਾਂ ਜੱਜਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਜ ਵਾਲੇ ਕੌਮ ਦੀ ਅਥਾਹ ਬਹੁਲਤਾ ਤੇ ਵਕੀਲਾਂ ਤੋਂ ਲਟਕਦੇ ਲੱਖਾਂ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਪੱਤ ਦੀ ਥਾਂ ਸੈਂਕੜੇ ਭੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ।

ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੀ ਜੱਲ ਤੋਂ ਯਾਦ ਆਇਆ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਠਹਿਟੇਦਾਰ ਨੇ ਲਿਖਤੀ ਬਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, "ਜੀ...ਸਿੱਖ ਮੋਰਾ 200/- ਰੁਪਏ ਕਰਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮੰਤਵਾ । ਦੇਣਦਾਰ ਦੀ ਪੋਥੀ ਹੋਈ । ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਭਾਈ, ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇ ਸਿਰ ਕਰਜ਼ਾ ਕਿਵੇਂ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਥੱਲੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਉੱਤੇ ਰੁਹਾਤਾ ਧੋਲਾ ਨਹੀਂ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ, ਬਰਾਬ, ਜੁਆ ਰੁਸੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ, ਗਹਿਣੇ ਕੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣੇ, ਕਰਜ਼ਾ ਕਿਉਂ ?"

ਦੇਣਦਾਰ — "ਸੱਚ ਹੈ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨੇ 100/- ਕਿਤੇ ਲਏ ਸਨ, ਮੈਂ ਪੰਜ ਵਕੀਲਾਂ ਤੋਂ 5/- ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਦੇਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਹ ਅਜ 200/- ਵੇਰ ਭੀ ਮੇਰੇ ਵਲ ਥੱਕਦਾ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਕੋਠੇ ਫਿੰਨਾ ਸੁਢ ਕਿਵੇਂ ਮੁਕੇਗਾ ।" ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ —

"ਠਹਿਟੇਦਾਰ ਨੂੰ 100/- ਰੁਪਏ ਖਰਾਨੇ ਕਿਰੇ ਦੇ ਦਿਓ ।"

ਠਹਿਟੇਦਾਰ ਨੇ ਮਾਝੀ ਮੰਭੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਜੀ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੁਲ ਬਖਸਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ।"

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਨਿਰੀ ਡਡਕਾਲੀਨ ਤੇ ਸਾਮਿਅਕ ਠਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨਾਸ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਜਿਕੋਰ ਮਾਡਰ ਸੀ ਤੇ ਬੜੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੀ, ਬਿਉਂ'ਬਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਾਂਞੇ ਰਹਿਣੇ ਸਨ । ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਫਿਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੁਕਦੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਿੱਜਣ ਲਗੇ ਹਾਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਐਮ. ਏ. ਰਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ "ਸਭਿਆਚਾਰ" ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਲਲਾਖਾਂ ਕਰੀਬੀ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਥਾਵੀਂ ਸਮਾਂ ਬੀਰਤਨ ਕੀਤਾ, ਬੀਰਤਨ ਸੁਣਿਆ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਬੀਰਤਨ ਢਾਕਾਵਾ ਭਾਏ, ਚਾਲੀ ਲਾਖੀ ਸਨਮਾਨੇ ਤੇ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਨਿਹਾਣ ਕੀਤੇ ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬੱਡਾ ਅੰਕ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਨਵੇਸਾਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ "ਫਿਪਰ ਪਈ ਸਭ ਹੀ ਸੰਤ ਭਾਭਰ, ਕੋਊ ਨਾ ਆਵਰ ਨੇਰੀ" ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੰਦ ਵਡਨ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਅਨੇਕ ਸਭਾਵਾਂ, ਸਿਖਿਆ, ਪਰੋਰਨਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਕਾਈਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਹੁਣ ਰਸ ਦੀ ਬਰਨੀ ਉੱਤੇ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਫ਼ਖਰ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਰਮ ਖਾ ਕੇ ਸਰਬਾਈ ਗੁੱਟਾ ਨੂੰ ਸੁਚੱਜੇ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮ ਕਰ ਕੇ ਸੁਰਮੁ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਆਕੂਆਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਨਸਲ ਦੇ ਘਰੂ ਪਾਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ । ਦਿਹਾਤੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਹ ਭੀ ਇਕ ਅਣਕੋਲੀ ਤੇ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੀ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅੱਜ ਹਿੰਬੀ ਵਿਦਿਆਲੇ ਤੇ ਐਂਗਰੀਕਲਚਰ ਸੁਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬਹਿਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆਇਆ ਹੈ । ਫ਼ਰਮੁਖ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਵਧੀਆ ਖੋਜਿਆਂ ਤੇ ਵਧੀਆ ਸਾਹਣ, ਕਹੀਆਂ ਤੇ ਮਝਾਂ ਦੀ ਸੇਭਾਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹੋਰ ਖਰੀਦ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਵਿਕਿਆਨ ਦੀ ਜਾਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ।

1872 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਚੋਟੇ ਨੂੰ 25 ਸਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ, ਉਸ ਵੇਲੇ

ਦੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਯਾਕਾਇਤਾ ਮੁਕੱਦਮੇ ਅਤੇ ਸੁਣਵਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪੰਜ ਨਿਹੱਥੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਨਾਲ ਰੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਭਾਸੀ ਤੇ ਲਟਕਾਉਣ ਤੇ 70 ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੂੰ ਮਲੋਰਕੋਟਲੇ ਤੋਪ ਅਤੇ ਉਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਦ੍ਰਵ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਦੇਲੀ ਕਪੜੇ, ਸਭਿਅਤਾ, ਕਚਹਿਰੀ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਫੇਕ ਦੇਣਾ (ਬਾਈਕਾਟ ਕਰਨਾ) ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੱਤੋਂ ਆਪਣੀ ਹਮਦਰਦੀ ਤੇ ਰੋਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਪਰਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ-ਮੁਖੀਧ ਨੇ ਪੁਠਾ ਭਰਿਆ ਤੇ ਸਖਤੀ ਅਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਦੌਰਾ ਦਰਜਨਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਚਲਾਈ ਰੱਖਿਆ।

ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਲਵਾਦੀ ਹੋਣ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬੜੀ ਚੌਤੀ ਦੁਰਮਾਦੀਬੀ ਦਿਖਾਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ “ਬੁਢਾ ਵਿਰੋਧ” ਪ੍ਰਾਪੇਂਡੇ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਪਿਛੋਂ, ਨਾਇਲਕਰਤ ਯਾਦ ਦੇ ਰੋਤੇ ਤੇ ਕਰਤੇ ਪ੍ਰਗੀਰਠਮ ਦੀ ਥਾਂ, ਨਰਮਾਈ ਮਿਲਕਰਤ ਤੇ ਸੁਲਾਹਸ਼ੁਲ ਹੋਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾਈ ਰਖੀ ਜਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਸੰਕ੍ਰਮਣੇ ਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਫ਼ੌਰ-ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਨਾਲ। 75 ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਤਪੱਸਿਆ ਪਿੱਛੋਂ 1947 ਵਿਚ ਚੰਨੀ ਹੋਲੀ ਜੱਥੇਦਾਰੀ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪਰਤਾਪ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ, ਹੁਣ ਪਿਛਲੇ 25 ਸਾਲ ਤੋਂ ਯਾਦਗਾਰ। ਥਾਥਾ ਜਜ਼ਜੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪੰਥ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਚਲਦਾ ਨਵੀਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਨਾਲ ਵਾਦਮ ਮੇਥ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਇਮ ਹੈ ਜਦੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਹ ਵਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਪੰਥ ਪਰਦਰਸ਼ਕ ਅਤੀ, ਕੋਟਕਰਾ, ਬੀਨਾ, ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਖ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨਕਲ ਦੀ ਬਰਫ਼ਾਈ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਚਲਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਤ੍ਰਿਧਿਨੀ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਸੰਭ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਰਸੇ ਵਿਚ ਲਈ ਇਹ ਬੁਣ ਥਾਥਾ ਜਜ਼ਜੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਭੀ ਦਿਵੇਂ ਹੀ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਹਨ। ਪਿਛ੍ਰੇ ਚਾਢੇ ਜਿਵੇਂ ਪੰਡਾ ਪਰਵਾਣ।

ਉਹੀ ਫੀਰਤਨ ਤੇ ਸੰਗੀਤ, ਉਹੀ ਬਿਦਿਆ ਦੀ ਬਫਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਉਹੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਚਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਉਹੀ ਵਿਭਾਲ ਹਿਰਦਾ ਤੇ ਮਿਲਕਰਤਨ, ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਦੀਆਂ ਦਸਰਾਵਾਂ ਤੇ ਭੈਰ ਨਿਕਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕਢੇ ਨਾਲ ਹਾਕੀ ਖੇਡਦੀ ਹੁਣ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਟੀਮ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਟੀਮਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬਾਧ ਵੰਡ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਨਾਮਧਾਰੀ ਚਸਤਾਧ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਵੀ ਬਿਸਥੀ ਹੈ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਫੀਰਤਨ ਸਿਖਣਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨਈਂ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲ) ਭੀ ਉਸਰਾਈ ਤੇ ਸਥਲਤਾ ਨਾਲ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ।

ਥਾਥਾ ਜਜ਼ਜੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੁਭਾਧ ਵਿਚ ਵਾਰ ਨਿਰਧਰਨ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਚੈਰਤ ਸਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੇ ਹੀ ਰੂਪ-ਰੇਖ, ਨੋਟ-ਨਕਸ਼ ਤੇ ਕੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਨਿਖਰ ਆਏ ਹਨ। ਬਹੁਤਾ ਅਚੰਭਾ ਇਸ ਲਈ ਭੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਬਿਲਕੁਲ ਕਿਸੇਰ ਅਦਸਥਾ ਵਿਚ ਫੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਭਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਸਲੰਧਰ ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. ਜ਼ਾਨਾਂ ਲਈ ਠੀਕੋਂ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰਖਣ ਲਈ ਥਾਥਾ ਜਜ਼ਜੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਮੰਤ੍ਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧਾ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਅਸੀਂ ਕੱਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਛਾ ਸਕਦੇ। ਜੋ ਥਾਥੀ ਸੰਗਤ ਦਾਗ ਹੀ ਉਹ ਭੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਦਰੀ ਉੱਤੇ ਚਿਛੀਆਂ ਰਾਦਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੁਭਾਧਕ ਪਿੱਛੋਂ-ਮੱਥੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ

ਐਮ. ਏ. ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 10 ਰੁ ਮਿੰਟ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ ਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ
ਲੈਂਦਿਆਂ ਪਰ ਅਤਿ ਸਾਂਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਸ਼ਨ ਸੁਣ ਕੇ ਅਚੇਤ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ ।

ਇਸ ਭਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣਕਰ ਭੰਡਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ ਪੁਸਤਕ
"ਕੁਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ" ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰੁਚੀ ਤੇ ਸੋਚੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਹ
ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਦਿਤਾ, "ਅਸੀਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਹੈ । ਵੁਲਾਂ ਸਭ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵੁਲੇਖੇ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਨਾਭੇ ਭਈ, 'ਆਪ ਆਪਣੀ ਬੁਧ ਹੈ ਜੇਤੀ, ਬਰਨਤ ਭਿੰਨ
ਭਿੰਨ ਰੋਹਿ ਭੇਤੀ' । ਦਸਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਭਗਤਨ
ਤੇ ਚਿਕਨ ਉਡਾਲਣ ਦਾ ।"

ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪਛਾਣ ਕੇ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ
ਲਈ ਅਗੇ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਹੁਣ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰਖਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ
ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਅਮੋਲ ਜੀ ਕਰਨਗੇ ।" ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ
ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਫੇਰ 10
ਪਾਠਸ਼ਾਲੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਕਰਾਂਗਾ ।" (ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ 13ਵੀਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲੀ ਭਵ
ਦੇ ਨਾਂ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਕੁਰੂ ਕੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਧਰਦੇ) ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਤੇ ਉੱਚੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਭਾਈ, ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ 10 ਦੀ ਵਾਂ 5 ਦੀ
ਫਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ?"

ਹਾਸ ਹਸ ਭਵੇ ਇਸ ਉੱਤਰ ਤੇ ਹਾਏਰ ਜਵਾਬੀ ਮੇਰੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਫੇਰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਗਈ ।
ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਹੀ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ
ਕਿਹਤੀ ਅੱਜ ਕੌਲੁ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ ।"

ਉੱਤਰ ਸੀ — "ਕਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਲੱਖ ਤੇ ਜਿਆਦ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹਜ਼ਾਰ ।" ਸਾਨੂੰ ਹੈਰਾਨ
ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ, ਸਭੇ ਕੇਸੀਂ ਰੱਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਬਨਾਨ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਾ ਨਿਭਨੇਮ
ਹੈ । ਕਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਹ ਸੇਖਾ ਤੇ ਸੁਖਾਵਾਂ ਕੰਮ ਹੈ, ਪਰ ਪੋਹ ਮਾਘ ਵਿਚ ਤਾਂ "ਧੰਨ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ।"

1990 ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ਬਰਾਬਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਸੁੰਦਰ, ਕੀਮਤੀ,
ਸਦੀਵੀ ਯਾਦ ਤੇ ਸਾਫ਼ਟ ਯੋਗ ਭਿੰਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਭਾਖਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹਨ : (1) ਥਰ
ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਬਰਜ ਰੂਪ (ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) (2) ਥਰ ਪਰਤਾਪ ਸੁਟਿਓ ਪ੍ਰਭੂ ਕੁਮਰੇ (19 ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ
ਸੰਗ੍ਰਹਿ) (3) ਪਰਤਾਪ ਸਦਾ ਕੁਰ ਕਾ ਅਟਿ ਅਟਿ (16 ਨਿਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ
ਬਹੁਤੇ ਲੇਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭੰਡੀਰ ਵਿਚਾਰਦਾਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਹਨ ।

ਓ ਮੈਨੂੰ ਫੇਰ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਆਪਣਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੇਰਾ ਜਿੱਥੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਾਰ
ਮਰਾਬ ਹੋਣ ਕਾਰਨ 4 ਅਜ਼ਾਦੀ ਲੀਡਰ ਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਛਾਨਟ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਖੁੱਜ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਸਵੇਰੇ
ਉਹਨਾਂ ਰੋਹ ਨੂੰ ਹੀ ਟੀਸਰ ਦੀਆਂ ਪੰਕਾਂ ਤੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਹ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਸਿਰੋਪਾ ਦੇ ਕੇ ਹੱਸਦਿਆਂ
ਹਾਸਾਉਂਦਿਆਂ, ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਯੰਤਰਾਤ ਬਰਦਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਯਾਦ
ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਅਜ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਤੇ ਅਥਾਲ
ਤਖਤ ਉੱਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਬੜਾਹ ਪ੍ਰਬੰਧਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਨਾ ਅਰਦਾਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਨ ਆਕਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਰਾ-ਮਿਸ਼ਾਣ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੋਧ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਵੇਰਵੇਕਰ ਤੇ ਵੇਰਵੇਕਰ ਬਰਫਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਚੋਕੀ ਨੂੰ ਡੇਰਾ ਡੇਰਾ ਕਰਦਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਤਾਪ-ਸੂਰਜ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਚਿੰਦਕੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਭਾਤਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਠਾਠੀ ਵਿੱਚਾ ਲਿਆ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਬੋਧਤਾ ਨੇ ਚੁਫਟਾਂ ਨੂੰ ਸੇਕ ਤੇ ਭਟੇ ਨੌਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਘ ਪਰੁਚਾਇਆ। ਸੋਧਾਂ ਸਾਫ਼ ਅੱਖਰ ਉਮਰੇ ਨਮਾਸ਼ੀਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੋਧੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਵਾਧੂ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬੰਦੀ ਸਾਧਾਰਨ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਕੁਰਦਰਸ਼ਤਾ, ਸਿਰੇ ਦੇ ਸਿਰਫ, ਫੋਰਾਈ ਵਿਚਕਾਸ, ਸਾਫ਼ ਨਿਹੀ ਹਿਰਦੇ ਵਿਭਾਵਤਾ ਅਤੇ ਅਭਿ ਮਿਠਾਪਣੀ ਫਾਸ਼ੀਅਰ ਨੇ ਚੋਸਰ-ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਭ ਦੇ ਮੁਹਿੰਮ ਉੱਥੇ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਬਾ-ਗਮਾਣ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਜਾਦੂ ਮੰਨਦਾ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਬੀਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਮਿਸ਼ਾਣ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਭਾਰ ਪਾਈ। ਤਿਰਵੇਜਾ ਸਾਲ ਦੀਨੇ ਦਿਆਣ ਜੀ ਨੇ ਠਮਧਾਰੀ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਚਾਪਨੁਮਾਈ ਕੀਤੀ, ਫਾਜ਼ਨੀਰਕ ਸੰਦਾਨ ਵਿਚ ਰਾਸਸੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ — ਪ੍ਰਵਾਦਿਤ ਬੀਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਲਿਆ, ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਬਿਨਾਂ ਸੇਕੋਂ, ਬੇਗਰੁਜ਼ ਸਹਾਇਤਾ ਬੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਰਦਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਬੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਫਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਤੇ ਹਰ ਖੱਬੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲਿਮ ਬੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਉੱਘਾ ਜਿੱਥਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਚੰਨ ਚਿਤਾ ਕਿ ਵੱਡੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਚਰਿਤ ਪੱਖੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਠਮਧਾਰੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਉਚੇਰਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੀਵਨ ਨਜ਼ਰ ਇਥੇ ਨੂੰ ਆਵਾਦ ਕਰਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੇ ਸਮੂਹ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਤਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਵਧਾ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰੱਖ ਰੱਖ ਪੱਖੋਂ ਤੇ ਬੁਝ ਕਹਿਣਾ ਜਾਂ ਲਿਖਣਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵੇਖ ਸਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਭੱਕ ਸਕਿਆ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਪੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਬਟੀ ਲਈ ਮੈਂ ਬੁਝ ਕੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਬੜਾ-ਬਾਹਲਾ ਸਮਝ ਸਕੀਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਨੂੰ ਦੇਨਾ ਆਭੰਬਰਹੀਨ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਰਖਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਬੜੀ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਜੀਵਨ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਕ ਨਾ ਬਣੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਅ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਝੁਪਾਅ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰੱਖਿਆ। ਜੀਵਨ ਸੰਕਰਾਮ ਵਿਚ ਜੁਝਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਟਿਕਾੜ ਬੈਠ ਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਪਰਿਪਾਟੀ ਬਣਾਈ। ਬੌਨ ਦਿਆਲ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਹ ਘੰਟੇ ਦੀ ਆਤਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਭਾਜਨਤਾ ਸਾਰੇ ਇਨ ਲਈ ਪੁੰਜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਜਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ, ਆਪਣਾ ਨਿਜ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਬੀ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਰਮਾਨ ਸੀ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮੋਦ ਦਾ ਘੰਟੇ ਪਹਿਰ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਚਿਨ ਦਾ ਭਜਨ-ਭਾਣੀ ਕਿਹੋਕਮਾਂ ਲਈ ਹੀ ਲੱਤੀਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸਤ ਦੇ ਪੈਰਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰੀ ਵਿਹਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਲਤਾ ਭਰ ਵੀ ਵਾਧੂ ਮੀਨ-ਮੋਖ ਨੂੰ ਆਪ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਗਲ ਵਿਚ ਟੰਮਾ ਚੜ੍ਹਾ, ਸਿਰ ਤੇ ਮਿਲਾਚਵੀ ਪਕੜੀ ਜਾਂ ਕਾਲੇ ਪੀਲੇ ਉਚੇਰੇ ਬਸਤਰ ਨੂੰ ਆਪ 'ਚਿਖਾਵਾ' ਦਸਦੇ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਕਿ ਆਭੰਬਰ ਦੇਸ ਯਕੀਨ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੂਜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਉਚੇਰੀ ਤਾਜ਼ੇ।

ਬਹੁਤ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਚੰਡੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਇਕੋਰਾਂ ਮੇਂ ਵੇਨਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਭਟ ਗਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕਾਇਆ ਅਸਲੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ ਲਈ ਅਤੇ ਇਕ ਝੁੱਟ ਉਚੇਰੇ ਥੜ੍ਹੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵੀ ਗੱਭੀਆਂ ਤੇ ਹੱਥ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ ਕੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ "ਬੰਦੀ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਭਗਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਚਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਕੁਚਲ ਫਿਰਨੋਂ ਲਾਚਾਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਰੋਂਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਨਰੋਂਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਲੱਭ ਹੈ।" ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਹ ਸਲੋਕ ਕਹਿ ਕੇ ਵਿਅਕਤ ਕੀਤੀ :

ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰ ਭੇਟੀਐ ਪੂਰੀ ਹੋਵੈ ਦੁਕਾਰਿ ।

ਹਸੀਦਿਆ ਖੇਡੀਦਿਆ ਪੈਨੀਦਿਆ ਖਾਵੀਦਿਆ ਵਿਚੇ ਹੋਵੈ ਮੁਕਾਰਿ ।

ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਬੰਨੀ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇਹੀ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ :

"ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੰਬਰ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਸਭੀਤ ਹੈ।" ਕੱਲ ਬੋਲੇ ਸੰਤ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਫੇਰੀ ਨਾਲ ਬੋਲ ਉਠੇ :

"ਜੱਥੇ ਪਾਰਬਾਹ, ਨਾਮ ਤੋਂ ਵੀ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੈਸਲਾ ਦਿਤਾ — "ਠੀਕ ਨਾਮ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਸਗੋਰ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਨਾਮ ਕੀਉ ਜਾਏ ?"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਰੀਰਕ ਮਹਾਨਰਾ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮ ਜੀਵਨ ਪਰਯੰਤ ਨਿਥਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਕਰੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਬੇਟ ਨਾ ਆਵੀ।

ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਕਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ, ਇਕ ਕਲਕੀ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਦੁਖਹਿਰੇ ਸਾਝੇ ਨਿਰਨੇਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸਾਂ ਕਿ ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਟੇ ਦੇ ਇਕ ਠਾਟੇਦਾਰ ਨੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਲਈ ਦਰਸ਼ਨ ਚਾਹੇ। ਉਸ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ — ਇਹ ਠਾਟੇਦਾਰ ਝਲੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਵਿਰੋਧ ਇਸ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋਵੇਗਾ।

ਤੇ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸੰਕੁਚ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਨਾਮਦਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਸਰਬਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖ ਕੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁਰ-ਗ਼ਮੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਬੇਰਾਜ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਕਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅਜਬ-ਜਾਬ ਗੱਲਾਂ ਨਿਰਵੇ ਕਦੇ ਲਲਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਜਦੋਂ ਅਜੇ ਅਥਾਣੇ ਬਾਣ ਸਨ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਭੈਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਲਈ ਇਕ ਸੰਸਦ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਬਾਰ ਅਧਿਕਾਰ ਉਹੀ ਸੁਜਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਏ ਤਕ ਵਾਪਸ ਨਾ ਲਏ ਜਦ ਤਕ ਜਾਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਮੁਢ-ਬਮੁਢ ਫੁੱਟੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਾਂ ਉਹ ਆਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਟੁੱਟਾ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਚਿਕਰ ਡਿਝਦਾ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਹੁਲਾਸੁੰਦੇ :

"ਇਹ ਵਾਂਗੋਈ ਫੁੱਟੀ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨ ਦਾ ਖਿਟਕਾ ਮਾਰਰ ਵੀ ਪਹਾੜ ਵਰਗੇ ਖੜੋਂਦਾ ਹੈ। ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਵ ਲੀਟੇ ਸੰਬੰਧ ਬਰਦੇ ਹਨ। ਉਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰੰਧੇ ਹਨ ਜੋ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਵੱਖ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਿਆਉਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਗ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਨਿਰਅਭਿਮਾਨ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਪਰ ਕੀਮਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਥਾਈਆਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ, ਪਰਵੀਰੇ ਲਿਆਂ ਅਭਿਮਾਨ ਜੁਆਨ ਹੋ ਖੜੋਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਨਿੱਕੀਆਂ ਮੰਟੀਆਂ ਉਥਾਈਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਾਬਰੀਠੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗ਼ੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਆਪਾਧਾਪੀ ਮਚੀ ਰਹੇ।"

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਬੇਟ ਤੇ ਸੱਚਾ ਭਿਰਤਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰਕ ਸੋਝਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਲਖੰਦਿਆਂ ਉਹ ਸੰਪੂਰਨ ਨਿਆਇ ਦੀ ਵਾਂਗੋਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਹੀਂ ਕਰਨ ਦੀ ਬੋਝਿਬ ਕਰਦੇ।

ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਰ ਰਾਤਾਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਉਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੜ੍ਹਤ ਤੋਂ ਅਲੜੇ ਦੇ ਇਲਾਵੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕਰਮਾਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਸਾਫ਼ਾਨੇ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਬਰਧਾ ਤੇ ਅਚਝ ਨਾਲ ਦੋਬਾਰਾ ਬਰਨਾਂ ਤੇ ਵਹਿੰਦਾ, ਧੰਨ ਧੰਨ ਕਹਿ ਉਠਦਾ। ਜਦੋਂ ਜਾਣ ਜੀ ਚਰਾ ਕੁ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ

ਵਰਮਾਉਂਦੇ — ਇਹ ਕਰਮਾਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਰਤ ਵਿਦਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਬੇਲੋ ਇਹੋ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਨੂੰ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਅਤੇ ਖਾਮੀਆਂ ਦਾ ਭੱਤ ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਸੀ। ਦੇਖਣ ਮਾਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਜਾਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੱਚ ਕੌਣ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੱਚ-ਬੁਠ ਦੇ ਮਿਲਕੇਣੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਜਾਣੀ ਹੋਈ ਕੁੱਝ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਅਭਿਆਸਿਤ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਮੁਖ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦੁੱਖ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਕਲਪਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜੋਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਦੁਖ ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਵਿਦਿਹਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਚੰਗੇ ਜੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਭਿਆਸੀ ਕੀਤੀ।

ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ 'ਪਾਂਚ ਬਰਖ ਠਰ ਲਾਭ ਹੈ ਤਾਤਨ ਹੈ ਖਟ ਮਾਹਿ' ਪੰਡਿਤ ਹਰਚਿਆਣ ਦੀ ਠੀਕੀ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਸੀ। ਆਪ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਬਚਪਨ ਹੀ ਉਹ ਧਰਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਬੀਜ ਬੈਠੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਚਪਨ ਦੇ ਪਕਾਏ ਸੰਸਕਾਰ ਉਮਰ ਭਰ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਉੱਦਮੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਵਧੀਕੇ ਹਨ।

ਮਾਨਵ ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਨਾ ਅੱਖਤਪੁਟਾ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ, ਨਾ ਅਭਿਆਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਿਰੰਕੁਸਤਾ। ਰੱਛਾਨਾ ਵਿਸ਼ਨਾਨ, ਭਜਨ ਵਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਮਾਤਾ ਇਕ ਦਿਨ ਵੀ ਵਿੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਢਾ ਖਾਣਾ, ਸਾਦਾ ਪਹਿਨਣਾ ਤੇ ਸਾਢਾ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਲੀ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ। ਦਰਸਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮਦਾਸੀ ਬਿਦਿਆਲਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯਥੇ ਚੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ। ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਜੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਦਰਭ ਚਿਕਕਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਤਰੇ ਨਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਵਾਪਭ ਅਜਿਹੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਅਜਿਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਕਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਕਾ ਰਿਉਂ ਪ੍ਰਭਾਨ ਹਨ।

ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਰਿਰ ਪਾਵਨ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੱਖਿਆ। ਅਜੀਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸੋਚਦੇ ਸਾਂ ਕਿ 'ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਗੋਂ ਤੇ ਮੁਕਤ ਹੀ ਜਾਓ' ਸੋਚ ਕੇ ਥੰਦਾ ਕਰੋਂ ਕੁਨਧਾਂ ਤੋਂ ਭੱਭਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਮਲ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਨਾਮਦਾਸੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਾਲੀ ਇਸ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਪਰਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਡਿਕ੍ਰੇ ਡਿਕ੍ਰੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੂਰ ਧਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਪਰਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ। ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਭਾ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਿੰਦੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹੀ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਨੂੰ ਕੁਮਲਾਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

ਸਤਿ-ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂ ਨਿਕਟ ਮੰਡਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ, 'ਜੇ ਥੰਦੇ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਉੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ਪਰਮਾਰਥ ਦੀ ਉੱਚ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਫਲ ਕਪਟ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ, ਚਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਆਪਣਾ ਵਿਹਾਰ

ਸੁੱਚਾ ਰੱਖਣਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਡਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ।'' ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਰਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਚੰਡੇ ਵਿਹਾਰੀ ਬਣਦੇ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੰਤੋਸ਼ਮਾਨ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਲਈ ਸੁੱਚੇ ਵਿਹਾਰ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਵਿਹਾਰ ਲਈ ਰਜਨ ਬਾਣੀ, ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਚੱਕਰ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਸੰਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰਮ ਕਿਰਪਾਨੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਠਾਠ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਆਲਮੀ ਨਜ਼ਰਤ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਕਈ ਵੇਰ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਕੁਟਰੇਂ ਕੁਟ ਕਰ ਕੇ ਉਹਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਾਰ, ਰੂਪ, ਭੰਗ ਤੇ ਮਾਤਿਆਂ ਮੰਟਿਆਂ ਹੋਣਾ, ਅਸਫਲ ਜਾਂ ਨਾਸਤਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੱਕਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿ ਨਿਕੁਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣਤ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹਰੀ ਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਵੇਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪੱਖੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੁਟ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਚੁੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਦਗੀ ਤਰ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵੀ ਨਾ ਚੱਡ ਸਕਦਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਬਾਬਾਇਆ ਜਾਂ ਕੋ-ਬਾਇਆ ਸਮੂਹ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵੇਨਾ ਅਦੁੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਦੀ ਸੁਟੀ ਲੱਭ, ਅੱਖਰ-ਅੱਖਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਢੇ ਨਾ ਕੁਝਦੀ। ਬਦੀ-ਕਦੀ ਉਹਦਾਹਲ ਉਹ 60 ਸਾਲ ਤਕ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸੁਟੇ ਜਾਂ ਪਏ ਹੋਏ ਜਿਉਂ ਤਾਂ ਤਿਉਂ ਦੁਹਰਾ ਦਿੰਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਥਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀ ਨੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਲਈ ਪੜ੍ਹੀ। ਉਹਦਾ ਦਾ ਅੱਖਰ ਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਅਸਫਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹੇਗੀ ਆਪ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਜਾਣੀ, ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ ਆਪ ਇਸ ਚੁੱਕ ਨਾਲ ਹੋਏ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਚੰਡੀਆਂ ਚੋਂ ਚੰਡੀਆਂ ਪੈਰਾਟਿਕ ਪ੍ਰਸਤੁਤਾ ਮਿਲ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ।

ਪਰ ਹਿਸਾਬ ? ਇਸ ਦਾ ਉਸਰਾਦ ਕੌਣ ਸੀ ? ਇਸ ਦਾ ਉਸਰਾਦ ਹੋਣਾ ਵੀ, ਚੰਗਾਨਾ ਉਸਦੀ ਵਿਚ ਲੱਭ ਸੀ। ਰੂਪੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕਿਟਰੀ ਦਾ ਕਥਣ ਕਢੇ ਆਪ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜਿਸ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਹਿਸਾਬਦਾਨ ਕਾਡ਼ਵਾਂ ਤੇ ਲਿਖ-ਲਿਖ ਵੀ ਕੁਝ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਉਹਨੂੰ ਆਪ ਸਹਿਜ ਭਾਅ, ਚੇਤੇ ਚੋਂ-ਚੋ ਜਿੰਦੇ ਗੁਰਾਂ ਨਾਲ, ਵੇਰਨ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕਮਾਲ ਨੇ ਤਾਂ ਕੋਚਲੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਤ ਮੰਗਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਆਪ ਵੇਰ ਵਿਦਿਹਾਤਕ ਪੱਖੋਂ ਜਿਰਦੇ। ਸੁਟੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਆਪ ਕਦੇ ਇਤਥਾਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਰਹਿ ਰਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਗੰਗੀਰ ਜਰਨ ਕਰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਰੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਦੀ ਪਸ਼ੂ-ਬਾਣੀ ਜਿੰਦੀ ਅੱਖਰੋਂ ਉਹ ਆਪ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਦੇ। ਓਨਾ ਪਤਾ ਮਾਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਕੁੰਦਾ ਜਿੰਨਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮਾਯੂਮ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਕਹੂੰ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਕਦੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਹੀ ਸਨ। ਕਾਕਟਰਾਂ ਲਈ ਜੀਪਾਂ ਬਾਰਾਂ ਚੋੜੀਆਂ, ਦਵਾਈਆਂ ਲਈ ਆਲਮੀ ਰਜਾਦੇ। ਪਰ ਉਹ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕਥਣ ਬਾਦ ਚਲ

ਹੀ ਵਸੀ। ਅਫਸੋਸ ਕਰਨ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫਰਮਾਇਆ :—“ਉਹਦਾ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ, ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਲੋਂ ਸਮਰਥ ਆਦਮੀ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਰਨਾ ਅਟੱਲ ਹੋਣੀ ਸੀ।” ਤੇ ਮੈਂ ਫੇਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਕਦੇ ਵੀ ਦਾਨ ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖ਼ਿਤਾ ਥੀਤੀ ਹੋਵੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੇ ਦਾਨ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ। ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਈ ਤਕ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਐਥ ਜਾਂ ਬੁਰੀ ਸੁਹਬਤ ਨਾਲ ਧਨ ਨਾਸ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਆਪ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਉਮਲੂ-ਉਮਲੂ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਫਲ ਨਾ ਲਗਦਾ ਹੋਵੇ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਆਰ ਬੁਖਾਰ ਭਰਨੇ ਇਹ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਮਿਕ ਬਤਿਆਈ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਰਦ ਰਕਮ, ਦਾਇਆਂ, ਪਸ਼ੁਆਂ ਅਤੇ ਕੁਤੀ ਪੈਂਠਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬੇਓੜਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲਾਚਾਰੀ ਤੋਂ ਰਜਵਾ ਛਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਆਪ ਨੇ ਨਿਰਸੰਬੰਧ ਵੇਡਿਆ ਵਰਤਾਇਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਵਹਿਰਿਸਤ ਵਿਚ ਬੇਵਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੈਸਥਾਵਾਂ, ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ, ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੈਂਥਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਭਲੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮਿਥਿਆ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਸੰਗੀਤਕਾਰ, ਨੀਤੀਵਾਨ, ਕਿਰਤਵਾਨ ਸਭ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਤਕ ਵੇ ਹੀ ਮਦਦ ਥੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਸਾਥਾਨਾ ਥਾਨਫੰਡਸ ਹੋਈ। ਉਸ ਵਿਚ ਚੰਡੇ ਬਧੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਠੀ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ \$000/- ਦੀ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਆਖਿਆ — ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੇਂਜਟ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਖਾਮੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖੂਬੀਆਂ ਥੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋੜ ਤਾਂ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਣ ?

ਇਹ ਤਾਂ ਮਿਸਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਦੀ ਵਹਿਰਿਸਤ ਮੇਰੇ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਦੇ। ਨਿਭ ਦਾ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਰਿਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਰ ਦਾ ਹੀ ਖਰਚ ਮਸਾਂ ਸਾਰਦਾ ਸੀ। ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਵਿਥਿਆਰ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ। ਘੱਤਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਿੱਥ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਇਸ ਰਕਮ 'ਚੋਂ' ਦੇਨੀ ਰਕਮ ਨਾਲ ਐਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਣਸਣ ਨੂੰ ਕਦੇ ਆਪ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਹਤ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਰਕਮ ਹੋਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਮਿੱਥੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ।

ਆਪ ਸੁਦਾ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ — ਸਰੋਰ ਦਾ ਬਲਰਭ ਤਕ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਾਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਾ ਲਈ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਬੰਦਾ ਸਾਧਨਹੀਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤਨ ਲਈ ਕੱਪੜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ, ਵਿਰ ਕੀ ਕਰੇਗਾ ? ਦਾਨ ਬਰੋ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਾਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਓ।

ਠਿੱਸੀ ਤਜਰਬੇ ਨੂੰ ਆਪ ਭਾਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਆਇਉਂਦੇ ਅਤੇ ਪਰਚਾਰਦੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਸ਼ੁਸ਼ਾਨਾ ਵਿਚ ਮਹੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਰ ਸੀ। ਘਿਉ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਢੀ ਨਾਨੇਂ ਮੱਝ ਨੂੰ ਰਹਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹੀਬਾਨ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਨਸਲ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਵਿਖੇ, ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਉੱਠਤ ਕਰ ਕੇ, ਇਹ ਰੱਤ ਪ੍ਰਕਟ ਬੀਤਾ ਕਿ ਮੱਝਾਂ ਨਾਨੇਂ ਕਢੀਆਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੇਵੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁੱਧ ਘਿਉ, ਠੀਕ ਪੱਠਾ, ਚਾਰਾ ਦਾਣਾ ਤੇ ਕੋਹੇ ਵਰੇਰਾ ਦਾ ਵੀ ਸਾਲਾਨਾ ਵਚਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੋ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਮਰਚ ਵਿਚ ਹਿੰਨ ਕਢੀਆਂ ਪਾਲੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਪਜ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਮੱਝਾਂ ਨਾਨੇਂ ਖਰੀਆਂ ਉਤਰਨਦੀਆਂ।

ਇਸ ਰੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਿੱਜੀ ਪਸ਼ੁਸ਼ਾਨਾ ਵਿਚ ਮੱਝਾਂ ਪੇਂਡੇਪੇਂਡੇ ਘਟਾਣੀਆਂ ਤੇ ਕਢੀਆਂ ਨੂੰ ਬਧਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਇਹੋ ਵਿਹਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਬਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਹੇਠ ਤੋਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵੇਖਿਆ। ਹੇਠ ਛੱਤ ਦਿੱਤੀ। ਅਰ ਪਾਣ ਵੀ ਘੋੜੀਆਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਵਭੇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪ ਨੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਵਧਾਵਾ ਧਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

ਅੱਜ ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਆਪ ਦੇ ਉੱਦਮ ਸਦਕਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਸ਼ੁਸ਼ਾਨਾ ਅਥੀ ਘੋੜ ਬਾਣਾ ਪਹਿਲੇ ਢਰਜੇ ਦੀਆਂ ਪਸ਼ੁ ਉਤਪਾਦਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ।

ਕਰੀਬ ਨਿਵਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਆਪਣੀ ਯਥੇਕ ਆਦਰ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵੇਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਲਈ ਬੇਆਰਾਮੀ ਦਾ ਬਾਰਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਵੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਭਿਠਾ ਦੀ ਅੱਥ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਭੜਕਾਂਦੀ। ਇਸੇ ਬਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਮਜ ਵਿਚ ਤੇ ਹੋਰ ਟੀਕਾਂ ਵਿਚਾਏ ਇਕ ਠੀਕ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਭੋਭਾਦਰੀ ਭਜਿਪਲਨ ਆਪ ਦੀ ਭਰੂਰਤ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾਣਾ, ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ, ਆਦਿ, ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਲਈ ਚੋਕਸੀ ਦੀ ਛੱਤ ਸੀ, ਪਰ ਭੀਰ-ਨਾਮਧਾਰੀ ਜਿਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਜਾਏ, ਉਸ ਲਈ ਉਚੇਰਾ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ, ਅਦਨੇ ਤੋਂ ਅਦਨੇ ਭੀਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿਰੇ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਮਿਠਰ ਅਤੇ ਅਦਬ ਵਰਤਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ, ਸਾਥੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਸਾਧਾਰਨ, ਓਪਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਕੋਰਿਆਂ ਤਕ ਹੁਕ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਥੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅਭਿਮਾਨ ਦੀ ਮੈਲ ਤਾਂ ਭੱਫਟੀ ਹੀ ਸੀ, ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਸਾਬਰ ਖੱਠਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਮਨੁੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਲਣੀ ਨੇ ਮੋਹ ਲਏ ਸਨ। ਆਪ ਵ੍ਰਤਮਾਉਂਦੇ — "ਸੋਚੋ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕੀਤਿਆਂ, ਕਦੇ ਵੀ ਅਨਾਦਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਆਦਰ ਹੀ ਆਦਰ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਆਦਰ ਬਰੋ ਤੇ ਆਦਰ ਲਓ।"

ਉਹ ਕਿੱਤੇ ਉੱਦਮੀ, ਵੱਡੇ ਤੇ ਡਰੂਲ ਦੇ ਅਭੰਬਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਸਨ, ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਨੰਦ ਵਿਭੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਤਿੱਠਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ, ਆਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਹੋਰ ਬੀਅ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਲਮਾਰੀ 'ਚੋਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕੁਲਮ ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਸਗੋਂ ਆਪ ਹੀ ਉੱਠ ਕੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਠੱਡੀਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਆਉਂਦੇ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਹਰੇਕ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਸੀ। ਨਾਲ ਥਾ ਸਾਥੀ ਜਾਂ ਸੇਵਕ ਕੁਝ ਚਿੱਠਾ ਮੱਠਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਿਆ ਆਪ ਸਾਧਣ ਨੂੰ ਬਦੇ ਹੋਣੀ

ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਾਇਆਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫਰਾਮ ਦਸਾਇਆਂ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਰਮਾਉਂਦੇ — ਕੋਈ ਗੱਲ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਲਈ ਬਿਛਾਨੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਨਾ ਤਾਂ ਸਿਰੇ ਦੀ ਝਾੜੀਗੀ ਅਤੇ ਵਕਤ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਕੀਤਿਆਂ ਸਵੈ-ਰੋਜ਼ਾ, ਬਕਰੀ ਤੇ ਉੱਦਮ ਵੱਧਦਾ ਹੈ।

“ਇਕ ਰਿਲ ਨਹੀਂ ਭੈਣੇ ਘਾਲਿਆ” ਦਾ ਕੁਰਦਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਸਫਲ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਜਾਂ ਬੁਢੇਰਿਆਂ ਨੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਣ, ਪਹਿਨਣ, ਰਹਿਣ, ਆਦਿ, ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾ ਲੰਗਰ ਕਰਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਕਰਾਂ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਚੇਤੇ ਰੱਖਦੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਦਇਆਲੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਰਚਾਏ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਰੀਦ ਸਕਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਥਾਵੇਂ ਤੇ ਨਿਮਾਣੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਅਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸੁਹਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ।

ਪਰ ਉਦਾਰਤਾ ਨਿਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹਦਾ ਪਸਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਕਰੀਬ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਕੁਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਪਾਹਜ ਅੰਕ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ — ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਜੋ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਹੈ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇ। ਚੰਗੇ ਠੱਠੇ, ਵਧੀਆ ਕੁਟ, ਰਜਵੀਂ ਮਾਫ਼ਿਆ, ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਮਨਾਨ ਸਾਰਵਿਕਤਾ ਹਰੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਾ ਇੰਕਾਰ ਹੋਵੇ।

ਤੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਅਪਣੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਗੁਣ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਦੂਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਂਦੇ ਥੀਏ ਨੂੰ ਗੱਲ ਭੈਂਦੇ ਸਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਹੀ ਪੜ੍ਹ, ਲਿਖ, ਬੱਝਾ ਹੋ ਕੇ, ਕੁਝ ਕਾਰਨਾਂ ਅਧੀਨ ਚੰਦਾਂ ਸਾਲ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ। ਸਵਰਗਵਾਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, ਜਦ ਦੇਵਨੌਰ ਆ ਚੁਕਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਾਂ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਦੇ ਇੱਥੇ ਤੇ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕੀਤਾ — “ਅਸਥਾਰ ਸਾਡੀ ਪਾਲਿਸੀ ਨਾਲ ਚਲਾਣਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਹੀ ਰਹੁ। ਤੈਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗੇ। ਸਾਡੀ ਡਿਊਟੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਈ।” ਮੈਨੂੰ ਇਸਦਾ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਪਾਸ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦੋ ਰਤੇ ਸਨ।

ਐਮਿਰਸਰ ਇਕ ਚਾਨਕਰੀਸ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਮੈਂ ਕਾਮਰੇਡ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੰਦ ਅਤੇ ਕਾਮਰੇਡ ਕੁਰਮੇਜ ਸਿੰਘ ਬਾਬਰ ਵਾਯਲੀ ਦਿਵਾਂਦਿਆਂ ਲਭਦ ਚਰਚੇ: “ਦੀਨ ਦਿਆਲ, ਇਹ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਸਥਾਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ ਤੇ ਲੇਖਕ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ (ਕੁਰਮੇਜ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੇ ਅਸੈਂਬਲੀ ਲਈ ਸ: ਕੋਰੇ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਚੰਦ ਲੜੀ ਹੈ।” ‘ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ’ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ

ਦੇ ਸੁਣਨ ਤੇ, ਸਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਜੀਅ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਇਆ। ਦੂਜੇ ਥੰਨੀ ਕਾਮਰੇਡ ਦੀ ਇਸ 'ਦਲੇਰੀ' ਲਈ ਅਚੰਭਾ ਸਨ।

ਏ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਚਲਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਵਾਤਸਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ — "ਕਾਕੀ, ਰੰਨੇ ਪਰਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਮੇਰੀ ਪਾਰਟੀ' ਕਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਬਕਾਨੀ ਹੋਈ ਇਸਦੀ ਸੀ।" ਮੈਂ ਅਲਸ਼ ਬੀਤਾ — "ਇਹ ਟੁਕੜੀ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹ। ਸਾਨੂੰ ਪਰੇਮ ਦੀ ਨਰਬੰਦੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਸਕਦੇਆਂ ਹਨ।"

ਪਤਿੰਤਪਾਵਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਵਿਦਿਹਾਰਕ ਪੱਖੋਂ ਏਨੀ ਉਚੇਰੀ ਸੀ ਕਿ ਏਸ ਮਾਤਰ ਦੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਦੋਹਾਂ ਤਰਾਫ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਨ।* ਇਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਲਾਭ ਹੈ ਕੀ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਛੋਟੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰਨਾ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਾਨਾ ਕੇਵਲ ਪਰਸਪਰ ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਲਗਾ ਨੂੰ ਵਧਾਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ — ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ ਮੱਥ, ਵੱਧਦੀ ਵੱਧਦੀ ਬੇ-ਸੁਆਦੀ ਤੇ ਜਾ ਖਠੋਂਦੀ ਹੈ। ਮਿੱਤਰ ਉਹ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਦੀ ਛੱਤ ਤੇ ਭੁਝ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸੁਣਾਇਤਾ ਕਰੇ।

ਆਪ ਚੀਨ ਵਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਚਿੰਦਗੀ ਭਰ ਨਿਭਾਇਆ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਘਸੀਟਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਹਿਆਦਰੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਮਦਦ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ।

ਸੱਚੇ ਪਾਰਬੰਧ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਗਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪੱਖੋਂ ਹੀ ਵੇਖਣ ਦੀ ਕਾਮਨ ਵੋਚ ਰਾਮਨਾ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਨਾਨਕ-ਭਣਾਏ-ਭੰਡਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪੰਥ ਤੋਂ ਹੀ ਅਭਵਾਦੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਨਹੀਂ। ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰੂਪ ਜਾਂ ਕਰੋਹ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੇਖਣਾ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਸ਼ਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਗਾਇਆ। ਆਪ ਦਾ ਕਰਨ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜੋ ਪਾਰਟੀਆਂ ਬਣ ਜਾਣ ਤਾਂ ਚੇਪਣਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਅਮਲ ਹੋ। ਚੇਪਣਾਂ ਨੂੰ ਕਰਕਰਾਭ ਵੱਖਣ ਜਾਂ ਖੋਹਣ ਲਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਟੇਜਾਂ ਤੇ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੀ ਖਲੋ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪੱਲੇ ਕੀ ਰਹੇਗਾ।

ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਏਸੇ ਲਈ ਖਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਗਾਂਢਰਸ, ਸੰਗਤਿਸਟ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ, ਆਦਿ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰ ਕਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਅਧੀਨ ਦੂਜੇ ਤੇ ਚਿੰਕਤ ਉਠਾਇਆ ਕਰਨਗੇ।

ਆਪ ਦੀ ਚਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਦੀ ਇਕ ਜ਼ਰਨ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਾਂ ਕਰੋਹਾਂ ਲਈ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਕਮਾਲ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਿਰਉਤਸਾਹਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦਲਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਅਸੰਘ ਅਜਰਤ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮਰੀ ਨਾਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕੇਵਲ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਵਾਏ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਾਏ

* ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਰਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਦੀ ਸਾਂਝ ਤੁਰਿਆ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਅੰਦਰ ਪਲਪਟਣੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਮੁੰਡੇ
ਬੁੜੀਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀਪੁਣੇ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬਹਿਣਗੇ ।

ਗਿਬਰੇ ਨਾਰਿਆਂ ਬਾਬਰ ਇਸੇ ਠੰਡੀਏ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਹਿੱਸਾ
ਪਾਇਆ । ਜਦੋਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸੱਜਣ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਖਾਈ ਦਿੱਤੇ, ਗਿਬਰੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਚੋਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ
ਮੁੜ ਘਰ ਪਰਤਣ ਲਈ ਕਾਇਲ ਜਾਂ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਦੀਨਾ ਬੰਧੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਨੇ ਵਿਚਿਤਾਰਕ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ।
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਦੁਹਾਰਾ ਦੇਨਾਂ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਬੁਆਲੇ ਦੇ ਹਰ ਬ੍ਰਹਮ ਜਾਂ ਅਵਸਥਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦੇ ਮੱਧਮ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤਾ । ਉਸ ਦਾ ਅਨੰਦ
ਨਾਨਕਿਆਂ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਤੋਂ ਆਪ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ
ਨਾਮਕਰਣ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਭਲਕਾਰਾ ਪੁਆਂਦਾ ਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਖੇ ਨਾਮ ਬੜੇ ਸਾਰਥਕ
ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਭਰੇ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਮੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਓ : ਸੰਹਣੀ, ਪਿਆਰੀ, ਬੁੱਝ, ਗੀਰ, ਲਾਜ਼ੀ, ਰਾਝੀ, ਆਦਿ ।
ਕਉਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰੋ : ਪੁਰਤੀ, ਚੰਗਾ, ਜਮਨਾ, ਸੁਲਤਾਨੀ, ਨਵਰਤਨ, ਨੱਲਖੀ, ਸੱਜੀ, ਸੁਭੱਯਾ
ਏ ਮੀਨਾ, ਆਦਿ । ਤੇ ਇਹ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਦੇ ਹਨ : ਫੱਲ, ਬੈਲ, ਪੰਜਾਬਣ, ਇਲਚਾਰ,
ਸੀਹਣੀ, ਬੁਰੁੰਗਣਾ, ਵੁਲਤਾਨੀ, ਵਿਸ਼ੇ ਹਿੰਦ, ਆਦਿ ।

ਪੋਝੇ — ਕੱਢਰ ਭਾਹਨ, ਭਾਜ, ਜੀ ਭਾਰਤ, ਬਿਜੇ ਭਾਰਤ, ਪਵਨ, ਕੇਸਰੀ, ਆਦਿ...

ਉੱਠਣ, ਬੈਠਣ, ਖਾਣ, ਪੀਣ, ਭਜਨ ਪਹਿਨਣ, ਬੰਝਾ ਕਰਨ, ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਣ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ
ਦਾ ਨਿਰਾਣਾ ਹੁਸਨ ਹੁੰਦਾ । ਆਪ ਦਾ ਫੁਲਾਨ ਸੀ : "ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਰੱਚਾਨਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਕਰਨ
ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਹਜ ਵੀ ਭਲਕ ਰਿਹਾ ਨਾ ਮਿਲੇ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਵੀ ਸ਼ਕਲ
ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ।"

ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਇਕ ਸਫ਼-ਸਨਾਰਨ ਪੰਥ ਦੇ ਪਛਮੂਖੀ ਸਨ, ਓਥੇ ਆਪ ਨੇ ਅਨਮਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ
ਪੂਰੀ ਖਰੂਸ ਦਿੱਤੀ ਵਰਤੀ । ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭਲ ਲਾਇਆ ਉਹ ਬਦੇ ਸੰਕੋਚ ਵਿਚ ਨਾ
ਆਏ । ਅਨ-ਧਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਵਾਦਾਰੀ ਹੋਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਹਰੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰਪਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ
ਹਿਰਦਿਓਂ ਕਦਰ ਕੀਤੀ । ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੋਟ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪ ਇਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਦੇ । ਜੇ
ਕਾਂਕਰਸ ਨੂੰ ਆਮ ਹੋਰ ਤੇ ਵੋਟਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਯੋਗ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਰਚ
ਵੋਟ ਪਾਏ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ : "ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ
ਹਾਂ । ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਨਹੀਂ ।" ਕਾਂਕਰਸ ਨੂੰ ਵੋਟ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੱਤਾ
ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਅਜੇ ਇਹੋ ਧੰਡਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਦੂਜੀ ਪਾਰਟੀ ਇਸ ਦਾ ਸਾਧਮਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਜੇ
ਬਣੀ ਨਹੀਂ ।

ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵਿਚਿਤਾਰਕ ਸਾਂਝ ਦਾ ਦਾਰਮੁਝਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਹੈ
ਸੀ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪ ਕੁਝਾਂਓ :

"ਕਾਂਕਰਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਏਕ ਦੀ ਸੁਰੰਗਰਾ ਦਾ
ਸੰਗਰਾਮ ਲੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਸੰਭਾਲਨ ਦੇ ਵੀ ਦਿਹੇ ਧੰਡਾ ਹੈ ।

“ਬਮਿਉਨਿਸਟਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾਰਕ ਜਨ-ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਨਸੰਘੀਆਂ ਦੀ ਕੋ-ਸੇਵਾ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਕਦੇ ਕਰੀਬ ਦੇ ਭਠੇ ਲਈ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ।”

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਣਕ ਮਿਟਾਣ ਤੇ ਪਰਜਾਪਰ ਬਿਰੋਧ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਧ ਸਿੱਖ ਭੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਿਆਗ ਕੇ ਵੀ ਜਤਨ ਕੀਤੇ। ਇਕ ਸਟੇਜ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਯਤਨਾਂ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਬੇ-ਬਹਾ ਮਰਚ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਾਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਸੰਚਿਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਸੀ : “ਮੇਰਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਏਕਤਾ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਮੁਰਾਦੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਆਪ ਹਿੰਮੇਟਾਕੀ ਭੇਟਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾਰਿਆਂ ਬੰਦੀ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਅਗੋਂਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਲਭ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੱਲਣ। ਹੱਕ ਨਾਭ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਪਰਜਾਪਰ ਲੜ ਕੜਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।” ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਮੱਠਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਂਡੇ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਚਿਤਾਰਕ ਸੋਧ ਦਿਤੀ “ਭੰਡੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ, ਅਪਣੀਆਂ ਮੁਥੀਆਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ।”

ਭੰਡੇ ਦੱਡੇ ਮੁਖਾਲਫ਼ਾਂ ਨਾਲ਼ ਲਭ ਕੇ ਚਲਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿੱਭਾ ਸੁਚੱਜਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਵਿਰੋਧ ਪੱਖ ਦੇ ਬਚੀਰ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਲਾਸ਼ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ।

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ‘ਬਹੁਤਾ ਖ਼ਤਰਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵਿਰੋਧੀ ਭੈਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੱਪ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਚਿਲਟੇ ਜਾਂ ਖੋਰੀ ਨਾਲ਼ ਸੰਭਲ ਕੇ ਲਭ ਲਵਾਂਗੇ, ਪਰ ਖ਼ਤਰਾ ਤਾਂ ਉਸ ਅਪਰਭਵ ਵਿਰੋਧੀ ਭੈਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੇ ਲਭੇ। ਸੰਨ੍ਹੀ ਨਾਲ਼ ਭਾ ਡਾਪਿਆ ਭੇਡਾ ਵੀ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੁਆਲ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਹਾਡਾ ਜ਼ੋਰਾ ਮਹਾਨ ਹੋਵੇ।”

ਨਾਲ਼ ਹੀ ਉਹ ਮੁਖਾਲਫ਼ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ਤ ਨੂੰ ਖੋਰੀ ਖੋਰੀ ਫੁਲਟ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਜਿੰਨਾ ਬੰਦੀ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਪਣੀ ਡਲਡੀ ਦਾ ਸੱਚੇ ਮਨੀਂ ਇਕਬਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਦੂਜੀ ਘਸੀ ਹੀ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਰਾਜਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਲੱਖਾਂ ਕੁਪਲਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਜਿਥੇ ਮੁਕਦਮੇ ਲਾਭਗੀ ਮੰਨ ਕੇ ਚਰਨੀਂ ਡਿਗ ਪੈਣ ਨਾਲ਼ ਮੁਖਾਲਫ਼ ਦੀ ਮਰਗੀ ਤੇ ਪਾ ਦਿਓ। ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਵੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਰ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟਵਾਦ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਕਰਜ਼ੀਯ ਦਿਤੀ। ਜਿਸ ਨਾਲ਼ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਰੋਧ ਉਠਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਆਪ ਦੀ ਵਿਚਾਰਕ ਸ਼ੁਧਤਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਲਮਾਏ, “ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੁਖ, ਰੋਹ ਤੇ ਚੱਤ ਨਹੀਂ ਰਚਿਟ ਦਿਤੀ, ਇਹ ਰਾਜਨੀਤਕ ਖ਼ਤਰਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਲਾਲਚਾਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ। ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਕਦੇ ਨਾ ਹੀ ਬੰਦਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚਾਅ ਘਾਅ ਲਾਣਾ ਹੈ। ਸਪੱਸ਼ਟਵਾਦੀ ਹੋਣ ਨਾਲ਼ ਮਨੁੱਖ ਹੋਏ ਭਾਬ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਭੂ ਬਰੋ, ਪਰ ਉਹ ਠੱਸ ਕਾਰਨਾਂ ਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਬੱਲ ਚਾਲ਼ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਵੇ।”

ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਨਾਥਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਧੜੇ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਨਹੀਂ ਸਲਾਹਿਆ। ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ

ਤੇ ਅਤੁਕ ਖਲੋਤੇ ਰਹਿਣਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵਿਦਿਹਾਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲਛਣ ਸੀ ।

ਆਮ ਕਰ ਕੇ ਵੱਡੀਆਂ ਪੌਜ਼ੀਸ਼ਨਾਂ, ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਤੇ ਥੱਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਭੂਆਂ ਅਗੇ ਗੋਤੇ ਟੇਕਦੇ ਤੇ ਧਰਮ ਫੌਜ ਲਾਲਚ ਅਧੀਨ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੁਨੀਤੀਆਂ ਤੇ ਸੰਢੇਬਾਜ਼ੀਆਂ ਖਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੀ ਘਸੀਟਾ ਸਿੱਖ ਕਰਲ ਕੇਸ ਤੋਂ ਉਠੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਬੰਦਰ ਅਕੇ ਆਪਣੀ ਧੱਟ ਨੂੰ ਇਕ ਲਮਬੇ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਇਆ, ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਅੰਤਮ ਦਿਨ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਮੰਡੀ ਸੁਕੇਰ ਵੱਲ ਚਲੇ ਕਦੇ । ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹ ਅੰਤਿ ਕਰਤੇ ਦਿਨ ਸਨ । ਮੇਰੇ ਮੰਡੀ ਗਿਆ, ਮਹਾਨ ਭੋਜਸਦੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਚਲਾਇਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਿਹਾ, “ਬੰਦਾ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਤੇ ਕਾਇਰ ਹਰ ਅੜੀ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਮੇਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੂਟੇ ਚੰਦ ਨਾਲ ਨਿਵਾਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਗਲਤ ਦਬਾਅ ਨਾਲ ਝੁਕਣ ਨੂੰ ਨਿਆਰ ਨਹੀਂ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਦਨੀਅਤ ਮੇਨੂੰ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭਾਪ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਖੜ ਸਕਦੀ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਟੋ ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹਟਕਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੈ ਦੀ ਡਕੂਲ ਖਰਚੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਚਪੇੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਹੈ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਹੀ ਕੁਝ ਚੁਠਾਕ ਲੋਕਾਂ ਵੀ ਸਾਬਰ ਨਾਲ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾ ਖਲੋਵਾਂ, ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ।”

ਭੈ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਤਿਜੁਕ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮੀ ਆਚਰਨ ਦੇ ਪਸਾਰ ਪਰਚਾਰ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਥੀਰੀ ਰਖਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਪਾਪ ਕ੍ਰੂਰ ਤੇ ਪੈਰੋਂ ਪੈਰ ਮੁਕਾਵੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ, ਅੰਤ ਆਪ ਸਤਿਨਾਮੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਕਰਾਮ ਲਈ ਹੀ ਝੁਕਦਿਆਂ ਜਾਨ ਉਠੇ ਖੋਲ ਕਦੇ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਚ ਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੁਭਰੇ ਵਿਵਿਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਸਦਕਾ ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਕੁਝ ਜੀਵਨ-ਜੰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੱਖ ਭੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਹੰਦੀਆਂ ਭਰੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸੱਚੇ ਸੁਚੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਰਹੇਗੀ ।

ਨਿੱਗਰ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਲ ਵਾਰਤਾ

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਰੀਵਾਲਾ

ਮੁਨਕ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਰਿਕੂਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੁਜਾਏ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਭੀੜਾ (ਜਦੋਂ ਹੀ ਭਗੀਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਗੀ ਨਾਭ ਆਪਣੀ ਵੰਟ ਪਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਮੀਨ ਦੇ ਮਾਨਿਕ ਮੁਕਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰ ਨਾਭ ਆਪਣੀ ਮਰਗੀ ਦੇ ਭੰਡੀਭੇਟ ਨੂੰ ਵੰਟ ਪੁਆਉਂਦੇ ਸਨ) ਵਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੀ ਚਿੰਦਰੀ ਵਿਚ ਮਾਨਕ ਬਣੇ ਵੇਖਣ, ਤਾਂ ਸਰਸੇ ਚਿਨ੍ਹੇ ਵਿਚ ਅੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਾਭ ਭਮੀਨ ਪਸੰਦ ਭੀੜੀ। ਵੇਸ ਭਮੀਨ ਦਾ ਵੁਕਤਾ ਸੋਠ ਦੇਖਾ ਲਾਭ ਅਤੇ ਧਨਪਰ ਸਿੰਘ ਵਧੀਰਾ ਦਾ ਚੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਮ ਬੁਢਾਲ ਕੋਟਲੀ, ਜਲ ਮਠੋਰਾ, ਬੰਜਰਵਾਲ ਅਤੇ ਅਲੀਪੁਰ ਸੀ।

ਕਰੀਬ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਛੇ ਵਿਖੇ ਭਮੀਨ ਦਾ ਰਕਬਾ ਸੀ। ਖਾਬਫ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ। ਇਸ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ਕਰੀਬ ਵੇਵਾ ਹਿੱਸਾ ਭਮੀਨ ਮੋਰੂਸ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਮੋਰੂਸੀ ਹੱਥ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਸਨ।

ਸਰਿਕੂਰਾਂ ਨੇ ਵੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਢਾਜਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਰਕਬਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਮੁਰਾਬਦ ਰਕਮਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿ ਭਮੀਨ ਦਾ ਸੌਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਹੁਕਮ ਹੋਣ ਦੀ ਦਿਲ ਸੀ 4-5 ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਰਕੜੀ ਰਕਮ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ। ਅਕੁਰ ਸਾਰਾ ਧਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਕਮ ਆਪਣੇ ਪਲਿਓ ਪਾ ਕੇ ਜਨਵਰੀ 1947 ਵਿਚ ਰਜਿਸਟਰੀ ਕਰਵਾਈ। ਭਜਿਸਟਰੀ ਸਰਿਕੂਰਾਂ ਦੇ ਨਮ ਹੀ ਕਰਵਾਈ ਲਈ। ਸਰਿਕੂਰਾਂ ਦੀ ਰਕਵੇਂ ਸੱਤ ਮੰਡਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਬੀ ਫਰਿਬਤਾ ਮੁਖਤਾਰ ਆਮ ਦੀ ਪੰਦਵੀ ਨਾਭ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਅਤੇ ਸੋਠ ਬੁਰੂ (ਰਾਜਕਾਨ) ਤੋਂ ਹਿਸਾਰ ਭਜਿਸਟਰੀ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਸਭ ਮੰਗੀਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਇਕ ਇਕ ਆਦਮੀ ਇਸ ਭਮੀਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਿੰਡ ਬੁਢਾਲ ਕੋਟਲੀ ਦੇ ਭਾਕ ਭਾਕੇ ਅਤੇ ਇਕੋ ਸੰਕਤਾਂ ਦਹੀਰਾਂ ਪਾਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। 101 ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੁਢੇਰੇ ਤੋਂ ਦੋਲਕ ਭੇਟਿਆਂ ਦੀ ਕੁੰਜਾਰ

ਸੁਣ ਕੇ ਫਸਨੀਕ ਹੋਰਾਨ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਬਣਨ ਲੱਗਾ ਹੈ ।

ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਮਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਮੋਲਾ ਗੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਠਾਕੁਰ ਮਾਧੋ ਸਿੰਘ ਦੁਚੀਆ, ਬਾਬਾ ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਸਕੰਦਰ ਪੁਰ, ਖੋਸ਼ ਹਰੀਰਉਦੀਨ ਮਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਲੋਕਾਂ ਸੱਜਣ ਆਏ । ਇਸ ਰੋਟਕ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਪਧਾਰੇ । ਭਾਸਲ ਹਾੜੀ ਬੀਜੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ । ਉਸ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤ ਘਸ਼ੀਟਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਬੋਧਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਭਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੱਬੇਦਾਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਠਾਲ ਠਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਚੋਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕੋਟਰੋਲ ਦੇ ਰਹਿਣਾ ਭਿੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਜੱਬੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਧਮੀਨ ਅਤੇ ਹਾੜੀ ਬਾਝਰ ਦੇਨੀ ਪੜਰਾਲ ਅੱਖੀ ਜਾਪੀ । ਇਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਚਿਆਂ ਉਹ ਕਹੀਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ।

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬੜੇ ਅੱਖੇ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੇ ਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਛਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੀ, ਜਲਮਲੇਰੇ ਇਕ ਬੱਡਾ ਇਕੱਠ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ, ਕੋਠੀ ਜਾ ਕੇ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਵ੍ਰਿ ਕਸੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਛਾਈ ਕਰੇਰਾ ਦੇ ਦਿਨ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੋਵੇ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੁਕੱਡਰ ਕਰ ਕੇ ਬੁਚਾਲ ਕੋਠੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੁੱਖੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਅਤੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਮੁਸੀ ਦੇ ਮੋਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਵ੍ਰਿ ਕਸੀ ਦੀ ਵਿਜਾਚਰ ਮੰਗੀ । ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਬੜੇ ਪੀਰਜ ਨਾਲ ਉੱਡਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, "ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਬੱਡ ਹੀ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਕੁਸੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਵੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਕੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸੂਠਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਸੇ ਕਵ੍ਰਿ ਕਸੀ ਅਤੇ ਕੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਮਾਡਰ ਪਰਚੇਸ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਭੱਪਾਂ ਅੱਡੇ ਉਡਾਏ ਕੀਤੇ । ਇਹ ਵਿਜਾਚਰ ਕੁਹਾਨੂੰ ਕਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ।"

ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਸਕਸੇ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਕਹੀਕਸੀ ਦਾ ਕੇਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਖਾਰਜ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕੁੱਸਾ ਸੀ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਮੁਖਾਲਫਤ ਕੁਰੂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਰਿਆਹ ਹੋ ਕੀਤੇ । ਕੁਝ ਬੁ ਸਿੱਖ ਦਮਦਮੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਉਦੋਂ ਕੰਜਰ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਵਿਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਬੁਚਾਲ ਕੋਠੀ (ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ) ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਆਪਸ ਵਿਚ ਇਸ ਰੋਠੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ 10 ਸਿੱਖਾਂ ਭੈਂ ਅੱਟ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਨਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਦਮਦਮੇ ਰੋਂ ਦੋ ਸਿੱਖ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਚਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜਲ ਮਲੇਰੇ (ਸੰਤ ਨਗਰ) ਰੋਲ ਸਕਸੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਆਏ । ਜਲ ਮਲੇਰੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਰੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲਾਭਾਂ ਕਿਰੇ ਦਿਕਾਵੇ ਨਾ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਪਰ ਨਾ ਦਮਦਮੇ ਅਤੇ ਨਾ ਬੁਚਾਲ ਕੋਟਲੇ ਇਹਨਾਂ ਮਾਰੇ ਕੀਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਿਲਾਵੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਭਸਰ, ਤਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਰਹਿਸੀਲਦਾਰ ਅਤੇ ਬਾਡੇਦਾਰ ਆਦਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ । ਜੋ ਭਤਕਾਉ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਰਾਹਾਂ ਚਿੱਤੀਆਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਕਦੇ, ਲੁੱਟ ਕਦੇ ਹਨ । ਰਾਹੋਂ ਚਾਤ ਸੁਪਰਡੇਟ ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਰਕਰਚਾ ਅਫਸਰ ਆਏ । ਪਰ ਕਿਸੇ ਲੜਾਈ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਲੁੱਟ ਖੋਹ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ ।

ਸਵੇਰੇ 8-9 ਵਜੇ ਮਾਣੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੋ ਸਿੱਖ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਬੁਢਲਾ ਕੋਠੀ ਤੋਂ ਫੁੱਟ ਸਿੱਖ ਜਲਮਲੇਰੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬੁਢ ਮੁਸਲਮਾਨ ਡਰਦੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਰਿਆਸਤ ਬੀਰਾਨੋਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਇਰਾਦਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਪਰ ਥਾਣੇ ਸਾਜੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਚੌੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਤੀ. ਜੀ. ਅਤੇ ਸੁਪਰਡੈਂਟ ਪੁਲਿਸ ਸ: ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੀ. ਐਸ. ਪੀ., ਸ: ਸੇਂਟ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ ਜਲਮਲੇਰੇ ਦੇ ਬੰਡਲੇ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀ ਤਫ਼ਰੀਬ ਬੀਰਾਨੋਰ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਚਲਾਨ ਕੀਤੇ। ਤਲਖੀ ਰਾਹੀਂ ਸੀ, ਪੁਲਿਸ ਚੋਕੀ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਬਸ 2-3 ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਹੋਰ ਆ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ, "ਸਭ ਬੁਢਲਾ ਕੋਠੀ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।" ਸਭ ਖਰੀਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸਰਜੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਜਿਥੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਆਰਡਰ ਅਲਾਟਮੈਂਟਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਟੱਕ ਛਮੀਨਾਂ ਵਾਪਸੇ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਬਰਵਾਇਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ, ਜਿਸੇ ਵੀ ਜਿਥੇ ਦਾ ਸਰਜੇ ਵਿਚ ਐਂਡਾਟ ਹੋ ਸਕੇ।

ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਛਮੀਨ ਬਦਲੇ ਮਰੀਚ ਵਾਲੀ ਛਮੀਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਰੀਬ 10 ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਕਬਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਕਬੇ ਦੀ ਵੰਡ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਕੀ ਨਿਕਰ ਪਾ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਟੋਰ ਹੋ, ਦਸਤਖਤ ਕਰਾਏ। ਇਸ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਜਟੀਲ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਲੇਮ ਬਾਪਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣਾ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਦਿਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲਿਆਏ ਗਏ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨਿੱਜੀ ਟੋਰ ਤੇ ਪੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਐਂਡਾਟਮੈਂਟ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇਸ ਸੇਵਕ (ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਏਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਖਰਚ, ਜੋ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਉਣ ਤੇ 6 ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਸਭ ਨੂੰ ਰਾਬਤ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਦਿੱਤਾ। 1200 ਮਣ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਹ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਖਰਚ ਸੀ। 15-16 ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰਚਾਈਆਂ ਮੁਰ ਬਣਵਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਦੂਆਂ, ਮੱਝਾਂ ਅਤੇ ਬੈਲ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਨੀਲਾਮੀ ਚੌਂ ਲੈ ਕੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡੇ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਕਦੀ ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੀ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਕੀਤਾ। ਮਾਲਦਾਰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਲਿਉਂ ਖਰਚ ਬਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਖਾਕ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਤੱਕ ਤੇ ਨਾ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ।

ਪਿਛਲੀ ਛਮੀਨ ਐਂਡਾਟ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਮਰੀਚ ਵਾਲੀ ਛਮੀਨ ਮੁਖੀ ਮਰੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਜਲਮਲੇਰੇ ਬੰਡਲੇ ਵੰਡਣੀ ਚਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਦ: ਸ: ਬਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬਾਮਲ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਭਾਵੰਗ ਹੀ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, "ਕਰੀਬ ਨਿਕਾਚ, ਵੰਡ ਕਿੰਨੇ ਢਿਰ ਦਿਓ ਹੋਵੇਗੀ?" ਅੱਖੋਂ ਮੇਰੇ ਅਜਾਣ ਪੁਰਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥੀਂ ਮੁਖੀ ਠਾਣ ਬਰਨ

ਕੀਤਾ, "ਸਿਰਫ ਇਕ ਖੰਟੇ ਵਿਚ।" "ਇਕੋ ਖੰਟੇ ਵਿਚ?" ਸ: ਬਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀਰਾਨੀ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤੀ, "ਹਾਂ", ਉੱਤਰ ਸੀ।

ਥਸ ਵਿਚ ਕੀ ਸੀ, ਸਿਰਫ 55 ਮਿੰਟ ਹੋਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮਰੀਦ ਵਾਲੀ ਚਮੀਨ ਦੀ ਅੱਤ ਅੱਤ ਕਰੁੱਪਾ ਵਿਚ, ਨਹਿਰੀ ਬਰਾਨੀ ਤੇ ਤਨਾਬ ਅਨੁਸਾਰ, ਦੰਡ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੀ ਚਮੀਨ ਐਲਾਟ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹਨੀ ਬਤੌਰ ਮਾਲਕ ਮਰੀਦ ਵਾਲੀ ਚਮੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਦੇ ਕੇ, ਰਕਬਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਚਮੀਨ ਮੋਰੂਸ ਸੀ। ਅਸਲ ਹੱਕ ਨਾਲੋਂ ਦੂਣੀ ਐਲਾਟ ਹੋਈ ਸੀ।

ਸਾਰੇ ਮਰੀਦਾਂ ਅਤੇ ਐਲਾਟੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਫੇਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਰੂਸ ਚਮੀਨ ਕੱਟ ਕੇ 5500/- ਰੁਪੇ ਦੇ ਮਰੀਦਾਂ ਨੂੰ 18 ਕਿੱਲੋ ਚਮੀਨ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੋਰੂਸੀ ਮਾਲਕ ਬਣ ਕੇ ਐਲਾਟ ਹੋਈ ਦੁਗਣੀ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੀ ਚਮੀਨ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇ। ਸਭ ਐਲਾਟੀ ਅਤੇ ਮਰੀਦਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਰਕਾਰੀ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਰਕਬਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਘਰਵੇ ਗਏ।

1954 ਵਿਚ 3-4 ਐਲਾਟੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅਰੰਗੀ ਵੰਡ ਬਾਬਤ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਰੋਲਾ ਪਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੰਬਰ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਫ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਐਲਾਟ ਸਨ, ਪਰ ਰਕਬਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਰਕਬੇ ਦਾ ਸੀ, ਦਾ ਰਕਬਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਨਾ ਚਮ੍ਹਿਆ। ਰੋਲਾ ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ, ਪਰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਭੀ ਦੋਹੇ ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਇਸਰੋਮਾਲ ਤਕ ਇਹ ਦਰਮਾਸਤਾਂ ਵਾਲੇ ਐਲਾਟੀ ਆਪਣੇ ਰਕਬੇ ਵਾਲੀ ਚਮੀਨ ਤੇ ਹੀ ਭਹਾਲ ਰਹਿਣ।

ਕੋਈ ਸੁਣਾਵਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਵਿਚ-ਦੋ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਚਮੀਨ ਦਾ ਰਕਾਬਲਾ ਕਰ ਕੇ ਏਥੇ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬਣੇ ਕਈ ਅਣੇ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲਿਆ।...

ਇਹ ਮਿਲਿਆ ਬੰਜਰ ਰਕਬਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮੋਹਨਰ ਨਾਲ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ, ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ, ਫੇਨਾਂ ਚੰਗਾ ਰਕਬਾ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। 1949-50 ਵਿਚ ਇਥੇ ਫੇਨਾ ਵਾਲ ਸੀ ਕਿ ਕਬੂਆਂ ਦੇ ਹੁੱਖ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਪਰਾਣ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਜੀ ਇਹ ਬਰਮਾਉਂਦੇ ਸਨ : "ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣੋਂ ਮਾਲ ਹੋਵੇ।"

ਹੁਣ ਐਸ ਵੇਲੇ ਮਰੀਦ ਵਾਲੀ ਚਮੀਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਉਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰੂਪਾ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਉਪਦ੍ਰਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਅੰਤਰਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਿੱਖ ਜੀ ਇਹ ਵੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਬਰ ਕੇ ਮੈਂ ਕੁਲਗੀ ਬੀਰੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਬਹਿ ਵਿੱਥੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਰ ਪੱਤੇ ਯਾਦ ਰਖਣਕੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਡੀ ਵੱਡੀ ਘਾਣਨਾ ਘਾਣੀ ਸੀ। ਢਾਕਈ ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਣ ਕਾਉਂਦੇ ਰੱਜਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਨਾਤੇ ਵਾਲੇ ਥੀਤ ਵਿਚ ਜੋ ਚਮੀਨ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਰੀਬ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ ਕਾਬਰ ਕਰ ਕੇ ਕੁਚਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਮੁਫਤ ਵੰਡ ਦਿਤੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਕਰੀਬ 100 ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ 10 ਏਕੜ ਭੀ ਘਰ ਅਤੇ ਬੋਝੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ 7 ਏਕੜ ਭੀ ਘਰ।

500 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਮਹਾ ਦਿਵਿਆਲਾ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਥਖ਼ਸਿਬ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਕਰੀਬ 90 ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਭਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਕੁਚਾਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਥੋਂ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ 400 ਏਕੜ ਦੇ ਬੰਡਰਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਥਖ਼ਸਿਬ ਕੀਤੀ ।

ਇਕ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਏਸੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦੇ ਵਕਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਮਾਲਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ 6 ਏਕੜ ਤੋਂ ਘੱਟ ਖ਼ਰੀਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਮੁੱਢਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕੇ ਉਪਰ ਚੁੱਕਿਆ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀ ਵੀ ਅਸਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਮੁੜਤ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਕੇ ਅਥਾਚ ਕੀਤਾ ।

ਐਲਾਟਮੈਂਟ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵੰਡ ਜਿਥੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੀਤੀ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਬਾਲ ਬੇਠੇ ਗਰੀਬਾਂ ਵੱਖੀਆਂ ਤਿਹਾਈਆਂ ਦੇ ਕੋਠਿਆਂ ਹੀ ਪਰਾਲ ਨਿਬਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਛੱਟਾ ਲਾ ਕੇ, ਇੰਟਾਂ ਦੇ ਕੇ ਕਰੀਬ 20-25 ਖੂਹ ਲਵਾਏ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਛੱਕ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਰਹਿ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਲ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾ ਰਹੀ ।

ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਉਸ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਕੀ ਕੁਝ ਲਿਖ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਚੱਛ ਕਹਿਣ ਵਾਲੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਾਕਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਪਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਥਾਚ ਉਪਕਾਰਾਂ ਸਦਕਾ ਬੱਠਿਉਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇੰਨਾ ਉੱਪਰ ਚੁੱਠਾ ਲਏ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗਿਆ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਚੁੱਕੇ ਸਾਈਏ, ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਾ ਚੁੱਕੇਗਾ ।

ਆਰਮਕ ਬਲ ਦੇ ਸਰੋਤ

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ

ਮਹਾਂ ਪੁਰਾਣਨ ਦੇਸ਼ ਭਾਰਤ ਦੇ, ਇਕ ਬਾਨੀ ਤਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਿਨਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ
ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਬਣੀ ਚੰਡੀ ਮਹਾਨਾਭਾ ਲਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਤਿਹਾਸ
ਖੋਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਈ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਲੁਧਿਆਣਾ-ਫੋਰੀਕਸ਼ ਦੀ ਘੁਕਰੀ ਵਧਦੀ ਸਭਕ ਦੇ ਪਦਕੂਬੇ ਮੀਠੇ ਤੇ ਵੱਖ ਹੋਏ ਨਿੱਕੇ
ਸਭਕ-ਦੇਵੇਂ ਭੈਣ ਮੀਠੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਐਸੀ ਸਾਢਾ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ
ਨਕਰੀ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਘਟੇ, ਹਰੇ ਭਰੇ ਤੇ ਘਣ-ਛਾਵੇਂ ਕੁੱਖਾਂ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਆਪ
ਲੁਕਾਈ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਕਰੀ ਨੂੰ ਰੱਕਿਆਂ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਰੀ, ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਚਾਵਰ ਰੂਹ ਨੂੰ ਨਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ
ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਹੈ।

ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਇਸ ਸਧਾਰਣ ਪਿੰਡ ਨੇ, ਆਪਣੀ ਸਭਾ ਕੁ ਸਦੀ ਆਯੁ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰਦੀਆਂ
ਮਹਾਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਝਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਚਾਣਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਯੋਗ ਉਤਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ
ਜਾਣਕਾਰਾਂ, ਪ੍ਰਸੰਸਕਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਆਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰਾਹੀਂ ਰੱਚਿਆ।

ਅੱਜ ਦੇਵੇਂ ਹਰ ਸਾਲ, ਅੱਧ ਅਕਸਰ ਤੋਂ ਦਸ ਸਤੰਬਰ ਰੋਕ, ਮਹਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਯੱਗ ਤੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ
ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੈਂਕੜੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਇਸ ਨਕਰੀ ਨੂੰ ਪਕਸਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਰੱਬੀ ਰੰਗ ਵਿਚ
ਬੋਰਿਆਂ ਬਿਰਾ ਕੇ ਸਰਿਸੈਫ, ਨਾਮ ਬਾਈ ਕੇ ਕਥਾ ਕੀਰਨ ਦੇ ਲਾਭ ਨਾਲ ਵਕਤ ਦੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਦੇ
ਦਰਬਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਛੇੜ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ
ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਤਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ।

ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਹਾਨ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਗ਼ਾਵਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਧਰਮ ਉੱਠਣ
ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ, ਓਥੋਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਹਿੰਸਕ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ

ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਹਿਲਾ ਬਿਗਲ ਢਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਹਿਕੂਮਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਹਾਕਮ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਪਹਿਲੀ ਐਸੀ ਠੱਠਾਈ ਜੋ ਸਦਾਚਾਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਲੜੀ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਫ਼ਤਿਹਾਮੀ ਤੋਂ ਸਮਝ ਨਫ਼ਰਤ ਹੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਕੱਲੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਠ ਚੀ ਅਨੌਤਰੀ ਮਾਲਾ ਦਾ ਅਮਿਰਕਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1857 ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਤੰਦ ਭੰਡਾ ਠਹਿਰਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਅਨੁਆਈਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਪਾਕੂਲ ਦੇ ਕੇ, ਸਰੀਰਕ, ਵਿਚਿਹਾਰਕ ਤੇ ਆਚਰਣਕ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੇ ਬੀਜ ਅਰੋਪਣ ਕੀਤੇ। ਸਾਦਗੀ, ਸੁਹਿਰਦਤਾ, ਸੇਵਾ, ਸਚਾਈ ਤੇ ਸਰਲਤਾ ਉਤੇ ਬਲ ਦੇ ਕੇ ਨਿੱਘਰ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਾਹ ਉੱਠਣ ਤੇ ਅਕਾਚ ਵਧਣ ਲਈ ਡਾਹਰਦਸਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿਤੀ।

ਭਗਤੀ ਭਰੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠੀ ਸੱਚਿ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਾ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਅਜੇਹੀ ਆਮੋਬ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਠੱਕਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਚੰਗੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ। ਅਜਣੇ ਪੰਜ ਸੜ ਸਾਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਨਿਕ-ਨਕਰੀ ਜਮ੍ਹੌਰੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਸਜਣ ਬਕਰੀਆਂ ਦਾ ਬੈਂਚਰ ਬਣ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭਾ ਜਿਥੇ ਇਸ ਠਗਰ ਦੀ ਹਲੂਣਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੁਝ ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਲਈ ਧੜਕਾ ਹੀ ਦਿਤਾ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਭਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਅਜੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਮੁੜ ਸੁਰੰਤਰ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਕੁਪਨੀ ਲੰਬਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗੇ। ਸਾਫ਼ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਚਿੰਦਾ-ਚਿਣ ਲੰਬਾਂ ਦੇ ਦੀ ਚਾਰ ਵਿਸਾਫ਼ ਇਕੱਠ ਵੇਖੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਬਰਫ਼ਾਨਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਲਾਵੇ ਵਾਲ਼ ਉਪਲਏ ਕੱਢਿੰਦੇ।

ਪਰੰਤੂ, ਦੁਰਭਾਗ, ਏਸੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਵੇਂ ਰੁਕ ਦੀ ਆਰੰਭ ਦੇ ਪੰਚਾਬੂਰੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੀ ਓਹ ਖੁਰੇ ਚਿਨ ਵੇਖੇ ਕਿ ਅਜ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚੋਣਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਕਣ ਕਣ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਪੁਲਸ ਦੇ ਮੁਕਾਟੇ ਘੋੜੇ ਇਸ ਦਾ ਰੱਪਾ ਰੱਪਾ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ। ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਦੀ (ਵਿਹੜੀ ਪਾਣੀ ਹਾਂਡੇ ਤਕ ਪੁੱਟੇ ਪੁਟਾਏ ਕਢੇ। ਬਰਧਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖੇ ਆਉਣੋਂ ਵਰਜਿਆ ਗਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਚੰਕੀ ਬੈਠ ਗਈ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਲਈ ਵਿਲਕਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਦੀ ਕਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਦਰ ਜਾਣੀਂ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੇ ਕਰਵਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਪਰਾ ਲਗਣ ਤੇ, ਜੇਠ ਦੀ ਹਵਾ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ਼ ਸਬੰਧਤ ਹਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਏ ਦੀ ਬਜਿਸਟਰਾਂ ਵਿਚ ਚਰਜ ਕਰ ਕੇ ਰੋੜਾਨਾ ਹਾਰਕੀ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਉਸਰਦੇ ਵਿਗਸਦੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਮਗੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਇਸ ਲਈ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਕਿ ਏਥੋਂ ਦੀ ਜਿੱਥਿਆ ਤੋਂ, ਆਪਣੇ ਕੋ ਅਰਥ ਲਾ ਕੇ, ਕੁਝ ਕੁਥਿਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਇਕੋਟ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬੁੱਢਲਮਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਸਲਾਸਰਤ ਹਮਲੇ ਕਰ ਕੇ ਕਢੂਆਂ ਦੀ ਰਸਿ ਬੋਹਲ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਅਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਚੀ ਕੁਲਾ ਦਿਤਾ।

ਭਾਵੇਂ ਕਢੂ ਤੇ ਕਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਬਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਲਈ ਇਸ ਰੂਪ ਤੇ ਇਹ ਢਕਤ ਮੁਕਾਸਬ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਰਾਵਨਾ ਭਰੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀਆਂ ਤੇ ਲਟਕਾਇਆ, ਕਾਲੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਿਆ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਰੋਪਾਂ ਅਥੇ ਖੰਡਿਆਰ ਕੇ ਉਭਾਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆੜਾਦੀ ਲਈ ਉਕਮਦੀ ਤਬਾਹ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਕੁਚਲਣਾ ਬੰਦਾ ਸੀ।

18 ਜਨਵਰੀ 1872 ਦੀ ਇਕ ਸਵੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਦੁੱਤੀ ਆਰ੍ਧ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਾਏ, ਬਿਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੱਸੇ, ਜਲਾਵਰਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਅਭੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟੀ ਹੋਈ ਇਕ ਕੰਕਰ ਥੁੜ ਲਹਿਰਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੁਖ ਭਰੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪੁੰਨ ਕਾਰਜਾਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧਵੀਂ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦਿਉਂ ਉੱਠੀ, ਉਸੇ ਦੇਗ ਭਰਚ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉੱਠਿਆ ਕਰ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਕਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਅਧੀਨ ਲਾਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਨ 1947 ਵਿਚ, ਭਾਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ, ਸੁਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਰੁਟ ਰੇ ਲੈ ਆਵਾ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਰੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿਚ, ਅਜੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਭਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਹੀ ਪੂਰਣਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਅਸ ਇਹ ਨਕਲੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਦਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਵਾਭਾਵਕ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਜਨ ਸੀਵਨ ਵਿਚ ਆਮ ਪਰਵਾਨ ਕਰਾਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਜ਼ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ।

ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਨਕਲੀ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਣ ਰਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਮਤ ਦੀ ਧਰਮ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਦੇਖੇ ਜੀਵਿਤ ਰਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਕੱਢੇ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਕੱਟੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਧਾਰਨ ਭਿੱਠ ਹੈ। ਕੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਟਾਈਮ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ 1857 ਤੋਂ, ਕਾਲ ਸੁਕਾਲ ਦੀ ਚਿੱਤਾ ਬਿਨਾਂ, ਸਦਾ-ਬਰਤ-ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ-ਮੰਦਰ ਹੈ। ਇਕ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸਥਾਨ ਵਾਲਾ ਬੁਝਾਰਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਉਹ ਘਰ ਅਤੇ ਹਟ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਵੀਆਂ ਸੰਕਰਾਂ ਦੀ ਆਪ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕਰਵਾਏ ਰਹੇ। ਦੇਖੋ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਸਮੱਗਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਘ ਅਤੇ ਲੰਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਲਕੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਾਮਲੇ 'ਤੇ ਰੱਕ ਹੈ; ਦੇਖੋ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਇਕ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਘਰੂਆਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰਬੋਲੇ ਹਨ।

ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਦੁੱਖਣ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਵਾਰ "ਅਭਾਲ ਖੁੱਕਾ" ਨਾਮ ਦੀ ਕੂਟੀਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋਡਾਨਾ ਕੁਝ ਖੱਟੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹਾੜ ਦੀ ਬਾਹੀ ਦਲ ਫਲਾਕ ਕੁ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ਨਾਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਹੋਰ ਧਾਰਮਕ ਦਰੱਪਣ ਵਾਲੀ ਚੱਜੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਾਦਾ ਜਿਹਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। ਇਕ ਭੈਣ ਜਿਹਾ ਕੀਮਤੀ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਬਗੀਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਿ-ਕਮਰੀ ਅੰਧ ਪੱਕੀ ਕੱਠੀ ਵਿਚ ਸੰਨ 1959 ਤੋਂ ਨਿਰੰਤਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਭਰੇ

ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆਂ ਸੁਰੰਧਰ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨਾਨ ਹੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸਨਿਮਲ ਹੋ ਉਠਾਉ ਉੱਠਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਕ ਰਾਸ਼ਰ ਨਾਮੀ ਕੁਦਰਤੀ ਜਲ ਵਾਲਾ ਭਾਲਾਕ ਦੀ ਹੈ। ਕੋਲ ਬਾਰ ਹੀ ਕੁੰਘਾਂ ਦੇ ਹੁੰਡ ਹੋਠ ਬੋਦਿਕ ਕਾਲ ਦੇ ਕਿਸੀਆਂ ਵਰਗੇ ਖਜ਼ੂਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਗੀਆਂ-ਛੱਤੀਆਂ ਕੁਟੀਆਵਾਂ ਹਨ। ਏਸ ਬੁਝਿਰਦੇ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੀ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਮਰਨ ਛਪਰੀ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਫ ਇਕ ਹੋਰ ਕਮਾੜਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਰੀਬ 40 ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਠਾਤਾਰ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੂਰ ਏਥੋਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਸ਼ਿਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੁਪੌਰਏ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਤਿਕੁਰੂ, ਸਤਿਕੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਬਚਨਾਂ 'ਚੋਂ ਉਹੋ ਪਾਪ-ਨਾਸ਼ਨੀ ਨਿਰਮਲ ਫੇਰ-ਧਾਰ ਵਹਿ ਰੁਹਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਦਾਰ ਪ੍ਰਥਮ ਸਤਿਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚੌਥ ਜੀ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ।

•

ਸਦਾ ਲਈ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਆਸ਼ਾਦ'

ਅੱਜ ਤੋਂ 35 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਮੈਂ ਸ਼ਵਾਨੀ ਮਸ਼ਰਾਨੀ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਉਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਹਾਨਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਸ਼ੀ ਦੇ ਚਰਚਨ ਕੀਤੇ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਸ਼ਾਸਤਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਦਰੀਕ ਵਿਖੇ ਲੱਖੜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿਡਵਾੜੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਉਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਉਦੋਂ ਸਾਡੀ ਵੈਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਖੇ ਚਿਚਰ ਕਰੇ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਇਕ ਡਰ ਕੇ ਸੱਚ ਖੰਡ ਪਿਆਦਾ ਡਰ ਗਏ। ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਛਾਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੂਚੇ ਗਿਛ, ਸੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਾਡੇਵਾਲ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਲਹੀ ਭਰਿਥੜੇ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਨਿਮ, ਸ: ਆਡਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਾਵਣਪਿੰਡੀ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਉਹ ਕੁਝਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਖੇ ਚਰਚਨ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਵਿਅਕਤੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਉਸੇ ਡਰ੍ਹਾਂ ਸੁਭਾਇਆਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਡਾਡਿਆਂ ਦੇ ਨੁਕੀ ਕੁਰਮਣ ਵਿਚਾਲੇ ਸੱਚ੍ਹਾਂ ਕਲਾ ਸੰਪੂਰਣ ਚੰਦਰਮਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਛਾਈਆਂ ਥਿਖੇਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਨੌਕਿਕ ਤੇ ਅਮੋਲਕ ਕੁਰਬਾਣੀ ਚਾ ਕੀਰਨਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਰਸਿਕ ਸੁਆਥ ਵਿਖੇ ਲਿਵਲੀਨ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਮ ਕਰੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਹੀ ਬਹਿਣ ਲਈ ਭਾ ਵਿਵਾਦੀ ਤੇ ਵੈਸ ਗੱਲ ਦੀ ਘਰਵਾਧ ਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਹਿਰਵਾਨ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਆਸ਼ਾਦ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਖੁਲਾਸਾ ਹਾਂ।

ਕੀਰਤਨ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ। ਪਰ ਇਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਚਾ ਸੰ ਸੁਆਥ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਯਥਾਦ ਅਯੋਕ ਬਾਣ ਹੋ ਕੇ ਦਸ ਤਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਈ ਮਸ਼ਰਾਨੀ ਲਬਥ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਜੋਰ ਦੁਆਲੇ ਪਰਦਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਗਾਹਰ ਹੋ ਕਰੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਰੂਪ ਵਿਖੇ ਦਰਬਨ ਦੇ ਕਰੇ ਸਨ। ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੀ ਦਾਗ਼ ਚਰ੍ਹਰ ਸਨ, ਪਰ ਚਿਹਰੇ ਮੋਹਰੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਲੌਕਿਕ ਸੀ। ਨੋਟਾਂ ਤੇ ਭੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਸ ਰੱਤੀ ਮੁਸਕਾਣ ਤਾਂ ਮੋਹ ਲੱਟ ਵਾਲੀ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚਿਹਰੇ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ।

ਇੰਜ ਜਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਮਿਹਰਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨੁਹਾ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਈਚਾਰਾ ਕਾਫੀ ਕੰਪਵਾਨ ਸੀ। ਪਰ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਤੋਂਕਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਪਿਆਰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਪੁੱਛੀ। ਵੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੇ-ਕੁਰਬਾਰ ਵੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਸੰਨਤ ਵਿਚ ਮੇਰੀਆਂ ਸਾਫ਼ੀਆਂ ਅੱਥਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਚੋੜਾਂ ਦਾ ਮੇਰੀ ਆਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਚੰਕੋਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਇਸ ਮਿਲਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਆਰ ਫੇਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਆਪਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਦ ਕਦੀ ਵੀ ਮੇਲਾ ਹੋਇਆ ਆਗਾਥ ਨੂੰ ਨਾ ਵਿਸਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਰਬ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਮਾਗਮ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਅਰੰਭ ਹੋਈਆਂ ਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੱਧ ਭੋਂ ਬੱਧ ਬਹਿਰਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਰਥ ਸਥਾਰਕੀ ਸ: ਆਡਮ ਸਿੰਘ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੰਤਰ ਅਵਲੰਭੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪਿਆਰ-ਲਤੀ ਵਿਚ ਪਰੋਂਦਾ ਸੀ। ਡੈਪੂਟੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸ: ਆਡਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੋਂ ਫੁਟ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਰੋਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਨਿਮ, ਸੰਤ ਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹਕਰਤੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਰੀ ਬਾਠੇ ਖਾਸ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ। ਹਰ ਥਾਂ ਭਰਪੂਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਕੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰੂ ਮੰਤਰ ਅਵਲੰਭੀ ਹਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨਫਰੰਸ 'ਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਕਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬੰਹਣਾ ਖਾਸ ਪੂਰੇ ਆਦਰ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਸਚਰਜ ਖੁਸ਼ ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਦਸਾਂ ਪਾਠਸ਼ਾਲੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਆਪ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਦਸ ਸਤਿਕੁਰੂ ਵੀ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਠਾ ਕੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਬਾਰਾਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਜਿਨੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਆਪ ਨੂੰ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤੇ ਅਨੁਮਾਨ ਕੌਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ 'ਪੁਜ ਦੋਵੇਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਭਰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਜੀਵਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਅਸਚਰਜ ਸੁਆਦ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਪਛਮ ਸੁਹਿਰਬ ਮਾਤਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵਾਤਸਲ ਯਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਸੇ ਰੂਪ ਹੀ ਇਹ ਪੁਜ ਮਾਤਾਵਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਬਾਝੀਆਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਨਕਲ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪੰਤਾਲ ਦੋਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਲੱਖ ਨਾਨੋਂ ਦੀ ਦਹੀਕ ਦਰਬਕ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਪਾਠਦਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਗ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਆਏ ਹੋਣ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਕਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ: ਬ: ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠਾਡਾ, ਸ: ਬ: ਭਾਈ ਜੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੋਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਗੰਢਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਬੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਦਿ, ਸੱਜਣ ਸੇਕਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰ
 ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਰਮਲੇ, ਉਦਾਸੀ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ
 ਅਰਣਯਾਦੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਝ ਅਵਲੰਭੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸੱਜਣ ਦੀ ਪੰਡਾਲ ਦੀ ਬੰਤਾ ਵਧਾ
 ਬਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੁਲਵਾਲੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਦੱਖ ਦੱਖ ਵੱਲਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤਿੱਠ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮੋਰੀਆਂ
 ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਜ ਵੀ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈ ਸਰਦਾਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਕਾਨਫਰੰਸ ਇਹ
 ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਆਖਰੀ ਸੀ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਸਾਦਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਆਸ ਵਾਲੇ ਵੀ
 ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਆਏ। ਬੁਦਾਪੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨੁਰਾਨੀ ਚਿਹਰਾ ਦਫ਼ ਦਫ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।
 ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਭ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਮੰਡਲ
 ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਰਬਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪਰਪਾਟੀ ਬੰਦ
 ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸਾਏ। ਕਾਨਫਰੰਸ ਨਿਰਵਿਅਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ। ਭੈ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਥਿੰਗ
 ਨਹੀਂ ਬੇ-ਸੁਆਦੀ ਕੱਢ ਨਾ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਚੰਡ ਵਿਚ ਚੰਡ ਪੈਣ ਦਾ ਚੜੀ ਜਿੰਨਾ ਖ਼ਤਰਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ।
 ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸਰੋਪਾ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ
 ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪਿਆਰ, ਮਿੱਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਆਪਸੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਾ ਅਹਿ ਚੰਡਾ ਮੁਢ ਬੱਝਾ।

ਪਿਆਰ ਦੀ ਸਜ਼ਾ

ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ

ਅਸੀਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਨਾ ਵਿਦਿਆਲਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਭਰਿਆ ਹੱਥ ਸਾਨੂੰ ਭਰੇ ਵੀ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਹਰੇਕ ਥਿਣਕਾ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਖਤੀ ਦਾ ਭਿਫਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੂਰ ਕੇ ਵਿੱਥੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਇਕੋ ਘਰਵਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਹੋਵੇ।

ਵਿਛੋਰਾਂ ਸਾਡੇ ਸਬੂਲ ਵਿਚ ਇਕ ਠਵੇਂ ਅਧਿਆਪਕ ਆਏ। ਉਹ ਬੜੇ ਸਖ਼ਤ ਸੁਭਾ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਤੀਹ ਸਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਬਾਦ ਆਪਣਾ ਪਿਛਲਾ ਅਨੁਭਵ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਅਜ਼ਮਾਉਣ ਲਈ ਥਿਰ ਅਧਿਆਪਕ ਭਰ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੁਝ ਵਿਦਰੋਹੀ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਕਸੂਰ ਲਈ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ। ਮੈਂ ਸੁਰਮਤ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤੀ ਚਿੱਠੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਖ ਦਿਤੀ। ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ।

ਮੇਰੀ ਚਿੱਠੀ ਥਿਰ ਪਰਾ ਨਹੀਂ ਗਈ ਅਸਰ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੈਰ ਮੰਗਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰਥੀ ਭਰਿਬਰੇ ਨੂੰ ਮੇਨੂੰ ਫੌਟ ਲਈ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿਚ ਖਲਬਲੀ ਮਚ ਗਈ। ਉਸ ਰਾਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੇਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਲਿਖਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਪੁਲੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਸੈਰ ਮੰਗਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਕਰਾਚੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚੋਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਾ ਜੋ ਪੁਲੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬਾਇਦ ਕਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੂਬਰੂ ਪੋਥ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਾ ਆਵੇ।

ਸ੍ਰ. ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੰਥਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨ ਰਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਆ ਕਿਆ ਤੇ ਧੜਕਦੇ ਇਲ ਨਾਠ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅਘਾਨ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗਾ। ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਬਿਕਾਇਤ ਕਰ ਕੇ ਚੱਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਸੂਰ ਲਈ ਕੱਟੀ ਦੀ ਵਜ਼ੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵਾਪਸੀ ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਬਿਕਾਇਤ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸਜ਼ਾ ਫੁਕਰਦੀ ਪਵੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੋਵੇਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੋਈ। ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਬਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਸੂਰ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਤਾੜਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਸਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੀ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਮਿਆਲ ਨਾਠ ਕੰਧ ਉਠਿਆ। ਬਈਂ ਥਾੜਾਂ ਮੇਰੇ ਨੀਂਦ ਹਰਾਮ ਰਹੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਯਾਦ ਸਤਾਉਣ ਲੱਗੀ।

ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਘੜੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਦਿਨ ਬੀਤੀ, ਫਿਰ ਮਹੀਨੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਏ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਭੀਯੋਗਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਅਭੀਯੋਗਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਵੰਡਾਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਈ, ਤਾਂ ਹਠਕੀ ਜਿਹੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਚਪੇਤ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿਣ ਲੱਗੇ :—

“ਇਹ ਉਹੋ ਬਿਕਾਇਤੀ ਲੜਕਾ ਹੈ ਨਾ ?”

ਬੈਠਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ “ਹਾਂ ਜੀ।”

ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕੰਧ ਉਠਿਆ। ਸੰਭਿਆ ਸਜ਼ਾ ਵਾਲੀ ਚੁੱਲ ਚੁੱਲੀ ਕੱਲ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਚਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਚਿੰਜ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਸਨ ਤਾਂਹਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮਿਹਰਬਾਨ ਵਤੀਰੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਸ਼ੁਰੋਂਕ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਭਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ।

ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬੀ

1945 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਪਰਾਹਿਕ ਅਖਬਾਰ ‘ਸੋਬੇ-ਅਜ਼ਾਦੀ’ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਸਾਡਾ ਦਫ਼ਤਰ ਮਿਥਲੋਂਡ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਨੀਚ ਪਿੱਛੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਇਕ ਪਰਸਿੱਧ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਦਾ ਘਰ ਹੋ ਕਲਿਨਿਕ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਨਿੱਜੀ ਕੰਮ ਆਏ ਸਨ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਆਗੂ ਸ; ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੱਬ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਹੋਂਡ ਕੁਆਰਟਰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਕਜੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਨਾਨ ਸਨ।

ਸਾਡਾ ਹੋਂਡ ਕੁਆਰਟਰ ਦੇਖ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਪਰਲੀ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਆਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਆਗੂ ਡਾਕਟਰ ਡਾਫ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ — “ਮਹਾਰਾਜ, ਆਪ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਫੁਕਮਾਇਆ, “ਮੈਂ ਜਾਨਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਤਕਸੀਅਤ ਚਿੱਠੀ ਹੈ। ਉੱਡਣਾ ਸ਼ਿਖਾਇਓ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਖੰਡੇ ਤੇ ਉੱਡਣ ਲੱਗੇ

ਪਿਆ, ਤਾਂ ਭਪਟਾ ਮਾਰ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹਦੇ ਖੰਡ ਖੋਹ ਲਏ ਹਨ ।

ਡਾ: ਬਾਗ ਸਿੰਘ ਥਾ-ਜੁਆਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਗੋਂ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਮਸਾਹ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।

ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਜਾਪਿਆ

1957 ਦੀ ਇਕ ਬਾਮ । ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਹਜ਼ਪਤਾਲ ਦੇ ਡਾ: ਜੀ. ਬੀ. ਆਈ. ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਮੈਂ ਪੇਟ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ । ਮੈਂ ਜਿਸ ਆਸ਼ਚਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਡਾਕਟਰ ਸਿੰਘ ਉਹਦੇ ਲਈ ਸਿਹਤ ਉੱਤੇ ਬਾਛਾਇਦਾ ਲੇਖ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੰਕੀ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ।

ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬੀਮਾਰੀ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਜਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਉਪਕਾਸ਼ੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਾਹਰ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਹਰ ਗਏ । ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੌਂਵਕ ਰੜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ਤੇ ਕੁਝ ਫ਼ਾਸਲੇ ਉੱਤੇ ਇਕ ਮੋਟਰ ਖੜੀ ਸੀ । ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਮੈਨੂੰ ਚੇਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਕਿ ਮੋਟਰ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਜੀ ਦੀ ਸੀ । ਡਾਕਟਰ ਸਿੰਘ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਜੀ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਆਖਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਪਰ ਮੈਂ ਪਿਛਾਂਹ ਡਾਲੀ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ । ਰੜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ ਤੇ ਬਥਰਦਸਤੀ ਫੜ ਕੇ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ ।

ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ । ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਦੀ ਦੇਨੀ ਮਿਸ਼ਰ ਦੀ ਨਿਕਾਹ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਘੱਟਾ ਭਰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬਿਠਾਈ ਰੱਖਿਆ । ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਥੱਲਾਂ, ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਥੱਲਾਂ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਨਵੀਨ ਚਾਠ ਢਾਲ ਦੀਆਂ ਥੱਲਾਂ ਦਾ ਸਿਥਸਿਥਾ ਮਝਮ ਹੋਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪੇਟ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁਲਮਾਇਆ ਕਿ ਪੰਚਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੈਂ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਠਹਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੇਟ ਦੀ ਇਕ ਆਲਮੁਦਾ ਦਵਾਈ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਚਲ ਵਧੇ ਬਾਛ ਸਰਿਕੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨ ਦਾ ਸੁਭਾਫ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ — ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਇੰਜ ਜਾਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਫ਼ਾਸਲਾ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਇਕ ਮਹਾਨ ਤਪੀ

ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰ

ਮੈਂ ਓਥੇ ਛੱਡਾ ਹੀ ਸਾਂ। ਓਥੇ ਕਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਚਮਕ ਥਕੁਰ ਮਲਮ ਸੀ। ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੀ ਠਾਠੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨੂਰਾਨੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਵਖਰਾ ਕਰ ਕੇ ਪਛਾਣਨਾ ਸਹਿਜ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਥਾ ਆਪਣੀਆਂ ਮਲਮ ਕਿਰਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦੇਣ ਲਈ ਵਾਰ ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਹਲ ਪੱਕੀਆਂ ਵਿਰੇਂ ਭਾਰ ਵੇ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਸੋ ਜਾਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਚਰਿਆ ਨੂੰ ਚੁੰਭੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹੋ ਰੋਜ਼ ਚਿਟਕ ਸ਼ਿਟਕੀ, ਚੁੱਕੇਰਿਓਂ ਬੁਪ ਦਾ ਨਿਖਾਭ ਵੰਠਾ ਥਹੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਨਿਬਕ, ਬੱਚਣ ਦੇ ਖਾਕੀ ਟੁਕੜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਕੇ, ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਵਿਉਂ ਪੈ ਚਲੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਦੱਸਤਰ ਮੁਲਕ ਦੇ ਜ਼ਰਾਰ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਰਹੀ ਵੱਜੀ ਸਰਚਲਾਵੀਟ। ਰਾਖਤ ਪੇਸ਼ ਤੇ ਆਸਣ ਵਿਛਾਈ ਸਮਾਧੀ ਸਚਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗਤਾਈ ਠੋਂਦਿਆਂ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਉਤਾਰ ਕੁਕ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਉਂ ਸ਼ਰਨੀਂਦਿਆਂ ਕਰ ਚਿਤਾ ਜਿਵੇਂ ਮਲਾਧ ਦੀ ਕਿਲਰੀ — ਰਾਹ ਫੰਕੀ ਖਤੀ — ਬੱਝ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋ ਟੁਕ ਕਰ ਕਈ ਚੱਕੇ।

ਹੋਰ ਸਕੂਲੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਅੰਧਾਂ ਦੇ ਠਾਠਚ ਲੱਭਾ ਵੇਦਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੱਲ ਹੀ, ਬਕਾਸ਼ ਦੀ ਜਿਥੇ ਧੁਨ ਵਿਚ, ਮਸਤ ਥੰਠਾ ਸਾਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਲ ਵਿਚ ਕੁਮਾਣ ਪਾ ਕੇ ਜਿਉਂ ਤੀ ਅਰਦਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਮਿੱਠੇ ਵਿਉਂ ਲਗਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਵੀ ਪਾਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਨਿਰਨੋਮ ਵਿਚ ਖਾਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਾਜਾਧ ਕਰ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਛਿਹਾ —

ਮੇਰੇ ਬੱਤੀ ਦੇਦ ਹੈਨ।

ਬਚਪਨ ਦੇ ਲਹਿਰਾਉ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਕਹਿ ਉਠਿਆ —

ਜੀ! ਮੇਰੇ ਵੀ ਬੱਤੀ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਥੋਂ ਤੇ ਕਿਹਾ —

ਬੱਤੀ ਦੇਦਾਂ ਵਾਲਾ ਤਾਂ, ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਜੋ ਕੱਲ ਕਰੇ ਖੂਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਓਸੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬੈਠ ਪਿਆ — ਜੀ ਹਾਂ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਭਿਤਲੇ ਹੀ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬਚਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੇ । ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ —

ਮੇਰੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੋਨੀ ਤੇਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਹੇ ਨਾਲ ਫਿਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੈਂ ਪੰਡਿਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਦੋਦਾ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ “ਪੰਚ ਸੋਧੀ”, ਪਾਟਿਨੀ ਵਯਾਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਹਿਸਾ, ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ । ਅੱਜ ਤੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਫਿਲਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ।

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ? ਸ਼ਾਇਦ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਦੀ ਲਤੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਾਂ ਬਾਲ ਕੁਧ ਦੀ ਕਲ੍ਹਾ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ :

ਸ਼ੀਮਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕੱਲਾਂ ਯਾਦ ਨੇ ।

ਸਕਲ ਕੁਟ ਨਿਧਾਨ ਬੰਨੇ — ਹੱਛਾ ਦਸ ਖਾਂ ਮੁਕਰਸਰ ਹੋਛੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੱਲਾਂ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨੇ ? ਨਾਲੇ ਕੁੰ ਓਥੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਹੋਂ ਵੀ ਸੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ — ਜੀ ਨਹੀਂ ।

ਆ ਕਦੀ ਵੇ ਸੋਮੇ ਵੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਭਾਲ : ਉਂਜ ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇਰੀ ਬਹੁਤ ਚੰਕੀ ਏ । ਸਾਹਿਬਾਂ ਬਝਿਆਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਚਾਲ੍ਹੀ ਪੰਜਤਾਲੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਬੇਹੱਥ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੁੱਸਾ : ਚਮਕਦਾਰ ਬਿਹਰਾ, ਲੰਮਾ ਕੱਚ । ਸਜ਼ੀਲੀ ਅਸਰ ਭਰਪੂਰ ਢਾਹਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫੀਦੀ ਬੋਢੀ ਸਫੈਦ ਵਾਲ ਵੇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਮਕਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਚਿਖਾਰ ਦੀਆਂ ਸੰਘਣੀਆਂ ਪੰਡੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਕਿਰਦੀਆਂ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਫਿਰਨਾਂ ।

ਜੇਠ ਦੀ ਦਿਨ ਸਨ । ਚੰਦ ਦੀ ਭੱਠ ਵਾਲ ਸੂਰਜ ਡਪ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਂਜ ਪੁੱਜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਥਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਦੀਦਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਫੈਦ ਕਫ਼ਾਰ, ਰਾਮਸਰ ਤਾਲਾਬ ਦੀ ਬਿਨਾਫੇ ਸਜੇ ਹੋਏ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸਚਮੁਚ ਹੀ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੇ ਹੰਸਾਂ ਵਾਂਗ, ਸੰਕਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ । ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕੂੜ ਬਥਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਿਹਰਾ ਫਿਰੇ ਸਰਲ ਛੱਗਦਾ । ਤੇ ਅਸੀਂ ਖੰਟਾ ਡੇਢ ਓਸੇ ਹੀ ਰੋਟਕਾਲੀ ਕੰਦਲ ਵਿਚ ਭੱਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੁਆਓ ਓਹਿਦੇ । ਅਤੇ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਓਦੋਂ ਬਿਆਬੂਠਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲਦੀ ਸਦੋਂ ਉਹ ਸੁਲੇਧ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੱਲੇ ਵਿਚੋਂ ਬਕੂਣਮਈ ਸੁਰਸੰਗੀਤ ਲਿਥਲਦਾ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਤਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਬਖਸ਼ਣ ਲਈ ਉਕੁੰਦੇਰੀ ਦਾ ਚਾਣੀਹਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਸੂਰਹ ਇਕ ਵਜੇ ਤਕ ਧਿਆਨ, ਅਜਾ ਦੀ ਵਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਜਲ ਪਾਨ ਤੇ ਠੰਢੇ ਵਜੇ ਦਿਨੇ ਗਿਆਨ । ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਦ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਝ ਆਰਾਮ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੰਥਾ, ਕਥਾ ਤੇ ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਤਕ ਦਿਹੇ ਪ੍ਰਥਾ ।

ਦੋਨਾਂ ਬਰਠ ਕੂਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਵਾਦਿਦੇਵ ਮਹਾਦੇਵ ਨੇ ਹੀ ਲਿਆ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਵਰਗਾ ਲੁੱਸਾ, ਵਿਆਸ ਦੀ ਨਿਰਾਸ ਯਾਰ ਵਾਂਗ ਪਰਛਾ ਪੈ ਗਿਆ ਜਪਥਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਚਬਾਠਕੀ ਵਿਚ ਕਮੀ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਾਪਸੀ । ਸਗੋਂ ਕੰਢਾ-ਅਵਰਲ ਦੀ ਕੋਕ-ਮਈ ਪਾਰਾ ਦੀ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦਾ ਤੇਜ਼, ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚੌੜ੍ਹ ਦਹਾਕੇ ਅੰਗ ਮਹਾ ਸਾਧਕ ਵਿਚ ਦਬਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਿਲੇ ਆਬਰਮ, ਮਹਾਨ ਤਪ ਸ਼ੁਮੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਬੁੱਧਾ ਸੀ। ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਬਾਣੀ, ਅਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ, ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਬੰਦੂਕ ਕੀਰਤਨ ਮਹਾਨ ਸੰਗੀਤ-ਅਵਾਰਘ ਉਸਤਾਦ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ 'ਤਕਸ਼ਿਲਾ' ਵਿਚਾਏ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ [ਬੇਅੰਤ ਜੀ] ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਰ ਸਿੰਘ [ਦਲਤ ਜੀ] ਮੈਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ, ਫਲਸਫਿਕਲ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਰਿਫਰੇਦ ਦਿਆਂ ਰਿਫਾਂ ਜੋਸ਼ ਰਾਗ ਉਚਾਟਣ। ਇਸਦਾਨ ਸ਼ੁਮੀ ਵਿਚ — ਹਰ ਹਰ ਮਹਾਦੇਵ — ਬਾਬਾ ਸੁਰਜਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੰਬੂਰ ਬਾਦਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਗੇ ਦਾ ਰਾਂਡਰ ਨਾਚ।

ਸ੍ਰੀ ਭੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਕੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਠੱਕਰ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਥੱਪੇ, ਸੋਰਕਾਂ ਦੇ ਸੋਦਰ, ਭਲਰੀ ਹਈ, ਬਾਬਾ ਬੰਮਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਤੇ ਗਾਢਰਾਂ ਦੀ ਦਿਲ ਲਗਾਉ ਬੱਧ-ਬੱਧ ਰਹਈ ਕੁਝ ਧੁਨੀ ਨਾਲ ਖੁਹ ਦੀ ਜਲ ਸੇਵਾ। ਅਵਾਜ਼ ਕੁੰਝੇ ਬਾਬਾ ਰਾਗ ਸਿੰਘ, ਨਰੋਣ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ, ਚੀਅਾਂ ਅਵਲ ਸਮਾਧੀਆਂ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਬੰਝੇ, ਬੰਝ ਧੰਗੀ ਸੁਰਾਂ ਦੀ ਅੱਟੇ ਪਹਿਰ ਚੋਸਣ ਪਲੀ ਡਿਕਲੀਨ ਲਤੀਵਾਰ ਸਥਾਰੀ-ਜੰਤ ਭਜਨ-ਸਮਾਧੀ ਅਤੇ ਬੋਝ ਬੱਧਾ ਤੇ ਵਿਰਾਜਨ ਵਾਲੇ ਭਗਵਾਨ ਮਹਾ ਵਿਚਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਕੁੰਦੀ ਪਾਠ।

ਕੁਝ ਬੰਝੁਣ ਦੀ ਡਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਰਾਮਦਾਸ ਪੂਰਾ ਰਾਤ ਦੇ ਵਾਢਾਂ ਵਜੇ ਰੋਂ ਹੀ ਰੰਗ ਭਰੀਂ ਜੀ, ਸੰਤ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਆਠਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਦਿ, ਚੀਅਾਂ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਚਮਕਦਾਰੀ ਹੀ ਉੱਠਦਾ। ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ "ਮਹਾਮੁਨੀ ਆਬਰਮ" ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਟਝੇ ਧੂਧ, ਪ੍ਰਿਠਾਧ, ਬੰਦ੍ਰਾਸ, ਕਵੀ, ਗਿਆਨੀ, ਪੰਡਿਤ ਤੇ ਕੁਝਾਂ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਪਲਕਟ ਹੋਏ ਸੁਕ, ਸਠਕਾਦਿਕ, ਜਰੀ, ਸਰੀ, ਤਿੰਨ ਰੰ' ਤੇ ਵਜੇ ਰਾਗ ਸਮਾਧੀ 'ਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਏਸ ਡਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਝਰੀ ਠੀਕ ਏਸੇ ਹੀ ਕੁਪ ਵਿਚ ਸਾਖਯਾਤ ਹੋ ਲਈ ਸੀ —

'ਬੋਸਤ ਜੋ ਮ੍ਰਿਕਸਿਨ ਪੰਧੇਰੁ,

ਸੋ ਬਿਨੁ ਹਰੀ ਜਾਪਤ ਚੈ ਨਹੀਂ ਹੋਰ।

ਪਰਮ ਸ਼੍ਰੀਪਾਦੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਤੇ ਵੁਆਏ ਦੇ ਆਸਰਕ ਜਗਤ ਨੂੰ ਵੀਰਵਰ ਅਰਾਧਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਭਰੀ ਰਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅੰਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਪਹਿਲੇ ਵੀ ਸਿਭੀਸਿਭਾ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਯੰਤ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਤੇ ਅੰਤ ਏਸੇ ਡਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਲੀਓ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਅਪ ਪਰਮ ਧਾਮ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ।

ਕਾਲ-ਗੋੜ ਦਾ ਰੁਕਣਾ

ਡਾ: ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਸੁਕੋਰ ਵਿਖੇ ਰਾਤ ਦੇ ਦਸ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਉਨ ਪੂਰੇ ਜੰਬਨ ਏ ਸੀ। ਉਹ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਮਨੁੱਖ ਨੂਰ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸਨ ਤੇ ਸਜਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜੰਡਲ ਤੇ ਨੂਰੀ ਕਿਰਨਾਂ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਕੋਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਂਗ ਅਫਾਸ ਦਾ ਚੈਨ, ਇਸ ਮਨਾਂ ਚਾਨਣ ਚਾਵਾਨ ਦੀ ਦੀਰ ਫਰ ਅਭੰਲ ਤੇ ਠਰਿਆ ਠਰਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਆਪਣੀ ਡਾਰਿਆਂ ਭਰੀ ਚੰਬੋਰ ਮਨਾਂ ਨੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬਖੇਰ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਾਤੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ।

ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਸਾਰੇ ਵਾਧੂ ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਨਚਾ ਪਿਆ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਬੇਖੁਦ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਕੀ ਹੋਇਆ, ਆਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਸ਼ 'ਮਨਾਂ ਨੂਰ' ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਕੁਸ਼ਾ ਸੀ, ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਮਾਨੋਂ ਜੀਅ ਦਾਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਲਈ ਸੀ। ਮਸਮੂਰ ਤੇ ਨਸ਼ੀਲੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ ਸੁਰ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚੁੰਕਾਂ ਤੇ ਇਸ ਸਬਦ ਨੇ ਕਰਕ ਕੇ ਵਾਧੂ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਬਹਿਚ ਹੋਕਾਣ ਦਿੱਤੀ :

“ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਜਾਗੇ ਹਉ ਨਿਸਿ ਭਰਿ ਸੋਵਾ,

ਇਉ ਜਿਉ ਕੋਰ ਪਿਆਰੀ ਰੋਵਾ।”

ਕੀਰਤਨ ਕਾਪਦਾ ਸੀ, ਯਾਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਤੇ ਕਿਰ ਉਹ ਯਾਰ ਦੀ ਹੀ ਰਫਾਨੀ, ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਸੁਣ ਸੁਣ ਖੀਚੀਆਂ ਹੋ ਉਠੀਆਂ। ਉਧਰ ਮਾਧੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਰ ਤੌਰ ਹੁੰਦੀ ਫਈ, ਉਧਰ ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਦਧੇਰੇ ਮਸਰੀ ਤੇ ਵਜਦ ਡਾਕੇ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੇ ਰਾਤ, ਯਸ ਰੋਕ ਵਿਚ, ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਰੇਗਾ ਕਿ ਕੁਲ ਜਤ ਪਦਾਰਥ, ਅਰਥਾਤ ਪੇਟ ਪਾਟੀ ਪਰਥਤ ਸਭ ਬੇਰੇਨ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਕਾਲ ਰੋਕ ਦੀ ਰੁਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਬਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ, ਪੰਛਮ ਪਾਰਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦੱਲੋਂ ‘ਸੁਖਮਨੀ’ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਭਾਹ ਵਿਚ ਉਚਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ, ਬਾਣ ਦਾ ਫੇੜ ਫੇਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲਤੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਸਿਫਤ

ਸਥਾਹ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਫਸਦੱਟੀ ਕਿ

“ਸਤਿ ਪੁਰਖ ਜਿਨਿ ਜਾਨਿਆ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਿਸਾ ਨਾਉ

ਤਿਸਕੈ ਸੰਗਿ ਸਿਖ ਉਧੈ ਠਾਨਕ ਹਰਿ ਦੁਨ ਭਾਉ”

ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੀ ਸਾਰਥਕ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਤਖ਼ਤਾਂ ਭਾਨਾਂ ਦੇ ਭਾਨ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਚਾਨਣ ਚਾਣਾਨ ਤੋਂ ਮਹਾਂ ਨੂਰ ਦੀ ਕੌਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਰਿਵਾਰ ਰਸਨਾ, ਨਿਰੰਤਰ ਹਰ ਧਿਆਉਂਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਉਸ ਫੁਲੀ ਆਰਾਮ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਾਂਗ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਅੰਗ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹੀ । ਸਤਿ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਉਠਾਥ ਮੇਰਾ ਬਹਿਨਬਾਹ ਆਪ ਸਤਿਪੁਰਖ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਪਰਖਣਾ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਵਸਾ ਲਏ ਸਨ ਤਾਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਪੂਰੇ ਭੈ ਜਨਰੇਟਰ ਸੈਂਟਰ ਬਿੱਟੇ ਵਰਗੇ ਚਿਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਪ ਰਾਹੀਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਣ ਲਈ ਅਕਸਰ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਠਾਢ ਡਿਜ਼ਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਅਸੀਂ, ਭਾਈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਰਾਈਵਰ ਅਤੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਜਾ ਲਏ ਸਾਂ। ਕਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੀ ਖੱਲ ਖੱਲੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਲਾਇਆ ਕਿ ਕਰਤਾਰ ! ਮੈਂ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਵਾਰੀ ਪਕੂ ਲਵਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪਕੂਨ ਦੀ ਚੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਡਬਾਨੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਂ, ਪਹਿਲਾ ਹੋਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਉਮਰ 65 ਸਾਲ ਦੀ ਹੈ, 60 ਹੋਲੇ ਵੇਖ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਹੋਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਖੱਲ ਯਾਦ ਹੈ, ਖੜੋਂ ਅਸੀਂ ਮੇਲੇ ਲਈ ਕੁਰੇ, ਬੈਠ ਕੋਟ ਨਾਲ ਸੀ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਾਟੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ, ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਕੁਰੇ, ਹੋਲੇ ਦੀ ਢੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਾਠ, ਕੋਟ ਬੋਲਿਆ, ਕੀ ਬੋਲਿਆ, ਕੀ ਕੀ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਆਈਆਂ, ਕੀ ਕੀ ਫੈਸਲੇ ਹੋਏ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਯਾਦ ਹੈ।

ਇਸ ਰੁਖ਼ਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਹਿਸਾਰ ਇਕ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਭੱਡੀ ਤੋਂ ਉਠਦਿਆਂ ਇਕ ਮਾਰਵਾੜੀ ਸੇਠ ਨੇ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ।

ਇਹ ਸੇਠ ਉਹਨਾਂ ਰਿੰਨਾ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਦ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਵਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਗੀਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸੇਠ ਨੇ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਰੁ ਲੱਖ ਹੀ ਰੁਪੇ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜਸਟਾਨੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ (ਇਹ ਰਹਿ ਕੇ ਕਿ ਢਾਕੀ ਰਕਮ ਵੇਰ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭਰ ਹੈ ਕਿ ਏਕੀ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਦੇਖ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫੁਟ ਹੀ ਨਾ ਲਵੇ ਜਾਂ ਜਾਨੋਂ ਹੀ ਨਾ ਮਾਰ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਾਖ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਦੇਖਾਂਗਾ ਤਾਂ ਲਵਾਂਗਾ) ਅਤੇ ਉਹ ਬਾਪਸ ਕਲਕੱਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਰਸ਼ਾਦ ਨਾਲ ਕਰਤਾਰ ਠੀਅਲ ਕਰ ਕੇ ਹਿਸਾਰ ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸੇਠ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਲਈ ਬੋਠੜੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗੋਤੀ ਦੀ ਭਿੰਨੀ ਖੋਹਣੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਡਾ ਟਰੈਕ ਬੁੱਕ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ 25 ਕੁ ਟੱਖ ਰੁਪਏ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੇਠ ਜੀ ਆਪਣੀ ਇਮਾਨਤ ਨੇ ਲਵੋ, ਸਾਨੂੰ ਰਾਖੀ ਬਰਦਿਆਂ ਇਕਰ ਲੱਭਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਏਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸੇਠ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਫਲ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਦੁਧ ਵਗੈਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਠਿਆ ਧਰਿਆ ਅਤੇ ਸੇਠ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਭੋਰ ਲਗਾਈਏ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਰਥ ਕੀਤੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਅਰਥ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹਾ, ਥਰੇ, ਤਾਂ ਸੇਠ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ 5 ਟੱਖ ਰੁਪਏ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਰਜਿਸਟਰੀ ਕਰ ਕੇ ਬਲਕੱਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਾਬਾਲ ਹੋਏ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰਬਾਹ ਅਤੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਘਰ ਉਜਾੜ ਆਏ ਹੋ, ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਰਜਿਸਟਰੀ ਹੀ ਕਰ ਆਏ ਹੋ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਕੀ ਰਿਹਾ। ਕੋਟ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਹੈ ਬਾਕੀ ਰਕਮ। ਹੋਰ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਜਿਹੜੀ ਪੁਰਖਾਂ ਤੁਹਾਨਾ ਮੁਕੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾ, ਇਹ ਤਾਂ 25 ਟੱਖ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖੁਹ ਵਿਚ ਪਾ ਆਏ ਹੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ, ਘਰ ਵਿਚ ਥਰਾ ਲਏਹ ਪਿਆ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਥਰੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਸਲਾਹਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਟੱਖਾਂ ਛੱਡ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ, ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਭੇਸ਼ਵਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਭਰਾਵਾਂ 25 ਟੱਖ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਪਰਖਿਆ ਜਾਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਜੀਉ, ਕੁਟ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਘਰ ਦੇ ਜੀਅ ਤੇ ਹੋਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਭਿੰਨੀ ਉਸਰਤ ਕਰਨਗੇ। ਮੇਰੀ ਭਿੰਨੀ ਵਡਿਆਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੇਰੀ ਪਰਖ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪੁਤ ਮਿਲਵਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਭਿੰਨ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸਰਿਬਾਰ ਹੋਵਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ ਜੋ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸੇਠ ਜੀ, ਰਕਮ ਛਿਣ ਲਵੋ ਅਤੇ ਸਿਰਾਫ ਲਵੋ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੁੱਟੀ। ਸੇਠ ਜੀ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਖੜੇ ਗਏ ਤੇ ਅਰਥ ਕੀਤੀ, ਮਹਾਰਾਜ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੁਟ ਕੋਈ ਰਾਬਤ ਰਹਿ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰਕਮ ਛਿਣ ਲਵਾਂ। ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਨੂੰ ਚਾਡੇ ਪਾ ਚਿੱਠੇ।

ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ

ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਭੰਵਰਾ

ਸੰਨ 1933 ਵਿਚ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਾਪੀ ਸੰਤੋਖਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਰਮਰ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨ ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਕੀਤਾ। ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਤੇ ਇਹ ਜੱਜ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ, (1) ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ (2) ਸਰਦਾਰ ਮੁਕੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ (3) ਸੰਤ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (4) ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਇਸ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਹਰ ਵਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਮਾਲ ਵਿਖਾਏ ਤੇ ਸਿਰ ਤੋੜ ਜ਼ਰਨ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨਾਮ ਸਰਦਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਭੱਟਾ ਦਿੱਖਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਦੇ ਨਾਲ 500 ਰੁਪਿਆ ਭੈਟ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਦੂਜਾ ਦਿਨਾਮ ਭਾਈ ਨਾਭਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਤੀਜਾ ਦਿਨਾਮ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਕੁਰਬਖ਼ਤ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਈ ਅਨਾਇਕ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਆਦਿ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਸਿਰੋਪਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ। 1953 ਵਿਚ ਫਕਰਵਾਡੇ ਪੰਨਾ ਨਾਲ ਕਰਕ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਾਇਆ। ਆਪ ਪਾਸ ਘੋੜੀ ਰੱਖ ਕੇ ਭਾਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ ਡਿਟਾਏ ਰਹੇ, ਪਰ ਆਵਰੀਨ ਪੰਨਾ ਨਾਲ ਦੇ, ਦੂਸਰਾ ਦਿਨ ਅੱਧੀ ਮਾਰਚ ਦਾ ਵਰਸ ਵੀ ਨਾ ਪੈਣ ਦਿੱਤਾ। ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਪੰਨਾ ਨਾਲ ਨੂੰ ਘੁਟ ਕੇ ਜੱਬੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਕਹਿਰ ਲੱਗੇ, ਦੂਸਰੀ ਖੁਸ਼ ਕਿਸਮਤ ਹੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪੰਜ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦਾਂ

ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦ

1

ਪਹਿਲੀ ਯਾਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਦੇ ਠਿੱਲ ਨਾਲ ਠਹੀਂ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਮਠੇਵੇਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ :

ਆਧੂ ਮੈਰੀ ਮਸਾਂ ਨੇਂ ਸਾਥ ਲੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਪਰਵਾਰ ਸਾਡਾ ਉਹਨਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਡਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਭਾਹ ਕੇ ਬਣਾਏ ਮਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਅਥਾਣੀ ਰੂਠਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

ਅਥਾਣੀ ਜੀ ਦੀ ਲਮਾਧ ਦੀ ਪਰਕਰਨਾ ਦੀ ਉਸੇ ਬਾਝੀ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਇਕ ਨੁੱਕਰੇਂ ਸਾਡਾ ਘਰ ਸੀ । ਭੇ ਉਸ ਸਮਾਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਖੁੰਗਾ ਨਾਮਧਾਰੀ-ਬੁੰਗਾ ਬਰਬੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।

ਅਮਾਵਸ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਛੱਤ ਹੀ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਹ ਦਾ ਵਾਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਰੋਂ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਵੇਲਕੀਆਂ-ਫੋਟੇ, ਵਾਜਾ-ਛੱਤੀ, ਨਾਮ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਬਾਬਦਾਂ ਦੇ ਰਾਇਨ ਰਾਹੀਂ । ਇਕ ਸਿੰਘ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਸ਼ਰਾਨਾ ਰੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਹ ਗਾਉਂਦਾ ਫੂਮਣ ਲੱਗਾ :

“ਭਰ ਜਾਣਕੇ ਨਸੀਬਾਂ ਵਾਢੇ, ਬੁਰ੍ਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੈਰਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੋਖਾਂ ਕੁਝ ਮਾਰਦੇ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਲੱਖ ਗਿਆ ਤੇ ਖੁਫ਼ੇ ਕੋਈ ਫੁੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਨਿਕਲ ਪਰਕਰਨਾ ਦਿਹ ਆ ਗਿਆ ।

ਅਥਾਣੀ ਸੰਵਾਦਾਰਾਂ ਤੇ ਆ ਨਾ ਰੋਖਿਆ ਰਾਮ, ਬੁਰ੍ਹ ਦਾ ਜੱਸ ਰਾਉਂਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਡਾਂਡਾ ਨਾਲ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗੇ । ਮੁੱਖ-ਮੱਖ ਲਹੂ-ਕੁਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਕੁਝ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮੁਰਾਬਤੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾ ਡੋਂਡੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਚਨਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਮੇਰੇ ਬਾਬ-ਪਨ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਕੁਟਿਆ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ । ਮਨ ਅਧੀਰ ਹੋ ਉਠਿਆ ਕਿ

ਕਸੂਰ ਉਸ ਮਸਤਾਨੇ ਦਾ ਕੀ ਸੀ? ਉਹ ਦਸਾਂ ਕੁਰੂਆਂ ਉਪਰੋਂ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ, ਉਪਰੋਂ ਸਤਿਕੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਦੱਬੇ ਪਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਕੁਰੂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ।

ਸਚਮੁਚ ਕਿੱਤਾ ਪਰਤਾਪੀ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜਿਸ ਨੇ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਵਕਦੀਆਂ ਫਤੀਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਠਾਇਣ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ।

2

1938 ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਹਿਰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਿਰਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਲੋਖਕ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸੀ। ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਟੇਟਸ ਪੀਪਲਜ਼ ਥਾਨਡਰੋਸ ਲੁਧਿਆਣੇ ਸੰਘੀ ਛਾਈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਲੋਰਕੋਟਲਾ, ਸੰਭਾਰੂਰ, ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਚਾਰੇ ਰਿਆਸਤਾਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਚਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲੜਦੀਆਂ ਸਨ।

ਅਫ਼ਵਾਦੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਕਰਨੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਬਾਨ ਨੂੰ ਦੰਬਾਲਾ ਕਰਨ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਚੰਦੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਧਾਰੇ।

ਸਭ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਉਤੇ ਇਕ ਸੀ ਚਿੱਟੀ ਟੋਪੀ ਵਾਲਾ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਤੇ ਦੂਜਾ ਖੱਬਰ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਦੁਪ ਵਾਲੇ ਵਾਲਾ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ।

ਜਿਹੜਾ ਸਤਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਰਕਨਰ ਨਾਲ ਕੋਲਡ ਪੇਡਦਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਉਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੇਢੀ ਨੰਤਾ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ-ਭੋਵਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਦੁਹਰੀ ਸੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਪੀਡਡ ਰਿਆਸਤੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਅਫ਼ਵਾਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿੰਨਾ ਅਣਘੋ, ਕਿੰਨਾ ਨਿਰਬੇ, ਕਿੰਨਾ ਬੁਢਾ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮਲੋਰਕੋਟਲੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਛਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਭਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਨਿਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਉਹ ਸਤਿਕੁਰੂ ਜਿਸ ਦੇ ਦੋਦਾਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਚੋਰ ਘੰਟਾ ਘਰ ਤੋਂ ਚੌਥੇ ਬਚਾਓ ਵਲ ਜਾਏ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਹੋਏ।

3

ਸੰਨ 1944, ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਜੱਥਣ ਉਤੇ। ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਪਿੱਛਲਕਾਂ ਦੀ "ਏ ਕੇ ਰਹਾਓ ਪਾਕਿਸਤਾਨ" ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਨਾਲ ਸਮਿਥ ਪੇਪਤੀ ਬੱਝ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਉਤੇ। ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰਾ ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਖੁੱਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕੀ ਘਟੂ?

ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਭ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਚਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰਨ ਦੀ ਸਥੀਲ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਈ ਜਾਏ? ਸੰਤ ਨਿਯਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਲਮ ਪਿੰਡ ਲੋਪੋਥੇ ਤੋਂ ਸਨ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਲੋਪੋਥੇ ਦੀ ਤੋਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਧੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਘਹਿਲਾਂ ਵਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉੱਚਮ ਸਚਕਾ ਗੁਟਾ ਪਿਆ ਇਸ ਇਕੱਠ ਲਈ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਚਾ। ਸਤਿਕੁਰੂ ਸਰਦਾਰ ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਨਾਹ ਭੇਜਿਆ: "ਕੁਸ਼ੀਂ ਸੱਦੇ ਸਾਰੇ ਆਉਣਗੇ।" ਮਾਸਟਰ ਰਾਹਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਛਾਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, "ਇਕੱਠੇ ਤਾਂ ਤੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਅਰਦਾਸ ਕਿਹੜੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਦਸਾਂ ਕੁਰੂਆਂ ਦੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਕੁਰੂਆਂ ਦੀ ਵੀ?"

ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ : "ਅਰਦਾਸ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਵਾਲੀ ਕਰ ਲੈਣ, ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੀ ਘਰੀ ਜੋੜਨਾ ਚੌੜਦੇ ਹਾਂ।"

ਕਿੰਨਾ ਵਿਥਾਫ਼ ਹਿਰਦਾ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਦਾ ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਵਲਗਣਾਂ ਟੱਪ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਜੁਤ-ਬਹਿਣ ਦਾ ਉਹ ਮੋਕਾ ਬਣਾਇਆ।

4

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਯਾਦ ਮਨ ਦੀ ਸਭੇਤ ਉੱਤੇ ਫੁੱਝੀ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

1942 ਦੀ ਲਹਿਰ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਆਪਣੀ ਇਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਥਾਪਣਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਾਤਸੁਧ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਰੇ ਕਦੇ ਕਿ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਧੜੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉੱਜੜਾ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਸਭ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨਿਆਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਧੜੇ ਵਿਚ ਰੂਸ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੁਬਾਰੇ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਇੰਨੇ-ਵੱਟਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਜਲੂਸਾਂ ਦਾ ਵੀ। ਤੇ ਇਹ ਹਾਲਤ 1945 ਵਿਚ ਸੰਘ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤਕ ਘੱਟ-ਵੱਧ ਬਣੀ ਰਹੀ।

ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੇਨੀ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਣੀ ਥਾਣੇ ਤੇ ਵਿਥਾਫ਼ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਆਕੂਆਂ ਸੌਂਪਣ ਸਿੱਖ ਸੰਘ ਤੇ ਭੋਜਾ ਸਿੱਖ ਸੁਰੱਤਰ ਨਾਭ ਵੀ ਪਿਆਰ-ਸਰਿਕਾਰ ਵਾਲੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਭਰਵ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿਓ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਲ ਵੀ ਦਿਖਾਨੂ ਬਹੀਰਾ ਰੱਖਿਆ।

ਇਸ ਦਾ ਉੱਘਾ ਉਦਾਹਰਣ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 1946 ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਭ ਸੀਟਾਂ ਹਾਥ ਲਏ) ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਵੋਟਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸੁਰੱਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੱਚੇ-ਸੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਭਰਵ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੱਖ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਹੀ ਸਨ।

ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਭ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਵਿਕਸੀ ਦੇ ਸਵਾਮੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਐਥੀ ਖੜੀ ਵੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਲਗੋ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਂ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਸਬੰਧਤ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੈ — ਅਸੀਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਉਸ ਸੰਘ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਭਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਯੋਧਾ ਲਈ ਰੱਸ ਕਈ।

ਗੱਲ ਇਹ 1945 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਧ ਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅੰਨਿਨ ਸੇਵਕਾਂ ਸਰਦਾਰ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਕਰਗਰ ਸਿੰਘ "ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ" ਸੀਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦੀ ਸਭਕ ਉੱਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਧਰਵਾਰ ਆਪਣੀ ਕੋਠੀ ਬਣਵਾਈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਇਲਾਕਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਾਮਪੁਰਾ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਪਰ ਓਥੋਂ ਵੱਸੋਂ ਟਾਂਬੋਂ-ਟੋਲੀ ਹੀ ਸੀ। ਕੋਠੀ ਦੀ ਚੱਠ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪੁਆਏ ਜਾਣੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਨ। ਤਕੜਾ ਮੋਰਾ ਦੁੜ ਗਿਆ, ਸਾਰੀ ਸੰਘਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਤਈਸ ਸਰਦਾਰ ਆਰਮਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਾਖਲਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਆਏ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਧਾਰ ਤੋਂ ਵੀ।

ਪਰ ਵੱਧਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸੰਦੇਸ਼ ਭੇਜਿਆ, "ਕਥਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ" ਨੂੰ ਇਸ ਮੋੜੇ

ਬੁਲਾਇਆ ਨਾ ਜਾਏ। ਤੇ ਇਹ 'ਕਬਰਾਂ' ਵਾਲੇ ਸਾਂ ਅਸੀਂ ਲੋਭੀ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਬਿਲਡਿੰਗ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ।

ਕਾਦੀਆਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਅੱਗੇ ਤੇ ਸੀਮੰਟ ਦਾ ਤਿੰਨ-ਮੰਜ਼ਲਾ ਢਾਂਚਾ ਪਿੱਛੇ। ਸਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਇਹ ਬਿਲਡਿੰਗ ਨਵੀਂ ਨਵੀਂ ਬਣਵਾਈ ਸੀ, ਪਰ ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵਾਲੀ ਕੋਠੀ ਕਰਾਏ 'ਤੇ ਕੋਟ ਲਏ? ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ 1942 ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਰੂਪਰਵਾਸ ਤੇ ਸਿਹਲਾਂ ਹੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰ ਤਰਮਾਂ ਹੋਂ ਮੁਕਰ ਸਾਂ। ਸੋ ਇਕ ਸੌ ਪੰਝੀ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਕਮਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਤਿੰਨ ਮੰਜ਼ਲੀ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟਾ ਥਾਂ ਪਾਰਟੀ ਹੈਡਕੁਆਰਟਰ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਲੱਭਣਾ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਵਾਰ ਭੱਟ-ਬਿੰਦ ਦਰਬਨ ਦਿਤੇ ਸਨ ਤੇ ਨਿੱਘੇ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ "ਕਬਰਾਂ ਵਾਲੇ" ਆਖਿਆ ਸੀ। ਮੁੜ ਉਹ ਨਿੱਝੇ ਦਿਸੇ ਠਾਂਠ ਨਾਲ ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਸਾਡਾ ਹਾਠ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ "ਅਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ", ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਕੜੀ ਹੈ।" ਬਾਈ ਬੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਪਾਰਟੀ ਵੇਜ਼। ਜੇ ਟਮਾਟਰ ਆਨੇ ਸੋਰ ਹੈ ਕਢੇ ਤਾਂ ਅੱਠ ਦਿਨ ਟਮਾਟਰ ਹੀ ਚਲਦੇ। ਜੇ ਗੋਭੀ ਸਸਰੀ ਹੋ ਕਈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਲੰਗਰ ਕੱਢੀ ਦਾ ਹੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਪਾਲਕ ਰਾਂ ਹੈ ਵੀ ਸੀ।

ਦਿਸ ਕਠ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੀ ਉਸ ਵੇਰੀ ਵੇਲੇ ਡਾਪ ਲਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਚੱਠ ਵੇਲੇ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾ ਭੇਜਿਆ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲੰਗਰ ਸਬੰਧਤਾ ਤੇ ਸਾਬਕੀ ਲਈ ਤਾਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਢਾਲ ਵਿਚ ਉਹੋਂ ਸੁਝਾ ਘਿਉ ਜਿਹੜਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਾਲੀ ਕੱਠ ਨਹੀਂ ਵੁਲਟੀ।

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਾਨ, ਮਨਸੂਰ, ਕੁਰਬਾਨ, ਕਲਕੱਜ, ਭੀਨਾ, ਬਿਲਕਾ ਹੁਮ ਹੁਮਾ ਦੇ ਰਏ। ਜੱਜ ਜੀ ਤੇ ਸੁਰੰਡਰ ਜੀ ਵੀ ਸਨ।

ਪੰਝਰ ਵਿਚ ਲੰਗਰ। ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਸਭ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨਾਲ ਬੈਠੇ। ਸਰਬਲੰਹ ਦੇ ਕੜਕੀ ਨਾਲ ਉਹੋਂ ਘਿਉ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਨਿਆਂ ਵਿਚ। ਸਤਿਗੁਰ ਲੰਘਦੇ ਲੰਘਦੇ ਖੱਠੇ ਕਢੇ ਹੋ ਆਖਣ ਲਗੇ, "ਇਹਨਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕਲਮਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸੁੱਝ ਸੀਧਾ ਦਿਓ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਮਸਤਾਨਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।"

ਤੇ ਅਸੀਂ ਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਅਚਲਾਂ ਦੀਆਂ ਝੁੱਖਾਂ ਲਾਚ ਰਹੇ ਹੋਏ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਢਾਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਥਾਧਾ ਹੋਇਆ, ਉਹੋਂ ਜਦੋਂ ਵਰਤਾਉਣ ਵੇਲੇ ਮੇਲ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਪਰਾ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ "ਪੰਝਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ" ਵਿਚੋਂ ਹੈ।

ਇਹ ਆਖਰੀ ਮੌਕਾ ਸੀ ਵੀਰ ਹੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਸਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਜਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਨਿਊਤੇ ਵਿਚ ਚਲ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ। ਡੇਰੀ ਹੀ ਬੰਤ ਹੋ ਕਈ। ਮੁੜ ਨਾ ਮਨਸੂਰ ਸਾਡੇ ਕੱਠ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਕੁਰਬਾਨ।

ਅਤੇ ਕੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਅਤੇ ਜੋਸ਼, ਸੁਤੰਤਰ, ਕਲਕੱਜ ਵੀ ਲੱਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਪਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਉਸ ਬੁਠਾਏ ਦਾ, ਤੇ ਉਸ ਲੰਗਰ ਦਾ, ਚੇਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਸੋਜਰਾ ਹੈ।

5

ਇਹ ਕੱਠ 1958 ਦੀ ਹੈ। ਸਟਾਕਹੋਲਮ ਦੀ ਸੋਸਾਥ ਅਮਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਅਮਨ-ਜਨੇਹੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਜਾਣੀਪਰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਚੇਰਾ

ਨਿਮੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੁ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹਲਦਾਰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਅਮਨ ਦਾ ਭੱਟਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਠੱਠੇ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅੱਛੇ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੇ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਚੇਰ ਕਰਕੇ ਆਏ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਭੇਖਕ ਦੇ ਘਰ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਪਹੁੰਚੇ, ਇਹਨਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਭੇਖਕ (ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨੀਂ ਪੰਜਾਬ ਅਮਨ ਕੌਮਲ ਦਾ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸੀ) ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਲਈ ਇਕੱਠ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਥਾਨ, ਟਾਊਨ ਹਾਠ, ਜਾ ਬੁਕਾ ਸੀ। ਬਾਰ ਨੇ ਹਾਰਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਪਰੋਂ ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਉਰਮਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਹਰ ਝਾਕ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਕੁਸੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ ਹੋ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਮਾਜਮ ਦਾਨੀ ਥਾਂ ਹੁਰ ਛੱਡੇ ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਰਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਛੱਡੇ ਤੇ ਭਰਮਾਣ ਲਏ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਹਾਂ ।" ਉਰਮਿਤਾ ਦੌੜੀ ਹੋਈ ਹੋਨੇ ਆਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਉਰ ਕੇ ਸਿਰ ਪਛੋਂਸਿਆ ਤੇ 1944 ਵਾਲੀਂ ਵੇਰੀ ਦਾ ਚੇਤਾ ਬਰਾ ਆਖਿਆ, "ਬਚਤੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਹੈਂ । ਜੇਹੀ ਦਾਰ ਜੀ ਦੀ ਧੀ ਤੇਹੀ ਸਾਡੀ ਬੇਟੀ ।"

ਟਾਊਨ ਹਾਠ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ ਭਯਰੀਰ ਬਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੁਠਾਰੇ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ, ਭਰਮਾਣ ਲਏ, "ਦੂਸਰਾ ਜੀ ਚੇ ਵੱਡ ਬਣੇ ਜਥੇ ਵਾਲੇ ਹਨ ।"

ਦੂਸਰਾ ਜੀ ਦਾ ਪਰਚਾ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਆਪਣੇ ਅਭਾਡੀ ਖਾਸੇ ਫਾਰਨ ਹੋਣਾ ਬਰ ਜਾਫਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਦੇ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਾ ਪਾਉਂਦੇ।

ਭਯਰੀਰ ਪਿੱਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੂਸਰਾ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੀ ਚਲਾਯਾ ਕੀਰੀ ਤੇ ਆਪ ਕੁਝਮਾਇਆ ਕਿ "ਇਸ ਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪ ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੈਰੀਭੇਭਨ ਵਿਚ ਭੇਜਾਂਗਾ ।"

ਦੂਸਰਾ ਜੀ ਸਮਾਜਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਕਦੇ ਭਾਕਦੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਸਤਿਗੁਰੂ ਤਕ ਇਕ ਵੱਡੀ ਜੀ ਭਰਮਾਇਓ ਕਣ ਵਿਉਂਤੀ ।" ਆਪ ਦੂਸਰਾ ਜੀ ਭਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਿਓਂ ਦੇ ਬੁੱਧ ਦੇ ਰਸਿਯਰਭ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬੈਠ ਇਹ ਅਤਰ ਪੁਚਾਈ, ਉਹਨਾਂ ਭਰਮਾਇਆ "ਵੱਡੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਕਰ ਹਨ, ਸਰਦਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕ ਇਕ ਵੱਡੀ ਅਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇਗੀ ।"

ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਤਾਂ ਸਟਾਕਹਾਲਮ ਜਾਣਾ ਨਾ ਕਇਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਕ ਕੁਝ ਮੁਕਦਮਾ ਖੜਾ ਕਰ ਚਿਤਾ ਜਾਣ ਫਾਰਨ ਹਵਾਈ ਅੱਛੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਤਦਾ ਪਿਆ, ਪਰ ਦੂਸਰਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਈ ਵੱਡੀ ਬਹੀਆਂ ਤਾਂ ਕਈ ਤੇ ਚਿਤਾ ਰੀਕ ਜਥੀਧਰ ਦੇ ਅਮਨ ਇਕੱਠ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾੜਾ ਕਰਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਯਾਦਾਂ ਤਾਂ ਘੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸਦਾਸ਼ੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਥਾਂ ਦੀ ਬੁੱਤੋਂ ਅੰਜਿਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੋਂਦੀ।

(14-2-92)

ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ

ਮਾਸਟਰ ਸੋਹਾਵਾ ਸਿੰਘ 'ਪ੍ਰਦੇਸੀ'

ਬੌਠ ਬੜੀ ਨਿੱਕੀ ਜੋਹੀ ਹੈ। ਪਰਥਾਵ ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਆਖਰਾਂ ਦਾ ਪਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਗੁਨਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਬੌਠ ਦਿੱਜ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ (1909 ਈ:) ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਬੌਠਮਿੰਟ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸਕੂਲ ਦਾ ਇਨਚਾਰਜ ਸਾਂ। ਪੰਜ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਾਸਟਰ ਮੇਰੇ ਮਾਰਹਿਰ ਸਨ। ਇਹ ਕੁਸੀ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਉਪਰਲੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਰਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੰਮ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਸੁਦਾਅ ਚੇਤਿਆ ਹੀ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਿਨਿਆ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਹੇਠ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਦੋ ਚਾਰ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਐਰਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਭਾਤੀ ਬੰਮਾਂ ਲਈ ਘਰ ਭੇਜਿਆ ਕਰ। ਮੈਂ ਮਾਰਹਿਰ ਮਾਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਹੇਠ ਮਾਸਟਰ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੱਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, "ਉਸਭਾਥ ਜੀ, ਐਰਵਾਰ ਦੀ ਫੁਟੀ ਬੌਠਮਿੰਟ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਐਸੀ ਵੀ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਈਏ, ਸਫ਼ਾਈ ਵਗੈਰਾ ਕਰ ਕਰਵਾ ਲਈਏ, ਥਾਣ ਬੱਥੇ ਵਿਚ ਰਹਿ, ਕੁਝ ਘਰ ਲਈ ਮਰੀਏ ਫਰੋਮਤ ਵੀ ਕਰੀਏ, ਅਜੇ ਹੇਠ ਮਾਸਟਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।" ਹੇਠ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮਾਸਟਰਾਂ ਦਾ 'ਜਵਾਬ' ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਠਹਿਰਾ ਦਿਤਾ। ਚੁੱਕ ਦਰਮਾਸਰ ਦਿੱਤੀ ਭਾਕਿਰੇਕਟਰ ਆਭ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਕਿ ਸੁਹਾਵਾ ਸਿੰਘ ਨਾ-ਅਹਿਲ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕਦਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਰਹੱਕੀ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਫਸਟ ਤੋਂ ਸੈਕਿੰਡ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਭਾਇਰਕੇਟਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿੱਤ ਜਾਤੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆ ਦਸਿਆ। ਪੀਰਜ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਰਵਿੱਖ ਮਰਾਥ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁਝ ਚਿੰਤਾਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਕਾਲੇ ਭਲਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇਣੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੋਧ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭਜਨ ਵਾਠੀ ਕੋਠਲੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਅਜੇ ਸੁਰਰੀ ਜੁੜਨ ਕੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਭੈਨ ਕੇ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆ ਸਾਖਿਆਰ ਹੋਏ। ਬਹਿਣ ਲਗੇ, "ਫਿਕਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੋੜੀ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਾਵਾ। ਨਾ ਰੋਗੀ ਰਹੱਕੀ ਬੰਦ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਨਾ ਰੈਨੂੰ ਫਸਟ

ਤੋਂ ਸੈਕਿੰਡ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਹੋਰ ਮਾਸਟਰ ਜਿਹੜੇ ਚੋਂ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੇਠੋਂ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਮ ਲਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਵੀ ਲਵਾਂਗਾ। ਬਿਧੀ ਰੰਦ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੁੰ ਹੀ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮਸਤੀ ਦਰਬਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਰਾਭੂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਰਖਈ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਜੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਰੋਰਾ ਘਰ ਸੀ, ਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲੈ। ਕੁੰ, ਕੋਈ ਡਿਕਰ ਨ ਕਰ, ਕੁੰ ਦੇਖੇ ਹੀ ਰਹੇਂਗਾ।”

ਦੇਖੇ ਦਿਨ ਉਪਰੋਂ ਹੁਕਮ ਆਇਆ ਕਿ ਸੁਹਾਵਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਦਲੀ ਨਗੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਨਾ ਤਰੱਕੀ ਵੇਕੇਗੀ ਤੇ ਨਾ ਉਹਨੂੰ ਸੈਕੰਡ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਮਹਿਕਮੇ ਨੇ ਠੱਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਮਾਸਟਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ...

ਓ ਏਸ ਨੂੰ ਕੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝੋਗੇ ਕਿ ਚੋਂ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਮਾਸਟਰ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ।

ਡੁਬਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ

ਪੰਡਤ ਮਨਸਾ ਦਿੱਖ 'ਕੌਮੀ' ਬਾਜੇਕੇ

ਸ੍ਰੀ 108 ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਭਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਦਸਨ ਦਾ ਸੁਭਾਸ਼ ਮੇਨੂੰ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਕਾਨ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕ, ਕੇਵਲ 5 ਮੀਲ ਦੇ ਭਾਸਨੇ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਦੂਜਾ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨਚਾਨ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਂਪੁਰੁਸ਼ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤ ਬੂਟਾ ਰਾਮ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸ ਕੇ ਕੁਰ ਚੌਖਿਆ ਏ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਠਾਉਂ ਤੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਵ੍ਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਹਰ ਸਰਵਾਰੇ ਜਾਂ ਮਹਿਨੇ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੁਭਾਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਡਿਕਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਦਿਨ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਣੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਜ ਧਾਮ ਪਧਾਰ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਭਾਪੀ ਜੀ ਕੁਰ ਕੱਚੇ ਪਰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਸਨ। ਕੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਬਹੁਤ ਭਾਨ ਨਾਲ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਮੀ ਆਪਣੀ ਰੋਟ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸਤਿਕਾਰਦੀ ਹੋਈ ਬੂਹੇ ਅਤੇ ਹੱਥ ਸੋਭ ਖੱਬੇਰੀ ਚਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਤਰੇਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਰੋਟਕਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਾਨਦਾਰ ਸਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੁਜਾਰ ਪੰਡਤ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੁਰ ਪਧਾਇਆਂ ਵਾਲੇ ਘਪਟੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਲ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਘੂ ਸਿਧਾਂਤ ਕੌਮ ਦੀ, ਹਿਤਪਏਰ, ਪੰਜ ਰੰਗ, ਪਰਬੰਧ ਚੰਦਰ ਨਾਟਕ, ਆਦਿ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਸੁਰਤ ਪਧਾਰ ਕਦੇ, ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹਾਸਰੇ, ਜੋ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੰਡਤ ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਿਕੇ ਭਰਾ ਸਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ, ਸੁਦਾਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਕੋਕੇ, ਸੰਤ ਚਕਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪੰਡਤ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ

ਨਿਕੇ ਭ੍ਰਾਤਾ ਹਨ, ਮੈਂ ਖੁਦ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਹੋਰ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਹੀ ਕਈ ਇਕ ਪੰਥਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪੰਡਤ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਕਰਦੀਆਂ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੰਥਕ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਬਰਥਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਲੀਏ ਦੇ ਜਗਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੋਪੜ ਵਾਲੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਭੇਰੇ ਜੋ ਪੁਨੀਆਂ ਪਿੰਡ ਕੋਲ ਸੀ, ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਛਰੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨੀਂ, (ਜੇਠ, ਚਾਤ੍ਰ, ਸਾਕਟ, ਭਾਦਰੋਂ, ਆਦਿ) ਚਤੁਰ ਮਾਸਾ ਕੁਝਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੰਕਰਾਂ ਦੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਪਰ ਗੋਤ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਸ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੋਰਨਣ ਤੇ ਕਥਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਚੱਲਕ ਗੁਰਦਵਾਰੀ ਤੇ ਤਾਮ੍ਰਿਸ, ਦਿਲਕੁਸ਼ਾ, ਆਦਿ, ਦੀਆਂ ਮੀਂਝਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਕਰਿੰਦੀਆਂ। ਇਹ ਜਦ ਸਾਦਤ ਮਾਂਹ ਅੰਬ ਪੱਕ ਜਾਂਦੇ ਤਦ ਉਹ ਬਹਾਰ ਬੋਧਿਆ ਹੀ ਕਟਦੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਕੋਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਕੋਈ ਅੰਬ ਦੀ ਕਥਾਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੀ ਚਾਹੇ, ਧੂਪੇ। ਨਹਿਰ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰੇ ਸਾਧੂ ਰਿਸ਼ੀ ਕੋਲੋਂ ਭਜਨ ਕਰਦੇ, ਬਾਟੀ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇਣੇ 2 ਵਜੇ ਉਠ ਕੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਵਿਚ ਜਪ ਤਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ, ਇਹ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਆਦਿ, ਨਿਰਨੇਮ ਕਰ ਕੇ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਰਾਂ ਦਾ ਭੋਖਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਧ ਭਾਈ ਭਰਨਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਵਾਟੀਆਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਬਗੀਚਾ, ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜੋ ਨਹਿਰ ਦੇ ਭੇਰੇ ਦੇ ਪਾਠਕੇ ਪਾਏ ਸੀ, (ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਰ ਕੁਝ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ) ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਜੀਂ ਕੜੀ ਦੇ ਪੁਰ ਉਡੋਂ ਦੀ ਨਹਿਰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬਠੇ ਕਢੇ। ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਨੇਮ ਵਾਲੀ ਕੁੱਲੀ ਦੀ ਸੇਧ ਰਖ ਕੇ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਨਿਕ੍ਰ ਪਏ, ਅਥੇ ਚਮੇੜਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਇਕ ਨੂੰ ਹੋਂਸਰਾ ਸੀ ਪਾਰ ਹੋਣ ਦਾ। ਨਹਿਰ ਸਰਹਿੰਦ ਕੋਈ ਭੋਟੀ ਮੋਟੀ ਨਹਿਰ ਨਹੀਂ। ਬਰਿਆ ਜਿੰਨਾ ਪਾਣੀ ਹੈ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਚਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ। ਆਪ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਟੁਟ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਨਿਵਾਟੀਏ ਆਖਿਆ, ਮੇਰਾ ਮੋਰਾ ਕੜਾ ਲਏ। ਮੈਂ ਅੰਗਰਾਏ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਠ ਨੂੰ ਹਥ ਪਾ ਲਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਚਿਹ ਵੀ ਨਾ ਸੰਭਲ ਸਕੇ, ਲਠੇ ਕੁਝਕੀਆਂ ਘਾਟ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸਾਮ੍ਰਟੇ ਇਹ ਹਾਠ ਬੋਧਿਆ ਤਦ ਭੈਣ ਨਿਰਨੇਮ ਭੱਭ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਕਥ ਮਾਰੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਜਾ ਕਹਿਆ। ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਕੜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੋਰੇ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਕਿਹਾ : “ਅੰਗਰਾਏ ਨਾ, ਲਠ ਨੂੰ ਨਾ ਚੰਬੜਨਾ, ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਕੇ ਪਿਰ ਮਾਰਦੇ ਰਹੋ।” ਇੰਝ ਸਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਹਕੂਰ ਨੇ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਕੁਝਟੀਂ ਬਚਾਇਆ।

ਪਹਿਲੀ ਝਲਕ

ਕੁਰਬਾਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ੋਕ

ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਵੀਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੁਆਰਾ ਮੈਂ ਫੀਸਟ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਯਾਦਗਾਰ ਦੀ ਅਤੀ ਸੰਖੇਪ ਭਾਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ।...

ਜਿਹਨਾਂ ਵਾਕ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ, ਸਰਬ ਕਣਾ ਸੰਪੂਰਨ, ਮਰਿਆਦਾ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ, ਪਰਬੱਖਿ ਹਰਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ 16 ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੰਵਦਾਂ, ਪਰਚਾਰਕਾਂ, ਰਾਗੀਆਂ ਸਮੇਤ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਚੌਰੇ ਦਾ ਅਭਿਨਿਵਿਧ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਭਰਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਅਨੰਦਮਈ ਥਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਦੁਮਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ । ਉਸ ਮਿਠ-ਬੰਨੇ ਸਾਜਨ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਿਸ ਚਰਸ ਪਿਆਸੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨੂੰ ਨਿਹਾਣ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਜ ਪੂਰਬੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਜਹਾਜ਼ 'ਅਰੋਂਡਾ' ਰਾਹੀਂ ਅੱਧੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕਠਨ ਸਫ਼ਰ ਉਪਰੰਤ 4 ਅਪਰੈਲ 1953 ਨੂੰ ਮੁੰਬਈ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਣ ਬੈਰਲਗਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਥਮ ਚਰਨ ਕੁਹ ਬਖਸ਼ੀ । 6 ਅਪ੍ਰੈਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੇਲੇ ਤਕ ਮੇਜਰਜ਼ ਨਿਵੇਸ਼ਣ ਸਿੰਘ ਬੇੜਾ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਕ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਖ਼ਰਾਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਚਰਨ ਪਾਂਦੇ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਬਾਦੀ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਬਲਾਈ ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੀਨੀਆਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੌਰੋਬੀ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ । ਤਿੰਨ ਜੋ ਮੀਲ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਭ ਕਰਪੂਰ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਰੀਅ ਕਰ ਕੇ ਫ਼ਰੀਬ ਨਿਰਾਜ ਸਾਢੇ ਕੁ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਨੌਰੋਬੀ ਪੁੱਜੇ ਜਿੱਥੇ ਸ: ਬੈਨਟ ਸਿੰਘ ਸਮੁੱਚੇ ਸੁਭਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਿੱਲ ਹੈ । ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਅਵੁੱਤੀ ਸੁਆਗਤ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਫੁਟ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਭੀ ਸਮੂਹ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ।

ਕੁਝਾਈ ਜਾਏ ਨ ਐਲੀ, ਸੁਆਗਤ ਦੀ ਖਤੀ ਦੇਖੀ ।

ਮੈਂ ਹਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਤਰੀ ਦੇਖੀ ।

ਫਲਕ ਪਾਂਦੇ ਹੀ ਸਭ ਚੰਦੇ ਮਸਤ, ਬੇਮੁਚ, ਸ਼ਲਕ ਵਾਲੇ;

ਮੈਂ ਲਾਲੀ ਚੌਰੇ ਚੌਰੇ ਉੱਤੇ, ਕਿੱਠ ਕਿੱਠ ਸੀ ਚੜ੍ਹੀ ਦੇਖੀ ।

ਠੇਕੇਬੀ ਪਿੱਛੋਂ ਕੋਟ ਪੈਂਤਾਂ ਅੱਗੇ ਤੇ ਵੀ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੇ ਕੀਨੀਆ ਅਤੇ ਯੂਗੰਡਾ ਦੇ ਕਈ
 ਬਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਰਨ ਵੁਹ, ਅੰਨ੍ਹਿਤ ਵਰਨਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ। ਹਰ
 ਰੋਜ਼ ਪਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ 4 ਤੋਂ 6 ਵਜੇ ਤਕ ਅੰਨ੍ਹਿਤ ਵੇਲੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਾਹ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ।
 ਉਪਰੰਤ ਅਭਿਵਾਜ਼ੀਆਂ ਘਰੀਂ ਵਰਨ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ। ਸੁਧ ਯਾਨ ਦੀ ਸੁਟਾਈ ਹੁੰਦੀ। ਠਮ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ
 ਪਿੱਛੋਂ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਲੱਗਦਾ। ਦਰਬਾਰ ਹੋਰਨ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਨਵੇਂ ਪਧਾਰੇ ਅਭੌਤਿਕ ਵਿਅਕਤੀ
 ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਨਮੁਖਾਂ, ਸ਼ਰਾਬੀਆਂ, ਕਬਾਬੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਜ਼ ਸਨਮਾਦੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ
 ਦਾ ਭੋਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਸਿਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬਮਾਪੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕੀ ਜਾਬੂ ਧੂਤ
 ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਉਹ ਕੁਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਰੋਥਾ ਕਰ ਕੇ ਭਜਨ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਸੰਤ ਬਣ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ
 ਮਾਇਆਦਾਰੀ ਕੋਟੜ ਨਾਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਿਤ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਜਾਬੂ ਭਰੀਆਂ ਅੰਜਹੀਆਂ ਮੁਸਕਾਨਾਂ
 ਵੰਡੀਆਂ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਇਉਂ ਬਦਲ ਗਏ ਜਿਉਂ ਬਹੁ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕੋਠੇ ਰਾਖ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ

ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਅ ਸਦਕਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਧੇ ਵਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਉਮਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮੈਂ ਯਕੂਨ ਕ੍ਰਹਿਟ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।

ਮੇਰੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਆਉਣਾ, ਜਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਦਰਬਨ ਕਰਨ ਗਿਆ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਲਗਣਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਨੌਹ ਭਰੀ ਸ਼ੁੱਭ ਵਿਘਟੀ ਨਾਲ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਸਿਰਫ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੀ ਝੁੱਕ ਰਹੇ ਹੋਣ । ਇਸ ਕੱਠ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਇਕ ਖਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਮਝਦਾ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ ਮੇਰਾ ਵਿਕਲੇ ਦਾ ਹੀ ਹੱਥ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਪਣੀ ਉਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਰੇ ਸੱਚ ਸੋਚਕੇ ਮੈਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਨ ਚਾਂਡਲਿਆਂ ਜਿਹਾ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਛੱਡਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਮੁਬਕਿਸਮਤ ਸਮਝਦਾ । ਆਪਣੀ ਮੁਬਕਿਸਮਤੀ ਦੇ ਇਸ ਮਾਣ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਚਾ ਮੁਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਕਦੀ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦ-ਗਿਸਮਤੀ ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਵੀ ਬਦਲਿਆ ਸੀ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਆਏ ਹਨ । ਭੱਜ ਕੇ ਦਰਬਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਉਸਤਾਦ ਕੱਲਾਂ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ । ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ ਸਾਧੇ ਸਾਹ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਠਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮਭਾਭਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਂ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਮੇਰੇ ਛਾਈ ਇਹ ਕੱਠ ਬਾਝਪਨ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਦੀ ਛੱਲਾਂ ਵਾਂਗ ਆਈ ਕਦੀ ਫਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੋਟ ਲਿੱਪੀ ਲੱਗੀ । ਉਸ ਦੇਣੇ ਦਰਬਨ ਨਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਫੜੀ ਹੀ ਬਦਗਿਸਮਤੀ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਕਦੀ ਚਿਨ ਇਸ ਕੱਠ ਨੂੰ ਠੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੌਂਸਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਾਰੇ ਮੇਰਾ ਦੂਸਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਚਿਆਰਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਖ ਕੇ ਉਪਜਿਆ । ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਮੇਲੇ ਤੇ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਉਮਰ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ । ਹਰ ਕੱਠ ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਤੇ ਖੋਤਕ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਸਾਂ । ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਰੋਖੇ ਹੋਏ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਮਨ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਸੀ । ਦੀਰਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਬੈਠਿਆਂ ਦੇਖਿਆ, ਮੇਰੇ ਜਿੱਥੇ ਮੈਥਾਂ ਵੀ ਛੱਟੇ ਤੇ ਮੈਥਾਂ ਵੀ ਦੱਡੇ ਬਾਲਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਲ ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨੀ ਠਾਮਧਾਰੀ ਦਸਰਾਰਾਂ ਸਜਾਈ ਇਕ ਬਰਾਦਰ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਰਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਹੀ ਨੀਅਤ ਵਾਂਗ ਉੱਠੇ ਜਾਂ ਬੈਠਾ । ਅਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਭੱਖਣਤਾ ਵਾਰੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਬਾਲਕਾਂ ਦੇ ਉਸ ਦਲ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਫਿਰ ਦੁੱਖ । ਹੈਰਾਨੀ ਇਸ ਕੱਠ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਥੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਬਾਲਕ ਵੀ ਇੰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਧੁਨ ਪੈਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਇਸ ਕੱਠ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਦੀਰਖਾ ਜਿਹੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਮਾਂ ਨੂੰ

ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੌਣ ਹਨ, ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਉਣਾ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਿਆ ? ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਠਾਕਸ਼ਾਹੀ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ । ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ । ਏਥੇ ਇਹ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭਾਵ ਸਿਖਦੇ ਹਨ ।

ਮੇਰਾ ਭੈਰਾ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਘਟ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਅਛੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਘਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਡ ਰਹਿਣੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਹਾ ਅਨੰਦ-ਰੂਪ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਉਹ ਸਦਾ ਮੋਹੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕੁਰੋਦਦਾ ਰਿਹਾ । ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮੇਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਜੇਹੀ ਕੋਈ ਛੱਡ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਕੁਝ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕੇ । ਇਸਤੇ ਵੀ ਮੇਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਦੇਣੀ ਪਈ ਅਤੇ ਚਿੰਦਗੀ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਬਸਣਾ ਪਿਆ ।

ਦੱਖਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੇਨੂੰ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਹ ਵਿਚਿਖਦਾ ਘਾਟ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ । ਓਥੇ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਿਆ ਪਰ ਬਹੁਤ ਵਾਕੀ ਉਹ ਇਕ ਸਵਾਲੀਆ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਭਰਦਾ ਰਿਹਾ । ਉਸ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਾਧ ਸਿੱਖ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਅਤ ਮਨ ਵਿਚ ਉਭਰਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦੇ ਰਹੇ । ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਨੂੰ ਉਸ ਵਿਦਿਆਲੇ ਰਾਬ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੂਰਾ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਹ ਮੈਂ ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਜੰਸਬਾਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਖਤਾ ਹਿੱਸਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮੇਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਵਿਚਾਰ-ਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਭਾਰਤਵਰਧ ਦੇ ਮੌਲਿਕ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਸੰਰਚ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਫੇਰ ਮੈਂ ਬਾਤੀ ਨਿਕੋਰਨ ਗਿਆ । ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਆਇਆ ਸਾਂ ਕਿ ਬਾਤੀ ਨਿਕੋਰਨ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜੀ ਰਵੀਂਦ੍ਰ ਨਾਥ ਟੇਗੋਰ ਨੇ ਧ੍ਰੁਮ-ਚਰਯ ਆਸ਼ਰਮ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਭਾਰਤਵਰਧ ਸਿਰਜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਰਤਵਰਧ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਵਿਚ ਹੈ । ਟੇਗੋਰ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਬਾਤੀਨਿਕੋਰਨ ਦਾ ਉਹ ਰੂਪ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਟੇਗੋਰ ਨੇ ਸਿਰਜਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਸੁਕੰਧੀ ਅੱਜ ਵੀ ਓਵੇਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਬਾਤੀ ਨਿਕੋਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਮੇਂ ਮੇਰਾ ਭਾਰ ਭਾਰ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਦਿਆਲੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਕੁਝ ਥਾਂ ਬਰਨ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਵੇਖਦਾ ਸਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕਰਨੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਧਿਆਨ ਤੇ ਬਲਾ ਵਲੋਂ ਪਰੀਪੂਰਨ ਹੋਵੇ । ਦੋਹਾਂ ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਰਤਾਂ ਬਰਤੀਆਂ ਕਰਤੀਆਂ ਸਨ । ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਧ ਰਾਖਣ ਦਾ ਨਿਯਮ ਸੀ । ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਤਪ ਧਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਨਿਯਮ ਸੀ, ਅਤੇ ਬਾਤੀ ਨਿਕੋਰਨ ਵਿਚ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ । ਅਤੇ ਸਾਢੇ ਕਪੜੇ, ਠੰਡੇ ਪੈਰੀਂ, ਠੋਕਾ, ਯਾਕੀ, ਹਥੇੜੀ, ਆਦਿਕ, ਸੱਚਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਮੋਹਨਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਭਖਰਪੋਸ਼ ਤੇ ਸੋਟਾ, ਦੋ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਵਿਰਿਆਦਿਕ ਅਨੇਕਾਂ ਬਰਤਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜੰਸਬਾਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਮੁਰਾਬਕ ਹੋ ਸਕੇ । ਦੋਹਾਂ ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਪਿਛੇ ਖਤੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਖ ਕੇ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਪਰਵਰਤ ਕਰਨਾ ।

ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸੰਜੋਕ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਬਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਇਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਕੰਮ ਦੇ ਦੰਗ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਸਨ, ਨਿਯਮਾਂ ਇਕ ਸੀ । ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਰਿਕੁਰੂ ਪ੍ਰਾਧ ਸਿੱਖ ਜੀ ਕੀ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਏ ਹੋਏ ਸਨ ।

ਮਾਨਾਂ ਦਾ ਪੀਰ

ਮਾਸਟਰ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ

ਸੂਰਜ ਦਿਨ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰਦਾ ਪੱਕਮ ਵਲ ਡੇਰੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਟਾਕਾਂ ਟਾਕਾਂ ਬੱਦਲੀ ਦਾ ਪੱਥਰ, ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆ, ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਡਰਕ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਮਗਰ ਆੜ੍ਹਕਾਂ ਦੇ ਚਾਹ ਵਿਚ ਝੱਕ ਝਾਹਦੀ? ਉਹ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਟੁਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਪੈਰ ਇਕ ਵੇਰ ਅੱਗੇ ਪੁੱਟਦੇ ਨੇ, ਉਹ ਪਿਛਾਂਹ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦਾ। ਪੁਰੇ ਦੀ ਪੇਟ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸੁਹਾਵਲੇ ਜਮੇਂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸੁਣਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਨੌਕਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਡਾਜ਼ ਭੱਡੀ, ਤੇ ਪੰਜ ਸੱਤ ਸਰੀਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਹਰਾ ਵੱਖੀ ਜਲਾਣ ਨਾਲ ਨੂਰੋਂ ਨੂਰ ਸੀ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਪਾਠੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਠਸਨ ਲਈ ਇਨ ਦਾ ਈਸਰ, ਖਸ਼ੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਠੰਢਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਗਾਂ ਭਰੀ ਇਸ਼ਤੀ ਭੰਡੇ ਤੇ ਸਿੰਧੂ ਨੂੰ ਬੀਰਦੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਡਾਕ ਜਗਾਉਣ ਹਿਤ ਵਾਹੇ ਢਾਹੀ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਿੰਧੂ ਨਦੀ ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਭਾਵਾ ਸਮਝ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਦਿਨ ਥਾਵ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਜਰਥਾਣੇ ਪੈਂਡੇ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਇਸ ਡਾਗੇਬ ਦੀ ਹਿੱਕ ਠਿਰਾਕ, ਭਾਰਤ ਭੂਮੀ ਦੀਆਂ ਹਦਾਰਾਂ ਸਰੀਆਂ ਦੇ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਥੱਠ ਮੁਥੀਆਂ ਮਨਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਟਕਿਟਰ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਦੀ ਹੌਲੀ ਖੇਡ ਲੁੱਡੀ ਪਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਥੱਖਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਧਰਬਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੁੰਧਰ ਖਿੱਲੀ ਮਚਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਹਦਾਰਾਂ ਮੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟ ਪੁਟ, ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਕਰ ਕਿੱਧਾ ਪਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਲਟ ਵਜਾਰੇ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਛਮਨਾ ਮਾਈ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਮਾਰ ਉੱਠੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਕੁੱਝੇ ਚਿਰ ਏਸੇ ਮਾਧੀ ਦੀ ਚਰਨ ਵ੍ਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਇਕ ਭਾਰੀ ਪੱਥਰ, ਹੋਠਾ ਖੁਭ ਹੋ ਪੈਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਅਕਾਬ ਨੂੰ ਉੱਡ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੀ ਉਹੋਂ ਕਿਸੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀਆਂ ਰਤਪਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਠਾਰਨ, ਪਾਰੇ ਦਾਂਝੁ ਰਤਪਦੇ ਰਿਲ ਨੂੰ ਧਰਵਜ ਪਹੁੰਚਾਣ ਹਿਤ, ਕਿਸ ਕਰਮੀ ਦੀ ਕੁੱਟੀ, ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਭਾਵਦਾ ਉਫਲਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ, ਕੋਹ ਭਾਵਾਂ ਦਾ

ਪੈਂਤਾ ਚੀਰ, ਜੈਰਲਾ ਉਜਾੜਾ ਨੂੰ ਜੀਅ ਦਲ ਦੇਂਦਾ ਇਸ ਭਿੰਨ ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ, ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਭੈਯ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਧਰ ? ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਦੇ ਇਥਾਰੇ ਤੇ ਬਰੋੜਾਂ ਰੂਹਾਂ ਖਿੜ ਖਿੜਾ ਉੱਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਇਥਾਰੇ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਬੁੱਢੀਆਂ ਵੁਧ ਸਾਧ ਬੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸ਼ੇਰ, ਕਿਸ਼ਤੀ ਚਲਦੀ ਫਲਦੀ, ਚਲਦੀ ਫਲਦੀ। ਨੌਕਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਬੱਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਣਾ, ਅੱਜ ਦਾ ਪੂਰ ਸਵਾਰ ਹੀ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਮਲਾਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਠਾਹਾ ਨਾ ਹੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਚੰਕਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਉਂ ਜਾਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਗੀ ਪੋਣਾਂ ਦੀ ਸੁਭੇਲੀ ਵਿਚ ਮੇਕ ਨਾਲ ਡਾਕੀਆਂ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੰਪੂ ਉਸ ਦੀਵਾਨੇ ਦੀ ਚਲਾਉਣਾ ਸੀ, ਵਜਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਮਸਮੂਰ ਤੇ ਨੂਰੀ ਮੁੱਖੜੇ ਨੂੰ ਤੱਕ ਤੱਕ ਖੀਵਾ ਹੋ ਕੇਹੀ ਵਲ ਰਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡੇਵ ਘਾਂਟੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਕੰਦੇ ਲੱਗੀ, ਅਤੇ ਡਾਕੀਏ ਨਿਵਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਵਰਗੋਰ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਸੰਤ ਬਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਬੱਛਾ ਭੱਤਾ' ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਸੰਤ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਮਲੋਕ' ਬੇਸ਼ੋਰੇ ਉਰਰੇ ਅਤੇ ਰਾਣ 'ਭੇਹਰਾ ਗਾੜੀ' ਖਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ।

ਦੇਖੋ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਡਾਕਟਰ ਵੰਟਨਗੋਂ ਤਸਪਰਾਫ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾ ਦਰਬਨ ਚਿਠੀ। ਡਾਕਟਰ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਭਰ ਭਰ ਠਾਣੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕਦੀਆਂ। ਇਥੇ ਇਕ ਅਨੱਖੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ। ਜਦ ਸੰਤ ਬਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੂਹ ਤੋਂ ਜਲ ਚੁੱਟ ਕਦੇ ਤਾਂ ਕਦੂੰ ਬਾਝਾ ਦੇ ਪਾਇਆਂ ਹੱਥ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਇਹ ਵੇਚੀ ਪਠਾਣ ਬੰਧਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਆ ਗਿਆ। ਸਰਹੱਦ ਵਲ ਜਿੰਨ੍ਹ ਭਾਈ ਤਾਂ ਹੱਥ ਮੋੜ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਮਲਾਹ ਪਠਾਣ ਦਾਹੜੀ ਮੁਛ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਰਫਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਲੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਏ। ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਘੁਲਿਆ, ਉਸ ਪਾਇਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰੇ ਇਹਨਾਂ ਜਰਵਾਇਆਂ ਹੋ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਸੀਂ ਦਿਨ ਕਟੀ ਖਰ ਕਰੇ ਹੋ, ਥਰੂ ਬੋਟੀਆਂ ਫੁਡਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਧਰਮੀ ਵੰਢੇ ਹਨ, ਚੰਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਪਾਇਆਂ ਵਲ ਵਖਰਾਈ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਜਲ ਡਿਘਾਦਾ। ਚਾਕ ਬੰਝਣੇ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਸਾਧ ਡਾਕੀਏ ਨਿਵਾਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਬਖਸ਼ਦੇ ਅੱਗੇ ਟੁਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਸੰਤ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਟੇਅਰਿੰਗ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ, ਡਾਕੀਏ ਨਿਵਾਹ ਜੀ ਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕਦੇ। ਬਾਕੀ ਸਰੋਰਾਂ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਮਲਾ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਲਏ। ਸੰਟਰ ਹਵਾ ਨਾਲ ਚੱਠਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਕਿੱਥੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ? ਕਿੱਥੇ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਝ ? ਕਿੱਥੇ ਪਮਰੂਨਾਂ ਤੇ ਬਲੱਚਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕ ਅਤੇ ਡਾਕੀਏ ਜੋ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਪਾਰਥਾਹ ਬੇਦਲ ਖੇੜੇ ਤੇ ਘੱਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਲਾਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਦਮ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਬਠਨ ਹੈ। ਇਕ ਸਪਾਰਥ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੀ ਐਸਾ ਹੈ, ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਭਖ ਸਕੇ। ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਚੇਦ ਕੇਵਲ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸੀ।

ਸ਼ੇਰ ਕੱਡੀ ਚਲਦੀ ਫਲਦੀ, ਚਲਦੀ ਫਲਦੀ, ਉਤ ਪਿੱਟੇ ਭੱਤਦੀ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤਪਸਵੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਕੇ, ਫਿਰਦਾ ਦਾ ਦੇਸ ਨਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਟਾਕੇ

ਟਾਕੋਂ ਰੁੱਖ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਟਾਕੋਂ ਟਾਕੋਂ ਪੱਖੋਂ ਕਲੋਲਾਂ ਕਰਦੇ ਇਸੇ ਮਾਹੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਗੱਡੀ ਦਲ ਤਬ ਚੁਥੀਆਂ ਜੋੜ ਕੁਝ ਸੈਨਰਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਉਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਸਾਂਵਲੇ ਜਲੋਨੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿੰਦਰਾਬਨ ਵਿਚ ਸਖੀਆਂ ਨਾਲ ਰਸ ਰਚਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਅਸਾਂ ਨਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਰੋਮਾਂਵਲੀ ਚਿਤ੍ਰ ਬੇਸੀ ਵਜਾ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਸ ਚੁੱਕਾ ਦਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਭਾਜ ਸਰੋਰ ਤੋਂ ਚੱਲ ਜੋ ਮੀਨ ਦਾ ਪਟਰੋਲ ਖਾ ਗਈ। ਆਖਿਰ ਉਹ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਬਾਂ ਆ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਔਸੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੂਰੀਆਂ ਦੇ ਠਾਰੇ ਲਾ ਲਾ ਬਨੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਪੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ! ਕਦੇ ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਦਾ ਸੁਖ ਸੁਣੇਹਤਾ ਇਆ ਹੈ ਚੱਸੇਂਗਾ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਹਿਬੂਬ ਕਦ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਸਾਡੇ ਭਾਗ ਕਦੋਂ ਪਾਸਾ ਪਰਤ ਰਹੇ ਹਨ?

ਅਚਨਚੇਤ ਬਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜਾਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੋਇਆ, ਗੱਡੀ ਕੁਝ ਗਈ। ਭਰੀਬ ਨਿਵਾਫ ਮੁਸਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਰਨ ਰੱਖੇ। ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਏਵ ਬੰਦ, ਸਡੀਰ ਹੀਜ਼, ਛਬਾਂ ਕਰੀਆਂ, ਮੋਟੇ ਨੋਰਰ, ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬਹਾਰਾਂ ਤੱਕ ਚੁੱਕਿਆ ਚਿਹਰਾ, ਸਿਰ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਦੁਸ਼ਾਣਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਖੜਾ ਭੱਭਿਆ। ਮੋਟਰ ਨੂੰ ਕੂਰੀਆਂ ਵੇਖ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਵੀ ਅੱਡੇ ਵਧਣੇ ਕੁਝ ਗਏ। ਜਦ ਸਾਹਮਣੇ ਸੁੰਦਰ ਸੁਡੋਲ, ਹੱਸੁ ਹੱਸੁ ਕਰਦਾ ਸੁੰਦਰ ਚਿਹਰਾ, ਅਰਬੀ ਭੰਗ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹਦੇ ਨੋਤਰਾਂ ਦੇ ਢੀਂਦਾਂ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਾਨ ਦੀ ਸੁਰਤ ਇਕ ਦਮ ਭਰਭਾਂ ਤੋਂ ਉੱਠ ਅਰਬਾਂ ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਇਹ ਕੁਲ ਹੀ ਕਿਆ ਸੀ? ਕੀ ਹਾਂ? ਕਿੱਥੇ ਹਾਂ? ਕਿਸ ਕੰਮ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ? ਸਭ ਵਿੱਸਰ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੇ ਦਿਲ ਨੇ ਉਡਾਲਾ ਖਾਧਾ, ਨੰਟ ਭਲਕ ਪਏ, ਨੀਰ ਚੀਆਂ ਧਾਭਾਂ ਨਵੀਆਂ ਨਿਆਈਂ ਵਹਿ ਕੂਰੀਆਂ। ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਠਾਏ ਕੌਣ? ਸੁਰਤ ਮੰਝਲੇ ਮੰਝਲੀ ਚੌੜਾ ਰਕਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਪਏ, ਮਗਰ ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਰਕਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਵਿਹਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਨ ਆਏ ਦੇ ਸੁਆਰਤ ਵਿਚ ਕੁਆਰ ਗਿਆ, ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਵਿਕੋਣਾ ਹੀ ਗਿਆ। ਪਠਾਣ ਤੇ ਪਠਾਣੀਆਂ ਦਾ ਕੁਰਮਟ ਹੀ ਗਿਆ। ਸਭ ਸੋਚ ਲਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਕੌਣ ਹਨ? ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹਨ? ਸਾਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਕੀ ਲੋਕਏ ਹਨ? ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਫਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰੇ ਮਹਿਬੂਬ ਤੇ ਮਾਥੂਬ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਤੇ। ਭਰੀਬ ਨਿਵਾਚ ਨੇ ਮਾਨ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਮਿਹਰ ਭਰਿਆ ਹੱਥ ਧਰਿਆ ਤੇ ਬਚਲ ਕੀਰਾ, "ਸਰਦਾਰਾ! ਕੰਮ" ਬੰਸ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਮੱਥਾ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਸਰਿਕੂਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਪੁੱਟਿਆ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨੂੰ ਰਕ ਟਿਸਮਾਦਤਾ ਵਿਚ ਬਲੇ ਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਬੁੱਢ੍ਹ ਦਿਲ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, "ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਾਜ ਹੈ।" ਅਚਰਖਾਨੇ ਤਾਂ ਭਾਕੋਂ ਪੁਛ ਕਿਛ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਮਗਰ ਬਾਹਰਲੇ ਬੁੱਢ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬੁੱਢ੍ਹ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭ ਨਰ ਨਾਰੀ ਮੁਰਤੀਆਂ ਬਣੇ ਖਲੋਰੇ ਸਨ। ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋਣੀ ਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਮਿਲਣੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਕੇ ਠਾਣ ਆਏ ਵੀ ਹੋਰਾਨੀ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਡੋਰੇ ਖਾ ਕੇ ਸਨ।

ਮਾਨ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਾਂ ਕੁਝ ਚਿੱਠੀਆਂ ਚੱਲੀਆਂ ਤਾਂ ਇਕ ਦਮ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ "ਹੜਰਰ ਬਾਬ"

ਨਾਨਕ ।" ਇਹ ਕਹਿ ਸਿਰ ਤੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਲਾਹ ਧਰਤੀ ਤੇ ਘਟਕਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਅਲਬ ਨਾਲ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਚਰਨ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਚਰਨ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਕਦਮ ਪੁੱਟੇ । ਮਾਨ ਨੇ ਫੇਰ ਦੁਬਾਰਾ ਜੁੱਕਿਆ ਤੇ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ । ਸਰਦਾਰ ਬੇਮੁਈ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀ ਰਿਛਾਈ ਗਿਆ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਗਿਆ, ਵਿਛਾਈ ਗਿਆ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਗਿਆ । ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਾਰਾ ਠਗਰ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਖਾਸਾ ਜਲੂਸ ਬਣ ਗਿਆ । ਧੀਰੇ ਧੀਰੇ ਛਗੀਬ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਗਏ ।

ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਪਲੱਥ ਦਿਛ ਗਿਆ । ਮਾਨ ਦੀ ਕਈ ਦਿੱਧਰ ਜਾਏ ਕਈ ਓਹਰ ਜਾਏ । ਬੋਰਾ ਹੋਇਆ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਏ "ਚਲੋ ਭਾਗਾਂ ਵਾਇਓ । ਚਲੋ ਠਾਇਓ । ਚਲੋ ਨਥੀਓ । ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ ਆਇਆ ਜੈ, ਦੀਦਾਰੇ ਕਰ ਲਓ । ਕੁਠਾਹ ਬਾਇਓ ਲਓ ।" ਆਵੀਆਂ ਕੁਆਵੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਏ "ਕਿਸਮਤ ਵਾਇਓ ਸਰਦਾਰੋ ਤੇ ਸਰਦਾਰਨੀਓ । ਕੁਸੀਂ ਵੀ ਆਓ, ਰਜ਼ ਰਜ਼ ਦੀਦਾਰੇ ਕਰ ਲਵੋ ਤੇ ਕੁਠਾਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਟਕਾਹ ਪਵਾ ਲਓ ।" ਫੇਰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਬੋਲੀ ਗਿਆ, "ਜਦ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਆਇਆ ਸਾਂ, ਝਟਕਣਾ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮੁਖ ਚਰਚਨ ਹੋਣਗੇ । ਦੇਖੀ ਕਿਸਮਤ ਕਿੱਥੇ ? ਦੇਖੋ ਭਾਗ ਕਿਵੇਂ ? ਕਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬ, ਕਿੱਥੇ ਨੁਧਿਆਣਾ, ਕਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਫੋਟੀ ਸਾਹਿਬ, ਕੋਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ । ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਕਿੱਥੇ । ਕੂਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਭਾਵਾਂ ਹੋ ਜਾਣ । ਮਗਰ ਇਹ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਜਾਟਨ ਵਾਣਾ ਹੈ । ਮਲ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਣਾ ਹੈ । ਵੁਲੀਓ ਕੁਕਾਈਏ, ਕਿਥੇ ਵੁਲੀਏ ਵਿਚ ਨਾ ਕੱਢਿਓ, ਇਹ ਕੇਡੇ ਦਾ ਲੂਣ ਹੈ । ਅੱਠਾ ਪਾਥ ਦਾ ਲਹਿਰ ਹੈ, ਪੀਰੀਬਰ ਹੈ, ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ, ਨਾਨਕ । ਕੁੰਮ ਭਓ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ, ਰਜ਼ਾ ਭਓ ਮੱਥੇ, ਕਦਰਵਾ ਭਓ ਕਿਸਮਤਾਂ ਨੂੰ । ਫਰਾ ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਰੱਖੋ, ਕਿਵੇਂ ਭਰਿਓ ਸਜਦੇ ਕਰ ਕਹੇ ਹਨ । ਜੰਨਤ ਦੀਆਂ ਧੂਰਾਂ ਕਿਵੇਂ ਰਸ਼ਕ ਕਰ ਲਹੀਆਂ ਨੇ । ਅਤਰਾਈਓ ਤੇ ਜਰਤਾਈਓ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹੀ ਖੜੋ ਨੇ । ਕੁਸੀਂ ਵੀ ਘਰ ਆਓ ਮੁਰਾ ਤੋਂ ਕਸ਼ਿਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਨੀਆਂ ਭਰਵਾ ਲਓ ।"

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ "ਸਰਦਾਰ, ਅਖੀਂ ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਵੇਖਣ ਆਏ ਹਾਂ ।" ਸਰਦਾਰ ਵਿਚ ਉਠਿਆ 'ਤੇਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਦੇ । ਭੋਰੇ ਭਓਲੇ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ, ਵਲੀਰੀ ਘੋੜੀਆਂ । ਤੇਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਕੀ ਪ੍ਰਦਾਹ । ਕੁੰਮ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਗਿਤ, ਮੈਂ ਅਜਕੀਲ, ਮੈਂ ਕੁਲਮ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਂ ਬਖ਼ੁਲ ਕਰ ਦੇਵੇ ਆਇਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰਹ ਸ਼ਾਮ ਤੇਰੇ ਦੀਦਾਰ ਮਾਤਰ ਕੁਆ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ । ਮੈਂ ਕਦ ਤੋਂ ਰਾਹ ਭੱਕ ਲਿਆ ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵੀ ਭਾਥ ਜਾਕਣਗੇ । ਅੱਜ ਮੈਂ ਠੀਕ ਮੁਬਕਿਸਮਤ ਹਾਂ ਕਿ ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਚਲਮਾਂ ਨਾਲ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰਬਨ ਕਰ ਜਿਹਾ ਹਾਂ ।"

ਸ਼ੇਰ, ਸਰਦਾਰ ਬਚਨ ਮੰਨਿ ਘੋੜੇ ਵਿਖਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ । ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਉੱਠ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਨੀ ਨਾਲ ਸਿੰਗਰਿਆ ਗਿਆ । ਆਪ ਘੋੜੇ ਤੇ ਕਾਨੀ ਪਾਈ, ਰੱਬ ਵਿਚ ਫਰਰ ਦੱਸਿਆ । ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਸਤਿਗੁਰ, ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ ਫਤਰ ਵੜੀ, ਮਿੱਟਿ ਝਾਈ ਚਚੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਛਰਿਬਤਾ ਜੀ, ਸੰਤ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਲੱਛ ਹੋਲੀਂ ਝਾਹਰ ਕਏ । ਸਤਿਗੁਰ ਘੋੜੇ ਦੇਖ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ । ਵਾਪਸੀ ਟੁਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਹ ਸਮੇਰ ਇਕ ਚੀਮਤੀ ਦੁਬਾਰਾ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਰੱਖ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਬੈਨਤੀ ਕੀਤੀ 'ਹਜ਼ਰਤ ! ਘਮਲੇ, ਕੁਲਾਇਓ ਨਾ । ਫੇਰ ਵੀ ਕਦਮ ਰੱਜਾ ਫਰਮਾਇਓ ।"

ਦੇਧਰ ਸਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਜੋਦਯੋਆਂ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਰਾਈ ਵਜ਼ੀਰ
 ਜਿੰਘ ਤੇ ਸੈਰ ਮੰਗਲ ਜਿੰਘ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਡੋਟੀਆਂ ਡਿਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੀ ਬਹਿ ਭਏ
 ਸਨ, "ਸੈਰ ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ ਇਹ ਕੇਵਲ ਸਾਡਾ ਦੇ। ਇਹਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।
 ਏਥੇ ਅੱਜ ਇਹ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੇਵਲ ਸਾਡਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਖਾਨ ਖਾਨੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪੀਰ ਏ।"
 ਸੈਰ ਮੰਗਲ ਜਿੰਘ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਬਹਿ ਦਿੱਤਾ "ਭਾਈ। ਜੋ ਕੁੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਠੀਕ
 ਏ। ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡਾ
 ਸਰਿਕੂਰ ਏ, ਪਰ ਖਾਨ ਖਾਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪੀਰ ਏ। ਸਗੋਂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਆਖਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕੁਲ
 ਆਲਿਮ ਦਾ ਹਰਣਾ ਬਰਤਾ ਏ।"

ਵੱਡੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ

ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰ

ਅੱਜ ਤੋਂ 66 ਵ੍ਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ — ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਣਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦੋਰਾ ਗੁਰੂਸਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂਸਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਰਾ ਪਿੰਡ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋਹੇ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੜੇ ਪਾਸੇ ਝਾਮਝਾਡ ਅਤੇ ਬਿਹਲੀ ਝਮੀਨੇ ਵੇਖ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, “ਅੱਜ ਵੇਖੋ ਘੋੜਾ ਦੌੜ ਹੋਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਘੋੜੀਆਂ ਹੋਣ, ਡੇ ਆਵੇ।”

ਕੌਰ ਕੀ ਸੀ! ਕੁਝੇਰੇ ਘੋੜੇ-ਘੋੜੀਆਂ ਦੀ ਹਿਟਹਿਟਾਹਟ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੀ ਟਾਪ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦੇਵੇ।

ਉਹਨਾਂ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਘੋੜੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਸੀ। ਜਿਸ ਘਰ ਘੋੜੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਡਿਟਰੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਘੋੜੀਆਂ, ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਪੇਸਿਆਂ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਿਕੰਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ਰਮਾਇਆ, “ਕੁਸੀ” ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵੇਖੋ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਕੁਹਾਡੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵੇਖਾਂਗੇ। ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬੇਬੱਧ ਆ ਜਾਵੇ।”

ਨੌਜੁਆਨ ਮੁੰਡੇ ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਚਿਮਾਏ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਚਾਸ਼ਤੇ ਸਨ।

ਨੌਬਰਦਾਰ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਤਰੂਰਾ ਸੀ, ਦੋ ਘੋੜੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿੱਤਰ ਖਲੋਤੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਘੋੜੇ-ਘੋੜੀਆਂ ਦਾ ਝਰਮਸਾ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ, ਕਈ ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਟੋਲੀ ਵਿਚ ਦੋ-ਚੋ ਘੋੜੇ ਆਪਣੇ ਝਾਮਝਾਡ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਹੋਇਆ ਕੀ? ਅੱਦਲ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਅਤੇ ਦੌਲਿਸ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਘੋੜਾ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਰੀਸਰੇ ਚੌਥੇ ਨੌਬਰਾਂ ਤੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਠ ਟੋਲੀਆਂ ਦੋੜੀਆਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਪੱਠਾ ਨਾ ਛੋੜਿਆ।

ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇਥੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ — ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣ ਵੇਲੇ ਕੁਸੀਂ ਕੱਦ ਕਾਨ, ਰੰਗ ਤੇ ਕਨਾਤਰੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਵੇਖ ਲੈਂਦੇ ਹੋ ਪਰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲ ਵਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ । ਅਸੀਂ ਕੰਨਾਂ ਵਲ ਘੱਟ ਅਤੇ ਨਸਲ ਵਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਘੋੜੇ ਅੰਦਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਸਾਡੇ ਘੋੜੇ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਵੇਗਾਰਨ ਵਾਲੇ ਆ ਖੜੇ ਹੋਣ । ਜੇ ਕੁਹਾਨੂੰ ਦੀ ਘੋੜੇ ਦੌੜਾਉਣ ਦਾ ਥੱਕ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਓ ।

ਆਸਾ ਦੀ ਢਾਢ ਪਿੱਛੋਂ, ਸਦੇਂ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਪਿੰਡ ਦਰਬਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਦੋਹੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਸ: ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ —

ਨਾਹਰ ਸਿਆਂ ! ਕਾਬੇ ਨੂੰ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜ ਦੇ । ਨਾਲੋਂ ਕੋਥੇ ਰਾਮ ਕੌਰ ਨੂੰ ਵੀ । (ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਦੇ ਸਾਸੂ ਤੇ ਮਾਥਾ ਕ੍ਰਪਿੰਡਰ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਮਾਥਾ ਜੀ) ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਾਥਾ ਹੈ ਰਾਜਿੰਦਰ 'ਕੋਠੇ' ਹੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਫਰਨਗੇ ।

ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੋਲਵੀ ਕੌਲ ਮਦਰਸੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ ਦਾ ਧੁਕਮ ਬਾਹੀ ਫਰਮਾਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਾਠਣ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਕਏ । ਮਾਥਾ ਜਿਉਣ ਕੌਰ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬੁਝਮਟੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਡੋਰਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਹੀ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ।

ਬੀਬੀ ਦਾ ਲੰਗਰ

ਅੱਜ ਤੋਂ 60-70 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੌਰਾ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਹੰਗਮ ਤੇ ਘੋੜੇ ਸਾਫ਼ਟ ਵਾਲੇ ਪੈਦਲ ਮਾਰਦੇ ਫਰਦੇ । ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਨਾਮੁ ਜੀ, ਭਾਈ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੀਰ ਮੁਹੰਮਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਮਰੋਂ ਬਡੇਰ ਸ਼ੀਰ ਮਹੇਰ ਹੁੰਦੇ । ਸ਼ੀਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਹਾਦਰ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਖੱਚਰ ਸੀ । ਕੋਈ ਵੀ ਘੋੜਾ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਚੁੱਕਣ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਕੱਛੇ ਤੇ ਉੱਠ, ਲਸਦਾ ਵਾਪਸ ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਉੱਤੇ, ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਸਭ ਤੋਂ ਥੱਪ ਉਭਰਾਹੀ ਮੱਥੇ ਟਿਕਦੇ ਸਨ — ਰੋਚੇ, ਖੋਸ਼ ਤੇ ਖਰ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਚਾਬਰਾਂ । ਘਰ ਦੇ ਬਣਾਏ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾੜਾਂ ਲੱਭ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਜੱਥੇ ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਜੋੜੀ ਚਾਕੀਆਂ ਦੀ । ਇਕ ਲੰਗਰਘਰ ਵੀ ਅਮੁਮਨ ਬਹੁਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਇੰਨਾ ਬੁਝ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਅਤਿਅੰਤ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ । ਲਾਜ਼ਮੀ ਜੱਥਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੁਲ ਹੀ ਗਿਆ । ਕੁਲ ਕਿਣਗੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਕੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨੇਨ੍ਹੇ ਮੁੱਠੇ ਬਾਣਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਮਾਰ ਸਾਂ — ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ, ਸਹੀ ਕਿਣਗੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ।

ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ — ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀ — ਚਮਕਦਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸੀ । ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਅਤੇ ਅਦਫ਼ੂਰ ਦੁਨੀਆਂ ।

ਫੈਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਘੋੜੇ, ਉੱਠ, ਆਇ, ਬਹੁਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁਰ ਪੈਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਉਤੀਕ ਫਰਦੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੌਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਮੈਂ ਚਿਕਰ ਬਰਨ ਲੱਛਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਿਸਦਾ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਡਹਿਸੀਲ ਬੂਹਟੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਦੋਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸੂਬਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਅਤੇ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੰਭਤ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਰਕਰ, ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਬਿਰੋਗਮ ਤੇ ਸਰਕਾਰਦਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਨਾਥ ਹੁੰਦੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੰਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੀ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੌਣ ਹਨ। ਅਦਵਤ ਚਮਤਕਾਰੀ ਦੀਦਾਰਾ ਸੀ ਜੁਆਨੀ ਦਾ। ਛੇ ਵੁਟ ਉੱਚਾ ਕੱਦ, ਭਰਵਾਂ ਜੁੱਲਾ, ਚੋੜਾ ਮੱਥਾ, ਰਿੱਖਾ ਨੱਕ, ਹੰਘਦਾਰ ਦਾੜ੍ਹਾ ਤੇ ਮੁਛਹਿਰੇ ਆਕਰਸ਼ਣ ਨੇਤਰ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਰੋ ਜਾਂਦਾ।

ਮਹਾਂ ਰੋਜ਼ ਭ੍ਰਾਂਡੀ ਥਾਂਡੀ ਲਭ,

ਇਕੋ ਥਾਂ ਪਏ ਵੱਸਦੇ।

ਬੁੱਢਾ ਬਿਚ ਮਿੱਠੀ ਮੁਸਕਾਏ,

ਜਦ ਤੋਂ ਕੋ ਰਦ ਹੋਸਦੇ।

(ਰਬਰਵਰਤੀ ਜੀ)

ਦੋਹੇ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਦੋ-ਦੋ, ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ, ਚਾਰ-ਚਾਰ ਅਤੇ ਛੇ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਵਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬੂਹਟੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਦੋਹਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ — ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੋਹਾ ਅੱਜ 'ਬਣੀਏ ਬੀ' ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੀ।

ਇਕ ਮਾਫਾ ਨੇ, ਜੋ ਬਿਧਵਾ ਸੀ, ਫਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਘਰੋਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੋਤਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਦੋਹੇ ਦੀ ਆਣ ਅਲਭ ਕੀਤੀ। ਸੂਬਾ ਭਾਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਵਰਕਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ —

"ਬੀਬੀ! ਤੂੰ ਬਰਨ ਪਯਾ ਲੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਂਦੇ ਜਾਏ ਤੇਰੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾ ਜਾਣਗੇ। ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਫ ਰਿਲ ਵੁਠ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਵੀਂ।" ਸੂਬੇ ਵੁਠਾ ਸਿੰਘ ਜੀ — (ਬੀਬੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ) ਨੇ ਵੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਲਜ਼ਾਇਆ, ਪਰ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਧਵਾ ਦੀ ਹਾਏ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਈ। ਬੀਬੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਲਜ਼ਾਇਆ ਪਰ ਬੀਬੀ ਵੱਲ ਤੋਂ ਮੰਜ ਨਾ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵੁਰਮਾਇਆ —

"ਜਾਹ ਬੀਬੀ ਜਾ ਕੇ ਮੇਠੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ। ਅਸੀਂ ਪਰਜੇ ਸਦੇਰੇ ਤੇਰੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਾਏ।"

ਬੀਬੀ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਮੁਹੀ ਵਿਚ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜੀ।

ਅਸਲ ਵਿਚ, ਬੀਬੀ ਸਾਰਾ ਇੰਤਰਾਮ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਘਰੋਂ ਆਈ ਸੀ, ਦੋਹੇ ਦਾ। ਥਾਓਂ ਥਾਈਂ ਸਭ ਦੇ ਤੇਰੇ ਲੋਕ ਆਏ। ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਚਾਸ਼ਨ, ਦਾਣਾ ਪੈਂਡਾ ਸਭ ਦਾ ਇੰਤਰਾਮ ਬਣੇ ਵਧੀਆ ਚੌਕ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੀਵਾਨ ਸਜੇ, ਬਰਵਾਈ ਪਾਣੀ ਪੁੱਲ੍ਹਾ ਵਰਤਿਆ। ਖਜ਼ਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੀਆਂ ਦੇਕਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਸੰਕਰ ਨੇ ਡਕੀਆਂ ਅਤੇ ਵਰਕਾਈਆਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਧੀਆ ਕਿਸਤਰਾ, ਚਿੱਟਾ ਚੁੱਕ ਪਲੈਖ ਉੱਤੇ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਤਾਰਾ ਚੁਕਾਰੇ ਵਿਚ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੀ ਸੰਭਤ ਹੋਰਨਾਂ ਕਿ ਬੀਬੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਥਲ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁਖ ਦੀ ਸਠ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਖ ਦੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ — ਕੁਸੀਂ ਭਾਈ। ਸੰਜਮ ਤੋਂ ਕੰਮ ਛੇਟਾ। ਘੁੜੀ ਮੁਖੀ ਵਿਚ ਛਾਲਣ ਲਿਖ ਚਾਟੇ ਦਾ ਵੀ ਮਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਦੌਰਾ ਤਾਂ ਦੌਰਾ ਹੀ ਸੀ। ਥੀਥੀ ਜੀ ਦੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਛਸਦ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਸੀ। ਦਾਣਾ, ਆਣਾ, ਘਿਓ, ਖੰਡ, ਬਾਦਾਮ, ਸਾਬਣ, ਅਜੀਬ, ਸਭ ਵਧ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੂਬਾ ਜੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਕਰਾ ਚਕੇ ਸਨ ਆਪਣੀ ਰਵਿਸ਼ ਬਾਣੀ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਜਾਣ ਕੇ। ਸਦੇਰੇ ਬੀਥੀ ਨੇ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਆਖਿਆ —

ਕੁਰੂ ਤਾਂ ਕੁਰੂ ਹੀ ਹੈ।
ਪਰ ਹੈ ਉਜਾੜੇ ਦਾ ਥੰਨਾ ॥

ਪਹਿਲੀ ਸਿਆਮ ਵੇਰੀ

ਮੈਂ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ (ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਛੱਟੇ ਛੱਟੇ ਸਾਂ, ਬਹੁਤ ਛੱਟੇ। ਛੱਟੇ (ਮਹਾਰਾਜ) ਵੱਡਾ ਜੀ ਹੋਰ ਵੀ ਛੱਟੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਮੇਤ ਜੱਥੇ ਦੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਮ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸੀ। ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਅੰਨ ਤੋਂ 60-65 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਮ ਨਿਬਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਛਸਤੇ ਵਾਸਤੇ ਮਠਿਆਈਆਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਰਾਹ ਵਿਚ ਠਗਣੇ ਸਨ ਸਿਆਮ ਜਾਇਆਂ। ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮੱਠੀ ਸੀ। ਵਲਕੱਤਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਕਿਰਨੀ ਬੂਰ ਹੈ, ਵੇਸ ਦਾ ਕੁਹਾਨੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਇਖਿਆ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਪਤਾ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਭਰੰਮ ਮਾਂਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਧ ਚੀਆਂ ਵੱਧੀਆਂ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਮਿੱਠਾ ਜਲ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਥੇ ਛੱਕਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ। ਵਲਕੱਤੋਂ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਰਨੇ ਦਿਨ ਜਹਾਜ਼ ਉਡੀਕਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਕਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਪਿਛੋਂ, ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਉਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਵੱਡਾ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਵੇਖੀ ਹੋਵੇ।

ਇਹ ਵਿਸ਼ ਠੀਕ ਉਸੇ ਭਵਾਂ ਦਾ ਹੈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਿਆਰੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਨੂੰ ਭੱਭ ਕੇ ਅਤੇ ਗੋਕੁਲ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਮਥੁਰਾ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ।

ਆਪ ਰਹੇ ਪੂਰ ਵਾਸਨ ਸੈਂ,
ਹਮਰੇ ਸਭ ਪ੍ਰੇਮ ਚਿਤਾ ਕਰ ਭਾਰੇ।

ਹਰਹਿਆਂ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਪਿਛੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਜੀ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਧਿਆਂ ਨੂੰ ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨ ਦੀ ਦੱਬਾਰਾ ਟਾਲਣਾ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ 6-7 ਮਾਹ ਸਾਧੀ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਇਉਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ :

ਇਕ ਘੜੀ ਨ ਮਿਲਤੇ ਤਾਂ ਕਲਿਜੁਗ ਹੋਤਾ।
ਹੁਣਿ ਕਦਿ ਮਿਲੀਐ ਪ੍ਰਿਥ ਕੁਧੁ ਭਭਵੇਤਾ ॥

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਭੁਲ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਮਾਭਾ ਬਰਹ ਬੋਰ ਜੀ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਲੱਭ ਕਣਕਾਏ। ਦੇਸੀ ਖੰਡ, ਦੇਸੀ ਘਿਓ, ਵਧੀਆ ਹਲਵਾਈ। ਅਸਲੋਂ ਪੈਲੇ ਪੈਲੇ — ਕੁਹਾਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੀ ਪਾਣੀ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਬੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਭੱਥਰ ਦੀ ਕੂੜੀ ਬੱਠਦੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ

ਦਾ ਕਾਰ ਮੁਖਤਾਰ ਜੁ ਸੀ ।

“ਠੱਠੁ ਕੱਠੇ ਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਖਾਣਗੇ । ਜੇ ਖੁਦਾਉਣੇ ਹੋਨ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਡੇਰੇ ਬਾਇਆਂ ਨੂੰ ਖੁਦਾਉਣੇ ਪੈਣਗੇ । ਵਰਨਾ...”

ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਿਹਾ — “ਬੱਥਰਾ ! ਇਹ ਠੱਠੁ ਮੈਂ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਬਣਵਾਏ ਹਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖੁਆਵਾਂਗੀ ।”

ਕੱਠ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੀ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਦਿਹੜਿਆਰ ਨਾਲ ਠੱਠੁ ਟੈਕਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ, ਬੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸ਼ੋਟ ਕੇ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਥਾਂ ਠੰਡਰ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਦਿੱਤੇ । ਸਿਆਲ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ । ਅਜੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਸੀ ।

ਸਿਆਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੰਗੂਨ ਉਤਰ ਪਏ । ਭਰਮਾ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਉੱਤੇ, ਉਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾੜਾ ਬਰਨ ਹਿਰ ਜੋ ਬਦੀ ਸਾਲ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਉਸ ਬੰਦਰੇ ਵਿਚ ਨੜਰਬੰਦ ਰਹੇ, ਜਿੱਥੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਭੰਗਨਬਾਹ, ਬਹਾਦਰ ਰਾਧ ਚੜ੍ਹਕ ਬੰਦ ਨਿਹਾ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਮਘਰੂਰ ਛਾਡ ਲਿਆ ਸੀ —

ਦੇ ਭਰ ਗਿਰੀ ਭੀ ਨਾ ਮਿਲੀ ਕੁਏ ਯਾਰ ਮੇਂ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਰਛੋਦੀ ਵੀ ਕਦੇ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਰੰਗੂਨ ਸਥਿਤ ਬੰਦਰੇ ਦਾ ਸਾਰੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ 1880 ਈ: ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਮਰਛੋਦੀ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਮਕਰ ਉਠਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕੁਝ ਮੁਕਮੇਂ-ਟ ਦੇ ਆਗੂ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਵਰਗ ਸਿਰਾਹ ਕਰੇ ਹਨ । ਇਹ ਮਕਰ ਕਿਛਕੁਛ ਭੂਣੀ ਨਿਕਲੀ । ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਖਰੀ ਗਿਆਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਖੁਆਣੇ ਮਿਲ ਕਦੇ ਕਿ ਟੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਲੱਪ ਹੀ ਗਏ ਸਨ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਹੀ ਜੰਗਲ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਦਿਨੀਂ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਸਦਾ ।

ਆਲਮ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਦੋਰੇ ਬਾਬਤ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕ੍ਰਮੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਕਦੇ ਸਨ ਜੋ ਰਾਜ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਬੜੀ ਬਹੁਤ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਵੀ ਯਾਦਗਾਰ ਦੇ ਟੋਰ ਤੇ ਭਰਮਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰੱਚਨਾ ਦੀ ਮਘਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਢੰਗੀਏ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਕੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਸਾਰ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਨਿਸਚਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ । ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਿਆਪ ਕਈਆਂ ਸਨ । ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਗੱਡੀਆਂ, ਉੱਠਾਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਾਸਤੇ । ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ । ਲਵਦੀ ਜੱਥੇ ਪੈਦਲ ਅਤੇ ਰਾਹੀਂ ਜੱਥੇ ਗੱਡੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀਠੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਲਘੂ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬੂਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਸਾਭਾ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੱਥਾ ਵੀ ਇਕ ਕੱਠੇ ਉੱਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਛਵਾਈ ਉਸਰਾਦ ਹਰਨਮ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਕਰ ਕਹੇ ਸਨ । ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਤੇ ਵਲੰਤ ਜੀ ਦੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ । ਸ਼ਬਦ ਸੀ :

“ਦਾਰਨੇ ਦਾਰਨੇ ਜਾਨੀਆਂ ਕੁਰ ਕੋਪਾਲ ਕੇ ।”

ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜੱਥਾ ਸੀ ਸਿੰਠ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਨਿਮ ਦਾ, ਜੋ ਸਿਆਮ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਸਰਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਵੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਜੋ ਚਮਕ ਨਿਸ਼ਕਾਈ ਸੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਦੁਬਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਹੱਦੋਂ ਵਧ ਬਾਅ ਸੀ ਜੱਥੇ ਵਿਚ । ਸ਼ਬਦ ਸੀ :

ਤੇਰੇ ਜੋਗ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦੱਸ ਕਿੱਥੇ ਰੱਖਾਂ,

ਰੋਮ ਰੋਮ ਸ਼ਾਮ ਹੋਇਆ ।

ਬੋਹੜਾ ਟੱਪ ਕੇ ਜੱਥੇ ਜੱਥਾ ਚਾਮੜਾ ਅੱਗੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਆਨਿਮ ਜੀ ਨੇ ਦੂਸਰਾ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿੱਗਾ :

ਚਾਹੇ ਝੁੱਲ ਗਈ ਭਗਰੀਆ ਉਠਾਨੀ

ਕਾਹਨ ਭਾਈ ਕਉਆਂ ਝੁੱਲੀਆਂ ॥

ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਸੱਬ ਮੁਖ ਹੀ ਦੁਆਪਰ ਧੁਕ ਚਾ ਜੀਨ ਉਪਸਥਿਤ ਬਰ ਇੱਠਾ ਸੀ । ਸਾਈ ਸੰਕਤ ਵੇਰਾਕੀ ਹੋ ਗਈ । ਸਰਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਤਕ ਮੰਤਰ ਮੁਕਾਬ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ । ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਉਸਤਾਦ ਉਧੇ ਮਾਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣਾ ਚੁੱਕੇ ਰਹੇ । ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮਾਨ ਸਾਹਿਬ ਉਧੇ ਮਾਂ ਚੋਟੀ ਦੇ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਨ । ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਚਾਹੇ ਝੁੱਲ ਗਈ ਭਗਰੀਆ ਉਠਾਨੀ

ਕਾਹਨ ਭਾਈ ਕਉਆਂ ਝੁੱਲੀਆਂ ॥

ਵੇਲੇ ਮਾਡਾ ਵਡਾ ਕੋਰ ਜੀ, ਜਿਵੇਂ ਭਰੇ ਪੀਡੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੱਥੇਚਾਰ ਕੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਵੱਖਰ ਉੱਡੇ ਚਿੰਨਾ ਗੁੱਜਾ ਸੀ — ਸਰਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਠਾਨੇ ਦੇ ਹੋਰ ਕੇ ਜਾ ਕਿਹਾ :

“ਤੇਰੇ ਵੱਖਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਣਵਾਏ ਲੱਭੁ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਹੀਂ ਚਿੱਠੇ । ਅਜੇ ਭਕ ਮੈਂ ਸਾਡੇ ਭੱਭੇ ਹਨ ।”

ਸਰਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਠਾਕਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ “ਜਾਓ । ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਮਾਡਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭੁ ਵਰਤਾ ਕੇ ਆਓ ।”

ਮਾਡਾ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਸਰਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਰਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਰਥ ਕੀਤੀ :

“ਮਾਡਾ ਜੀ । ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਸਭ ਨੂੰ ਘਲਦੇ ਜਾਓ ।”

ਮਾਡਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਉਂਗਲੀ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸੀ ਕੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਵੱਖਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ।

ਚਾਜੇ ਜੰਗਾਂ ਦੀ ਜੋਤੀ

ਹੁਣ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਸਫ਼ਕ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਯਾਰਰਾ ਸੈਂਥੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਾਈ ਕੋਂ ਛੋਟੀ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਦਾ ਰਾਹ, ਰੇਡੀਓ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ, ਬੜਾ ਅੱਖਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਮੇਠੇ

ਰੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰ ਸਾਠ ਇਸ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਦੀ ਚੋੜ ਪੈਂਦੀ। ਮੁਰੰਮਤ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਬੋਲੀ ਸੋਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਰ ਦੁਵੇਰੇ ਟਿੱਬੇ, ਅਤੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਦੀ ਰੋੜ ਨਾਲ ਖਿਰਿਆ ਇਹ ਰਾਹ, ਇਕ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਾਲੇ ਕੋਠਿਆਂ ਵਸਤੇ। ਕਿਸੇ ਲਾਗੇ ਟਰੱਕ ਦਾ ਤਾਂ ਸੁਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਥਾਰਾਂ, ਸੀਪਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਵੀ ਠਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਹਾਂ ਤੇਰ ਤੋਂ ਤੇਰ ਅਤੇ ਸੋਖੀ ਸੁਆਗੀ ਕੇਵਲ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਸੀ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰੀ ਸੀ। ਹਾਂ, ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਵਲੋਂ ਸਾਈਕਲ 'ਵਿਲਿਪ' ਡਰੂਰ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਰੋਲ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਗੋਅਰ ਲੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬੇਅੰਤ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਾਈਕਲ ਉੱਤੇ ਬੜ੍ਹ ਕੇ ਡਰੂਰ ਤਿਰਕਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਈਕਲ ਵੇਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਉੱਤੇ ਬੜ੍ਹਨ ਦੀ ਠਹੀਂ।

ਯਸਤੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਦ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਮੁਰੰਮਤ ਚਲਦੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖ ਨਿਕਰਾਨੀ ਕਰਦੇ। ਬਾਹਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤੇ ਹੋਰਾ ਹਟਾ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਕੱਢ ਕੇ, ਯਸਤੇ ਉੱਤੇ ਪਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਕਿੱਲੀ ਕਰ ਕੇ ਜਮਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਭਾਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਡਰੂਰ ਸੀ। ਠੇਕੇ ਦੀ ਖੁਹਾਂ ਤੇ ਬੈਠ ਜੋੜ ਕੇ ਸੜਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਪੁਟ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਬਾਲਟੀਆਂ ਨਾਲ ਯਸਤਾ ਡਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹਰ ਅਤੇ ਜੁਆਨ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮੁੜ ਹੁੰਦੇ। ਬੈਠ ਦੀ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਪੇਂਟੋਹਾਲੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਸੀ ਉਸ ਵੇਲੇ। ਪੇਂਟੋਹਾਲੀ ਇਕ ਭਾਰੀ ਭਰਕਮ ਬੈਲਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਂਦੀ। ਪੇਂਟੋਹਾਲ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਮਿਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਰੰਧਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਰੰਧਣਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ। ਭੈਂਡੀ ਸਾਹਿਬ ਜਥੇ ਹਲਦ ਦਾ ਸੁਝ ਪਾਣੀ ਬਲਦਾਂ ਨੂੰ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਫ ਇਸ ਡਰ੍ਹਾ ਕਣ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਮਦਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬਾਂਦਲੀ ਬਾਂਦਰ ਨਾਲ ਕੁਸ ਕੇ ਪਿੱਠ ਫੁਆ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਖੋਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਆਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਯਸਤੇ ਠੀਕ ਠਾਕ ਕਰਨ ਵੇਰਾਨ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਖੁਹਾਂ ਤੇ ਜੋੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੈਂਕੜੇ ਆਦਮੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ, ਦੁਬਾਰਾ ਸੜਕ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ। ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖੂਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚਾਲੂ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਰੋਂ ਪੁੱਛਿਆ :

“ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਕਿਹੜੀ ਜੋੜ ਚੁੱਪੀ ਹੋਈ ਹੈ।”

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ “ਜੀ। ਕਾਢੇ ਜੋੜਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ।”

ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਜੋੜੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਧੇ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ — ਸ: ਜੋੜ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਕਰਨੇਲ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇ ਜੋੜਾਂ ਵਾਲੇ, ਪੰਜਾਣੀ ਕਲ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਹਲਦ ਭੋਜ ਚੜ੍ਹੇ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਦੇਖੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਕਿ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਰਮ ਕੀਤਾ, ਜਾ ਕੁਟੇ ਕਥਾਹ ਪ੍ਰਥਾਥ ਬਣਵਾ ਕੇ ਲਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਕਾਈਏ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬੜੇ ਜਜ਼ਬਾਏ, ਕੰਦਾਬਰ ਅਤੇ

ਹੋਸਥੇ ਵਾਣੇ ਸਿੱਖ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਲਗਾਤਾਰ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਹਲਟ ਕੇਰਦੇ ਰਹੇ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਦੋਹਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਫਕਾਇਆ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ੀਆਂ ਬਾਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ।

ਪਰੋਰੁ

ਲਾਇਲਪੁਰ ਦਾ ਦੌਰਾ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ । ਦੋਹਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਕਈ ਅਹੀਨੇ ਚਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਬਹੁਤ ਰਮਣੀਕ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਰੱਖਕੇ, ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਦੁਰ ਦੁਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਨਹਿਰਨ ਵਾਸਤੇ ਫੌਰ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਵੇਰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲੈਂਦੇ । ਭੱਭੀ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ, ਪੱਥਰ ਛਮੀਨ ਉੱਤੇ, ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਚੌੜੀ ਪਹਾੜੀ, ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਖੁਸ਼ਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਾਲ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਗੋਟੇ, ਸਾਡਾ ਇਸ ਰਹੇ ਸਨ, ਬੜੀ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੰਤ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚੇਲੇਕਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :

“ਇਹ ਸਾਕਲਾ ਪਿੰਡ ਹੈ । ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸਾਕਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਾਂ ਜਾ ਕੇ ਉਤਰਨਾ ਹੈ ।”

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜੀ ! ਅਚਾਨਕ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਉੱਤੇ ਇਹ ਪਹਾੜੀ ਕਿਸ ਭਰ੍ਹਾਂ ਨਮੂਦਾਰ ਹੋ ਗਈ ?” ਸੰਤ ਜੀ ਬੜੇ ਹੱਸਮੂਖ ਤੇ ਬਿਨੋਦੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ । ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ :

“ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਜਦੋਂ ਸੰਜੀਵਨੀ ਕੁਟੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਪਹਾੜ ਦੀ ਵਧਵੀਂ ਨੁੱਕਰ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਇਥੋਂ ਡਿੱਗ ਪਈ ਸੀ ।”

ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਫਸਤਾ ਇਹੀ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ — ਵੱਡੀ ਵੱਡੀ ਪਹਾੜੀ ਤਾਂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਡਿੱਗ ਪਈ ਹੈ ਜੋ ਮੀਲਾਂ ਤਕ ਵੈਠੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਉਹ ਪਹਾੜ ਕਿੱਥਾ ਵੱਡਾ ਦੌਰਕਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਨੂਮਾਨ ਜੀ ਲੰਘਾ ਪੁੱਜੇ ਸਨ ।

ਕਿੱਥਾ ਦੇ ਮੈਥੇ ਪਿੱਛੋਂ, ਅਸੀਂ ਨੌਂ ਚੱਕ ਛੱਡੇ । ਇਥੇ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸ: ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਤਰੇ ਵੇਖੇ । ਉਹ ਬਾਗ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਥੋਂ ਸੱਚੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪਿੰਡ ਚੰਟੀਆਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ । ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਚੁਸ ਇਨ ਰਹਿਣਾ ਸੀ ।

ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਥਾਹ ਸਵਖਤੋਂ ਇਕ ਮੰਡ ਸਾਡੇ ਜਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਖੜੀ ਬੀੜੀ । ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰਾ ਥਾਵਾਂ ਲੈ ਲਈਆਂ । ਮੰਡ ਇੰਨੀ ਖਿੱਲ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਥਣ ਮੂੰਹ ਕੋਲ ਲਿਆਵਾਂ, ਸਾਰਾ ਦੁੱਧ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਡੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇ । ਮੇਰੇ ਸਾਥੇ ਕੱਪੜੇ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਏ । ਸੰਤ ਫਕਰ ਸਿੰਘ, ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠੀ ਉਡਾਉਣ ਦੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਈ ਮਿੱਠੇ ਮਿੱਠੇ ਤਾਹਨੇ ਮਿਥਦੇ ਵੀ ਸੁਣਨੇ ਪਏ ।

ਪਰ ਵੇਰ ਸਾਨੂੰ ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੰਡ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਛਡਨਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਇਥੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਆਰਤਰ ਚੂਹੇਭਾਜ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ।

ਘੋੜੇ, ਚੂਨ ਅਤੇ ਸੰਕਰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ, ਬੇਖੁਪੁਰੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਬੇਅੰਤ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ‘ਢਾਢਾ’ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਜਾ ਉਤਰੇ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ, ਕਈ ਮੀਲ ਤਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਤੇ ਵੇਰ ਆਉਣਾ ਸੀ ਚੂਹੇਭਾਜ ਪਿੰਡ । ਅੱਠ-ਅੱਠ ਆਨੇ ਵਿਚ ਦੋ ਤਾਂਫ਼ੇ

ਕਿਰਾਏ ਉੱਤੇ ਕਰ ਲਏ । ਅਗਲੀ ਸੀਟ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਠੀਕ ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ ਅਤੇ ਤਾਈਂ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੱਖ ਜੀ ।

ਚੁਹੇਝਾੜ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੀ ਰਸਤਾ ਕੱਚਾ ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਵੀ ਕੱਚਾ ਹੀ ਸੀ । ਟੰਏ ਅਤੇ ਉਪਲੀਆਂ, ਕੱਚੇ ਰਾਹਾਂ ਦੀ ਮਾਸੀਅਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਤਾਂਕੇ, ਡਿਕੇ ਡੋਲੇ ਖਾਏ ਅੱਡੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਪੁਰਖੀਏ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੱਥ ਨਿਚੱਢੇ ਠਹੀਂ ਡਹਿੰਦੇ । ਪਰ ਇਥੇ ਕੱਢ, ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ । ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਬੈਠਾ :

“ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਪਰੰਤੂ ਜਾਨਵਰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ : “ਕਿੱਥੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ?”

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਜੀ ! ਮੈਂ ਇਕ ਜਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ।”

ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੁਝ ਬਯੋਆ ਮੇਰਾ ਝਿਲ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਕਹਿਣ ਲਗੇ, “ਜੀ ਇਸ ਨੇ ‘ਅਲਵ ਚੈਲਾ’ ਵਿਚੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, “ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ।”

ਮੈਂ ਸਹਮਿੰਦਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀ ਕਿਹਾ, “ਜੀ ! ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੁਚੱਜੀ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਡਰਮਾਇਆ, “ਇਹ ਐਵੇਂ ਕਲਪਿਤ ਚਰਾਟੀਆਂ ਅਤੇ ਕਲਪਿਤ ਨਾਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵੁਸੀਂ ਕੋਈ ਵਿਕਿਰਾਸਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰੋ ।”

ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਢਲੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁੱਝ ਬਰਨੀ ਕੋਈ ਸੋਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਜੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਲਵ ਧਰ ਗਿਆ, “ਬੇਅੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਅਲਵ ਚੈਲਾ’ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਥੇ ਲਗਿਆ ?”

ਫੇਰ ਕਦੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓਗੇ

ਐਰਕਾ ਵਾ ਚੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੀ ਸੰਭਰ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ । ਚੇਰੇ ਯਮੋਝਾ ਸੁਹਾਣੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਹੀ ਬੂੜ ਹੁੰਦੇ । ਲਕਸ਼ਮੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਮੇਠੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ । ਚੇਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ । ਇਹ ਚੇਰਾ ਮੇਰੇ ਸੁਰਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾ ਹੈ ।

ਸੁਰਾ ਕੁਲਬਖਸ਼ ਸਿੱਖ ਜੀ ਚੱਕ ਵਾਲਿਆਂ ਦੱਸਿਆ —

ਐਰਕਾ ਮਾਤਾ ਕੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਚੇਰੇ ਦੇ ਠਾਲ ਸਨ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਚੇਰੇ ਵਿਚ ਮੁਥ ਚਹਿਣ ਪਹਿਣ ਸੀ । ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤ ਸੰਹਟ ਸਿੱਖ ਜੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਸੁਰੀਲੀ ਸੀ । ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਝਾਰ ਦਾ ਦੀਵਾਲ ਲਗਦਾ ਅਤੇ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸੰਤ ਲਕਸ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਕੂਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਮਨਚਲੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹੇਕਾਂ ਮੱਥਮ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਚਿੜੀਆਂ ਦੀ ਕਲਕਲਾਹਟ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਲਕਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਚੰਨਗੀਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ।

ਲਾਗਰੀਆਂ ਦਾ ਮੋਢੀ ਬਾਝ ਜੋਰਾ ਸਿੱਖ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਹਿਸਾਬ ਆਪ ਸੀ । ਪੌੜੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁਰਨ ਕਾਠੇ ਫੇ-ਫੇ ਵੁਟੇ ਜੁਆਨ ਸਨ । ਸੰਤ ਲਾਲ ਸਿੱਖ, ਦਰੋਗਾ ਏਮਟ ਸਿੱਖ, ਸਿਬਨ ਸਿੱਖ (ਬੰਦਾ

ਬਹਾਦਰ), ਬਤਰ ਸਿੰਘ ਅਲਟਾ ਵੱਕਰ, ਸਿੰਘਾ ਸਿੰਘ, ਆਦਿ।

ਮਾਤਾ ਕੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਘਿੱਢੇ ਵਰਤਾਉਣ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਲਈ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌਰ ਘਿਉ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਘਿਓ, ਅੱਜ ਬੜ੍ਹ ਵਾਂਗ ਚਮਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪਲ੍ਹੀਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਅੱਧ ਸੌਰ ਦਾ ਪਥਾ ਚਾਲੂ ਸੀ ਅਤੇ ਫਕਟ ਵਾਲੇ ਪਾਈਆਂ ਨਾਲ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ।

ਸੂਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਹੁੰਦੀ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਲ੍ਹੀਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸੌਂਥਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਣੀਆਂ ਭਰਵਾਂ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਤੇਢ ਪੀਪਾ ਘਿਓ ਦਾ ਸੰਤੋਖ ਦਿੱਤਾ।

ਦਿੱਤਰਸ਼ਾਮੀਆਂ ਬਾਤੀ ਵਿਚ ਹਲਬਲ ਮਚ ਗਈ। ਸੰਤ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਮਪੁਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਅਰਦਾਸ਼ ਕੀਤੀ, “ਭਗੋਬ ਨਿਵਾਸ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਘਿਓ ਅੱਜ ਇਕੋ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਬਿਲੇ ਠਾ ਦਿੱਤਾ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਬਹਿਣ ਲਗੇ, “ਕੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਡਿਊਟੀ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ। ਆਪੇ ਸਭ ਕੁਝ ਭੀੜ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਘਿਓ ਤਾਂ ਘਿਓ ਹੀ ਸੀ। ਸਾਧ ਬੰਗਰ ਨਾਲ ਜੋ ਬੀਤੀ ਉਸਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਕੁਸੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਬੂਰਨ ਭਾਣਦਾ ਰਿਹੇ, ਕੋਈ ਕਸ਼ਕਾ ਚੁੱਕੀ ਰਿਹੇ। ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਸਿਰ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਸੋਟ ਦੀ ਵੇਲਿਸ਼ ਬਰੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਮੇਦਾਨਾਂ ਵਲ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਕਈ ਮਾਛਿਆਂ ਨੇ ਵੀਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ।

ਕੁਸਰੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਘੋਖਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅਤੇ ਪਥਾ ਲੈ ਕੇ ਵੇਠੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕਰੋ ਘਿਓ ਵਲ। ਜਿਹੜਾ ਟੈਟ ਆਵੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਥਾ ਲੈ ਉਲਟਾ ਦੇਣ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਮੂੰਹ ਲਟਕਾ ਕੇ ‘ਪੰਜਵੇਂ’ ਨੂੰ ਪੂਰ ਖੂਰ ਵੇਖੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਣਾ ਲੈ ਆਵੇ ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਜਦੋਂ ਵੇਰ ਟੈਟ।

ਕੁਸਰੇ ਦਿਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਖਿਤਾ, “ਮਸਤਾਨ ਸਿਆਂ ਸੁਣਾ ਅੱਜ ਕਿੰਨੇ ਪੀਪੇ ਮਾਛੀ ਭਰ ਦਿੱਤੇ ਭੇਡੀ ਮਾਛਾ ਜੀ ਨੇ।”

ਸੰਤ ਬਹਿਣ ਲਗੇ, “ਜੀ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਖੁਅੱਕਲਾ ਚੀ ਹੈਂ ਬੋਲ ਗਈ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਿੱਧੇ ਮੂੰਹ ਘਿਓ ਟੈਟ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਸਾਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਭਰਦੇ ਹਨ।”

ਦਿਲਾਹੀ ਨਜ਼ਾਰਾ

ਉਸਰਾਦਾ ਦੇ ਉਸਰਾਦ ਸੰਤ ਬੇਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੂੜੇ ਭੱਲੀਆਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਦੀ ਨਾਲ ਆ ਰਹਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਜੱਥੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੌਡਾ ਆਖਰਲਾ ਸੀ ਸੰਤ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੋਲਕੀ ਵਾਲਾ।

ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੋਲਕੀ ਦੀ ਧੱਕ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਜਥੇਦਾਰ ਬੇਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦੋਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਖਲੋ ਜਾਏ ਅਤੇ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਘ ਚੋਲਕੀ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀ, ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਉੱਪਰ ਜਾਏ ਅਤੇ ਛੱਟੇ ਛੱਟੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਚੱਛੇ ਮੇਠੇ ਜਿੰਨੇ ਹੋਣਕ ਲਗ ਜਾਂਦੀ। ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ

ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਆਮ ਆਦਮੀ, ਮਾਸ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਜਿਵੇਂ 'ਸ਼ਕਰ ਖੋਰੋ' ਮਠਿਆਈ ਉੱਤੇ ।

ਕਲਾਸਵਾਲਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਪਿੰਡ ਸੀ ।

ਭਾਈ ਮੁਬਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੌਨੂੰ ਚੱਲਿਆ, ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਇੰਨਾ ਵੱਜਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹਿਲਟ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ । ਚੌਠਵੀਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਦੇਨੀਆਂ ਮੌਹਕ ਸਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮਾਠੀ ਚੌਢਕੀ ਵਜਦੀ ਉਦੋਂ ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਸੁਫੀ ਡਕੌਰਾਂ ਵਾਂਗ ਭਿਰ ਹਿਲਾਉ ਲਗ ਜਾਂਦੀ । ਚੌਠਵੀਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇਥੋਂ ਡਕ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਚਾਬ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਾਡੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਚੋਭਾ ਵਧਾਉਣ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚੌਧਰੀਆਂ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ । ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ — ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਕਲ੍ਹ ਇਨ੍ਹੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਬੁਝਾਏ ਮਹੱਲੇ ਹੀ ਲਗੇਗਾ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਂ ਦਾ ਚਾਅ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਫਿਰਕਾਓਂ ਬਰ ਕੇ ਵਧੀਆ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਸਜਾਏ ਗਏ । ਚੌਠ ਵਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹੋਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਦੀਵਾਨ ਦਾ । ਵੇਰ ਕੀ ਸੀ । ਵਾਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਾਟੀਆਂ ਆਣ ਜ਼ਬੀਆਂ । ਪਕਾਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿਆਉਂ ਲਾ ਦਿੱਤੇ । ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਮਾਝਕੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਊਟੀਆਂ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਭਿਊਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਮਣ ਮਕਵੀ ਅਤੇ ਦੋ ਮਣ ਫੇਰੇ ਵੰਨ ਕੇ ਵਰਤਾਉਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਉਧਰ ਭੋਨਿਆਂ ਵਾਠਿਆਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਡਿਆ ਖਲਿਹਾਰੇ । ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਚਾਰਾ ਬੰਦੇ ਕਦੇ ਹੀ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਉੱਥੇ ਬੜੇ ਉੱਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸਣ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੌਲਕ ਬੁੰਜਣ ਡਰ ਪਈ । ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵੇਖ-ਦੇਖੀ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਪੈਸਾ ਦੇ ਪੈਸੇ, ਰੁਪਯਾਨੀ ਰੁਪਯਾਨੀ ਅਤੇ ਰੂਪਏ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਡਰ ਪਏ । ਇਸ ਇਲਾਹੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਦਾ ਵਰਨਣ ਪੰਡਿਤ ਰੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਭਾਬੇਂ ਬਰ ਸਰਣ, ਮੇਰੇ ਵੱਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਭਰਪੂਰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਏ ਅਤੇ ਭਾਮ ਦਾ, ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ, ਏਥੇ ਹੀ ਸਜਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਵੇਰ ਕੀ ਸੀ 'ਅੱਲਾ ਹੂ ਅਕਬਰ' ਅਤੇ 'ਥੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਣ' ਦੇ ਜੋਕਾਰੇ ਬੁੰਜ ਉੱਠੇ ।

ਭਾਈ ਰਾਠੂ ਅਤੇ ਮੌਨੂੰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਉਥੇ ਹੀ ਸਜ ਗਿਆ । ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਜਨਾ ਦੁਆਰਾ ਭਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੀਤਾ...

ਜਲ ਜਾਸੀਆ ਜਾਸੀਆ ਕੇ ਚੋਲਾ,
ਜਲ ਜਾਸੀ ਜਾਸੀ ਚੋਲਾ ॥
ਹੱਥ ਨਾ ਲਈਂ ਕਜ਼ੀਬਲੇ ਨੂੰ,
ਜਲ ਜਾਸੀ ਜਾਸੀ ਚੋਲਾ ॥

ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕਿਲਮ ਦਾ ਉਤਭਾਹ, ਤੇ ਵਿਸਮਾਦਰਾ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਗਈ । ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਚੌਲਾ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਆਕਰਸ਼ਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਿਆ ।

ਇਹ ਬਾਬਦ ਜਿਥੇ ਗਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਇਸਦੀ ਅਤੀ ਖਿਚਪਾਉ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੰਡੇ ਕਦੀ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਕੂਟਕੂਟਾਂਦੇ ਰਹੇ ।

ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ : “ਜਾਓ ਜਾ ਕੇ ਵਲੀ ਮੱਲਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਨ ਕਰੋ । ਸੁਦਾਕੰਦ ਫ਼ੀਮ ਸਾਡੀ ਅਲਗ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਇਆ ਹੈ ।”

ਕਾਠੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ, ਚੁੰਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਲ੍ਹੰਟੀਆਂ, ਸੁਆਟੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਰੋੜੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਆਪੁਂ ਕੱਤ ਕੇ ਘਰੇ ਬਣਵਾਏ ਸਨ ।

ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਤੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੇ 51 ਰੂਪਏ ਚਾਈ ਦੇ, ਪੰਜ ਖੇਸ ਲਾਲ ਕੰਨੀ ਦੇ ਅਤੇ ਇਕ ਥਾਣ ਵੀਸੀ ਮਿਸ਼ਰੀ, ਥਾਦਾਮ, ਪਿਸਤਾ, ਆਦਿ, ਦਾ ਆਣ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਅਰਚ ਕੀਤੀ, ‘ਵੋਰ ਕਦੇ’ ਦਰਬਾਨ ਦਿਓਗੇ ?’

ਚਮਤਕਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ

ਸੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ

ਚੋਟੀਆਂ ਚਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਹੋਣੇ ਦਾ ਜ਼ਬੂਤ ਭਾਇਲਪੁਰ ਬਹਿਰ ਵਿਖੇ ਨਿਕਲਿਆ (ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਚੋਟੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਭੱਜਾ ਖਿੱਚਣ ਵਿਚ ਵਿਚਕਾਰ ਸੇਤੂ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਬਰਕੇ ਥਾਵਾਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ)। ਯਾਰ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੁਸਫ਼ਰਾਨ ਚੋਟੀ ਵੀ ਬੜੀ ਮੇਧੂ ਤੇ ਮੁਹੱਬਤੀ ਸਨ। ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਉਹ ਚੱਕ ਵੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਚਨ ਬਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ। ਨਕਰ ਵਾਲਿਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਟੀਆਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਦੁਹ ਘਿਓ ਤੇ ਚੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਚੰਗਰ ਪਾਣੀ ਡੱਬੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ, ਸਰਦਾਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘਾ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਦੇ ਚਰਚਨ ਬਰਨਾ, ਅੱਲ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਚੰਡ ਖਾਵੀ ਪੀਥੀ ਦਾ ਹੈ। ਸਰਦਾਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਭੇਰੇ ਤੇ ਲਵੇ। ਸਾਥੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਬੜੀ ਭਾਓਮ (ਆਦਰ) ਨਾਲ ਹੁਕ ਹੁਕ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕੀਤੇ ਤੇ ਘਿਝਾਹ ਹੀ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਤੇ ਆਪੇ ਵਿਚ ਘੋਰ ਅਜੰਕਾ ਬਰਨ ਲਗ ਪਏ ਕਿ ਜਿਥੇ ਇਹ ਚੋਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਜਵਾਨ ਨੇ ਉਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪੀਰ ਵੀ ਬੜਾ ਭਲਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਾਂ ਪੀਰ ਕੋਈ ਚਲੇ (ਬੁਢਾ) ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਬੜਾ ਜਵਾਨ, ਬੜੀ ਸਿੱਖ ਵਾਲਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਕਿਹਾ, ਅਜਾਂ ਪੀਰ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਈ। ਉਥੇ ਵਧਤ ਠੇਕਾ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਕਰਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਦ ਜੀ ਤੋਂ ਇਕ ਸਪੈਸ਼ਲ ਘੋੜਾ ਰਿਖਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਲੋਕ ਘੋੜੇ ਮੁੜ ਹੋਏ। ਚੀਯਾਨ ਵਾਲੇ ਪੰਡਾਣ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਖਾੜਾ ਲੱਗਾ। ਸਾਰਾ ਮੋਢਾ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਠੇਕਾ ਥਾਵਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਏਸ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਸੱਚੇ ਪਾਰਸ਼ਾਦ ਜੀ ਬਰਨ ਬਰਨ ਵਿਚੋਂ ਮੁਸਫ਼ਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਜਿਥੇ ਕਿੱਲਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਓਥੇ ਲੈ ਗਏ। ਇਹ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਦੂਰ ਹਟ ਕੇ ਖਲੋਟ ਦਾ ਕੁਰਮ ਦਿਤਾ। ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਭਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੰਡੀ ਹਿਲਾਈ। ਉਸ ਬਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਘੋੜਾ, ਹਰਾ ਵਿਚ ਉਡਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ। ਪਰਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਵਕਰ ਹਥੂਰ ਕਿੱਲੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੇਕੇ ਠਾਕ ਜਾ ਰੁੱਖਿਆ। ਕਿਉਂ ਜਾਪੇ ਜਿਥੇ ਘੋੜਾ ਦੌਰਦਾ ਦੌਰਦਾ ਕਿੱਲੇ

ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਠਾਠ ਹੀ ਜਾ ਲਛਿਆ ਹੈ। ਠੇਢੇ ਨਾਲ ਕਿੱਲਾ ਟੰਕਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਖ ਦੇ ਬੋਰ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਖੌਤਾ ਦੁਤਾ ਕੇ ਲੈ ਆਏ। ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਟਕਾ ਬੰਧਾ ਹੋਇਆ ਨੇੜੇ ਤੇ ਟੰਕਿਆ ਹਵਾ ਨਾਲ ਫਟਕਦਾ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਬੋਲੀ ਹੋਸ ਉਭਾੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਵੇਰ ਇਸ ਕਿੱਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡਦਾ ਕੇ ਫੁੱਡਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਕਰਕੌਂਦ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਤੇ ਮਾਸ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੌਧਰੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗੇ, ਭਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੀਰ ਦੋਭੇ ਧਮਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦੇਤੇ ਤਗੜੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਭੱਕ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਕਈ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਚੱਕਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਦੋਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਡੇ ਦਲਖ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦੌਰੇ ਹੋਣ, ਸੱਤਾਂ ਮਹਾ-ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸੁਣਨ ਸਦਕਾ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਬਣ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਹੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬੰਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆ ਆਏ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਜੇ ਭਕ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਭੱਕ ਹੁਣ ਵੀ ਬੈਠ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੱਲਾਂ ਬਾਝਾਂ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬਰਦੇ ਹਨ, ਓਥੇ ਖਾਰੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕੱਲ ਦਸ ਕੇ ਮੇਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਲੋਖ ਨੂੰ ਖਰਮ ਕਰਾਫਾ।

ਸਾਡੇ ਨਕਲ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਬਲਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖਾਰੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਵਟਾਲੇ ਦੇ ਭਾਗੇ ਕਠਾਨੌਰ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਦਵਾਰਾ ਆਪਣਾ ਹਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਵੇਂ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਕਰੀਦ ਦੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਦ੍ਰਿ ਝਿਝ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਬਣਾਈ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਭਲਿਓ ਭੱਕੋ, ਸਾਡੇ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਾ ਬਰੋ, ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਛਿਮੀਂਚਾਰ ਨੇ ਭਟਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੀਠਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸਾਂ ਹੀ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬੀਤਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੱਕਾਂ ਦੇ ਦੁਬੇਲ ਸੋ, ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੁਬੇਲ ਬੰਨੇ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਕੁਰਦਵਾਰੇ ਤੇ ਨੇੜੇ ਕਦ੍ਰਿ ਲਿਆ ਬੰਧੀ। ਅਸਾਂ ਇਹ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਠਾਹ ਬੀਠਾ ਤੇ ਆਖਿਆ, ਕੀਏ ਕਦੇ ਤੇ ਏਥੇ ਇਹ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੋ। ਉਥੋਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਕਦ੍ਰਿ ਖੁਲ੍ਹਵਾ ਚਿੱਠੀ ਯਹ ਇਹ ਪੜਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭੱਕੜਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਕੁਆਂ ਹੋਣ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦ੍ਰਿ ਇਹ ਰਿਬਾਧ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ (ਸਭੀ ਸਾਹਾਂ ਦੇ ਭਿਆਂ ਭਠਾਵਾਂ ਸਮੇਤ, ਨੌਬੂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਰਖਤ, ਅਬਦੁਲ ਛਾਨੀ, ਇਬਰਾਹੀਮ, ਖਿੰਦੀ ਤੇ ਚੌਧਰੀ ਹੰਸੂ, ਤੇ ਹੋਰ) ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਭਾਝਾਂ, ਬਲਮ ਤੇ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਪਿੱਪਲਾਂ ਹੋਣ ਕਰ੍ਹਜੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਵੱਧਾਰਿਆ ਤੇ ਇਸ ਮੁਠਰੋਲ ਵਿਚ ਚਾਬ ਬੰਦੇ ਮਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਮੀ ਹੋਏ, ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਪਿੱਤ ਭੱਭ ਕੇ ਦੌੜ ਗਏ। ਇਸ ਢਕੜੇ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਿਫੂਜੀਆਂ ਤੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੇ ਦੋ ਧੜੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਐਸੀ ਏਸੀ ਕੋਈ ਭੱਲ ਠਹੀਂ ਹੋਈ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸੀਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਤਲ ਕੇ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ ਲੜਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਭਕ ਆਪਣੇ ਅਗੀਦੇ ਉੱਤੇ ਡਟੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨੁਰਾਨੀ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁਣ ਭਕ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਪੀੜੀ ਚਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ

ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਸਪਾਲ, ਐਮ. ਪੀ.

1959 ਈ: ਦੇ ਭਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਅਟਲ ਪ੍ਰਭਾਪੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੰਡੀ (ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਵਿਚ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਥੇ ਹੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਡੱਬਰੀ, ਬਰਥ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਗੁੰਦਾ ਅਤੇ ਮੰਡੀ ਹਿਮਾਚਲ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਸਭਤ ਬਰਦੀ। ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਭਰਧਾਰਾਣ ਸਿੰਘ ਵੀ ਦਰਬਾਰ ਚੀਢਾਰ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਰੋਜ਼-ਰਾਜ ਭੰਮੇ ਸਮੇਂ ਡਫ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ।

ਅਕਸਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ, ਭਰਮੇ ਦੀ ਖੋਡ, ਆਪ ਦਾ ਸਰੀਰ ਭਾਰੀ ਢਿੱਲਾ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਅਰਥਾਂ, ਬੈਨਤੀਆਂ, ਅਰਦਾਸਾਂ ਬਰਨ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ, [ਸਾਂਚੇ ਪਾਰਬਾਰ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ, ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡੰਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਾਚਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਕਰਵਰਤੀ, ਸ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਰੀ ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਕਲਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਥਾਨਮ, ਸੂਬਾ ਸੰਮਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੰਡੀ ਆਦਿ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਬਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਐਹੇ ਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਸਵਾਰਥੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਕੁਝ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਗੂ, ਜਿਹੜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਸਾਏ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਥਮੁੰਨਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ, ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਮਨਮਤੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਸੰਗਤ, ਅੰਤਰ ਬਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀ ਬਚਹਿਰੀ ਬੁਝਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਦਾਰ ਵਾਰ ਸੰਮਣ ਭਿਜਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਵਿਖੇ ਹੀ ਆਖਰੀ ਸੰਮਣ ਆਏ ਕਿ ਉਹ 24 ਅਕਤੂਬਰ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਸਕਸੇ ਦੀ ਬਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ। ਆਪ ਨੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਡੰਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਸੂਬਾ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝਮਾਇਆ ਕਿ "ਇਹ ਕੂਠੀ ਕਚਹਿਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕੜ੍ਹਨਾ, ਅੱਥੋਂ ਮੈਂ ਕੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਰੇ।"

ਮੰਡੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੋਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਉਪਚਾਰ ਬਾਰਗਰ ਸਾਧਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਕਿ ਕੀ ਭਾਣਾ ਕਰਤ ਜਾਣਾ ਸੀ?

17 ਅਗਸਤ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ (ਪੰਜਾਬ) ਆ ਗਏ। ਏਥੇ ਗੋਲ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਸਥਾ ਸੰਕਤ ਆਉਂਦੀ ਦੂਰੋਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ — ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ — ਨਿੱਜੀ ਸੇਵਕ ਰੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਮਾਸ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਹੁੰਦਾ ਨਚਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਲੰਘ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਝ ਅਚੇਤ ਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਦੋਹਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰ ਕੇ, ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬੁਝ ਹੋਰ ਆਰਥਣਾ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਜਾਂਦਿਆਂ, ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ — ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਤੇ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਸਭ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਤਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਪੰਜ ਕੂਰਬ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਛਰਾਵਾ ਹੋਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਰ-ਬੰਧ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ, “ਹੇ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਅੰਤਮ ਸਿੱਖਿਆ ਯਕੂਰ ਦੇ ਕੇ ਜਾਵੇ; ਇਕ ਵਾਰ ਯਕੂਰ ਉੱਠ ਕੇ ਢਾਹੜਨ ਦਿਓ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ।” ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ, ਉੱਠ ਕੇ; ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਢਲਾਟਾ ਕਰ ਗਏ।

ਇਸ ਬੰਦਰ ਰੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵੀ ਅਣਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਰਜ਼ ਵੀ ਯਕੂਰ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁਝ ਹੋਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਆਧੁ ਵਧਾ ਦੇਣਗੇ ਪਰ ਹੋਰੀ ਨੇ ਕੱਲ ਸਥਾਪਨਾ ਤਬ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰੱਖੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਜ ਹੀ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਛਾਟਾ ਬਰਰ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪੁਰਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 22 ਅਗਸਤ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ 12 ਵਜੇ ਕੇ 30 ਮਿੰਟ ਤੇ ਦੇਹ ਦਾ ਚੰਦਾ ਕੀਤਾ।

ਮਹਾਂ ਨੂਰ, ਅਤੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸਾਖਿਆਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਪੰਜ ਕੂਰਬ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗੋਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਠਾ ਪ੍ਰਥਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਮੁਲਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖਰਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਧਿਆਇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪਰ ਇਹ ਯੁਗ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰਾ ਯਲਕੁਭ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭੇਂਡਣਾ ਸੀ।

22 ਅਗਸਤ ਦਾ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰੋਤੋਓ ਤੇ ਰਾਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਸ਼ੁਆਂ ਤਕ ਇਹ ਦੁਖਦ ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਲੱਗਾ। ਸਥਾ ਨੂੰ ਵਿਜੋਗੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੰਝੂਆਂ ਤਰੇ ਨੇਤਰਾਂ ਠਾਲ ਆਪ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਖਿਆ।

ਗੁਰਕੱਢੀ ਨੂੰ ਕੋਟ ਸੁਭਾਇਮਨ ਕਰੇਛਾ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਅਜੇ ਭਾਵੇਂ ਗਿਆਨ

ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਠਾਠ ਸਮਝਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ , ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

8 ਮਈ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਨਗਰ ਤੋਂ ਚਿੱਠੀ, ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ, ਮੰਡੀ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਰਬਨ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜਪ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਰਨ ਜਾਣਾ ਸੀ । ਆਪ ਨੇ ਦਿਨੇ ਬਰੈਬਰ ਮਸ਼ੀਨ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੰਮ ਕੇਖਿਆ, ਦਰਿਆ ਘਾਟਰ ਕੰਢੇ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਨਾਲੀ ਦਾ ਅਵਲੰਕਨ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਸਕੇਂਦਰੀ ਨਾਲੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਬਨ ਦਿੱਤੇ । ਆਪ ਨੇ ਸਾਧ-ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਠੀਕੀ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਸ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਦੀ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਾਰੇ ਠਿਕਦੇ ਹਨ, "ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਦੇ ਆਵਾਂ ਜਾਂ ਕਦੇ ਨਾ ਆਵਾਂ । ਹੁਣ ਤੋਂ ਏਥੇ ਵੱਡੇ ਕਾਫ਼ੇ ਨੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਰਹੇ ਜਾਂ ਜਿਸ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ । ਜਿਸ ਉਸ ਦੇ ਆਪੇ ਨਹੀਂ ਠੱਕਣਾ ਕੇਸ਼ਕ ਬਿਸਤਰਾ ਛੇਲ ਕਰ ਲਏ । ਸਾਡੀ ਉਸ ਹੈ ਮੁਖੀ ਹੋਵੇਗੀ । ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਵੱਡੇ ਕਾਫ਼ੇ ਪਾਸ ਹੀ ਹੋਣੇ ਹਨ ।"

ਇਸੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਰੋਤ੍ਰਾ ਤੇ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੇ ਜੀਮ-ਸ਼ੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਖਤਿਆਰਾਂ, ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਛੱਲ ਹਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਟਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਵੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਜਿਸ ਨੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਕਢਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਤਾਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਘਰ ਦਾ ਹਰਜ ਦੀ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵੀ ਸਵਾਰ ਸਕੇ ।

10 ਮਈ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਥਾਵਾਂ ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਖ਼ੁਬੀ ਵਿਚ ਚਿੱਠੀ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ । ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੈਠਤੀ ਪ੍ਰਥਮ ਕਰਕੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਦਰਬਨ ਦਿੱਤੇ । ਚਿੱਠੀਓਂ ਪਿਛਾਂਹ ਜੁੜਾਇਆ ਸ: ਬੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਨ ਵੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਾਡੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਿਹਰ ਚਿੱਠੀ ਰਹਿਣ ਉੱਤੇ ਚਿੱਠਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤੀ । ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਠਿਕਦੇ ਹਨ,

"ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚਿੱਠੀ ਦਰਬਨ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਹੀ ਦੇਖ, ਕਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਰਦਾਰ ਬੇਹਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਅਰਥ ਕੀਤੀ, ਆਪ ਦੀ ਉਹ ਖੱਤ ਚਿੱਠਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਜੇ ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਭੈੜ ਹੈ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਡਰ ਦਿੱਤਾ, ਮੇਨੂੰ ਕੋਈ ਚਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਵੱਡਾ ਬਾਬਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਗਤ ਜੋਕ ਸਮਰੱਥ ਹੈ ।"

ਉਥੋਂ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਭੰਟੀ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ । ਆਪ ਦਾ ਸਕੀਰ ਇਕ ਬਿਨ ਬੇਹਰ ਚਿੱਠਾ ਸੀ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਚਾਲਣਾ ਨਾ ਕੇ ਮਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਆਪ ਨੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਲਵਾਇਆ ਅਤੇ ਕੋਠ ਪਈ ਇਕ ਚੌਕੀ ਉੱਤੇ ਬਹਿਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸੰਤ ਰਚਨ ਸਿੰਘ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵੁਰਮਾਇਆ :

"ਕਾਕਾ, ਤੁਸਾਂ ਪਾਠ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਨ ਨਮਿੱਤ ਅਰੰਭੇ, ਚਰੂਰ ਸਿਰੇ ਚਾਕੂਨੇ, ਬਾਵੇਂ ਕੋਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਸੀਆਂ ਵੀ ਇਕ ਜਾਣ । ਕਹੂੰ, ਮੀਂ, ਘੱਤੇ ਪੁੱਜਦੇ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਰੰਡਾ ਭਾਰਾ ਚੌਸਠਾ ਕਰਕੇ ਬਹਿਣਾ ਦੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਭਾਰ ਹਨ ।"

ਚਰਚਮਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨਾ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਡੱਲਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੁਮੁਟਾ ਦੇਣ ਲਈ; ਕੁਝ ਪਾਸੇ ਹੱਟ ਲਈ; ਉਹਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਜਾਣ ਗਏ ਕਿ ਉਹ ਰਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ । ਪਰ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਤਰਤੀ ਮਨ ਨਾਲ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਕ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ । ਇਸ ਬਾਰੇ, ਆਪ ਨੇ, ਟੁੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਕੇ ਜੋ ਕਿਹਾ ਉਹ ਵਹਿਮੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ,

“ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿੱਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਇਸ ਭਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਬੜੀਆਂ ਕਿੱਮੇਵਾਰੀਆਂ ਪੈਣੀਆਂ ਹਨ ।”

ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਪੰਥ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਭਿੰਨ੍ਹ ਸੁਯੋਗ, ਸਮਰੱਥ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਮੰਡੀ ਗਏ ਤਾਂ ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ । ਉਹ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ ਜੋਤਿ ਦਾ ਜਾਮਾ, ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਥੱਢੀ ਨਸੀਨੀ ਵਾਲਾ ਅਹਿਆਏ ਸੁਣ ਕੇ, ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਜਾਣ ਬੇ, ਪ੍ਰਭ ਨੂੰ ਭਣੇ ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁਛਣ ਵੀ ਇਕਾਜਰ ਦਿਤੀ । ਉਹ ਵਾਰਤਾਵਾਪ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੰਜ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ :

“ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ?”

“ਜੀ । ਭਰ ਠਕਦਾ ਹੈ । ਕੁਹਾਡੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ । ਪਰ ਪੁਛਣਾ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ।” ਸੋ ਅਲੜ ਬੀਰੀ ।

“ਜੋ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ਪੁੱਛੋ ?” ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਭੇਦਾਨ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ।

“ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਸਾਨੂੰ ਚਰਚਨ ਦੇਂਦੇ ਰਹੋ ਤੇ ਦਿੱਖ-ਦਿੱਖ ਜਾਨ ਦੇ ਚਿਨ ਹਜ਼ਾਰ-ਹਜ਼ਾਰ ਹੀ ਹੋਣ ਪਰ...”

“ਅਸਾਂ ਕੋਲ ਸਮਝ ਠਈ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਨਕਰ ਤੋਂ ਕੁਰਨ ਸਮੇਂ ਹੀ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ।” ਹਕੂਸ਼ ਨੇ ਸਾਦਰ ਖੀਰਾ ।

ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਬਚਨ ਕੀਤੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ: ਸਦਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੀ. ਏ. ਹਜ਼ਰੇ, ਸੈਫ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਲਮ ਆਦਿ ਵੀ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸਨ ।

ਦੇਹਧਾਰੀ ਕੁਰੂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਲਈ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕ ਕਿ :

“ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਪੀਸੀ ਚਲੇ ਸਤਿਗੁਰ ਧੀ,

ਜਿਨੀ ਕੁਲਖੁਪ ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ ॥”

ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਅਤੇ,

“ਜੋਰਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ ।” ਦਾ ਕੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਾਕ ਵੀ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੈ ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸੰਗਤ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ, 15 ਅਸੂ 2013 ਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂਜਲੀ ਅੰਕ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ :

“22 ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸੰਤ ਦਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਅਗਲੇ ਮੁਖੀ, ਵਾਰਸ, ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਪੇ ਛੱਡੇ ਹਨ।”

ਏਸੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ, “ਆਪ ਨੂੰ (ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ) ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮਲੂਮ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹ-ਅਵਸਾਨ ਪਿਛੋਂ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਲਗ ਜਾਣੀ ਹੈ — ਆਪ ਨੇ ਕਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਉੱਚਤਾ ਵੱਲ ਅੱਖ ਫਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਤੱਕਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਨੂੰ ਜਿਹ ਮੰਚੇ ਤੇ ਪਿਛੇ ਥਿਕ ਮੰਨਣਾ ਆਪ ਦਾ ਮੁਢ ਤੋਂ ਸੁਭਾਓ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।”

23 ਅਗਸਤ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਂਗ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਬੀਰਤਨ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਨ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਜੰਗਰਾ ਬਜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਪੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਆਸਣ ਵਿਖਾ ਕੇ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਸੁਭਾਸ਼ਿਮਾਨ ਹੋਣ ਲਈ ਬੈਠਾਈ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੀਬ-ਨਿਵਾਸ ਜੀ ਦੇ, ਆਸਣ ਉੱਤੇ ਚਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ, ਚਕਰਵਰਤੀ ਜੀ ਨੇ ਇੰਜ ਠਿਕੀ ਹੈ :

“ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਾਂਗਾ।” ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਥਾ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ।

“ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਥਾ ਅਸੀਂ ਟੇਕਾਂਗੇ,” ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਜੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬੋਲੇ। ਫਰੋਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਸਣ ਵਿਖਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਕਰਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਅਰਥ ਕੀਤੀ।

“...ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।”

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਯੁਗ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਏ ਦਾ ਸੁਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

10 ਸਤੰਬਰ 1959 ਈ: ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭੋਗ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਚਿਨ ਸੀ। ਉਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ 31 ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ, 16 ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਗੂ, 9 ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ, 3 ਬੇਦਗੀ ਮੰਤਰੀ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਏ।

ਮਹਾਰਾਜ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਥੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਦਾ ਨਿਬਟਵਰਤੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵਜੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੱਥੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਅਰਪਣ ਕੀਤੀ ਗਈ।”

ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਰਾਣੀ ਪ੍ਰਭਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸ: ਸਦਰਨ ਸਿੰਘ, ਬੇਦਗੀ ਮੰਤਰੀ ਕੁਰਾਂ ਦੇ

ਬਬਦ ਸਨ, "ਮੈਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਕੰਮ ਖਾਤਰ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨਗੇ ਜਿਵੇਂ ਵੱਡੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।"

ਗਿਆਨੀ ਚੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾ ਤਰੇ ਬੋਲ ਸਨ : "ਅੱਜ ਮੈਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਥਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਿਆਂ ਅਰਦ ਬਣਾਯਾ ਕਿ ਇਹ ਕੱਦੀ ਕੇਵਲ ਸਾਧੂ ਮਹਾਰਾਮਾ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਕੱਦੀ ਨੇ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬ ਪੇਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਕੱਦੀ ਦੀਆਂ ਦੂਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਬਹਿਰਾਂ ਉਠਾਈਆਂ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਚਿੰਮੇਦਾਰੀਆਂ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਉੱਠੇ ਖਰੜੇ ਲਈ, ਜਿੰਦ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਕੁਸਾਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਹਰੇ ਹੋਣਾ ਹੈ।"

ਮਹਾਰਾਜ ਸ਼ਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਧਾ ਸਦਾਸ਼ੀ, ਕੂੜ ਮੰਤੀ ਇੱਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰਦਿਆਂ ਬਚਨ ਬੋਲੇ :

"ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਣੋ — ਆਗਾ ਦੇ ਵੰਗ ਵਾਲੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਮਹਾਨ ਭਲਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਇੱਛਤ ਹੈ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੀ ਚਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਮਹਾਰਾਜ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲੇਗੀ।"

ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਕਟ ਕੀਤੀ।

ਸਾਧ ਸੰਕਤ ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਭਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਿਟੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੁੱਠਤ ਕੀਤਾ — ਨਾਮ ਭਾਣੀ, ਸੇਵਾ, ਸੁੱਚ, ਸੰਧ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਵਿਆ। ਉਥੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਰਿਟੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਸੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਹਸਤੀ ਹੱਥ ਸੰਪੰਨ ਕਰਦੇ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਡਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਵੱਧਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਨ ਲੋਕ ਵਿਕਸ਼ਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਮੂਹ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤ ਇਹ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਸਦਾ ਸਾਡੇ ਸਿਰਫਾਜ਼ ਬਣੇ ਰਹਿਣ। ਓਸੇ ਮਹਾਂ ਨੂਰ ਦੀ ਇਹ ਸੰਤਿ ਸਦਾ ਸੱਕ ਨੂੰ ਦੁਬਨਾਉਂਦੀ ਰਹੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸਮਾਜ
ਵਿਵਸਥਾ, ਕਲਾ, ਕੋਸਲ, ਪੰਥਕ ਬੇਹਤਰੀ ਦੇ
ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਆਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ
"ਪੰਥਕ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਰੀਝ ਪਛੱਤਾਈ ਤੋਂ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ
ਹਰ ਇਕ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ
ਉਹ ਕਿਤਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।
ਜਜਨ ਬਾਣੀ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਆਦਿ ਨਾਮਧਾਰੀ
ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਗਾਫਲ ਹੋ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ
ਪਿਆਰ ਦਾ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਦੇ
ਹਰ ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ
ਉਹ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਅਹਿੰਸਕ ਤੇ ਸਚਾ ਹੋਵੇ।"
ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ
"ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ
ਕਾਰਗਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੰਮ ਕੇਵਲ
ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਪੰਥਕ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ
ਤੇ ਸ਼ੇਪਰਵਾਹ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਿਰਤ
ਵਿਚ ਜਜਨ ਬਾਣੀ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ
ਵਿਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੀ
ਇਹ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਰੀਝ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅਗੇਜ਼ ਆਮ
ਦੁਨੀਆਦਾਰ ਵਾਗ ਰੁਪਏ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਮਸੀਨ ਬਣ
ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਟੀਚੇ
ਤੇ ਪੂਜ ਹੀ ਨਾ ਸਕਣ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਕਾਰਨ
ਰੱਖਿਅਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ
ਅਤੇ ਜੋ ਸਦਾ ਕੁਲੀ ਬਣਕੇ ਅਨੇਕ ਘੁਪ ਘੱਟ ਵਿਚ
ਠੇਡੇ ਖਾ ਰਹੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਕ ਦਾ ਕੰਮ
ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਸੰਦ
ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਦੋਨੀਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਦੁਨਿਆਵੀ,
ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਚੇਈ,
ਅਹਿੰਸਾ ਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ
ਰਾਜਨੀਤੀ, ਸਕਪਟੀ, ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਲਈ ਸਾਡੀ
ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਹ ਧਰਮ ਵਿਮੁਖ
ਹੋ, ਜੋ ਉਹ ਸਦਾਕਤ ਤੇ ਦੂਰੇਡੇ ਹੋ। ਜਿਸ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਾਰਯਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ
ਅਭਿਆਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਤਦ ਉਸ ਦੇ
ਸਭੇ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਓਮੀਆਂ ਵਾਗ ਹੀ ਬੇਫ਼ਜ਼ੂਲ ਹਨ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਕ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ
ਅਹਿੰਸਾ ਨਹੀਂ।"

ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਚੜ੍ਹਵਰਤੀ'

ਰੂਪ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਭਲੀ ਸਾਹਿਬ

lamdhari Ellbrary

NamdhariEllbrary@gmail.com